1945 – ANUL XXXVII No. 1-2 IANUARIE-FEBRUARIE

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURA, ȘTIINȚA ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI D. I. SUCHIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA SFANTUL CONSTANTIN Nr. 8
ADMINISTRAȚIA: LIBRARIA SOCEC & Co., S. A. R., BUCUREȘTI

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURA, ȘTIINȚA ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI D. I. SUCHIANU

ANUL XXXVII
IANUARIE-FEBRUARIE 1945

COMEMORÎND PE LENIN

„Mergem într'un mic grup strîns
„pe un drum prăpăstios și greu,
„ținîndu-ne puternic de mînă. Sun-
„tem împresurați din toate părțile
„de dușmani și trebue să mergem
„aproape întotdeauna sub focul lor"
scria, în 1902, V. I. LENIN
în „Ce-i de făcut?"

Astfel începe vieața politică a marelui Lenin. Și ca o piatră de hotar stă aici o execuție capitală: asasinarea, de către țarism, a fratelui său Alexandru Ilici Ulianov în ziua de 8 Mai 1887, pentru participarea la pregătirea atentatului împotriva țarului, ca membru al unui grup terorist narodnic din Petersburg.

Destinul tînărului Vladimir Ilici Ulianov, cel ce va deveni Lenin, este decis: lupta revoluționară împotriva autocrației și exploatării omului de către om.

Dar pentru atingerea țelului va merge pe alt drum, nu pe drumul luptei individuale, ci pe drumul just al luptei maselor, al marxismului.

Sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea înseamnă o etapă nouă în desvoltarea societății omenești: *stadiul imperialismului*. Noua formă pe care o luase societatea necesita și un partid revoluționar de tip nou, o altă strategie și altă tactică revoluționară.

Făuritorul acestui partid, creatorul strategiei și tacticei acesteia noui a fost: Vladimir Ilici Lenin.

El ridică steagul căzut vremelnic din mâinile lui Friedrich Engels, cel mai apropiat colaborator al lui Karl Marx, și îl înalță încă mai sus, purtîndu-l spre biruință și construind sub faldurile lui fîlfîitoare primul stat socialist al muncitorilor și țăranilor.

Lenin și alături de el marele său discipol Stalin, sunt genialii conducători ai luptei popoarelor din Rusia țaristă, unde se deplasase centrul mișcării revoluționare și unde se cocea cea mai mare revoluție populară.

Lenin şi Stalin sunt măreţii conducători şi înfăptuitori ai Revoluţiei Socialiste din Octomvrie, prima revoluţie socialistă învingătoare care a deschis o nouă eră în istoria popoarelor.

Lenin şi, alături de el, apoi după el, Stalin, au fost creatorii Uniunii Republicelor Socialiste Sovietice, statul socialist al muncitorilor şi ţăranilor, care prin eroica sa Armată Roşiei a salvat omenirea dela jugul de fier ucigător al fascismului, a eliberat noroadele de spectrul masacrelor fără sfîrşit şi al distrugerii culturii umane.

Lenin a fost un geniu teoretic cum n'a cunoscut lumea dela Marx. El a îmbogăţit ideologic marxismul pe baza experienţelor din noua etapă istorică, şi l-a ridicat pe o treaptă mai înaltă.

Dela filosofie pînă la economie politică, dela literatură pînă la matematici şi chimie el a studiat toate ştiinţele şi le-a adîncit. Iar ceea ce a afirmat apoi, au rămas lucruri definitive. In Siberia cetea pe economiştii narodnici şi pe filosofii materialişti ai sec. XVIII, Diderot, Helvetius, d'Holbach; in Elveţia studia pe Hegel, Kant, Heraclit şi Empedocle. Apoi, a supus unei critici pătrunzătoare teoriile lui Ostwald, Mach, Avenarius, Helmholz, Duhem, Poincaré, Boltzmann, folosind o cunoaştere temeinică şi profundă a tuturor ştiinţelor şi principiilor lor.

In domeniul sociologiei, lucrarea sa: *„Imperialismul, ultimul stadiu al capitalismului"* este singura continuare valabilă a *„Capitalului"*.

Iar în *„Statul şi Revoluţia"*, el precizează noile baze strategice şi tactice ale societăţii socialiste.

In toate domeniile: chimie, fizică, matematici, ştiinţele naturale, sociologie, aprecierile şi ideile lui s'au dovedit generatoare de noi orizonturi. Ele au înlăturat superstiţiile idealiste ale trecutului şi au opus misticii înşelătoare a reacţionarismului claritatea de oţel a dialecticei materialiste.

Lenin a fost un neîntrecut geniu organizator. O uriaşă forţă de muncă, o viziune care străbătea negurile viitorului, o cunoaştere temeinică a realităţilor pe care-şi clădea organizaţia, o perseverenţă dîrză, unică, în faţa vremelnicelor înfrîngeri, modestie şi prudenţă în toiul victoriilor, o adîncă principialitate, o intuiţie unică a tendinţelor şi aspiraţiilor maselor, o dragoste nemărginită faţă de popor — iată nenumăratele însuşiri care îl defineau.

Cînd Mareşalul Stalin a vorbit deputaţilor în 1937, le-a cerut să fie oameni politici de tip leninist: *„să fie... tot atît de clari şi precişi, cum a fost Lenin; să fie tot atît de curajoşi în luptă şi necruţători cu duşmanii poporului, cum a fost Lenin; să nu cadă în niciun fel de panică, să nu manifeste nicio umbră de panică, atunci cînd lucrurile încep să*

se complice şi vreun pericol se iveşte la orizont; să nu manifeste umbră de panică, precum n'a manifestat nici Lenin; să fie tot atît de înţelepţi şi negrăbiţi în rezolvarea problemelor complicate, cînd trebue să ştii să te orientezi în toate direcţiile şi să ţii cont de toate laturile pozitive şi negative, — aşa cum a fost Lenin; să fie tot atît de drepţi şi cinstiţi, precum a fost Lenin, să iubească poporul cum l-a iubit Lenin".

Este o caracterizare completă a lui Lenin şi a omului de stat de tip leninist.

Fiind cel mai fidel şi devotat marxist, Lenin a fost în acelaşi timp cel mai nou şi cutezător creator marxist, pentrucă *„noi nu privim de loc la teoria lui Marx ca la ceva terminat şi intangibil; dimpotrivă suntem convinşi că ea a pus numai pietrele unghiulare ale ştiinţei pe care socialiştii trebue s'o ducă mai departe în toate direcţiunile, dacă nu vor să rămînă în urma vieţii"*. (Lenin „Programul nostru").

Această judecată ne dă cheia uriaşei personalităţi şi creaţii leniniste. Şi tot aci vom găsi posibilitatea înţelegerii figurii gigantice, ca teoretician şi om de acţiune, a lui Stalin.

Iată ce spunea acesta în 1917: *„Trebue respinsă ideea învechită că numai Europa poate să ne indice calea. Există marxism dogmatic şi marxism creator. Eu stau pe terenul acestuia din urmă"*. (Istoria P. C. (b) al Uniunii Sovietice).

Opera lui Lenin este o culme în istoria popoarelor lumii. După cum Marea Revoluţie Socialistă din Octomvrie şi construirea Uniunii Republicelor Socialiste Sovietice reprezintă cele mai strălucite înfăptuiri ale istoriei, tot astfel teoria leninistă este opera culminantă a culturii celei mai avansate a umanităţii.

Lenin a murit la 21 Ianuarie 1924. Dar Lenin trăieşte. Trăieşte în genialul său colaborator şi continuator, Stalin.

Trăieşte în marele şi oţelitul său Partid, Partidul Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice.

La 22 Ianuarie 1924 Comitetul Central al P. C. (b) adresa popoarelor sovietice şi lumii întregi înştiinţarea despre moartea lui Lenin:

„Nicicinđ, dela moartea lui Marx, istoria măreţei mişcări de desrobire a proletariatului, n'a ridicat o figură atît de gigantică, cum a fost defunctul nostru conducător, dascăl şi prieten. Tot ce proletariatul are cu adevărat măreţ şi eroic: gîndire neînfricată, voinţă de fier, nestrămutată, îndîrjită, a tot învingătoare; ură, sfîntă ură de moarte împotriva robiei şi asupririi, pasiune revoluţionară care mişcă munţii din loc, credinţă nemărginită în puterea de creaţie a maselor, un uriaş geniu organizatoric — toate acestea şi-au găsit o întruchipare măreaţă în Lenin, al cărui nume a devenit sim-

bolul lumii noui dela Apus la Răsărit și dela Miazănoapte la Miazăzi".

Lenin trăiește în oamenii cei mai avansați din lumea întreagă, în munca de nivel ridicat a muncitorilor și țăranilor, în cele mai îndrăznețe și rodnice idei și creații ale savanților, în elanul și hotărîrea de nesdruncinat a Ostașilor Roșii și tuturor luptătorilor pentru nimicirea hitlerismului dușman al omenirii și al culturii.

MIRON CONSTANTINESCU.

VIZIUNE

Visez o răsvrătire a lumii vegetale.

Dela lichenii palizi ai cercului polar
Pîn'la giganții arbori ai zonei tropicale,
Ciuperci sau flori, mlădițe sau trunchiuri colosale
Pornesc să 'nfrunte Omul, uzurpator flecar
Al mutei lor domnii primordiale.

Păsările călătoare
Au dus din continent în continent
Vestea cea mare,
Și-acum, în orice vrej, în orice floare,
E demonul revoltei, subtil și violent.

Eucalipți și cedri cu ramuri uriașe
Și baobabi bubonici cu trupul numai noduri
Se năpustesc năprasnici spre marile orașe
Zdrobind palate, fabrici, gări, hale, turnuri, poduri.

Din ecuatorialele coclauri,
Lianele cu brațe de hidre și balauri
Se furișează și se'ntind,
Își iau avîntul
Și 'ntr'o rețea de funii vii cuprind
Pămîntul.

Și arbori fără nume, giganți cu brațe-cîngi,
Ies fioroși din junglă cu uraganu 'n coarne,
Purtînd drept coliere șerpi boa și drept goarne
Maimuțe urlătoare împleticite 'n crîngi.

Un pîlc de mari sequoia pornește la asalt,
Și, înghițind distanțe de ceasuri dintr'un salt,
Vijelios ajunge drept la țel:
Și iat'un zgîrie-nouri de piatră și oțel
Se prăbușește, alb, inert, înalt,
Titan tembel.

Din taigă purced oștiri de pini,
Fac pași de șapte poște săltînd cu rădăcini
Ca niște strîmbe picioroange,
Și sunt atît de deși încît întorc din cale
Largile fluvii ecuatoriale
Făcînd o gîrlă seacă dintr'un Gange.

Din crengi ca din ascunse catapulte
Sar stînci întregi svîrlite la depărtări de stele
Și cad peste pămînt atît de multe
Incît astupă mările subt ele.

Păduri de fag aleargă pe cîmpie
Și'n urma lor, ca dup'un tăvălug,
Rămîne totul neted și gol ca o tipsie;
Și codri deși de brad din munți se smulg
Și spulberă 'ntr'o verde vijelie
Palatul ca pe-un flutur și omul ca pe-un fulg.

Ciuperci pocnesc granate și macii copți împroașcă
Din măgălii șrapnele subtile ca un scrum;
Și floarea, ieri prietenă, acum
Iși otrăvește dulcele parfum
Și-ți mîngîie obrazul cu clește de radașcă.

In orice fir de iarbă un ghimpe încolțește,
In fiecare frunză un ochiu dușman palpită,
Și sub pămînt, tuberculi și bulbi scobesc hoțește
O boștiură perfidă ce-i gata să te 'nghită.

Nicio torpilă, nicio rachetă, nicio bombă
N'aspîrle lovituri atît de grele
Cum dă poporul pașnic al Plantelor rebele
Pornit să pedepsească, într'un vîrtej de trombă,
Trufia Omenirii viclene și mișele.

O forță 'năbușită de mii și mii de ani,
Ascunsă 'n pulsul molcom al sevei, își ia vînt
Cu sbucium de cutremur și clocot de vulcani:
Și era vegetală re'ncepe pe pămînt...

...Ca să dureze pîn' atunci cînd, poate,
In viitoare vremuri depărtate,
Metalele din beznă și pietrele scuipate,
Surori cu-acelea care ard în stele,
Din noaptea nemișcării se vor trezi și ele!

AL. PHILIPPIDE

INTÂMPLĂRI PE MARILE INĂLȚIMI.

Șase oameni, trei bărbați și trei femei, urcau într'o după amiază spre crestele, atît de fantastic apropiate de cer, ale muntelui. Privirile le erau bîntuite de spaime, iar trupurile, sleite de oboseală, abia mai inotau în altitudine.

Totuși, nu se opreau o singură clipă. Inșirați unul după altul, urcau. Fără răgaz, fără să piardă nicio mișcare, urcau. Mereu urcau.

Treapta, greu de suit a unei stînci, abia era eliberată de piciorul unui om, și cel din urmă, și-l și punea pe al lui, intr'o secundă. Iar în secundele următoare, ceilalți pe rînd, fără o singură oprire. Formau un lanț uman, din zale de carne chinuită; sîngerîndă aproape. Păreau trupul unei omizi uriașe, rău lovită, svîrcolindu-se de durere deasupra stîncilor, și tîrîndu-i-se înebunită, spre vîrful pustiu al muntelui.

In felul acesta urcau. Mereu mai departe, fără oprire, fiecare angrenat în ritmul satanic, al tuturor. O singură clipă nu se opreau. Cine era de vină? Toți la un loc, fiecare, niciunul. Mîini după mîini, genunchi după genunchi, șase perechi, cățărau pe stînci, suiau spre înălțimi, plămîni fierbinți, clocotitori, șase perechi. Cumplit gîfîiau.

Cotind după stînci, sau luînd-o drept în sus, urcau călăuziți de firul Oltului, urmîndu-l întocmai, trăgîndu-se pe el ca pe o frînghie acățată de sus, înfășurînd-o în ei înșiși, pe mosorul adînc al oaselor. Cu ochi avizi, cu respirații fierbinți, se sileau să-l înfășoare pe tot și să-i ajungă mai repede la capăt. Limpede, subțire, Oltul pătrundea în ei, călăuzindu-i. Și ei urcau. Pe cerul îndepărtat și senin, soarele abia trecuse de amiază.

Cei șase oameni nu formau un grup. Erau o haită. Păreau lupi goniți de o spaimă cumplită.

Erau trei bărbați și trei femei. Doar privirile le pîlpîiau. Obrazurile crispate, cu cute adînci, de piatră, le dădeau lor înșile, înfățișarea unor stînci, abia rupte din fundul pămîntului de un cataclism geologic, și svîrlite în înălțime să se sdrobească, peste stîncile mai mari ale muntelui. Atît de cumplit urcau.

Seara, primiseră vorbă în sat, că vitele lor aflate pe culmile Hășmașului Mare sunt bolnave și trag să moară. Și acum intr'acolo, fără odihnă, bîntuiți de spaime, urcau.

In frunte, mergea cel mai bătrîn dintre ei, aspru și dîrz, cu mustățile sburlite și cu obrazul acoperit de perii tari ai bărbii. El ținea în mînă o bîtă groasă, în așa fel, încît părea că se așteaptă să-i iasă în față, din clipă în clipă, un dușman. Purta pe umeri un cojoc vechiu și plesnit, iar în picioare o pereche de bocanci sdrențuiți de tăieturile stîncilor. Toți aveau o îmbrăcăminte asemănătoare, ciudată, desperechiată și roasă de stînci. Omul din urma lui, cel mai tînăr, și cu fața mai mult tristă decît aspră, era îmbrăcat cu haine de oraș, dar el ducea în spate, peste acest costum, o grosolană traistă țărănească, iar pantalonii îi dispăreau dela genunchi, intr'o pereche de cisme mari și grele. Al treilea om, atît de scund încît părea pitic, și cu fața strînsă ca un pumn încît nu se i se putea bănui vîrsta, era încălțat cu opinci făcute din anvelope de automobil. Hainele îi erau țărănești, dar el avea pe mînă un lucru care lipsea celorlalți: un impermeabil. Ținea de asemeni pe umăr o traistă, iar în mîna cealaltă o bîtă. Doar traistele și bîtele le aveau la fel.

Picioarele femeilor păreau deasupra stîncilor niște trunchiuri de copaci, grosolan cioplite cu toporul. Incălțate cu opinci, ele erau atît de înfășurate în obiele, pînă aproape de genunchi, încît deveniseră enorme: o hipertrofie de cîrpe și de bucăți de sac, legate ca niște baloturi, cu tot felul de sfori. Din aceste mormane de cîrpe vechi, ferfenițite, restul piciorului pornea în sus, atît de subțire, încît părea un vrej de care atîrnă un fruct monstruos, gata să se desprindă. Dar în felul acesta, în lipsa bocancilor alpini, femeile reușeau să-și apere picioarele, de colțurile tăioase ale stâncilor, în acea cumplită ascensiune.

Traista o purtau, cu frînghia trecută peste amîndoi umerii, încît toată greutatea părea că le vine în beregată, dîndu-le înfățișarea ciudată, a unor spînzurate.

Știuți în tot ținutul, ca și satul lor, Voșlobeni, vestit de a se afla, izolat ca o insulă în mijlocul secuimii, acești țărani ardeleni trăiesc, crescînd vite pe înălțimile aspre ale munților. Acum, vitele lor erau bolnave și trăgeau să moară. Spre crestele înalte ale Hășmașului Mare, urcau.

Porniți de pe cînd nici nu se luminase de ziuă, cu bîte în mîini, iar în traistă cu mîncare pe trei zile, ei urcaseră pe Mureș, trecînd prin păduri peste colinele din care izvorăște, și coborînd în valea Oltului, urcau acum spre izvorul lui, de-a-dreptul, pe deasupra stîncilor, între prăpastii adînci și vîrfuri amețitoare.

Inșirați unul după altul, urcau. Cînd rar scoteau o

vorbă, era atît de aspru rostită, încît ecoul ei părea al unor stînci rostogolite în prăpastie. Nu vorbeau. Cu sufletul la gură, urcau. Stînci după stînci striveau sub picioare, trunchiuri de copaci prindeau în brațe și apoi le împingeau în jos; pentru ca tot mai sus să-și poată duce trupurile, istovite de oboseală și bîntuite de spaimă.

O singură clipă nu se opreau. Un șarpe întîlnit, era lovit cu bîta de cel dintîi, iar ceilalți îl rostogoleau de pe stîncă, din mers, cu piciorul. Pentru nimic nu aveau timp, decît pentru mersul lor aspru spre înălțimi. Urcau.

Munții își ridicau crestele semețe în înaltul cerului, sau își duceau pereții netezi ai prăpăstiilor, spre funduri. Din acestea din urmă, ei urcau spre cele dintîi. Inșirați unul după altul deasupra stîncilor, urcau. Mereu urcau. Să ajungă cît mai repede sus, aceasta le era străduința. Oltul îi călăuzea. Ca și apele lui, o singură clipă nu se opreau. Soarele era la jumătatea drumului între amiază și asfințit. Ei urcau.

Soarele era aproape de marginea colinelor, pregătindu-se să apună, cînd au ajuns în fine deasupra, pe podiș. Atunci mersul lor s'a încetinit. Eliberați de greaua povară a urcușului, plămînii respirau ușurați. Intr'o parte și alta, în jurul lor, zările începeau să se deschidă. Lumea din care veneau se vedea în urmă, pe fundul îndepărtat al văilor. Erau în sfîrșit pe crestele înalte ale Hășmașului Mare.

De aici mai departe începea întinsul podiș. Privirile lor l-au cercetat, pîlpîindu-i deasupra, asemeni unor flăcări neliniștite. Cînd au fost îndreptate spre răsărit, ei au scos din gîtlej cîteva sunete aspre, răgușite. Și au pornit într'acolo, aproape fugind.

Acolo, aproape de izvorul Oltului, între foile late ale unor brusturi, se zăreau cîteva pete roșii. Erau vitele lor. Cînd au fost lîngă ele, una din femei și-a recunoscut vaca, și îngenunchind, a început să o mîngîie, vorbindu-i. Vaca părea că stă culcată acolo, de oboseală. Dar cel mai bătrîn dintre oameni aplecîndu-se, dădu la o parte brusturii care îi acopereau picioarele.

Copitele vacii erau putrede și descompuse, iar în carnea plesnită de deasupra unghiilor colcăiau sute de viermi albicioși, ca într'o mortăciune. In aceeași clipă un miros greu, de hoit, se răspîndi în aer. Infiorați și scîrbiți, oamenii se dădură cîțiva pași înapoi, cu desnădejde.

Doar stăpîna vacii, rămase lîngă ea, revărsîndu-și în plîns toată jalea. Celelalte femei priviră țepene și năuce, cu traista mereu după gît, cu ciudata lor înfățișare de spînzurate.

Bărbații ședeau mai departe, încremeniți, ca niște stane de piatră. Stîncile aruncate asupra muntelui de cataclismul

geologic păreau că şi-au terminat drumul şi au înţepenit acolo pentru totdeauna. Nu făceau o singură mişcare.

Nu departe de ei, se afla acea stîncă întunecată şi sburlită, dînd înălţimilor o înfăţişare sălbatică, aproape duşmănoasă, aşa cum părea un dinte rău al muntelui, desvelit de acesta, mîrîind.

Iar vaca, întinsă între brusturi, privea spre acest grup de oameni nemişcaţi, cu un aer mîndru şi dezolat. Ei nu îi putea fi de niciun folos. Erau acolo fără leacuri, veniţi să o asiste numai cu durerea şi jalea lor. Avea să moară.

Treptat, ea luneca din vieaţă spre moarte, sub chiar privirile lor încremenite. In faţa acestui sfîrşit care se producea, ei şedeau. Morţii, inevitabilului, ei îi opuneau şederea lor, devenită în acea clipă, de piatră.

Faţă în faţă cu vaca lor care aluneca spre moarte, cei şase oameni şedeau încremeniţi, ca nişte stînci, parcă pentru a-i oferi un punct de care să se sprijine şi să-şi oprească alunecarea, rămînînd mai departe în vieaţă. Şedeau încremeniţi.

Timpul trecea peste ei, ca un fluviu imens fără să-i clintească din loc. Şi norii se încrucişau cu crestele munţilor, asemeni unor uriaşe corăbii, fiecare pornită în altă parte a lumii. Ei singuri şedeau, încremeniţi.

Dar vaca aluneca mai departe, fără să se poată opri în stîlpii de piatră formaţi din fiinţele şi dîrzenia lor interioară. Pe acele creste de munte, ea aluneca spre moarte, neoprindu-se în ei, ca o apă care se scurge printre degete.

Afară de ei, încremeniţii, desnădăjduiţii, totul aluneca în clipa aceea: spre moarte, spre funduri, spre scopul final al lumii. După nori, ei vedeau cît de inevitabilă şi de neoprită e alunecarea; iar după pereţii drepţi ai munţilor, cît de adînci şi fără întoarcere, prăpăstiile. Dar ei păreau că mai au de încheiat o socoteală cu lumea, şi în pofida acestei generale alunecări, rămîneau. Pe vîrful muntelui, pe stîncile aspre încremeniţi rămîneau.

Aceste ciudate stane de piatră, fiind zărite de păstorii care se aflau pe celelalte culmi, ei chiuiră prelung, şi apoi se apropiară. Aşa cum veneau, sărind cu bîte în mîini pe deasupra stîncilor, părură şi ei, de asemeni, o haită. Urcaţi aici la începutul verii, singuri pe munţi, înfăţişarea lor mai aspră era încă, amestecîndu-se în ea sălbăticia şi spaima de a se fi aflat departe de restul lumii, faţă în faţă cu molima şi cu moartea. Imbrăcaţi în cojoace vechi şi plesnite, ca blănurile unor urşi, ciuruite de gloanţe, cu opinci enorme în picioare, urmaţi de cîini gata să latre şi să se repeadă, ei sosiră şi se alăturară celuilalt grup, stînd astfel zece oameni acum,

aspri şi sburliţi, în faţa vacii care lunecînd mereu în spre moarte, îi privea cu acelaşi aer mîndru şi dezolat.

Dar foarte curînd, cel mai bătrîn dintre păstori, în cap cu o căciulă veche prin care îi ieşea părul, făcu să i se audă vocea, vestind celui mai aspru dintre oamenii sosiţi, că unul din boii lui tocmai sfîrşise să moară, la marginea din spre prăpăstii a podişului.

Cu toţii, urmaţi de cîini, porniră în partea aceea, de unde văile se vedeau mai adînci, pînă în fund, iar munţii păreau mai singuratici şi mai desprinşi de restul îndepărtat al lumii. Podişul era populat cu grupuri de brazi, astfel presărate, încît păreau că fac parte dintr'o misterioasă conspiraţie. Amurgurile împrumută uneori vîrfurilor de munţi, asemenea neliniştitoare intenţii. In această lume în care umbrele începeau să se întindă, lungi şi fantastice, păstorii şi oamenii din sat pătrunseră din nou gîfîind, şi bîntuiţi de spaime.

Acolo, lîngă stîncile masive şi înalte, care de jos păreau că fac de veghe asupra prăpăstiilor, asemeni unor capete demente de ciclop, boul se afla întins deasupra podişului. Era atît de mare, încît părea enorm. Era unul din acei boi puternici şi roşcaţi, mîndria cea mai de seamă a Ardealului. Mărit parcă şi mai mult de moarte, el se afla întins pe coaste, cu capul dat în mod tragic pe spate, şi cu un corn înfipt în pămînt. Incă odată: părea enorm.

Omul cel aspru, care urcase toată ziua în fruntea haitei şi-l recunoscu. Apropiindu-se, îl privi îndelung. In botul boului, aşezat pe pămînt, greu şi nemişcat, fără suflare, se aduna tot tragicul morţii pe care o suferise. După nări se vedea că vieaţa l-a părăsit. Omul le mîngîie cu palma lui aspră, bătătorită, roasă de stînci. Şi cu o voce sugrumată de emoţie, rosti prima lui frază în seara aceea:

— Era frumos, cum sunt ouăle roşii, cînd le încondeiază fetele de Paşti. Şi aşezîndu-şi capul pe pămînt, lîngă botul, atît de tragic lipsit de răsuflet al boului, începu să plîngă încet. Femeile şi ceilalţi oameni, îl urmară pe rînd.

Astfel se sparse, destinzîndu-se în acest plîns de jale, încordarea fără seamăn a acelei zile de cumplită ascensiune.

Spre apus, soarele incendiase cerul de deasupra colinelor. Era pentru munţi timpul în care, cel mai mult, îşi puteau arăta măreţia. La ora aceea, aceste creste de piatră ale *Hăsmaşului Mare*, se aprinseseră de sigur ca întotdeauna, răsfrîngînd asupra cîmpiilor miile lor de reflexe roşiatice, şi oferind lumii uimite, spectacolul fantastic al unei cetăţi cuprinsă de flacări.

*

A doua zi dimineață, ieșind din cețuri asemeni unui transatlantic, Ceahlăul se ivi uriaș, în depărtarea lui răsăriteană. Oceanul de munți era liniștit și albastru. O nouă zi începea, glorioasă, cîntînd parcă din mii de trîmbițe.

Din coliba păstorilor de lîngă izvorul Oltului, voșlobenarii apărură pe rînd, și în lumina puternică a zilei, ei fură deasupra stîncilor bătute de soare, asemeni unor vietăți puse la microscop: adînci li se vedeau cutele de pe frunte și de pe obraji, nenumărate tăieturi aspre ca pe un perete de munte, și grele le păreau capetele și privirile, de gînduri și de tristețe.

Ei porniră răzleți, fiecare să-și caute vitele. Erau ciudați cum se depărtau pe suprafața misterioasă a podișului, atît de apropiată de cer încît păreau că n'au să se mai poată întoarce niciodată. Doar omul al cărui bou murise în ajun, nu se depărtă: el își lăsă bîta în coliba păstorilor, și luînd în locul ei un topor, intră în pădure. Se aflau acolo o mulțime de brazi uscați, smulși de furtună sau loviți de trăsnet, și el îi adună într'o grămadă mare, la marginea pădurii.

Cînd vremea prînzului veni, se așeză pe un trunchiu de copac, să se odihnească. Avea cincizeci de ani. Il chema Ion Suciu.

Din traistă își scoase cuțitul, bucata de pîine și de slănină, și mîncă. Fălcile și le mișca rar, oprindu-se de multe ori, urmărind parcă un gînd care nu mai înainta, și pornind apoi din nou, odată cu el. In cele din urmă ridicîndu-se, merse spre izvorul Oltului și își muie mai întîi în apa lui, ca toți oamenii acestor înălțimi cînd voiau să se răcorească, vinele umflate din dosul palmelor.

Sîngele voșlobenarului, gros de vieață și de atîtea întîmplări, svîcni prin șuvița de început a Oltului, încredințînd poate un mesaj apelor ei care porneau în lume. Ca și cum așa ar fi fost, el se întoarse, după ce bău, și privi îndelung zările spre care Oltul pleca, prăpăstii și văi din ce în ce mai adînci și mai depărtate, dincolo de care se întindeau cîmpiile nesfîrșite.

Apoi porni din nou să-și isprăvească treaba. Cără pe rînd lemnele din pădure spre marginea podișului, acolo unde pe stîncile de lîngă prăpăstii, boul lui se afla mort. Avea să il ardă.

Deasupra acestui înalt podiș, nu era cu putință să fie săpate gropi. La cîteva palme numai, sub pămîntul pe care creștea iarbă, începea piatra și tăria de cremene a muntelui. Fiecare voșlobenar, cînd i se trimetea vorbă că vita lui a murit, era dator să urce pe aceste creste, să o ardă. Altminteri, cum muriseră dela începutul verii aproape două sute de boi, înălțimile aspre și apropiate de cer ale munților, ar fi fost prefăcute într'o mocirlă de putreziciuni, și molima întinzîndu-se, le-ar fi dat înfățișarea de pe vremuri a țărilor bîntuite de ciumă.

Pentru a feri munții de această groaznică întîmplare, oamenii, de îndată ce erau vestiți, soseau, și după ce își plîngeau vitele moarte, începeau să clădească deasupra lor, resemnați, înaltele ruguri de brad, necesare. Cînd erau gata să dea foc, tăiau cu toporul un brad tînăr, pe care îl aruncau întreg deasupra, ca un rămas bun, viețuitoarei de care se despărțeau. Focul izbucnea, și pînă spre seară nu mai rămînea decît un morman de cenușă, pe care vîntul marilor înălțimi se grăbea să-l poarte, încă fierbinte, peste prăpăstii și stînci.

Așa a fost și acum, dar ceea ce urmă, păru că întoarce vremea cu mii de ani în urmă, pînă la cei dintîi oameni care se vor fi suit pe aceste piscuri. In marea singurătate a culmilor de piatră, gesturile cu care voșlobenarul întocmea rugul, și silueta lui solitară proiectată pe cer și pe fundul mileniilor, părură ale unui om dela începuturile lumii, ale unui pîgîn îndrăsneț și exaltat, suit deasupra acestor dramatice înălțimi, pentru a aduce zeilor nemiloși, o jertfă grea și supremă.

Peste boul, întins pe stînca dela marginea prăpastiei ca pe lespedea unui altar uriaș, lemnele fură îngrămădite pînă ce nu se mai zări nicio pată din coloarea lui roșie, mîndrie și falā a Ardealului. Ea avea să se mai ivească odată, cu totul desnădăjduit, în însăși coloarea focului, care puțin mai tîrziu păru el însuși un bou roșu, jucînd deasupra stîncilor.

Astfel, un foc temeinic se încinse acolo deasupra munților, și fără îndoială că din depărtările acestui vast spațiu de piatră, el păru al unei jertfe ciudate și extraordinare.

Treptat, seara veni, și în mirosul de rășină și de carne carbonizată de deasupra culmilor, păstorii începură să adune vitele de pe întinsul podișului, spre tarlale. Cîteva sute de vaci și de boi trecură pe lîngă rug, privindu-l îndelung, și umplînd aerul cu mugete grele, desnădăjduite. Din vînăta lui depărtare, Ceahlăul părea că le răspunde, fiind el însuși, în seara aceea, un muget de piatră, uriaș, al pămîntului.

Totul părea atunci că face parte dintr'o mare dramă a lumii, surdă, nebănuită. Noaptea veni, și în vastul ei întunerec, rugul continua să ardă, svîrlind peste piscurile muntelui, mari pîlpîiri roșiatice.

Puțin mai departe păstorii adormeau în colibă, și ca un vis al lor Oltul continua să plece în lume, coborînd pe întunerec, în prăpăstiile de dedesubt. Putea fi acum, sau cu o mie de ani în urmă. Nu mai era timp. Nu mai era decît împărăția munților scufundați în noapte: iar pe unul din ei ardea un foc roșu și singuratic, ca un ochiu bolnav de ciclop.

GEO BOGZA

SIMETRII ŞI DISIMETRII INTRE SPAŢIU ŞI TIMP

In chip natural, spiritul omenesc se încrede orbeşte în simţuri, atît timp cît nimic nu le contestă afirmaţiile. Un tunet şi fulgerul ce-i corespunde sunt percepute totdeauna succesiv; în consecinţă oamenii ar fi convinşi că aşa se şi petrec aceste fenomene, dacă consideraţii de alt ordin nu ar dovedi că sunt simultane. Un băţ din care o parte e băgată în apă se arată frînt; nu te-ai îndoi că chiar aşa e, dacă experienţe de alt fel n'ar arăta că băţul e drept.

Acestea fiind stabilite, să încercăm a răspunde la următoarea întrebare, care e mai grea decît s'ar crede: „ce vezi, cînd te uiţi împrejur în toate direcţiile?" — Te afli pe o cîmpie întinsă; în orice parte, privirea poate urmări locuri tot mai depărtate pînă la cele „foarte depărtate", la orizont; şi invers, din orice punct al orizontului privirea se poate întoarce trecînd peste ierburi şi tufişuri tot mai apropiate; dar de fiecare dată, privirea apropiindu-se mereu, va ajunge la acelaşi corp, la trupul propriu. Acesta e în centrul cercului pe care îl desenează orizontul.

Nu totdeauna te afli pe o cîmpie, nu totdeauna lumea dimprejur are forma unui cerc. Ades ea se restrânge foarte mult şi ia formele cele mai diverse şi mai neregulate. Dar totdeauna, de ai fi în piaţă, pe stradă sau în odaie, ai convingerea că obstacolele dimprejur *împiedecă* privirea să perceapă cercul orizontului, că dacă n'ar fi ele, cercul ar deveni vizibil. Astfel eşti mereu înconjurat de un cerc măcar *virtual*, al cărui centru nu încetează de a fi ocupat de trupul propriu. Aşa dar o afirmaţie a văzului sună astfel: „lumea are un centru şi în centru se află mereu acelaşi corp, *trupul propriu;* şi dacă se află totdeauna în centru, deci în acelaşi loc, el nu se deplasează niciodată".

Ştiţi prea bine că noi oamenii nu credem această afirmaţie; după convingerea noastră lumea şi spaţiul nu au centru, şi „trupul meu" îşi schimbă locul ca oricare alt corp; dar am spus adineaori că spiritul omului crede în simţuri,

cît timp nimic nu le-a dovedit greşelile; trebue prin urmare ca *ceva* să contrazică acea afirmaţie a văzului, şi să-i dovedească neadevărul. Să încercăm a găsi acest *ceva*.

La prima vedere soluţia pare copilăros de uşoară: trupul propriu se poate deplasa, căci pot să umblu; şi, evident, un corp nu poate rămîne în acelaşi loc, adică „în centru", şi totuşi să-şi schimbe locul. Dar să vedem: oare *simţurile* sunt cele care îmi spun că trupul meu se deplasează? Să ne întoarcem cu gîndul pe acea cîmpie întinsă, unde e loc din belşug de umblat. Mă uit împrejur şi constat că trupul propriu e „în centru". Inaintez cinci paşi şi mă uit iar în jur. Ei bine, am să observ că trupul propriu e la mijloc ca şi adineaori, că e, ca şi adineaori *aci*, şi că deci *el nu s'a deplasat*. Voiu constata în schimb că toate celelalte corpuri pe care le observasem adineaori şi-au schimbat locul: piatra care se afla la opt paşi în faţa mea („în faţa mea" înseamnă „în faţa trupului propriu") e acum doar la trei paşi; floarea care era la doi paşi în spatele meu e acum departe de şapte paşi, etc.; „toate corpurile s'au deplasat paralel în direcţia *înapoi* cu cinci paşi, iar trupul propriu a rămas la mijloc", asta îmi afirmă văzul.

Să facem acum altă experienţă, să cercetăm ce văd chiar în timpul umbletului, nu după. Inaintez iarăşi cîţiva paşi şi în acelaşi timp mă uit împrejur, atent la: „ce văd?" Văd lucrurile din faţă apropiindu-se „de mine" (adică de centru), lucrurile din dreapta şi din stînga defilind pe lîngă mine, iar dacă mă uit îndărăt, văd cum totul se depărtează de mine. Dar niciun moment nu pot vedea trupul propriu apropiindu-se sau depărtîndu-se, deci deplasîndu-se; el rămîne invariabil *aci*, la mijloc. Dacă în timpul „mersului" îmi plec privirea spre trupul propriu, acesta rămîne neîntrerupt prezent, sub privirea mea. Văd, ce e drept, cum picioarele execută mişcarea lor pendulară, în sens invers unul altuia, dar *pentru văz* această mişcare nu are şi nu poate avea drept efect deplasarea trupului propriu, ci defilarea sub paşi a ierbei în direcţia „înapoi", ca şi cum ai împinge pămîntul îndărăt cu picioarele. Aşa dar „mersul" sau „paşii" ar însemna, dacă ne-am încrede văzului, deplasarea paralelă şi simultană a obiectelor înconjurătoare.

Tot aşa cînd îmi rotesc capul sau ochii, cînd îmi întorc privirea spre dreapta sau spre stînga, altceva decît văzul trebue să-mi dea convingerea că se petrece o rotire a unei părţi din trupul propriu: ceea ce *văd* cu adevărat e rotirea obiectelor din jurul meu. Să zicem că-mi întorc capul dela dreapta spre stînga: voiu vedea obiectele care erau adineaori în centrul viziunii clare descriind un arc de cerc spre dreapta şi tinzînd să iasă din cîmpul vizual, iar obiectele care erau la periferia din stînga al acestui cîmp le voiu vedea descriind

acelaşi are spre dreapta şi prezentîndu-se pe rînd viziunii clare. Nu pot *vedea* capul sau ochii mei rotindu-se, pentru simplul motiv că nici capul nici ochii nu-mi sunt vizibili.

Puţină chibzuială ne va arăta că toate celelalte simţuri sunt de acord cu văzul în această privinţă: toate îmi arată, cum se zice, *„unde sunt lucrurile relativ cu mine"*; adică, ele îmi arată poziţiile şi mişcările dimprejur faţă de „corpul central", de trupul propriu; deci ele nu pot arăta şi deplasările acestuia. Este drept că pot constata mişcările unei părţi din trupul propriu, pot vedea de pildă cum se apropie sau se depărtează mîna mea de ochi; dar astfel de mişcări nu deplasează trupul în întregul lui.

Pe lîngă celelalte sensaţii cunoaştem şi cele „de mişcare", numite şi „cinetice", a căror sediu e în muşchiu şi în încheieturi. Aceste sensaţii omul le consideră ca întovărăşind mişcările trupului propriu; după cele ce preced putem conchide însă că, dacă ne-am încrede în simţuri, am considera aceste sensaţii, sau măcar unele din ele, ca întovărăşind nişte deplasări paralele a tuturor obiectelor din jurul trupului propriu, acesta rămînînd veşnic în centru.

Spre pildă: deplasarea „trei paşi înainte" corespunde, evident, unor sensaţii cinetice bine determinate (altfel n'ai putea să faci trei paşi pe întunerec). In interpretarea obişnuită a oamenilor, aceste sensaţii *înseamnă* deplasarea trupului propriu într'o direcţie şi pe o distanţă anumite. Dimpotrivă, dacă am crede afirmaţiile simţurilor, am interpreta acele sensaţii cinetice ca semnificînd o deplasare a tuturor obiectelor înconjurătoare, egală cu deplasarea de adineaori şi în sens invers cu ea. Căci nişte sensaţii localizate în muşchi şi în încheieturi, deci în interiorul trupului, nu pot să-mi dovedească, prin ele însile, că trupul s'a deplasat. Ele pot fi cel mult *semnul* unei astfel de deplasări; *altceva* trebue să-mi arate că deplasarea are loc.

Astfel simţurile mele îmi prezintă un spaţiu foarte deosebit de cel în exitenţa căruia cred instinctiv. Spaţiul înfăţişat de simţuri e cu centru, deci nu e omogen; în acest centru se află trupul propriu, care nu poate părăsi locul său. Simţurile mele singure n'ar putea în niciun fel să-mi arate că acest centru e doar relativ, că *prezenţa* veşnică a trupului propriu care îl deosebeşte de toate celelalte corpuri, nu e o însuşire absolută, intrinsecă lui, ci are loc numai „pentru mine". La fel, încrezîndu-se în simţuri, oamenii şi-au închipuit multă vreme că pămîntul e în centrul universului, unde stă imobil.

Dar spaţiul simţurilor nu e numai prin aceea eterogen că are centru. Să considerăm un loc oarecare, de pildă acel ce se află acum la doi metri de mine, în faţa mea, loc ocupat de o masă. Caracterizarea lui de mai sus (anume „doi metri

în faţa mea") e nu se poate mai trecătoare şi mai neesenţială în spaţiul „real" omenesc. Intr'adevăr, locul ce se află acum la 2 metri în faţa mea poate să ajungă a fi, dacă trupul meu se deplasează, la 3 metri spre dreapta, la 5 metri spre stînga, sau să ocupe orice altă poziţie faţă de trupul meu. Locul admite deci orice caracterizare de acest fel, niciuna nu-l poate *defini;* şi cum putem spune acelaşi lucru despre orice loc, toate locurile sunt echivalente şi aceasta constitue *omogeneitatea* spaţiului „real". In spaţiul simţurilor, tocmai dimpotrivă. Cum aci trupul propriu e imobil prin esenţă, locul care e „doi metri în faţa mea" va rămîne veşnic acelaşi. Sensaţiile cinetice numite „umblet" menţin trupul propriu imobil în spaţiul simţurilor; deci locul care e acum doi metri în faţa lui îşi va păstra veşnic această situaţie. „Umbletul" va deplasa masa care ocupă vremelnic acest loc, va face ca el să fie ocupat cînd de un obiect, cînd de altul, sau să rămînă gol, fără să înceteze de a fi „doi metri în faţa mea". Această formulă îi este o definiţie esenţială. Şi la fel, fiecare loc va avea în spaţiul simţurilor o definiţie similară: unul „trei metri spre dreapta", altul „cinci metri spre stînga", etc. Fiecare parte a spaţiului simţurilor avînd o natură specifică, acesta e „eterogen".

Tot astfel: în spaţiul „real" direcţia „spre dreapta", de pildă, devine „spre stînga", dacă îmi rotesc trupul cu jumătate de cerc; toate direcţiile fiind echivalente în spaţiul „real", zicem că el e *isotrop*. Dimpotrivă, în spaţiul simţurilor trupul propriu nu se poate roti, şi deci „spre dreapta" va apare ca o direcţie veşnic aceeaşi şi toate direcţiile la fel: „spre dreapta" va fi o caracterizare esenţială acestei direcţii. Spaţiul simţurilor ar fi *eterotrop* (în sensul că în el direcţiile ar fi esenţial distincte).

Acum întrebarea de adineaori se pune cu mai multă insistenţă încă: dacă spaţiul pe care ni-l prezintă simţurile e aşa cum am spus, atunci de ce spaţiul în care credem e atît de deosebit de el? Ce contrazice afirmaţiile văzului, ce mă face să „degradez" spaţiul simţurilor la o simplă „aparenţă?" Căci, după cum ştiţi, un instinct îmi spune: *„ţi se pare* doar că te afli totdeauna la mijloc, *ţi se pare* că lucrurile defilează în jurul tău, în realitate *privirea ta* se roteşte", etc. Care e reazimul, care e originea acestui instinct? Răspunsul va părea paradoxal: corectivul spaţiului simţurilor *mele* sunt simţurile *celorlalţi*, simţurile semenilor mei.

Intr'adevăr oamenii (şi poate *numai* oamenii) au o experienţă de o extremă importanţă şi foarte deosebită de experienţa specific individuală: fiecare din ei află ce se petrece în conştiinţa celorlalţi. Să-i zicem „experienţă socială", opunînd-o astfel „experienţei individuale".

Experienţa socială îmi spune că în celelalte conştiinţe

se petrec percepţii foarte asemănătoare cu ale mele. Percepţiile proprii şi cele din conştiinţa străină îşi corespund după o lege care s'ar putea formula astfel: orice semen al meu vede obiectele materiale cum le-aşi vedea eu, dacă trupul meu s'ar afla unde este trupul lui. Mai mulţi oaspeţi ne aflăm în jurul unei mese; eu ştiu că oaspetele de lîngă mine are, ca şi mine, în faţa lui, viziunea unei mese cu acelaşi număr de farfurii şi de pahare; totuşi cele două viziuni nu sunt identice căci, cum se spune: „el vede masa din punctul *lui* de vedere", adică aşa cum aş vedea-o eu, dacă trupul meu s'ar afla unde se află trupul lui.

Această experienţă socială poate primi două interpretări foarte deosebite, şi omul trebue să aleagă între ele. Să începem cu interpretarea *respinsă* de oameni. Aş putea zice: „există tot atîtea lumi materiale cîte conştiinţe sunt, şi fiecăreia din aceste lumi i se potriveşte în toate detaliile descripţia de mai sus a universului *simţurilor*. După această interpretare posibilă, spaţiul şi lumea înfăţişate mie nu sunt aceiaşi spaţiu şi aceeaşi lume cu cele percepute de un semen al meu. Cele două spaţii îşi corespund punct cu punct, şi fiecărui obiect din una din lumi îi corespunde un obiect omolog în cealaltă. Totuşi aceste spaţii nu sunt identice şi nici măcar „asemenea" (în sensul geometriei), căci centrele lor nu-şi corespund, fiecare centru aflîndu-se unde e şi trupul propriu respectiv. De aci urmează o disimetrie a celor două lumi şi spaţii: de pildă un obiect care, în spaţiul meu, se află „la o mică distanţă spre dreapta" corespunde în alt spaţiu unui obiect similar, dar care nu se află niciodată în acelaşi loc ci, să zicem „la o mare distanţă spre stînga". Să ne întoarcem la exemplul de adineaori. Şi eu şi oaspetele de lîngă mine avem viziunea unei mese; dar, după interpretarea examinată acum, masa din spaţiul meu nu e aceeaşi, nu e numeric identică şi nici exact la fel, cu masa din spaţiul comeseanului, cu toate că ele îşi corespund. La fel cu toate corpurile, fără excepţia celor vii. Astfel trupul comeseanului meu este, în spaţiul meu, un obiect oarecare, remarcabil doar prin faptul că e un fel de semafor ale cărui semnale mă fac să aflu ce se petrece în altă conştiinţă; în spaţiul comeseanului dimpotrivă, corpul corespunzător este „trup propriu" şi e deci centrul universului său.

Această tălmăcire are avantajul de a nu denatura nici experienţa individuală, nici pe cea socială: spaţiul meu rămîne aşa cum mi-l prezintă simţurile mele, adică cu centru, eterogen, etc., spaţiul fiecărui semen al meu rămîne aşa cum il prezintă simţurile lui. In schimb tălmăcirea schiţată are desavantajul de a fi foarte puţin comodă. Nu mi-ar fi chiar imposibil să trec cu gîndul, de cîte ori e nevoie, dintr'un spaţiu într'altul, căci aş cunoaşte legea care stăpîneşte raportul dintre ele; dar lucrul ar fi complicat şi greu, oricît l-ar uşura obişnuinţa. De aceea spiritul omenesc alege o a doua şi mult mai practică interpretare a experienţei: spiritul *topeşte* spaţiile individuale multiple într'un spaţiu social unic şi impersonal.

Principiul acestui spaţiu e cel al unei societăţi democratice: *experienţele individuale sunt echivalente;* experienţa mea, deşi e a mea, nu e întru nimic mai îndreptăţită ca celelalte.

Să vedem ce însuşiri trebue să aibă spaţiul social, să vedem dacă ele sunt aceleaşi, cum e de aşteptat, cu însuşirile spaţiului „real" omenesc.

Spaţiul social nu poate avea *un* centru, căci trupurile vii sunt multe şi cu drepturi egale. Din experienţa socială (adică din spusele semenilor mei) aflu că atunci cînd percep sensaţii cinetice, ele întovărăşesc, în ochii celorlalţi, nu deplasarea lumii înconjurătoare, ci deplasarea trupului meu: căci pentru ceilalţi trupul meu se mişcă, după cum trupurile lor se mişcă pentru mine. Astfel trupul propriu decade, ajunge un corp oarecare; *prezenţa* lui veşnică nu mai e decît o simplă *aparenţă*, datorită „punctului meu de vedere". Centrul spaţiului social ar putea fi oriunde, după cum oriunde pot fi trupurile vii; ceea ce înseamnă că spaţiul social nu are centru. Locul care se află la doi metri în faţa mea poate ocupa, în spaţiul social, poziţiile cele mai diverse faţă de trupul meu (după cum mă deplasez faţă de el) rămînînd *totuşi* acelaşi loc. Formula „doi metri în faţa mea" încetează de a fi o caracterizare esenţială locului şi devine o însuşire trecătoare şi aparentă ce ar putea reveni, în principiu, oricărui alt loc. Astfel toate locurile devin echivalente, şi deci spaţiul social este omogen. Tot din spusele semenilor aflu că acele *rotaţii* generale ale obiectelor în jurul trupului propriu şi care sunt întovărăşite de anumite sensaţii „cinetice", corespund pentru semeni simplei rotiri a ochilor mei sau a trupului meu; astfel se naşte echivalenţa direcţiilor, care constitue *isotropia* spaţiului social.

E straniu! Cum se face că spaţiul simţurilor *mele* îmi rămîne totuşi un lucru ca şi necunoscut? Spaţiul în care mă mişc, sau mai exact in care îmi gîndesc mişcările, spaţiul „real", rezultă dintr'o *alterare* a spaţiului simţurilor care mi-e dat în chip nemijlocit, şi totuşi cel dintîi îmi ascunde pe acest din urmă, astfel că e necesară o sforţare mare, pentru a reveni în minte la spaţiul primitiv. Dar lucrul te miră doar pînă ce îţi dai seama că vieaţa sufletească e plină de fenomene similare. Ceea ce ştii, acoperă şi îţi ascunde ceea ce vezi, ba chiar mai general, ceea ce percepi. Să dăm cîteva exemple din James (Précis de Psychologie), citām din traducerea franceză:

„Le gazon que je vois en ce moment de ma fenêtre me semble du même vert au soleil et à l'ombre; et cependant pour reproduire exactement ma sensation, un peintre aurait à colorer le vert ombré en vert foncé et le vert ensoleillé en jaune vif". (pag. 200). — „Selon les calculs de Helmholtz, dans un tableau représentant un effet de lune sur un monument, le marbre peint est, vu à la lumière du jour, d'un blanc de dix à vingt mille fois plus brillant que celui du vrai marbre vu au clair de lune, et cependant les deux marbres passent pour être du même blanc" (pag. 201). — „Quand, me trouvant à table je regarde autour de moi, je ne tiens aucun compte que les assiettes et les verres de mes voisins m'apparaissent plus petits que les miens, car je *sais* qu'ils sont en réalité de même grandeur; et cette connaissance... éclipse de son importance les sensations réelles d'inégales grandeurs, sensations que j'ignore en les percevant" (pag. 456—57).

In toate aceste exemple, ce știu îmi ascunde ce văd. Mi se pare că văd iarba la fel în soare și la umbră, pentrucă *știu* că coloarea ei e uniformă în realitate; monumentul pictat și cel real mi se par la fel, pentrucă *știu* că e vorba de același monument; *știu* că farfuriile vecinilor sunt egale cu a mea, și asta face să amuțească deosebirile perceptive între ele. Ei bine, tot astfel *știu* că senzațiile cinetice întovărășesc deplasările *mele*, și de aceea mi se pare că *văd* cum trupul meu se apropie sau se depărtează de obiecte; *știu* că spațiul adevărat e fără centru, de aceea în conștiința mea totul se petrece ca și cum nu aș vedea totdeauna trupul propriu prezent și la mijloc, etc. Și după cum, cînd pictezi, îți trebue o sforțare mare ca să regăsești „inocența ochiului", cum zicea Ruskin, tot așa îți trebue o sforțare mare ca să regăsești inocența simțurilor în ce privește spațiul.

Acest scaun îl văd enorm (de aproape) și minuscul (de departe) fără să-mi dau de loc socoteală de asta, căci simultan trăiesc într'o lume în care scaunul e invariabil; nu e deci de mirare că *spațiului perceput* i se suprapune, corijîndu-l, *un spațiu gîndit*, atît de diferit [1]).

Să rezumăm cele de mai sus în termenii spațiului „social". Organele simțurilor sunt părți din trupul nostru, prin urmare ele nu pot arăta decît poziția unui obiect *față de acesta*. Dar cum omul crede instinctiv în simțuri cît timp nimic nu le contrazice, el ar fi convins că aceste poziții nu sunt relative ci reale, absolute; el ar crede deci într'un spațiu „individului" (Spațiul fiind un „sistem al pozițiilor", dacă n'ar interveni cunoștința lui despre simțurile celorlalți, adică experiența socială. Singură aceasta poate, evident, să corijeze percepțiile individuale.

[1]) Istoria zămislirii spațiului așa cum o expunem aci e incompletă: ea pleacă dela o experiență vizuală desfigurată prin adaptarea la experiența cinetică. Dela *aceasta* ar trebui să pornim ca să fim cu totul corecți; așa și procedăm în *Le Moi et le Monde* (cap. 6 și 10). In schimb expunerea de mai sus e mai ușor de înțeles, căci în chip natural îți înfățișezi spațiul prin reprezentări vizuale și nu cinetice.

Așa se explică continua nereușită a psihologiei, care încearcă să explice spațiul prin senzații: ea îl consideră ca un produs individual, cînd în realitate el e o construcție socială. Cu alte cuvinte, psihologia caută să deducă spațiul numai din senzațiile mele, și nu recurge, cum ar fi nevoie, și la senzații străine.

Trebue să adăugăm că edificarea spațiului mai presupune o altă operație, o altă identificare similară celei descrise mai sus. Simțurile îmi prezintă o pluralitate de continuități, străine calitativ una de alta, dar care își corespund punct cu punct. Cutia asta e pentru ochi o continuitate vizuală, pentru pipăit o continuitate tactilă; între senzațiile vizuale și cele tactile nu e, de sigur, decît puțină asemănare; cele două continuități își corespund însă element la element: experința mi-a arătat că ele sunt solidare în sensul că, dacă una devine mai mare sau mai mică, și cealaltă variază în același sens și în aceeași proporție; dacă una prezintă o soluție de continuitate (o „gaură"), și cealaltă prezintă o întrerupere simetrică, etc. Spiritul găsește comod să contopească cele două continuități într'un singur *loc* spațial, și la fel procedează cu toate *locurile, cu spațiul întreg.*

* * *

Dacă ne întoarcem acum spre timp, vom descoperi o evoluție dela timpul individual la cel social, simetrică cu cea a spațiului și foarte asemănătoare cu ea: mulțumită acestei asemănări, vom putea fi de data aceasta mai succinți.

Ca și pentru spațiu, să începem prin a ne restrînge la experiența individuală, și să facem abstracție de cea socială. Cu alte cuvinte, să nu ținem seamă de stările conștiente ale tuturor ființelor vii, afară de conștiința proprie. Datele acestei conștiințe formează o succesiune pe care psihologia o numește „durată conștientă". Aceasta nu se prezintă totdeauna sub forma de „durată", deci de succesiune, ci, cîteodată, sub aceea a unui flux unitar. Alte ori unele fragmente ale ei formează un fel de blocuri nediferențiate (lucrul se întîmplă cînd voința și atenția sunt foarte moleșite): dar orice act de atenție, chiar retrospectiv, le precizează și le descompune în clipe rînduite succesiv. Cu alte cuvinte conștiința, așa cum mi-e dată primitiv, e făcută din elemente succesive, dar și din părți care apar ca mase compacte în care nu se distinge niciun detaliu. Dar prima alterare suferită de aceste mase, cînd le consideră atenția retrospectivă, e că devin succesiuni, „lan-

ţuri"; ele capătă un început, un sfîrşit şi inele intermediare, asemenea cu celelalte fragmente. Capetele lanţurilor sunt prinse de extremităţile altor lanţuri, şi toate formează acel „lanţ" total care e „durata conştientă". Astfel aceasta nu e un fenomen primitiv, ci rezultă dintr'o modificare a unor date imediate. Previn aci pe vreun eventual cetitor al cărţii mele *Le Moi et le Monde*, că istoria eului şi a lumii, pe care o povestesc acolo, începe abia cînd acest lanţ total e gata: ea nu începe deci cu începutul adevărat, care, de altfel, poate nici nu există (Valéry zice: „au commencement était la fable: elle y sera toujours").

E clar că durata aceasta, în care nu se ştie nimic despre existenţa celorlalte durate, corespunde spaţiului individual: propun să o numim „timp individual".

Timpul individual nu e isotrop: direcţia „spre viitor" e esenţial distinctă de direcţia „spre trecut", şi una nu se poate preface în cealaltă. In ce priveşte omogeneitatea, lucrul e mai complicat. In spaţiul individual un anumit loc, de pildă „doi metri spre dreapta" era uneori ocupat, alte ori *gol* (bine înţeles, dacă nu ţii seamă de aer; dar nimeni nu crede în aer, în experienţa naivă, în vieaţa zilnică, „neştiinţifică": nimeni nu zice „în cutia asta nu e decît aer", ci zice „în cutia asta nu e nimic"); dimpotrivă, în timpul individual nu poţi avea experienţa unui interval temporal gol, adică lipsit de date conştiente, şi aceasta, oarecum, prin definiţie: durata conştientă cuprinde *toate* datele mele conştiente, deci întreaga mea experienţă, prin urmare nu pot cunoaşte direct durata goală, care ar fi o succesiune fără elemente succesive. Astfel, ceea ce se numeşte „întrerupere (trecătoare sau definitivă) de conştiinţă" ar fi o noţiune de neconceput, dacă am fi reduşi la experienţa individuală. Lucrul e cu deosebire evident în ce priveşte *moartea*, despre care s'a putut spune: „cette chose qui n'arrive qu'aux autres".

După cum vedem, timpul individual nu se poate deslipi de „conţinutul" său. In acest sens el nu e omogen, căci pentru ca să aibă această însuşire trebue să apară ca un receptacol, ca o *teacă* a duratei conştiente atît de eterogene. Mai e de remarcat că timpul individual, ca şi spaţiul individual, are şi un centru: *prezentul*. Dar acest centru nu e imobil: timpul trece: toate clipele lui devin centru pe rînd.

Să facem acum să intervie experienţa socială; aceasta ne arată că sunt nenumărate alte durate conştiente asemănătoare în esenţă cu a mea. Toate îşi corespund clipă cu clipă, şi această corespondenţă e mai „simetrică" decît cea dintre spaţiile individuale: pe cînd în acestea centrul „meu" corespunde unui punct *oarecare* din spaţiul „altuia", în timpurile individuale toate centrele, adică toate „prezentele" îşi corespund. Tot aşa un loc care, în spaţiul meu, se defineşte „trei

metri spre stînga", poate corespunde unui loc din alt spaţiu avînd cu totul altă definiţie, de pildă „cinci metri spre dreapta". Dimpotrivă, clipa care e pentru mine „un ceas de acum înainte" corespunde, în oricare alt timp individual, unei clipe admiţînd aceeaşi definiţie.

In bună parte aş şti ce se petrece de-a-lungul timpurilor străine, mai ales a acelora a căror trupuri corespunzătoare se află în preajma mea. Experienţa socială mi-a arătat că în duratele străine se petrec fenomene asemenea unor fenomene din durata mea. De pildă, cînd în durata mea se petrece o „percepţie acustică" (un „sgomot"), ştiu că ceva asemănător se petrece în durata oricărui semen al meu, dacă trupul său se află în apropiere; iar clipele în care se petrece percepţia mea *corespund* clipelor în care se petrece percepţia similară din timpul semenului, adică sunt „simultane" cu ele. Tot astfel cînd am anumite sensaţii vizuale („perceperea unui obiect"), ştiu că în durata altuia a cărui trup se află în apropiere, se petrec sensaţii vizuale care diferă de ale mele conform „regulelor spaţiale" (cum se zice: „el percepe acelaşi obiect din alt punct de vedere").

Aşa cum a procedat pentru spaţiu, spiritul nostru *topeşte* timpurile individuale într'un „timp" unic, social şi impersonal.

Timpul social seamănă mai mult cu timpurile individuale decît spaţiu social cu spaţiile individuale. Intr'adevăr, centrele acestora nu-şi corespund, astfel că rezultatul contopirii lor nu are centru; dimpotrivă, centrele *timpurilor* individuale (adică diversele „prezenturi") îşi corespund, de aceea Timpul are un centru, un Prezent. Acesta e mişcător ca şi cel al oricărei durate. Tot de aceea Timpul total e eterotrop ca şi duratele lui componente, pe când Spaţiul e isotrop.

Am văzut cum contopirea spaţiilor individuale se face prin identificare: un *loc* din spaţiul meu şi unul din spaţiul altuia devin unul şi acelaşi loc. Ele aveau definiţii deosebite (de pildă unul „doi metri spre dreapta", celălalt „trei metri înainte"), iar locul rezultat din fuziunea lor nu mai e prin esenţă nici aşa nici altminteri, poate fi însă în tot felul după „punctul de vedere". Acelaşi rol îl joacă identificarea şi la timp: două clipe din timpuri individuale diferite devin aceeaşi clipă; *dar ele au aceeaşi definiţie*. De pildă, clipa „acum o oră" din durata mea fuzionează cu toate clipele avînd aceeaşi definiţie, din duratele celorlalţi, şi rezultatul e clipa de acum o oră din Timpul impersonal, social.

Totuşi timpul social e omogen, şi iată de ce. Mai întîi prezentul e mobil, orice clipă a fost sau va fi prezentă, astfel că definiţia „acum o oră" se potriveşte oricărei clipe după cum te referi la un prezent sau la altul. Dar afară de asta,

fiecare durată în parte e eterogenă ca conținut și, după cum am văzut, nu poate fi gîndită ca desfăcută de el; dar cînd toate duratele sunt topite împreună, calitățile diverse ale conținuturilor se anulează între ele și Timpul poate fi considerat ca un *receptacol* independent de ce se petrece în el.

Dar identificarea clipă cu clipe nu e atât de ușoară ca cea loc cu locuri (vom vedea mai tîrziu de ce). Ca să reușească, e nevoie de un „truc", de o „șmecherie" care e *Realizarea lumii materiale*. Să vedem într'adevăr.

Experiența individuală începe prin ați prezenta un haos de impresii, haos care se organizează cu încetul, prin aceea că descoperi legi ce stăpînesc aceste impresii. Una din legi e că anumite impresii („sensațiile externe") formează grupe invariabile, astfel că una din sensațiile unui grup producîndu-se, celelalte depind de condiții ce țin de voință (aceste grupe vor deveni „obiectele materiale"). Sensațiile vizuale pe care mi le dă, de pildă, floarea aceasta, fac parte dintr'un grup în care mai intră și alte sensații vizuale, apoi sensații tactile, olfactive, etc. (toate sensațiile de care se spune: „sunt datorite floarei") și care au loc cînd fac anumite mișcări. Experiența socială îmbogățește considerabil acest grup; ea îmi arată că sensațiile grupului au loc în *toate* duratele conștiente. Acum viitorul obiect material e un sistem de sensații posibile ce se petrec sub aceleași condiții în *toate* duratele conștiente. El apare astfel ca indicat pentru a servi drept legătură între ele. Ceea ce îi lipsește încă pentru a putea juca acest rol, e că el nu curge concomitent cu duratele, că nu durează. Intervalul dintre două linii paralele le desparte, dar el constitue și un drum dela una la cealaltă; mulțumită lui, cele două linii pot fi proiectate una pe alta sau pe o paralelă cuprinsă între ele, și astfel ele pot fi identificate. Grupul de care e vorba își are elementele în duratele pe care trebue să le unifice; dar aceste elemente — deși durează, fiind sensații și deci segmente de durate — sunt trecătoare, ele nu urmăresc *neîncetat* duratele conștiente, așa cum face intervalul dintre paralele, interval care le e neîncetat concomitent. Afară de asta, sensațiile însăși nu sunt propriu zis *comune* duratelor. Și eu și un semen al meu privim o floare roșie; au loc *două* sensații „roșu", una în durata mea, alta în durata lui. Sensațiile pot fi calitativ identice, dar nu numeric. Dar am văzut că obiectul poate fi caracterizat ca o *posibilitate* de sensații. Această *posibilitate* nu are defectele sensațiilor însăși: experiența arată că contrar sensațiilor, posibilitatea lor nu încetează niciodată (cît timp există obiectul), și pe de altă parte e vorba de sensații posibile în *orice* durată conștientă. In schimb „posibilitatea" nu e decît o idee și deci nu durează. Pe cînd duratele, de care e vorba să fie contopite, curg, „vremuesc" neîncetat, „posibilitatea", ca toate ideile, rămîne străină de orice succesiune temporală. Intr'adevăr, care ar fi deosebirea între o sensație efectivă și una doar posibilă, dacă nu că prima curge, e compusă din clipe succesive, pe cînd a doua face parcă parte din altă lume decît ce a *chimbării*? Astfel, așa cum e dela natură, posibilitatea de sensații n'ar putea face legătura între durate. Dar spiritul omenesc, lipsit de scrupule cînd e vorba de interesul lui, recurge la o șmecherie de care nu l-ai fi crezut capabil: el acordă vremuire simplelor *posibilități* de sensații, ca și cum ele ar fi sensații adevărate. Spre pildă „roșul" acestei flori, care de fapt nu e decît o sensație vizuală, efectivă sau posibilă, i se acordă și o devenire proprie, exterioară duratelor conștiente. Roșul floarei continuă, paralel cu duratele conștiente, chiar atunci cînd nimeni nu îl percepe. Și ca și roșul vremuesc toate „însușirile" obiectului, adică toate genurile de sensații posibile din grupul care constitue obiectul. Această devenire este identică cu cea conștientă: după simțul comun „eu văd floarea așa cum e ea în adevăr". Și astfel „există" obiectul.

E ușor de văzut cum ficțiunea „duratei" obiectului își îndeplinește misiunea de a contopi duratele conștiente. Am spus că vremuirea obiectivă (roșul ca însușire a obiectului) și vremuirea subiectivă (roșul ca sensație) sunt identice; durata obiectului se identifică astfel cu duratele conștiente, identificîndu-le între ele. Bineînțeles, cele spuse se aplică nu numai obiectelor materiale, ci și sgomotelor, luminilor, întregei lumi exterioare.

Durata obiectului seamănă cu durata mea conștientă ca o copie cu modelul ei. Ea curge simetric, adică simultan, cu dînsa: ea e succesiunea „stărilor" obiectului, după cum durata mea e succesinea stărilor mele; ea manifestă „însușirile" obiectului, după cum durata mea manifestă însușirile mele. Datele mele conștiente sunt de feluri foarte deosebite, unele sunt gînduri, altele sensații, etc.; totuși ele formează o singură succesiune: durata „mea". Tot astfel diferitele „stări" ale obiectului formează o singură durată, și aceasta îi constitue unitatea.

Iată un obiect roșu și neted. Unii gînditori și-au pus problema: „ce înseamnă să consideri însușiri atât de deosebite ca ale *aceluiași* obiect?". De obiceiu cercetătorii răspund: „înseamnă că roșul și netezimea le localizăm în acelaș loc în spațiu". Dar acest răspuns nu face decît să înlocuiască problema de adineaori cu alta similară: „întinderea vizuală și cea tactilă fiind atît de deosebite, ce sens are identificarea lor într'o singură întindere spațială?". Răspunsul adevărat e: „și roșul și netezimea vremuesc în aceeași „durată" pentru spiritul nostru (așa cum și sensațiile vizuale și cele tactile

se petrec în aceeași durată, anume în durata mea) și *aceasta* constitue unitatea și identitatea obiectului.

Așa cum am spus, și numai așa, se poate explica fenomenul atît de straniu care e realizarea în afara conștiinței a unor fenomene conștiente. Ascult huruitul ploaiei pe acoperiș; ceea ce resimt e o sensație continuă. Ei, am convingerea instinctivă că „sgomotul" corespunzător, care e identic cu această sensație (căci simțul comun zice: „aud ceea ce răsună") e independent de sensația mea sau a oricărui semen al meu, încât s'ar putea lipsi de orice martor. Deci simțul comun admite ceva identic cu o sensație, deci cu o stare conștientă, dar care nu e stare coștientă. Ca să ne dăm seama cît de stranie, de barocă, de absurdă e această presupunere, dacă o desbraci de banalitatea datorită obișnuinței, să o aplicăm unei stări conștiente căreia simțul comun nu o aplică. Cetesc un vers și resimt admirație pentru frumusețea lui; cît de stranie, de barocă, de absurdă ar fi ideea că această admirație ar avea loc și în afara oricărei durate conștiente și că ea s'ar putea petrece așa cum e, chiar dacă n'ar simți-o nimeni!

E clar acum că închegarea timpurilor individuale într'un timp social e mai dificultoasă decît operația corespunzătoare aplicată spațiilor: pentru a duce prima la bun sfîrșit e nevoie de realizarea unei lumi întregi.

Intre timp și spațiu e o disimetrie esențială și foarte curioasă. Iată despre ce e vorba.

Confundarea duratelor multiple într'un timp unic implică o mare contradicție. Să reprezentăm pluralitatea duratelor printr'o pluralitate de drepte paralele. Fascicolul de paralele se desfășoară pe o *suprafață;* el nu ar *încăpea* într'o dreaptă sau în orice „mediu" cu o singură dimensiune. Bine înțeles, prin anumite mișcări de translație, poți face să coincidă paralelele într'o singură dreaptă; dar în acest caz ele își pierd individualitatea, ele *sunt* o singură dreaptă, nu mai există în chip distinct. Tot astfel, duratele nu „încap" într'o durată unică (adică în timp), sau atunci ar trebui să-și piardă ființa individuală. Așa dar la baza noțiunii de *timp* e contradicția între pluralitatea duratelor și unicitatea timpului.

Ni s'ar putea răspunde: „faptul că paralelele nu încap într'o dreaptă unică nu dovedește că duratele nu încap într'o durată unică; nu tot ce e adevărat despre paralele se potrivește duratelor". De aceea, pentru a desarma orice îndoială, e nevoie de *demonstrarea* contradicției care fondează ideea de „timp". Această demonstrare am prezentat-o într'un articol intitulat „Două curse ale filosofiei" (Viața Romînească, Noemvrie 1939) și îndrăsnim să credem că e tot atît de riguroasă ca demonstrațiile matematicei. Rugăm așa dar pe cetitor să consulte acest articol, și considerăm lucrul dovedit.

Te-ai aștepta ca de partea spațiului să găsești o contradicție similară, simetrică; dar nu e astfel; cu toate că în spațiul simțului comun se confundă, pe de o parte spațiile individuale, pe de alta diverse continuități sensoriale (cea vizuală, cea tactilă, etc.) el nu se prezintă ca contradictoriu, așa cum se prezintă timpul. Veți fi ispitiți să dați explicația următoare: „timpul *conține* duratele, pe cînd spațiul nu conține nici continuitățile sensoriale nici spațiile individuale; și unele și celelalte nu sunt decît *aspectele spațiului*". Credem că cel ce vorbește așa are o intuiție justă, că e pe calea dreaptă, dar că n'a ajuns încă la țintă: căci n'ar putea încă să explice de ce o durată nu apare și ea ca un „aspect" al timpului. Care e în fond sensul noțiunii de „aspect?". Dar pentru a găsi răspunsul, trebue să atragem atenția asupra unui fapt interesant. Obiectul material e rezultatul unor procese asemenea celor din care rezultă spațiul. Am văzut că obiectul poate fi considerat ca o posibilitate de sensații să restrîngem această posibilitate la sensațiile *mele*, și vom avea ceea ce s'ar putea numi *obiectul individual*. Experiența socială îmi arată că obiectul „meu" *corespunde* altor obiecte individuale, cîte unul de fiecare conștiință (ea îmi arată, cu alte cuvinte, că semenii mei au sensații asemănătoare, și despre care zicem că corespund aceluiași obiect). Pentru a avea o punte între duratele conștiente, topim obiectele individuale corespunzătoare într'un obiect social unic, înzestrîndu-l cu o durată proprie. Și, ca și în cazul spațiului, contopirea aceasta nu pare a implica nicio contradicție, avem intuiția că obiectele individuale sunt doar niște „aspecte" ale obiectului adevărat, care e cel social.

Tot astfel posibilitatea de sensații care corespunde obiectului ar putea fi divizată în posibilitatea sensațiilor vizuale, a celor tactile, olfactive, etc.; deci am putea avea un obiect vizual altul tactil, etc. Dar e mai comod să le contopim toate într'un singur obiect real, localizîndu-le toate într'o singură durată; lucru care nu implică contradicție, căci avem a face doar cu *aspectul* vizual sau tactil al aceluiași obiect. De ce? In cazul obiectului răspunsul va fi mai ușor de dat decît pentru spațiu.

Posibilitatea sensațiilor *mele față* de posibilitățile sensațiilor oricui, e o parte dintr'un tot. Ei, spiritul poate face din fragmentele unui tot unități parțiale, deci „toturi" secundare, prin faptul chiar că își fixează privirea asupra acestor „părți". Astfel orice tot poate fi privit și ca o *sumă* de întreguri, fără nicio contradicție. Așa dar pot considera „posibilitatea de sensații pentru orice conștiință" (care corespunde unui obiect material) ca un tot sau ca o multiplici-

tate de unități parțiale. Durata e atribuită întregului, nu fragmentelor, ca să se facă legătura între conștiințe, după cum am văzut. Să presupunem că am atribui cîte-o durată fiecărui obiect individual (adică fiecărui fragment); atunci obiectele individuale ar *exista* numai ele. Dar să mergem mai departe cu presupunerea și să admitem că am atribui cîte-o durată și obiectelor individuale și, alta, obiectului social: în acest caz afirmația devine contradictorie, căci în limbajul obișnuit s'ar traduce: „obiectul văzut de mine e altul decît cel văzut de semenul meu, și totuși vedem același obiect". Ai afirma deci că o multiplicitate de durate este o singură durată.

Obiectul așa cum mi se poate prezenta mie („obiectul individual") nu e decît o parte din posibilitatea totală de care e legată durata (care ar putea fi numită *esența existenței)*; o astfel de posibilitate parțială constitue un *aspect* al unui obiect.

Tot astfel ai putea considera separat posibilitatea senzațiilor vizuale (ale obiectului), posibilitatea senzațiilor tactile, etc. și ai putea înzestra fiecare din ele cu o durată particulară; atunci obiecul vizual ar avea altă existență, ar fi altul decît cel tactil; și în acest caz ar fi contradictoriu să atribui o durată și posibilității totale, căci atunci obiectul vizual și cel tactil ar fi obiecte distincte și totuși același. Astfel posibilitatea senzațiilor vizuale rămîne un simplu „aspect" al obiectului.

Am înțeles de ce „obiectul material" nu e o noțiune contradictorie[1]); să vedem acum de ce „timpul" *este.*

După cum am spus, multiplicitatea obiectelor individuale *considerate ca reale* ar fi incompatibilă cu realitatea obiectului social; și anume pentrucă asta ar însemna să afirmi că o multiplicitate de durate sunt o singură durată. Cînd gîndim un „obiect" nu facem decît să atribuim o durată unică unei idei complexe, pe cînd gîndind „timpul" acordăm o durată unică tuturor duratelor: chiar această formulă face evidentă absurditatea „timpului".

In ce privește spațiul, cazul lui e la fel cu al obiectului. Și spațiul e o posibilitate de senzații (de senzații vizuale tactile, cinetice, etc.); și acestei posibilități *totale* îi atribuim durată (de aci convingerea că spațiul *există*, ba chiar ar continua să existe chiar dacă toate conștiințele ar fi anihilate). De aceea posibilitatea senzațiilor spațiale numai ale mele („spațiul individual"), sau posibilitatea numai a senzațiilor vizuale, sau numai tactile apar ca *aspecte* ale spațiului *real.*

---

[1]) Mai exact: nu e o noțiune contradictorie *în această privință;* căci ea implică alte contradicții.

In fine, de aceea spațiul nu e contradictoriu în această privință.

Am văzut, cînd ne-am ocupat de spațiu, că experiența individuală și socială admite două tălmăciri: sau afirmi că sunt tot atîtea spații cîte conștiințe, sau topești spațiile individuale într'un spațiu unic impersonal. Niciuna din aceste două tălmăciri nu e contradictorie. Dar ar fi contradictoriu să le admiți pe amîndouă, adică să pretinzi că există *și* nenumăratele spații individuale *și* spațiul social care le înglobează. Tocmai așa procedează spiritul cînd construește „timpul". Pe cînd spațiul individual e, pentru simțul comun, numai o aparență, durata mea conștientă e o „realitate"; dar la fel reale sunt celelalte durate și timpul care le cuprinde.

Același lucru s'ar putea exprima și astfel: simțul comun unifică atît spațiul cît și conținutul lui, adică obiectele: spațiul ocupat de masa asta e unul singur, și unică e și masa, chiar dacă e percepută de mulți oameni. De aceea spațiul nu e contradictoriu. Cu timpul dimpotrivă: simțul comun unifică *timpul, dar nu unifică* conținutul lui. Cineva suferă și simultan altcineva se bucură: cele două sentimente ocupă *același interval de timp* și totuși ele sunt două realități, nu aspectele unei realități unice. Astfel timpul e contradictoriu. De ce simțul comun nu poate unifica conținuturile timpului ca pe ale spațiului? Pentrucă „unificarea" înseamnă tocmai acordarea unei durate unice; și acordarea unei durate unice unor durate multiple nu le poate anihila multiplicitatea.

Spuneam mai sus că edificarea timpului e mai grea decît cea a spațiului; acum se vede de ce: cea dintîi implică întunecarea și ștergerea din minte a contradicției temporale.

ION D. GHEREA

NATURĂ MOARTĂ

In mine însumi ciclul meu natural se 'nchide
Realizat ca toamna cînd frunzele se scutur;
Mă duce în spre larvă, sbor obosit de flutur
Şi'nchid natura moartă a unei crisalide.

S'au stins înalte focuri ce-au ridicat la cer
Fantastic joc de flacări şi umbre, cu tumult.
Se stinge 'ncet magia de vieaţă şi mister
Şi totul e ce este, şi nu-i nimic mai mult.

Ce mi-a părut gigantic şi-am admirat odată
A tot scăzut cu vremea şi azi îmi pare mic,
Fiinţa mea cu umbra, sub mine-i adunată,
Şi dincolo de lucruri azi nu mai e nimic.

Nu cred nicio legendă şi nicio epopee,
Misterele stau moarte ca ceţile pe văi.
Sunt astăzi împietrite efigii de cameie
Figurile iubite din vieaţa mea dintîi.

E tot prelung preludiu de moarte animală.
Nicio celulă 'n mine acum nu mai visează.
In jur întreaga lume e tristă şi reală.
Şi peste toate cele, afară înserează.

DEMOSTENE BOTEZ

UN CAL SIGUR

I.

Ghidu Faibiş nu suferă sărbătorile. Mai ales astea de acum. De o săptămînă, toţi beau şi mănîncă. Şi de abia au ajuns la jumătate. Ii e silă de glasurile tot mai dogite, care le va auzi, de ochii mai ceţoşi şi mai stupizi ca oricînd, pe care îi va vedea. Rost de făcut vreo afacere, sau de discutat ceva mai serios, nici gînd.

In casă la Popeşti, cheful n'a stat o clipă. Goldman ca să le intre sub piele, le bate în strună; iar Moscuna — ce inconştient — nu mai vrea să ştie de nimic. Spune că a devenit fatalist şi bea. Bea mereu.

Şi cam tot aşa o să fie încă şapte-opt zile, pînă după Bobotează.

Gerul înlemneşte şi măduva din oase; un cîine sgribulit îţi seacă inima de milă; iar lumea forfoteşte smintită pe străzi, înghesuie prăvăliile, şi parcă nimeni nu mai ştie că e războiu, şi că atîţia şi atîţia jinduesc un dram de căldură.

Intunerecul coboară zorit în zi.

Vitrinele se mohorăsc. Contururile îşi părăsesc pe furiş lucrurile lor, spre a se aduna şi topi, într'o întinsă pată cenuşie. Becurile se aprind pe rînd şi înapoind din drum fugarele resemnate, îmbie obiectele amorţite, cu palide luciri şi umbre negre, prelungi.

Unde te mişti vuiet de viespar.

Din capul de sus al străzii Smîrdan, ochiul vede o clocotire de lavă, răscolită din mii şi mii de cratere, revărsîndu-se peste tot, în neştire. Inainte şi înapoi, se întinde compactă; bulbuceşte; suflă şi răsuflă; se împiedecă; se răsuceşte; suie şi coboară; pufăie; oftează; vuieşte de departe şi de aproape. Pe nesimţite se aşează şi alta îi ia locul.

Pentru toţi, ajunul de An Nou este artificiul unui supranatural fabricant de jucării, care are darul să amăgească păpuşile sale supuse, cu o nălucire de vieaţă.

89570. — 3

Pentru Ghidu, e o zi obișnuită. Toate zilele sunt la fel, pentrucă în toate se lovește de greutăți, toate îi aduc amărăciuni. Altele și altele.

Are și o alcătuire vinovată. Tatăl lui a reparat, o vieață întreagă, ceasornice.

Din cauza asta suferă. Nu are aplicații practice și nu știe să ciștige.

Îi place geometria, biblia și metafizica.

Un exces de sensibilitate îl asvîrlă afară din rosturi și combinații, așa cum o mașină centrifugă trimite la periferie tot ceea ce este inadecvat materiei comune.

In plus, sensibilitatea asta exagerată îi produce și un fel de desechilibru.

Se încredințează, pentru nimic, și cu toată pasiunea, unei ființe sau lucru cu care se contopește. Pentru ca apoi la prima grea izbitură, acea ființă sau acel lucru să se rupă din el ca o carne moartă, dintr'odată.

A încercat mai multe feluri de negustorii; stofe, conserve, sticlărie. Nu i-a mers. Și doar investise bani.

Lucrurile fiind prea reale, nu le percepea; nu le putea prețui calitatea, nici supraevalua, și toată marfa îi era concurată din capul locului.

Era și prea măruntă pentru el, negustoria de tejghea. Cumperi, vinzi; iar cumperi, iar vinzi. Tot aia și tot aia.

Chemări adînc îl îmboldiseră spre alte rosturi. Să poruncească, să conducă. Să înalțe sau să dărime. Să fie solicitat și să refuze; să trezească o nădejde, apoi s'o sufoce, ca pînă la urmă, lăsînd să „treacă dela el", să cedeze mărinimos. Nu numai banul l-ar mulțumi, dar și bucuria celui căruia i-a împlinit nădejdea. Și tare-ar ști să-și drămuiască efectele.

Director de minister pe la pașapoarte; șef de cabinet la vreun serviciu de autorizații de import... Numai că pentru de astea ușile Statului sunt ferecate. Doar portițele de din dos, mai scârțiie din cînd în cînd, timid și pe ascuns, ca păcatul.

Se făcuse într'un timp Bookmaker la curse. Mai merge. Meserie cu satisfacții. Dai ponturi, cui îți place; combini cum vrei și stăpînești mulțimea, aceea nesfîrșită și naivă, care îți face, oarbă, jocul intereselor. Îi mîni slăbiciunile și-i iei banii, plocon.

Acum un an însă, l-au mătrășit.

De atunci se ocupă cu un soiu de combinații din care cîștigă mai puțin, dar îi place; cumpără și vinde mărci postale. Il moștenește pe tatăl său; se ocupă cu lucruri de dimensiuni mici. Are și el pensetă; întrebuințează și el o lupă; și întocmai cum roțile ceasornicelor aveau zimți prețioși, mărcile lui au la fel zimți și sunt tot atît de prețioși. Cu avantajul față de tatăl său, că se simte și puțin diplomat:

— „Italia?"

— „Da, am Italia, dar nu vă recomand, nu face... Vă dau în schimb Elveția, convenabil; nu v'o poate oferi nimeni la prețul meu... Dacă așteptați pînă săptămîna viitoare, am Germania, chilipir; sunt în tratative".

* * *

Ghidu Faibiș a ajuns în Piața Sf. Gheorghe. Aici vîntul de ghiață e la largul lui. Îi biciuie obrajii și-i umflă pe dedesupt, hainele largi și roase.

„Vai de lume, ce mai frig pe așa timpuri".

Cuminte ar fi s'o pornească spre casă. Nu are bani cît trebue, nici perspective pentru două-trei săptămîni. Și totuși trebue să-i cumpere ceva Otiliei. Să o bucure. Ei îi place vieața. Îi plac atențiile. Pentru ea zilele nu-s la fel, pentrucă nu în toate se lovește mereu de greutăți, nu toate îi aduc mereu amărăciuni.

De trei ori Otilia îl oprise în fața vitrinei lui Susman. Un inel cu piatră mare de opal, îi clipea mereu din cutiuța din spatele geamului. Otilia ține mult la podoabe. Și destui îi poartă Sîmbetele... Kelerman, Bubi, Nadler, Armand Aureanu, Ioină... Și n'au umerii strîmbați și gîrboviți ca el; nu statura stîrcită și ghemuită, de atîtea tremurări și închirciri. Parcă el nu-și dă seama?

Ah, Ioină, ticălosul ăla, omul prefectului care stoarce și dela bogat și dela sărac. Așa mizerabil dar vorba e: se îmbracă tot cu stofă englezească lînă în lînă? Se îmbracă. Poate să dea el cadou și o bijuterie întreagă! Poate.

Și apoi, singura bucurie, pe care o poate simți, e s'o vadă la alții.

E prea deschis la durerile mari de deasupra, prea depășit, ca să și-o mai poată hărăzi în el.

Bucuria e pentru cei mai puțin hîrșiți.

Nu-i rămîne, decît să fure dela ei, cîte o amăgire, pentru cîte o clipă.

Trebue să-i cumpere Otiliei inelul.

Mult mai bine era să semene cu unchii lui. Raphael Grossman a fost mare angrosist de linoleum și chiar acum după trei ani de războiu, de cînd nu lucrează nimic, e tot plin de bani. Numai că nici nu vrea să știe de el. Ceasornicarul pîrlit a fost rușinea familiei, iar Ghidu... un lunatic, un neisprăvit. Celălalt, John Mac Allan e mare bancher în Argentina. A plecat în lume, dela optsprezece ani, fără un ban în buzunar.

Dacă ar face ca ei, poate i s'ar îndrepta gheba; și chiar dacă pentru asta ar fi prea tîrziu, croitorul cel mai bun i-ar ascunde-o cu măestrie.

Dacă ar putea...

* * *

Ghidu a ajuns în fața vitrinei lui Susman.

Inelul cu piatra mare de opal îi clipește și lui în fel de fel de chipuri, îi arată mii și mii de fețe; îi surîde, îi face semn.

Prăvălia geme de lume.

— Aș vrea să-mi arătați un inel, din vitrină. Acela în platină, cu piatra de opal".

— „Un moment, vă rog" răspunse cu politeță afanisită bijutierul, care trecu grăbit la un domn gras, cu palton îmblănit.

— „Sigur, eu n'am fason" gîndi amărît Ghidu. „Nici de luat, nici de dat".

— „Vreți chiar să cumpărați, sau numai să vă interesați? Il mai întreabă, într'un tîrziu, bijutierul, cu aer de curiozitate fără părtinire.

— „Dacă o să-mi placă, am să-l cumpăr", reproșă Ghidu, logic și cu glasul tremurător, puțin ridicat.

— „Așa un inel costă patruzeci și șase de mii", vru bijutierul să scape.

O doamnă învecinată îi privea țintă miinile. Ghidu le îndesă în buzunare adînc, să nu se mai vadă mînecile roase.

Chibzuise drept negustorul, cînd l-a întrebat dacă vrea să și cumpere. Ar fi caraghios, ca unul ca el, să numere atîția bani, pentru un inel.

Doamna îi luă și ea rîndul.

— „Ce să pierdem vremea cu un golan", îi simți pe amîndoi, tălmăcindu-și un singur gînd.

— „Nu sunt golan" protestă Ghidu, cu violență în el. „Am să-i cumpăr într'o zi zece inele. Și cînd o să venim și noi cu paltoane îmblănite, n'ai să știi cum să te iei bine, domnule Susman. De un milion am să-ți cumpăr".

— „De altfel inelul acesta este cam rezervat", hotărî bijutierul, ca să tranșeze.

— „Adică încurc locul" se întoarse Ghidu, din visuri. „Cu treizeci de mii l-aș lua chiar acum", se pomeni că spune tare.

— „Patruzeci e ultimul" găsi stimulat bijutierul.

— „Treizeci și cinci" auzi Ghidu, simțind cum alunecă într'o prăpastie.

— „Regret. La noi sunt prețuri fixe".

— „Treizeci și opt. Mai mult niciun ban".

— „Poftim. Nu-mi place tocmeala".

O frigare îi pîrjolea inima. Nu, n'a spus el asta.

Cînd banii se cîștigă atît de greu, cînd nu mai pridideşte cu birurile și cu sperțurile, iar acasă n'are ce da, ar fi o nesocotință. Pentru ce?

Pentru o bucată de metal și o piatră care nu fac nici pe jumătate?

Iși scutură capul și ceața din ochi se împrăștie. Intr'adevăr el a oferit atîta. Doamna îl îmbie, bijutierul îl privește respectuos.

A oferit. S'a terminat. Pentru Otilia nu se poate face de rîs, nici față de sine însuși.

Un val, îl cuprinde pe dedesupt, și-l fură.

— „Am numai zece mii la mine. Să meargă un ucenic acasă și primește restul".

Sudoarea rece de pe spate îl amorțise, iar valul uriaș îl poartă spre alte lumi.

„Cotizația pentru muncă am s'o plătesc după Anul Nou. Dau cinci mii în plus și m'așteaptă plutonierul trei zile. Vînd colecția și gata".

* * *

Tramvaiul către splaiu oprește chiar în față.

— „Stați departe?" întreabă însoțitorul cu inelul.

— „Cîțiva pași. Și-i sănătos pe vreme de-asta".

Apoi în sine:

— „Economie, domnule, economie. Altfel nu merge".

După vreo douăzeci de minute, și unul și altul erau două bucăți de ghiață.

— „Spuneați că e aproape" — protestă disprețuitor însoțitorul. „Pentru un tramvai..."

Ghidu îi taie vorba.

— „Am și mers jumătate". Și bolborosind:

„Fir'ați ai dracului de golani... De-asta nu ajungeți nimic în vieață"...

Crivățul îi năucise.

* * *

Rușinat de maică-sa, Ghidu numără pe ascuns însoțitorului, banii rezervați pentru cotizație și piti inelul sub pernă.

Il durea capul și șalele; frigul îl pătrunsese tot. Se ghemui în pat.

Cît are să se bucure Otilia... Un inel cu piatra cît nuca... Poate să arate și a o sută de mii... Toată lumea are să vrea să afle, cine i l-a dat... Și toți, neavînd încotro, au să recunoască: „Bravo cadou, se vede că e dela un gentleman".

Ioină are să înghită în sec.

Și totuși bucuria lui Ghidu era curmată de un gol, care îl simțea peste tot; în stomac, de parcă pica vertiginos de undeva de prea sus; în inimă, care îl sguduia așa cum ar sgudui o corabie ale cărei sbaturi lovesc, odată în plinul apei, odată în aer; în plămîni, care cînd se umflau de prea mult oxigen, cînd se închirceau de lipsă, sufocîndu-l.

Se simțea mare și stăpîn, mic și ridicul; o simțea pe Otilia, cînd pitită la pieptul lui ocrotitor, cînd diformată de o oglindă convexă și răzînd de el, cu ton de megafon dogit.

Nu, nu era mulțumit.

Să fie vina firii? Ceasornicele tatălui care se apucă să bată toate, deodată, în capul lui? Sau poate instinctul care adulmecă ceva neștiut, așa cum orătăniile adulmecă cutremurul care mocnește dedesupt?

Doarme adînc. Niciun sgomot nu l-ar mai trezi. S'a rupt de rînduelile de pe aici. E în alte părți.

O lume agitată, mai reală parcă, dar clădită din scînduri, mucava și vopsele de studio.

Eroii sunt el și Otilia. El, Ghidu, frumos și drept, ca un Monsieur Beaucaire, trăit numai în puf și brocart, iar Otilia un fel de Rosalindă, mai frumoasă, mai sveltă, mai aleasă încă.

Și bun în lumea asta nouă, e insensibilitatea la durere. Ca într'o piesă romanțioasă, aleargă după Otilia printre tufișuri și trandafiri, și spinii nu-i înțeapă; pietricelele nu le lovesc picioarele goale; căzăturile pe coline nu-i dor. Sunt dematerializați de dureri; plăcerile pure. Trăiesc numai simbolurile sentimentelor, subjugînd natura. Vieața lor e frumoasă pentrucă e literaturizată. Marea pasiune, e fila de carte, pe care chiar dacă ai rupe-o, fărămițezi doar litera; ecranul năzdrăvan, în care chiar dacă străpungi inima eroului, ea nu sîngeră, nu se oprește, ci își urmează neatinsă iubita.

Numai amenințarea luminii le pîndea fericirea asta; adevărată, pentrucă era convențională.

Zorile albe se luau la întrecere cu întunerecul, iar ei se pierdură, în lumina care cuprindea odaia, din ce în ce.

— „Hotărît, că Ghidu duce în el ceva, în contratimp" se tot scuza taică-său de cîte ori îl borborosea madam Reghina.

II.

Otilia petrecuse revelionul la o prietenă, pînă dimineața. S'a bătut șampanie, n'a dansat, s'au descoperit afinități. Evenimentul festiv a înlăturat convențiile între sexe.

Căpitanul Suru a condus-o acasă și pentrucă era frig, a intrat înăuntru să ia un liqueur. Madam Blum n'are prejudecăți. Mai ales acum, în timp de războiu și prigoană, un căpitan e cinste mare și mare binefacere... Cine știe ce necaz vine, Doamne ferește... Poate să iasă și vreun ban, dacă se ivește vreo cunoștință, cu interes de militari.

Și apoi Otilia are nevoie de bărbat, căci a trecut de mult cei douăzeci de ani. Și a fost atît de precoce... Ca și ea.

Chiar dacă o să-i păzească reputația, la ce bun? Cine s'o ia pe Otilia? Evreii n'au parale acum, și cei cari au, n'au să se împovăreze cu ea, fără cămașă... Mai ales deochiate cum sunt amîndouă... Ce să mai umble cu visuri...

Cînd n'o mai merge în niciun fel, îl chiamă pe Ghidu.

El e sigur. Atîta așteaptă. Și e nobil. Nu se bagă. Nu răscolește, nu jignește.

Doar e femeie cu judecată madam Blum.

Ea cu ce s'a ales?

Să povestească cui o ascultă: „Vezi, ăla de-i acum ministru antisemit, a dormit, pe vremuri, cu mine. A simțit o plăcere... Acum nu mă mai cunoaște. Dar ce să-i faci? Bine că a fost bine, cînd a fost. Lasă fata să trăiască. Și dacă i-o place, poate mai vine căpitanul. Și dacă e delicat, poate mai uită cîte o hîrtie, sau aduce o pereche de ciorapi, ori ceva lenajuri.

A mai pus lemne în sobă, l-a tot îmbiat pe căpitan cu liqueur, a dat fuga la madam Blechner, să-i împrumute ceva cafea veritabilă, pentru musafirul de seamă...

— „Așa să am bine, dacă nu e mare cinste" borborosea madam Blum, de cîte ori se rotea cu lemnele, cu liquerul sau cu cafeaua.

Se făcuse cald ca în baie și încordarea din timpul nopții, se cerea risipită. Căpitanul, sub plumbii alcoolului, atîrna greu. Radiațiile lui musculoase furnicau din ce în ce mai adînc carnea grasă și albă a Otiliei. Prezența-i masivă în odăița supraîncălzită îi sensibiliza pielea, așa cum, la un aparat medical de raze, simpla apropiere de cîmpul acțiunii aprinde becul electric, fără a se produce vreo atingere; sau cum căldura prea mare de afară, face acul barometric să se miște singur, în cutiuța lui ermetică.

Mirosul alcoolului, fumului și porilor care se deschideau mereu îmbia tot mai mult a pat.

— „Zău domnu căpitan" — bodogăni madam Blum. — „E așa de cald. Faceți-vă comod. Ca la dv. acasă; fără nicio jenă".

Tresele de căpitan aparțin acum unui scaun, iar cravata franțuzească zace încolăcită la colțul dulapului, ca un șarpe ucis. Din cămașa desfăcută sus, pornesc rădăcinile gîtului gros, atletic, și mai jos spre piept. începe o floră bogată, neagră și creață.

Ochii rotunzi, împăienjeniți de rețele roșii, se rotesc avizi, mulțumiți, siguri.

Otilia s'a lungit pe divan și rochia s'a tras pînă dincolo de genunchi, în sus, pe pulpe; între ciorap și marginea centurii, rămînînd o fîșie de carne, grasă și albă.

Intr'o mișcare de destindere a ridicat mîinile în sus și pentru ca nicio încordare fizică să n'o obosească, a prins palmele sub cap. Avînd două puncte de sprijin; brațele desfăcute în unghiu, săltau pieptul și încordau șira spinării, pe dedesubt.

Căpitanul se așeză pe marginea divanului și mîna-i tremurîndă atinse genunchiul gros și rotund. Podul palmei bătătorite se mută pe rotută, se închirci, apoi se desfăcu și alunecă în sus, ca tras de magnet.

Degetele se încleștau adînc, în carnea mereu grasă și mereu albă.

— „Mamă, ce-ai făcut cu lemnele?", gemu Otilia.

— „Că bine zici. Pe mine să mă scuzați... am treabă".

Madam Blum ieși grăbită.

A doua mînă a căpitanului urmează pe cealaltă. Pulpele cărnoase, ies din ce în ce mai mult de sub ascunziș și tremură ca piftia.

Cu brațele vînjoase, încleștîndu-l de spate, pe sub subțiori, Otilia alunecă de pe pernă în jos, și se strecoară ca o rîmă sub bolovan. Rochia rămîne lipită de cuvertură, iar șoldurile umflate coboară după pulpe.

Mîinile căpitanului, dibuind pe arcul pîntecului, urcă din nou, mai departe, spre sini, în fața cărora cămașa se poticnise, ca de niște cazemate voluminoase, abrupte.

Simțul militar al căpitanului, renaște deodată. Nu suportă opoziție. Cu mișcare energică, promptă, prinde cămașa cu amîndouă mîinile, și o spintecă, brav.

E mulțumit și mîndru, ca un ostaș, care după ce a cucerit ultimul bastion al fortificației, tronează toată poziția și nu-i rămîne — ca la tactica infanteriei — decît să exploateze succesul.

Madam Blum, sgribulită în odaia de alături, clipește rar și în minte frămîntă multe, foarte multe gînduri.

* * *

Vîntul se înnăbușise sub clopotul de plumb, ermetic. Fulgi mari și mulți, albi ca zăpada, coborau într'una. Covorul gros, întins peste tot, împrumuta pașilor, discreție și solemnitate.

Strada, cu umbrele sale rare și mute, privită dela căldură prin ferestruică, părea o stampă dintr'o gălbenită carte italiană, ale cărei personaje de creion, încep să trăiască, timid, textul.

Acul ceasornicului se lenevise și el de Anul Nou.

După amiaza nu mai venea. Ghidu își pierduse răbdarea. Răsucea într'una cutiuța cu inelul, ca și cum, pe ea s'ar fi depănat timpul.

Bucuria îl zorea. El nu poate ține bucuria în el. Trebue s'o împrăștie; altfel îl strînge, îl sufocă.

Nu mai e bucurie, dacă nu se împărtășește.

Se bărbieri, se dichisi, cu toată grija.

Numai că timpul hodinește prea mult.

Răsfoi ziarele festive. Aceleași de acum un an, de doi și de totdeauna. Aceleași clișee, aceleași chenare, aceleași articole.

Se opri la o poezie ocazională, dar dela primul vers convențional, Otilia se așeză geloasă în fața literelor.

— „Nu e ea o poezie mai cu înțeles pentru el? îl mustră și apoi fugi, puțin jicnită.

Intoarse pagina, la un bilanț economic, dar cifrele chilometrice rupseră gîndul, începură să danseze și iureșul îl ameți.

Schimbă cu o rubrică teatrală, de cancanuri.

Era mai frivolă, mai pitorească. Dar îl plictisi și asta.

Tot inelul cu piatra de opal are să-i umple așteptarea. Ca în basmele arabe, scînteierile lui, au să-i tălmăcească prin imagini, scene frumoase din vieața care îl așteaptă, nerăbdătoare.

Amiaza a sosit, în sfîrșit.

Dejună sărbătorește, ciocni cu maică-sa un pahar cu vin și porni grăbit.

In niciun caz nu făcea să se ducă mai de vreme de șase. O să-i găsească bucuriei, alte momeli, pînă atunci.

Ajunse în Piața Sf. Gheorghe și se îndreptă pe bulevard în sus, spre Capul Podului.

Se opri în hallurile cinematografelor, cercetă fotografiile vedetelor; își propuse să facă o numărătoare a spectatorilor. Număra persoanele, care cumpărau bilete la cassă, dar pe rînd, cinematografele supraaglomerate, închideau ușile și cei fără treabă, aciuați la căldură, erau trimiși afară.

Dela Capul Podului se întoarse pe Calea Victoriei pînă la Bulevard. Vroi să vadă cît poate merge de încet, dar un motor nevăzut, îl împinse în douăzeci de minute.

Nu era decît patru. Incercă aceeaşi numărătoare şi la cinematografele de pe Bulvardul Elisabeta, dar peste tot înghesuiala era prea mare şi trebuia să iasă mereu în stradă.

Intre timp se înseninase şi frigul începea să-l pătrundă.

Obrajii îi ardeau şi în degetele amorţite simţea joc de ace.

Soarele palid, înfrigurat şi el, cobora grăbit, să se ghemuiască sub aşternut.

Işi îndesă mai adînc mîinile în buzunare şi strînse mai tare, cutiuţa cu inelul.

In definitiv, nici la cinic nu e prea de vreme.

Porni spre casa Otiliei.

— „Am să merg încet, să fac pînă acolo măcar un ceas".

La patru şi un sfert, Ghidu era în colţul străzii.

* * *

Nimeni pe toată întinderea. Căsuţele dichisite, cu perdele de reţea la geamuri, sunt alineate drept, ca la militărie.

Numai pe ici, pe colo, cîte un bloculeţ răsare deasupra, cu aerul trufaş al unui licean rătăcit în mijlocul unei coloane de copii din şcoala primară.

Căsuţa măruntă şi albă, cu două geamuri oacheşe la stradă, lipită de un bloculeţ îngîmfat, pare de departe ridiculă, dar drăguţă; ca un pitic, care clipeşte supus şi şugubăţ.

Ii e drag piticul şugubăţ. Dar cu cît se apropie, paşii se îndoiesc, devin şovăielnici.

Il prinde frica. Casa se însufleţeşte. Nu e un pitic şugubăţ. E un cap de om fără trup, diform, care face tot felul de feţe; îmbieturi şi grimase. Ferestrele sunt ochi care clipesc; dîmburile de deasupra: sprincene stufoase; mai sus o frunte perpendiculară şi deasupra păr aspru de olane, roşcate-castanii.

Cu cît se apropie, vede mai desluşit. Capul fără trup nu-i e prieten. Ochii îl mustră, sprincenele se încruntă, fruntea se încreţeşte, părul s'a sburlit.

Se prăbuşeşte dintr'un vis şi cade în altul adevărat.

Pînă acum se credea mare în fiecare clipă. Acum se simte mic de tot şi parcă îşi urmăreşte ca un sclav propria-i înfăţişare: mărunt, slab ca scheletul, cu umerii căzuţi; înveşmîntat cu un pantalon burlan, palton roş, pălărie fără noimă.

E ridicul... Mai bine să plece... Să se ducă departe, fără ţintă... In neştire... El e Ghidu... Nu Ioină...

Ii e frică acum şi de Otilia. Il sperie dinainte, alura ei opulentă, vocea ruginită, fără flexibilitate; privirea fără expresie. Visul singur fusese vis...

Mîinile i se încleştează şi simte marginile cutiuţei, curmîndu-i degetele.

Nu, nu se poate. Işi face curaj. Unelteşte frica din el, trecutul din el. Piaza rea unelteşte... Sufletul bolnav...

Nu se mai prinde.

Bate în poartă. Lemnul putred răspunde înfundat. Mai tare. Nici un răspuns.

— „Doarme? E destul de tîrziu".

Inelul îl arde ca jăraticul încins. Nu-l mai poate ţine.

Apăsă clanţa şi poarta se urni, dar i se opuse iar.

O săltă; se hîrjoni sgomotos de ghiaţa de dedesupt, scîrţîi ruginit din balamale şi în cele din urmă se deschise. Intră în curte. Bătu în uşe. Niciun răspuns.

Bătu în geam de trei ori. Apoi de patru ori. I se părea numai că loveşte cu toată puterea: sgomotul abia se auzia. Mai tare.

— „N'or fi acasă?"

O umbră se strecură dincolo de perdeaua afumată şi auzi şoapte.

— „Sigur că au dormit pînă acum".

Incă o aşteptare şi doamna Blum deschise uşa cu bucurie prefăcută.

— „Ce faci Ghidule? Aşa de vreme?"

— „La Mulţi Ani, madam Blum. Poate dormeaţi?"

— „Ba de loc. La Mulţi Ani".

— „Ce face Oti?"

— „Aveam mosafiri".

— „Am o surpriză pentru Oti... Un inel... Mata îţi spun: cincizeci de mii... O frumuseţe... Arată a dublu...

Madam Blum se lumină dintr'odată: „Să-l văd".

Ghidu desfăcu repede cutiuţa: „Opal natural".

— „Splendid".

— „Are să-i placă?"

— „Ce, nu-i de plăcut?"

— „Şi pe curînd două, madam Blum... fără pietre... simple şi groase... de cununie... cu aur mult...

— „Ascultă Ghidule... să nu ţi se pară curios. Avem un căpitan... Inţelegi?.. Un căpitan.. Ii face puţină curte, dar nu-i nimic... Să nu fii gelos... Otiliei nu-i place... Inţelegi?.. Să fie acolo... Cine ştie ce nevoie ai şi tu pe vreme de asta... Ascultă... Tu să faci pe niznaiul, că e mai bine... Otilia pînă la urmă e tot a ta..."

— „Pînă la urmă"...

Ghidu e confuz. Un cuţit sboară prin aer şi îl străbate în goană nebună. Aşa de repede că n'a simţit cînd i-a intrat

în piept. Doar în inimă l-a simțit, săgetînd-o, și a sburat mai departe. A ieșit fără durere. Nu pricepe. Parcă a căzut într'un vid și în cădere i-a șuierat capul. Scurt de tot. E iar pe pămînt.

Iși scutură zăpada de pe palton și-și potrivește tremurînd cravata.

Madam Blum deschide ușa camerei din față. O duhoare fierbinte, comprimată, care a dat de o supapă, năvălește afară cu disperare. Să-l dea peste cap, și mai multe nu. Așa o fi în deșert, pe timp de simun, cînd trebue să deschizi ușa ermetică a cetățuei, ca să-ți dai seama mai bine dacă țipătul disperat a fost un acord al furtunii, numai de ea înțeles, sau strigarea de pe urmă a unui inexplicabil rătăcitor, sfîrșit tocmai la capăt.

A pierdut simțul realului. Totul e neverosimil. Un decor pe o scenă de teatru desăvîrșit ca teatru, în care nu cuvîntul actorului trebue să-ți dea simțul căldurii, ci însăși căldura; al mirosului, însuși mirosul.

Amurgul cernut prin sita perdelei gălbui dă lucrurilor ton unic de gri și ființelor paloare de ceară. E greu de respirat. Un miros putred, aciuat de prin toate cavernele. Tutun și aburi de vin trezit; esență de liqueur și fum de lemn mocnit; sudoare și colonie aspidă.

Două pahare dorm pe masa ovală din mijloc. Unul e băut pînă la fund, iar celălalt, pe marginea căruia se văd urme de roșu, mai are de un deget vin purguriu, asemeni ceaiului rusesc stătut.

Broderia ruptă, alunecată într'o parte, dă la iveală furnirul așchiat, scorojit de vreme.

Dedesubt, pe țoala verzue, așezată strîmb și mototolită de picioare, o sticlă fără dop, pe trei sferturi goală, și un sifon mare, care a făcut lac pe jos, par încremenite din timpuri imemoriale.

Pe divan, o cuvertură subțire de bumbac, cu păstor la mijloc, boțită dar întinsă în grabă, vrea să învălue secrete, care țipă de dedesubt.

Alături, pe jos, o sticlă de liqueur „vanilie" cu etichetă policromă de distilerie periferică, a uitat să plece după cele două păhăruțe, nu de tot băute, uleioase încă, pitite acum după cărțile din colecția celor 15 lei, de pe etajera din spatele ușii.

Ceștile de cafea pline cu mucuri, stau mărturie colacilor de fum, ce vor fi fost aruncați în zare, prin guri obosite de respirații, care își căutau din nou ritmul.

Otilia, înlemnită, arată a un desen de Yser, el însuși reprodus pe o copertă de revistă, înfățișînd o natură moartă.

Căpitanul, zace sătul pe scaunul, mic sub el. Buza de jos îi atîrnă răsfrîntă; ochii bulbucați, injectați, privesc fără să vadă, văd fără să înțeleagă, înțeleg fără să le pese.

Cravata franțuzească, s'a uitat dormind, jos la picior.

Natura moartă i se părea atît de desăvîrșită, încît Ghidu, la început, spectator, se simte acum aparținînd tabloului.

Parcă stau de un secol, încremeniți instantaneu de penelul magic al unui vrăjitor. Și totuși, n'a fost decît o clipă.

— „A venit Ghidu" descoperă madam Blum, vrînd să rupă vraja sinistră.

Toți văd, dar vraja nu se rupe.

Madam Blum nu se lasă și duruie mai departe.

— „Foarte drăguț că s'a gîndit să felicite de Anul Nou... Așa îi place lui să facă surprize... Ce mare bucurie... Frumos din partea ta"...

Vraja se desface și prind să se miște. S'au trezit. Incep să înțeleagă. Le revine și graiul.

— „Sărut mîna Oti și La Mulți Ani"...

— „La Mulți Ani, Ghidule" și vocea Otiliei se curmă în gol.

— „Acum de Anul Nou"... bîgui fără să știe ce vrea să spună.

— „N'am făcut prezentările. Imi dai voie să-ți recomand pe logodnicul meu Ghidu Faibiș", îl arătă Otilia căpitanului.

— „Căpitanul Suru", întinse mîna, flasc și fără interes, căpitanul.

— „Nu vreau.., nu vreau să deranjez", bîigui Ghidu, care înțelegea acum tot, cu stăpînire, cu răceală nebănuită, de credea că-i altul.

— „Ce să deranjezi?", interveni încurcată Otilia, dar încercînd să stabilească, fără mare speranță, că nu ar fi nimic anormal la mijloc.

— „Pe mine unul?!" clinti din umeri căpitanul.

— „Am venit doar să felicit și să plec imediat. Mă întîlnesc cu niște colegi"... inventă stîngaciu Ghidu, cu gîndul lămurit de a o șterge cu inelul, cît mai repede.

— „Ce să pleci?" sări madam Blum. „Se poate? Așa un băiat atent... Să vezi Oti, ce surpriză are pentru tine"...

Nu mai are încotro. Ghidu scoate cutia. In definitiv, o piatră moartă, care nu spune nimic. O stupiditate să te prăpădești după pietre. Nici nu lucește...

Dar îi e rușine. Se simte umilit, caraghios.

— „Splendid", caută să facă punte madam Blum. „Numai să vezi".

Ghidu deschide, tremurînd, cutiuța, ca un vinovat ținînd în mînă revolverul, cu care trebue să-și reconstitue omorul în fața anchetatorilor.

Ochii Otiliei se măriră, iar căpitanul îi aruncă o privire batjocoritoare, care parcă-i tălmăcea strigătul dela instrucţie: „tîmpitule".

Otilia suci inelul pe deget şi rămase cu ochii ficşi.

A uitat tot. E în regulă. E bine cu amîndoi. Fiecare cu rostul lui. Mai ales că Ghidu nu contează. E al ei, face ce vrea cu el. Il are în mînă.

Işi născocise griji de geaba.

— „Merită o sărutare, nu-i aşa Pufuşor?"

— „Pentru aşa pomană, merită orice" taie Pufuşor obosit, scărpinîndu-şi părul de pe piept şi dînd să înţeleagă că nu se opune la nimic. El n'are nimic cu alţii. Numai cu el.

Otilia îl apucă de gît şi-l sărută pe frunte, în faţa lui Pufuşor.

Buzele groase şi umede, îl scrijilară ca o muşcătură de viperă. Arde locul. Sărutul ei, i-a injectat o tonă de venin clocotit. Ii înfierbîntă sîngele, îl învie, îl însuteşte; aleargă acum nebuneşte prin tot corpul; îi năvăleşte în cap; să-i spargă vinele.

— „Bestiilor" urlau în el toate mădularele, în cor; dar strigătul se spărgea de pereţii fiecărui organ lovit.

— „N'oi fi gelos" încercă ironic Otilia, după ce se smuci înapoi, pîrjolită de fierbinţeala frunţii, străpunsă de privirea halucinată.

Locul muşcăturii nu-l mai frigea. Numai că sărutările se inmulţesc peste tot, parcă îl muşcă alte mii şi mii de vipere şi fug.

Sîngele ţişneşte prin milione de broboane de sudoare; tot atîtea muşcături, avide, lacome.

Simte cum trupul vlăguit îl lasă. Se depărtează de el. Rămîne în urmă. Nu-i pasă. Ce i-e trupul încă de totdeauna, decît carne de bătut sau de scuipat? El să fie tare.

Şi în braţu-i descărnat şerpueşte şivoiu ura, care-i umflă muşchi de atlet, şi din vinele moi face drugi de fier..

— „Neruşinatelor" icni din adîncuri şi o svîrli ca pe o petecă.

Cît era de masturǎ, o văzu intrînd cu pulpa în colţul divanului şi apoi rostogolindu-se peste cap, ca o minge.

Grămada de carne desgolită, de pe divan, desgustător de grasă, desgustător de albă, se cere străpunsă de piroanele degetelor, sdrobită de maiul picioarelor, ca sub tăvălug; făcută una cu sînge şi oase; cu sdrenţele mototolite şi cu telurile sărite.

Timpanele îi aud din ce în ce mai aproape:

— „Te prostituezi fără ruşine cu cîinele ăsta, care ne urăşte şi batjocoreşte; care te spurcă; cu nesătulul..."

Vocea i se taie brusc. Simte în gură gust sărat de sînge şi un pîrîiaş, că se strecoară pe la colţul buzei. O eczemă întinsă îi arde tot obrazul şi urechea îi hurue.

Palma grea a căpitanului îl mutase în celălalt colţ.

— „Ai să vezi tu comunistule" îi şuieră sacadat urechea.

— „Comunist?" bîigui Ghidu aiurit.

— „Ieşi afară, jidane" răcni Otilia.

— „Comunist?" se întreabă iar, Ghidu: singur într'un pustiu amarnic, cu groaza instinctului primejduit, „pentrucă toţi vă bateţi joc de mine; pentrucă"...

— „N'auzi că te-a dat afară?" şi simţind desţelenire de cismă în spate, se pomeni trecînd prin uşă, ca o minge de football.

— „Mama voastră de jidani, că vă arăt eu la toţi", mugea dinăuntru glasul de geamandură desfundată al căpitanului.

Ghidu se propti apăsat pe picioare şi îşi restabili echilibrul. Deschise uşa de afară şi ieşi în curte.

Aierul rece îl trezi. Se frecă la ochi spre a-şi da seama mai bine, dacă nu cumva visase şi într'o secundă reconstitui tot ce s'a întîmplat.

Nu era ruşinat.

Trupul îi şoptea de departe durerea şi greierul urechii îşi strunea mereu arcuşul. De el însuşi nu se atinsese nimeni.

Ce bine e afară! Parcă se naşte acum. Carnea i se frăgezeşte, sîngele s'a răcorit, plăminul respiră adînc şi-l primeneşte tot.

Cum poate cineva să spună că există frig şi cald? Cînd întotdeauna nu e decît răcoare plăcută?

Cum pot spune unii că există dureri, cînd vieaţa nu-ţi dă decît stăpîniri? Depăşiri?

Aude scîrţîitul zăpezii sub paşi.

Apasă clanţa.

Poarta de lemn putred se deschide, dar se poticneşte imediat. O saltă; se hîrîiie iar de ghiaţa de dedesubt; plînge din nou rugina din balamale.

Se pomeneşte în stradă.

Prin geamul deschis străbate un muget, acelaşi de adineauri:

— „Mîine dimineaţă jidane, la şapte, să te prezinţi la mine la cerc".

Işi roti ochii să vadă dacă e cineva prin jur. Nimeni. Nicăiri, nici un sgomot.

Doar mai încolo spre colţ, din căsuţa cea mai mică şi necăjită, se aud dela un radio prea mare, sunete ritmice de muzică de dans, pe care zidurile costelive nu le pot stăpîni.

— „Intr'adevăr, în lume nu se întîmplă nimic. Cîtă liniște".

Pașii se deapănă automat.

Cupola cenușie presără iar, grațios, petale de zăpadă... Petale albe...

III.

Mama lui Ghidu se vînzolea peste tot și nu-și mai găsea firea. Ce-a pățit băiatul ei? Sigur că vrînd să facă pe voinicul, nu și-a pus pantaloni de lînă, a umblat descheiat la gît... Vîntul s'a strecurat pe dedesubt și i-a aprins plămînii.

Dinții îi clănțăneau, ochii se împăinjeniseră și buzele scorojite cereau mereu apă.

— „Așa nu vă păziți ăștia tinerii. Pneumonia mai lipsea pe timpuri de-astea!"

— „N'am nimic mamă", șopti Ghidu cu glas stins.

— „N'ai, n'ai! Cum să n'ai? Să te vezi în ce hal ești... Ii mai trebuia doctorului Rosman, două mii de lei pentru poker la noapte", bogodănea bătrîna.

— „Ce doctor?" tresări Ghidu.

— „Că n'am să te las să te prăpădești"...

— „N'am nimic; liniște îmi trebue"...

— „Să faci bine să bei un ceaiu rusesc cu aspirină"...

— „Bine, dă-mi, dar nu-i leac... Oamenii... Pe ei dacă poți să-i vindeci... De ce nu m'ai făcut ca ei?"

— „Otilia?" descoperi îngrozită madam Faibiș. „Nu e mamă pentru tine. Ce ți-a mai făcut animalul?"

Ghidu o trase lîngă el, pe pat, și-i povesti tot.

— „Cum nu vreți să țineți seama?" îl mîngîie cu milă.

— „Nu pot suferi reproșurile, mamă... Am iubit-o..."

— „Tot ea o să te vindece. Curînd ai să te bucuri că s'a întîmplat așa... Ai s'o uiți mai repede decît crezi... Numai cu căpitanul s'o scoatem la capăt".

— „Dacă mă trimite în Transnistria, s'a terminat".

— „Of, mamă, mamă" și-și înnecă vorbele de dojană. „Hai bea ceaiul și ia aspirina să te încălzești și să dormi. Pînă mîine găsesc eu ce-i de făcut. Cît mai trăiesc, nu mori tu".

Ghidu a căzut într'un somn greu.

Avea o crescătură de carne moartă și un medic se pregătea să i-o taie. L-a anesteziat puternic; crescătura era mare. De jur-împrejuru-i își așteptau rîndul, fel de fel de unelte: cuțitașe, fierăstraie, ace, ciocănașe.

Curînd a adormit și n'a mai știut nimic. Visa numai ceva nelămurit, dar chinuitor.

Trebue să fi ținut o veșnicie, operația.

Acum efectul anesteziei trece. Deschide ochii. E pe o brancardă, în drum, din spre sala de operație. S'a trezit mai de vreme. Un infirmier duce afară, pe o tavă, crescătura moartă scoasă din trupul lui.

Privește, cu nedumerire, cum infirmierul o aruncă în cuveta camerei din față.

Nimic nu-l doare.

Madam Faibiș, a umblat toată noaptea. Pînă la două a stat la Otilia și mama ei. A mai venit pe acasă să-l vadă pe Ghidu cum doarme; l-a învelit; a plecat iar, de s'a întors dintr'un loc cu treizeci de mii de lei; iar l-a mai privit, l-a mai mîngîiat în somnu-i adînc; s'a dus iar la Otilia și la șase dimineața, închideau amîndouă poarta căpitanului.

* * *

Cînd Ghidu s'a trezit, avea la pat, ceaiu fierbinte și pîine albă cu unt.

Uitase că la șapte trebuia să fie la cerc.

Mădularele se alintau singure în căldura patului și după o operație atît de grea, nu aveau curaj să se miște.

Lumina pătrundea din ce în ce prin fereastră, gonind întunerecul spre unghere.

Cînd și cînd se auzea cîte un scîrțîit în zăpadă, apropiindu-se. Cîte o umbră trecea prin dreptul ferestrei și scîrțîitul se pierdea iar, depărtîndu-se.

Lumina cuprinsese totul.

Ființele și lucrurile prind poftă de vieață. Mădularele vor să se miște, nerăbdătoare. Să-l dea jos, ca pe un convalescent, după o boală țintuitoare.

— „La șapte, neapărat, la cerc," își aminti.

Gîndul nu-l speria. Se va duce. Se va întoarce.

Se îmbrăcă liniștit, ca un slujbaș care se pregătește să meargă la birou, într'o zi oarecare, din cele nenumărate.

Ii trecu prin fața ochilor, turbure, chipul Otiliei și toate cele întîmplate ieri.

Foarte ciudat. Numai o noapte a trecut și amintirea ei se ștersese.

Ii era tot atît de străină, ca și carnea moartă, operată în vis.

Parcă ce s'a întîmplat, s'a întîmplat de mult, și nu cu el. A cetit undeva sau a văzut la cinematograf.

Nu există decît el. Restul e un șir de iluzii, cărora mintea le dă cîteodată aparența de realitate.

Așa a fost și cu ea.

Numai că iluzia şi-a cam uitat rangul, s'a crezut ea însăşi realitate şi era cît p'aci să-l depăşească, să-l sufoce, să-l uzurpe.

Atunci a trebuit să curme iluzia, fără întîrziere; să rămînă numai cu sine însuşi, pentru sine însuşi.

Otilia e amintirea unei biete năluciri.

Poate că şi taică-său ar fi trebuit în vieaţă să-şi taie vreo carne moartă şi n'a avut curaj. De aceea o fi rămas ceasornicarul pîrlit.

Unchii lui, poate au făcut-o.

Acum se simte mai aproape de ei. Cine ştie ce industriaş mare încolţeşte în el. E altul.

Asta de An Nou. Azi, nu ieri.

Are să fie bine. N'are să mai cetească metafizică, ci are să numere bani. Femeilor are să le dea numai ce merită.

Şi cu căpitanul o s'o scoată, într'un fel, la capăt. Nu ştie cum, dar va găsi.

Vor trebui bani, va da bani. Ii va cere vreun serviciu, va face orice serviciu.

Tot lui îşi va da banii. Tot pe el se va servi.

IV.

In faţa porţii cercului de recrutare, Ghidu aştepta dela şapte şi acum era nouă jumătate. Picioarele i'atîrnau butuci, buricele degetelor ii amorţiseră de tot. Intindea şi încleşta pumnii, dar articulaţia se făcea greu.

Parcă scîrţîiau şi se rodeau oasele între ele, aşa cum se hîrjîie piuliţele, a căror unsoare s'a solidificat.

De obraji il stringea un cleşte înroşit.

Il ochiseră fel de fel de indivizi, cu bucurie neascunsă, că nu-s numai ei cu încurcături.

Un cocîrjat roşcat, după cîteva tîrcoale, intră în vorbă şi fără prea multe ocoluri, îl întrebă cîţi bani are, ca „să-i aranjeze orice necaz".

— „N'am bani şi n'am necaz" taie scurt Ghidu, cu toate că tare ar fi vrut să-l treacă mai repede. Dar cum să stea de vorbă cu oricine? Dacă la pepeni şi la oameni n'o cunoaşte?

Sunt atiţia, care în loc să te scape de un rău, umblă să te prăvălească sub altul şi mai mare, pentru cîteva mizerabile hîrtii pe lună. Ce-o fi de făcut, o să facă singur.

Numai de s'ar vedea scăpat şi din greutatea asta, ca despovărat de iubirea semenilor, să-şi croiască o cale nouă.

Pentru el şi pentru bani, totul. N'o să-i mai pese de nimeni şi de nimic.

In ce o priveşte pe Otilia, care s'a rupt singură din el, regretul ei n'o să-l intereseze, decît ca o măsură a puterii lui.

I-ar plăcea ca după vreun an să treacă cu un Buick-sport de opt cilindri, prin faţa căsuţei oropsite şi să claxoneze, enervat şi tare. Ea să-l vadă, să-l privească din urmă cum dispare, să-l regrete şi să socotească: „Numai automobilul singur face mai mult decît toată maghernița asta mucegăită".

Nu vrea altceva.

Pe la zece apăru la colţul străzii, căpitanul, înaintînd greoiu ca un tanc, pentru care aerul e o redută de înfrînt.

Şuşotelile încetară, grupuleţele se risipiră, fiecare luîndu-şi aerul că trece pe stradă, pe partea de vis-a-vis, întîmplător. Numai cei cu rosturi prea limpezi, rămaseră pe loc, luînd poziţia de „drepţi". Căpitanul înainta suveran printre civilii, ridiculi în atitudinea militară.

Ghidu salută respectuos, luînd şi el poziţie.

Trebue să salveze situaţia, cu orice preţ.

Şi asta n'o să poată, nici prin dreptate, nici prin demnitate.

Nu înţeleg dreptatea cei deprinşi cu abuzul de putere; nici demnitatea, acei pe care îi cunoşti din dispreţul fiinţei tale intime.

Atît poate interesa un astfel de om: cît să nu te distrugă.

Căpitanul îl ţinti cu coada ochiului şi colţul buzelor se crispă puţin în jos, a dispreţ.

Sentinelele deteră onorul şi personajul suveran dispăru în dosul porţii de fier.

Ghidu încercă să intre. Sentinela îi puse baioneta, obstacol:

— „Ehei, şefule..."

— Am ordin dela domnu căpitan să mă prezint la domnia-sa în birou.

— „La douăsprezece, cu toată lumea; nu singur jidane"...

— „Mă pedepseşte dacă nu execut ordinul".

— „Lasă şoalda; se ştie pontu..."

— „Dacă am ordin..."

— „La rînd; la rînd cu toţii", auzi un cor din spate, şi cînd privi înapoi, vreo douzăcei de perechi de ochi, îl scrutau bănuitori şi sălbatici, ca şi cum i-ar fi jecmănit de cine ştie ce drepturi.

Ce să facă? N'are încotro.

Trecu pe trotuarul de peste drum. Aşteptatul să-i fie răul cel mai mare.

„Numai să n'o păţesc, că nu m'am prezentat la ordin".

Mai va pînă la douăsprezece.

Porni la dreapta şi numără o sută de paşi; altă sută înapoi. Zece şi jumătate.

Se întoarse două sute de paşi, alţi două sute înapoi; şi încă odată; şi încă odată.

De s'ar vedea în Buickul lui sport de opt cilindri, trecînd pe strada Otiliei şi clacsonînd tare. Ea să-l privească din urmă cum dispare, şi să-l regrete.

Dela un timp, nici picioarele, nici mîinile nu-l mai supără. Au amorţit.

*
* *

La douăsprezece fix, Ghidu năvăli cu plutonul în curte şi urca scările pe nerăsuflate, pînă la cabinetul căpitanului.

Işi scoase pălăria. Bătu în uşă.

— „Să trăiţi, domn căpitan", bravă Ghidu, ţeapăn în colţ, cu picioarele lipite.

Căpitanul era încremenit asupra unei fascicule, iar alături plutonierul în picioare, plimba ochii pe coloanele unui ziar.

— „Aici cred că Bandit II..." reflectă de unul singur căpitanul, ridicînd puţin capul, şi privind parcă prin zid, undeva departe. Apoi creionul, care i se frămînta într'una în mînă, începu grăbit, o lungă socoteală, pe hîrtia din faţă.

In ochii lui Ghidu licări o rază, aşa cum altădată, piatra de opal licărise, la lumina gălbue a becului electric.

— „Sigur" explodă căpitanul, trîntind creionul.

— „Gazeta Sporturilor dă Firfirica" contrazise subalternul.

— „Ce Firfirica?" bombăni căpitanul. O gloabă... Bandit II... La fix. Nu vezi că l-au „tras" pungaşii?"

— „Nu-l dă nicio gazetă, domnule căpitan".

— „Bine, mă, prostule, ţi-a ieşit ţie vreodată austriac, după gazete?"

— „Şi dumneavoastră aţi cîştigat vreodată cu Bandit II?"

— „Odată şi odată am să cîştig. Il urmăresc de astăvară. Mă costă trei sute de mii; trebue să-şi scoată banii. In lotul ăsta iese cum te văd şi mă vezi... Dar tu ce tot stai acolo jidane?"

— „Mi-aţi ordonat domn căpitan"...

— „Bine, bine; lasă că te aranjez eu comunistule... Numai să termin"... şi aducîndu-şi aminte: — „E ceasul opt, hai?... Aşteaptă şi ai să vezi tu"... Apoi continuînd cu plutonierul:

— „S'o băgăm şi pe gloaba de Firfirica, dar ne ridică la paisprezece mii..."

— „Austriac fără ea nu văd..."

Ghidu adulmeca norocul, pe aproape. Norocul îţi iese în faţă, nu pe drumul mare, ci din potecuţele neştiute.

— „Hai Murgule, scrie-o şi pe ea şi în pas alergător la pariu că se închide. Ia o maşină"...

— „Şi banii?" întreabă timid plutonierul, împăturind buletinul.

— „Dă dela tine"...

— „Mai sunt vreo şaizeci"... şopti vinovat plutonierul.

— Şi n'aşi merita dela tine atîta lucru? Numai şaizeci ai făcut tu după urma mea?"

— „Am înţeles domnule căpitan"... răspunse plutonierul scurt, trăgînd cu ochiul la Ghidu.

— „Intr'un sfert de oră să fii înapoi cu buletinul"...

— „Să trăiţi domnule căpitan".

Plutonierul dispăru pe uşă.

— „Aşaa... Va să zică jidane, îmi trimiseşi pe mă-ta cu putoarea, să mă mituiţi cu treizeci de mii... Drept cine mă luaţi voi?... Treizeci de mii pentru un comunist... Rămîi aici la arest şi mîine te cărăbăneşti cu plutonul la Moghilev"...

— „Nu sunt comunist, domn căpitan"...

— „Da cine, eu sunt?"

— „Domn căpitan"...

— „Gura... Să ştiţi dela mine: unul nu rămîneţi... Să mai însănătoşim niţel ţara asta nenorocită... Treizeci de mii şperţ... corupătorilor"...

— „Niciun şperţ, domn căpitan"...

— „Dar pe mă-ta eu am trimis-o?"...

— „Să mă iertaţi"...

— „Eu nu sunt Dumnezeu, să te iert"... Pe mine cine mă iartă, că sunt pînă în gît plin de datorii... Voi vă umpleţi de bani cu afacerile şi noi de abia ne cîrpim cu o soldă nenorocită... Am o jumătate de milion, numai pe poliţe..."

— „Eu n'am bani, sunt sărac", se desvinovăţi Ghidu.

— „Dacă eşti tîmpit"...

— „Domn căpitan, mă pot împrumuta de cincizeci, pînă în două zile"...

— „Ce cincizeci... Numai austriacul de astăzi mă costă paisprezece... Dar eventul, dar martingalele, dar simplele"...

— „Să mă iertaţi domn căpitan, dar nu trebue să faceţi austriace mai mari de trei mii, maximum patru"...

— „Nu te băga unde nu te pricepi... Cu o sută cincizeci te scap, pentrucă mi-a făcut milă mă-ta, cît s'a smiorcăit dimineaţa"...

— „N'am domn căpitan; de unde să scot, dacă nu mi se dă voie să muncesc".

— „Jidanul pînă nu se tocmeşte, nu trăieşte"...

— „Să n'am parte de ce vreţi dumneavoastră, dacă am... Dar voiu face să fiţi mulţumit... Am o idee... Am fost book-

maker, pînă nu m'au gonit de pe hipodrom. Mai am legături la grajd, cu antrenorii... Merg cu dumneavoastră şi vă dau un cal sigur. Il puneţi „solo" în austriac şi îl jucaţi şi la casă... Vă găsesc cal la cotă de o sută şi mizaţi cincizeci de mii în secret. E bine, domn căpitan?

— „Mă jidane, să nu mă duci cu preşu că dracu te-a luat...

— „Pe cuvînt că vă plătiţi datoriile de pe urma mea"...

— „Bagă de seamă. Te pun la încercare".

— „La sigur"...

— „După masă să fii la hipodrom"...

— „Dar cu Transnistria cum rămîne domn căpitan?"...

— „Dă-o dracului... Mi-a făcut milă mă-ta"...

— „Şi plutonierul ce-o să spună?"...

— „Tu să nu te bagi în meseria mea. Pe tine să te văd la cai... Dar să nu mi-o scrînteşti, că moartea te mănîncă"...

— „E'n regulă, domn căpitan"...

Ghidu străbătu în goană culoarele întortochiate, cu miros de iuft şi mahorcă, cobori în goană scările descheiate din ziduri, trecu pe lîngă sentinele fără să-i pese şi se văzu iar în stradă. De data asta n'o să scape norocul. Prea i-a ieşit în cale, pe neaşteptate.

V.

Sunt două ceasuri după prînz şi soarele tot n'a izbutit să dea de o parte norul subţire din faţa lui. Zăpada scîrţîie, nările se lipesc şi un ger mai cumplit vesteşte seara, din miezul zilei.

Tramvaiele, înghesuite, cu pluguri în faţă, înaintează greu, de parcă unsoarea solidificată, în loc să înlesnească alunecarea roţilor, le înţepeneşte mai tare.

Oameni ieşiţi dela slujbe, grăbiţi spre case, năpădesc puhoiu staţiile, de crezi că peste tot s'au întîmplat nenorociri, care au desfundat mahalalele.

Vagoanele liniei trei, copleşite de povară, gata să se împrăştie în bucăţi şi cu arcurile vizibil plecate într'o parte, se mişcă viscos, ca melcii.

Ghidu abia se ţine cu buricele a două degete, de scobitura unde geamul stă fixat în uşa deschisă şi din scară are un colţ, cam cît jumătatea de pingea a piciorului drept.

Cei dinăuntru, nu se mai pot strînge, iar cei de pe scări, împing în zadar.

Nenorociţii de jos încearcă să se atîrne şi ei de umerii celorlalţi, dar văzînd că trebue să mai rămînă un rînd, în frig, dau ghionturi şi înjură:

— „Curse vă trebue, fir'aţi ai dracului de nebuni... Că nu vă mai adună nici gerul de pe drumuri.

* * *

Dacă nu ţi-ar îngheţa pînă şi măduva din oase, şi dacă ai putea să-l priveşti prin geam, dintr'o odăiţă, cu jar în vatră, hipodromul ar fi încîntător iarna. O întindere albă, curată, pe care se desenează un oval regulat, asemănător şinelor unui tren de copii, dintr'o vitrină cu vată şi moş Crăciun.

Totul este ireal. Mişcare fără sgomot. Ca în poveste.

Căleşti cu două roate, trase de cai frumoşi şi mînate de cavaleri înveşmîntaţi în mătase lucitoare, roşie, albastră, violetă, alunecă în toate direcţiile.

Sgilţiitul e numai o părere, căci iată, caii aceia, cu coame frumoase, dansează ritmat, potolit, cu mişcări libere, iar cavalerii strălucitori fac cu cărucioarele lor de joacă, fel de fel de piruete. Şi aşa este. Nimănui din jur nu i-e frig. Toţi privesc absorbiţi jocul cailor, cetesc afundaţi programe; calculează senin buletine.

E şi sgribulitul de Davidescu, care cum dădea prima zăpadă, nu mai scapă de guturaiu, pînă în Aprilie. Şi Rosen care nici azi nu ştie că footballul se joacă cu mingea! Şi Popescu dela fisc; şi Bernard procuristul; şi popa Diaconescu; şi nenea Georges, şietarul dela Trocadero; şi Mitică zugravul... Uite-l colo, şontîc-şontîc şi pe „domn prezident", împrumutîndu-se cu doi poli pentru event. Nimeni nu lipseşte.

* * *

Fără să-şi piardă timpul, Ghidu aleargă spre grajduri. Pe acolo trebue să fie şi Mehr.

Caii, aşezaţi pe două rînduri, întorc, din cînd în cînd, capete nedumerite şi apoi văzîndu-şi de treabă, rumegă mai departe raţiile de orz.

Pe cărarea din mijloc, agitaţie. Proprietari, antrenori, jockei, amatori. Unii cu treburi şi taine; alţii chibiţi, gură-cască.

In colţul din fund, Bonţoi antrenorul, şi Mehr, bookmakerul, pun ceva la cale.

— „Ce-i cu tine Faibiş? N'ai mai fost pe aici de ani de zile. Iţi merge filatelia?"

— „Prost. Ascultă Mehr, îmi trebue „un cal sigur".

— „Stai mai încet"...

— „N'am timp. Dă-mi calul"...

— „Imposibil. E un control"...
— „Neapărat Mehr"...
— „N'am"...
— „Dacă nu-mi dai „cal sigur" plec mîine în Transnistria. Chestie de viează... Căpitanul mă așteaptă la bufet ca un gîde cu securea"...
— „Uf, iar militari... Mai sunt vreo cinci... Unde ajungem? Meserie mai e asta?...
— „Mehrule, soarta mea e în calul tău... Ai să mă ai pe conștiință".
— „Ce facem Bonțoi, cu Faibiș?"
— „Azi nu mai am nimic. Am dat"...
— „Măcar de „convingere" și pentru duminecă să aranjăm de acum un „outsider" mare... se rugă Ghidu.
— „Ce să fac dacă am vîndut?... Eu sunt om cinstit"... se căină Bonțoi.
— „Cît de puțin, să-i iau ochii... Uite dau și zece mii... Nu-i glumă... Trebue neapărat să ies din încurcătură.
— „Atunci joacă trei mii pe Cartușel... Dar să știi că nu e cotă"...
— „Am plecat"...
— „Stai, stai", il opri Bonțoi... Ce facem duminecă?"...
— „Fără două sute de mii nu se satură"...
— „Pentru asta trebue extrem „outsider"... constată Mehr.
— „Și așa ceva fără o sută de mii nu se poate"... reflectă nenorocit Bonțoi.
— „Cît?" holbă ochii Ghidu.
— „Păi, fă socoteala... Treizeci la conducătorii de pe favoriți, să-i „tragă"; zece pentru cel de pe outsider; zece lui Mehr: avem contract"...
— „Eu pentru Faibiș, renunț la cinci"...
— „Bine" — hotărî Bențoi — nouăzeci și cinci"...
— „N'am, n'am"...
— „Nici un ban mai jos"...
— „Doar să joc și eu și să plătesc din cîștig"...
— „Banii dimineața, la „Bolta Rece"...
— „Decît Transnistria" cîntări Mehr, grav.
— „Mă întorc și mai stăm de vorbă. Acum o șterg că turbează gîdele".

*
* *

Ghidu e din nou la tribune și-și caută căpitanul, pierdut în furnicarul de oameni, care au ochii plecați pe programe și cifre, scot calul cîștigător, cu vîrful creionului din regula de trei simplă.

— „Domn căpitan, azi e tîrziu" — gîfîi Ghidu — „S'a dat dinainte la alții... Puneți trei mii pe Cartușel... Să știți însă că nu e o cotă... Pentru duminecă avem timp și dăm lovitura... Numai pentru noi".
— „Mă englezule, să nu mă duci că atîta-ți trebue"...
— „Pe onoarea mea, domn căpitan... O să vedeți...
— „Bine, să te vedem... Scoate trei mii și joacă-mi pe Cartușel"...
Ghidu se bîlbîi.
— „Domn căpitan, n'am bani... n'am înțeles...
— „Bine mă, tîmpitule"... — se înfurie căpitanul. — „Cum vii la curse fără bani"?
— „Am crezut"...
— „Să nu crezi nimic, comunistule... Să te faci trei mii de lei cum oi ști, ai înțeles?"
— „Am... Am înțeles domn căpitan"...
Cu sufletul la gură, Ghidu se întoarse în cinci minute, cu trei mize a o mie.
— „Poftiți domn căpitan — să mă iertați dacă am greșit"...
— „Bine, bine... O să vedem noi ce-i de făcut cu tine, anarhistule.

*
* *

„Conducători la start... Intindeți benzile... Pregătiți-vă de plecare... Luați locurile... Unu... Doi"...
Joaca începu sglobie.
Caii alunecau pe întinsul alb, trași de un fir nevăzut. Colorile vii și strălucitoare ale conducătorilor, se suprapuneau, se întretăiau, se inversau, formînd nesfîrșite figuri de variat panoptic.
Au ajuns la prima tură prin fața tribunelor.
— „Haide Hahalera"... strigau toți în cor.
Hahalera era în cap, cam la patruzeci de metri înaintea lui Cartușel.
Căpitanul, nervos se uită neîncrezător la Ghidu și-i ceru din ochi, socoteală.
— „Nici o grijă, domn căpitan... Asta-i demonstrație pentru cei cu calculele... Pînă la urmă galopează"...
Căpitanul ridică sceptic din sprincene, arătîndu-i că așteaptă verificarea.
Caii alergau acum pe partea cealaltă și Hahalera era tot în frunte. Căpitanul îi aruncă din nou, o privire, de astădată mai categorică.
— „Răbdare, domn căpitan"...
Dintr'odată, la ultima turnantă, Hahalera sări lung.

— „Huo, pungaşilor, huo"... răbufniră sute de piepturi clocotitoare.

Hahalera rămase în coada plutonului şi Cartuşel, inocent, înainta la pas, singur, spre potou.

Apoi strigătele se potoliră, uimite de ceea ce pe turf se numeşte „glorioasa incertitudine".

— „Aţi văzut domn căpitan?"...

Căpitanul mormăi ceva, bucuros şi acum încrezător.

— „O să vedeţi ce bine am să vă servesc"... Apoi prinzînd curaj, stăpîn pe situaţie:

— „Sunt eu om de Transnistria, domn căpitan?" ...

— „Examenul cel mare îl dai duminecă. Asta a fost numai proba preliminară" — rîse cu poftă căpitanul. — „Deocamdată ai notă de trecere"...

— „Dar mîine, mai mă prezint la cerc, domn căpitan?"..

— „Nu. Ai să vii aici, să urmăreşti rosturile. Te-am mobilizat la hipodrom"...

* * *

Calea era bună.

Are poftă de vieaţă şi de luptă.

— „Lucrurile grele se fac cel mai uşor", gîndea Ghidu.

E schimbat acum.

Bucuria nu e amăgire, furată dela alţii, pentru cîte o clipă. E atît de plină bucuria, cînd te gîndeşti numai la tine şi lupţi numai pentru tine.

Cu o singură condiţie: să nu vrei chiar aştrii de pe cer, sau pe regina Amazoanelor.

Imaginaţia îi fusese cămaşă de forţă. Acum a lepădat-o. Mai bine cu pieptul gol, în soare şi vînt.

Dar să treacă mai iute ceasurile pînă duminecă. Acum nu e nici mort, nici viu: se simte suspendat, ca într'un scrinciob, care s'a înţepenit tocmai cînd a ajuns el sus. Trebue să zăbovească înlemnit, în rîsul copiilor, pînă cînd nepriceputul de mecanic, va repara motorul.

Ajunse acasă, fără grijă, încrezător în steaua lui.

De s'ar sfîrşi odată cu afacerea asta păcătoasă, ca nici un balast să nu-i mai îngreuneze aripile, atît de repede făurite.

Mai ales că totul, e numai chestie de formă: să se alerge cursa.

Maică-sa îi puse ventuze — junghiul nu trebue niciodată nesocotit, — îi dete iar ceaiu rusesc cu aspirină şi amîndoi ridicară planuri, pînă tîrziu, în noapte.

Un singur lucru îl nedumirea: de unde îi tot făcuse rost zilele astea, bătrîna, de pîine albă şi unt.

Era tot ce-l mai impresiona.

Tîrziu stinse lumina. Buickul-sport îl aştepta la poartă. Se aşeză la volan şi porni. Trecu pe strada Otiliei, în goană. Se uită pe furiş şi o zări cum îl urmăreşte tristă, de după geam.

Ochii i se închideau mulţumiţi.

Acum e cu maşina, pe coline, prin Anzii Argentinei.

VI.

Cînd deschise ochii duminecă dimineaţa, un soare cald îi mîngîia obrajii, prin fereastră.

Se spălă, se îmbrăcă, bău ceaiul şi porni în grabă spre „pariul oraş", să mai audă şi acolo cîte ceva, iar la unsprezece să fie la „Bolta Rece".

Dacă i-ar fi plăcut natura şi ar fi avut superstiţii, dimineaţa însorită de azi, ar fi socotit-o ca un semn.

Dar pentru el, natura este indiferentă. Ce au socotelile omului cu toanele naturii? Omul singur şi voinţa lui. Asta e totul.

După atîta ger, frigul molcom, părea mai de grabă, o plăcută adiere de căldură. Străzile erau pline. Ochii tuturor, mai lucitori şi veseli.

* * *

Birourile „pariului oraş" zumzuiau ca un stup. Fiecare se hîrjonea de altul şi ca să înaintezi, trebuia să te întorci pe muche, să te propteşti cu forţă şi apoi să răsuceşti cotul ca un sfredel.

Expresiile-formule te zăpăceau peste tot:

— „La fix cu Herold"... „Biciuşca uşor"... Bandit la mînă... „Bébé la pas".

Oameni bogaţi, oameni săraci, cerşeau cîte un „cal sigur", ţinîndu-se de vreo rudă de antrenor, sau gîdilind cîte un îngîmfat şi important prieten de jockeu; ciulind urechile la şoapte, sau trăgînd cu coada ochiului, la ce scria pe buletin, cîte un vechiu handicapeur.

Grupurile se agitau, creşteau, se desfăceau, apoi se făceau şi mai mari. Aparatele de perforat buletine, nu mai conteneau ţăcăneala.

Mehr şuşotea cu un „domn bine". Tratativele păreau că merg greu; că diferenţe mari îi despart.

Ghidu îi făcu semn cu ochiul. Mehr ridică mîna, dîndu-i să înţeleagă: „aşteaptă să încheiu şi viu". Pînă la urmă, „domnul bine" a cedat: strînse cu încredere mîna lui Mehr şi privirea lui arăta recunoştinţă.

— „Ei, Faibiș, ai făcut rost de bani?"
— „Parcă pot face altceva? Măcar, e în regulă?"
— „E și nu. Bonțoi îl are pe Hoțoman. Ar fi o lovitură, dar mi-e frică de Harnica".
— „Păi aranjați, cît e timp".
— „Aranjăm noi, dar dacă animalul și-o ia în cap, și merge singur"...
— „Să-l dea în galop... că doar nu-i pe gratis"...
— „E prea credincioasă gloaba... Dacă se bagă de seamă? Ne pierdem pîinea...
— „Cine-i în sulky?"
— „Cervenko"...
— „Pungaș"...
— „Păi asta-i... Să nu ne lucreze"...
— „Hai repede la „Bolta Rece", cît sunt toți acolo. Nu putem s'o lăsăm moale. E doar chestie de vieață și de moarte.

* * *

La Bolta Rece, statul major delibera dela nouă. Pe ciment, sticle goale, sifoane răsturnate, pahare sparte, zăceau risipite, ca vestigiile de pe o cîmpie, pe care s'au dat bătălii multe, fără victorii. Adversarii buimăciți, rămași pe teren, se priveau chioriș, bănuitori, cu gînduri negre.

Aveau să și-o plătească.

Fumul ascundea tavanul, cu un nor de ceață artificială, întrebuințat de fiecare din beligeranți deodată și pe rînd.

Orice pas izbea ghemotoace de hîrtie, pline de cifre, care săreau — mingi — spre colțuri.

Mehr și Ghidu, năvăliră înăuntru, cu sufletul la gură.
— „Domnu Bonțoi, am venit pentru chestie"...
— „Dă-o dracului... Nu mai fac nimic... M'am săturat de atîția pungași. N'am cu cine să lucrez"...
— „Nu se poate domnu Bonțoi, interveni Mehr. „Ai promis și omul s'a angajat față de căpitan".
— „E situația mea la mijloc... Se poate?... Pentru mine, calul dumitale, e vieața"...
— „Mă încurcă Harnica", răspunse preocupat Bonțoi.
— „Păi aranjează maestre, ce aștepți? Să mă vezi mort și pe urmă?...
— „Nu vreau să-mi stric reputația de om cinstit... Eu cînd spun „da"; „da" trebue să fie... Vă dau pe față un secret... Harnica e a lui Raicu numai de formă... De fapt e a colonelului Stoiceanu, și fiul meu e mobilizat la el în regiment... Mi-a cerut azi dimineață „să-l trag" cu pe Hoțoman... Pot să nu i-o fac?"...

— „Promite-i data viitoare... Să mai aștepte odată"... găsi Mehr.
Bonțoi rămase pe gînduri și apoi se hotărî:
— Ai adus banii?"
— „Nouăzeci și cinci în cap"... La Mehr în mînă...
— „Dar mai rămîi dator douăzeci"...
— „Vai de mine"...
— „E greu... S'a ivit acum și chestia cu Harnica"...
— „Atunci să-mi dai zece zile răgaz"....
— „Bine, ți-o fac... Pe ăștia adu-i încoace"...
— „Ai încredere, maestre"...
— „Trebue să-i dau colonelului, cînd vorbesc cu el... Și Joi „s'o trag" pe „Comtesse Axtell"... Fir'ar a dracului de „cauză hipică"...
— „Și dacă cumva"...
— „Odată ce ți-am luat banii, înseamnă că s'a făcut... Doar sunt om cinstit".

La toaletă, Bonțoi după ce numără banii, îl bătu pe umeri:
— Fii liniștit... Te-am servit... Dar să știi că e bătaie de cap și mă costă... Cît mi-o lua colonelul, ce mai dau și pentru Walewska, care are ceva șansă, rămîn cu nimica toată".
— „Dela oameni mai puțin, dela Dumnezeu mai mult"...
— „Lasă-l pe Dumnezeu și ai grijă de datorie".
— „E'n regulă... Să trăiești maestre"... îi strînse fericit, mîna, Ghidu.

VII.

Timpul frumos a făcut din hipodrom, un furnicar. Mii de oameni, transfigurați, așteaptă norocul, care l-au visat azi noapte și de atunci le dă mereu tîrcoale. Toate grijile s'au scuturat la poartă, ca zăpada de pe haine.

Nu mai erau slujbe cu obligații, nu mai erau șefi, nu neveste, nu griji de coșnițe, nu războiu, nu teamă de bombardament; nimic.

Numai cai vrăjiți, soli ai norocului, care vor aduce tuturora bani mulți.

Astăzi, fiecare va pleca acasă cu „austriacul". Unul va cumpăra nevestei astrahan de Persia, ca să scape de gura ei, altul se va aranja cu armata; altul va susține un poker la o sută de lei ca să cumpere apoi o casă; altul va plăti chiria, altul își va îngriji copiii; altul va deschide o băcănie.

Numai „calul sigur" poate aduce fericirea, pe care munca, supunerea, cinstea, suferința, au refuzat-o amarnic, sgîrcit întotdeauna.

Cîștigul nu este o întîmplare, ci investiție, răbdare; un joc matematic, care bine făcut, nu poate să dea greș. Detractorii și mărginiții n'au cum să înțeleagă.

*
* *

Căpitanul ședea, dela unu, la o masă dintr'un colț, cu ochii ațintiți pe program. Făcuse o înmulțire cu zecimale, verificase împărțirea și acum era la regula de trei simplă. Evidență limpede, ca un tabel dela mobilizare.

Pe potou, în soare, cîțiva cai înhămați la caretele de jucărie sburdau de colo colo. Lumea îi urmărea atentă. Lord Sleipnir s'a ușurat tocmai în fața Tribunelor.

— „Perfect", strigă unul, care privise opera lui Lord, ca un chimist, prin microscop.

— „Asta-i cu noroc... Hai Lord, la lovitură", strigă altul și fugi spre „cassă".

— „N'are șansă la hîrtie. Nu-i de clasa lui Bandit", făcu altul, nepăsător la opera Lordului.

Cu coada în vînt și inocent, Lord Sleipner, porni în goană ocolul pistei, iar conducătorul lui, înviorat de aerul rece cu biciuiri încălzite, îl mîna desinvolt.

*
* *

— „Domn căpitan, să stați tot timpul, ori aici, ori la tribună în colțul din stînga. Eu fac naveta între grajd și dumneavoastră. Lovitura o dăm la cursa a cincia. Toți banii pe Hoțoman"...

— „Bagă de seamă că am luat din șifonier pitacii nevestei".

— „Ii puneți diseară la loc. Nici n'o să afle".

Cursele începură. Ca să-și mărească suma ce avea s'o mizeze pe Hoțoman, căpitanul pontă cîte cinci mii, pe caii calculelor matematice și pierdu tocmai douăzeci de mii. Mai avea patruzeci. Prea puțin. Să mai scotocească Ghidu, ceva prin fundul buzunarelor și cît n'o ajunge se împrumută cu dobîndă de 20%, pentru jumătate de ceas. Datorie de onoare, plată sigură.

*
* *

Clipa cea mare s'a apropiat. Increderea din ultimele zile îl lasă. Pulsul bate tot mai speriat. Prea țipă după viează, toate din el, ca să poată privi cu nepăsare ajunul celor două clipe, în care ochii aceia străini, aveau să-i hotărască soarta.

Il cuprind fierbințelile. Nu-și mai suferă paltonul; gulerul e un laț, care se strînge mereu. Sîngele vrea să spargă vinele tîmplelor; inimii nu-i mai ajunge cutia.

Cel mort nu s'a pierdut încă în întunerec; cel viu n'a ajuns încă în lumină.

Intre cei doi, el biet fiu de ceasornicar, rătăcește singur în haos, fărămițat, împrăștiat.

Moare și în el ceva, odată cu muribundul, și durerile morții îl dor; se naște și în el ceva, odată cu pruncul de vieață nouă, și durerile zămislirii îl dor.

In sbaterea sfîrșitului, pruncul își croiește drum, lovindu-l, sfîșiindu-l.

Mîinile se rotesc ca aripele unei mori de vînt și mușchii feței se contorsionează epileptic.

Vrea să se stăpînească și nu știe dacă nu se strîmbă mai mult.

Muribundul s'a încleștat de gîtul lui. Atîrnă greu: gata să-l prăvale.

Trebue să fie caraghios, ca un cocoș ținut de aripi, în fața cuțitului.

*
* *

Ghidu privește amețit jocul fără sens al cailor.

Uite-l pe Hoțoman. Model de statue. Ii venea să sară gardul, să-l ia în brațe, să-l mîngîie pe coamă și să-l privească adînc în ochi; să-i explice cu amănuntul cum stă chestia, să-l implore, să-l înduioșeze, să-l facă să înțeleagă cît înseamnă pentru el.

Hoțoman nu e un cal, ci înger înaripat, salvator, vieața însăși.

Nuu, Hoțoman n'are să rămînă nepăsător; are inimă și milă. Nu se poate să-l lase.

Il privea transportat. Ce frumos! Nici nu contează ceilalți. Ce crupă! Ce linie! Ochii lui împrăștie bunătate și încredere. Iată, în clipa asta l-a privit și i-a făcut semn.

I-a spus:

— „Lasă-te în seama mea. Te-am înțeles. O să am grijă de tine".

Caii se îndreaptă spre partea cealaltă.

La despărțire, parcă și-ar fi dat mîna cu un om de bine și din strînsoarea fermă a palmei, ar fi trecut în el încrederea cea mai plină.

Glasul speakerului răsună sonor:

— „Caii se duc la start, cursa începe după trei minute; caii se duc la start, cursa începe după trei minute".

La case lumea se îmbrîncea pentru bilete.

— „Şapte de şapte ori; trei de două ori; şapte de zece ori; patru odată; iar şapte de zece ori".

Se pontă nebuneşte pe şapte: Bandit. Ceva mai puţin pe trei: Harnica.

Colo un necăjit, ochind pe geam ce se cere, desfăcu pumnul cu singurii bani şi-i miză pe numărul nejucat, pe şase: Uragan. Fără hîrtie, fără matematică, „la lovitură". Tot sărac era şi cu şi fără cei singuri două sute.

*
* *

Căpitanul făcu semn lui Ghidu şi-l luă repede:

— „Nu mai am decît treizeci; dă-mi repede douăzeci că începe cursa"...

— „N'am", încremeni Ghidu.

— „Lasă acum; nu-i timp de discuţie... Ţi-i dau înapoi".

Ghidu scoase banii.

— „Fiţi atent — şopti pe nerăsuflate —, postaţi-vă la casa de două mii şi nu vă mişcaţi. Lăsaţi pe alţii să cumpere, să nu se vadă cît şi ce mizaţi, că se iau după dumneavoastră şi strică cota. Cereţi biletele în ultima clipă".

— „Ştiu mişcarea; n'avea grijă".

Ghidu se amestecă în mulţime şi dete fuga la altă casă, să joace şi el ceva clandestin. Chestia asta cu căpitanul l-a calicit.

Să mai pună ceva la loc. Mai are cincisprezece în buzunar. Ultimii.

Toţi discret pe Hoţoman.

Glasul declamator se auzi din nou:

— „Conducători la start, întindeţi benzile; conducători la start, întindeţi benzile".

In clipa aceasta căpitanul se plecă pe ghişeu şi ceru pe Hoţoman de cincizeci de mii de lei. Pînă ce casierul să-i rupă biletele, să i le perforeze şi să numere banii, ceilalţi jucători nu mai au timp să mizeze.

Din megafon se auzi sacadat, rar, ritmic:

— „Pregătiţi-vă de plecare... Luaţi locurile.... Unu... Doi"...

Ghidu împingând adînc în buzunar ultimii bani, transformaţi în bilete, aleargă la tribună să vadă cursa şi să trăiască din plin, în cursul celor două minute, toate fazele în care paşii calului îl trec dintr'un tărîm în altul.

*
* *

In cap a pornit Ulm; a doua Harnica; al treilea Hoţoman; favoritul Bandit, al patrulea; Bébé şi Dulcinea după el; şi în fund departe, Uragan.

Uragan îl sgîndărea puţin pe Ghidu, dar se gîndea la Bonţoi, la suta de mii şi se mai liniştea.

Din primii metri, Ulm şi-a mărit avantajul; iar favoritul a dat un lung galop.

— „Ia te uită la Ulm!, făcu pripit căpitanul.

— „Asta e tactică" — răspunse Ghidu, bucuros că e mai specialist în strategie. — „După o mie de metri e gata. N'are „finish". Nici-o teamă".

— „Huo, pungaşilor" — vui hipodromul, de galopul lui Bandit.

— După ce rămăsese destul de mult în coadă, Bandit îşi reluă mersul regulat şi sgomotele se potoliră.

Pe măsură ce ritmul trapului se accelera, iar paşii punctau mai grăbit secundele rămase, inima lui Ghidu bătea şi ea mai repede, mai repede; din ce în ce mai greu de stăpînit, ca însăşi să nu dea în galop.

La prima turnantă, Hoţoman „forţează alura", urmat de Bandit, care-şi refăcea vizibil, terenul pierdut cu galopul.

Pe linia dreaptă „Uragan" pornit din fundul plutonului, cu paşi siguri, depăşi pe „Bébé" şi nu mai era decît la o lungime de Bandit.

La prima trecere prin faţa tribunelor, căpitanul scirţîi involuntar maxilarele şi muşcă fără să-şi dea seama ţigarea.

Ghidu pe vîrf de haos, simţi vîrtej privind spre adînc; în gură îi isvorî gust amar, iar spatele parcă încremenea într'un cornet de fier, care se strîngea automat.

Hoţoman era totuşi în avantaj; al treilea, înaintea favoritului şi conducătorul se străduia vădit, să-l împingă.

— „E cam măgar, domnu Hoţoman, ăsta. „Parcă a uitat ce am vorbit adineauri"...

Conducătorul îl plesni cu biciul.

— „Aşa; mai adu-l la realitate... Idiotul"...

— „Haide Hoţoman", se pomeni strigînd.

— „Ce ai innebunit?", îi tună un vecin.

Plutonul a ajuns acum la turnanta din dreapta.

— „Un ticălos... Ia te uită cum i-o ia înainte Bandit"...

Ii venea să-l ardă cu un fier roşu. Nu, hotărît, n'are noroc. Băiatul ceasornicarului nu lasă pe nimeni să trăiască. Soarta îi era împotrivă. Totdeauna i-au luat-o alţii înainte. Dar pînă într'atîta, ca şi un cal să-şi bată joc de el, e prea de tot. Cu toate astea, cursa nu era terminată. Poate galopează toţi ceilalţi şi rămîne Hoţoman, singur. O putere supranaturală trebue să existe. E greu, chiar şi pentru puterea supranaturală să facă să galopeze toţi caii, dar el n'a fost niciodată un om rău.

La registru trebue să se vadă. Doar pe Grinştein l-a lucrat mai dibai. Numai băneşte însă, suflîndu-i o afacere, pentru care n'a muncit. Atît.

De jos în sus, pieziş, cătă spre căpitan. Il atinse fără voie şi se cutremură. Stîlp de fier, rece şi ruginit: era o ghilotină.

Căpitanul îi aruncă o privire şi ochii lui strînşi i se părură, una, alungiţi ca o lamă tăioasă, gata să se prăvale asupră-i; să-i despartă capul de trup.

O suliţă sfredel l-a împuns pe cel nenăscut.

Pe partea opusă, plutonul s'a strîns. Hoţoman demarează, îl ajunge pe Ulm şi pînă la turnanta următoare îl întrece, dar şi Uragan ca o nălucă, îi prinde pe rînd.

Deodată, în turnantă sare. Tocmai la timp, altfel se sufocă.

Se vede că puterile de sus s'au trezit.

Respiră adînc şi priveşte spre căpitan, care-şi aprinde ţigarea.

Ochii, îl văd ca o pastă de mulaj, lungindu-se, lăţindu-se, iar lungindu-se, onctuoasă. Cînd redevine om, cînd încremeneşte în drug de ghilotină, cînd iar se topeşte în formă omenească.

Dar iată, Uragan se „repune" şi înaintează în „trombă" pe dinafară.

Hoţoman e încă înainte şi luptă din greu. Distanţa între ei, scade vertiginos. Incă o sută de metri; două secunde. Uragan l-a ajuns.

Ghidu nu înţelege nimic, nu judecă nimic. A uitat de căpitan.

Simte numai desgust pentru dregătoria aceea supranaturala, care nu există, dar îl scîrbeşte pînă într'atîta, că i-e silă acum şi de el.

La potou, Uragan într'un fulgeu nebun, e urmat la „un gît" de Hoţoman, care a vrut să facă ceva, dar dacă n'a putut, nu-i nimic.

Poate altădată.

*
* *

Mii de suliţe inţeapă globul, agăţat de cer, la orizont. Singera. S'a invineţit.

Se rostogoleşte la pămînt.

Nu mai înţelege nimic. Nu-l supără nimic. A cuprins zarea cu o privire şi s'a îmbătat, ca de stupefiant.

Dintr'odată un cleşte îl înşfacă de braţ şi-l strînge. Ridică ochii. Ghilotina mişcătoare, înaltă, cu ghiare, se contorsionează să-l prindă. L-a prins. Il trage după ea.

De sus, lama ascuţită şi lucitoare, e gata să cadă şi să-l taie.

Abia că mai stă în ghinturi.

Braţul s'a smuls singur.

Ghidu fuge nebuneşte, printre oameni, lovindu-i, îmbrîncindu-i.

Fuge, fuge pe sus, împins de vînt, călcînd pe aer.

A sărit peste uscături, ca o veveriţă.

— „Să vadă domnu Hoţoman cum se fuge... Uite aşa se fuge... Să înveţe ce e trapul... Şi să vadă şi domnul conducător cum se ia o turnantă"...

A şi ajuns pe partea opusă şi nu simte nicio oboseală... O să bată el recordul...

In capăt, spre înjghebarea din dreapta, către care se îndreaptă celălalt „Hoţoman", ducîndu-şi agale careta, o umbră îi aţine calea... Unealtă, care vrea să-l „tragă", ca să nu cîştige. Pungaşii"...

Bonţoi îl prinde de braţ.

— „Iartă-mă... Ne-a lucrat ticălosul de Andreevici... A mers şi el la sigur cu Uragan, pentru un colonel, ca să-i prelungească paşaportul... Altfel îl expulza... Ticălosul n'a spus nimic şi Uragan e mai bun cu cinci secunde... Dar data viitoare, sigur şi gratis"...

Prostii... Nu te poţi bizui pe nimeni... Singur trebue să-ţi faci cursa...

Se smulse iar.

Fugea acum peste cîmpul alb. Nimeni nu-l mai poate trage pe sfoară.

VIII.

Numai linia ferată sfîşia întinsul zăpezii. Lui Ghidu i se părea că e tot pe pista de cursă, iar el e tot Hoţoman, care aleargă la cîştig; aleargă, dar pista nu se mai termină la potou, ci altundeva, departe... In neființă probabil... Numai neființa e reală şi trebue s'o ajungă cît mai iute... Lumina nu aleargă şi ea, zorită, în întunerec?... Măcar acum să fie mai iute... E sătul de ficţiuni...

Dar iată: calea se mărgineşte, capătul se vede în zare. Pista se înalţă din fund şi se întoarce spre el, înfăşurîndu-se ca un sul. Are doi ochi roşii şi se apropie, ca balaurul din copilărie.

Se întinde pe jos şi aşteaptă ca tăvălugul să-l cuprindă: să se termine odată.

— „Cînd se termină, se termină pentru totdeauna" îi vuia pămîntul la ureche, mereu, în acelaşi ritm, tare şi sacadat.

— „Și niciodată nu se termină", îi răspundea sceptic și sfredelitor, un glas de sus, prin urechea cealaltă.

Nici acum n'are pace.

Glasurile se iau la ceartă, se răfuesc în capul lui. Ce mai vor?

Urechile i-au asurzit.

I-au rămas mădularele. Au prins ele auz și toate țipă deodată într'un ritm și mai tare:

— „Cinci mii de ani... cinci mii de ani... cinci mii de ani"...

L-au biruit. Se trage de o parte și se prăvălește în zăpada mîngîietoare din șanț.

Balaurul a trecut pe lîngă el și a dispărut în partea cealaltă.

Totul e tăcut, împăcat.

IX.

Trebue să fi fost tîrziu, cînd a ajuns acasă.

A mîncat tot ce i-a dat bătrîna. Și-i pregătise sărmana vreo trei feluri, deși n'aveau niciun gust. S'a întins pe pat și a început repetiție cu moartea.

*
* *

A doua zi, dimineața, la șapte, plutonierul bătea în poartă.

Privi prin geam.

— „Te rog mamă, chiamă-l înăuntru, să nu aștepte în frig. Trebue să merg cu el într'un loc".

In cinci minute, Ghidu se îmbrăcă și trecu în antreu.

— „Sunt gata, domnule plutonier".

— „Domnule Faibiș, — începu plutonierul — îți vorbesc sincer. Să nu te sperii de mine. Sunt plutonier, pentru că am fost sărac și n'am carte, a trebuit să mă reangajez după militărie. In colo sunt un om cu bunele și relele lui. Cînd pot să ciupesc un ban, îl ciupesc, spun drept: dar dacă e vorba să fac un bine, îl fac și fără bani".

— „Eu nu mai am nimic" preciză Ghidu.

— „Nu-mi trebue, domnule Faibiș, dacă n'ai... Sunt bun la Dumnezeu.

Mă supără el cîteodată: fratele mi-a murit luna trecută la Rostov într'o încăierare cu Nemții; dar cîteodată mai mă și ajută... Ieri am luat austriacul: un milion și jumătate... Am mers cu uragan singur, la sigur... Fără sfaturi și fără calcule... Așa mi-a venit inspirația... Altceva am să-ți cer

dumitale, că sunt oltean deștept și-mi dau seama, mai bine decît ăi mari, cum merge cu războiul... Dar chestia mea la urmă... Iată care-i situația:

Domnul căpitan mi-a ordonat să te trimit la Moghilev pînă diseară... Știu ce înseamnă asta și e păcat... Am să-i raportez că te-am trimis, dar dumneata rămîi acasă. Căpitanul e sub anchetă discretă, de o săptămînă. A fost prins cu afaceri, prea din cale afară... Aseară am fost și eu interogat, în secret. Vrînd să excrocheze pe un nesupus, fără să știe că e protejat de un general, a fost dat în gît. I s'au aflat toate matrapazlîcurile. Intr'o zi, două, e la Curtea Marțială. După asta ai să faci cinci zile la zăpadă și ai terminat.

— „Și care e cererea de care vorbeai adineaori?"

— „Eh, o vorbă bună la maestrul Bonțoi, după războiu. Milităria n'o să mai meargă și cum sunt dela cavalerie, poate aș căpăta un loc la grajd, la hipodrom. Mai ales că mă chiamă și Murgu.

ȘTEFAN ENESCU

PRESTIGIUL BANALULUI

„Totul e relativ"! Iată o propoziție relativ banală, de dată relativ recentă și care nu are nimic einsteinian. Este expresia constatărilor simțului comun, în domeniul cinematicei. Cu teoria relativității, care presupune axe absolute de referință și viteza constantă a luminii, nu are evident asemănător decît numele. Prima afirmație se bucură însă de prestigiul celeilalte, așa încît, spusă cum trebue, parcă ar zice „Păzește-te că dau"!

Descendența omului este alt subiect științific, cu interpretare la îndemîna oricui. Nici o sută de ani nu sunt, de cînd oamenii au aflat cu stupefacție că se trag din lemurienii superiori, pentru o mie și unul de motive, asupra cărora naturaliștii nu sunt de acord. Totuși, o singură propoziție transformistă a ajuns pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii: „Războiul? Este lupta pentru existență"! Probabil că Darwin ar îngălbeni să afle această știre. Cu excepția termitelor, nicăiri în regnul animal, nu se semnalează lupta între grupuri de animale din aceeași speță. Singur omul a descoperit acest mijloc bizar de selecțiune naturală prin glonț.

Exemplele de mai sus sunt numai un început. Majoritatea muritorilor se mulțumesc cu imaginea dată de simțul comun sau transformă orice cunoaștere în imagini ale acestuia. Astfel, pentru Nietsche „eterna revenire" era concluzia necesară a faptului că, universul fiind compus dintr'un număr finit de elemente, numărul combinațiilor posibile este limitat și prin urmare, orice situație trebue fatal să se reproducă. Alt gînditor, mai puțin prolix decît Antecristul dela Leipzig, spune lucrurilor pe nume „Istoria se repetă Dom'le"! Și aceasta înseamnă că redescoperim America, așteptăm invazia Turcilor, Pașa din Vidin și alte evenimente la ordinea zilei.

Pentru înțelegerea unei legi științifice, trebuesc multe cunoștințe și un efort deosebit de gîndire. De aceea, recurgem la banalitate — căci despre dînsa este vorba — ca fiind un mijloc facil și sigur în lupta pentru existență.

Iată o cugetare: „Nu-i nimic nou sub soare!" Este drept că gînditorul utilizează în fiecare zi lumina electrică automobil, radio, celofibră și alte cîteva fleacuri, dar acestea nu contează pentru urmașii lui Zenon din Eleu. Observația Eclesiastului, plină de sens pentru civilizațiile vechi, care sufereau schimbări la intervale mari de timp, este un nonsens evident pentru Europa contemporană. Conținutul a dispărut, expresia și prestigiul ei au rămas.

De altfel, eleatul cel de toate zilele, are, după interes, propoziții adaptate oricărui subiect. „Așa a fost de cînd lumea, bogați și săraci, slabi și puternici!" Bine înțeles, această extindere a darwinismului la raporturile sociale, rezistă atîta vreme cît gînditorul nu este înghesuit în tramvai. In fine, dacă discuția lunecă asupra problemelor de cultură sau politică externă, atunci umbra filosofului imobilității reapare: „La France eternelle, Dom'le!" De ce nu „Le Portugal éternel!"? Amîndouă există de cînd lumea și amîndouă au aceleași șanse la veșnicie. Este drept că Franței i s'a acordat un drept special la eternitate pentrucă poporul francez a făcut revoluția dela 1789, pentrucă a scris cu sîngele lui „declarația drepturilor omului" și pentrucă a luminat omenirea vreme de secole. Cîți tenori știu însă de ce Franța și nu Jamaica este eternă?

După cum era de așteptat, gîndirea eleată are o contraparte de origine heracleitică. „Panta rei" se traduce în limbajul simțului comun prin „nu te necăji, totul trece!" sau prin varianta națională „Fii serios Dom'le, au trecut atîția peste noi...!" Sursă înțelepciunii noastre obișnuite este clară: transacția cu Heraclit! De unde la d-sa totul este însă supus schimbării, aici, personajul vorbitor și anturajul lui, sunt exceptați. Riquet, cățelul d-lui Bergeret spunea: „Tout passe et se succède. Moi seul je demeure". Uneori, această concluzie se chiamă „robust bun simț".

In domeniul moralei, simțul comun nu este mai puțin categoric decît în al științei, filosofiei sau istoriei. Impresionat de măreția morții, cugetătorul te consolează „Ce vrei mai de vreme sau mai tîrziu, toți murim!" Parcă ar raționa în chipul următor: Omul avînd sensul morții, adică uitînd repede pe cei dispăruți, eu ființă morală, îți recomand să uiți la iuțeală pe mort, căci și eu voiu proceda la fel. Bine înțeles, reflecția nu privește propriul deces al cugetătorului „La mort, cette chose qui n'arrive qu'aux autres" (Paul Valéry).

Altă observație, din aceeași bogată familie: „Ce timpuri! „Pe vremea mea", adică a aceluia care fiind tînăr a suportat mai ușor sărăcia și cu foarte mare plăcere bogăția, „lumea era altfel!" O, tempora, o mores!

Arta militară ca și știința economiei, oferă podoabe, nu

mai puțin ornamentale, pentru marea frescă a banalului. De pildă, după războiul Crimeei (1754) și mai cu seamă după cel ruso-japonez (1904), cînd racilele țarismului au apărut la suprafață, devenise limpede că armata rusă, bazată pe servaj, nu mai putea susține un războiu de lungă durată cu marile puteri occidentale. Ceea ce, în limbajul simțului comun, se enunța „Rusul nu-i soldat, Dom'le!" Caracteristica unui regim social trecător, spusă cum trebue, căpătase iz de eternitate. Apoi a fost Stalingrad, Cotul Donului, Uman și București. Invers pînă în 1940, armata franceză era invincibilă, deși în cursul istoriei nu cîștigase mai multe bătălii decît pierduse. Bine înțeles armata germană nu suporta nicio comparație. „Neamțu Dom'le"!

In apărarea regimului agrar dela 1854 care desființa iobăgia, prin consfințirea dreptului de proprietate al latifundiarilor, boierii au anunțat că „In Romînia nu moare nimeni de foame!" Observația era de sigur exactă, dar nu numai pentru Romînia. In toate regiunile agricole nebîntuite de secetă, războiu sau inundații catastrofale, aproape nimeni nu moare de inaniție. Nu este mai puțin adevărat că țăranii voiau pămînt, voiau să trăiască omenește pe pămîntul lucrat de dînșii, să nu le moară copiii de desinterie și tuberculoză și alte multe motive pentru care s'au răsculat de atîtea ori. Pînă aici nimic extraordinar: o inexactitate în apărarea unui regim. Formula boierilor s'a încetățenit însă și a servit drept justificare pentru orice măsură economică, chiar și după reforma agrară din 1918. Tot așa s'a întîmplat cu parola liberalilor care, în apărarea politicei „prin noi înșine" au găsit că „Romînia este o țară bogată". Deși între timp am aflat că nu avem alte bogății naturale comparabile cu ale vreunei țări în adevăr bogate, decît brațele de muncă, ecoul afirmației liberale s'a prelungit dincolo de granițele țării, a durat și trebue multă caznă pentru a demonstra funciara noastră sărăcie.

In fine, un exemplu cu reputație: „Gurile Dunării au o însemnătate europeană"! In adevăr, după tratatul dela Adrianopole, Romînia devenind un centru însemnat pentru aprovizionarea cu cereale a Occidentului și centrului Europei, era natural ca marile puteri să apere gurile Dunării. După 1870 și mai cu seamă după 1918, țările transoceanice au devenit însă principalele surse de aprovizionare cu produse agricole ale Europei, în timp ce exportul Romîniei a ajuns neînsemnat. Deci chiar și în ipoteza că Marea Neagră și Dardanelele ar fi complet libere, gurile Dunării nu mai au pentru puterile occidentale decît o importanță secundară. Totuși formula a rămas.

* * *

Gîndirea banală prezintă un mare avantaj: este economicoasă. Satisfacția omului de știință este răsplata pentru un imens efort în luptă nu numai cu materia, dar și cu obișnuințele simțului comun. Dela pămîntul suprafață plană și centru al lumii, pînă la continuul quadridimensional, nu au fost necesare numai milenii de muncă, dar și mii de victime. Iar marele prestigiu al științei este consecința imenselor servicii aduse omenirii. In schimb, nu trebue mai mult de o clipită pentru a afirma, cu același prestigiu, că „totul e relativ".

De sigur, procedeul simțului comun este, în parte, datorit inculturii. Au fost suficiente trei secole pentru a-l face să treacă la imaginea pămîntului rotund sau al omului-maimuță. Va trebui mai puțin pentru a-l obișnui cu discontinuul și multe altele. Totuși, sub straturile succesive puse de educație și ambianță, rămîne, de cele mai multe ori, reprezentarea gregară a lumii. Mai cu seamă atunci cînd există un interes. „Nimic nou sub soare", „Totul trece", vor rămîne, probabil, valabile multă vreme după ce majoritatea muritorilor va fi aflat că electronul „sunt ecuațiile lui Dirac".

* * *

Aplicat, cum trebue, artei, simțul comun o digeră după un procedeu similar. In adevăr, frumosul pare să fi fost cîndva necesar conservării speței strămoșilor noștri, lemurieni care, de altfel, sunt sensibili la sunet, ritm, colori și simetrii. Pentru noi „ceea ce seamănă cu speța e frumos, ceea ce se îndepărtează dela ea este urît". „Biologică la origine, realizarea frumosului devine socială și umană mai tîrziu" [1]. In același fel în care copii desenează un profil de om, însă cu doi ochi și totuși afirmă că este „tata", probabil că, primitivul, urmărind asemănarea (cu un animal, un luptător) nu poate realiza copia, dar ajunge la portret, adică ceva care, în reprezentarea colectivă a grupului, are semnificația dorită. Face impresia, ca și cum primitivul, în căutarea fotografiei în colori a tipului comun, a descoperii sculptura. „Afară de cîteva excepții, toate statuile sau basso-reliefurile egiptene sau babiloniene și în bună parte cele greco-romane se aseamănă, reprezentînd un tip generic lipsit de particularitate". Indiferent de cauzele care au făcut după aceea ca frumosul să fie specific, pentru simțul comun a continuat să însemne model curent și copie după model. In acest sens, idealul artei primitive se află în vitrină la Julieta. Cum se explică altfel că în toată lumea, popoarele au înlocuit, cu atîta ușurință arta populară prin produse industriale lipsite

[1]) Mihail Ralea. „Intre două lumi", pag. 285—286.

de orice fel de originalitate? Icoane, jucării, țesături, totul vine dela Meissen, Nürenberg sau Manchester. Pentru care bărbat, neartificializat prin cultură, există alegere între Mona Lisa și Greta Garbo? Cum se face că Gioconda este frumoasă și nu place, în timp ce Giocondita o fi, n'o fi frumoasă, place? Care femeie poate afirma că, un portret de El Greco este mai frumos decît Rudolf Valentino? In căutarea frumosului, fără efort și educație, omul nimerește copia cu siguranța instinctului. Muzica neagră, deși simplu sgomot ritmat, a rupt inima a cinci continente în mai puțin de două decenii, ceea ce nu s'a mai întîmplat în tot lungul istoriei, niciunei alte mode sau școli muzicale. Place simplu, direct, ca halvaua, așa cum ne-a fost dat dela natură. Numai un nebun ca Nietsche a putut afirma că fără Tristan și Isolda, vieața lui ar fi fost alta! Media statistică constitue un ideal estetic atît de profund încît și astăzi, în unele țări, frumosul recomandat este tipul comun. Astfel, iată ce spune Hiller despre această problemă: „O artă degenerată, ne-a obișnuit atît de mult cu vederea unor personagii schiloade, perverse și străine de rasă, încît repulsia noastră naturală împotriva acestor ființe respingătoare, a fost tocită și adormită, ceea ce capătă importanță mai ales în alegerea soțului. Insă o artă care are ca obiect și model omul sănătos, nobil și natural, produce în opinia publică și în gîndurile și dorințele individului, speranța de a-l imita și de a-i fi partener".

De sigur, industria peliculei sau radiofonia nu sunt străine de frumosul consumat. Dacă nu am avea însă nevoie de o anumită artă, nu s'ar produce. Ne naștem cu o anumită sensibilitate, iar industriașul o exploatează ca foamea sau frigul. Odată publicul consumator găsit, fabricantul îl obișnuește numai cu „produsul de calitate". De pildă, stambă. Aceasta se bucură însă de prestigiul artei și de aceea o considerăm chiar operă de artă. Cum se explică aceasta?

De cînd există istorie scrisă și pînă spre sfîrșitul evului mediu, arta și știința erau destinate numai stăpînilor, deși realizatorii erau uneori meșteșugari liberi. Diguri, fortificații, palate, statui, tablouri, muzică, dans, filosofie, matematici, toate erau comandate pentru cei de sus și făcute să placă lor. De altă parte, mii de ani activitatea intelectuală a fost legată, în special de calitatea de slujbaș al cultului. Astfel, frumosul, adevărul, inteligența, au căpătat prestigiul instituțiilor, care le-au apreciat și impus. De aceea au valoarea puterii executive sau a bisericii.

In ultimele două secole, extrema specializare și uniformizare a muncii a îndepărtat creația artistică și științifică de masa oamenilor. In principiu, oricine poate participa, dar majoritatea muritorilor nu are timp și cultură. Cum însă rezultatele materiale ale aplicării științei și artei au fost

prodigioase, prestigiul lor a ajuns considerabil. Expresia „știința spune", are de multe ori, efecte mai serioase decît jandarmul. Pe vremuri, niciun cuceritor barbar, care a pustiit sate și orașe, nu a îndrăznit să treacă pe lîngă un obiect de artă sau o femeie frumoasă, fără să le fure. De atunci, obiceiurile nu s'au schimbat. Cu toate că frumosul a devenit simetrie, copie și sgomot, cine ar îndrăzni să se pronunțe împotriva lui?

Prin urmare, procesul de formare a banalului estetic constă în trecerea dela caracteristic la comun, dar atribuind acestuia prestigiul primului.

* * *

Adevăratul teren de vînătoare al simțului comun, este însă morala, adică ansamblul comportărilor destinate să apere existența societății. Orice acțiune sau simplu gînd, făcînd parte din domeniul binelui sau răului, cîmpul lui de activitate este practic nelimitat.

Numărul mare de tendințe între care are de ales sufletul nostru, ar trebui să constitue o piedecă de netrecut în organizarea unui ideal unitar. Istoria arată totuși că simțul comun a realizat și acest tur de forță. Este paradisul. Rețeta construcției e simplă. Se elimină din realitatea imediată elementele neplăcute și se adaugă imagini dintr'un paradis mai vechiu. Odată tabloul terminat, legea morală se enunță astfel: comportă-te ca acolo! Milenara suferință a oamenilor este însoțită, rînd pe rînd, de imaginea țării „unde curge lapte și miere", de „Schlaraffenland", de „armoniile universale" ale secolului al XIX-lea. Cum au ajuns oamenii la aceste formulări? Darul de a alege între bine și rău aparținînd tuturor animalelor sociale, tot la lemurieni găsim și originea simțului moral. De altă parte, din faptul că societățile primitive sunt nediferențiate, deducem necesitatea unor comportări identice pentru toți membrii grupului. Pe vremea aceea nu putea exista decît o singură morală. Mai tîrziu, odată cu formarea claselor, s'a născut dualismul moral. Nu revolta sclavilor, cum își închipuia Nietsche, ci existența lor, implică două atitudini, una a stăpînitorilor și alta a stăpîniților. Prima este manifestă pentrucă e dominantă, în timp ce a doua rămîne latentă, ascunsă în grote, pînă la decadența Imperiului Roman și apariția lui Iisus. Atunci, sclavii și-au impus idealul moral prin luptă.

Au trecut aproape două mii de ani și nimic nu a mai putut readuce unitatea pe pămînt. Educația, obișnuința, puterea executivă, au dat uneori oamenilor impresia că dualismul a luat sfîrșit. Pe urmă, istoria a distrus iluzia. Dubla existență a simțului moral s'a manifestat în apariții spectaculare, în revolte și revoluții.

Intre două asemenea apariţii, simţul comun şi-a construit un ideal propriu. Parcă ar fi raţionat în chipul următor. De vreme ce ceea ce este trebue să fie, pentrucă altfel ar fi luptă, lumea să fie organizată aşa cum este, minus părţile ei desagreabile. In loc de efort pentru a contura un ideal şi de luptă pentru a-l realiza, simţul comun retuşează morala dominantă, adaptînd-o la dorinţele imediate. De altă parte, stăpînitorii găsesc această imagine, conformă cu realitatea. Este aproximativ vieaţa şi comportările lor, mai puţin pericolul celeilalte morale. Acordul astfel încheiat are un nume: paradisul local.

In secolul al XIX-lea, imaginea idilică a societăţii a fost consolidată prin apariţia păturilor mijlocii (mică burghezie) şi mai cu seamă, printr'o imensă literatură apologetică. Citind „Les Harmonies Universelles" a lui Bastiat, ai impresia că puţină bunăvoinţă, o nimica toată de înţelegere şi totul s'ar petrece în lume ca într'un uriaş „Voyage en Cythère". Ciobanii ar deveni ciobănaşi vaporoşi, muncitorul un personaj decent şi sobru, patronul un patriarh modest şi înţelept, munca o desfătare. Mă rog, totul ar fi bine şi tot romînul ar prospera.

Dela Bastiat au trecut încă o sută de ani. Deschidem des şi larg ochii şi vedem pe pînză şi hîrtie idealul cel de toate zilele: cei buni sunt răsplătiţi, cei răi sunt pedepsiţi. Aşa este la cinema, la fel în romanele lui Cronin. Parcă miracolul s'a întîmplat: avem din nou unitatea morală!

Prin urmare, armonia universală este forma modernă a moralei. Se bucură de prestigiul idealurilor impuse prin luptă şi sacrificii şi este economicoasă ca orice produs al banalului. Specific este numai titlul paradisului în care se cîntă boston.

La temperaturi înalte, cînd suntem între vieaţă şi moarte, descoperim împărăţia noastră cea de toate zilele. După ce omoară, criminalul se refugiază în obişnuit, îşi aduce aminte de dezordinea lăsată acasă, de ghetele murdare sau îşi numără paşii. Inaintea execuţiei, remarcă indecenţa veşmintelor sau lipsa nasturilor. Cei închişi visează frumos, ca în paradisul lui George Ohnet. Totul se întîmplă ca şi cum vieaţa nu ar accepta excepţionalul. Dacă apare, ne aruncăm la fund. Bine este tot ce există: restul este rău.

Astfel, simţul moral devine un instrument esenţial de conservare a societăţii. Sentimente caligrafiate, idei şablon, acceptarea caldă a prezentului, sunt flori de toate anotimpurile. Ele au avut un mare cîntăreţ, pe Anton Cehov. Din dureri mărunte şi din cumplita mohoreală a comunului, a făcut artă.

* * *

Trebue subliniat că banalul nu este identic cu obişnuitul. Degradarea specificului la nivelul simţului comun, nu înseamnă simplă revenire la punctul de plecare. Imaginea banală este diferită şi de caracteristic şi de obişnuit. Mai întîi, pentrucă păstrează forma primului şi prestigiul celuilalt. Apoi, fiindcă noutatea influenţează direct sau indirect, posibilităţile simţului comun.

Fenomenul este vizibil mai cu seamă în ştiinţă şi literatură. Oricine a absolvit cîteva clase de liceu, ştie nenumărate lucruri inimaginabile pentru Aristot. In Balzac, în Eminescu, în Rabelais, în Caragiale sau în Goethe sunt o mulţime de texte care ni se par cam demodate, ca să nu le zicem banale. Intr'o anumită perioadă însă, banalul reprezintă tot ce poate crea simţul comun prin degradarea specificului. Este starea cea mai probabilă a excepţionalului. Acest omagiu i se cuvine!

In antichitate şi evul mediu, banalul pare să fi fost mai puţin extins decît astăzi, pentrucă distanţa între comun şi specific era foarte greu de parcurs. Oamenii ştiau atît de puţine lucruri şi contactul cu mediile creatoare era atît de slab, încît e greu de închipuit ca banalitatea să fi fost monetă curentă. Dimpotrivă, în secolul al XIX-lea şi al XX-lea s'a revărsat asupra lumii. Cauzele acestei expansiuni sunt evidente:

1. Circulaţia de proporţii nebănuite altădată a oamenilor, ideilor şi mai cu seamă a mărfurilor.

2. Majoritatea europenilor şi americanilor au învăţat să scrie, să citească şi să se ducă la cinematograf.

3. Munca s'a specializat şi uniformizat la extrem.

La urmă a apărut marea uzină de produs banalul. Iată de exemplu secţia editură.

Prestigiul cuvîntului tipărit este enorm. „Scrie la gazetă", are puterea unei certitudini revelate. O lucrare scrisă cu mîna, nu se ceteşte decît de arhivar, bătută la maşină are ceva din lumina zilei, iar tipărită, capătă splendoarea ideii şi prestigiul autorităţii. Imprimat, cuvîntul are o forţă elementară, pentrucă „de nu ar fi adevărat, nu ar sta scris"! Orice reticenţă dispare în faţa literei de tipar: adevărul în persoană vorbeşte cetitorului direct din pagină! In faţa hîrtiei tipărite suntem cuprinşi de un puternic complex de inferioritate. Ca să critici, trebue voinţă, obiceiul de a gîndi altfel, un interes particular de a căuta pricină sau o educaţie specială de luptă împotriva operei linotypului. Cea mai mică neatenţie alinează în vieaţa ta, gînduri străine. Apoi, este atît de greu să presupui că cineva se expune publicităţii fără certitudinea adevărului, încît trebue un efort deosebit să te separi de dînsul! Odată însă cuvîntul acceptat, repetarea lui cotidiană creează reflexul condiţional.

De altă parte, libertatea individuală cucerită în secolul al XVIII-la a pus oamenii în fața unor lucruri prestigioase ca știința și arta. Complexul de superioritate al celor care au realizat revoluția burgheză, nu putea lăsa în afara stăpînirii lor un singur domeniu de activitate care aparținuse cîndva celor învinși. De unde, apariția jurnalistului care știe tot.

Uniformizarea muncii și specializarea, limitează spiritul critic și creația la compartimente mici. Inăuntrul fiecăruia se produce ceva specific sau nimic. Niciun fizician nu se va convinge „pe cuvînt de onoare", de existența electronului. In schimb, va admite fără ezitare, zece explicații contradictorii cetite în ziar. Intîi pentrucă are interes să uite ce a cetit eri și apoi, fiindcă ce e scris la gazetă, este prin definiție, adevărat.

Piața banalului a fost descoperită de marea industrie, care a oferit omului tot ce-i dorea sufletul: stambă frumoasă, fotografii frumoase, muzică frumoasă, știința materiei și societății, morală. Bine înțeles, singurul ei scop a fost profitul. Și cum profitul este cu atît mai mare, cu cît producția este mai normalizată și cantitățile vîndute mai mari, era natural ca industria să obișnuiască toată lumea cu consumul mărfurilor șablonizate. Uneori, concurența a jucat singură; alteori, stamba a fost introdusă cu forța. Așa au procedat pe rînd industria textilă, a tiparului, industria construcțiilor, a cinematografului și toate care se ocupă de satisfacerea cerințelor spirituale. La un loc, constitue marea uzină de produs banalul.

Astfel, marile tipografii au înțeles încă din veacul trecut, sufletul nostru. „Cei trei mușchetari", „Misterele Parisului", „Contesa Cerșetoare", „Renata sau fugită în noaptea nunții", în toate se dovedește negru pe alb că totdeauna criminalul este prins și moare în chinuri cît mai groaznice posibile, în timp ce nevinovații supraviețuesc fericiți.

Chinuitoarea noastră sete de armonie universală, nu a fost stinsă nici astăzi, deși producția a ajuns enormă. Știți ce cetesc oamenii în vremea celui mai cumplit războiu din istorie? In tranșee, în orașele devastate, după masacru, actorii marei tragedii, caută aventura în „Mîna care ucide", iar frumosul în Cronin!

De altfel, de mult am bănueli grave chiar și în ce privește lectorii subțiri. Propun următoarea experiență: Cînd orologiul bate ora crimei, stingeți lumina, apropiați-vă de literat și șoptiți: „Pe cuvînt de onoare, cîte pagini fără dialog ai sărit din Flaubert, Tolstoi și Thomas Mann?" Dacă răspunsul pare nesatisfăcător, puneți-l imediat să spue „Zău"! și ușa apartamentului de jos a sufletului omenesc se va deschide larg. Probă că intuiția este exactă, e faptul că dintre marii cetitori de literatură aleasă, puțini sunt aceia

care recitesc un roman și încă mai puțini acei cărora nu le plac toate romanele detectiv.

Dela autorul anonim al romanului sensațional, pînă la Henry Bordeaux și Georges Ohnet, industria modernă a creat un fel de ingineri ai scrisului pentru dorințele noastre obișnuite. Meseria devine posibilă de îndată ce cunoaștere estetică înseamnă ce au spus și cum au făcut eroii, iar stil devine echivalent cu povestirea dramelor. La sfîrșitul vieții, marele naturalist Darwin, descoperitorul luptei pentru existență, cerea guvernului englez să interzică romanele fără sfârșit fericit!

Industria peliculei este alt producător de sentimente puternice. Ritm, melodie, formă, etică, tot ce ne mișcă profund, de acolo vine. Am uneori impresia că Hollywood-ul a fost creat nu de oameni, ci de Dumnezeu, ca să-i învețe pe muritori „happy-end"-ul. Cei buni sunt și frumoși și totdeauna răsplătiți; cei răi sunt uriți la chip și totdeauna pedepsiți. Pe ecran, pătrundem neobservați în intimitatea altora, asistăm la aventuri așa cum trebue să fie, nu cum sunt ale noastre, iar în actul final totul sfîrșește conform simțului nostru elementar de dreptate. Dorim din tot sufletul tragedia, dar să se termine cu bine! Filmul care nu este o sursă de satisfacții morale, cade. Sunt sigur că hoțul din sală este cu poliția ca orice alt spectator.

Cinematograful și fotografia au mărit în așa măsură prestigiul cuvîntului „frumos" și l-au suprapus conținutului pe care i-l dă simțul comun, încît trebue un efort deosebit pentru a obișnui pe cineva cu pictura sau sculptura. Greco face oameni strîmbi și îndurerați, Rodin îi face monstruoși, iar Rubens a pictat numai „balcîze și baldire". „Nu seamănă ma chère!" Cu adevărat frumos, este Rudolf Valentino în colori! In public, place fetițelor și mahalalei, iar în secret tuturor persoanelor serioase care au urmat un curs complet de istoria artelor.

Dincolo de ceea ce învățăm cu greu să vedem că-i frumos, începe marele lac al banalului, în care ne scăldăm cu toții, inculți și culți. Tuturor ne place caterinca și Lambeth Walk, însă unii am învățat să ascultăm Parsifal. Din emoția sălii, cînd moartea eroului pe ecran este însoțită de marșul funebru din Simfonia III deduc că simfonicele ar avea un succes nepomenit „în analele celor mai bătrîne republice", dacă ar fi însoțite de ceva acrobații și dansuri.

Funciara noastră incapacitate de a rezista efectelor magice ale banalului, și-a găsit expresia în apariția unei arte cu efecte devastatoare: reclama. Există multe versuri romînești, care să fi făcut atîtea victime ca:

Oricît ai fi de exigent,
Atwater Kent e Atwater Kent!?

Acum, cînd firma Atwater Kent este de domeniul istoriei se poate desvălui un secret: aparatul Atwater Kent nu era nici mai bun nici mai rău decît alt aparat american. Cîți din cei posedați, s'au vindecat fără să treacă pe la casă?

Asupra eficacității nouei arte este inutil să insistăm. Pe tot globul, aceeași tehnică și același succes. Persil, bleibt Persil! Este imbecil, dar a torturat ani de zile Germania.

Iată alte teme, din care rezultă că, omul este singurul animal care sucombă în fața cuvintelor: „A zis că ești prost"! Cine rezistă? „A zis că ești urîtă"! Care mîndrie nu capitulează la șoptitul infernalei formule? 99 dintre o sută de oameni cu mintea întreagă, preparați simplu, sunt loviți mortal de cea mai elementară intrigă. De multe ori, parăm mai ușor la atacul armelor combinate și minuite cu îndemînare. Atenți la stilet, nu ne lăsăm surprinși de intriga subtilă, însă decedăm cînd suntem înțepați, în obișnuințele noastre profunde, cu un cuțit de carton.

De sigur, reacțiunea noastră este datorită unui complex de inferioritate. Ca acesta să existe, trebuia să preexiste instituția inteligenței și a frumosului, care, dacă nu orîndueste cele lumești, constitue un „tabu" esențial al vieții noastre pe pămînt. Istoria europeană a ridicat la rangul de mare putere, capacitatea de a stabili raporturi între fenomene, deși inteligență nu înseamnă întotdeauna și reușită. Este în fiecare din noi și nu poate fi atinsă sub niciun alt pretext decît al laudei. „A zis că ești prost"! nu este o insultă adusă unei persoane, ci unui cult legat de persoană. Nu tu, ci societatea cîrpește pe preopinent! „A zis că ești inteligent", valorează mai puțin. Este însă o ofrandă înțeleasă și acceptată cu demnitate, după vîrstă și poziție socială.

Alt exemplu. Negustorii nu au o sensibilitate specială pentru clientul care intră pe ușă. Totuși, primul venit este întîmpinat cu surîsul pe buze. „Este cel mai bun. Costă 550! Pentru D-voastră 525"! Cîți rezistă nobilului gest? Sau, cine se îndoiește de afirmația categorică: „Este ultimul"!? Profundul nostru „simț moral", care cere pedepsirea vinovatului indicat de poliție, așteaptă pe „Zău"! pentru a presupune buna credință și a întinde capul. Cine mai poate pretinde urcarea salariului, unui patron care a jurat „pe cuvînt de onoare" că pierde?

De sigur Confederația Generală a Muncii poate face aceasta. Dar ea nu reprezintă o cunoaștere banală ci una revoluționară. A nu crede în cuvîntul de onoare al patronilor este primul semn al emancipării de simțul comun.

Toate aceste combinații de cuvinte și multe altele, oamenii de acțiune le găsesc intuitiv. In ultimele două decenii, deslănțuirea tropismelor la „homo sapiens", a devenit o tehnică. Marele fiziolog Pavlov, a destăinuit lumii secretul, comerțul l-a experimentat, și în fine, politica l-a transformat în instrument al magiei de stat.

Din anchetele făcute înainte de războiu, rezultă că, din masa votanților, aproximativ 10% erau partizani conștienți ai diferitelor partide politice. In jurul acestora, se strîngeau încă 8—10% așa numiți simpatizanți. Restul, constituia o masă amorfă, lipsită de orice orientare. Pentru oamenii politici, problema consta deci, în polarizarea celor 80% dintre alegători. Obișnuit, o parte dintre aceștia nici nu se prezenta la vot. In fine experiența dovedise că, în pofida argumentelor, evoluția politică a alegătorilor era extrem de înceată, iar masa indiferenților apreciabilă. (30—50% dintre votanți).

Asupra acestora din urmă, s'au concentrat discipolii conștienți și inconștienți ai lui Pavlov.[1] Arta reclamei, prestigiul tiparului „uzina de vise", arta luminatului, amplificatorul, totul a fost pus în mișcare. Scăldate în lumina proiectoarelor, reproduse la nesfîrșit de simbol, cîntate de fanfare, paradisul și neputința simțului comun au devenit forțe elementare. Fixate în parole lapidare, idealurile se imprimă în gîndul indiferentului ca și în fruntea gazetei. De aici încolo nimic nu le șterge. Sunt certitudini, obsesii, amok.

Astfel se crează o logică specială. Fiecare înțelege bine ce i se spune, pentrucă este la nivelul simțului comun, însă niciodată nu ar fi în stare să facă legătura dela cauză la efect, de exemplu între obiectul urii și nemulțumirea dela care a pornit, sau între acțiune și cauză. Lévy-Bruhl a găsit la primitivi o judecată similară și a numit-o judecată de apartenență.

Bine înțeles acest sistem a fost utilizat mai întîi în alegerile din Statele Unite, unde l-a impus practica reclamei comerciale. Rezultatele fiind edificatoare, sistemul a fost adoptat de Europeni. In timpul războiului, propaganda a devenit o armă redutabilă, ca tancul sau avionul.

Marile mișcări populare, nu se susțin cu argumente subtile, ci prin afirmarea la nesfîrșit a acelorași parole pe înțelesul tuturor. Ce este amorf, capătă contur, în contact cu afirmarea puternică și simbolul. Reflexul condițional astfel creat, are exact valoarea aceluia constatat la cîini. Diferența este că, aci conținutul acțiunii este determinat de forțele sociale existente și numai forma pe care o îmbracă este fixată ca la patrupede. Idealurile propuse trebue să fie compatibile cu interesele noastre sau cel puțin cu ceea ce ni se par a fi. Adăugați puterea elementară a cuvîntului tipărit, misterul basului profetic care poruncește din cutia lui Marconi, care blestemă și amenință, care laudă și ponegrește și

1) Vezi Tchahotine, „Le Viol de la Foule", edit. Payot.

veţi înţelege misterul templelor, de ce au plecat oamenii în zdrenţe să cucerească Sfîntul Mormînt, ce înseamnă spaima şi delirul extazului. Hitler a înţeles acest lucru. El are geniul banalului.

Niciodată în istorie cuvîntul magic şi simbolul nu au avut puterea pe care le-a dat-o tehnica secolului al XX-lea. Forţele latente ale societăţii, organizate şi deslănţuite după reţetele laboratoriilor de fiziologie, sunt atît de mari, încît cineva nepregătit poate avea impresia că oamenii au innebunit în masă. Doctorul Watson, marele teoretician al comportării umane, este însă de altă părere. Citez un caz imaginat de psihologul american.

„Să presupun că educ un cîine aşa încît să evite carnea bună dar să se repeadă asupra peştelui putred. (Acest caz s'a prezentat). Il învăţ (prin şocuri electrice) să nu miroasă căţele la o distanţă mai mică de trei metri. (G. B. Morgan a realizat o experienţă de acest fel cu şobolani). Apoi il fac homosexual, lăsîndu-l să se joace cu căţei mici şi pedepsindu-l dacă se urcă pe căţele. (F. A. Moss a obţinut efecte de acest fel la şobolani). In loc să-mi lingă mîna şi să mă primească dimineaţa amical, muşcă, latră, mârîie şi arată colţii. In loc să vineze guzgani şi alte animale mici, se îndepărtează prompt şi manifestă frică. Doarme pe cenuşă, înlătură propriul său culcuş, urinează oriunde sau la fiece jumătate de oră. In loc să miroasă la fiece trunchiu de arbore, mîrîie, sare şi scurmă pămîntul, dar nu se apropie mai mult de trei metri de copac. Nu doarme mai mult de două ore pe zi, lipit de zid, în loc să se culce în cerc, cu botul în spre coadă. Slăbeşte căci numai mănîncă grăsime. Salivează fără întrerupere (pentrucă a condiţionat salivaţia), ceea ce-i turbură digestia. Atunci îl conduc la un psihopatolog al cîinilor. El constată că reflexele sale fiziologice sunt normale. Nu se găseşte nicio leziune organică. Cîinele, pretinde psihopatologul, este un bolnav mintal, un nebun adevărat, şi conchide că trebue închis într'un azil de cîini nebuni.

După ce comunic patologului secretul, încerc să corectez turburările cîinelui meu cel puţin pînă începe să se acupleze cu căţele frumoase din vecinătate. Dacă este suficient de tînăr şi învaţă uşor, întreprind reeducarea lui. Il decondiţionez, apoi îl recondiţionez. Il reînvăţ să mănînce carne proaspătă, readucîndu-i pofta prin obstrucţia în obscuritate, a căilor olfactive şi alimentare. Nu-l flămînzesc, şi-l hrănesc numai cînd deschid dimineaţa cuşca; nu mă mai servesc de biciu. In curînd va sări de bucurie la auzul pasului meu. In cîteva luni, vechile obiceiuri sunt lichidate şi altele noi domină. Acum pot să-l expun la apropiata expoziţie canină, unde va obţine panglica albastră".

Să fie adevărat?

Am cunoscut în închisoare pe cineva cu numele de Iosif Kalisch. Putea fi identificat ca făcînd parte din grupa „homo sapiens" după faptul că mergea în două picioare, uneori vorbea articulat şi fusese arestat de poliţie. Suferea numai cînd se îmbolnăvea sau îşi vedea copilul. Dar nu ştiam niciodată sigur, pentrucă simula. De pildă, era epileptic şi în acelaş timp simula epilepsia. Denunţa, cu surîsul pe buze. Nu avea sensul răului sau binelui. Era alogic şi amoral. La înfăţişare era monstruos. Cred că era precursorul omului de Neanderthal.

La proces i-am aflat povestea. Evreu din Soroca, căzuse prizonier la austriaci în 1915. In 1916 era directorul unui sanatoriu, undeva lîngă Viena. In 1917 îl chema Giuseppe Kalisch era consulul Italiei la Odesa. In 1918, Raskolnikova, Comisară a Poporului pentru Justiţie în Ukraina, da „cetăţeanului Kalisch" un certificat prin care îl recomanda „ca unul ce a binemeritat dela Revoluţie". In 1919 soseşte cu o barcă la Constanţa împreună cu o dansatoare de o rară frumuseţe. O iubea. In opt zile organiza un spectacol la Ateneu. In 1920 era condamnat la 18 luni închisoare însă nu la Bucureşti ci la Praga: făcuse mari furnituri militare. In perioada 1921—1925 era dictatorul neîncornorat al Basarabiei alături de generalul Broşteanu. In 1927 punea varză la murat pentru generalul Mircescu, îi era prieten intim, participa la furtul documentului Foch-Sikorski, nu i se întîmpla nimic şi continua să fie „persona gratissima" în toate cercurile militare din Bucureşti. A murit de diabet în închisoare, condamnat pentru spionaj în favoarea Uniunii Sovietice.

Cîţi europeni deştepţi şi culţi au avut o asemenea carieră? Misterul lui Kalisch l-am înţeles în ziua cînd l-am văzut stînd „drepţi" în faţa unui tînăr sergent căruia îi spunea: „Să trăiţi Dom'le General". Asta se plătea: Kalisch obţinea un ziar pe care ni-l închiria la citit cu 20 lei bucata. Pe urmă l-am văzut golind-o pe maică-mea de bani şi ţigări: o asigurase pe „cuvînt de onoare" că voi fi eliberat!

Giusepe Kalisch, precursorul omului din Neanderthal avea sensul banalului.

* * *

Cel care are geniul de a manipula banalul, îi utilizează originea plină de prestigiu şi profită de înţelesul simplu acordat de simţul comun faptului caracteristic. Cultul excepţionalului şi incapacitatea de a-l imagina, creează posibilităţi nemărginite omului de acţiune. De pildă obiectul de valoare aşezat de hoţ pe masă este căutat de detectivul banal, în colţurile cele mai bizare. Tot aşa, în domeniul strategiei, militarii savanţi aşteaptă din partea inamicului cele mai neobişnuite mişcări, pentrucă îl consideră

la fel de savant. Mr. Chotard ințeleptul profesor a lui Pierre Nozière, comentind un text latin, spunea: „Un des stratagèmes qu'il faut recommander, s'est d'attirer l'armée ennemie dans un defilé et l'y écraser sous des quartiers de rocs." La care Anatole France adaugă: „Il ne nous dit point si l'armée ennemie, avait souvent l'obligéance de se prêter à cette manoeuvre."

Este exact poziția estetului care găsește ridicolă utilizarea mijloacelor banale și plătește birul cuvenit primului om de acțiune. Mr. Chotard avea dreptate. Care general învățat, dacă a fost invins, nu a căzut victimă unui defileu de un fel sau altul? De o parte, obișnuiți să vedem geniul comportîndu-se ca un licențiat în filosofie, nu ne așteptăm din partea lui decît la ceea ce am putea face noi înșine. De altă parte, il bănuim capabil de lucruri extraordinare și... cădem victimă stratagemelor cunoscute! Cine și-ar fi inchipuit că în veacul tancurilor, s'ar mai putea utiliza metoda calului troian, atît de cunoscut absolvenților unei clase de liceu? Totuși, în cel mai mare războiu din istorie, calul troian a cucerit țări. Norvegia a fost cucerită cu soldați ascunși in vapoare de comerț ș. a. m. d. Bine ințeles, numai cu geniul banalului, se pot ciștiga bătălii, nu însă și războaie. Nu este suficient să spui unei femei „A zis că ești urîtă"! pentru a o determina să omoare sau să se omoare. In ultimă analiză, raportul real de forțe, decide de partea cui este victoria. Probă Germania și Hitler.

Aplicațiile practice ale banalului sunt nesfîrșite. Format din tendințe gregare și obișnuințe puternic condiționte este pus in mișcare de excitanți foarte simpli. Se bucură de prestigiul excepționalului și de ințelegerea simțului comun. Acestea il impun vieții noastre de toate zilele. O regulă esențială domină utilizarea lui: se prinde numai cu mijloace banale! Pescuitul în marea baltă nu se face cu Voltaire. Voi care gindiți, lăsați năravul la intrare!

* * *

Ce este privit la microscopul inteligenței sau topit la focul pasiunii, are valoarea excepționalului. Pentru fotograf, dragostea mea seamănă cu toate celelalte; pentru mine, este unică. Lumina, apa, aduse in laborator, pierd pentru totdeauna simplitatea atribuită de simțul comun. Hizii, gheboșii, măscăricii, monștrii anonimului cioplitor dela Notre Dame au formă și coloare veșnică. Creația nu satură și nu se epuizează. Fiecărui secol ii deschide orizontul magnific al ideilor și de fiecare dată umanitatea strigă: încă![1]). Singură ea, poartă pecetea eternității.

ANDREI ȘERBULESCU

[1]) Paul Valery.

MAMA

Maica-mea m'a născut pe cimp, ușure,
cînd au doborît-o durerile facerii, s'a lăsat pe vine,
s'a lăsat pe brînci, lîngă un tufan,
și m'a lepădat plod sîngeros, dolofan,
în niște rugi, înrourate, de mure.
Cînd am scos capul la lumină,
am tras un țipăt sdravăn, de s'a auzit pînă la cer, —
de, îmi umflasem bojocii, ai naibii!...
Eu nu ieșeam simplu din găoace,
cum făceau, spărgînd smalțul, bobocii,
țupilați, după aia,
în căciula călduroasă a lui Culae,
cînd se umplea de răcnete și de coji sparte, odaia.

Eu chirăiam, pe jumătate ieșit,
pe pămîntul gol chirăiam ca un apucat, ca un bezmetic,
mama se gîndea, poleită de sudoarea care curgea
pe ea,
ca o ploaie de vară, pe-o streașină mică-micuță:
„tulai, doamne,
ce copil năsdrăvan,
încă n'a izvorît de tot, încă n'a gîlgîit,
încă nu-i pămîntean,
și s'a apucat de plînset, de chirăit!..."
...Și n'am ni'c ce-i face, acuși, de alean"...

Și cum chirăiam ca un fulgerat,
mama, deodată, s'a 'ncrîncenat, s'a cutremurat,
s'a îndoit, speriată, ca un vreasc, ca o creangă,
ca o trestie s'a 'ndoit pe pămînt,
și m'a smuls cu niște dește sgîrcite, dintre picioare;
și m'a apucat în palme, ca pe-o floare, surîzătoare,
m'a săltat în sus, fericită,
ca pe-o floare mirositoare, agățătoare,
m'a cuibărît, apoi, la sînul care frigea
și mi-a vîrît sfîrcul dulce, cu duda neagră, în gură...

Uliu! liu! cum am mai tras, lacom, de ţîţă..
între timp, mama s'a liniştit,
cu o ţoală, ce-o avea în desagă, m'a învelit,
şi se tot uita la mine cum sug,
şi nu se îndura să se sature,
să se mai oprească din privit,
şi mă tot privea
şi mă rîzgîia cu privirea de mîţă torcînd,
şi mă tot privea cum mă frămînt
cu picioarele, ca un vierme albicios,
şi o sug...

Intr'un timp, cam către seară,
hop! că şi cumătru Ghiorghiţă veni p'acolea;
mare, ca vulpea, pişpiit,
printre grînele coapte trecea,
şi cam din nebăgare de seamă, din întîmplare,
pe lîngă noi, p'aproape de ruga de mure,
umbra lui mare şi creaţă a poposit.
Lîngă ruga de mure sub care stau tupilaţi,
sub coperişul cerului cu smalţuri sure.

Cînd s'a tot apropiat,
cînd m'a văzut şi-a aflat
ce fel de miez de om sînt, a scuipat,
odat',
încăodată m'a privit şi-a glăsuit,
cu vorbă greoaie şi cam răguşit,
cum obişnuia el pe la ospeţe,
pe la nunţi, pe la horă şi pe la clacă,
— c'aşa vorbea, în cimilituri,
şi ştia că şi lui maică-mea,
vorba lui dulce, o să-i placă—:
— Păi, bre, Mărie, după cum văz şi auz,
ai un plod cu pielita netedă cum e frunza de cucuruz,
cu ochii lui tas-o ('neca-s'ar tot cerul albastru, în ei!),
şi cu gura ca o floricică de gura leului,
cu unghişoarele mici şi lucioase ca bobul de mei!...

Şi după asta, iar a scuipat;
a rupt, a ciupit o frunză de mure 'ntre dinţi,
ca o lăcustă mare,
ca fumul, printre oarze s'a depărtat.
Şi maica m'a cuprins cu dragoste, cu duioşie, la sîn.
Şi mi-a înfundat capul între ţîţele calde,
ca pe-o gutuie mai mare,
ca acolo să adorm totdeauna,

mereu să rămîn,
ca o aşchie vorbitoare, între ţîţele calde...
Apoi s'a crucit că m'am născut aşa de frumos
şi ochios,
m'a cîntărit în braţe, cît îs de dolofan, de greuleţ,
m'a cîntărit în palme...
şi tot nu se 'ndura să se sature din privit!...

Cu inima grea,
cu şuvoiul sîngelui curgîndu-i ca printr'o cişmea,
m'a lăsat apoi iarăşi la sîn,
şi laptele, dulcele! pe lîngă buze îmi gîngurea!...

Şi cum mă pregăteam tocmai de adormit,
maica m'a alintat, mi-a cîntat, mi-a şoptit:
— Nani! Nani! pui de om, buzişoare de mîţă,
nani, la mama!...
C'o să vie acuşica şi taica,
să ne ia acasă, cu o căruţă...

DAN FAUR

DUPĂ-AMIEZILE CĂPITANULUI VON SCHWINDT

Soției mele

I

Monica a intrat pe ușa salonului și s'a apropiat de pian. Deschide încet capacul și-l propteşte tăcut. E o după amiază de sfîrșit de vară. Prin ferestrele larg deschise se vede bogăția de frunze a castanilor ce mărginesc strada liniștită și plină de soare.

Monica și-a găsit singurătatea și tăcerea. Părinții sunt plecați, în casă nu e nimeni. Odăile sunt mari, mobilate cu lucruri puține, iar ușile între odăi sunt larg deschise. Covoare groase, răcoare și umbră. Va fi singură și va putea să facă muzică.

Atinge mîngîietor clapele. Amestec de gamă fugară cu crîmpeie improvizate; urcuș grăbit pînă spre culmile de cristal ale claviaturei; apoi rostogolire treptată pînă în notele adînci și triste ale basului. După aceea o idee din Mozart: un început de uvertură. Pe urmă, nerăbdătoare, iarăși jocuri ciudate peste clape, armonii noi, reamintiri de melodii, sbucium, gînduri, tremurări ca de ape pe întinsul muzicii, cascade de sunete...

Monica are douăzeci de ani. Muzica i-a stăpînit pe de-a întregul copilăria, apoi adolescența și acum luptă cu tinerețea ei. Pentrucă alte înfiorări decît cele ale simfoniilor îi străbat în ultimul timp simțurile. Prea mulți ani grei și chinuitori petrecuți gîrbovită peste clapele albe și negre, peste vrăjitele, picurătoarele, fermecatele, străfulgerătoarele clape de fildeș. Anii de asceză, ceasurile de studiu, după-amiezile de conservator, serile de concert!... „Copilul minune", virtuoza, concertista, poate Salle Gaveau cîndva!... lumea, visurile, dar acum numai singurătatea.

Sufletul ei, o harfă gingașă, s'a înălțat prea mult către Dumnezeirea rece ca o colonadă de templu, a muzicii. Ea a lăsat astfel în urmă dragostea, a pierdut-o, a rătăcit-o,

Tînărul cu care a concertat acum doi ani a plecat. La fel a dispărut și celălalt, cel nemuzical, dar voinic, tăcut și sălbatic. Este undeva, peste granițe, nu știe unde. Nu s'au înțeles; o nepotrivire de o clipă. Al treilea, îndrăznețul, seducătorul, cel cu escapada nocturnă în automobil. Atunci a fost sărutată și îmbrățișată pentru întîia dată; o mînă cutezătoare i-a răvășit părul și i-a sfîșiat bluza. Atît.

Acum este războiu. Monica poartă în suflet feciorelnice văduvii. Tinerii sunt triști, umiliți, săraciți, sdrențe omenești robotind prin taberele de muncă. Ea s'a reîntors la muzică. Biruitoare, tiranică, muzica o cutreieră și o turbură acum mai mult decît dragostea cea misterioasă, netrăită, neajunsă.

Rondo capricioso... Degetele sar sprinten, ca un salt de gazelă, pe pietriș, pe clopote de sticlă pe care le sfarmă, sfarmă amintirile, amețirile, spaimele, presimțirile, izgonesc războiul din casă, din suflet, din lume... Dansează peste imaginare prăpăstii... După care mîinile coboară greoiu, istovite, și cad într'o pădure umedă, deasă, de note tragice, sumbre, prelungi, unde întîrzie și răsuflă.

Au trecut ore. După-amiaza se înclină; pogoară ușor seara albastră. Monica își scutură pletele castanii. E ca o trezire din gîndurile rele. In sfîrșit, trebue cîntat ceva! De aci, din notele sumbre: da, „Valse sérénade" de Ceaicovski...

Incepe aproape ca o gamă, de jos către înălțimi, se oprește o clipă aproape de culme, apoi încă doi pași, o revenire, după care o nouă treaptă spre mai sus, în cadență rară. E un cîntec nobil, vechiu, o cadră dintr'un castel de iarnă rusesc, un vers melancolic din Pușkin. Dans rotund, vals încet, legănător, printre candelabre, oglinzi, mătăsuri, ninsori...

A sunat cineva.

Monica s'a ridicat dela pian și s'a îndreptat către ușă. Cine poate fi? Părinții nu vin atît de devreme. Și apoi ei nu sună, ei au cheie. Cineva străin de sigur. Își orînduiește instinctiv părul și rochia și deschide ușa.

In prag se află un ofițer german.

Monica a rămas numai suprinsă, nu și speriată. Oricum, mai locuiau vecini la etaj, și în fond, ce putea căuta un ofițer german la ușa ei? De sigur că a greșit numărul casei. Va cere scuze și va pleca. Dar nu apucă să-l întrebe pe cine caută, că ofițerul se și prezentă foarte corect:

— „*Rittmeister von Schwindt*".

La care, Monica răspunse, din deprinsă politeță, în nemțește:

— „Mă bucură, Monica Munteanu".

Căpitanul pare stingherit, se roșește, își caută cuvintele, apoi începe timid:

— „Stimată domnișoară, vă rog să nu o luați în nume de rău, știu, e prea îndrăzneț din partea mea, vă cer mii de scuze, dar vin de pe front. Inchipuiți-vă, patru ani de front... Am trecut prin fața casei Dvs. și am auzit muzică prin fereastră. Stau de o oră afară și ascult. Nu am mai putut rezista și am sunat la ușă. Sunt un pianist pasionat. Vă rog să mă lăsați să intru și să cînt. Numai un sfert de ceas! Nu aveți teamă. Sunt doar un von Schwindt, căpitan în armata germană!"

Monica avu cîteva clipe de șovăire, apoi îl invită în casă.

Se făcuse aproape întunerec în salon. Monica aprinse lampa, potrivi perdeaua de camuflaj, apoi se așeză într'un fotoliu, adresîndu-se oaspetelui:

— „Domnule căpitan, vă rog să luați loc pe taburet."

Von Schwindt își scoase centura, stiletul și împreună cu chipiul le așeză pe pian. Apoi, în picioare în fața pianului, îi atinse clapele cu degetele. Părea transfigurat. Mîngîia claviatura, fără să o apese, ca și cum ar fi desmierdat un animal de rasă drag.

Incepu apoi să cînte.

Monica îl privea. Germanul era de talie mijlocie, subțire în trup și părea să aibă treizeci de ani. Un profil sec, tăios, fruntea mare, părul blond pieptănat peste creștet. Altceva decît un simplu ofițer, cu siguranță un intelectual, poate un mare muzician!

Așa o fi arătînd și „ceilalți", cei care au ucis?, își șopti temătoare Monica, încercînd ciudate senzații în apropierea acestui exemplar din neamul atît de vrăjmaș ei.

Dar continuă să-l asculte. Beethoven. Puternic, mult prea puternic, nesimțitor la subtilele, ascunsele desnădejdi ale maestrului; dar ce strălucită tehnică, ce școală magistrală! Ei da, de sigur. Hochschule für Musik din Lipsca, fără indoială!

Căpitanul termină sonata, cu viguroasele ei acorduri finale și lăsă să-i cadă mîinile pe genunchi, rămînind neclintit un timp, cu privirile pierdute în nelămurire. Apoi tresări, se întoarse către Monica și-i spuse accentuat, plin de recunoștință:

— „Vă mulțumesc, domnișoară, vă mulțumesc. Nu vă puteți închipui ce-ați făcut pentru mine!"

— „Dar n'am făcut nimic deosebit. Dimpotrivă, cred că este de datoria mea ca să vă mulțumesc. Nu prea avem prilejul să auzim, în ultimul timp mai ales, astfel de virtuoși pe aici. Cîntați, pur și simplu, minunat, minunat... Al cui elev ați fost?

— „Am lucrat cu Cortot la Paris și mulți ani cu Riemann la Lipsca. Dar războiul a întrerupt totul. Imi simt degetele ca de ghiață."

— „Trăiești din muzică, domnule căpitan?"

— „Nu, am cîteva hectare de vie lîngă Münster, în Westfalia. Moștenire familială. Le cultivam, dar acum..."

— „Nu pierdeți nădejdea. Totul se va sfîrși odată."

— „Firește, dar durează. De patru ani n'am mai fost pe acasă. In sfîrșit, iertați-mă domnișoară, e tîrziu, abuzez. Vă...

— „Nu-mi mai mulțumiți!"

Căpitanul se încinse, luă chipiul în mînă, trecu în hall și se îndreptă spre ușă. Monica îl urmă. In prag, ofițerul se întoarse și privi către pian, zîmbind cu tristețe:

— „De patru ani..."

Monica îl consideră cu admirație. Iată cu adevărat un pătimaș al muzicii!

Lumina slabă din hall îi lumina oarecum spectral părul, statura dreaptă, epoleții de argint, vulturul cu svastică de pe piept și privirea nostalgică îndreptată către instrumentul ce trona larg în salon.

Fetei, cuprinse de un nelămurit sentimentalism, i se făcu milă și-i spuse::

— „Dacă vrei, mai revino, domnule von Schwindt!"

La auzul acestor cuvinte, ochii îi sticliră ca luminați de o nemăsurată fericire.

— „Adevărat, adevărat?"

— „De sigur, domnule, dece nu?"

— „Suntem așa de puțin primiți în societatea bucureșteană! Imi făcusem altfel de păreri despre ospitalitate într'o țară aliată. Dar în sfîrșit, e tîrziu!"

Iși potrivi chipiul pe frunte, ciocăni călcîiele și întinse brațul drept în fața lui, exclamînd scurt:

— „Heil Hitler!"

După care plecă.

Monica învîrti cheia în ușă, înciudată. Trebuia să se aștepte la salutul acesta, la sfichiuirea aceasta de biciu. De ce l-a lăsat să intre, de ce l-a chemat din nou? Ce fată nebună!

Ce vor spune părinții, cînd le va povesti întîmplarea, bunii ei Clara și Jacob Munteanu?

II

O ploaie de toamnă s'a abătut deasupra orașului. Ziua este cenușie iar vîntul încovoaie crengile și scutură frunzele castanilor. Monica șade lîngă fereastră și privește afară, dar vede strada și casele turburi prin pînza de apă ce se prelinge în josul geamului. Iși întoarce privirile și le coboară

peste împletitura de lînă la care lucrează. Mîinile-i zoresc undrelele mari de os alb. Gîndurile se împletesc și ele, ochiu cu ochiu, într'o înlănțuire neastîmpărată și fără sfîrșit...

A vorbit părinților despre vizita germanului. A descris simplu faptele, așa cum s'au întîmplat. Nu s'a mărturisit vinovată cu nimic. Dar de ce „vinovată"? Nu a putut fi vorba de nicio vină. In graba cu care s'au întîmplat lucrurile, putea ea să se opună acestui musafir insistent și să-i taie drumul? Și mama ei a fost de aceeași părere: a bătut un om la ușă, l-a lăsat să intre și fiind însetat de ceva, de o dorință sufletească, i-a potolit-o. Omenește!

Tatăl a fost mai aspru. In primul rînd o fată singură nu lasă pe un străin să intre pe înserat în casă. Și încă pe un german, pe un dușman al evreilor.

Dar apoi s'a induplecat. N'or fi toți nemții așa cum se povestește. Mai ales după cum spune fata, acesta era un „von", un muzician. Și apoi, în București, în multe case evreiești, unde au fost încartiruiți, s'au purtat corect. Rece dar corect! Dar totuși, în casa lui, i s'a părut ciudat să intre un astfel de personagiu. Pe urmă a recunoscut că, dacă ar fi fost chiar el la ușă în acel moment, tot l-ar fi lăsat să intre. Așa suntem noi, a continuat Jacob Munteanu, umiliți, înfricoșați, prea blînzi! Bine înțeles că merita să-i trîntească ușa în obraz. Dar nu noi putem face aceasta, nu acum, cînd suntem în mîna lor și poate că niciodată. Numai Dumnezeu le va răsplăti!

Monica le dădu dreptate. In totul, întîmplarea nu merita atîta atenție. Și începu să le povestească despre alte lucruri.

Faptul că l-a mai invitat să revină, l-a trecut sub tăcere. Ce-ar mai fi spus atunci părinții? Mai bine așa. Nici n'are să mai revină. Cine știe unde o mai fi acum! A trecut o săptămînă. Nici nu-și mai amintește bine cum arată. Doar finalul acela sguduitor din Beethoven nu-l va uiat niciodată. Nici mîinile germanului, albe, vrăjite.

Privește din nou pe fereastră. Iar se apropie ceasul serii. Părinții, ca de obiceiu, nu sunt acasă. Inchid tîrziu magazinul și zăbovesc de multe ori după orele opt seara. Ploaia răpăie în geamuri. Se întunecă.

Sună cineva la ușa de intrare. Monica tresare. Ar fi absurd, nu poate fi el. Chiar dacă ar fi, nu-l va lăsa să intre. Orice pretext e bun. Nu trebue să intre. Dar poate nici nu e el. Se ridică, aleargă spre ușă și deschide.

In prag, îmbrăcat în manta albastră de cauciuc, lucie de apă, stătea căpitanul von Schwindt.

Monica își petrecu repede mîna prin păr, neputincioasă să rostească vreun cuvînt. L-a invitat, deci e în drept ca să

fie aici. Să-l alunge ar fi darea în vileag a unei slăbiciuni, a unei spaime, a unei „prejudecăți". Incercă să bîigue cîteva vorbe, dar ochii ofițerului o priveau rugători, albaștri, cu oarecare duioșie, ca orice om, ca orice tînăr. Iarăși a căzut pradă politeții, sentimentalismului. Ce putea face? Il pofti să intre. Il va ruga să plece de îndată și pentru totdeauna. Toată întîmplarea devine neplăcută și supărătoare.

Von Schwindt își scoase mantaua de pe care se scurgea apă pe mozaicul vestibulului. Monica începu să se gîndească la minciuna ce va trebui să scornească atunci cînd vor veni părinții și vor găsi podeaua udă. Ah, da, factorul poștal! Dar unde e scrisoarea? Atunci, cetitorul contorului de curent electric. Perfect. Povești ridicole, pe care nu le-a folosit niciodată. Toate din pricina unui cuvînt de prisos adresat neamțului acesta ciudat și la drept vorbind, cam prost crescut, cu toată particula lui nobiliară.

Intre timp au ajuns în salon. Ofițerul își scuză prezența cu obișnuitele cuvinte de conveniență. Monica era agitată, neliniștită. A aprins lampa de pe pian și încăperea s'a luminat slab.

— „Știți, domnișoară, era să fiu trimis de aici, spre Crimeea, apoi a intervenit un contra-ordin. Voiu mai rămîne aci. Fiecare clipă în oraș înseamnă vieață, liniște, și cu voia D-tale, din cînd în cînd, cîte un ceas de muzică. După amiaza trecută a fost pentru mine o încîntare. Clipe pe care nu le-am trăit de mult și pe care nu știu dacă vreodată le voiu mai trăi. Nu vă voiu uita niciodată, domnișoară."

Vocea-i era caldă, parcă plină de onestitate și cutreierată de presimțiri.

— „Rîndul trecut cînd am trecut prin fața casei, ați cîntat din Ceaikowski. Valsul. E frumos. El m'a atras înăuntru dîndu-mi prilejul ca să vă cunosc. Vreți să-l cîntați din nou?

Monica se uită la ceas. Era destul de tîrziu. Părinții ei puteau veni dintr'o clipă într'alta. Dar totuși, să încerce. Cînd va mai întîlni ea un astfel de ascultător, un critic de valoarea acestui oaspete? Se supuse împotriva voinței ei poruncilor lăuntrice ale artei și patimei muzicianului: acestora știa că nu poate rezista, aceste impulsuri nu le putea înnăbuși. Sau poate numai cabotinismul: să fie ascultată, lăudată, aplaudată...

Monica începu valsul. Von Schwindt se ridică din fotoliul în care se așezase și se apropie de pian. Ea ridica uneori capul către dînsul. A cuprins-o emoția, panica, vîrtejul. Simțea că nu mai cîntă pentru artă, pentru dînsa, pentru visurile ei, ca pînă acum, ci deodată pentru o altă ființă, nespus de înțelegătoare, de apropiată și de vie, pentru un bărbat. Cînta privindu-l insistent, scrutător, întrebător. Un

om era aproape, omul venit de departe, artistul, duşmanul, trecătorul... Sub lumina slabă a lămpii de pe pian, von Schwindt era frumos.

Monica ridică mîinile de pe clape şi închise sgomotos capacul pianului. Se ridică. Se apropie de ofiţer.

— „Trebue să plecaţi, e tîrziu!

— „Ştiu, nici nu trebuia să viu. Totul a fost neobişnuit, chiar neonest ce-am făcut. Pur şi simplu viol de domiciliu. Am depăşit, ca să spun aşa, regulile războiului. Vă inchipuiţi că acasă la noi n'aşi fi intrat aşa la străini. Dar trebue să înţelegeţi ce-au făcut vremurile din oameni.

— „Nu vă învinuiesc cu nimic şi v'am înţeles. Dar trebue să plecaţi şi să nu mai reveniţi.

— „De sigur, nu voiu mai îndrăsni. Ca pretutindeni, şi în ţara aceasta suntem urîţi şi nu ne primeşte nimeni.

— „Nu e ură, e altceva. Nu vă pot spune, iertaţi-mă, domnule căpitan.

Obrajii fetei zvîcneau, tot ce vorbea pornea parcă din alt suflet, din altă fire. Omul acesta, din tabăra cea mai duşmană, atît de aproape acuma de dînsa, legat de ea prin firele diafane ale muzicii, trebuia totuşi îndepărtat, izgonit. E dela sine înţeles. Dar îi simţea respiraţia şi raza pătrunzătoare a ochilor, şi-i adulmeca mirosul aspru al uniformei şi al curelelor cu care era încins. Un altfel de bărbat acesta. Altcineva decît prietenii anemici şi obraznici ai adolescenţei. Părea cavalerul viselor ei, atît a celor curate, cît şi a celor păcătuitoare, pătruns, pe căi misterioase, în vieaţa ei. E monstruos, ce simţea ea acum, ce ar fi în stare să facă, ce-a încolţit într'insa. De unde atîta patimă, din ce străfunduri s'a ridicat acest vîrtej, pentru acest străin, pentru acest necunoscut suspect? Ah, nu, e nebunie, el trebue să plece! I-o spune din nou, rugător.

Von Schwindt îi luă mîna şi i-o ţinu strîns într'a lui.

— „Inţeleg domnişoară. Iţi mulţumesc încă odată pentru totul, dar mai presus de muzică, este omul, este sufletul. Cîntecul s'a sfîrşit, dar rămîi D-ta. Şi cît voiu mai sta aci, vei fi D-ta. Trebue să vă mai revăd, chiar dacă nu se poate în casa aceasta. In altă parte, oriunde!...

Monica ascultă tăcută, înfrîntă, nemişcată, invitaţia lui la întîlnire, locul şi ora unde spunea el că se va găsi a doua zi. Părea o chemare către o reînoire de vieaţă. Işi auzea în sfîrşit şipotul gîlgîitor al firii şi al tinereţii ei. Ah, de n'ar simţi el totul ce fierbe în sufletul ei! Dar interpretul imaterial al lui Beethoven nu e decît un bărbat, un vînător care o pîndeşte, care-i pregăteşte viclean capcana. Dumnezeule, trebuia tocmai un venetic, un duşman, să-i aprindă astfel inima şi încă atît de brusc, atît de neîngăduit? Ea, Monica,

fecioara pînă atunci nebîntuită de nicio patimă lumească, deodată tremurînd înfiorată, în faţa acestui intrus, a acestui fascinator, prin fizic, prin nume, prin talent.

— „Veţi veni, domnişoară, nu-i aşa?

Monica îşi încleştă pumnii, trupul îi tremura, simţea cum i se sparge pieptul lovit pe dinăuntru de inima ce se sbătea cu putere şi nu putu răspunde decît atît:

— „Nu vă promit nimic, nu ştiu nimic, vă rog lăsaţi-mă singură.

El părăsi salonul. Monica auzi din hall foşnetul mantalei sale de cauciuc şi apoi sgomotul clanţei care zăvorî pe din afară uşa ce ducea în stradă.

III

Monica a petrecut noaptea cu somn puţin şi zvîrcoliri istovitoare. Dimineaţa a trecut încet. Acum, ea se priveşte în oglindă. Ochii îi sunt obosiţi. Părul castaniu, lucios, îi încadrează fruntea mată şi obrazul tras şi palid. La fel îi sunt şi buzele, pline dar prea palide. Le va înroşi puţin. Aşa, acum e bine. E iarăşi Monica, cu trăsăturile desenate gingaş ca un pastel. Nimic izbitor, nimic comun, o frumuseţe pentru cunoscători, cum i se spunea. Nasul puţin încovoiat, nasul rasei, cu nara fină, vibrîndă.

Se va îmbrăca cu tailler-ul gris, cel simplu. E atît de odihnitor să te gîndeşti la îmbrăcăminte! O bluză albă. Mănuşile roşii, poşeta la fel. Puţin parfum sub reverul tailleur-ului.

Afară bate un vînt uşor şi nu e cald. Un început însorit de toamnă. E ora 5. Nimeni nu ştie nimic, părinţii n'au aflat nimic mai mult, decît ceea ce s'a întîmplat la prima vizită. Monica porneşte singură pe un drum nou.

Schwindt o aştepta în faţa unei vile, departe, spre sfîrşitul şoselei Kisseleff.

— „E frumos că ai venit, Monica.

— „Dece-mi spui aşa? In sfîrşit... dar pe D-ta cum te chiamă?

— „Erich, şi te rog să mă numeşti numai astfel." Monica tăcu. Prin faţa lor trecea şoseaua, în jurul lor se aflau vilele şi pădurea.

Trecătorii erau rari, oraşul era departe. Incepură să meargă alături, stingheriţi. Orice cuvînt ar fi rostit ar fi fost nelalocul lui. Aşteptase ceasul întîlnirii o întreagă noapte nedormită, o întreagă dimineaţă plină de gînduri şi de impulsuri. Toate îi porunceau să reziste, să renunţe să cugete, să fie demnă, să nu se ducă: dar toate aceste îndem-

nuri se spulberau sub acea amețire a dorinții, a curiozitățiii, a tot ce poate însufleți o femeie tînără chemată de simțimintul ce izbucnește o singură dată în vieață.

In pofida tuturor acestor frămîntări, fața'n față acum cu acest tînăr, ea nu mai poate vorbi. Ar putea să-l întrebe de atîtea felurite lucruri, numai ca să deslege vorba: despre țara lui, despre războiu, despre șirul de aripi de aluminium, ce se profilau pe gulerul lui de uniformă, sau iarăși despre Beethoven, sau despre Cortot, dar la ce folosesc toate acestea? Stăpînitoare nu erau decît două fapte, groaznice amîndouă: ca Monica, fiica lui Iacob Munteanu, umblînd cot la cot cu un ofițer german, și tot ea în tovărășia unui om pe care nu-și explica, nu cuteza să cuprindă cu mintea cît de mult o domina. Iar și mai înfricoșător, era drumul de neocolit al acestor premize, care nucruțător duceau în spre aceeași concluzie: Monica iubește un german.

Ofițerul i-a cuprins brațul. Atingerea lui i-a risipit tot stolul de gînduri, lăsînd trupul să se trezească. Il simțea aproape și puternic. Mergînd, el a întors capul în spre dînsa, privind-o cu oarecare tristeță.

— „Monica, eu cred că nu mai suntem oameni, noi cei care facem războiul. Ni s'a smuls tot ce a fost mai prețios în vieață. Tocmai ceasurile acestea cînd poți fi singur în parcuri deșarte și pașnice, alături de o ființă ca tine. De patru ani, numai tancuri, bombe, gloanțe, sînge, morți, și în răstimpuri beția și îndobitocirea. Am fost svîrlit de colo pînă colo, din noroaiele poloneze în smircurile bielo-ruse, din văgăunile Epirului în pustiul dela Benghazi, apoi Franța, Belgia...

— „Cum te-ai simțit în Franța ca dușman? întrebă fata.

— „Mai întîi am fost foarte mîndru de victoria noastră. Dar pe urmă, ca vechiu student la Paris, am încercat o oarecare strîngere de inimă. In seara cînd am sosit la Paris, mi-am schimbat repede uniforma de cîmp și am alergat la locuința fostei mele gazde, mère Blanchot, așa îi spuneam, o bătrînică tare cum se cade. Locuisem la ea trei ani în șir, în timpul studiilor. Am sunat, a deschis, a văzut în lumina albastră a coridorului un om în uniformă germană și a trîntit speriată ușa. Am strigat: M-me Blanchot, sunt eu, Erich, nu vă amintiți? Erich dela Conservator! Mi-a răspuns aspru, să trec altădată, că e tîrziu. La fel am fost primit și de Lefèvre, un coleg. I-am întins mîna, dar n'a vrut să mi-o strîngă. Și ce prieteni am fost! Ce n'am făcut noi împreună! Parisul, pentru mine, devenise astfel pustiu. Alți prieteni erau morți sau prizonieri în Germania, sau în lagăre, ca Lévy de pildă, solistul dela Lamoureux.

— „Cum ai spus că-l chema?

— „Lévy, Gustave Lévy.

— „Evreu, nu?

— „Da, dar n'a aflat nimeni că l-am căutat la domiciliu.

— „Continuă, și ce-ai mai făcut după aceea?

Istorisirea fiecărei întîlniri a germanului cu oameni din Paris o înfiera ca o cange de foc, ca o lecție binemeritată și aspră." Așa trebuia să mă port și eu. Așa se tratează dușmanul, peste orice considerent de politeță, de prietenie, de camaraderie într'ale artei", și cînd se gîndea la dînsa, nu putea să nu rostească în sinea ei: „ce lașitate, ce nerușinare, ce feminitate josnică!"

Dar cînd ridica ochii către Schwindt și îi privea obrazul și ținuta dreaptă și semeață a capului, îl deosebea de tot ce a făptuit neamul lui, îl ierta și îi compătimea suferințele și singurătățile de pe toate cîmpurile de bătaie, încercînd să se ierte și pe dînsa.

— „Ce-am făcut? răspunse ofițerul. Beții și lucruri despre care nu trebue să știi tu, Monica. Vieață de soldat. N'am mai rămas mult în Franța, am fost trimis în diferite misiuni, după care am venit în Romînia.

— „Aci vei mai rămîne, Erich, nu-i așa?

— „Trebue, voiu face tot ce este cu putință ca să mai rămîn. Pentru tine. Ți-e frig, Monica?

Intr'adevăr se făcuse răcoare. Tînărul o strînse mai puternic de braț. Corpurile lor își comunicau acum căldura.

— „Spune, Erich, dar împotriva evreilor ce aveți?

— „Ah, aceasta este o chestiune închisă. Evreul trebue să dispară din vieața noastră. Dar de ce te preocupă evreii?

— „Nu mă privește în de aproape, dar este o problemă de care se vorbește în toată lumea. Se pare că i-ați înlăturat din vieața țării voastre.

— „Se exagerează mult. I-am invitat să plece. Cei care n'au înțeles au trebuit să tragă anumite consecințe. Nu se poate concepe o Germanie curată și unită, laolaltă cu acest popor străin, semit. Știu că a fost greu pentru unii, am deplîns și eu cîțiva colegi din Berlin, foarte inteligenți băieți de altfel, dar, Germania mai presus de tot. Monica, hai să vorbim de altceva. In ce chip ciudat ne-am cunoscut noi! Ce soartă ne-a croit drumurile, unul spre celălalt! Vrei să ședem pe bancă? E încă timp.

Se așezară. El îi petrecu brațul după umeri. Ea se supuse fără împotrivire îmbrățișării lui. Nu e mai vinovat decît altul. Și dînsul nu e decît produsul unei anumite educații, a unei dresări politice, ce bîntue asupra creierilor și inimilor unui întreg popor de zece ani încoace. Ce putere a avut liceanul de acum zece ani să se opună unui talaz sistematic de ură, unei propagande diavolești! Erich nu poate fi decît nevinovat. Nu l-a căutat el pe Lévy la Paris? Nu s'a întristat el de soarta prietenilor dela Berlin? Dacă ar vorbi

de dînsa, dacă ar spune că și dînsa e evreică? Atunci, de sigur s'ar dovedi adevăratul lui caracter: tolerant și binevoitor, iar toate îndoielile și caznele ei morale s'ar risipi. Ar putea să iubească liber, senin, pe un om prieten. Dar e absurd, ar stîrni, pînă la lămurire și mărturisire din partea lui, probleme neplăcute, complicații, ar întina întîlnirea aceasta romantică, idila aceasta atît de bizară, de frumoasă. Nu, Erich von Schwindt să nu știe nimic. El nu trebue să știe nimic. Ea a venit azi penru altceva, pentru încîntări ale sufletului ce nu se pot rosti cu vorbe, nu pentru procese de rasă. Dacă ar fi interesat-o aceasta atît de mult, trebuia să nu vină. Acum e cu Erich, alături de un bărbat, de un ne-german, de un om mare și puternic. Evreii și tragediile sunt atît de departe...

Monica îi atinse mîinile.

— „Erich, ai mai cîntat vreodată pentru o femeie?

— „Da, de mult, dar nu astfel, nu era totul așa, nici clipa nici farmecul, nici femeia. Numai tu ești nespus de frumoasă, Monica.

— „Despre asta nu se vorbește, Erich!

— „Noi nu suntem subtili, germanii, suntem simpli și sinceri.

— „Știu, aveți inimile largi, sunteți prietenoși, fideli...

— „Așa se spune, în deobște fideli.

— „Erich, să știi că te iubesc pe tine, nu muzica ta. Muzica a fost pentru mine doar o turburare a simțurilor și o ademenire. Te iubesc de cînd, fericit că te-am lăsat să intri în casă, ți-ai scos chipiul și centura și le-ai depus pe pian. Se întîmplă astfel de lucruri uneori. Ce vom deveni noi, străini unul celuilalt, tu fugar, gonit de pe un front pe altul?

Ofițerul îi apropie capul de pieptul lui și începu să-i mîngîie părul. Apoi ea simți gura lui caldă, cum se apropie de buzele ei și cum brațul lui i-a cuprins talia. A închis ochii și lacrimi ușoare începură să-i umezească pleoapele. Simți ca o alunecare în noaptea tuturor fericirilor.

IV

Monica are de o săptămînă cheia apartamentului căpitanului von Schwindt. Poate intra înăuntru oricînd, chiar atunci cînd dînsul nu-i acasă. Atunci îl așteaptă pînă se întoarce spre seară dela serviciu. Rămîn împreună puțin timp. După aceea ea se duce singură pe întunerec în spre casă. Von Schwindt nu o însoțește. E mai bine așa. Seara cînd își revede părinții, e întrebată de ce pare atît de obosită, dece-i sunt pleoapele vinete. Răspunde ceva, despre drumuri lungi

ce are de făcut pînă la eleve cărora le dă lecții, sau despre o stare rea a sănătății pe care nu o poate explica, dar care de sigur că se va îndrepta.

Și acum în după-amiaza aceasta ea se află în locuința ofițerului, singură. E de vreme. Știa dinainte că nu-l va găsi acasă și că va trebui să-l aștepte. Apartamentul în care se găsește nu e mare. Un hall mic și o cameră. In hall se află biroul lui. Pe masă, cîteva reviste și o mapă de scris, iar într'o ramă mică, fotografia Fuehrerului. In camera de locuit, mobilă simplă ca în toate odăile de închiriat.

In două rînduri, în celelalte zile cînd a fost ea aici, a sunat cîte cineva la ușa de intrare, iar Schwindt se ducea să deschidă. Auzea prin ușa despărțitoare a celor două camere cum intra cineva și vorbea cu căpitanul. Păreau toți militari, după subiectul convorbirilor: rapoarte de serviciu sau curieri cu ordine. Căpitanul îi zorea să plece, după care intra din nou la dînsa.

Și acum putea să vină cineva în lipsa lui, dar ar suna în zadar, ea n'ar deschide. Nu poți ști cine este. Nici lui nu i-ar folosi să se afle că o străină se găsește în casa lui.

Sunt ceasurile șase. Monica a isprăvit de răsfoit revistele și acum privește îngîndurată prin fereastră spre oraș. Se văd valuri de acoperișuri și hornuri pînă în zare. E liniște, sgomotele nu ajung atît de sus, iar crestele caselor sunt poleite de aurul apusului.

Orașul, privit de sus în toată măreția lui, fără oameni, poartă gîndurile departe, limpezește întunecimile sufletului, la fel ca priveliștile nemărginite ale mării sau ale văilor adînci din munți.

I se pare atît de ușoară și senină noua ei vieață! Treptat cu prefacerea trupului își ierta căderea și la fel, fiecare clipă de pierzanie, fiecare gest de dăruire sau de prea slabă împotrivire în fața dorinței și posesiunii iubitului. Ii plăcea, în clipele de reculegere, să reclădească agitatul proces interior al justificării ei față de ea însăși, față de lumea oarbă și acuzatoare pe care o simțea instinctiv că se ridica amenințătoare împotriva ei. Mai întîi, își șoptea ea hotărîtă, am făcut-o pentrucă sunt o femeie și este învechit să-ți interzici deslegarea trupului. Mai toate prietenele mele, își continua ea șirul auto-spovedaniei, e sigur, toate mi-au dat să înțeleg că-și trăiesc vieața. Unele au prieteni creștini, chiar în vremurile acestea. Ce amestec are dragostea cu trecătoarele schimbări politice? Despre acești iubiți de altă lege, prietenele nu povestesc decît că sunt sinceri și plini de atenție și cuviință. Mai toți nu așteaptă decît schimbarea vremurilor ca să întemeieze căminuri alături de prietenele lor evreice. Așa că și eu... bine, dar Erich e străin, e un sol-

dat care a pierdut orice nădejde a unei vieți tihnite, orice instinct de statornicie în dragoste. Un soldat care a găsit o femeie într'o garnizoană pierdută, undeva în Balcani și care se bucură de ea pînă în zori, pînă cînd goarna regimentului îl chiamă spre noi și îndepărtate cavalcade. Fie, dar eu îl iubesc peste orice calcul, peste orice nădejde de viitor... Această mărturisire desinteresată îi dădea aparent o clipă de satisfacție morală, dar neîntîrziat, ca din tainice adîncuri, izbucnea necruțător marea învinuire: iubești un german, Monica, o unealtă a lui Hitler, un vrăjmaș al evreilor! De ce nu-i destăinuești că ești evreică? De ce te adăpostești mișelește în dosul numelui de Munteanu, care de abia că mai ascunde pe umilul Bergher, cum se numea tata și bunicul și tot neamul tău împrăștiat prin tîrgurile moldovenești? Dacă ar ști von Schwindt pe cine îmbrățișează, te-ar alunga pe ușă, ca pe o cățea, și încă foarte indignat că i-ai pîngărit rasa și blazonul lui westfalic! Milioane de evrei din toate țările au pierit de mîna ucigașă a camarazilor lui Erich, ofițerași la fel de frumoși, la fel de talentați și de manierați ca acest fercheș „von". De ce mai rămîi lîngă el, Monica?

Ea asculta în tăcere acest groaznic rechizitoriu ce se rostea ca un Mane Tekel înlăuntrul ei. La acestea toate nu mai putea să răspundă. Simțea că nu există nicio apărare, niciun argument, nicio scuză. Cînd porneau gîndurile pe făgașul acesta, nu mai putea să le înnăbușe, năvăleau ca pale de foc în obraji, în frunte, făceau să-i vijiie urechile, să-i cutremure trupul. Poți ști tu, Monica, ce-a făptuit însuși iubitul tău, stăpînul trupului tău tînăr, cu evreii întîlniți prin satele poloneze, prin suburbiile Harkov-ului, prin ulițele bucovinene, poți ști tu Monica? întreba necruțător vocea conștiinței și a sîngelui ei.

Erich? îngăima ea sufocată, nu e cu putință; cine iubește astfel muzica, cine desvălue astfel pe Beethoven, nu a batjocorit, nu a schingiuit, nu a ucis un om desarmat... nu, nu...

Apoi furtunile se liniștеau. Și pentru cîteva ore Monica își așternea o grea uitare peste aceste sfîșieri. Va merge mai departe. E un destin. El va pleca. Nimeni nu va ști. Va rămîne în vieața ei o amintire de păcat, de mișelie, de trădare de frați, dar și de scurtă și femeiască fericire.

Monica privește ceasul. De ce întîrzie Erich? In curînd va fi seara. Orașul în amurg e albastru palid. S'a îndepărtat de fereastră, s'a așezat pe colțul divanului. A schimbat peisajul imens, cel răvășitor de gînduri, cu aspectul mobilelor simple din odaia îngustă, iar gîndurile ei au devenit astfel și ele obișnuite și imediate. Va întîrzia el oare mult? Poate că ar fi bine să plece, să vină mîine...

Deodată se auzi un sgomot de cheie la ușa de intrare și voci bărbătești. Iar vreun militar nepoftit cu vreun raport de serviciu! Asta va reține pe Erich în birou cine știe cît. E atît de tîrziu! Oricum, să închidă repede ușa despărțitoare, să nu zărească străinul ceva, să nu se simtă vreo adiere de parfum.

Dar se pare că nu e vorba de serviciu. Prea sunt vocile vioaie și cuvintele pline de entusiasm și de prietenie. Acum au intrat înăuntru. Graiul lor a devenit mai puternic, iar Monica, din dosul ușii, aude fiecare cuvînt.

* * *

— „Cum ai aflat, Krause, că sunt în București?" se auzi întrebarea lui Erich.

— „Din pură întîmplare, Schwindt, răspunse camaradul străin. Mă întîlnesc astăzi la prînz, la restaurantul Wehrmacht-ului cu maiorul Löhner, de care știam de altfel că trebue să fie prin București; nu-l văzusem de mult și primul lucru, bine înțeles, a fost să-l întreb despre soarta băieților noștri din escadronul pe care-l comanda el pe vremuri. Am aflat astfel despre bieții Schuster, Linders și Jörg că au căzut. Apoi mi-a spus de tine că te afli aci. Iți închipui bucuria mea. Scurt timp după masă am pornit să te caut. In sfîrșit ne-am întîlnit. Spune Schwindt, cum o duci?

— „Perfect. Totul conform programului. Serviciul în garnizoană îl cunoști, e ușor, plin de agremente. Pînă aici a fost cam greu; Africa, îți imaginezi cam ce a fost pe acolo, Balcanii cu faimoasele operații împotriva banditilor bosniaci. Groaznic! In sfîrșit, mă mai odihnesc puțin. Cum ți-a mers ție?

— „Mai tot timpul la Varșovia, detașat pe lîngă Comandantura orașului.

— „Mult de lucru?

— „Potrivit, timp destul și pentru distracții. Polonezele nu sunt de lepădat.

— „Făceau nazuri patriotice?

— „La început unele da, dar se găseau și mai binevoitoare. A fost o epocă destul de agreabilă. Am avut de altfel și distracții în afară de program.

— „Ce fel?

— „Povestea cu răscoala evreilor din Ghetto.

— „Parcă am auzit ceva. Au îndrăznit, pare-se, să tragă în noi, porcii.

— Asta n'ar fi nimic. Dar în prealabil s'au organizat în toată regula împreună cu cîinii aceia de polonezi și cu prilejul unei percheziții în ghetto, au deschis focul.

— „Și ce-ați făcut?

— „Iți închipui că n'am stat cu miinile in sîn. Am intrat cu tancurile în cartier și după ce am secerat ce s'a putut secera cu mitraliera, i-am încercuit în cîteva blocuri de pe Nalevki, unde s'au baricadat.

— „Au rezistat mult?

— „Nici n'ai să-ți închipui. 3 săptămîni.

— „De unde au avut hrană, muniții?

— „Polonezii le-au furnizat, bine înțeles, au devenit deodată buni prieteni împreună, tîlharii. Dar noi n'am pierdut răbdarea. SS-ul a lucrat minunat. I-a înconjurat, i-a izgonit din casă în casă, din etaj in etaj, și pînă la urmă i-a îngrămădit într'un singur bloc. Acolo, le-am pus o porție dublă de dinamită în pivniță și i-am aruncat în aer. Așa s'a terminat cu evreii din Varșovia.

— „Foarte rău!

— „De ce, dragul meu Schwindt?

— „Pentrucă nu trebuia să ajungem aci, să le dăm ocazia să se organizeze și să pierdem timp, material și vieți germane pentru represiunea lor. Intreaga populație evreiască din oraș trebuia exterminată în primele zile, așa cum am procedat eu la Komarov, un tîrg infect la sud-est de Lublin.

— „Chestiune de metodă!

— „Poate, dar și de număr. N'au fost prea mulți, e adevărat, mi-a fost mai ușor decît vouă în Varșovia, capitala cea mai evreiască din Europa.

— „Și cum ai scos-o la capăt?

— „Fusesem numit, imediat după ocuparea orașului, împuternicit pentru reglementarea chestiunilor evreiești din localitate. Am avut ordin să formez ghetto-uri și să-i concentrez pe toți stimabilii acolo. Găsind sistemul prea complicat și prea puțin sigur, am poruncit să înșire pe toți evreii în coloană de marș și să-i scoată într'o luncă la marginea orașului. M'am urcat într'un car blindat și în 10 minute i-am trecut pe toți „în revistă", cu neveste, copii, toată banda, ce mai discuție... Cred că-ți reamintești, dragă Krause, că la regiment, pe poligonul de tir, obțineam întotdeauna premiul întîiu la tragerea cu mitraliera... După care am raportat colonelului că în tîrgul Komarov nu există evrei. Șeful a clipit amical din ochiu și a clasat chestiunea.

— „Bravo, Schwindt, excelent. Asta înțeleg și eu tempo german. Ai noștri dela Statul Major, fac prea multe menajamente și birocrație cu turma aceasta: ghettouri, înregistrări, stea galbenă, recrutări pentru muncă... ah! pac, pac, ăsta-i sistemul potrivit!

— „Dar cred și eu, altfel nu termini cu hidra asta internațională. O calci în picioare la Varșovia, răsare la Salonic, o smulgi la Belgrad, își ridică nasul coroiat tocmai la București. Crezi că aci sunt puțini? Deocamdată avem ordine să ne facem că nu-i băgăm în seamă, dar le va veni și lor rîndul. Nu știu dacă voiu mai fi eu aici... Ar fi păcat!

— „Tocmai tu, premiul întîi la mitralieră, mai important astăzi decît premiul tău de muzică.

— „Ah, muzica, aceasta este un capitol aparte. Aș desființa-o, pentrucă umanizează, îmblînzește pornirile, inlătură curajul rece al omului războinic. Necontenit trebue să lupt împotriva ei, ca să nu mă sustragă dela îndatoririle mele de ostaș. Fuga și toccata în mi-bemol la mitralieră cu acompaniament de obuzier și brandt, iată muzica prezentului, Krause. Nu caut metafore ieftine, dar este realmente ceea ce lipsește urechii mele, ceea ce mă întregește și dă tîlc vieții mele acolo, afară, în linie. Dar să lăsăm asta, Krause, mai rămîi mult în București?

— „Cîteva zile. Aș dori să petrec undeva astă seară. Aveți ceva interesant pe aici?

— „Da, ar fi, dar cred că nu te pot însoți.

— „Ah, înțeleg, ceva „privat", nu?

— „Ai ghicit.

— „Nu te desminți, Casanova.

— „Ulanul tot Ulan rămîne.

— „Cînd ne mai vedem, Schwindt?

— „Mă găsești în fiecare dimineață la Oberkommando!

V

Monica a alergat prin străzile întunecate spre casă. A intrat în odaia ei și s'a prăbușit pe pat.

N'a mai aprins lampa, nu-i mai trebuiau ochilor nici lumina, nici obiectele familiare pe care lumina le smulge întunerecului. In întunerec ultimele refugii mai sunt încă posibile.

Trupul îi arde, miinile îi sunt reci și tremură toată ca sguduită de friguri. Gîndurile nu mai pot fi potolite ci sparg porțile creierului, se revarsă în beznă, o înconjoară ca în lanțuri de flăcări și în jocul lor pîlpîitor îi măslueşte dreapta judecată. Monica simte cum ultimul rest de rațiune piere iar primele semne ale nebuniei îi cuceresc cugetul. Ceea ce-i mai par limpezi sunt doar ultimele cuvinte ale lui von Schwindt, auzite din dosul ușii: și nici de aceasta nu e sigură. Cînd a început să audă istorisirea măcelului dela Komarov, inima a apucat să-i bată violent și a încercat să-i liniștească sbaterea apăsîndu-și pieptul cu amîndouă miinile. Cuprinsă de scîrbă și de groază a mai putut asculta gîfîind, convorbirea pînă la sfîrșit. A auzit cum celălalt ofițer a plecat și după ce Schwindt l-a însoțit pînă la ascensor, s'a întors în apartament și s'a apropiat încet de

odaia de locuit, acolo unde se afla ea. In aceeaşi clipă ea a deschis uşa şi a fugit prin faţa lui către ieşire. L-a mai auzit pe dînsul strigînd: Monica, Monica, erai aci? de ce fugi? Atît. Pe urmă a alergat în goană, ca o nălucă, în josul scărilor, pînă'n stradă, pînă acasă.

Aci s'au sfîrşit faptele. Acum o chinuesc frigurile, flăcările şi delirul.

Unghiile-i tremurinde s'au înfipt adînc în cearceaful patului şi încearcă să-l sfîşie. Gîtlejul secat îi arde de sete de parcă ar fi înghiţit nisip fierbinte. Ii ţiuie urechile prelung şi sub fruntea întunecată se desprind din beznă pete mari şi rătăcitoare de lumini albastre, umbre informe şi ameţitoare, ce prind apoi întruchipare, se prefac în arătări, în mulţi oameni, într'o coloană în marş. Aude răpăit de mitraliere şi ţipete înfiorătoare, după care iar tăcere. Jocul deşuchiat al petelor albastre, începe din nou, dar se pierd în flacările ce-i ard creierii şi ochii şi casele închipuirii. Ţîşneşte focul din ferestrele negre şi în case sunt oameni care joacă în flacări, cu carnea pîrjolită, cu ochii arşi şi curge de pe ei sfîrîitor grăsimea lucitoare. In jurul ruinelor fumegînde, nemţii, cu baioneta la armă, privesc, iar lumina flacărilor le roşeşte obrazul şi le face să le sticlească ochii de lupi. De pe baionete se prelinge sînge. Deodată pleacă toate baionetele singure de pe arme şi se împlîntă în trupuri, în capete, în burţi goale de oameni. Totul piere apoi în strigăte ce-i încreţesc pielea şi iarăşi se prăvale întunerecul.

Parcă s'a aprins lumină în odaie. Dar e altă odaie, alte mobile. Faţa de masă a bunicii şi sfeşnicele de argint şi dulapul ei cu ceşti aurite. In jurul mesei se află oameni nemişcaţi, împietriţi. Un neamţ trece încet dela om la om, îl caută prin buzunare, apoi îl îmbrînceşte spre scară unde se aud împuşcături de armă şi prăbuşirea trupurilor ce se rostogolesc pe treptele de scîndură, ca nişte bolovani. Mai sunt cinci oameni, mai sunt patru oameni, mai sunt trei oameni, apoi toate trupurile se prăbuşesc pe scară împreună cu al ei, pe o scară fără sfîrşit, şi la fiecare treaptă simte loviri în tot trupul şi alte cadavre cad peste dînsa, o acoperă şi-i înnăbuşă răsuflarea.

Acum îşi înfige unghiile în gît. Aer, aer! Corpul îi e cutreierat de frig, picioarele sunt în zăpadă, cineva o loveşte cu un pat de armă în cap. Judith, Judith... Cine o strigă aşa? Eu nu sunt Judith... Trebuia să ucizi, Monica! Nu să te împreunezi cu fiara! Judith a ucis, dar tu n'ai vrut nici măcar să fugi din calea duşmanului. Nicio piatră nu va fi prea grea pentru tine! Niciun blestem prea înfiorător! Pînă şi iadul te va svîrli afară, Miriam, fiica lui Jacov, tîrfa tîrfelor, trădătoarea trădătoarelor!

Monica gîfîe şi geme ca un animal înjunghiat. Unghiile i-au intrat adînc în pielea gîtului, le simte umede şi fierbinţi. Miros a sînge. Uruie trenurile, hurducă roţile, se deschid uşile vagoanelor şi cad afară morţii grămadă, se înşiră de-alungul traverselor, unul după altul. Unii se lovesc cu capetele de pietrele kilometrice şi atunci ţîşnesc creierii ca sămînţa din dovlecii răscopţi. Un kilometru, un cap... pac!, un kilometru, un cap... pac! Schwindt goneşte după tren cu tancul, sare afară, aleargă pe jos, săltînd din hoit în hoit, o urmăreşte, e aproape, foarte aproape, îi smulge rochia de pe trup, şi cămaşa, îi înşfacă sînul cu o mînă, îi desface genunchii cu cealaltă... Erich, Erich, iarăşi... dacă te mai apropii, mă ucid...

Monica a ţipat.

S'a aprins lumina în odaie, chiar în odaia ei adevărată. Ea se sperie de lumină. Lumina e spaima, e blestemul exprimat limpede, e osînda.

In pragul uşii se află părinţii. Se apropie de pat.

— „Ce e, fată dragă, ce e cu tine?"

Monica a deschis ochii sălbatic, încît i se vede mai mult albul decît pupila.

— „Lăsaţi-mă, lăsaţi-mă, nu vedeţi că e aici?"

A sărit din pat, s'a strecurat printre părinţi, a fugit în spre odaia de baie. Ei aud cum a ajuns acolo, cum a trîntit cu putere uşa după dînsa. Părinţii s'au apropiat de camera de baie. Dinăuntru se aud sgomote de mişcări desordonate, clinchet de obiecte de sticlă şi ţăcănit de metale. A căzut un pahar, apoi încă o sticlă. S'au spart. Apa curge în şuvoaie.

— „Monica, Monica, deschide!

Nu răspunde. Nu se mai aude nimic. Doar un ţipăt uşor, de neauzit aproape, din pricina apei ce ţîşneşte din toate robinetele. Uşa e închisă. Dar are un geam de cristal mat. Să-l spargă! Tatăl fuge în vestibul şi se întoarce cu bastonul cu care izbeşte în geam. Ţăndările cad cu sgomot asurzitor pe ciment. Părinţii privesc înăuntru.

Monica zace pe jos. Cimentul e o baltă de sînge. Pe braţul stîng al fetei se vede o rană subţire, prelungă, făcută cu o lamă.

LUCIAN RUGA

Bucureşti, Octomvrie - Noemvrie 1944

POLITICĂ ŞI FILOSOFIE

Tendinţa de a justifica dintr'un punct de vedere filosofic un regim politic, nu este de sigur nouă, dar nu e mai puţin adevărat că a devenit o modă exagerată pînă la paroxism — în ultima vreme. De sigur, în cazul unei prime analize, nimic mai îmbucurător decît o asemenea justificare: filosofia, se pare, este de natură să ofere doctrinelor politice un fundament mai temeinic, mai lipsit de prejudecăţi şi erori. Filosofia are perspective mai largi, mai adînc omeneşti şi se situiază pe planul unei înţelegeri mai permanente a socialului. Jocul aparent şi adeseori confuz al instinctelor individuale şi sociale ale omului, nu poate fi decît clarificat şi înţeles în cadrul unei mentalităţi mai critice şi deci mai obiective, cum pare şi pretinde să fie cea filosofică.

De sigur nimic mai adevărat decît o asemenea credinţă. Numai că adevărul nu este unilateral, el are adeseaori aspecte multiple şi greu de precizat. Şi dacă, într'adevăr filosofia oferă politicei o perspectivă mai largă şi mai înţelegătoare, ea îi transmite în schimb şi o mare doză de relativism, ce se traduce într'un mare desavantaj: concepţiile filosofice oscilînd pe teme şi soluţii foarte variate în ce priveşte formularea şi rezolvarea problemelor, prilejueşte oricărui regim politic o „justificare". Şi cum niciun filosof nu poate pretinde că el este posesorul unicului adevăr, fără a cădea prin asta într'o atitudine pe care însăşi natura filosofiei o infirmă, este clar că un regim politic poate alege din mozaicul atît de variat al sistemelor filosofice, pe acela care îi convine şi îl „justifică".

Şi dacă în filosofie măcinarea diferitelor sisteme ce se infirmă şi se exclud reciproc, poate fi interpretată, cu o doză mai accentuată de optimism, drept „creatoare"; în politică posibilitatea de a găsi aşa de uşor o justificare filosofică oricărui regim fie el cît de hazardat, nu reprezintă deci decît o sursă de prăbuşiri. Fiindcă extravaganţele şi confuziile filosofice aparent inofensive pe planul idealizant al cercetărilor intelectuale, devin primejdii reale şi mai ales *palpabile* pe plan social şi politic.

Războiul actual ne-a făcut pe toţi să simţim din plin, de ce sunt în stare anumiţi politicieni, pentru a impune societăţii o doctrină nefastă.

Dar nu am ajuns încă la aspectul cel mai grav, pe care îl prezintă problema raportului între filosofie şi politică, deoarece nu posibilitatea de dispută şi deci relativizarea doctrinelor reprezintă pericolul cel mai serios pe care justificările filosofice îl transpun în politică. In definitiv, lupta pentru idei, chiar cu preţul sacrificării vieţilor omeneşti, este încă susceptibilă de a primi o justificare. Pentru triumful adevărului şi al binelui, chiar dacă oamenilor le este foarte greu să atribue un sens acestor două cuvinte de foarte multe ori goale, dar cu atît mai răsunătoare, speranţa — de sigur puţin justificată — într'un minimum simţ al răspunderii pe care pot să-l aibă atît cei ce îşi dispută adevărul cît şi cei ce pretind că vor binele societăţii, îngădue şi poate îndreptăţi lupta pentru adevăr sau pentru binele colectivităţii.

In acest caz, pentru ca optimismul de care vorbeam să nu devină inconştienţă, se impune ca oamenii politici şi mai ales cei ce se văd sortiţi să lupte şi să militeze pentru progresul social al unei colectivităţi, să fie mult mai prudenţi şi mai conştienţi decît filosofii, care, după cît se pare, şi-au făcut din dispută şi din dorinţa de a se dărîma şi a construi filosofia pe alte baze, o adevărată vocaţie, de cele mai multe ori necontrolată şi temperamentală. Dacă unei asemenea combativităţi principale, filosofii pot cădea ei înşişi victime şi într'o anumită aproximaţie pe propria lor răspundere, în politică un astfel de spirit combativ este mult mai încărcat de răspunderi de astădată concrete şi mai ales de natură să angajeze soarta întregei colectivităţi.

Aşa dar, relativismul teoriilor filosofice, şi consecinţele pe care un asemenea relativism le poate determina în politică, îşi poate găsi un corectiv şi odată cu el şi o justificare — e drept ambiguă şi primejdioasă — dar într'un anume sens necesară progresară progresului.

Din nefericire însă, relativismul adevărului şi aproximaţia foarte largă a principiilor ce îşi dispută necesitatea, nu este cea mai serioasă deficienţă a filosofiei şi deci, nici cea mai gravă confuzie pe care o poate moşteni, dela filosofie, politica.

Nu imposibilitatea sau dificultatea extremă în ce priveşte rezolvarea problemelor într'un sens unitar şi coerent, este carenţa reală a sistemelor filosofice. Cercetarea şi setea de adevăr, chiar nerealizate pe deplin sau în foarte mică măsură, aduc prin ele însile un progres, dacă nu în sensul unei ascensiuni rapide spre adevărul absolut, această fantomatică şi halucinantă obsesie a filosofilor, cel puţin într'un sens mai restrîns şi mai relativ: o educare treptată a forţelor noa-

stre intelectuale şi deci odată cu aceasta o mai deplină posibilitate de dominare a naturii şi *ceea ce este mult mai de folos, o posibilitate de a stăpîni şi dirija prin cunoaştere un domeniu mult mai necunoscut decît microfizica: fiinţa noastră, sub multiplele şi complicatele ei aspecte.*

Dar, din păcate, filosofii nu au numai obiceiul de a-şi disputa soluţiile, ci ceea ce este mult mai grav şi mai ales de niciun folos, au şi pe acela de a formula problemele în chip incorect, ignorînd şi falsficînd exigenţele raţiunii şi ale logicei. Din cauza acestor confuzii fundamentale, situate chiar în formularea problemelor, goana filosofilor după adevăr, devine o tentativă iluzorie şi făuritoare de false aspiraţii, ostile oricărui progres.

De astădată răul este iremediabil şi orice corectiv este exclus. De aceea nu există altă posibilitate de a salva filosofia în acest caz, decît înlăturarea radicală şi completă a unor asemenea concepţii ce au la bază o problematică iluzorie şi absurdă.

Din nefericire însă, dacă s'au găsit savanţi şi filosofi care să pornească lupta împotriva acestui obscurantism al problematicei metafizice, în schimb au fost numeroase capete confuze ce s'au lăsat atrase de ademenirile facile dar fastidioase şi orgolioase, ale unei pseudo-problematice, ce nu numai că nu rezolvă de obiceiu nimic, dar nici măcar nu ştie ce are de rezolvat.

O asemenea carenţă a filosofiei din toate vremurile, a căpătat însă proporţii impresionante în filosofia actuală, devenind o modă spăimîntător de pretenţioasă şi necruţătoare: este vorba de acea zornăitoare şi pompoasă „filosofie": iraţionalistă, intuiţionistă, existenţialistă, etc. O asemenea modă filosofică a transformat absurdităţile verbale în „experienţe creatoare" şi a ridicat confuziile cele mai neobişnuite la rangul de mituri. Este vorba de un fanatic şi necontrolat triumf al obscurantismului, de o stranie izbucnire a complexelor celor mai întunecate şi mai nesănătoase dela aşa zisei „*spiritualităţii*" omeneşti.

O asemenea filosofie iraţională a declarat o luptă îndîrjită şi oarbă adevărului, ştiinţei şi mai ales raţiunii, promovînd un adevărat dogmatism al absurdităţii.

Nu e de loc greu să ne închipuim pînă unde poate împinge dezastrul unei societăţi, un regim politic ce are drept fundament şi justificare o asemenea filosofie.

Dogmele iraţionaliste, atît de categorcie şi de incontrolabile, vor justifica o dictatură absolută, o constrîngere cu atît mai năprasnică cu cît nu are nevoie de argumente şi convingeri raţionale. De sigur, că filosofia raţionalistă, dar dogmatică, putea favoriza o constrîngere a maselor, însă pe baza unor principii raţionale ce se impun prin evidenţa lor.

Astfel de dogme suferă aşa dar un amendament, o condiţionare: evidenţa raţională a principiilor.

Ce amendament, ce control poate oferi însă un regim politic, ce nu admite decît revelaţii unice, iraţionale şi din această cauză chiar intransmisibile?

După cum filosofi ca Heidegger, Kirkegaard, Bergson chiar, îşi justifică construcţiile metafizice prin anumite revelaţii de natură iraţională şi nesupuse girului verificator al logicei, tot astfel doctrinarii politicei de dreapta vor impune şi construi formele dogmatice a unei societăţi care prin însăşi caracterul ei ancorat în iraţional, are o singură justificare: dreptul, pe care îl dă politicianului asemenea concepţii filosofice, de a ignora orice limită, de a nu admite niciun control, de a avea o credinţă oarbă în revelaţiile personale ale „führerului".

Mai mult decît atît, pe ce bază se va construi o asemenea societate? Pseudo-problemelor filosofice, doctrinarul politicei de dreapta îi va substitui o artificială şi iluzorie tematică socială şi politică. Inainte de a realiza o asemenea societate, el nu va putea să vadă că problema înfăptuirii ei concrete nu se mai pune, deoarece punctul de plecare este o pseudo-problematică socială şi politică, un „ideal social şi politic", care, mai înainte de a fi sau nu realizat, este *irealizabil* din motive principale, deci definitive.

O asemenea construcţie socială şi politică, care poate să dispună de forţă, dar de o forţă oarbă, prin ce mijloace va căuta să se impună?

Pentru a răspunde la o asemenea întrebare, să căutăm mai întîi să soluţionăm o alta: Prin ce mijloace se impune filosofia care justifică o asemenea aberaţie politică?

Evident că nu prin argumente: ea promovează intuiţii şi revelaţii iraţionale, ce îşi vor găsi aderenţi, şi din nefericire nu în deajuns de puţini, printr'o acţiune de *captare*, ce va avea ca instrumente metaforele vagi şi abstracte ale unei imaginaţii în prada unui delir intelectual şi vraja perfidă, pompos de goală, a miturilor. O astfel de filosofie este un non-sens intermediar între semnificaţia raţională a ştiinţei şi semnificaţia sentimentului artistic.

Instrumentele şi metodele unui regim politic cu o astfel de justificare „filosofică", au imitat şi profitat de aceleaşi slăbiciuni şi confuziuni hibride.

Propaganda de o abilitate greoaie şi mărginită la clişee, a *captat* aderenţi — sau mai bine zis complici, — prin pseudo-revelaţiile unui „führer", posedat de mituri obscure impuse popoarelor prin teroare.

Sub imboldul unei astfel de îndreptăţiri, — în numele supremei discipline a spiritului omenesc, — a cărei pecete au falsificat-o pentru a se putea justifica în nebunia ce i-a

cuprins, fanaticii impostori, pe baza acelor dogme decretate de filosofi pe care i-au ales să le ascudă instinctele cu extravaganţele lor teoretice — au profetizat printr'un lanţ de crime superioritatea unei rase, pornind la o acţiune uriaşă de distrugere a celorlalte societăţi.

Lăsăm la o parte acum partea grea de răspundere şi de crimă faţă de umanitate ce revine unui asemenea regim politic. Ea are o evidenţă prea concretizată şi prea ne apasă încă prin amintirea urgiilor nu de mult trecute, pentru ca să nu fie sancţionată imediat, cu toată asprimea pe care dîrzenia adevărului pus în umbră şi justiţiei încălcate o cer în chip imperios.

Să ne gîndim însă şi la consecinţele pe care extravaganţele filosofiei existenţiale, iraţionale, ş. a., le-au determinat şi le-au provocat. Oricît ar vrea astfel de mistificatori ai filosofiei să se degajeze de strivitoarea răspundere morală ce le revine, invocînd libertatea de a gîndi şi „desinteresarea" inerentă cercetării adevărului, ei nu vor reuşi să mai convingă pe nimeni dintre cei care au suportat povara unei experienţe atît de covîrşitoare şi care, după ce au văzut tot ce au văzut, după ce au suferit tot ce au suferit, vor mai păstra o încredere neclintită în puterea adevărului de a înfăptui binele şi vor consimţi, şi de aci înainte, să creadă în destinul omului.

„Justificările" pe care asemenea impostori ai filosofiei le-au prilejuit criminalilor de războiu, necesită revizuirea formulării libertăţilor intelectuale în sensul condiţionării acestei libertăţi de obligaţia de a respecta legile stricte ale logicei. Trebue să se sfîrşească odată cu lipsa de răspundere pe care cei ce militează anumite idei sau o anumită „filosofie" au afişat-o şi o mai afişează încă.

Filosofia lor mistificatoare, pe care, pentru a o putea modela, nu s'au dat în lături dela încălcarea logicei şi în cadrul căreia de sigur că „tezele" lor ar fi fost dela început excluse, a dat o justificare nefastă şi odioasă tuturor crimelor pe care fascismul şi hitlerismul le poartă şi le va suporta răspunderea la ziua judecăţii.

Numai cînd aceşti giranţi morali ai criminalilor de războiu vor fi tăcut pentru totdeauna şi vor trage consecinţele acţiunii lor de mistificare a culturii, numai atunci, prestigiul filosofiei îşi va recăpăta dreptul de a justifica aspiraţiile unei doctrine politice ce îşi va asuma rolul de a reclădi din nou civilizaţia şi cultura pe urmele dezastrului prin care am trecut.

FLORIAN NICOLAU

ARBORELE VIEŢII

Sub pămînt,
Intr'un fund
Profund
De mormînt,
E al nopţii neam
Neptunian.
Ei tîrăsc în tîrşîit,
Pîrîit şi răpăit
Braţe negre precaute,
Ca să caute.

Sus în ramuri vesele 'n rumoare
Sunt făpturi ce clocotesc în soare;
Ele intr'un monstru instrument
Prind străpungerarea solară
In svîrcolire perpendiculară,
Prind pămîntul mîntuit
Şi-l evaporează pînă 'n seară
Şi-l trimit spre zei ca pe un must,
Oferit într'un holocaust,
Ca din energia 'n vibraţiune
Să creeze Noua Creaţiune,

Sub pămînt
Intr'un fund
Profund,
Braţul
Negru
Ia de-a-rîndul
Tot pămîntul
Şi-l preface 'n
Suc.
Ei îl duc...

Sus deasupra, metamorfozate,
Zece roze 'ncoronate,
Zece fete în extaz formate,
Zece surioare cu-aripioare,
Cată liniștite în spre soare
Și 'n suire 'n plăsmuire sfîntă
Fără nicio țintă, cîntă.

Sub pămînt
Ca 'n mormînt,
Toți, pasiva
Sevă
O aruncă
Intr'un mare tub
Ce-i subteran.
Și 'n pom pare
O pompare
Iar vîscoasa sevă
Urcă 'n vase.

Sus în cerul lor apare-o fată
Mai mărită și nemăritată,
Se prosternă în genunchi și pură,
Ea deschide urna și prefiră
Din sămința pomului, prin cînturi
Către roza celor patru vînturi,
Tainicile, sfintele premise
In pămînt de rădăcini promise.

Sub pămînt,
Intr'un fund
Profund
De mormînt,
E al nopții
Neam
Neptunian.

GEORGE MAGHERU

INSEMNĂRI DESPRE G. IBRĂILEANU

ORIGINEA, FAMILIA, PĂRINȚII.

Nicio îndoială nu există asupra obîrșiei armene a lui G. Ibrăileanu. Actele, ca și propria mărturie, o confirmă. Contemporanii ne atestă chiar că „în intimitate era mîndru de originea lui — cu drept cuvînt, fiind dată vechimea nației și a culturii armenești. — dar în public se pare că se cam rușina de numele lui cinstit armenesc, de Garabet" (8).

Un orgoliu rasial nu se constată însă nici în opera, nici în împrejurările vieții criticului, dorința de a se integra neamului arzînd în el mai vie decît turburile chemări ale sîngelui. Și ca unul ce nu punea preț pe factorul biologic, Ibrăileanu se socotea — complet asimilat sufletește — drept romîn adevărat. „Intr'un rînd — mărturisește Mihail Sadoveanu — a spus zîmbind că, probabil, e cel mai vechiu moldovean dintre noi toți, căci strămoșii lui stau aici dinainte de descălecarea Moldovei" (7). Cum Alexandru Vodă Bătrînul a recunoscut într'adevăr privilegii ale neguțătorilor armeni aflători în țară — aserțiunea pare, pînă la un punct, îndreptățită. Totuși divagațiile pe tema provenienții impure din punct de vedere etnic nu lipsesc și curiozitatea e că vin din partea unor alogeni. Așa, considerînd că „are capul mare, ochii mari și lunguroși în forma migdalei, umerii obrajilor puternic ieșiți în afară, *nasul tipic hetit*, brațele ceva mai lungi ca de obiceiu, în proporție cu picioarele — toate, dar toate caractere tipic *hetite*, vestasiatice; de asemenea temperamentul, amestec cu totul caracterisitc, de impresionabilitate vibrantă și de scepticism glacial", — Sanielevici conchidea că are „toate însușirilie ca să reprezinte nu numai întreaga armenime de pe glob, dar chiar toată Asia anterioară" (8).

Trăsăturile feței, ce-i drept, caracteristice, sugerau porniri interioare pe care — într'o măsură — omul le avea; dar cu criteriul somatic deducțiile devin fabuloase, iar fantazia biologului duce la curate extravaganțe. Aceluiași Sanielevici „nasul proeminent" îi vorbea despre „avîntul dinaricu-

lui" „mica bărbie ștearsă" despre „retragerea în sine a vest-asiaticului", „visătorii ochi languroși" despre „ardoarea și fanatismul arabului", „părul cel blond roșcat" despre „pafosul epic al dalicului". Iată-l așa dar pe teoreticianul specificului național exponent al continentului profeților, Asia, unde — după vorba lui Gobineau — în fiecare om se ascunde un sacerdot... (9).

Spirite mai dușmănoase îi dădură denumirea de Ovanes (A. Vlahuță), Arțibur (M. Theodorescu), ba Chendi îi proferă cu subînțelesuri formula *munas parof paregam baro Garabet*. Prin analiza numelui N. Iorga insinuă o extacție portuară, cosmopolită, poate otomană a criticului și fără îndoială că nu animat de bune intenții, Stere îl numește în romanul său „circasianul Spiridon Ciorbadgioglu".

In vreme ce ascendența brăileană și caucaziană rămîn ipotetice, rădăcinile familiei se întind în pămîntul Moldovei. Astăzi ramificațiile sunt destul de răspîndite și pînă nu de mult ni se semnalau: un doctor Ibrăileanu la Focșani, un profesor de limba germană (tot Garabet!), Ibrăileanu la Galați cu doi fii: Aurel, avocat și Virgil, inginer la C. F. R.; un Cristea Ibrăileanu și un Mihai Ibrăileanu, inspector judecătoresc, un Grigore Ibrăileanu, fost funcționar în București, în fine Varteris Ibrăileanu negustor în Tecuci. Alte rude se mai aflau la Roman (2).

Dacă după tată coboară din Botoșani, spița maternă e originară din Roman. Bunicul din spre mamă, *Andronic Marcovici*, ar fi fost un om foarte deștept (5), pe care însă nepotul nu-l apucă, murind, se pare, înainte de cincizeci de ani. Fusese căsătorit cu *Vartenia* Marcovici, femeie fără carte și săracă, după toate aparențele, venind dintr'o clasă de jos unde nu există „creșterea în bumbac" (5). Fire naivă, sentimentală și curioasă, vieața nu-i oferise Varteniei multe bucurii. La 70 de ani îi plăcea să afle multe despre lume, ispitind totul și punînd felurite probleme. „Pentru ea lumea exista și era veșnic nouă și plină de mister. Stelele, cerul, vieața plantelor, a animalelor, cauza tuturor lucrurilor — o interesau necontenit". Bătrîna visase poate condiții mai bune, dar avea și melancolia lucrurilor duse. Plină de grijă pentru Garabet, îl va fi petrecut de multe ori la gară cu nostalgia unor noi orizonturi, căci această femeie incultă simțea „poezia subtilă a unui tren (a unei adunături de oameni necunoscuți) care a stat o clipă în stație și apoi s'a dus departe, tot mai departe..." (5). Cum era bunica vedem dintr'o fotografie din 1883. Resemnată, cu adîncituri de suferință pe față, e îmbrăcată într'un palton modest cu mînecile și gulerul blănite economicos. Poartă un capușon cu marginea tot de blană și gingășie tardivă! — ține în mînă o floare. Văduvă și paralizată

spre sfîrșitul vieții, muri la Roman prin 1896, douăzeci de ani după ce îngropase pe Maria „ființa prea scumpă".

Andronic Marcovici avu trei copii: pe Maria, Teodor și Tasia.

După actul de naștere al lui Garabet Ibrăileanu, reiese că *Maria Marcovici* s'ar fi născut în 1845, deoarece avea 26 de ani cînd l-a născut. Actul de deces însă presupune ca an al nașterii 1842. Data dintîi ni se pare totuși mai sigură, Ibrăileanu însuși afirmînd în *Amintiri* că mama lui a murit la 31 de ani.

Portretul mamei lui Codrescu din *Adela* este de sigur al Mariei. Murind tînără (la 17 Septemvrie 1876) cînd copilul avea doar cinci ani, Garabet n'o ținu minte și imaginea ei și-o făuri mai tîrziu după o fotografie decolorată și din auzite. Fusese „o fată tăcută, înaltă, cu părul castaniu, cu ochii căprui" (3, 4). Moartea surveni din cauza unei nașteri, la Roman, în zorii unei zile de toamnă.

Al doilea copil, *Teodor Marcovici*, veni pe lume în 1849. Foarte inteligent, deși nu terminase mai mult de patru clase primare (așa cum se făceau prin 1860), Teodor e un tip interesant și avu asupra lui Ibrăileanu o influență considerabilă. Neavînd mijloace de a învăța mai multă carte, se instrui singur și reuși a ajunge un „om modern" cu toate că unicul lui mediu era cafeneaua. In stare să explice fenomenele naturale ca orice manual de fizică, printr'o sforțare intelectuală proprie, devenise, firește, ateu. Natura îl mai înzestrase cu o mulțime de talente: croia cu îndemînare rochii femeiești, repara ceasornice, colora fotografii. In vieață se arăta însă ca un sceptic (nu era cu nimeni în politică), și mizantrop. Nu primea pe nimeni acasă, nu întreținea legături cu rudele vulgare, avea spirit critic și ironist. Dacă în România s'ar fi făcut un partid nou, revoluționar, dar nu utopic, ar fi aderat. Aristocrat din fire, umbla bine îmbrăcat și se ferea de mulțime. Nu suferea atingerea nimănui și în discuții își combătea adversarul cu violență. Distins, izolat, cu răspunsuri la toate problemele, trăia din cîteva mii de franci pe care le da cu dobîndă, pricepîndu-se la mînuirea sumei în așa fel încît să producă un venit cît mai mare. De suferința celor la care ținea se înduioșa și el, dar pretindea oricui o purtare demnă. „Cred că a fost omul cel mai bine înzestrat din toată familia noastră — notează Ibrăileanu. Se zice că eu îi seamăn. Se poate. Dar eu sunt el amestecat cu o mulțime de lucruri de o valoare... inferioară. Aurul lui s'a amestecat la mine cu multe metale inferioare. E ceva greoiu, e o stîngăcie, e o lipsă de gust, e o slăbiciune de logică la mine, care nu erau la dînsul" (5). La douăzeci și șase de ani, după moartea sorei sale, Maria, Teodor se înamoră de o doamnă din Roman, fiică a Eleonorei —, proprietară de moșie la Poiana lui Iu-

rașcu. Această dragoste îi cauză multe neplăceri, de unde probabil și purtările lui ciudate. In August 1876 își rupse două degete la un ferestrău mecanic și se îmbolnăvi de inimă. Muri peste doi ani în Ianuarie 1888 în vîrstă numai de treizeci și opt de ani.

Tasia (Tasica) Marcovici se mărită cu Isaia Trancu, om blînd și de treabă, casier de mărfuri în gara Roman, apoi șef de stație în Ivești (Tecuci), Galbeni, Buhuși și Iași. Era foarte frumoasă, foarte delicată, foarte poetică și, pentru noi, „aristocrată", căci numai ea trăia mai bine, mai „înalt"— căci moșul meu era funcționar la căile ferate, — mătușă-mea era cineva foarte deosebit și cînd venea la Roman era un eveniment. Eu o iubeam cu un fel de entusiasm pentru căldura ei sufletească, pentru ochii ei frumoși, pentrucă mă iubea și ea, pentrucă-mi dădea lucruri bune" (5). Intr'o fotografie mătușa are însă ochi pătrunzători, buze strînse, bărbie voluntară, încît aerul e mai de grabă al unei severe supraveghetoare de pension. Rochia neagră cu guleraș alb brodat, sub care a legat un papillion inspiră o gravă eleganță indicată de altfel și de finețea trăsăturilor.

Muri în Iași, nu demult, după o viează îndelungată și fericită.

Ce fel de oameni vor fi fost bunicii din partea tatălui, nu putem ști. E cu putință ca strămoșii lor să se fi tras de prin părțile dunărene dacă ne gîndim că lui Teodor Ibrăileanu, i se mai zicea și Brăileanu. Ca și Marcovicii, părinții lui Teodor erau armeni, dar din Botoșani. Se numeau și ei *Garabet* și *Vartenia*. Cind se vor fi stabilit acolo e greu de spus. Cert este că pînă la 1662 documentele nu pomenesc de armeni în Botoșani. Abia la acest an e pomenit un David „nemesnicul" (6). Armenii trebue să se fi așezat totuși în oraș cu mult înainte. La 1639, Vasile Lupu dă unui Cristea Brăileanul moșia Rușilor dela Botoșani „pe care o hotărîseră mai mulți tîrgoveți" (6). Nu putem însă face nicio legătură între acest Cristea Brăileanul și bunicul lui Ibrăileanu.

Conform actului de dedes (1), *Teodor Ibrăileanu* se născuse în anul 1842. Invățase și el patru clase primare și rămăsese cu ele. La 28 de ani se căsători cu Maria Marcovici și după șase ani, pierzînd-o, se însoți pentru a doua oară (în 1877) cu o Chița. Dar nu iubise decît pe cea dintîi pe care o luase „dintr'un amor plin de scrisori de dragoste și de toate încîntătoarele nebunii ale tinereții". Era un om „voinic, curajos bun și de o inteligență mijlocie". „Avea un caracter admirabil, din care puțin am moștenit — spune fiul. Am moștenit jovialitatea pe care mi-a împuținat-o boala și altă parte a caracterului meu. N'am moștenit egalitatea caracterului lui, răbdarea, și optimismul lui. El, orice necaz cît de mare (pierderea averii, lipsa banului pentru ziua de mîine, etc.), ar fi avut, rămîea tot vesel, parcă i-ar fi venit o mare bucurie. El nu se irita niciodată, orice i-ar fi făcut cineva, oricît de nedrept ar fifost cu el, orice i-ar fi spus. Cel mult, scotea un oftat, de mirare mai mult, de mirare că cineva poate spune asemenea lucruri" (5). Fu impiegat financiar și administrator al mai multor moșii. A murit la 21 Septemvrie, orele 5 dimineața, tînăr, de 45 de ani.

AL. PIRU

BIBLIOGRAFIE

1. ARHIVELE STATULUI IAȘI, *Dosarul* [cu] *căsătoria Domnului Garabet Teodor Ibrăileanu cu Domnișoara Elena Carp* Nr. 111, 1901, 5 Iulie, 17 file (cuprinde și actele de deces ale Mariei și Teodor Ibrăileanu).
2. ALEXANDRU EPURE, *Contribuție la cunoașterea vieții și a începuturilor literare ale marelui G. Ibrăileanu*, Roman, 1936.
3. G. IBRAILEANU, *Adela*, roman, Buc. „Adevărul" f. a.
4. G. IBRAILEANU, *Amintiri din copilărie și adolescență* în *Adevărul literar și artistic* nr. 884 din 14.XI.1937.
5. G. IBRAILEANU, *Amintiri din copilărie și adolescență* în *Adevărul literar și artistic* nr. 889 din 19.XII,1937.
6. N. IORGA, *Studii și Documente*, V, pp. 218, 222.
7. MIHAIL SADOVEANU, *G. Ibrăileanu* în *Insemnări ieșene*, 1936, nr. 7, p. 262.
8. H. SANIELEVICI, *Poporanismul reacționar*, București, 1921, p. 243.
9. H. SANIELEVICI, *Un luptător pentru țărănism* în *Ad. lit. și art.* din 22.III. 1936 p. 3.

MUZICĂ MECANIZATĂ

Mașina este creația omului mereu dornic de comoditate, de minim efort și randament maxim. Fiind prin esența ei o realizare pur socială, mașina a cuprins în angrenajul său toate manifestările vieții. Și dacă ea s'a pus în slujba industriei și războiului — pentru a nu pomeni decît de preocupările mai de actualitate, — de sigur că ea nu putea rămîne indiferentă față de cea mai socială dintre arte: muzica. Ar fi o greșeală însă a considera „cutiuțele cu muzică" (boites-à-musique), flașnetele sau pianele electrice, ca un rezultat pozitiv în această direcție. Atunci cînd tehnica intră în contact cu arta, ea trebue să se adapteze ei, și nu vice-versa. Tehnica va sfîrși prin a da prioritate condițiilor vitale artistice și nu le va nesocoti pentru a satisface scopuri de interes minor.

*

Tehnica nu ne-a oferit pînă acum un instrument creator în muzică, un instrument, în care vieața să se combine armonios cu materia moartă. Tehnica s'a mulțumit doar să reproducă și să răspîndească. Fonograful lui Edison deschide acest drum: imprimarea pe sul deformează timbrul vocii și al instrumentelor, într'un astfel de hal, încît doar un observator foarte atent mai poate distinge o notă bine intonată, sau un cuvînt clar rostit. A doua fază a fonografului, imprimarea pe discuri (mecanică), e mult superioară din punct de vedere al autenticității timbrului. Prezintă totuși neajunsuri, dintre care cel mai important ar fi numărul limitat de instrumentiști ce pot executa bucata muzicală, aceasta din cauza proastelor condiții acustice. Prin imprimarea electrică de astăzi, toate vechile neajunsuri cad; un disc prezintă astfel, condițiile optime de bună audiție.

Privind obiectiv, putem totuși imputa discurilor lipsuri iremediabile din punct de vedere artistic: pentru a resimți emoția, pe care ți-o provoacă adevărata muzică, trebue să fii în contact direct cu artistul tălmăcitor. De sigur că aceasta

e mai ales adevărat pentru arta muzicală, particularitate care o deosebește de celelalte arte. O poezie, o nuvelă sau chiar o piesă de teatru se pot ceti, o pictură se poate admira, fără a avea nevoie de prezența artistului, a interpretului. In muzică, absența acestuia e mai supărătoare. Discul e ceva negru și rece, care numai la frecarea unui vîrf de ac, reproduce sunetele; apoi discul eternizează un moment; în acel moment, artistul poate fi sau nu fi într'o stare sufletească propice unei bune interpretări (nu putem cere niciunui geniu să aibă numai zile bune). Și dacă imprimarea îl prinde într'o zi neagră, impresia noastră asupra artei sale e complet denaturată. O comparație a mai multor soliști, interpretînd aceeași bucată, comparație făcută după discuri, este de cele mai multe ori falsă. Nu e mai puțin adevărat că prin discuri am putut păstra documente de neînlocuit: vocea lui Șaliapin, a lui Caruso, sau a lui Moissi, vioara lui Sarasate, pianul lui Paderewski, sau Rachmaninov.

Interese comerciale au făcut ca discurile să ia un avînt mare, mai ales în Apus. In Anglia există săli de concerte cu pick-up-uri imense, unde se ascultă în prezența unui numeros public, primele audiții ale înregistrărilor; de asemeni publicații periodice de specialitate pun la curent pe cunoscători cu fiecare imprimare nouă.

*

Radio-ul are un avantaj asupra discurilor: prezența artistului e simțită mai mult decît la gramofon, și această prezență, dă operei de artă mai multă autenticitate.

Din alt punct de vedere, al educației maselor, de sigur că radio-ul e un mijloc excelent, fiind ieftin și la îndemîna oricui. Dar și această chestiune are un revers: e un lucru bine știut că pentru a face cultura unui copil, ca și a omului simplu, trebue să prezinți această cultură sub formă distractivă. Dacă educația e „dirijată", rezultatele sunt aproape totdeauna excelente. Din momentul însă în care nu mai există o supraveghere, copilul sau omul simplu nu va mai asculta o conferință sau un concert, ci va căuta un alt post de radio, care îi va servi o muzică plăcută poate, dar de cele mai multe ori de prost gust. Această posibilitate oferită de radio, de a capta la orice oră, orice fel de program, e deci un desavantajos obstacol pentru o bună educare muzicală.

Una din cauzele vulgarizării muzicii din ultima vreme — vulgarizare în sensul cel mai preparativ al cuvîntului — se datorește, în cea mai mare parte, noilor condiții tehnice. Dacă acum 20 de ani, trebuia să ne deplasăm la Salzburg, Paris, Londra sau alt mare centru muzical pentru a asculta pe cutare mare dirijor, sau solist, astăzi îl putem auzi în cel

mai mizerabil birt, execuția fiind punctată de sgomotul farfuriilor, al rîsetelor și al plescăitului maxilarelor. Intr'un astfel de mediu, e normal ca respectul pentru muzică, pe care înaintașii noștri îl duceau pînă la idolatrizarea artistului, să scadă, iar legendele, care îi întovărășeau totdeauna persoana, să dispară?

*

Cinematograful a accentuat această tendință de vulgarizare prin aducerea pe ecran a marilor personalități muzicale, puse să se miște în fața publicului, care e încîntat că a văzut pe dirijorul X sărutînd cutare vedetă, sau că a descoperit un rid pe ceafa tenorului Y.

Apoi muzica de acompaniament, aceea care comentează acțiunea filmului, e de cele mai multe ori o calamitate. Există de sigur și cazuri, în care marii compozitori au scris pentru film (Honneger, Ibert, Korngold, Kurt Weil), reușind lucruri frumoase; dar ele rămîn lipsite de orice interes pentru adevărata artă. Partiturile minutate, amestecul regisorului, al producătorului, al directorului de scenă în compunerea muzicii, nu pot da rezultate bune.

Care ar fi atunci motivul, pentru care artiștii consacrați și cu tradiție s'au lăsat prinși de acest gen de muzică subalternă? Răspunsul nu e greu de dat. Dacă se poate vorbi de un Mecena al compozitorilor, apoi acesta se numește astăzi Cinematograf. Intr'adevăr condițiile materiale, pe care Studiourile le oferă celor cu care conlucrează, sunt strălucite.

Dintr'un punct de vedere, e păcat de talentele irosite într'un lucru sterp și lipsit de valoare, dar nu putem ști dacă viitorul, care ascunde, doar, atîtea lucruri, nu va ridica acest gen de muzică mecanizată, minutată și super-programatică, la rangul muzicii pure.

MARIUS CONSTANT

CRONICA EXTERNĂ

Infățișăm aci situația internațională așa cum arăta ea îndată după vizita premierului britanic la Moscova. Vom urmări de data aceasta desfășurarea evenimentelor din ziua reîntoarcerii d-lui Churchill la Londra, adică dela 22 Octomvrie încoace.

RECUNOAȘTEREA GUVERNULUI DE GAULLE.

Primul fapt politico-diplomatic de seamă care s'a produs a doua zi chiar după înapoerea în Anglia a primului ministru a fost recunoașterea *de jure* a guvernului „provizoriu" al generalului de Gaulle.

Recunoașterea s'a făcut în mod solemn prin publicarea simultană la Moscova, Londra și Washington a unei declarații în acest sens. S'ar fi părut că-i o manifestație spontană. In realitate ea fusese migălos pregătită și n'a fost definitiv hotărîtă decît cu prilejul întrevederilor dintre Stalin și Churchill.

Nu i-a venit de loc ușor acestui colonel de Gaulle, înaintat la gradul de general de brigadă de abia în Aprilie 1940 să se impună ca șef al Franței. Și nu s'ar putea cîtuși de puțin spune despre el „qu'il a brûlé les étapes". Dimpotrivă. S'ar putea întoarce expresia și spune că etapele pe care a trebuit să le străbată au fost atît de pline de piedici încît sunt ele acelea care i-au consumat lui enorme rezerve de energie.

Dela 18 Iunie 1940 cînd, refugiindu-se pe pămîntul Engliterei, a ridicat steagul cu crucea Lorenei a rezistenței și pînă la 23 Octomvrie 1944 cînd, în sfîrșit, a fost recunoscut ca port-cuvînt al Franței, el a trebuit să cîștige pozițiile una cîte una și cu caznă multă.

Se va scrie într'o zi, fără îndoială, odiseea acestui gal dîrz care a luat totul *ab ovo*, organizînd primele nuclee de rezistență și care a închegat mănunchiul „Franței libere" și a pus în mișcare rețeaua de sabotaj și de spionaj în teritoriul ocupat de inamic pînă a putut începe a vorbi de o „Franță combatantă". Deocamdată încă nu se cunosc amănuntele. Ceea ce se știe este că în lunile cele mai întunecate, el a întreținut nădejdea poporului francez, că el a fost sufletul rezistenței, că el a organizat trimiterea de arme și de explozibile patrioților care lucrau în umbră, că el a pus la cale răpirile acelora care erau mai de folos în afară decît înăuntru, că el a reconstituit legiunea. Și totuși în Noemvrie 1942 a vrut să i se opună pe Darlan. Apoi, pe generalul Giraud. Fiindcă de Gaulle avea spirit de frondă și părea revoluționar. Pînă la urmă, însă, a izbîndit el. A făcut un comitet provizoriu. Dela comitet provizoriu a ajuns la guvern provizoriu. Acest guvern provizoriu nu i-a fost totuși, la început recunoscut decît *de facto*. Anglo-americanii ar fi dorit ca Franța însăși să-și desemneze guvernul, prin alegeri libere, la care să participe toți francezii. Nu vroiau ca mișcarea de rezistență, fiindcă a fost activă și s'a agitat, să tragă mai mult în cumpănă decît principiile democratice.

Afară de asta, îi repugna ideea ca un militar de carieră, cu grad numai de general de brigadă să fie cel mai înalt personagiu într'o țară unde armata („la grande muette") n'avea deloc cuvînt în politică și unde erau atîția mai vechi în grad ca el. Se întrebau: Franța care a făcut în cei șaptezeci de ani de existență a Republicei a treia, o triplă experiență proastă cu amestecul militarilor în politică (experiența Mac-Mahon, experiența Boulanger, experiența Petain) accepta-va o a patra asemenea experiență?

Constatările făcute, însă, pe pămîntul Franței în cele patru luni de după invazie au încredințat pe anglo-americani că, într'adevăr, de Gaulle este pentru francezi o deviză, un simbol, un stegar. A mai contribuit și cuvîntul Sovietelor, așa că la 23 Octomvrie, în urma acordului intervenit la Moscova între d-nii Stalin și Churchill, acord pe care d-l Averell Harriman, ambasadorul american, a plecat să-l comunice și la Washington, cele trei guverne au recunoscut și *de jure* guvernul „provizoriu" al generalului de Gaulle.

Din ziua aceea Franța a început să înainteze pas cu pas în spre locul pe care l-a deținut cîndva în rîndul marilor puteri.

RELUAREA RELAȚIILOR DIPLOMATICE CU ITALIA

Al doilea fapt politico-diplomatic dela sfîrșitul lunii Octomvrie (mai puțin important ca primul dar care, totuși, merită semnalat fiindcă arată atitudinea comună anglo-americano-sovietică) este stabilirea legăturilor diplomatice între cele trei mari puteri și Italia.

Spuneam în cronica trecută că d-l Churchill, aflîndu-se în Italia, luase cunoștință acolo de o adîncă nemulțumire care se amesteca în sufletul italienilor sentimentali cu un fel de jignire din pricină că trecuse aproape un an dela armistițiu și tot nu li se arăta din partea aliaților semne de încredere și de prețuire cum ar fi fost, bunăoară, acreditarea pe lîngă guvernul din Roma a unor ambasadori. Italienii știau bine că se puseseră din toată inima în slujba cauzei națiunilor unite. Din prima zi. Și totuși, după atîtea luni, încă erau socotiți „cobeligeranți" și trebuiau să aibă cu Inaltul comisar raporturi dela învins la învingător.

D-l Churchill, cunoscător perspicace al sufletului italienesc și-a dat seama numai decît că această chestiune de amor-propriu este mai însemnată pentru italieni decît chiar problema hranei, și i-a vorbit lui Roosevelt în consecință la conferința pe care au avut-o împreună la Quebec. Președintele s'a lăsat convins ușor. Știa că acordînd Italiei cinstea de a o socoti „aliată" și de a înlocui comisarii de control prin ambasadori, va face plăcere italienilor din Statele Unite și că aceasta nu-i va putea fi decît de folos în alegeri.

Urma, însă, să se obțină și asentimentul lui Stalin. N'a fost greu nici asta căci Sovietele, dintru început, s'au arătat pline de înțelegere și de bună voință față de Italia nouă. Așa că la 25 Octomvrie, după ce s'a terminat conferința dela Moscova și au început să se aplice hotărîrile luate, Washingtonul, Moscova și Londra au înștiințat simultan Roma că au reluat relațiile diplomatice, notificîndu-i tot de odată și numele celor trei ambasadori pentru care cereau agrementul.

Este bine să reținem ca indiciu de unitate de vederi și de acțiune între cei „trei mari", sincronizarea atît a declarațiunilor lor de recunoaștere a guvernului de Gaulle cît și a comunicărilor făcute la Roma în ceea ce privește reluarea relațiilor lor diplomatice cu Italia.

ARMISTIȚIUL BULGARIEI.

Aceeași atitudine unitară a fost adoptată de „cei trei" și în raporturile lor cu Bulgaria, la semnarea armistițiului dela Moscova în ziua de 28 Octomvrie.

Se cuvine, credem, să amintim că Bulgaria se afla încă din 1942 în stare de războiu cu Statele Unite și cu Imperiul Britanic (inclusiv Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud, Canada). Insă cu Uniunea Sovietelor păstrase raporturi diplomatice. De abia la începutul lui Septemvrie 1944 Moscova declarase războiu Sofiei. Cu toată această deosebire de situațiuni (*prima:* că în cazul întîiu, declarația de războiu o făcuse Bulgaria pe cînd în cazul din urmă, războiul i-l declaraseră Sovietele; *Secunda:* ca războiul cu țările anglo-saxone dura de doi ani pe cînd cu U. R. S. S. el a durat numai 48 de ore), Anglia, Rusia și Statele Unite au ținut să semnaleze că merg în toate mînă în mînă și au încheiat un *mic* armistițiu cu Bulgaria, acționînd ca și cînd ar fi fost vorba de o singură mare putere.

Clauzele acestui armistițiu sunt în cea mai mare parte a lor, total asemănătoare clauzelor cuprinse în acordurile de armistițiu cu Finlanda și Romînia. Deosebirea între ele consistă doar în următoarele:

1. — De vreme ce în acordurile de armistițiu cu Finlanda și cu Romînia se stabilesc hotarele, în acordul cu Bulgaria nu se află nici o mențiune cu privire la fruntarii.

Se știe, însă, că din ceasul chiar în care ea a cerut armistițiu, adică dela 6 Septemvrie, i s'a pus condiția prealabilă de a evacua în cel mai scurt termen teritoriile din Tracia grecească și din Macedonia sîrbească pe care ea le ocupase în 1941 „prin grația Marelui Reich și voința Regelui Boris", susținînd că-s ale ei fiindcă le stăpînise pînă în 1918 cînd, înfrîntă, a fost silită să le cedeze prin tratatul dela Neuilly.

Evacuînd aceste teritorii și declarînd la 26 Octomvrie că nici un soldat înarmat bulgar nu se mai găsea pe ele, chestiunea frontariilor nu mai putea fi obiect de litigiu și deci nu mai avea ce căuta în acordul de armistițiu. Aliații, neurmărind niciun fel de cuceriri de teritorii în Bulgaria, nici pentru ei, nici pentru vreo alta din Națiunile Unite, erau mulțumiți că au putut restabili în fapt frontiera statornicită prin tratatul dela Neuilly și că au putut determina pe bulgari să recunoască ei înșiși, prin prealabila evacuare a pămînturilor samavolnic încălcate, că nu mai aveau niciun drept asupra lor. Singura strămutare de hotar care rămînea valabilă era aceea dinspre Romînia și aceasta, nu pentrucă Romînia ar fi fost și ea o țară învinsă sau că ar fi făcut parte din tabăra dușmană ci numai pentrucă suszisa strămutare de hotar fusese hotărîtă printr'un acord bipartit, de bună voe încheiat, în Septemvrie 1940, ceea ce era în perfectă conformitate cu prevederile Chartei Atlanticului.

Este adevărat că indirect, totuși, Bulgaria a recunoscut și în drept, nu numai în fapt, că hotărîrile tratatului din Neuilly rămîneau în picioare, prin aceea că s'a obligat să dreagă, să restitue și să despăgubească tot ce a stricat, luat și folosit din teritoriile grecești și jugoslave pe care le ocupase vreme de trei ani. Dar tocmai această clauză dovedea că orice alte chestiuni teritoriale erau înlăturate căci Anglia, Sovietele și Statele Unite, reprezentînd la Moscova atît interesele lor cît și acelea ale celorlalte Națiuni Unite (deci și ale Greciei și Jugoslaviei), nu formulaseră nicio revendicare cu acest caracter.

Intr'un cuvînt, din punct de vedere teritorial, Bulgaria a ieșit din războiu neștirbită, nemicșorată spre deosebire de Romînia, al cărui teritoriu se mărește, față de acela din momentul intrării în războiu, cu Ardealul de Nord.

2. — Altă deosebire între acordurile de armistițiu semnate cu Finlanda și Romînia și acela încheiat cu Bulgaria este că aceasta din urmă, în afară de daunele și de reparațiile la care s'a obligat față de Grecia și de Jugoslavia, nu mai are de plătit nicio altă despăgubire de războiu nici Angliei, nici Statelor Unite, nici Uniunii Sovietice și nici vreunei altei țări căreia îi declarase războiu.

Este, fără îndoială, exact că trupele bulgărești n'au pătruns, ca acelea romîne sau finlandeze, în teritoriul sovietic, deci n'au făcut pa-

gube pe care să fi fost ținute să le desdăuneze; dar nici trupele germane nu invadaseră în trecutul războiu vreo parte din continentul american și totuși Germania fusese condamnată la despăgubiri căci despăgubirile nu se datoresc numai pentru distrugerile făptuite ci și pentru pierderile de oameni și de material pe care le-a suferit învingătorul în urma războiului ciștigat împotriva statului care cere armistițiu. In plus, Statele Unite și Imperiul Britanic ar fi avut drept și la daune morale pentru faptul că o țară care n'a avut nici cînd a se plinge de ele, le-a declarat războiu.

Totuși, în acord, nicio despăgubire. Ceea ce înseamnă pe de o parte o revizuire a criteriilor de care s'au condus puterile victorioase la Versailles și o renunțare la plata pierderilor inevitabile într'un conflict armat iar pe de altă parte înseamnă că despăgubirile cerute Rominiei și Finlandei au fost numai pentru compensarea distrugerilor provocate printr'o încălcare flagrantă a legilor războiului și a dreptului ginților.

In tot cazul atît faptul că i s'a lăsat Bulgariei teritoriul neatins pe care l-a avut în 1940 cît și faptul că a fost apărată de despăgubiri dovedesc că țara aceasta care, pentru a treia oară în treizeci de ani s'a aflat în tabăra agresorilor, mizînd pe biruința abonaților la înfrîngere, s'a bucurat din partea Națiunilor Unite de un tratament pe cît de nemeritat pe atît de neașteptat, cu atît mai de neașteptat cu cît înainte de a capitula, d-l Churchill îi făgăduise o pedeapsă foarte aspră, vorbind de ea în termeni osebit de brutali.

Cum se explică, deci, mărinimia și clemența pe care pînă la urmă au arătat-o Aliații fără de cutezătoarea țărișoară care i-a bravat, după ce timp de două decenii împiedecase sistematic gruparea laolaltă a tuturor vecinilor ei din Balcani?

Solidaritatea slavă, comuniunea sufletească ruso-bulgară, sprijinul moral al Moscovei, ar fi o explicație. Dar, poate, nu deplin satisfăcătoare. Și, desigur, nu singura.

Socotim că la fixarea condițiunilor de armistițiu, a cîntărit mult cuvîntul cu care din primul ceas s'a repezit poporul bulgar în mod cu totul nesilit în spre făgașul unei democrații fără rezerve și fără corective.

Dela 8 Septemvrie de cînd s'a constituit guvernul prezidat de colonelul în rezervă Kimon Gheorghieff, Bulgaria s'a străduit ca, într'o cadență vioae și într'un pas în care nu era urmă de șovăire, să se îndrepte fără a fi împinsă, pe drumul Damascului.

Acest Kimon Gheorghieff care a mai fost prim-ministru acum zece ani (cînd conducea o grupare ultra naționalistă) și care de atunci încoace a dus o luptă teribilă împotriva dictaturii regale, manifestînd un spirit combativ foarte potrivit mai ales acțiunii de guvernămînt la care era hotărît să purceadă, a început prin a destitui pe cei tre regenți germanofili (prințul Ciril, fratele regelui Boris, profesorul Bogdan Filoff, un arheolog îndrăgostit de svastică și pe generalul Michoff, fost ministru de războiu) pe care îi făcuseră nemții tutori ai micului rege Simeon. In douăzeci și patru de ore dela venirea lui la cîrmă, i-a înlocuit cu profesorul Venelin Ganeff, președintele Ligii bulgare a drepturilor omului, cu Bobocevski, fost ministru în guvernul Țankoff și cu Fedor Pavloff, reprezentantul partidului comunist. In aceeași zi a desființat cenzura și a suprimat presa care a contribuit la tîrîrea Bulgariei în războiu, sechestrîndu-i bunurile. A dat drumul deținuților politici din închisori și temnițe. La 17 Septemvrie, anunțîndu-și programul de guvernare a trecut în el tot sau aproape tot din ceea ce bănuia că ar putea să-i fie impus prin acordul de armistițiu. Trei zile după asta, i-a arestat pe Regenții destituiți și pe primul ministru Bojilloff care a declarat războiul. La 22 Septemvrie a făcut același lucru cu vestitul Prokokiev bulgar, Petre Gabrovski, fost ministru de interne, unul din quislingii cei mai abjecți și care fugise în Turcia dar fusese prins la expulzarea lui din Istambul unde nu i s'a dat voe să se oploșească fiind socotit criminal de războiu. La

26 Septemvrie același Kimon Gheorghieff a informat Budapesta că Bulgaria rupe relațiile cu Ungaria. După aceea a dat ordin de evacuare a trupelor bulgare din Grecia și Jugoslavia și a îndreptat armata regală să-i fugărească pe nemți din țară dînd sprijin jugoslavilor să poată face la fel. La 13 Octomvrie, profesorul Petko Stainoff, ministrul de externe, fost pe vremuri ministru al Bulgariei la Paris, a declarat că țara sa se oferă ca însăși să plătească despăgubiri pentru toate stricăciunile și *nedreptățile* pricinuite poporului frate jugoslav de către trupele de ocupație bulgare în cei trei ani din urmă. A doua zi, armata generalului bulgar Staneeff dădea înapoi jugoslavilor marele oraș Niș, pe care ea îl liberase de stăpînirea hitleristă, așa încît, practic vorbind, la 16 Octomvrie cînd Petko Stainoff (care, în treacăt fie zis, e ginerele celui mai vechiu și mai înfocat fruntaș al fostului partid rusofil din Bulgaria) a sosit, în fruntea delegației, la Moscova, ca să înceapă negocierile de armistițiu, bună parte din clauzele care urmau să fie trecute în acordul de armistițiu, fuseseră în fapt, deja aplicate de bună voe de guvernul Gheorghieff. In unele privinți depășise chiar cererile. Un caz l-am și citat: cînd s'a oferit să repare și nedreptățile făcute poporului jugoslav, cu alte cuvinte să dea și daune morale. Un al doilea lucru pe care l-a făcut, fără să i se ceară, a fost acordarea de drepturi femeilor și fixarea domiciliului obligator, membrilor guvernului Muravieff care n'a stat decît șapte zile la cîrmă: dela 1 la 8 Septemvrie 1944. Muravieff, nepotul cunoscutului șef agrarian Stambulinsky, asasinat de niște conjurați politici în 1934, este președintele partidului democrat care începuse tratative de armistițiu cu anglo-americanii la Cairo. Totuși i-a fixat domiciliu obligator, și lui, și lui Athanasie Buroff, reprezentantul vechiului partid rusofil al „narodnicilor", și celorlalți miniștri din cabinetul de unire națională, fiindcă prin atitudinea lor șovăelnică față de nemții cu care nu îndrăsneau s'o rupă, au provocat declarația de războiu a Uniunii Sovietelor. Mai mult încă decît atîta: în numai șase săptămîni de guvernare, ministru Gheorghieff a izbutit să întocmească actele de dare în judecată pentru activitate fascistă a 659 de persoane, printre care 19 foști miniștri, 107 deputați, 49 de ziariști și 9 demnitari acuzați de prigoană împotriva evreilor.

Toate aceste măsuri, luate din proprie inițiativă într'un timp record, erau firește sortite să convingă pe Aliați că Bulgaria nu mai avea nevoie de propulsor și că poporul bulgar, liberat de hamurile dictaturii, s'a încadrat dela sine pe linia politică a dreptei judecăți. Iată de ce delegația bulgară a fost primită la Moscova cu bunăvoință, ascultată cu înțelegere și tratată cu îngăduință, simțăminte care și-au găsit reflexul în acordul de armistițiu dela 28 Octomvrie, act diplomatic care oglindește admirabil adagiul latin: *ante mare, undae*.

SITUAȚIA PE FRONTURI.

La trei zile după semnarea armistițiului cu Bulgaria, adică la 1 Noemvrie s'a petrecut un fapt neobișnuit în analele diplomatice dar înainte de a ne ocupa de el, ne-ar folosi mult, ca pregătire pentru a-l înțelege, să cunoaștem care era situația pe cîmpul de bătae european.

La 26 Octomvrie armata sovietică pătrunsese prin regiunea arctică în Norvegia, ocupînd la 29 Neiden. In aceeași zi de 29 Octomvrie, radio Bruxelles difuzase un comunicat prin care vedea că întreaga Belgie fusese liberată. In Olanda, britanicii cuceriseră Breda; în Italia, armata a opta intrase în Pedappio, orășelul romagnuol în care cu șaizeci și unu de ani în urmă se născuse Benito Mussolini, în Jugoslavia, trupele mareșalului Tito luaseră înapoi dela nemți Split, cea mai prețioasă salbă din colierul Dalmației (Nizza jugoslavă).

In ajun, armata generalului Petrov liberase Uzhorod, unul din cele trei centre importante din Rusia subcarpatică iar la 31 Octomvrie, armata

mareșalului Malinowski pusese stăpînire pe însemnatul nod de cale ferată maghiar Keczkemet. A doua zi, regiunea arctică dela Petsamo era total curățată de inamic și la miază-zi, Englezii inscriau o altă victorie răsunătoare prin pătrunderea în Salonic.

Prin urmare în toată linia frontului: în Prusia, în Norvegia, în Olanda, în Belgia, în Italia, în Jugoslavia, în Grecia, în Ungaria, în Cehoslovacia, armatele aliate înaintau convergent și atît de irezistibil încît pînă și experți militari sceptici ca venerabilul mareșal bur Smuts declara că „Victoria nu mai poate întîrzia".

In aceste împrejurări Elveția face cererea de a restabili relațiile cu U. R. S. S. Dar la 1 Noemvrie Moscova face cunoscut *coram populo* că respinge cererea ei, dat fiind că „nici pînă acum Elveția nu a renunțat, sub nicio formă, la politica ei ostilă față de U. R. S. S."

RELAȚIILE SOVIETO-ELVEȚIENE.

Incă cu cîteva zile înainte, postul de radio Moscova anunțase că Uniunea Sovietelor nu înțelegea să ia parte la conferința internațională de aviație civilă, convocată la Chicago, pe motiv că la Congres urma să participe Elveția, Spania și Portugalia, țări care adoptaseră o politică ostilă față de ea.

Mărturisim că în analele diplomatice nu cunoaștem precedent că o țară, fără să aibă intenția să caute pricină altei țări (cum este cazul de față), să spună public și atît de direct că o socotește inamicală. In „Dicționarul diplomatic" în două volume pe care l-a editat în limba franceză Institutul de înalte studii internaționale (dacă nu ne înșelăm) se află un paragraf special, închinat limbajului pe care trebue să învețe diplomatul să-l întrebuințeze pentru a spune pe ocolite și pe etape, ușor și delicat, ceea ce poporul preferă să i se spună „verde" și „pe șleau". După această școală veche, iezuită, diplomatul trebuia să se conducă după sistemul acelui erou din singura comedie pe care a scris'o Tolstoi și care, de teama cuvintelor, spunea „hoției", — „o expropriere în folos personal" și „închisorii" — „o pensiune cu regim de libertate raționalizat"...

Acest limbaj a devenit discret ca limba latinei ginte iar diplomația care se slujea de el în birourile cu ușile capitonate și cu ferestrele mate acoperite de draperii ce sufocă acustica, a pierit și ea. S'a revenit la politica externă dusă la lumina zilei în agoră și for, la politica sinceră dinainte de machiavel și dinainte ca șarlatanismul inchizitorial să fi introdus cagula, masca, șoapta, politețea ipocrită.

Moscova, la 1 Noemvrie, și-a spus din nou deschis gîndul. Putem tot atît de deschis arăta cum stau lucrurile:

Elveția nu mai are relațiuni diplomatice cu Sovietele de aproape douăzeci și doi de ani: de aceea nu cred că mulți să-și mai amintească de împrejurările în care ele au fost rupte. E interesant totuși să ni le rememorăm.

Era pe vremea conferinței dela Lausanne. O parte din delegații ruși așteptau să înceapă negocierile. Presa elvețiană ataca ideea de a se fi invitat la această conferință reprezentanții Sovietelor. Intr'o zi (era prin Mai 1923), ministrul sovietic Vorovski este asasinat în hall-ul hotelului de către un individ de origină elvețiană. Cicerin acuză autoritățile elvețiene și cere măsuri pe care guvernul federal refuză să le ia din care pricină la 30 Iunie 1923, Rusia rupe relațiile diplomatice cu Elveția. Peste cîteva luni are loc procesul și acuzații sunt achitați.

De atunci au trecut 21 de ani, în care răstimp consiliul federal a respins pe rînd toate propunerile pe care diferiți deputați le făceau la diverse ocazii de a se relua aceste legături. Lăsăm de-o-parte faptul, care nu constitue un caz izolat, că partidul comunist a fost pînă mai deunăzi considerat ilegal dar atitudinea ostilă de care vorbește Moscova

putea fi zi de zi verificată printre coloanele majorității ziarelor elvețiene de limbă germană și chiar de limbă franceză.

In afară de aceasta, se pare că nu puține case elvețiene au furnizat pînă nu de mult fel de fel de produse și chiar material de războiu Germaniei. „Pravda" cita, de pildă, acum cîtva timp cazul unei fabrici elvețiene de tunuri „Erlikon" și cazul cunoscutei firme „Hispano-Suiza". S'au cercetat aceste cazuri prin departamentul de Stat american.

Un lucru e sigur: că Elveția care, prin cererea pe care a făcut-o a arătat că-și dă seama în ce tabără și-a ales Victoria sălașul, nu poate ignora locul pe care și l-a cucerit și rolul care va fi dat Uniunii Sovietelor în rosturile lumii de mîine. Prin urmare, dacă ține să nu rămînă o insulă pe uscat, va trebui să-și revizuiască politica externă în așa fel încît să nu dea impresia unui oportunism, de altminteri tardiv, ci să dovedească ostensibil un realism care să nu poată fi tălmăcit în două feluri cum s'a putut tălmăci la 4 Noemvrie „realismul" care a inspirat generalului Franco declarația că „Spania este o adeptă a democrației".

POLITICA UNIUNII SOVIETELOR.

In prima săptămînă de Brumar n'au fost nici evenimente militare de seamă (vremea fiind de vină), nici fapte diplomatice care să merite o atenție deosebită; și aceasta din pricină că toate cancelariile s'au dat la o parte (dacă am putea spune așa) ca să lase să se desfășoare liber și să poată urmări round-ul ultim din campania pentru alegerile președinției din Statele Unite.

La 6 Noemvrie, însă, cu prilejul aniversării revoluției din 1917 (25 Octomvrie stil vechiu), Stalin a făcut în fața delegaților muncitorimii, adunați la Kremlin, raportul său anual asupra activității și roadelor activității poporului și statului sovietic. Acest raport, deși nu avea alt caracter decît al unui bilanț, punea, totuși, la îndemîna cronicarilor cîteva elemente, din care ei să poată desprinde principiile de bază ale politicii externe sovietice. Din acest punct de privire, expunerea lui Stalin a fost, dacă nu un fapt, în tot cazul un document diplomatic la care, e de mare și de evident interes, să ne oprim pentru a-l cerceta.

Constatăm, în primul rînd, cetind cu luare aminte această cuvîntare de o lumină egală, în care, ca într'un muzeu de pînze, gîndurile sunt expuse fără aprecieri, unul după altul, de nu poți să-ți dai seama la care anume din ele exposantul ține mai mult, constatăm că Stalin e mulțumit de rezultatetele conferinței din Noemvrie 1943 dela Teheran, ale cărei hotărîri „au început a fi executate cu o precizione uimitoare".

„Nu poate exista îndoială, a adăugat el, că fără crearea celui „de al doilea front în Europa, care reține circa 75 de divizii germane, „trupele noastre nu ar fi fost în măsură să înfrîngă într'un timp atît de „scurt forțele germane și să le izgonească din Uniunea Sovietelor. Dar „este tot atît de neîndoios că fără puternicele operațiuni ofensive ale „armatei roșii în vara acestui an care au reținut circa 200 de divizii „germane, forțele aliaților noștri nu ar fi putut să dea gata atît de repede „forțele germane și să le izgonească din Italia Centrală, Franța și Belgia.

„Datoria noastră constă în aceea că Germania să fie ținută mai „departe încleștată în șurubul dintre cele două fronturi.

„Aceasta este cheia victoriei". . . .

Stalin, pe care Blaise Pascal l-ar fi luat ca prototip pentru a exemplifica ceea ce înțelegea el prin „esprit de géometrie", a stabilit în aceste fraze paralele și simetrice, nu numai interdependența acțiunilor de pe cele două fronturi (de care am făcut vorbire din primul număr al revistei noastre) ci și balanța de credit și debit între grupul aliat din vest și puternicul lui aliat din răsărit. Din această balanță, mareșalul suprem al Uniunii Sovietice a făcut să reiasă că unii sunt celorlalți debitori și creditori în aceeași măsură. Deși pe un front au fost reținute numai 75

de divizii germane iar pe celălalt 200, ceea ce ar însemna că aportul aliatului din răsărit e de mai bine de două ori şi jumătate mai mare decît acel al aliaţilor din vest. Stalin pare a respinge acest calcul ca criteriu de judecată a însemnătăţii contribuţiei fiecăruia căci, în calitatea sa de strateg, încercat în lupte (nu de acum, ci încă în urmă cu un sfert de veac), el ştie că 75 de divizii repartizate pe 600 kilometri de front fac tot atita cît 200 aliniate pe 1500 de kilometri de linie de foc. De aceea el face să depindă mutuala datorie de recunoştinţă pe care trebue să şi-o poarte aliaţii, nu de numărul diviziilor germane sustrase de către fiecare din cele două grupe din faţa celeilalte, ci de existenţa frontului dublu. Faptul că duşmanul a fost silit să lupte pe două fronturi, aceasta l-a sortit înfrîngerii şi faptul că pînă la ultima bătălie Germania va fi presată, strînsă, comprimată din două părţi, „aceasta este cheea victoriei".

De unde se vede proclamată necesitatea absolută a menţinerii alianţei anglo-americano-sovietice şi tot odată statornicite cotele egale ce vor reveni fiecăreia din cele trei puteri la beneficiile victoriei.

Aceasta este prima concluzie (şi cea mai importantă) pe care o putem trage din raportul dela 6 Noemvrie. Dar nu numai prima concluzie ci şi primul principiu călăuzitor al politicii externe sovietice.

Stalin a spus limpede: „In tot cursul războiului, hitleriştii au făcut „încercări disperate de a desbina şi de a opune una alteia Naţiunile „Unite, de a provoca suspiciuni şi animozităţi în rîndurile lor, de a slăbi „sforţările lor militare făcînd să nască între ele neîncredere şi dacă s'ar „putea, să le şi împingă la luptă între ele. Aceste năzuinţi ale politicie„nilor hitlerişti sunt cît se poate de neîntemeiate. E adevărat că pentru „ei nu există primejdie mai mare decît unitatea Naţiunilor Unite în „lupta împotriva imperialismului hitlerist dar tot atît de adevărat este „că nu ar fi pentru ei succes militar şi politic mai mare decît dacă ar „desbina puterile aliate care luptă în comun contra duşmanului comun. „Se ştie, însă, cît de zadarnice s'au dovedit sforţările politicienilor fascişti „de a desface alianţa marilor puteri. Aceasta înseamnă că la baza unirii „dintre Rusia Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite nu se găsesc „cauze întîmplătoare şi trecătoare ci interese de însemnătate vitală şi de „lungă durată".

Am citat acest pasagiu fiindcă el este pe deplin lămuritor. El cuprinde un şir de axiome din care corolarele izvorăsc, fără ca extragerea lor să necesite pic de strădanie. O desbinare a Aliaţilor ar fi egală cu o biruinţă a hitleriştilor. Orice neînţelegere între ei echivalează cu o bătălie cîştigată de nemţi pe front. De fiecare dată ce Aliaţii ar arăta că se suspectează sau că există între ei animozităţi, ar reaprinde în tabăra nazistă nădejdea într'o întorsătură a lucrurilor şi le-ar reface criticilor teutoni credinţa că ar mai putea izbîndi. Din cea mai palidă manifestare de neîncredere între cele trei mari puteri, poporul lui Wotan ar prinde, ca monstruosul Anteu din atingerea cu pămîntul, forţe noi de rezistenţă.

Toate acestea sunt adevăruri axiomatice. Corolarele, decurgînd din ele firesc, nu pot fi decît următoarele: menţinerea alianţei, cu alte cuvinte a merge înainte cu camaraderia de arme, ieşită dintr'o întîmplătoare întîlnire de aceeaşi parte a baricadei, e prea puţin. Ar părea că acţionează numai forţa inerţiei şi nu şi o comuniune sufletească, însoţită de o conştientă convingere că legătura nu-i vremelnică şi *pro causa*. Simpla menţinere a alianţei, păstrarea statului-quo ar însemna că ea e numai utilă dar nu şi necesară şi că e prilejuită de obiective negative, adică de interesul de a nimici duşmanul comun dar nu şi de un mobil pozitiv, adică de voinţa constructivă de a pune temelia unei prietenii şi a unei cooperări care să ne supravieţuiască tovărăşiei actuale şi colaborării din tranşee, impusă de împrejurări.

Iată de ce alianţa trebue, nu menţinută, ci întărită mereu printr'o apropiere şi pe alte tărîmuri decît cel militar. Alianţa nu trebue socotită ca

o căsătorie de convenienţă care stă pe un act semnat la ofiţerul stării civile ci o legătură sentimentală şi spirituală care trebue înoită cotidian prin mereu alte dovezi de afinitate şi de sudură sufletească.

Aceasta este a doua concluzie care se desprinde din cuvîntarea preşedintelui de consiliu al Comisarilor poporului din U. R. S. S., şi anume din fraza că la baza unirii dintre Rusia, Anglia şi America de nord nu se găsesc cauze *întîmplătoare* (adică pentrucă împrejurările au vrut ca toate trei să se nimerească în frontul anti-hitlerist) şi *trecătoare* (adică numai cît va dura coaliţia împotriva Reichului nazist) ci interese de **însemnătate vitală** (adică necesitatea de a-şi asigura fiecare existenţa pe viitor) şi de **lungă durată** (adică depăşind cu mult faza războiului şi aceea a încheerii păcii).

De altfel, Stalin şi-a complectat gîndul, precizînd şi mai bine ideea pe care o vrea stea polară pentru politica din afară a Uniunii Sovietice, spunînd: „Cîştigarea războiului împotriva Germaniei înseamnă „înfăptuirea unei mari opere istorice. Dar a cîştiga războiul nu înseamnă „încă a asigura pentru popoare o pace trainică şi o securitate temeinică „pentru viitor. Sarcina noastră deci nu este numai de a cîştiga războiul, „dar şi de a face imposibilă izbucnirea unei noi agresiuni şi a unui nou „războiu".

Şi omul eminamente practic şi realist care este constructorul Iosif Vissarionovici, gîndindu-se imediat (ca şi în constituţia dela 1936 pe care a făcut-o), la mijloacele de a face imposibilă izbucnirea unei noi agresiuni şi a unui nou războiu, şi-a pus, în acelaşi discurs, întrebarea: Care ar fi ele? Cum s'ar putea preîntîmpina o viitoare agresiune sau înăbuşi din faşă un posibil conflict?

Şi iată răspunsul lui Stalin:

„Există numai un singur mijloc în afară de dezarmarea complectă „a Naţiunilor agresive, anume: să se creeze o organizaţie specială pentru „apărarea păcii şi pentru garantarea securităţii, compusă din reprezen„tanţii naţiunilor iubitoare de pace; să se pună la dispoziţia organelor „de conducere ale acestei organizaţii numărul minim de forţe armate „necesare pentru preîntîmpinarea agresiunii, obligînd organizaţia să „întrebuinţeze la nevoe, fără tărăgănire, aceste forţe armate pentru a „preîntîmpina sau lichida agresiunea şi pentru a pedepsi pe cei vino„vaţi de ea.

„Organizaţia aceasta nu trebue să fie o reeditare a Ligii Naţiunilor „de tristă memorie care nu avea nici drepturi şi nici mijloace de a „preîntîmpina agresiunea. Ea va fi o organizaţie internaţională nouă, „specială, cu depline puteri, avînd la dispoziţie tot ce-i trebue pentru a „apăra pacea.

„Avea-va acţiunea acestei organizaţii internaţionale destul efect? „Ea va avea tot efectul dorit dacă marile puteri care au purtat pe umerii „lor povara principală a războiului împotriva Germaniei hitleriste, vor „acţiona şi de acuma înainte într'un spirit de unitate şi de înţelepciune. „Ea nu va avea însă efect, dacă această condiţie necesară va fi nesoco„tită".

Exact ceea ce spunea d-l Churchill la 27 Octomvrie: „La urma „urmei viitorul lumii depinde de acţiunea unită întreprinsă de cele trei „ţări ale noastre în viitorii cîţiva ani. Dacă aceasta dă greş, se prăbuşe„şte totul; dacă aceasta reuşeşte se deschide pentru toate naţiunile un „viitor strălucit".

Prin urmare, (şi aceasta este a treia concluzie) Uniunea Sovietelor sprijină şi-şi însuşeşte planul dela Dumbarton Oaks, unde din proectul sovietic şi acel american, s'a făcut un proect unic, din care a rămas numai o parte din zece încă nesoluţionată. In nouăzeci la sută din problemele securităţii, reprezentanţii celor trei puteri s'au pus de acord, ceea ce arată aritmetic în ce măsură e de întinsă înţelegerea anglo-americano-sovietică.

Şi tot din raportul mareşalului Stalin se pot descoperi izvoarele înţelegerii acesteia sau în tot cazul condiţiile putinţei lor de a se înţelege.

Intr'adevăr, vorbind de forţa patriotismului sovietic, Stalin spunea la 6 Noemvrie că el „constă în aceea că nu are la bază prejudecăţi rasiale sau naţionaliste" ci se întemeează pe o colaborare frăţească. „Patriotismul sovietic nu desbină, ci, dimpotrivă, leagă strîns toate „naţiunile şi popoarele ţării noastre într'o familie frăţească unică".

Inutil să adăugăm că nici în Anglia, nu au curs prejudecăţile rasiale şi naţionaliste. Neexistînd aceste prejudecăţi şi prin urmare, nici ideea de rassă superioară, nu există nici punctul sprijin pentru punerea în mişcare a spiritului de dominaţie. In absenţa acestui spirit din politica Aliaţilor, este loc oricînd pentru înţelegere între ele.

In al doilea rînd, cînd o ţară — cazul celor trei puteri democratice — urmăreşte înăuntru colaborarea frăţească, nu e cunoscut în istorie precedent ca ea să fi urmărit în afară învrăjbirea şi desbinarea. Şi atunci iarăşi înţelegerea e posibilă. Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, cum o arată şi numele ei, este un stat în care trăesc în bună pace şi în înfrăţire de peste un sfert de veac 16 republici cu aproape 180 de naţionalităţi. United States of America reprezintă şi ele un stat în care s'au unit de bună voe şi convieţuiesc armonios 42 de republici cu aproape 140 de milioane de cetăţeni de obîrşii diverse. Imperiul britanic e la rîndul lui, un „commonwealth" în care diverse dominioane împrăştiate pe tot globul se împacă de minune şi nutresc aceleaşi ţeluri. Toate aceste imense puteri au deci vocaţie de a trăi în bună vecinătate şi în raporturi pacinice cu orice stat care, ca ele, nu fac din naţionalism o armă de cucerire, din teoria rasei un soclu pentru a stăpîni şi din ură, o temă de propagandă. Avînd aceeaşi cheie la politica lor externă, aceleaşi năzuinţi de înfrăţire ca diezi şi aceleaşi reţineri ca bemoli, acordul între ele e lesne realizabil.

In plus, fiind citeşi trele puteri cărora li se aplică dictonul „aquila non capit muscas", ele nu au nici una foamea vorace a păianjenului cu crucea încîrligată, mereu la pîndă să prindă în reţeă şi să sugă sîngele ţărilor mici din cale. Dovadă cîte republici minuscule îşi trăesc pe continentul american o vieaţă independentă în imediata vecinătate a Statelor Unite. Dovadă libertatea de care se bucură în coasta Angliei, republica irlandeză şi dovadă cît de neştirbită şi-a păstrat Turcia suveranitatea de 25 de ani de cînd cultivă prietenia Sovietelor.

Mareşalul Stalin n'a lăsat să se subînţeleagă ci a declarat chiar el răspicat în adunarea dela 6 Noemvrie trecut din Kremlin că „popoa- „rele din U. R. S. S. respectă, în acelaş timp drepturile şi independenţa „popoarelor din ţările străine şi au fost totdeauna dispuse să trăiască în „pace şi prietenie cu statele vecine".

Iată dar că şi din acest punct de vedere politica externă a Sovietelor, a Statelor Unite şi a Marei Britanii se leagă şi se suprapun ca faldurile unui acordeon.

Se, poate, fireşte, din cînd în cînd, surprinde o notă falsă. Dintr'o inadvertenţă. Se poate strecura o disonanţă. Din stîngăcie. In nici un caz nu s'ar putea vorbi de o incompatibilitate principială sau de structuri inconciliabile prin natura lor.

Şi, ca încheere, ţinem tocmai să relevăm desăvîrşitul acord care a domnit în orchestrarea acţiunilor diplomatice ale celor trei cancelarii: dela Washington, Moscova şi Londra, în perioada de care ne-am ocupat în această cronică.

Dr. I. FLAVIUS

CRONICA IDEILOR

O CONCEPŢIE TRUNCHIATĂ ASUPRA OMULUI.

Năzuinţele de sinteză şi formulare filosofică a oamenilor de laborator amintesc uneori naivitatea pantofarului lui Apelles. Specialişti sirguincioşi şi cunoscători adînciţi ai fenomenelor, încearcă depăşiri ale obiectului lor de cercetare şi nu reuşesc decît să-şi invedereze incapacitatea de a se mişca printre idei şi abstracţii. Rigoarea ştiinţifică, spiritul de probitate al experimentatorului nu pot înlocui orizontul întins al gînditorului. Teoretizările specialiştilor vor fi adesea lipsite de interes.

Cu atît mai preţioase sunt vederile filosofice ale oamenilor de ştiinţă care nu se limitează la aria fenomenelor a căror structură o adîncesc. Vederile lor generale nu sunt numai elaborări speculative, ci au ca punct de plecare un teren faptic, o disciplină riguroasă, un întreg de date ştiinţifice bine articulat. Ele exprimă o atitudine izvorîtă din cercetare şi reflecţie asupra rezultatelor obţinute. Progresul ştiinţelor în ultimile decenii, cu deosebire în biologie, este atît de surprinzător, a deschis perspective atît de nebănuite şi de nesperate, încît era cu neputinţă ca să nu determine închegarea unei noi viziuni a lumii. In această privinţă, sunt concludente numeroasele lucrări ale lui Jean Rostand, care într'o expunere accesibilă marelui public, înfăţişează ultimele descoperiri ale biologiei, împreună cu o seamă de consecinţe filosofice generale. De altminteri, pentru uşurinţa orientării, ca o completare a expunerilor teoretice şi ca o încoronare a unei îndelungi activităţi de laborator, autorul a înmănunchiat într'un volum concluziile sale cele mai generale, reprezentînd liniile unei atitudini filosofice [1].

Jean Rostand întruneşte în sine de-o-potrivă rigoarea de metodă a cercetătorului, aplecat asupra faptelor şi materiei, dar şi posesiunea omului de idei, orientat în spre concepţii generale. Nu vom întîlni în scrierile lui simplismul de judecată a savantului, care se aventurează imprudent în consideraţii generale pentru care nu e pregătit, dar nici construcţia dialectică fără sprijin în realitate a făuritorilor de sisteme. Jean Rostand este un spirit pozitiv, limpede, precis, dar nu lipsit de simţul tainei şi de sfială în faţa realităţii. Nu are suficienţa apodictică a materialiştilor secolului trecut. Nu are siguranţe definitive. Este deschis evidenţelor, dovezilor. Este un spirit neprevenit, care caută să înţeleagă, în afară de orice rutină, de orice şcoală sau autoritate. Repudiază sectarismul omului de ştiinţă care vede în disciplina lui singurul mod de cuprindere a realului. După cum mărturiseşte răspicat, ar fi pregătit sufleteşte să sacrifice toate rezultatele ştiinţifice, obţinute cu atîta

[1] Jean Rostand, Pensées d'un biologiste, Stock, 1939.

trudă de oameni de laborator, pentru un singur fapt, definitiv dovedit, pe care îl produc și afirmă metapsihiștii. Ar fi oricînd gata să schimbe imaginea oferită de știință asupra universului, dar nu o poate face, nu din gregarism, ci din lipsă de sprijin faptic și teoretic. Este deci categoric în concluzii, și pînă acum neclintit pe pozițiile pe care le apără.

Universul lui Jean Rostand, închegat din prelungirea și conducerea pînă la concluziile lor logice a faptelor adunate în laborator, sub microscop și în eprubetă, completare în același timp cu cercetările asupra lumii vii și a universului fizic, nu are nimic încurajator. Tabloul pe care îl desenează Rostand este dezolant, întunecat, el izvorăște dintr'o conștiință care-și interzice orice nădejde. Este poziția omului fără minciuni pioase, fără certitudini definitive, fără Dumnezeu. Materialismul lui științist este mult mai descurajator decît mecanismul naiv al unui Büchner sau Moleschott. Aceștia din urmă reprezentau un entusiasm simplist, de început, pentru un instrument de cercetare pe care îl credeau destinat să cuprindă și să explice întreaga realitate. Jean Rostand nu reprezintă o atare poziție, oarecum romantică. El este un relativist; recunoaște marginile progresului științific; știe că știința e un fapt omenesc, care se continuă, se construește mereu, și care nu va ajunge niciodată la certitudini. Este în același timp împresurat de neliniște în fața realității. El nu neagă și nici nu afirmă dogmatic, sigur de sine, încrezător în excelența instrumentului său de cercetare. Se îndoiește, caută, întreabă mereu, încrezător totuși în puterile rațiunii pe care o consideră ca mijlocul cel mai adaptat cunoașterii realului. Raționalismul lui este cumpănit și nu alcătuește un steag de luptă. Jean Rostand este un spirit ponderat, minuțios, care se ridică treptat dela țesătura materială a faptelor și dovezilor nediscutate ale experiențelor, pînă la imaginea unei concepții generale asupra lumii.

Care este conturul acestui univers fără Dumnezeu?

Este, în mare, codrul oferit de viziunea materialismului științist. Un univers fizic condus de legi, care nu au totuși stringența pe care o presupuneau cercetătorii mecanicii clasice; un sistem solar, conținînd în vîrtejul mișcării planeta pe care ne aflăm. Pe aceste planete au apărut în condiții chimice determinate combinații organice, care au condus la înjghebarea unui fel de mucegaiu ceresc: vieața. Și „aventura protoplasmei" „pitoyable et falote", a început. S'au perindat forme nesfîrșite de viețăți pe suprafața pămîntului, răspunzînd unor determinisme cosmice și biologice bine stabilite; contururile continentelor s'au schimbat, condițiile fizice ale pămîntului au suferit modificări și vieața și-a continuat desfășurarea oarbă, mînată de necesități atît de complexe, de condiționări atît de variate, încît conceptul hazardului se impune gînditorului discumpănit. La capătul acestei evoluții, condusă pînă în timpul în care ne aflăm, dar care își continuă desfășurarea, se află omul, ființa desprinzîndu-se de animalitate, dar cuprinzătoare de ceruri. Și Jean Rostand își concentrează luarea aminte asupra destinului. De unde vine omul, cum s'a născut, care îi e rostul în lume, cum va dispărea ca individ, sau ca speță?

Genetica, studiul eredității aruncă lumini de mare intensitate asupra procesului nașterii omului. Enigma, neștiința, nesiguranțele au fost risipite în bună parte. Astăzi știm, prin observație și experiment, că ființa umană este constituită în structura și unicitatea ei prin desvoltarea unor corpuscule care îi conțin în germen toate virtualitățile ei biologice: cromozomii, alcătuiți din gène. Structura vieții își află aci taina și condiționările. Corpul și vieața sufletească a unui individ, aptitudinile lui vitale, sunt în funcție de organizarea acestor gène într'un întreg definit. Ființa omului, eul, vieața lui interioară este condiționată, „depinde de un atom". Materia și jocul metamorfozelor ei, atracțiile și repulsiile moleculare, mecanica atomică, chimismul introacelular și, în același timp, infinita complexitate a proceselor, dau actului intim al

constituirii omului un caracter de pură întîmplare. Faptul că ne-am născut *noi*, așa cum suntem și nu altfel, și mai ales faptul că suntem, este rezultatul al unui număr infinit de factori, care ar fi putut ușor să nu fi fost întruniți la un moment dat, pentru a ne constitui. Nașterea omului e un joc al materiei. Jean Rostand notează, parafrazînd pe Noralis: „A procrea, înseamnă a experimenta cu hazardul". Integrat în scurgerea unei îndelungi deveniri, care, la rîndu-i, presupune atîtea condiționări de hazard, omul este el însuși un rezultat al întîmplării. Ființa omului este rodul unei întoite serii de contingențe: structurale și externe: „Așa cum este individul, bun sau rău, el e rezultatul moștenirii unor anumite molecule primite dela părinți, cărora li s'au adăugat anumite influențe externe". Consecințele sociale și morale sunt deprimante: „Răsplățile sau pedepsele noastre nu se adresează în realitate decît chimiei și întîmplării". Iar în altă parte: „A condamna un vinovat e necesar dar, e un lucru odios, pentrucă acesta a fost determinat. Nu există soluție într'un domeniu în care datele problemei sunt neumane".

Disciplinele științifice conduc deci pe Jean Rostand în punctul în care se afla Faine cu decenii în urmă, cînd decreta că viciul și virtutea sunt produse asemănătoare zahărului și urinei. Aceeași viziune materialistă, dar susținută printr'o armătură mult mai închegată de fapte. Rezultatele geneticei nu diriguesc, de sigur, decît către această poziție. Unicitatea de structură și calitățile morale ale omului apar condiționate, în adevăr, de hazardul care a îmbinat particulele gènice într'un întreg ca și de confluențele din afară, sociale sau de ordin educativ. Dar această modelare a exteriorului e limitată. Nicio înrîurire exterioară nu va face o structură umană să dea mai mult decît conține ca virtualități. Cele două serii de variabile sunt dependente, dar influența lor reciprocă e limitată.

Concluziile de ordin social sunt poate tot atît de pesimiste. Biologia arată în adevăr, că dobîndirile noi ale individului, nu se înscriu în patrimoniul speței, că nu sunt într'un cuvînt, ereditare, transmisibile. Perfecțiunea individuală, altitudinea de gîndire a unui om, curățenia lui morală, nu-i aparțin decît sie-și. Copiii lui vor trebui să ia dela început procesul educației și instrucției; ei nu moștenesc nici măcar virtualități, propensiuni în spre desăvîrșire. Progresul sufletesc și modul nu servesc decît individului. „Din tot ceea ce omul a învățat, suferit și simțit în lungul secolelor, nimic nu s'a depus în organismul lui, nimic nu a trecut în animalul pe care îl reprezintă". „Fiecare generație trebue să reia întreaga ucenicie. Și dacă într'o zi civilizația ar fi în întregime distrusă, omul va trebui să înceapă totul dela început".

Aci constată drama și într'o oarecare măsură slăbiciunea omului față de animal. In timp ce o furnică izolată poate relua și reface singură edificiul furnicarului, pentrucă își are înscrisă în reflexe vieața de întreg a speței, omul nou născut și izolat nu poate face nimic, sau trebui să reînceapă întregul proces al civilizației.

Concepția pesimistă, întunecată, cu atît mai descurajantă cu cît este sprijinită pe fapte și observații riguros controlate.

Autorul nu se oprește aci. El desface analitic mecanismul de vieață al omului, îl desarticulează și vădește rolul funcțiunilor inferioare în conduita umană; el arată cum acțiunile omenești sunt, în imensa majoritate a cazurilor, simple „reflexe condiționale", cărora individul nu i se poate decît cu foarte mare greutate sustrage. Deciziile morale sau comportările sociale sunt astfel rezultate ale unor totalizări de reflexe. Crezîndu-se liber, autonom, omul e în realitate supus influențelor din afară, condiționărilor organice, deprinderilor și făgașelor bătătorite ale propriei vieți.

Scalpelul merge mai departe. Știința arată experimental că tot ceea ce suntem, formă, structură, înfățișare fizică, ideație, ritm vital, temperament, este în legătură cu anumite substanțe hormonale, bine

cunoscute chimicește în prezent și cristalizabile. Frumusețea feminină și vigoarea bărbătească, instinctele, caracterul, orientarea sufletească, gîndul, sunt astfel în funcție de substanțele numite foliculină și testasteron care continuă direcția de viează statornicită inițial de structura chromozornială.

Tabloul lui Jean Rostand este deci întunecat. El nu poate fi atenuat nici măcar prin progresiunea imensă a descoperirilor științifice. In zadar s'au obținut schimbări de sex sau prelungiri ale vieții, în zadar savantul reușește să experimenteze în laborator plasticitatea materiei vii, după exemplul sculptorului care însuflețește materia — aceste dobîndiri nu vor schimba nimic din condiția tragică a vieții umane.

Viziunea este exactă, dar parțială. Căci alături și dincolo de aventura protoplasmei" se află aventura spiritului. Infrastructura e depășită. Concepția lui Jean Rostand despre om este trunchiată, formulare de savant robit cercetării materiale. Concepția lui despre om trebuește întregită. Dar această întregire înseamnă o răsturnare totală de perspectivă. Condiționările biologice sunt întregite prin putința omului de ieșire din sine însuși, de autodepășire, de o negație chiar, a biologicului. Omul poate să nege pe sine, anulînd instinctul de conservare individuală, prin sacrificiu; el sfarmă lanțul determinismelor prin frumusețea actului gratuit; depășește materia prin ideal; înfrînge condiționările prin putința lui de liberare de sub servituți. Specificul lui nu e numai înțelegerea locului pe care îl ocupă în lume, efortul de cuprindere, dar și elanul, saltul dincolo de sine, în libertate, în gratuit.

Cele două „aventuri" nu se exclud reciproc. Omul e o ființă esențial antinomică. Inchide în sine, deopotrivă, animalitate și liberare. O reducere a ființei lui la o singură față, este o trunchiare. Cele două structuri se presupun, se întregesc. Prima îndreaptă pe om în spre origini, a doua îl ridică peste propriile limite. Amîndouă însă îl conțin și îl exprimă. Acesta este, credem, adevăratul aspect al condiției umane.

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

RITMICITATEA IN BIOLOGIE. RITMURI ENDOGENE ȘI EXOGENE LA OM ȘI LA ANIMALE.

Schițam de curînd în această revistă cîteva aspecte ale problemei ritmurilor biologice, așa cum se prezintă la vegetale. Situam în centrul preocupărilor chestiunea originei ritmurilor. Cari din ele posedă un mecanism propriu *(ritmuri autonome sau endogene)*? Care sunt provocate de influențe venite din afară *(ritmuri exogene)*? Precum s'a văzut, în majoritatea cazurilor chestiunea nu este așa de simplă de rezolvit cum s'ar putea crede la prima vedere.

La animale, pentru anumite ritmuri funcționale, răspunsul este mai ușor de dat decît la vegetale. Astfel, nu există îndoială asupra faptului că bătăile inimii, mișcările respiratorii, peristaltismul intestinal, etc., au un mecanism propriu. Aceste organe pot prezenta, chiar după ce au fost scoase din organism încă timp îndelungat mișcările lor caracteristice (mai ales dacă sunt ținute în condiții de supraviețuire favorabilă, la temperatura corpului, irigate cu un lichid izotonic propice, etc.). De asemenea este evident că, nefiind provocate de vreun agent extern, mișcările aripilor insectelor sau ale pasărilor sburătoare, mișcările cililor infuzorilor, ale vacuolelor lor pulsatile etc., intră și ele în categoria ritmurilor autonome.

In regnul animal, manifestările ritmice generale, la care participă organismul în totalitatea sa, sunt tot atît de frecvente ca și la plante. Ca și acolo, predomină și aci periodicitatea de 24 de ore, pentru care suntem, a priori, înclinați să presupunem o legătură cauzală cu factorii externi a căror periodicitate depinde de rotația pămîntului. Ca și la plante este totuși deseori extrem de greu de deslușit dacă suntem în fața unui ritm endogen sau exogen (exceptînd bine înțeles cazurile simple amintite). In sfîrșit, o analogie în plus îl constitue faptul că, nu rareori chestiunea se complică prin interferența factorilor interni și externi. In foarte multe cazuri chiar după eliminarea factorilor externi deslănțuitori, ritmurile continuă cîtva timp; intensitatea lor descrește lent la început pentru a înceta complect abia după cîteva zile. Trebue deci să intervie și o componentă lăuntrică în mecanismul lor. Astfel este cazul cu activitatea ritmică deseori citată, a actiniilor și a convolutelor, sincronă cu fluxul și refluxul. Factorii deslănțuitori externi ar putea fi: variațiile stării de umezeală, ale presiunii hidrostatice, sguduiturile apei. Aduse în aquariu, unde aceste condiții sunt constante, animalele prezintă totuși mai departe, timp de cîteva zile mișcările lor ritmice. Pentru a evita ipoteza fixării unor caractere dobîndite s'ar putea presupune o ritmicitate proprie, autonomă, care în aquarium s'ar pierde după cîteva zile din pricina condițiilor de traiu artificiale. Atunci se ridică însă o nouă dificultate: aceea de a

explica coincidenţa cu mişcările mării. Oricare ar fi dificultăţile în explicarea detaliilor acestor reacţii, suntem însă siliţi să admitem că factorul cel mai important în geneza lor îl constitue condiţiile externe; căci la aceleaşi specii, în mări fără flux şi reflux, manifestările ritmice menţionate nu există.

Aspectul general al problemei rămîne acelaşi în cele mai diferite grupuri zoologice. Deajuns să amintim că la fluturii de zi şi de noapte, alternanţa regulată a perioadelor de activitate şi de repaus dispare în condiţii artificiale constante dar că, la începutul experienţei, persistă încă timp de cîteva zile.

Pentru a uşura analiza ritmurilor vitale, gradul activităţii animalului în observaţie se însemnează pe un cerc împărţit în 24 de segmente egale, care reprezintă cele 24 de ore ale zilei *(actograme)*. Există aparate la care însăşi mişcările animalului provoacă în mod automat înregistrarea orelor de activitate. Studiul comparativ al actogramelor arată că există două tipuri principale de comportare: unul *monofazic*, cu un singur maximum de activitate şi altul, *polifazic*, cu mai multe perioade de activitate şi de repaus care alternează în cursul aceleiaşi zile. Factorul cel mai important care intervine în declanşarea ritmurilor monofazice este lumina. De aceea asemenea ritmuri se găsesc, în genere, la animale în a căror vieaţă organele fotoreceptoare au un rol precumpănitor. (Ex.: insectele superioare, în special dipterele şi hymenopterele cu ochiul bine desvoltat, mulţi peşti, etc. Ritmuri polifazice se găsesc la rîme, la gîndacul de bucătărie, la racul de apă dulce, *(potamobius fluviatilis)*, la diferiţi melci etc. In unele cazuri, diferiţi factori externi îşi combină efectul aşa încît tipul de comportare al animalului se modifică în anumite împrejurări. Astfel, în timpul verii, albinele care prezintă de obiceiu un ritm de activitate monofazic ce depinde de intensitatea luminoasă, intercalează în timpul cel mai călduros al zilei o pauză de cîteva ore, aşa încît comportarea ei devine bifazică. Speciile superioare de furnici, pot prezenta în timpul verii modificări de ritm analoage.

Prin studiul actogramelor s'a căutat să se precizeze chestiunea necesităţii obligatorii a repausului. Există oare fiinţe vii care nu se odihnesc niciodată? Un exemplu înşelător, mult citat, de activitate neîntrerupt, este acela al meduzelor care prezintă mişcări ritmice necontenite ale umbrelei lor; în realitate este vorba de mişcări respiratorii care n'au nimic a face cu activitatea propriu zisă a animalului. In cronica precedentă aminteam de un caz de activitate reală, neîntreruptă vreme foarte îndelungată, la un protozoar. Dar, precum spuneam, chiar şi la aceste vietăţi simple la care repausul nu pare a fi asigurat în mod automatic, în condiţiile de traiu naturale alternează totuşi, din pricina variaţiilor condiţiilor externe, faze de activitate cu faze de odihnă. La multe animale (actinii, echinoderme, polipi etc.), fazele de activitate succed neregulat celor de repaus, aşa încît nu se poate vorbi de un ritm propriu zis al activităţii. In genere, aceste animale se pun în mişcare ori de cîte ori se iveşte hrană în proximitatea lor. Bine înţeles este imposibil de ştiut în ce măsură pauzele ivite între fazele de activitate corespund cu odihna sau cu somnul vertebratelor.

Printre fenomenele cu periodicitate de 24 de ore ce se pot observa la om, cel mai de mult cunoscut este ritmul termic. In general temperatura tuturor homeotermelor are un minimum dimineaţa între orele 3—6 dimineaţa. In timpul zilei se urcă ajungînd la maximul ei între orele 16—18. După aceea începe să scadă mai întîi lent apoi rapid în timpul somnului pentru a ajunge din nou către ora trei noaptea la minimul ei. O evoluţie zilnică analoagă o prezintă frecvenţa pulsului, viteza de sedimentare a globulelor, compoziţia chimică şi morfologică a sîngelui, consumarea oxigenului şi eliminarea bioxidului de carbon, diureza, eliminarea azotului prin urină, funcţiile hepatice; de asemenea sistemul vegetativ şi sistemul endocrinian sunt supuse unor fluctuaţiuni zilnice. Din nou se pune întrebarea: ritm endogen sau exogen?

In ceea ce priveşte variaţiile temperaturii s'a crezut altădată că ele ar putea fi atribuite exclusiv alternanţei activităţii din timpul zilei cu repausul nocturn. Dar încercarea de a inversa ritmul termic prin inversarea ritmului activităţii nu reuşeşte (de ex. la păzitori de noapte, la infirmiere de noapte etc.) Tot ce se poate obţine este o oarecare perturbare a ritmului, nu o inversare. Se pare că ritmul normal are tendinţa să se menţie cu tenacitate. Aceasta coincide cu observaţia că sugacii la care se repartizează perioadele de repaus şi de hrănire în mod uniform în cursul zilei şi nopţii prezintă totuşi cunoscuta periodicitate a variaţiilor termice. Ipoteza unui ritm endogen nu poate însă fi admisă, căci călătorind în jurul pămîntului ritmul termic se deplasează şi el în aşa fel încît corespunde mereu orei locale. Se impune deci concluzia că oscilaţiile temperaturii sunt provocate de variaţiile unui factor extern. Nu s'a putut însă lămuri care este acel factor. Cercetările făcute în nordul Islandei, în timpul zilei polare au arătat că la indivizi sănătoşi ţinuţi timp de mai multe săptămîni în condiţii constante de neactivitate (în pat) şi la temperatură neschimbată, ritmul temperaturii proprii persistă. Acel factor nu este deci în legătură cu deplasarea faţă de soare. Printre factorii externi, conductibilitatea electrică a aerului a prezentat un paralelism izbitor cu mersul temperaturii. Totuşi din simplul paralelism al curbelor nu se poate deduce o legătură cauzală. Există aproape 30 de factori meteorologici şi geografici care prezintă o evoluţie periodică asemănătoare. Chestiunea nu s'ar putea deci rezolvi decît dacă ar exista posibilitatea de a ne sustrage în mod succesiv unora dintre aceşti factori pentru a rămîne numai sub înrîurirea altora. Poate că mijloacele de deplasare extrem de rapide (avionul), folosite astăzi în alte scopuri, vor contribui cîndva la lămurirea acestor probleme.

Studiul ritmurilor de 24 de ore, atît de numeroase la om, prezintă nu numai un interes teoretic, ci este şi de cea mai mare importanţă practică. După cum s'a văzut nu putem modifica aceste ritmuri după voinţa noastră. Nu rămîne deci decît să ne adaptăm la comportarea acestor fenomene naturale. Incercarea de a urma calea inversă poate fi dăunătoare şi în cazuri extreme, chiar fatală. Un prînz luat ziua este întotdeauna mai repede digerat şi rezorbit decît unul luat noaptea, indiferent de faptul dacă suntem sau nu obişnuiţi să mîncăm noaptea. Fenomenele diabetice prezintă şi ele o periodicitate de 24 de ore; insulina trebue administrată conform acestui ritm la anumite ore ale zilei, independent de orele meselor, deci contrar modului de a se proceda de acum cîţiva ani.

Pentru a termina cu ritmele de 24 de ore amintim că organele chiar care în sine funcţionează uniform sunt totuşi supuse ritmicităţii generale, datorită corelaţiei care există cu celelalte organe. Astfel este cazul cu funcţia renală. In mod normal nu se observă niciun ritm al diurezei din cauza că această funcţie este modificată de modul în care bem apa. Dacă repartizăm însă cantitatea totală de apă ingerată în 24 de ore în mici porţiuni egale pe care le luăm în fiecare oră, ritmul renal devine aparent. Cercetări amănunţite au arătat însă că în realitate filtrul renal funcţionează uniform. Ritmicitatea provine dela primirea periodică a materialelor de filtrat care depinde în mare parte de funcţia ficatului. La rîndul ei ritmicitatea ficatului este în mare parte sub dependinţa ritmului funcţional al glandelor suprarenale. Ritmul întregului sistem endocrin şi vegetativ depinde de ritmul funcţional al hipofizei care prin intermediul conexiunilor ce există cu nervul optic este sub influenţa intensităţii luminoase. Se pare deci că, în ultimă analiză, o mare parte a ritmicităţii aparatului complicat care este organismul uman, depinde de alternanţa dintre întunerec şi lumină. Este locul să amintim şi de corelaţia ciudată care există între intensitatea luminoasă şi tonusul muscular, chestiune

care a fost pusă de mult în evidenţă prin studiul tropismelor şi al tactismelor, dar al cărui mecanism intim este pînă astăzi încă necunoscut.

Influenţa covîrşitoare a razelor solare în vieaţa animalelor reiese în toată amploarea ei abia dacă adăugăm exemplelor de mai sus şi chestiunea ritmurilor anuale. Din punct de vedere biologic iarna cuprinde perioada de 3 luni în care intensitatea iradiaţiei solare este minimă (a 2-a jumătate din Noemvrie, Decemvrie, Ianuarie prima jumătate din Februarie), iar vara perioada de intensitate maximă (a 2-a jumătate a lunii Mai, lunile Iunie şi Iulie în întregime, prima jumătate a lunii August). Factorii importanţi sunt razele calorice şi mai ales cele ultra-violete. Intreg metabolismul este sub dependenţa acestora din urmă. In timpul iernii metabolismul bazal scade. La unele animale această depresiune este atît de mare, încît se manifestă sub forma somnului ibernal. Incercarea de a împiedeca ibernarea ţinînd animalele la cald, sau din contra de a împiedeca trezirea lor primăvara, menţinîndu-le la temperaturi scăzute dau greş; cu toată constanţa condiţiilor calorice animalul ibernează iarna şi se trezeşte primăvara. Somnul ibernal poate însă fi împiedecat hrănind animalele cu vitamină D sau prin iradiere cu raze ultra-violete. In mod analog se prezintă şi chestiunea creşterii copiilor: lentă în timpul iernii biologice, se accelerează în timpul primăverii şi este rapidă în timpul verii. Bine înţeles, că în Australia acest ritm este deplasat cu $1/2$ de an. Altădată s'a crezut că, variaţiunile de temperatură ar fi determinante. Dar observaţii sistematice au permis să se excludă factorul caloric. Din contra, prin iradierea copiilor cu raze U. V. se poate obţine o creştere uniformă şi rapidă în tot cursul anului. Bine înţeles că aceste fenomene sunt în strînsă legătură cu problema rachitismului, a tetaniei, etc., asupra cărora nu putem insista. Funcţionarea întreg sistemului endocrin este supus fluctuaţiunilor sezoniere. In legătură cu ele sunt şi oscilaţiile periodice anuale ale stării psihice şi variaţiunile instinctelor în special ale instinctului sexual. De altfel există nu numai turburări datorite *lipsei* de raze U. V. ci şi stări patologice deslănţuite prin *creşterea intensităţii* lor în timpul primăverii şi al verii (diferite boli allergice, accidentele cutanee ale pelagrei, etc.).

Printre ritmurile anuale care joacă un rol important în vieaţa omului şi a animalelor mai trebuesc citate epidemiile. Cele mai multe valuri anuale epidemice sunt în legătură cu influenţa pe care o au razele solare, în special căldura, asupra agenţilor cauzali sau al agenţilor de diseminare ale bolilor infecţioase; se adaugă variaţiile facultăţii de a elabora anticorpii, indispensabili în lupta anti-infecţioasă, care pare a fi şi ea în raport cu chestiunea razelor U. V. şi a vitaminelor. Sunt însă şi unele boli infecţioase, de ex. poliomielita, pentru care pînă astăzi încă nu se ştie care ar putea fi explicaţia oscilaţiilor anuale epidemice. De asemenea sunt prost cunoscute cauzele ritmurilor multi-anuale ale epidemiilor.

In afara influenţelor ritmice direct observabile, soarele mai are asupra omului şi efecte periodice care se manifestă numai în statistici. Cercetîndu-se în această privinţă statisticele cazurilor de moarte în cîteva oraşe europene s'a descoperit, acum cîţiva ani, că frecvenţa lor creşte în mod periodic, coincizînd cu erupţiile solare puternice. In acelaşi timp se ivesc pe pămînt diverse perturbări ca furtuni magnetice, lumini polare, electro-paraziţi etc. Factorul cauzal care acţionează asupra omului n'a putut fi determinat. In ceea ce priveşte mecanismul este probabil că deseori organismul uman bolnav se găseşte la limita rezistenţei sale aşa încît perturbările uşoare venite din afară, care pentru omul sănătos ar trece neobservate, sunt suficiente pentru a provoca moartea în aceste cazuri.

Tot prin metode statistice s'a căutat să se lămurească problema influenţei perioadelor lunare asupra omului. Din nefericire constatările făcute de diferiţi cercetători sunt în contrazicere unele cu altele aşa încît nu putem intra în detaliile acestei chestiuni. De ajuns să amintim

că ar exista, după unii, o influenţă lunară asupra momentului naşterii, asupra ritmului menstrual, etc. De asemenea se pare că în regiunile de coastă ale oceanelor naşterile sunt mai frecvente în momentul fluxului şi al refluxului. Toate acestea constitue exemple de modul în care procese biologice cu periodicitate proprie (ciclul menstrual, graviditatea) pot fi influenţate de factori externi.

In general studiul ritmurilor endogene poate da impresia că este mai arid şi mai puţin interesant decît al ritmurilor exogene. Căci problemele care se pun în legătură cu primele sunt în aparenţă lipsite de mister, nu se pretează uşor generalizărilor şi adîncirea lor presupune stăpînirea unor cunoştinţe şi unor metode de lucru speciale, greu accesibile acelora care vin în contact numai dela distanţă cu disciplinele ştiinţifice. Din contra chestiunea ritmurilor exogene, graţie legăturilor pe care le prezintă cu problema influenţelor cosmice asupra omului şi prin faptul că este mai propice generalizărilor şi vederilor sintetice, apare multora mai plină de farmec. In plus se adaugă părerea destul de răspîndită că în acest domeniu n'ar fi necesare cunoştinţe precise de specialist, credinţă care s'a manifestat în repetate ori în diverse articole apărute în diferite ţări în ultimii 10 ani. Este deci necesar să se sublinieze că, tocmai aci, nu au dreptul la păreri proprii decît cei înarmaţi cu suficient spirit critic şi cu cunoştinţe solide de meteorologie, de astro-fizică, de calcul statistic, etc. tot atît de indispensabile ca şi cunoaşterea aprofundată a fiziologiei, a patologiei şi a biologiei generale. Tocmai din cauza necesităţii unor facultăţi atît de multiple, progresele realizate în acest domeniu sunt mai lente. Multe din probleme indicate nu vor putea fi rezolvite decît prin conlucrarea specialiştilor unor discipline foarte îndepărtate unele de altele.

In sfîrşit rămîne să atragem atenţia asupra faptului că şi în capi-
tolul ritmurilor endogene, care cuprinde atîtea fapte în aparenţă di-
sparate. sunt posibile generalizările şi vederile sintetice. Căci toate mişcă-
rile ritmice servesc obţinerii unui proces continuu. Din punct de vedere
teologie s'ar putea deci spune că din pricina limitelor impuse în spaţiu şi
timp obiectelor biologice, fenomenele continui nu se pot obţine de-a-dreptul
ci numai prin intermediul ritmicităţii. Locomoţiunea în aer, în apă şi pe sol
se face graţie activităţii ritmice a organelor de mişcare, oxigenarea ne-
întreruptă a sîngelui şi a întregului organism are loc prin intermediul
ritmului respirator. propulsiunea continuă a torentului sanguin se dato-
reşte activităţii ritmice a inimii. etc., etc., etc.

Dr. S. A. STURDZA

CRONICA PLASTICĂ

SALONUL OFICIAL (ALB ȘI NEGRU) SALA DALLES.

O expoziție de alb și negru presupune o prezentare de desene, cel puțin în pricipiu. Dar ce e desenul? Să încercăm o definiție cît mai simplă și desbrăcată de orice ornament literar. Desenul este după noi mijlocul de a reproduce un obiect sau o ființă pe o suprafață plană. Acest lucru admis, să privim înapoi încercînd a reconstitui cum a evoluat acea noțiune a desenului. Inainte de a scrie, omul a desenat. Reproducerea modelelor din natură l'au dus progresiv spre schematizarea formelor, care au devenit ideograme. Desenul este deci la obîrșia scrisului. Chiar după ce desenul s'a despărțit de scris, el a păstrat mult timp un caracter pur descriptiv și narativ. Desenul a fost deci, dela început, un mijloc de comunicare între oameni și tot odată un mijloc de fixare a unor forme. Dela început desenul a cerut un efort mintal, care să facă posibilă transpunerea unui obiect situat în spațiu pe o suprafață plană. Acceptînd convențiile desenului, printr'un efort al spiritului, omul a ajuns în stăpînirea unei metode care i-a desvoltat mijloacele de observație. Prin perfecționarea observației naturii, omul și-a desvoltat spiritul de discriminare care l-a dus spre noțiunea frumosului. Desenul este deci o luare de contact cu natura, pe un plan spiritual. Desenul nu este niciodată o simplă copiere a naturii, dar întotdeauna o transpunere, deci un act al inteligenței.

Dacă la început desenul a fost numai descriptiv și analitic, adică cît se poate de obiectiv, prin evoluția și perfecționarea mijloacelor lui el tinde, încetul cu încetul să exprime impresia. Incepe astfel o fixare a efemerului în aspectele naturii. Desenatorul tinde a da precădere efectelor, aparențelor și deformațiilor provenite din mișcări, distanță și lumină.

Cînd desenatorul va dori să reprezinte un obiect cît mai real posibil, el se va întoarce la vechile principii descriptive ale desenului, perfecționîndu-le. Astfel, prin scindarea preocupărilor din domeniul desenului în: desen de aparențe și impresii și în desen descriptiv; desenul de impresie liberat întru cîtva de preocuparea realității obiective ajunge la un maximum de posibilități în expresia artistică, pe cînd a doua expresie a desenului ia un caracter științific de riguroasă preciziune.

Desenul arhitectural, ingineresc, botanic și anatomic fac parte din a doua categorie. Iar desenul artistului atent la expresiunile vieții va fi liber să caute prin forme, dincolo de forme, cele mai adînci ori subtile mărturii ale naturii, compunîndu-le, echilibrîndu-le, integrîndu-le în opere autonome, care nu mai descriu pur și simplu obiecte ori ființe. Punctul de vedere lung cugetat, cu grijă ales și adînc simțit, intuiția unei ființe care ia natura drept temă a expresiunii sale și nici de cum ca un simplu subiect de imitat sau de descris, duce la înfăptuirea operei de artă așa cum o concepem noi, operă care cu mijloacele picturii (pictura care nu

e decît un desen evoluat) ajunge la desăvîrșirea exprimării. Dar nu trebue uitat o clipă că la baza tuturor artelor plastice, desenul rămîne cu legile sale riguroase și disciplina lui neinduplecată, ca o legătură între obiectiv și subiectiv, între impresie și realitate. Această constatare a îndreptățit pe Ingres, marele desenator, să opună că „desenul este probitatea artei".

Oricît de subiectiv ar fi un desen, oricît de fugară ar fi o notațiune, oricît de schematică ar fi o schiță, ea nu este valabilă dacă nu se simte în ea, măcar indirect, o legătură cu rigoarea descriptivă și analitică a desenului obiectiv, adică a „desenului cunoștință".

O operă de artă plastică, pentru ca să ajungă a fi o valoare, trebue să-și găsească echilibrul între „desenul cunoștință" și „desenul impresie"! „Desenul cunoștință" are drept țintă să ajungă la o valoare științifică, „desenul impresie" urmărește exprimarea sentimentului produs de obiect asupra noastră și nu chiar reprezentarea obiectelor.

In orice caz „desenul impresie" are tendința de a se pierde în neant, dacă n'are totuși un punct de plecare în domeniul cunoștinței. Căci ceea ce crede și simte desenatorul nu poate fi exprimat decît atuncea cînd sunt ratificate de cunoștință, adică de intervenția spiritului critic a discriminării și analizei.

Sus enunțatele considerațiuni, le-am făcut gîndindu-mă la desen în general, la anumite opere a maeștrilor de azi și de altă dată dar nicicum gîndindu-mă la salon. Se pare că expozanții, în marea lor majoritate, au luat titlul salonului „ad literam" trimițînd lucrări în alb și negru care nu sunt desene. Plimbîndu-ne în fața anarhicei prezentări a lucrărilor, rămînem înmărmuriți de atmosfera generală a salonului în care a intrat cine a vrut, trimițînd ce a vrut. Prima impresie e de plictiseală și de neglijență, a doua de neseriozitate. Lipsă de tehnică, și ceea ce este mai grav, disprețul de tehnică chiar elementară. Acest salon, ca de altfel multe altele, e o manifestație de incultură. Cele cîteva desene care merită această apelațiune se pierd într'o mare de mîzgălituri. Pe toate zidurile se văd impresii de vacanțe grabnic așternute pe hîrtie și lucrări scoase de sub saltele sau din sertare. Peisajul, figura, portretul sunt tratate la rînd, cu aceeași oboseală a mînii și aceeași neatenție a ochiului. Lipsă de vlagă, lipsă de voință de a compune, de a depăși schița fugară și impresia vagă. Nicăeri o constrîngere, o atitudine, o năzuință superioară. Lipsă de bună cuviință și mai ales lipsă de evlavie față de artă. Bădărănie și megalomanie.

Și totuși, mulți dintre cei care expun, vorbesc sgomotos de înoirea artei, de o eră nouă, de o pictură socială cu subiecte vaste pe suprafețe și mai vaste. De acord... Dar cu ce tehnică? Cu ce cunoștinți? Arta mai este și manuală. Dacă nu știi să-ți mînuești uneltele ce vei face numai cu inspirația și cu pretențiile? Fără tehnică nu se poate nimic. Fără cunoștințe nimic valabil.

EXPOZIȚIA PALLADY, PĂTRAȘCU, TONIȚA, ȘIRATO (Căminul Artelor).

Sub Arcadele Kretzulescu, la Căminul Artelor, Ionel Jianu a organizat o expoziție Pallady, Pătrașcu, Toniță, Șirato. Această confruntare este cu atît mai interesantă prin faptul că cei patru pictori au temperamente cu totul opuse.

Reapariția lui Șirato e o deziluzie. Naturile moarte (flori) nu sunt compuse nici din punct de vedere al desenului, nici al culorii. De o cromatică brutală cu excese de cadmiumuri care dau tonuri de lampion, cu o preocupare de a ajunge cu orice preț la intensitatea culorii, tablourile lipsesc de armonie, prezentîndu-se într'o atmosferă arbitrară. In

peisaje, aceste defecte se agravează printr'o vrută lipsă de consistență a desenului și stridențe în colorit.

Nici Pătrașcu nu e de data aceasta la înălțimea reputației sale. Pinza principală reprezentînd un atelier la mare e dezagreabilă din toate punctele de vedere. Tonalitățile sunt posomorite, materia e uscată, nudul disgrațios, tablourile din perete fac pete negre pe zid, pe fereastră se vede un peisaj marin, lumina e egală și mahmură iar culorile sărace. Nici una din calitățile cunoscute lui Pătrașcu nu sunt aparente în această lucrare. Nici Veneția expusă, n'are obișnuitul farmec, calitățile de prețiozitate și adîncime a celorlalte picturi făcute în orașul Dogilor de Pătrașcu. Nu regăsim în Veneția prezentată de astă dată albastrul profund, verdele de smarald și roșul de Sankir unindu-se într'o rară armonie. Albastrul cerului e dur și culoarea caselor trage spre un roz spălăcit iar apa, cu jocurile sale de culori nu parvine a da unitate peisajului.

Intr'un mic tablou reprezentînd un colț de salon (subiect de predilecție al pictorului) reapare de o dată tot farmecul picturii lui Pătrașcu, toată sensibilitatea și toată știința lui. O misterioasă luminozitate scaldă obiectele. Gama culorilor e sobră, materia bogată. Intr'un cuvînt e un adevărat Pătrașcu.

Pînzele lui Toniță, cu toate că sunt de o inegală calitate, redau bine clima pictorului dispărut. Din luminozitatea pe bază de ocru a pastei lui Toniță emană un farmec particular și personal. E o pictură făcută cu evlavie și fervoare. Pictura lui Toniță e dornică și vie. Fără a picta subiecte „naționale", prin felul lui de a se exprima e foarte romîn, foarte local. In talentul lui sunt reminiscențe ale geniului popular, ale sensibilității populare. E ceva direct și comunicativ în această pictură totuși sobră. Un tors de femee în aer liber rezumă bine aceste însușiri ca și un portret de fetiță pe fond de verdeață.

Tabloul grupului de cerșetori e vădit inspirat de unele desene ale lui Steinlen. Cu această ocazie Toniță și-a impus o temă ilustrativă și anecdotică care ese din obișnuitele sale preocupări. Ea desvălue calitățile sale de desenator care se pot studia și la etajul Căminului Artelor unde sunt expuse o serie de schițe. Forma la Toniță e întotdeauna plină. Desenul e sigur și continuat de pictură. Toniță avea în el posibilități de pictură monumentală pe care a încercat s'o realizeze în fresca bisericească la sfîrșitul vieții sale. O mare expoziție retrospectivă a lui Toniță, făcută cu discernămînt și cu grijă, ar fi de o mare utilitate. Opera lui e solidă și vie. O privire de ansambul asupra ei ne-ar da prilejul unei situări mai precise în istoria picturii noastre. Ea ar veni ca o înviorare a clipei prezente și un îndemn de a nu părăsi unele drumuri urcînde spre zări luminoase.

Trei naturi moarte, două nuduri și un peisaj compun panoul unitar a lui Th. Pallady. In discreția cromaticei sale, culorile nu pierd nimic din intensitatea lor. Toate cele trei soiuri de subiecte, sunt scăldate în aceeași luminositate clară. Nicio ocolire a dificultății, nicio complezență anecdotică. Fiecare lucrare îți dă o impresie de siguranță și de seninătate. Nicio reminiscență literară și estetizantă. Pictură pură dusă pînă la extrema ei consecvență. Libertate și stăpînire de sine.

*

EXPOZIȚIA PICTORULUI MEDREA. (Facultatea de Arhitectură).

In sala de expoziție a Facultății de Arhitectură, C. Medrea expune un popor de statui, statuete, busturi, plus unele basoreliefuri, machete, fragmente și desene, adică 125 de obiecte. E cam mult pentru vizitator.

Medrea e cunoscut și consacrat de mult. Incă tînăr e departe de a fi uitat și în plină ascendență. De ce atuncea această paradă retrospectivă care dăunează sculpturii sale. Busturi, capete, statui și statuete sunt așezate la o distanță de cel mult 2 metri. Nicăeri nu e spațiu pentru a

privi un lucru cum trebue. Prezentarea face parte dintr'o expoziție și nu e un lux de care expozantul să se poată lipsi.

Nu cred că Medrea a vrut, o performanță a neobișnuitei sale puteri productive. Nu era nevoe de aceasta, lucrul fiind cunoscut. Elanul vital din opera lui Medrea ține loc de ideal plastic și constructiv. In compoziții, machete, nuduri, apare aceeași poftă de vieață și de sănătoasă sensualitate. E o sculptură foarte materialistă în care forța și fecunditatea sunt mereu evocate. Am revăzut cu plăcere compoziția „Cultura" care fusese făcută pentru a fi un motiv de calap la pavilionul Romînesc dela New-York. Acolo în plină lumină, într'un spațiu imens, terminînd o mare perspectivă această compoziție plină de avînt lua întreaga ei valoare. Acest bărbat care pășește spre viitor, cu încredere urmat de tovarășa lui întruchipează bine dinamicul și optimismul culturii moderne. Nimic academic în această realizare vitalistă. Aceleași calități se regăsesc în mai toate statuile și compozițiile lui Medrea. Vehemența gestului a părintelui Lupaș simbolizează vlaga combativă a Ardealului. E mult ritm în dansatoarele din panoul de stînga a compoziției „cîntarea cîntărilor" și adesea multă grație în nudurile de adolescențe. In general Medrea vrea mișcare, iar atitudinele pe care le caută sunt mai mult de încordare și de forță. In busturile lui se regăsește cîte odată puțină seninătate.

G. M. CANTACUZINO

CRONICA JURIDICĂ

COPILUL NATURAL IN LEGISLAȚIA SOVIETICĂ [1])

Trebue să spunem dela început că termenii de *copil natural* sau *filiațiune naturală*, care, în legislația noastră arată situația juridică a copilului născut în afara căsătoriei, față de părinții săi, nu se mai regăsesc în codul civil sovietic, pentrucă în interiorul familiei, legea sovietică socotește pe toți copiii egali în drepturi și datorii față de părinții lor, indiferent dacă la data nașterii sau concepțiunii părinții erau legați sau nu prin căsătorie.

In consecință, dacă adoptăm totuși denumirile de paternitate naturală și copil natural, în înțelesul pe care aceste noțiuni le au în legislația noastră, o facem numai pentru a delimita cadrul studiului nostru la stabilirea paternității unui copil, a cărui mamă nu era căsătorită la epoca nașterii sau concepțiunii lui.

Odată stabilită această paternitate, drepturile ce decurg din ea, nu diferă însă cu nimic de cele pe care le au copiii legitimi.

Această asimilare a copiilor naturali cu cei legitimi, nu trebue să surprindă într'o societate care, aflîndu-se într'un anumit stadiu al evoluțiunii sale, și-a propus să realizeze o egalitate în drepturi, obligații și posibilități materiale pentru toți indivizii ce o compun.

Pare deci că în interiorul familiei se produce un fenomen analog cu cel întîmplat în interiorul societății. In adevăr, dacă socotim, că într'o societate cu clase privilegiate alături de clase mai puțin favorizate a fost firesc să existe o familie cu membri inegali în drepturi, atunci pare tot atît de logic ca unei societăți ce-și propune să realizeze o egalitate între toți indivizii ce o compun, să-i corespundă o familie ai cărei membri să nu mai aibă o situație juridică diferită izvorînd din faptul, de care ei nu sunt cu nimic vinovați, de a se fi născut din părinți căsătoriți ori nu, sau din faptul că tatăl respectiv vrea să-i recunoască sau nu.

Istoria popoarelor ne arată destul de clar această evoluție paralelă a fenomenelor din interiorul societății cu cele dinlăuntrul familiei. Cît timp a existat o familie nediferențiată, acesteia i-a corespuns o confuză proprietate colectivă și o societate omenească fără contururi precise. Familiei diferențiate îi corespunde regimul de proprietate privată. Aceasta la rîndul ei a impus societății o organizare bazată pe clase sociale,

[1]) Ne referim la textul original al „Codului Legilor despre familie, tutelă, curatelă și actele stării civile în U. R. S. S." care, prin Ucazul din 14 Decemvrie 1940 s'a extins din Ucraina (U. R. S. S.) pe teritoriul Republicei Moldovenești. Moscova 1941. Editura Juridică N. K. J.

clădite pe criterii de putere materială, care a cuprins apoi în ea și puterea politică. Odată ivită această societate, despărțită în clase sociale, problema inegalității de drepturi între membrii familiei s'a pus din plin. Liniștea egoistă a familiei oficiale, bazată pe căsătorie, nu putea fi tulburată de copiii rezultați întîmplător, din relațiile părinților în afară de căsătorie. Aceștia erau elemente indezirabile, care erau privite ca un neajuns ce nu putea fi evitat ci numai ignorat. Ivirea unor asemenea elemente ce jenau ipocrizia relațiilor matrimoniale legale nu erau prea rare. Istoria scrisă și nescrisă a popoarelor cunoaște și relatează multe cazuri cînd personaje importante, istorice sau legendare, au avut relații și progenituri înafara limitelor familiei legitime [2]). Iar membrii familiei legitime nu au privit niciodată cu ochi buni ivirea elementelor din afara familiei, tot așa după cum clasele sociale înstărite nu au admis niciodată ca celelalte clase să fie egale în drepturi cu ele.

A trebuit să treacă multe veacuri pentru ca în cadrul societății precum și în acel al familiei să se cedeze în favoarea celor pe care legea oamenilor îi cataloga ca nefericiți dela natură.

In cadrul societății, aceasta s'a tradus prin lupte, sub diverse forme, pînă la cele mai violente — revoluții — pentru a se ceda de fiecare dată cîte puțin, pînă cînd s'a putut ajunge la considerația, că este drept, ca cel puțin inițial, la intrarea în vieață, oamenii să fie egali de înarmați cu posibilități materiale. Și dacă în privința drepturilor asupra proprietății, din care au decurs apoi toate drepturile politice, s'a cedat atît de greu, în interiorul familiei lupta a fost încă și mai dîrză.

Pînă în secolul 19, nu s'a cîștigat aproape nimic în această materie. Copilul natural era indicat, în unele țări, chiar prin denumiri jignitoare (bastard), iar drepturile lui erau reduse la o simplă pensiune alimentară [3]).

In timpul revoluției franceze, Convențiunea a acordat copiilor naturali drepturi egale cu ale celor legitimi, dar numai dacă-s recunoscuți voluntar de către tatăl lor. Căutarea forțată a paternității naturale era prohibită.

Codul Napoleon, rezultat al unei concepțiuni pur individualiste, (mai ales cu privire la proprietate, — fapt pentru care a și fost numit uneori un „cod al proprietarilor") a dat tatălui puteri excesive față de ceilalți membri ai familiei. Față de copiii naturali, aceste prerogative echivalau cu un drept de viață și moarte socială, după cum copilul natural era recunoscut sau nu. Numai mult mai tîrziu și cu mare greutate, i s'au recunoscut și copilului natural anumite drepturi, care au sporit mereu dela o simplă pensiune alimentară pînă la asimilarea completă cu copilul legitim.

Pe această scară a drepturilor acordate copilului natural, legislațiile actuale se pot împărți astfel [4]):

1. Căutarea paternității naturale este prohibită: legislația franceză pînă la 1912, cea italiană — vechiul cod — și legislația cîtorva țări din America de Sud.

2. Efectele paternității naturale sunt reduse la o *simplă pensiune alimentară*, dar cercetarea ei este admisă în mod larg: Codul civil german, austriac și legislațiile anglo-saxone.

3. Paternitatea naturală stabilită, are efecte de stare civilă — nume naționalitate, drepturi succesorale — dar căutarea ei este foarte îngrădită, nefiind permisă decît în cazuri limitativ determinate de lege. Este sistemul codului civil italian — cel nou, — francez, spaniol, portughez.

[2]) A. Vereque: *Histoire de la famille.*

[3]) Planiol I. 1520.

[4]) R. Savatier: *La recherche de la paternité naturelle*, p. 39.

Codul civil romîn prohibă, în principiu, cercetarea paternității naturale, iar cazurile, limitativ determinate de lege nu sunt decît de foarte rară aplicațiune practică. Cu toate acestea, drepturile acordate unui copil ce și-ar stabili astfel paternitatea naturală, sunt reduse la o simplă pensiune alimentară pînă la majorat [5]).

Sistemul legislației elvețiene se încadrează în cele două categorii de sub punctele 2 și 3 de mai sus, deoarece, potrivit dispozițiunilor codului civil elvețian, cercetarea paternității naturale are drept efect, fie o pensiune alimentară, atunci cînd ea este rezultatul unei prezumțiuni, fie efecte de stare civilă — nume, naționalitate, drepturi succesorale — atunci cînd paternitatea este stabilită pe bază de probe concludente, în cazurile limitativ determinate de lege.

Dacă acordarea unui minimum de drepturi în favoarea copilului natural a însemnat primul pas în calea realizării unei norme de echitate socială, legislația sovietică reprezintă punctul cel mai înaintat pe scara evoluției în această materie. Ea socoate că orice dispozițiune care lipsește copiii naturali de drepturile acordate celor legitimi, este și inechitabilă și antisocială. Antisocială, întru cît interesele generale ale colectivității cer ca toți membrii ei să aibă posibilitatea de a se desvolta spre a putea colabora într'o proporție mai mare la efortul general, ceea ce se traduce prin tot felul de contribuțiuni pe care societatea în orice caz le cere, fără distincțiune că cel obligat s'a născut în cadrul sau înafara căsătoriei legitime.

Pe de altă parte este inechitabil ca societatea să intervie pentru ocrotirea copilului născut în cadrul unei familii legalmente constituite și să nu intervie în favoarea copilului natural, lipsit de protecția unei familii, numai pentru faptul că tatăl nu vrea să-l recunoască.

Prin urmare, întru cît copilul natural are dreptul de a fi ocrotit de lege, soluția ce se impune este ușor de formulat: ori societatea își ia asupra ei sarcina de a crește și educa pe acești copii, ori se dă acestor copii posibilitatea să-și găsească pe tatăl lor firesc.

Ultima soluție pare că se impune cu atît mai mult cu cît ar fi inechitabil ca, mama fiind cunoscută, să contribue singură la întreținerea unui copil, la nașterea căruia n'a fost singura autoare.

Această soluție, după cum am văzut mai sus, a fost admisă de cele mai multe legislații moderne.

Printre acestea, legislația sovietică este singura care asimilează complet copiii naturali celor legitimi, în privința drepturilor lor civile [6]). Codul sovietic al familiei, aplicabil pe teritoriul Republicei Socialiste Moldovenești, se exprimă clar:

„Drepturile și datoriile copiilor față de părinți precum și a părinților față de copii, decurg din filiațiune, indiferent dacă, în momentul concepției sau nașterii copiilor, părinții lor erau sau nu căsătoriți” [7]).

---

[5]) L. nr. 443 din 10 Iulie 1943, pt. modificarea art. 304, 305, 307 și 677, cod civil.

[6]) Este interesant de constatat, că și dreptul musulman ajunge la aceeași soluție, pe căi cu totul diferite. Profetul și discipolii săi au considerat, că un popor de cuceritori nu trebuie să aibă o clasă de desmoșteniți, cu drepturi civile reduse și atunci au considerat că un copil, a cărui mamă a fost odată căsătorită, iar el s'a născut după desfacerea acestei căsătorii, va fi totuși considerat ca fiind copilul fostului soț legitim al mamei lui, chiar dacă presupusul tată murise cu ani înainte. Se consideră deci, că epoca de gestațiune poate să dureze mai mulți ani, numai pentru a salva astfel pe copil de regimul filiațiunii naturale. Emile Larcher *Traité élémentaire de législation algérienne*, Paris, 1911, I, 436.

[7]) Art. 1 din Codul legilor despre *Familie, Tutelă, Curatelă și Actele stării Civile în U. R. S. S.* care s'a extins din Ucraina pe teritoriul Republicei Moldovenești prin Ucazul din 14 Dec. 1940. Moscova 1941. Editura juridică N. K. I. Text original.

Pe de altă parte, copiii, pe orice cale și-ar fi stabilit paternitatea — judecătorește sau prin recunoașterea voluntară a tatălui — se vor bucura de același regim juridic, spre deosebire de cele mai multe legislații, între care și cea romînă [8]), care fac să difere efectele paternității stabilite pe cale de judecată, de cele ale paternității provenite din recunoașterea voluntară a tatălui (drepturile copilului fiind mai întinse în această din urmă ipoteză).

Dar pînă la recunoașterea de către tatăl său, ori pînă la hotărîrea justiției asupra cererii sale privitor la căutarea paternității naturale, copilul nu are legături juridice decît cu mama. In afară de ipoteza recunoașterii lui de către tată prin însuși actul de naștere, copilul nu va avea un tată decît după trecerea unui oarecare interval de timp. El va rămîne deci tot atîta timp lipsit de toate drepturile ce decurg din existența unui tată.

Această situație este foarte prejudiciabilă copilului, care în acest interval de timp nu poate primi întreținere și educație, decît din partea mamei.

Pentru a înlătura acest neajuns, legislația sovietică, care se conduce în această materie numai după modul în care pledează interesele copilului, a căutat să găsească încă dela început, chiar înainte de naștere, un tată prezumtiv al copilului, care să fie supus, ca atare, la toate obligațiunile respective și care are, bine înțeles, dreptul de a răsturna, pe cale de judecată, această prezumție.

In acest scop, orice femee însărcinată, indiferent că este căsătorită sau nu, are dreptul de a face, la oficiul de stare civilă, o declarație referitoare la tatăl copilului cu arătarea tuturor datelor ce-l pot identifica. Declarația femeii însărcinate trebuie să fie însoțită de un certificat medical, care va arăta existența sarcinii și data aproximativă a concepției. Această declarație, cu aceleași consecințe juridice, poate fi făcută și de o femee care a născut. In acest caz, declarația cu privire la tatăl copilului va trebui să fie făcută în termen de o lună dela naștere. După trecerea acestei perioade, stabilirea paternității naturale nu se poate face decît prin recunoașterea voluntară a tatălui (art. 3) sau pe cale de judecată (art. 10).

In cazul cînd s'au făcut declarațiile de mai sus în termen, cel indicat de ele este prezumat tată al copilului. In această situație tatăl prezumtiv poate să ia următoarea atitudine: a) Confirmă declarația femeii, iar confirmarea lui echivalează cu o recunoaștere; b) Nu confirmă declarația femeii și atunci, la înștiințarea ce i se face prin oficiul de stare civilă, va trebui să răspundă dacă se recunoaște sau nu tată al copilului. Acest răspuns va trebui dat în termen de o lună dela data înștiințării.

In ipoteza în care, în termen de o lună dela încunoștiințare, tatăl prezumtiv nu dă un răspuns care să tindă a răsturna pe cale de judecată prezumția de paternitate rezultată din declarația mamei, el va fi trecut în registrul de stare civilă ca tată al copilului. Ii rămîne totuși posibilitatea ca, timp de un an, socotit din momentul încunoștiințării, să deschidă acțiune în justiție pentru răsturnarea acelei prezumții. Dacă nici în acest interval de timp tatăl prezumtiv nu face acțiune în justiție pentru a răsturna prezumția de paternitate rezultată din declarația mamei, el va fi considerat în mod irevocabil tată al copilului. Dacă, dimpotrivă, în interval de o lună dela primirea încunoștiițării despre declarația mamei, tatăl prezumtiv face o contestație prin care tinde să răstoarne pe cale de judecată afirmațiunile mamei, el nu va mai fi trecut în registrul de stare civilă ca tată al copilului, ci înscrierea cu privire la tatăl copilului se suspendă pînă la rezolvarea conflictului de către instanța sezisată.

---

[8]) Legea Nr. 443 din 10 Iulie 1943 pentru modificarea art. 304, 305, 307 și 677 din codul civil.

In afară de ipoteza de mai sus a prezumției de paternitate, rezultată din declarația mamei, ipoteză specifică dreptului sovietic, paternitatea naturală a unui copil poate fi stabilită și prin celelalte moduri cunoscute în legislațiile moderne: recunoașterea voluntară și cercetarea paternității naturale pe cale de judecată.

Recunoașterea voluntară a tatălui are loc atunci cînd în registrul actelor de stare civilă nu s'a făcut nici o mențiune cu privire la tatăl copilului. In acest caz, tatăl se poate recunoaște ca atare, făcînd o declarație adresată organului local de stare civilă. Această declarație nu va avea însă efect, dacă nu este confirmată de către mama copilului, care se află inscrisă în registrul de stare civilă.

Dreptul tatălui de a-și recunoaște copilul pe această cale durează în ori ce caz, numai pînă la majoratul acestuia din urmă.

In sfîrșit, paternitatea unui copil va putea fi stabilită numai pe cale de judecată atunci cînd în registrul de stare civilă nu se află nici o indicațiune despre părinții acestuia, ori s'au făcut înscrieri eronate, cu privire la ei, sau la data de naștere a copilului. In această ipoteză toți cei interesați, persoane sau instituțiuni, au dreptul de a se adresa justiției spre a stabili cine sunt părinții copilului sau data exactă a nașterii acestuia (art. 10).

In situațiunea expusă mai sus, a stabilirii filiațiunii unui copil, atunci cînd se ridică discuție în instanță asupra inexactității datelor referitoare la părinții înscriși în registrele de stare civilă, prin faptul că alte persoane se recunosc ca părinți ai copilului, instanța respectivă rezolvă asemenea litigii, ținînd seama numai de interesele copilului.

In consecință, ea va fi obligată să nu dea cîștig de cauză persoanei, în favoarea căreia pledează prezumția de paternitate sau maternitate cea mai puternică, dacă astfel cer interesele copilului [9]).

Din cele de mai sus rezultă că legislația sovietică cu privire la această materie a cercetării paternității naturale, este caracterizată prin

[9]) Observația 1. de sub. art. 10.

maximum de grijă ce poartă copiilor naturali, legea înlăturînd toate neajunsurile ce ar putea să decurgă pentru aceștia din conduita părinților lor.

Așa se explică faptul, că se recunoaște, încă dela început — chiar mai înainte de naștere — o prezumție puternică de paternitate, care poate fi ulterior răsturnată, dar care face ca un copil să nu fie lipsit de loc, sau aproape de loc, de prezența unui tată, cu partea sa de contribuție la creșterea și educarea lui. Tot astfel se explică de ce un conflict de paternitate este rezolvat în raport cu interesele copilului și nu după criteriul puterii de probabilitate ce pledează în favoarea uneia sau alteia din părțile în cauză. Nici logica deci nu poate să împiedice ca interesele copilului să fie apărate.

In sfîrșit, plecînd dela acest primat al intereselor copilului, și în virtutea unei etici sociale superioare, copiii naturali au față de părinții lor aceeași situație și aceleași drepturi ca și cei legitimi.

Acolo unde natura nu distinge, nici legea oamenilor nu vrea să distingă.

TUDOR R. POPESCU

CRONICA SOCIALĂ

LIBERTATEA SINDICALĂ ȘI ORGANIZAREA PROFESIEI.

Thomas Mann într'o conferință ținută în 1938 în Statele Unite, examinînd cauzele înfrîngerilor pe care le-a suferit regimul democratic în anii premergători actualului războiu, găsește că ele trebuesc, în bună parte, atribuite îndărătniciei pe care Statele democrate au arătat-o în menținerea instituțiilor liberale vetuste care nu mai corespundeau chemării vremurilor de azi [1]).

Libertatea astfel cum a conceput-o democrația liberală nu mai putea da satisfacție cerințelor vieții sociale pe care evoluția societății moderne le-a împins pe primul plan. Această situație antinomică a trebuit să ducă la o criză care nu-și poate găsi rezolvarea decît într'o reformă a acestei concepțiuni a libertății.

O asemenea reformă va trebui să facă din libertate altceva decît ceeace a fost în vremea străbunilor noștri, altceva decît „laissez faire, laissez passer-ul" liberalismului democrației burgheze.

Noile raporturi între forțele sociale cer ca libertatea să iasă din pasivitatea trecutului și să devie dinamică. Pentru aceasta, însă, se cere ca, la rîndul ei, să fie supusă unei discipline, unei reglementări. Este ceea ce se impune azi în domeniul libertății sindicale. Libertatea în care s'a desvoltat ideia sindicală, în special în Occident a degenerat adeseori în licență. De-o-parte, pluralitatea sindicatelor prezente în aceeași ramură profesională, care-și disputau dreptul de reprezentare și apărare ale intereslor profesionale, de altă parte, lipsa oricărei legături organice între sindicatele profesionale patronale și uvriere — legătură pe care interesul unei bune îndrumări a producțiunei și deci interesul comun al celor doi factori de producție o reclama totuși — au contribuit la slăbirea coeziunei sociale și la desechilibrul economic și social care pînă la urmă a trebuit să sfîrșească în cataclismul deslănțuit de actualul războiu.

Timpurile noastre cer o nouă orientare a grupărilor profesionale. Pînă eri, exilate la periferia societății, ele se cer încadrate azi în organizarea de Stat, fără însă, ca această integrare să ducă la subordonarea lor puterii publice. Astfel sindicalismul creează cadrul care, juridicește, transformă națiunea în grupări sociale organizate, în locul indivizilor, cari lucrează izolați în anarhia deslănțuită de excesele liberalismului economic.

Dacă sindicalismul are un sens, o valoare, este fiindcă constitue în același timp o reprezentare a producătorilor și o organizare a producțiunii.

[1]) *Thomas Mann*, La Victoire finale de la démocratie, p. 55.

Criza economică care a dus la anarhia producţiunii în toate ramurile de activitate economică, a invederat că numai o disciplinare a procesului de producţiune prin organizarea profesiei poate scoate omenirea din marasmul în care se sbate.

Astfel tendinţa de organizare a profesiei şi a economiei în genere, s'a manifestat din ce în ce mai mult în ultimele două decenii şi războiul n'a făcut decît s'o accentueze.

De 50 de ani omenirea este în reacţiune contra liberalismului absolut de după Revoluţia franceză.

O primă etapă a acestei reacţiuni o marchează recunoaşterea dreptului de sindicalizare. Principiul libertăţii sindicale — adică a dreptului muncitorilor şi patronilor de a se asocia pentru apărarea intereselor lor profesionale — a fost recunoscut ca un principiu fundamental al dreptului internaţional al muncii de marea majoritate a Statelor, imediat după războiul trecut. Libertatea sindicală a constituit însăşi baza Organizaţiei internaţionale a Muncii creeată prin tratatele de pace din 1919.

Cea de a doua etapă o marchează tendinţa actuală spre o organizare corporativă a profesiunei.

Chestiunea care se pune astfel este cum poate fi conciliată libertatea sindicală cu organizarea corporativă a profesiunii.

Cu alte cuvinte, cum se poate acorda sistemul sindicalizării, care are la bază noţiunea de libertate, cu aceea a organizării corporative a profesiunii, la baza căreia stă noţiunea de constrîngere.

Este ceea ce urmează să expunem în cronica de faţă al cărui scop este să arate în lumina faptelor diferitele metode experimentate în ultimele decenii, să discearnă sisteme ideologice şi să expună în ce măsură postulatele constituţionale care sunt azi la baza aşezării noastre statale îngădue adoptarea unuia sau celuilalt dintre ele, pentru a fi în situaţia de a fixa — în obiectivitatea pe care o poate asigura numai cercetarea realităţilor sociale după criterii ştiinţifice, — principiile de bază care vor trebui să prezideze la elaborarea viitorului statut al organizaţiilor profesionale.

Experienţele sociale pe care le-a înregistrat în secolul nostru istoria libertăţii sindicale pot fi grupate în trei sisteme:

a) sistemul sindicatului cel mai reprezentativ ca bază a organizării profesiunii;

b) sistemul sindicatului unic şi obligator ca bază a organizării corporative a profesiei;

c) sistemul sindicatului liber în profesia organizată.

Inainte de a intra în expunerea acestor sisteme este poate necesar să reamintim accepţiunea precisă a noţiunei de libertate sindicală.

Libertatea sindicală se caracterizează prin patru atribute:

1) Libertatea de constituire a oricărei grupări profesionale, fără a fi nevoie în acest scop de prealabila autorizaţie a administraţiei publice, simpla constituire fiind de natură a conferi beneficiul tuturor drepturilor sindicale.

2. Libertatea de a grupa în acelaşi sindicat pe toţi acei care sunt legaţi de aceleaşi interese profesionale.

3) Libertatea pentru tot individul de a adera la alegerea sa liberă la sindicatul care corespunde credinţelor sale precum şi libertatea de a nu adera.

4) Libertatea pentru membrii sindicatului de a încredinţa sindicatului apărarea intereselor lor faţă de autorităţile publice şi orice alte persoane fizice sau juridice care aparţin profesiei respective.

Libertatea de asociere a fost însă interpretată în mod diferit după ţările în care s'a legiferat dreptul de asociere profesională.

Legea franceză din 1884 datorită lui Waldeck-Rousseau reprezintă în această privinţă opera legislativă cea mai liberală.

Sindicatul se consideră constituit prin simpla depunere a Statutului şi actului constitutiv la Prefectura locului ales ca sediu.

Alte legiuiri, printre care se numără şi legea Trancu-Iaşi din 1921, au subordonat exerciţiul dreptului sindical unei prealabile autorizări a instanţelor judecătoreşti.

Dar odată constituit, sindicatul va putea exercita în mod liber toate prerogativele ataşate de personalitatea sa juridică şi cunoscute sub denumirea „drepturilor sindicale". Dreptul de a încheea convenţii colective de muncă apare ca atributul esenţial al acţiunii sindicale. Exerciţiul acestui drept constitue şi forţa grupărilor profesionale, căci prin convenţia colectivă de muncă sindicatele pot traduce în fapt dezideratele permanente ale membrilor lor. Intervenţia sindicatelor în conflictele colective de muncă, constitue un al doilea aspect al acţiunii sindicale.

Dacă adăugăm la aceste şi dreptul de pregătire profesională, dreptul de a-şi creea societăţi de ajutor mutual, de asistenţă şi asigurări, ne putem explica uşor, de ce în ţările în care sindicatele au putut să se desvolte în libertate, se remarcă din ce în ce mai mult tendinţa lor de a depăşi scopul lor iniţial de apărare a intereselor profesionale şi de a-şi aroga şi dreptul de organizare a profesiunii.

Pentru a putea, însă activa în această nouă direcţiune — a organizării însăşi a profesiei — sindicatul trebue să fie exponentul autorizat al tuturor muncitorilor sau în orice caz al marei lor majorităţi. Aci rezidă marea slăbiciune a sindicatului liber. Avînd la bază principiul adeziunii voluntare a indivizilor sindicatele libere n'au — în cadrul juridic în care activează — nici o autoritate asupra massei covîrşitoare a celor nesindicalizaţi. Convenţia colectivă de muncă încheiată de ele n'are efect „erga omnes", ea nu este opozabilă celor care n'au aderat la ea sau care nu sunt sindicalizaţi. Natura ei juridică este încă contractuală, nu instituţionalistă... Şi totuşi realitatea economică invederează că interesele generale ale muncii impun necesitatea stabilirei unei reguli de drept opozabilă tuturor celor care aparţin aceleiaşi profesii.

I. S'a recurs atunci la elaborarea unei norme de drept, opera colaborării celor mai reprezentative sindicate cu puterea publică.

Este exemplul pe care ni-l oferă legiuirea franceză din 24 Iunie 1936, care edictează extinderea la o întreagă profesiune, pe cale de decizie a Ministerului Muncii, a convenţiei colective încheiată de o Comisiune mixtă formată de organizaţiile patronale şi muncitoreşti cele mai reprezentative. In cadrul sindicatelor se creează astfel o ierarhie, în fruntea căreia se situiază sindicatul cel mai reprezentativ, considerat de puterea publică ca purtătorul de cuvînt al întregii profesiuni. Sindicatul cel mai reprezentativ este, după o circulară a Ministerului Muncii francez, organizaţia profesională care numără cel mai mare număr de aderenţi cotizanţi, care este organizaţia cea mai veche şi a cărei sferă de acţiune şi activitate profesională, în cadrul legilor existente, este din cele mai mari. Această definiţie a fost împrumutată avizului dat de Curtea permanentă de Justiţie Internaţională dela Haga la 31 Iulie 1922.

Noua concepţiune care-şi face astfel drum în reglementarea raporturilor de drept muncitoresc constitue, însă, o gravă atingere a libertăţii sindicale. Traducerea ei în practică înseamnă într'adevăr înlăturarea dela discutarea acordului menit să devie legea întregii profesiuni, a celor nesindicalizaţi, care reprezintă o masă impresionantă în rîndul muncitorilor, o singură grupare exercitînd în numele lor dreptul exclusiv de reprezentare.

S'a căutat a se da acestei soluţiuni o dublă justificare de ordin juridic.

Prima invoacă în favoarea ei legea democratică a majorităţii. Se spune anume, că într'un regim democratic majoritatea impune minorităţii voinţa sa. S'a răspuns atunci că aceasta înseamnă a se da o interpretare greşită principiilor democratice. Intr'un Parlament majo-

ritatea nu elimină minoritatea cum e cazul cu sindicatul cel mai reprezentativ. Dacă votul majorităţii este hotăritor, nu este mai puţin adevărat, că minoritatea poate participa la deliberările Parlamentului şi să-şi spue cuvîntul, să voteze legile. Ori, cu totul altfel se petrec lucrurile în cazul încheierii convenţiei colective de muncă de către sindicatul cel mai reprezentativ, care exclude consultarea celorlalte sindicate coexistente şi sfîrşeşte prin a ambiţiona locul de conducere a întregii clase muncitoreşti, cu nesocotirea drepturilor minorităţii.

O a doua explicaţie rezidă într'un argument pe care, aparent, il oferă dreptul internaţional muncitoresc. Art. 389 din Tratatul din Versailles declară că Statele membre ale Organizaţiei Internaţionale a Muncii, vor trebui să trimeată la Conferinţa Internaţională a Muncii, în afară de delegaţii guvernamentali, delegaţi patroni şi salariaţi, desemnaţi de guvernele respective „de acord cu organizaţiile profesionale cele mai reprezentative".

Sunsţinătorii legii franceze din 1936 au jonglat cu acest text, interpretîndu-l în sensul că guvernul are dreptul să desemneze din rîndul sindicatelor pe acela pe care îl consideră ca cel mai reprezentativ. Această interpretare, însă, n'a fost admisă de Curtea permanentă de Justiţie Internaţională dela Haga prin Decizia Nr. 1 din 31 Iulie 1922. Curtea, interpretînd textul tratatului, a precizat adevărata sa accepţiune, stabilind obligaţia guvernelor de a consulta nu o singură organizaţie, pe care o consideră ca fiind cea mai reprezentativă, ci toate organizaţiile reprezentative, atunci cînd ne aflăm în faţa unei pluralităţi de sindicate în profesia respectivă. Toate trebuesc consultate.

Această pretinsă argumentare juridică pe care o invoacă deci susţinătorii concepţiunii concretizată în legea franceză din 1936, se găseşte infirmată.

Dacă deci organizaţia cea mai reprezentativă trebue să aibă o preponderanţă, celorlalte organizaţiuni reprezentînd minoritatea şi care exercită o acţiune utilă trebue să li se recunoască — în spiritul dreptului internaţional uvrier — o parte de influenţă şi autoritate în proporţie cu importanţa lor.

S'a mai ridicat şi o altă obiecţiune: cine va hotărî care dintre sindicate este cel mai reprezentativ. Dacă este Statul — şi pînă azi numai Statul a exercitat acest drept de alegere — în acest caz se suprimă libertatea sindicală.

In rezumat deci, putem conchide, la rîndul nostru, că în ţările care respectă libertatea sindicală tendinţa spre o organizare profesională s'a lovit de dificultăţi inerente cadrului juridic în care activează sindicatele.

In anul 1937, Asociaţia Internaţională pentru progresul social, a pus în discuţia celui de al 2-lea Congres internaţional de politică socială dela Paris problema care ne preocupă. Desbaterile au dus la votarea unei moţiuni prin care s'a adus concepţiunii libertăţii sindicale un corectiv, declarîndu-se că libertatea sindicală cuprinde „dreptul pentru toate sindicatele suficient de reprezentative de a fi tratate pe picior de egalitate, sub raportul reprezentării în organismele oficiale". Congresul însă n'a mers prea departe în privinţa problemei organizării profesiunii, mărginindu-se să-şi dea adeziunea la acele organisme precorporative, în sînul cărora profesia începe să fie reglementată în ambianţa libertăţilor democratice cum ar fi: camerele profesionale, jurisdicţiile profesionale, consiliile mixte economice, marcînd astfel că, cu toate dificultăţile rezultate din principiul libertăţii sindicale, evoluţia generală a ideilor şi faptelor împing totuşi statele ataşate de libertăţile democratice spre o organizare publică şi obligatorie a profesiunilor şi a economiei şi la o reprezentare oficială a corpurilor sociale şi economice în Stat [3]).

---

[3]) *Brethe de la Gressaye*. Rapport présenté au II-me Congrès de Politique Sociale, p. 31.

II. Această tendinţă de organizare corporativă a dus în Statele totalitare, la consacrarea sindicatului unic obligator ca bază a unui nou regim corporativ.

Acest regim este caracterizat prin recunoaşterea unui singur sindicat pe profesie. Sindicatul patronal unic şi sindicatul muncitoresc unic, avînd singure calitatea de a reprezenta toată profesia formează corporaţia, instituţie publică obligatorie, ramificaţie a Statului, fiind deci sub dependenţa sa, atît sub raportul constituirii cît şi sub acel al funcţionării.

In acest regim, Statul a luat asupra sa organizarea profesiunilor, a muncii şi a economiei pe baza sindicatului unic şi obligator. Sindicatele libere sunt virtualmente suprimate, ridicîndu-li-se orice drept de acţiune sindicală. Statul nu recunoaşte decît un singur sindicat patronal şi unul muncitoresc pe profesie, — acestea sunt reprezentantele legale ale tuturor membrilor categoriei profesionale respective. Sindicatul este obligator în sensul că toţi interesaţii sunt supuşi autorităţii sale, că sunt sau nu afiliaţi.

Sindicatele trebuind să fie recunoscute de Stat se înţelege că numai acelea cari se încadrează în ideologia politică dominantă pot activa legal.

In consecinţă, sindicatul unic are monopolul reprezentării intereselor profesionale. Hotărîrile lui au efect „erga omnes" faţă de toţi profesioniştii. Convenţia colectivă de muncă încheiată de sindicatele patronale şi salariate — organele profesiunii — are deci puterea unei legi profesionale, căreia trebue să se supue toţi care aparţin profesiei, în toate întreprinderile. Conflictele colective de muncă sunt supuse unui Tribunal arbitral instituit de Stat, greva şi lock-out-ul fiind suprimate.

In rezumat deci, sindicatul unic se caracterizează prin suprimarea libertăţii sindicale şi prin preluarea de către puterea publică a organizării profesiunii. Rezultatul acestei experienţe îl cunoaştem cu toţii. Odată cu libertatea sindicală au dispărut şi drepturile individului. Regimului democraţiei i s'a substituit regimul dictaturii.

III. Cel de al treilea sistem este sistemul cunoscut sub formula devenită clasică a „sindicatului liber în profesia organizată".

Acest sistem are marele merit de a prezenta o construcţie socială care, ţinînd seama de criticile aduse concepţiunii sindicatului cel mai reprezentativ cît şi a aceleia a sindicatului unic, garantează exerciţiul libertăţii sindicale în toată plenitudinea ei cu singurele restricţii impuse de cerinţele ordinei publice şi totodată asigură colaborarea tuturor grupărilor profesionale la organizarea profesiei.

In acest sistem sindicatul liber constitue celula organizării profesiei.

Dreptul de liberă asociere sindicală ca manifestare a unui drept natural trebueşte garantat şi recunoscut de lege tuturor muncitorilor şi patronilor, oricare ar fi tendinţele lor religioase sau politice. Ca atare, în aceeaşi profesie vor putea coexista mai multe sindicate. Exerciţiul acestei libertăţi nu poate suferi decît o singură restricţiune, acea impusă de ordinea publică.

Dreptul de sindicalizare trebueşte recunoscut tuturor funcţionarilor publici, căci aceştia au de apărat interese profesionale legitime.

Sindicatele vor avea dreptul de a încheia contracte de muncă ca şi orice fel de acorduri economice, de a interveni în conflictele colective de muncă pentru apărarea intereselor membrilor lor, în fine dreptul de a sta în justiţie pentru apărarea intereselor profesiei şi a poseda bunuri mobile şi imobile, fără nicio restricţie.

Răspunderea civilă a sindicatelor dela orice abateri dela statutul lor legal trebueşte expres recunoscută.

Libertatea individuală de asociere profesională, pentru a fi completă, comportă libertatea de alegere a sindicatului ca şi libertatea de a nu adera la sindicat.

Dacă deci trebuește garantată libertatea celor nesindicalizați, nu este mai puțin adevărat că această libertate nu poate constitui un obstacol la organizarea profesiei. Aceasta ne pune în fața problemei cum poate fi organizată profesia, pe baza sindicatului liber.

Este dela sine înțeles, că organizarea profesiunii comportă instituirea unui organ investit cu o autoritate discreționară față de toți membrii profesiunii, indiferent dacă sunt sau nu sindicalizați. Libertatea celor nesindicalizați suferă astfel o restricțiune în interesul general al profesiei și al organizării profesiunii.

Un asemenea organ va trebui deci să fie o autoritate publică cu puteri de a da decizii obligatorii. Dat fiind natura sa, controlul Statului va trebui să fie admis, Statul trebuind să vegheze ca măsurile luate să nu atingă interesele generale ale economiei naționale.

Acest organ va trebui să stabilească o legătură strînsă de colaborare permanentă între sindicatele patronale și sindicatele muncitorești. Ideiea unor Camere sindicale, alese pe baza sufragiului tuturor sindicatelor existente într'o profesiune, apare astfel ca soluția cea mai potrivită cu ideea de libertate și cu principiile unei reale democrații sociale. Alese prin votul liber exprimat al tuturor organizațiilor profesionale, aceste Camere sindicale vor avea și autoritatea de a impune tuturor producătorilor normele ce le vor stabili în organizarea profesiei și independența necesară față de Stat, al cărui drept de imixtiune în acțiunea lor va fi restrîns la un simplu atribut de supraveghere a intereselor economiei naționale.

Care vor fi atribuțiunile acestor Camere sindicale?

Emanațiunea tuturor sindicatelor libere, Camerele sindicale vor statua asupra posibilității de a se transforma o convenție colectivă de muncă într'un acord cu caracter general și obligator pentru toate întreprinderile care aparțin aceleiași familii profesionale. Acțiunea lor va avea, însă, un caracter consultativ obligator, căci numai Statul este în drept să investească o convenție colectivă acceptată de Camera sindicală cu caracterul unei legi profesionale.

Căci profesiunea nu va putea fi organizată în mod temeinic decît în măsura în care reglementarea muncii și a producției propusă de Camera sindicală va putea fi obligatorie față de toată lumea, înlăturînd astfel neajunsurile concurenței în cîmpul muncii.

Ceea ce este valabil pentru convențiile colective de muncă va fi și pentru acordurile economice. Acestea fiind încă opera exclusivă a patronatului, vor trebui în interesul armoniei sociale, să fie de acum înainte supuse aprobării Camerelor sindicale, spre a dobîndi adeziunea clasei muncitorești, ale cărei interese vitale vor fi astfel salvgardate.

Prin coordonarea acțiunii sindicatelor patronale și muncitorești grație Camerelor sindicale, se va da Statului posibilitatea să-și delege o parte din atribuțiunile actuale, care-l copleșesc, lăsînd în competența celor direct interesați în mersul profesiunii, inițiativa și răspunderea acordurilor încheiate. Numai un asemenea regim poate corespunde cerințelor vremurilor de azi.

Camerele sindicale vor constitui astfel organul de legătură între întreprindere și Stat. Autonome față de Stat, vor înlesni profesioniștilor să se organizeze și să realizeze acea disciplină, fără de care nu poate exista armonia socială în sinul întreprinderilor. Camerele sindicale vor fi, însă, subordonate Statului, fiindcă reprezentînd interesele particulare proprii unor grupări de indivizi, aceste interese trebuesc subordonate interesului general.

Din punct de vedere economic, ele vor pune ordine în producție, adaptînd-o consumației, restabilind echilibrul economic.

Din punct de vedere social, ele vor asigura pacea între clasele sociale prin satisfacerea justelor revendicări ale clasei muncitorești.

Marele industriaș american John A. Rockfeller într'un studiu publicat mai de mult în „Revue internationale du travail", cercetînd cauzele crizei mondiale, ajunge la concluzia că, după dînsul cauza principală rezidă în faptul că Capitalul nu s'a străduit niciodată să anvisajeze problemele economice din punct de vedere muncitoresc și că Munca, la rîndul ei, n'a făcut nici un efort pentru a înțelege punctul de vedere al Capitalului.

Camerele sindicale au virtutea de a înlesni această înțelegere între cei doi factori ai producțiunii, pe de o parte, creind climatul necesar unei depline exercitări a libertății sindicale, pe de altă parte, dînd prilej celor interesați în cîmpul muncii să se întîlnească pe picior de egalitate în organizarea profesiei și a producției.

In camerile sindicale, credem noi, asociațiile profesionale vor trage toate consecințele acestei libertăți, afirmînd, odată mai mult, egalitatea între patroni și lucrători.

Munca devenită astfel egal de interesată ca și Capitalul în organizarea profesiei și desvoltarea producției, se va arăta înclinată săție seama în reglementarea muncii de motivele psihologice și economice. Caracterul personal și subiectiv pe care-l va lua astfel noua orientare a politicei sociale nu va fi decît semnalul unei evoluțiuni pe care avem datoria să o pregătim prin analiza și critica instituțiilor sociale în devenire.

In acest mod nu se vor mai produce acele salturi care au adus perturbare în vieața economică și socială a popoarelor, dar se va înlesni în schimb evoluția normală a instituțiilor sociale.

Astfel patronii și salariații vor forma asociația producătoare care, cunoscîndu-se din ce în ce mai bine prin conlucrarea de fiece zi, își va da, singură, în concordanță cu posibilitățile tehnice și economice, legea corespunzătoare bunei sale stări și organizării muncii sale.

Atunci legea muncii nu va mai fi emanația Parlamentului ci opera exclusivă a competenței celor interesați. In acest sens, credem că trebue să se orienteze azi politica socială, a cărei finalitate constă în pregătirea terenului pentru viitorul apropiat al domniei Muncii.

MARCO I. BARASCH

MISCELLANEA

NU SUNTEM SINGURI.

„Inainte de războiu apăruse o carte remarcabil de falsă. Se numea *La trahison des clercs*, de Julien Benda. *Trădarea cărturarilor*, a cărturarilor care se aruncă în politică, dezertind dela sferele senine ale creației intelectuale.

„In fond, un singur lucru nu-i fals în această carte: titlul. Intr'adevăr, cărturarii *au trădat*. Dar nu cum vrea Benda, ci dimpotrivă, fugind dela îndatoririle lor de luptă politică, pentru a se sustrage, egoist și confortabil, în amintitele senine sfere. Ei sunt în bună parte responsabili de murdara catastrofă pe care, cu anevoie, încercăm s'o reparăm azi.

„Orice cetățean e dator să facă politică. Iar scriitorul mai mult ca ceilalți. Iată o țară ca Franța, unde cărturarii sunt mulți și autentici. Totul la ei — felul de viează, felul de a-și ciștiga traiul, stilul plăcerilor și ostenelilor — totul îi așeza în tagma celor pe care avantagiile capitalismului nu-i putea interesa. Iar generozitatea legată firesc de îndeletnicirile spirituale era un argument în plus ca să-i facă a simpatiza cu năpăstuiții cei mulți. Totuși, prin olimpica lor abstențiune dela lupta socială, ei au îngroșat indirect puterea claselor asupritoare — acestea trădătorii de totdeauna, trădătorii prin definiție ai intereselor obștești. Cind „cele două sute de familii" au oferit pe tavă Franța armatelor germane, intelectualii erau absenți dela luptă. Azi se căesc cumplit, și se căsnesc să repare. Participarea lor la „rezistență" i-a absolvit de trădarea trecută. Dar trădarea a existat. Și nu trebue să se mai repete. Cărturarul se poate izola în știința pură sau în artă pentru artă. Sunt cazuri cind știința și arta nici nu pot fi practicate altfel. Dar aceasta să nu ne fie unica activitate. Participarea la politică nu-i facultativă.

„Cărturăria e profesiune, dar lupta socială e datorie, și abținerea dela ea cea mai gravă dintre trădări".

Aceste rinduri, apărute de una zi într'un interview acordat ziarului „Tribuna", le-am reprodus aci pentru două motive.

Intîi pentrucă, la deschiderea Universității din București, d-l Rector a ținut o cuvintare unde înfiera activitatea politică a studenților și-i îndemna să se consacre studiilor. Ceea ce ar putea trezi echivocuri în beneficiul unor păreri de genul celor ale lui Julien Benda, pe care și noi le dezaprobăm.

In al doilea rînd, autorul interviewului este un vechiu și constant colaboratorl al „Vieții Românești". Părerile lui exprimă destul de fidel și părerile revistei.

In aceasta a constat, ca să zicem așa, originalitatea noastră: preocupările de cultură pură și cele de luptă socială au fost, la noi, totdeauna îmbinate. Am combătut întotdeauna pe acei ce socoteau că aceste două îndeletniciri sunt exclusive. Astăzi este nevoie mai mult ca oricînd ca punctul nostru de vedere să fie reafirmat cu tărie.

Programul „Vieții Romînești" este totodată schimbător și imuabil. Din primul moment al apariției, din 1906, am fost la stinga tuturor stîngilor vremii. Această poziție a fost partea „imuabilă" a atitudinii noastre. Atitudine care, în anumite perioade, era oarecum mascată de succesul însuși al proprilor noastre revendicări anterioare. Votul universal și reforma agrară, două țeluri care constituiseră rațiunea însăși a apariției noastre, au fost realizate în 1919. Am avut atunci, pentru cîțiva ani, o perioadă de relativă odihnă. Odihnă scurtă, căci felul cum noile principii democratice erau puse în aplicare a îndesit iară intrările noastre în arenă. Aspectul combativ al revistei s'a accentuat. Iar în perioada 1937—1940 am redevenit refugiul unic al tuturor gînditorilor democrați, supraviețuitori valului de reacționarism ce se abătuse asupra Romîniei.

Azi nu mai suntem singuri. Totuși aceste ajutoare, departe de a ne îngădui să trecem la o atitudine mai liniștită, mai „culturală" cum zic oamenii de dreapta, ne obligă din contra să intensificăm lupta. E drept, prigoana e mai mică; dar sarcinile-s mai mari. Reclădirea unei lumi care nici măcar nu se nărue ci este năruită gata, ne impune un efort de luptă socială cum n'am mai fost obligați să furnisăm vreodată. Această intensificare în luptă e partea de „schimbare" a unui program care în sine rămîne acelaşi, și care consistă din a ne așeza, fără ezitarea, în fruntea tuturor reformelor și îndrăsnelilor. Și aceasta, încă odată, fără a abdica un moment dela punctul de vedere „pur cultural" atunci cînd e vorba de lucruri „pur culturale".

Modalitățile practice de îmbinare ale politicului cu culturalul trebuesc, de sigur, puse din nou la punct. Căci nouă este și atmosfera de mari dificultăți — dar și de mari nădejdi — în care suntem chemați să lucrăm astăzi. Un lucru știm sigur. Va trebui să mobilizăm energii și talente mai multe ca altă dată, iar solidaritatea care le va lega va trebui să fie mai puternică.

De altfel, nu avem nicio emoție în această privință. De vreo cîțiva ani, în lunga perioadă de mutism publicistic obligatoriu, am asistat la apariția unui fenomen profund îmbucurător: studențimea romînă a devenit totodată studioasă și democrată. Studentul romîn fusese multă vreme reprezentantul tipic al studentului de profesie și al lumpenproletarului de dreapta. Azi, categoria istorică, Coriolan Drăgănescu și Zelea Codreanu a murit. Iar schimbarea studențimii nu s'a produs acum, cînd conjuctura internațională aduce schimbări la față și operații de „stinga 'mprejur" cu miile. Schimbarea se produsese deja înainte de 23 August. Studenții nu mai erau aceiași. Ei învățau carte și militau energic pentru stînga. A fost, în epoca de urgie a celor șase ani de dictatură fascistă, unul din puținele noastre gînduri consolante.

Printre acești studenți cultivați și generoși, unii sunt de pe acuma lîngă noi. Suntem încredințați că vor veni curînd și ceilalți. „Bătrîna" revistă „Viața Romînească" a primit, la toate vîrstele ei, infuzii de sînge nou. Azi, cînd lupta e mai dură decît a fost vre-odată, suntem totuși perfect liniștiți. Știm că nu suntem singuri.

LOGICA DE CLASĂ ŞI D-NA TOBOUÏS.

In cei cinci ani care au precedat răsboiul — și care coincid cu apogeul regimului nazist în Germania — toată presa burgheză din Franța părea lovită de cecitate. Singurii gazetari care au văzut limpede situația și au luptat contra erorilor invadante au fost Partinax, Léger și Geneviève Tabouïs. Aceasta din urmă oferă un deosebit interes astăzi fiindcă în timpul refugiului său în Statele-Unite și-a notat evenimentele dintre 1924—1940, la care asistase în calitate de reporter diplomatic.

Cetitorii romîni își mai amintesc de articolele zilnice scrise în „L'Oeuvre" de această jurnalistă totdeauna bine informată asupra culiselor politicei externe, atît de bine informată încît odată Hitler, exasperat, a spus că *„Frau Tabouis cunoaște discursurile mele chiar înainte de a le cunoaște eu"*. In realitate Geneviève Tabouis, nepoată a lui Jules și Paul Cambon, nepoată a lui Barrère — cei mai străluciți diplomați ai celei de a treia Republici — avea vaste relații în lumea politică și-și organizase, în marile capitale europene, un serviciu personal de informații. Zilnic mesagii telefonice dela Berlin, Londra și Roma, venite din chiar cancelariile acestor Imperii, o puneau în curent nu numai cu faptele conducătorilor, dar adesea și cu intențiile lor.

Memoriile doamnei Tabouïs nu au vre un interes doctrinar. Sunt fapte crude. Dar ele oglindesc starea de spirit din epoca München, și care se poate rezuma în acele cîteva cuvinte spuse de Bonnet către autoare: *„Mai bine invadați de Germani, decît ajutați de Ruși"*.

Bonnet împreună cu Daladier au condus, aproape dictatorial, Franța în anii cei mai grei. D-na Tabouïs ne povestește cum, sprijiniți pe politica de defetism sistematic a guvernului conservator dela Londra, cei doi mici tirani parizieni au mințit în permanență opinia publică franceză, fie prezentînd Germania ca neprimejdioasă, fie tăinuind, față de presă, încercările desperate ale Rusiei de a salva democrația, fie minimalizînd importanța acestor eforturi. Astfel, în chestiunea Ceho-Slovaciei, Rusia se angajase la început a interveni militărește *dacă* Franța și Anglia intervin și ele; apoi dacă *vreuna* din ele intervine; finalmente fără niciun „dacă": Rusia se declara dispusă a ajuta republica vecină împotriva oricărei agresiuni. D-l Litvinov, a anunțat aceasta într'un discurs la Societatea Națiunilor. D-l Bonnet nu a autorizat presa să difuzeze această senzațională știre (în speță a comunicat ziariștilor că știrea „nu se confirmă"). D-na Tabouïs era prietenă veche cu Bonnet și camaradă de școală cu soția lui. Ea ne povestește duelurile neîntrerupte dintre ea și Ministrul de Externe, care încerca necontenit să bagatelizeze articolele ei unde atrăgea dramatic atenția asupra consecințelor pentru Franța ale gravelor erori ce se comiteau atunci în politica externă. Ea își dădea bine seama că are de luptat nu atît cu reaua voință a unor Bonnet sau Daladier, ci cu un obstacol mult mai inexpugnabil: logica de clasă. Acești oameni erau întrucîtva conștienți că greșesc. Dar nu puteau face altfel. Logica de clasă îi sufoca. In momentul cînd Daladier pleca la Munich și Franța, pro forma, mobilizase, D-na Tabouïs îl găsește pe Bonnet într'o stare de cumplită desnădejde. Privea de pe geam spre malurile Senei, și spunea, foarte sincer: *„In curînd am să mă arunc în Sena. Prefer să mor, decît să asist la revoluție. Și revoluția este iminentă"*. Tot în acele zile, D-na Tabouïs întîlnește pe Chastenet, directorul lui „Le Temps". *De ce sunteți atît de tulburată?* O întreabă acesta. *Mă gîndesc* — răspunse ea — *la atîția băeți care s'ar putea să moară în răsboiul pe care trebue neapărat să-l facem.* Iar Chastenet îi spune atunci: *„Ei nu sunt de plîns. Ei n'au nimic de pierdut"*. La care Geneviève Tabouïs îi replică tăios: *„Desigur. Ei n'au nici avere, nici privilegii"*.

Cînd Daladier se întorcea cu avionul dela München, conștiința îi era atîta de încărcată, încît a dat ordin pilotului să facă, deasupra Parisului, cîteva ture pentru a se asigura că nu vor ateriza în plină revoluție. Dar comparsul său Bonnet avusese grije să organizeze mici manifestații „spontane"; partizanii întîmpinară pe Daladier cu urale. Pe acela care semnase refuzul de a lua armele în ajutorul Ceho-Slovaciei asasinate, manifestanții plătiți îl primeau cîntînd Marsilieza, în care răsunau ironic cuvintele:

„Aux armes citoyens..."

Deosebit de melancolică este ultima întrevedere a D-nei Tabouïs cu Litvinov la Geneva. Acesta îi declară că e un om isprăvit. Fusese acela

care se încrezuse în Franța și Anglia. In realitate, d-l Litvinov exagera desperarea. Trădarea nu putea fi decît momentană. Franța și Anglia trebuiau inmancabil să se reîntoarcă la aliatul lor firesc, care luptase pentru scăparea democrației pînă în ultima clipă — inclusiv această ultimă clipă. Căci tot D-na Tabouïs ne spune că, chiar după München, pleca dela Moscova, cu cea mai mare viteză, un emisar la D-l Beneș. Guvernul sovietic îl ruga să nu accepte acordul dela München, și declara că Rusia singură, fără alt ajutor, intervine militărește. Era însă prea tîrziu. Cu cîteva ore înainte, guvernul dela Praga semnase pactul sudeților...

Nimic nu exprimă mai bine logica de clasă, care stăpînea pe atunci presa franceză, ca următoarea curiozitate: In ziarul „L'oeuvre", unde apărea zilnic articolul Genevièvei Tabouïs, apăreau, pe aceeași pagină, precum și în toate celelalte pagini ale gazetei, articole, foarte numeroase articole, în care se susținea violent cealaltă politică, ba chiar articole în care erau insultați acei puțini partizani care, ca D-na Tabouïs, vroiau alianța cu Rusia, combaterea nazismului și apărarea democrației ori unde ar fi ea primejduită. Era un jalnic compromis între ce mai rămăsese în Franța ca fidelitate la vechile principii gazetărești, la glorioasa tradiție de respect al opiniei jurnalistului, și noua părere devenită unanimă în presa stăpînită de „cele două sute de familii".

După München, în Camera franceză aproape toți deputații care simțeau că se merge la catastrofă, amuțiră. Fuseseră — spune D-na Tabouïs — reduși la tăcere prin presiunea exercitată asupră-le de bănci, de guvern, de perspectiva unor polițe protestate sau unor licențieri din sinecuri capitaliste remuneratorii. Ce deosebire — adaogă D-na Tabouïs — cu Camera engleză, unde vestea pactului a fost primită cu un torent de indignare. De bună seamă, guvernele britanice purtau principala vină a acestei stări de lucruri. Și răul era consumat. Dar cel puțin atitudinea Camerii Comunelor arăta că orice speranță nu era pierdută. Că existau rezerve pentru viitor. Că democrația engleză, cîțiva ani gîtuită de logica de clasă, își mai poate găsi apărători în chiar cercurile guvernante. Revolta deputaților britanici era prodromul minunii engleze din 1940. Și poate cel mai minunat lucru în această minune este persoana D-lui Churchill. Nu-i oare simptomatic pentru facultatea englezilor de a-și recunoaște greșelile, faptul că cel mai dîrz partizan al rezistenței, și cel mai leal partizan al prieteniei anglo-sovietice este tocmai acel Winston Churchill care, în 1918, colecta fonduri pentru finanțarea războiului contrarevoluționar împotriva Bolșevicilor?

IRONIE ȘI HUMOR.

La un anumit stadiu de evoluție al Societăților omenești, nu se știe bine nici cînd nici pentru ce, omul a inventat un al doilea fel de a vorbi, un al doilea stil de limbaj: Stilul indirect. Cea mai primitivă formă a acestei scule nouă a fost metafora, iar cea mai rafinată formă a fost ironia. In toate cazurile, era vorba de un joc ispititor și plin de voluptate: jocul cu realitatea. In metaforă, realul și imaginarul sunt încă confuz amestecate. In ironie, ele-s nu numai deosebite, dar contrastante și tot farmecul ironiei provine tocmai din conștiința opoziției lor.

Ne-am reamintit de acestea răsfoind o revistă romînească din 1942, unde am găsit următoarea dare de seamă:

„Trei luni de răsboiu sfînt".

„Conferința rostită la Radio de d-l președinte M. Antonescu conține atîtea nestemate încît regretăm sincer că spațiul nostru ingrat nu ne îngăduie să reproducem decît următoarele fragmente:

„Sunt azi trei luni de cind Mareșalul Antonescu a întors drumul coborît al sbuciumatei noastre Istorii, deschizind cu spada răsărit de soartă nouă din lupta răsăritului".

„Să privim în urmă, Romîni".

„In urmă cu un an".

„Sub prăvala Providenței și a Păcatului, ne sdrobisem trupul și onoarea".

„Sufletul ne era țăndări și onoarea mormînt".

Acela poate să-și dea seama din ce primejdie cumplită am ieșit în popas de un an, și pe ce stîncă de Istorie a reașezat Mareșalul neamul nostru, prin fapta lui și Războiul Sfînt".

„Să fim treji, să fim încrezători, să fim Romîni!"

De bună seamă, „nestematele" fostului vicepreședinte nu mai amuză pe nimeni. Ceea ce ne-a isbit aci este altceva. Să se observe preambulul comentatorului. El a fost scris, laudativ, în 1942. Și totuși, ar putea fi scris, identic, astăzi, cu singura deosebire că cetitorul din 1945 ar considera exprimare ironică ceea ce lectorul de acum trei ani considera stil direct. Intr'un interval atît de scurt aceleași cuvinte au parvenit să însemne exactul lor contrariu. Aceasta măsoară dimensiunea erorii de judecată în care a fost aruncată opinia publică romînească.

Bergson spunea că ironia și humorul sunt nu numai modalități ale raporturilor dintre real și ireal, dar sunt și categorii etice, căci fac să intervină noțiunea prin excelență morală de *„ceea ce ar trebui să fie"*, opus lui *„ce este"*. Intr'adevăr, zice Bergson, ironia înseamnă a spune ceea ce ar trebui să fie avînd aerul de a crede că chiar așa și este, iar humorul este oarecum contrariul, căci consistă din a spune ceea ce este avînd aerul de a crede că chiar așa ar trebui să fie.

In pasajul citat mai sus, atît autorul discursului, adică d-l Mihai Antonescu, cît și admirabilul său introducător făceau ironie și humor fără voe și fără s'o știe. Căci unul ne vorbea de nestematele d-lui vicepreședinte, iar celălalt ne spunea, solemn, ceea ce era pe atunci în nefericita noastră țară, convins că chiar așa ar și fi trebuit să fie.

Dacă această regretabilă guvernare nu s'ar fi tradus prin sute și mii de morți și persecuții am putea spune că ea a fost cea mai enormă glumă a Istoriei, unde toate noțiunile și realitățile erau răsturnate și unde toate categoriile morale luau în cel mai bun caz forma rizibilă a humorului și ironiei.

FILOSOFIA ROMÎNEASCĂ A NOROCULUI.

Intr'un mare cotidian bucureștean, pe o întreagă pagină a gazetei găsim un lung și documentat reportaj intitulat:

„O pagină de Istorie contemporană".
„Cum a fost pregătită și înfăptuită lovitura de Stat dela 23 August 1944".

Din toată expunerea vrem să reținem un singur pasaj și anume capitolul final în care ni se *„explică pentru ce germanii au fost luați prin surprindere"*.

Pare destul de curios că ei să nu fi știut nimic. Germanii practicau în București un polițism atent și minuțios. Iar populația romînească nu poate fi suspectată de discreție. In realitate, vestea complotului a circulat cu o mare libertate. Erau puțini Bucureșteni care să nu fi cunoscut numele complotiștilor, locul și data loviturii de Stat, modalitățile ei de realizare. In acest timp, ce făceau miile de agenți germani?

Explicația pe care o dă reporterul citat mai sus este dintre cele mai uimitoare.

De bună samă, germanii au avut perfect cunoștință de toate acele svonuri revoluționare, și chiar s'au grăbit să-și informeze superiorii. Berlinul, cuprins de îngrijorare, a convocat de urgență pe D-nii Ion și Mihai Antonescu. Dar dăm cuvîntul reporterului:

„Cu aproape zece zile înainte de 23 August, cei doi Antonești au fost chemați de Hitler, care l-a făcut atent pe Antonescu asupra faptului că în țară „opoziția complotează".

„Antonescu însă l-a asigurat pe Hitler că *opoziția e incapabilă de orice acțiune concretă și de luarea vreunei hotărîri. Totul la noi* — susținea Antonescu — *se reduce la vorbărie și tratative fără sfîrșit*".

„Aceste afirmații au părut a liniști pe Hitler și pe Himmler".

„Apoi, Killinger și agenții lui din București erau atît de năpădiți de toate svonurile care circulau prin cafenelele Capitalei — svonuri care priveau, toate, cele mai fantastice lovituri de Stat —, încît erau și ei încredințați că nimic serios nu se pregătește și — mai ales — *că nimic serios nu se poate întîmpla la noi*".

„Aceste iluzii le-au adormit orice vigilență. Și evenimentele i-au surprins cu totul nepregătiți".

Așa dar, printr'o ironică fantezie a destinului, D-nii Antonescu și Kilinger, amîndoi remarcabili prin obtuzitatea lor intelectuală, au dat, pentru odată, dovadă de simț psihologic și au privit realist stările din Romînia. Această eșire din obiceiu le-a fost fatală amîndorora. Există probabil oameni cărora nu le e permis să aibă dreptate, și care nu reușesc în viează decît cu condiția strictă de a nu înțelege nimic. D-l Antonescu, nu se știe bine dece, judecase inteligent. Și argumentul său de psihologie avea atîta evidență încît a putut liniști temerile unor oameni ca Hitler, Himmler și Kilinger, specialiști în teoria cunoașterii polițistă, deprinși a trimite la moarte mii de oameni pentru umbra unei bănueli. Neseriozitatea politică a Romînului, incapacitatea lui pentru activitățile conspirative, frica de inconfort personal și incontinența lui verbală deveniseră însă, după patru ani de colaborare, adevărate axiome la Berlin.

Este destinul dictatorilor, mici și mari, de a greși totdeauna dar mai ales atunci cînd din întîmplare văd just. Dar aceasta nu-i unica ironie a poveștii.

Intors în țară, D-l Antonescu și-a dat totuși seama că ar putea fi vorba de ceva mai grav decît o simplă revoluție de cafenea. Se pare că complotul, care a avut de fapt loc într'o Miercuri, trebuia să aibă loc în Sîmbăta acelei săptămîni. Se pare, de asemeni, că d-l Conducător și-ar fi exprimat decizia de a aresta, la data fixată, pe autorii loviturii. Dar, fiindcă lucrurile se petreceau în Romînia, complotiștii au aflat, la rîndu-le, că d-l Mareșal aflase de complot. In fața acestei primejdioase situații, ei au hotărît să nu mai aștepte ziua hotărîtă și să purceadă instantaneu la acțiune. Și atunci s'a întîmplat un lucru cu adevărat extraordinar. Lovitura a fost executată așa de repede, încît era materialmente imposibil ca vestea să transpire. Firea indiscretă a Romînului produsese primejdia, iar primejdia a produs la rîndu-i o accelerare a evenimentelor care împiedeca exercitarea oricărei noui manifestări a firii indiscrete a Romînului. Neseriozitatea noastră politică, ca un adevărat microb, producea simultan răul precum și propriul său antidot.

N'am vrea ca această întîmplare să contribue la întărirea vechii noastre credințe în „norocul Romînilor". Soarta Ungariei ne arată din ce măcel și dezonoare am scăpat. Și faptul că la salvare a contribuit și o norocoasă lucrare a propriilor noastre păcate trebue să ne facă nu să zîmbim, ci să ne înfiorăm retrospectiv. Și mai ales să ne înfiorăm prospectiv, hotărîndu-ne pe viitor să nu mai contăm pe împletiri ironice de hazarduri fericite. Filosoful francez Thibaudet deosebea pe oamenii „cu soartă" de oamenii „cu destin". Soarta e oarbă; destinul ni-l facem

singuri, cu eforturile și ostenelile de fiecare clipă. Să renunțăm la tradi-ționala noastră filosofie a Istoriei, fundată pe „soartă", pentru a deveni un popor cu „destin", alungind pentru totdeauna categoria imorală a norocului. De altminteri nu se poate vorbi numai de noroc, ci și de o realitate precisă: prezența, în conspirație, a unor oameni serioși, a căror educație politică fusese făcută la altă școală decît aceea din Romînia.

Dar să revenim, pentru o ultimă oară, asupra ironicei împrejurări care a făcut ca lovitura dela 23 August să reușească așa de bine. De bună samă, reputația de *„vorbărie goală și tratative fără sfîrșit"* — cum caracteriza D-l Antonescu, în fața D-lui Hitler, genul de conspirație practicată în Romînia, a avut un efect hotăritor asupra germanilor și a parvenit să le adoarmă suspiciunile. Trebue însă să recunoaștem că această reputație de neseriozitate a impresionat pe germani mai ales fiindcă ea avea un aspect organizat. Activitatea de flecăreală conspira-tivă, de comploturi de cafenea, de conjurații trîmbițate în gura mare și de „tratative fără sfîrșit" nu erau un fenomen haotic, ci un curent siste-matic, care avea cadre, șef și doctrină. In tot cursul iernii 1944, localul de preferință al acestei ciudate mișcări politice a fost trenul auto-motor București — Brașov — Sibiu. Cele două vagoane au răsunat zilnic de retorica guralivă și îndrăzneață a unor domni, bine îmbrăcați și plini de curaj civic, care criticau publicamente pe germani și cereau eșirea noastră imediată din războiu. Cum acești eroi nu erau arestați, ci dim-potrivă lăsați a-și continua liniștit propaganda, se născu, în rîndul ascul-tătorilor, convingerea foarte logică — dubla convingere — că acel curaj civic era bazat pe certitudinea impunității și că acele idei erau așa de revoluționare tocmai fiindcă în acel moment ele erau încă irealizabile. Această concluzie fu coroborată de evenimentele din primăvară. In luna Martie, o lovitură de Stat devenise posibilă. Automat apelurile la revoltă încetară. Dovadă că toată campania era „dirijată". Cineva conducea civismul „patrioților". Atîta vreme cît răscoala era utopică, acești patrioți aveau ordin să urle, subt ocrotirea indulgentă a guvernului. De îndată însă ce evenimente ca spargerea frontului la Uman, debandada armatei germane, propunerile de armistițiu ale D-lui Molotov, fac posi-bilă reușita unei eșiri a Romîniei din războiu, — toți acei patrioți sgomo-toși amuțesc; propagandei lor fățișe i se substitue svonul surd al unor „tratative fără sfîrșit". Această formulă, întrebuințată de d-l Antonescu pentru liniștirea d-lor Hitler și Himmler, oglindea fidel realitatea. Se știa că în Romînia există un șef de orchestră care conduce cu măe-strie tratative „fără sfîrșit". Germanii îl cunoșteau și-l apreciau. Ei au contat pe el pînă în ultima clipă: s'au încrezut în voința lui neclintită de tărăgănare indefinită. Este meritul lui — indirect dar real — că lovitura dela 23 August a „suprins nepregătiți" pe adversari. Ne îndoim că eroul se va grăbi să se fălească cu acest merit. Asemenea oameni preferă să revendice meritele care aparțin altora. Și meritele aparțin, realmente, altora...

AFACERI ȘTIINȚIFICE DE FAMILIE.

In numărul trecut al „Vieții Romînești" s'a publicat un studiu de Istorie socială care prezintă, pentru revista noastră, un fel de interes de familie.

Acum douăzeci de ani se ivea în sociologia romînească un cercetă-tor înzestrat cu multiple calități: cultură și ingeniozitate și un remarcabil talent dialectic. Se chema Ștefan Motăș își schimbase numele în Zeletin, era doctor în filosofie din Germania și profesor la liceul Mihai Viteazul din București. In 1925 el începe a publica în „Arhiva pentru știință și reformă socială" o serie de studii asupra revoluției burgheze

în Romînia. Dela primele articole, interesul suscitat este considerabil. După „Neoiobăgia" lui Gherea, era prima încercare de a explica marxist istoria romînească a secolului XIX și XX. Deosebit de aceasta, auto-rul se războia cu toți „clasicii" sociologiei noastre. Junimismul lui Maiorescu, naționalismul lui Iorga, poporanismul lui Stere și Ibrăileanu, socialismul lui Dobrogeanu Gherea, toate aceste curente vădeau, după părerea sa, superficialitate în gîndire, cultură de semidoct, lipsă de simț istoric și lipsă de originalitate și mai ales reacționarism. Singura cuge-tare romînească cu adevărat progresistă, pe care o admira și o copleșea de laude, era aceea a partidului liberal condus de familia Brătianu. Cum în acea vreme partidul liberal era stăpîn absolut pe cameră, senat, guverne, administrație, industrie, armată, bănci și alte instituții politice importante, cetitorii cultivați găsiră extrem de picantă apariția acestui Marx vintilist. Dela primele rînduri scrise de el, încep a exploda răspun-surile: Șerban Voinea, Virgil Madgearu, Lotar Rădăceanu, și alții.

Autorul acestor rînduri care avusese și el o destul de lungă polemică cu Șt. Zeletin în „Adevĕrul", voia să-i răspundă în chestiunea „cărvuna-rilor" dela 1822; căci Șt. Zeletin atacase, cu acest prilej și cu oarecare rea credință, pe Ibrăileanu.

Răspunsul acela însă nu a fost scris pentru că Ibrăileanu însuși s'a opus la aceasta. In acel moment, Șt. Zeletin candida la o catedră la Iași. Ibrăileanu, care aprecia inteligența, cultura și talentul indiferent dacă ele se găseau la un adversar în păreri, vroia ca Șt. Zeletin să reu-șească la acea recomandare universitară. Era convins că excesele doc-trinare ale lui Zeletin sunt trecătoare, că metoda sa marxistă se poate ameliora, și că, în genere, el este o bună achiziție pentru facultatea de litere. De aceea Ibrăileanu nu voia să i se facă lui Zeletin o presă defavorabilă, atacîndu-l într'o chestiune unde în mod evident el n'avea dreptate.

Șt. Zeletin a devenit profesor la Iași, Ibrăileanu a murit, Șt. Zele-tin a murit și el, și problema care ne preocupa atunci a fost uitată. O întîmplare recentă a redat însă actualitate chestiunii. In ultimul număr al revistei noastre d-l Lucrețiu Patrașcanu publică un studiu asupra „Epocii de redeșteptare națională în Principatele Romîne", în care vor-bește de acea clasă a boernașilor „cărvunari", obiect al discuției de altă dată.

Ibrăileanu, în vechiul său studiu, asupra „Spiritului critic în cul-tura romînească" numise pe acești boernași „o clasă *revoluționară*, care din cauza intereselor sale, ia o atitudine democratică și devine, ca întot-deauna, reprezentanta *tuturor claselor desmoștenite*". Zeletin ironizează această părere, pentrucă constituția din 1922 a cărvunarilor cerea doar egalitatea boerilor mici față de boerii mari, și nici de cum egalitatea între toate clasele. Era, spune Zeletin, „o democrație care seamănă cu aceea a cîinelui din fabulă", unde nu există „ egalitate pentru cățel".

La prima vedere, Zeletin pare a avea dreptate. Proectul de constitu-ție a cărvunarilor se poate numi „oligarhic" astăzi. Totuși Zeletin păcă-tuia împotriva principalei idei a concepțiunii marxiste. Marx, prin toate scrierile sale asupra luptelor sociale din Europa, a arătat caracterul sui generis al „idealismului" revoluționarilor burghezi. Noua clasă în ridicare urmărește țeluri perfect egoiste, dar e silită să se *alieze* cu restul claselor de jos, pe care eventual le va însufleți ținîndu-le un lim-baj generos, general-umanitarist. In clipa în care clasa burgheză nu mai are nevoe de acel aliat, îl lasă să cadă. De exemplu, burghezia, care triumfase cu Bonaparte, asuprește clasele populare care îi ajutase să răstoarne vechiul regim. Această cărdășie ipocrită a păcălit proletariatul din Europa în tot decursul primei jumătăți a veacului al XIX-lea. Abia după 1848, muncitorimea înțelege înșelătoria și hotărăște să lupte singură.

Zeletin cunoaște acest fenomen. Chiar el reamintește cum boer-nașii noștri, înainte de divanurile ad-hoc, „porniră la sate, ca să miște

massele sătești în numele libertății și să le făgăduiască raiul pe pămînt dacă vor pune umărul să ajute la răsturnarea clasei boerești" (a boerimii reacționare). Dar, adaogă tot Zeletin, „cînd fu vorba să se plămădească destinele țării în Divanul ad-hoc, întîlnim privelіștea, în aparență ciudată, că revoluționarii par a fi uitat suferințele tovarășilor țărani. Politica burgheză dădea roadele ei firești".

Acest adevăr „firesc" și universal îl găsim și în cazul cărvunarilor. Ca orice clasă burgheză revoluționară, cărvunarii uneori fac, alteori nu fac apel la restul claselor obijduite, după cum ei se apropie sau se depărtează de succes. In adversitate, ei lansează apeluri generoase către toți asupriții: în prosperitate, „se fac că uită", cum foarte plastic spune însuși Zeletin. Intre lichidarea răscoalei pandurilor și mișcarea dela patruzeci și opt, lupta socială, spune d. Patrașcanu, se prezintă astfel: „Boerimea de categoria a doua și a treia, boerinașii împreună cu negustorimea, ocupă locul de conducători. Alături de țărănime, încep să apară și unele elemente orășenești, altele decît cele venite din tagma negustorească, astfel: meșteșugărimea și negustorimea orașelor". Cînd victoria le surîdea, boerinașii candidați la burghezie neglijau interesele celorlalte clase. Așa de pildă cînd parvin să aducă în scaunul domnesc pe o creatură a lor, pe Ioniță Sandu Sturza. Cînd însă trec în opoziție, își readuc aminte de tovarășii de luptă și se exprimă în pur limbaj 1789, generos și umanitar. Această mișcare sufletească pendulară, oscilînd între ingratitudine și fraternitate, între egoism de clasă și entuziasm egalitar, caracterizează epoca eroică a oricărei burghezii. Dacă facem greșeala să considerăm un *singur* moment din istoria frămîntărilor acesteia, riscăm să vedem în clasa revoluționară sau numai generozitate idealistă, sau numai sectarism feroce. Ambele judecăți sunt eronate. O clasă burgheză în faza ei incipientă este un amestec sau mai bine o alternanță de aceste două situații. Vicisitudinile luptei, norocul schimbător al bătăliilor fac să varieze coeficientul de înfrățire cu poporul sau de ingratitudine față zintă actual, fie virtual. Este definiția însăși a „clasei revoluționare". Ea reprezintă permanent interesele tuturor claselor asuprite, fie că le reprezintă actual, fie virtual. Este definiția însăși a „clasei revoluționare". Ibrăileanu era fidel faptelor istorice și sociologiei marxiste cînd scria că după Regulamentul Organic, „boerinașii înfrînți nu se lasă, și reprezentînd și pe celelalte clase, duc lupta în favoarea unei constituții favorabile claselor de jos".

Noul studiu al d-lui Patrașcanu confirmă dreptatea lui Ibrăileanu și nedreptatea lui Zeletin. Zeletin vorbea de caracterul „grotesc" al constituției cărvunărești. Desigur, acest caracter „grotesc" — sau mai exact ironic — este inerent structurii însăși a clasei burgheze. De altfel, explicația marxistă a istoriei burgheze este pe de a întregul fundată pe o ironie enormă, pe acea fatalitate de care vorbea Marx cînd arăta că capitaliștii sunt „proprii lor groparі". Amestecul de frăție de clasă și banditism, care caracterizează sentimentele burgheziei în faza ei eroică, este un alt aspect ironic al acestui proces istoric.

Cărvunari, boujuriști, pașoptiști — aceste nume exprimă o realitate unică: clasa revoluționară burgheză din Romînia. Eșecurile sau succesele ei o colorează idealist sau egoist. Iar în toate acestea, elementul „personal" nu are importanță. Astfel, patronul cărvunarilor, domnitorul Ioniță Sandul Sturza, trădează mișcarea la care, mai înainte, contribuise foarte mult. Acestea-s fenomene curente. (Avem exemplul recent al unor persoane care au contribuit foarte activ la lovitura din 23 August 1944, și care, după reușita ei, au revenit la un reacționarism intact și la vechile moravuri de sforărie politică). Nu indivizii contează, ci faptul colectiv. Pentru un istoric istorizant, mișcarea lui Tudor, ca și constituția cărvunarilor, ca și revoluția dela patruzeci și opt prezintă numeroase caractere ironice și deconcertante. Pentru cercetătorul marxist însă, toate aceste „ironii în destin" sunt inerente evoluției dialectice

a lucrurilor. Iată de ce Zeletin, cu toate încordatele sale silinți de a fi marxist, recade în prejudecățile omului simplu atunci cînd acuză cu severitate de „grotesc" ceea ce prin firea lucrurilor trebuia să fie „grotesc". In realitate, Zeletin nu era marxist, ci doar avea „poza", am zice chiar snobismul marxismului. Și acestea, după toate probabilitățile, pentrucă credea — și cu drept cuvînt — că bizarul amalgam sociologic de Marx și Vintilă Brătianu alcătuește cea mai eloquentă pledoarie pentru procedeurile stăpînilor din acel moment.

Este picant de reamintit că „stăpînii" aceștia nu s'au grăbit să accepte serviciile ideologice ale noului și savantului lor teoretician nepoftit. Decepția acestuia din urmă transpiră în mod destul de amuzant într'un volum publicat cîțiva ani mai tîrziu de acelaș Zeletin, și unde găsim amare reproșuri la adresa liberalilor, bineînțeles tot sub formă laudativă. Liberalii — spune Zeletin — întruchipare a tuturor perfecțiilor progresiste, au un singur defect: nu dau în destul atenție aspectului cultural, ideologic, al operii lor. Liberalii n'au un ideolog cu adevărat talentat, în timp ce partidele reacționare au pe un Gherea, Maiorescu, Stere, Iorga, etc....

Și totuși liberalii au declinat invitația. Ceea ce a fost desigur foarte serios din partea-le. Șt. Zeletin a rămas membru în alt partid de dreapta (condus de mareșalul Averescu). Burghezia revoluționară, ajunsă atot-puternică, disprețuia ofertele de servicii ale „cuistres"-ilor talentați și devotați, în ciuda tuturor amabilităților lor. (In noua lui carte „Neoliberalismul", Zeletin avea un capitol special de indatoritor, unde se indigna împotriva celor ce se indignează împotriva furtului politic. Vastele afaceri, panamale și cointeresări, sunt fapte de progres, revoluționare și binefăcătoare. Ele-s „acumularea primitivă" de care vorbește Marx, indispensabilă propășirii economici moderne și democrației de mai tîrziu. Toate Statele civilizate din apus, ca să devină civilizate, au trebuit să treacă prin aceasta. Raptul în stil mare e un fenomen natural, fatal și binefăcător într'o anumită fază a evoluției sociale).

Cum spuneam, nici această nouă pledoarie marxistă n'a reușit a seduce pe solicitați, care au continuat a se desinteresa de motivări doctrinare. De doctrine talentat expuse —, căci doctrinari care să declare, banal și direct, principiile de bază ale clasei burgheze, au existat tot timpul în presa și parlamentele din acea vreme.

Șt. Zeletin e mort. Dar lucrarea lui „Burghezia romînă" rămîne. Eliminînd exagerările uneori greșit simplificatoare, trecînd peste tonul ditirambic și apologetic care o animă, cartea este utilă, e scrisă clar și documentat, și mai ales este un început folositor de înțelegere marxistă a fenomenului romînesc. Se împlinesc acum două zeci de ani dela apariția ei. Judecata corectă asupra valorii sale este aceea formulată odinioară de Ibrăileanu. El prevăzuse folosul științific al polemicelor pe care le va deslănțui și de altfel protejase personal pe autor. Diverse studii ulterioare, în deosebi acele iscălite Ion. C. Ion, și apoi Lucrețiu Patrașcanu, precum și studiile ce vor apărea, desigur, și de aci înainte, vor da, ca totdeauna, dreptate, înțeleptelor judecăți ale lui Ibrăileanu.

HITLER ȘI BONAPARTE.

Paralela Napoleon-Hitler a cunoscut forme diverse. In epoca de glorie a nazismului, Fuehrerul el însuși studia problema asemănărilor dintre el și Bonaparte, bine înțeles făgăduind că el nu va repeta greșelile nefericitului său precursor. Pe măsură ce creștea rezistența engleză, publicul își amintea tot mai mult de Trafalgar, de utopia blocului conti-

nental şi de finanţele inepuizabile ale Angliei in războiu. Cind incepu campania din Rusia, lumea se apucă să recitească cu interes memoriile contelui de Ségur, să compare Ehrfurt cu Moscova, pe Caulaincourt cu Schulemburg.

Problemele asemănărilor şi deosebirilor dintre cei doi dictatori devine actuală pe măsură ce ne apropiem de cel de al doilea Waterloo. Dar problema e mai ales interesantă pentrucă permite a dovedi valoarea în genere a dictaturilor.

Dictatura nu depinde de persoana dictatorului. Inteligenţă naturală, erudiţie enciclopedică fiziologie de fier, talent creator —, iată ce aducea Bonaparte; totuşi el a eşuat lamentabil. O penibilă mediocritate intelectuală aliată cu o sănătate şubredă şi cu o incultură totală —, iată ce aducea Hitler; şi totuşi el a parvenit, pentru un scurt răstimp, la o glorie şi o putere tot atît de vastă ca aceea a Impăratului Francezilor. Succesul şi prăbuşirea dictaturilor ţin de cauze mai adinci, de fenomene de masă. Persoana conducătorului este indiferentă. Dela genial la cretin, dictatorul poate incarna toate valorile spirituale. El poate fi oricine. Dictatura însă e aceeaşi. Aventura lui Hitler şi aventura lui Napoleon sunt identice. Ele exprimă legile naturale ale procesului capitalist in faza lui monopolistă.

Burghezia franceză, după marea revoluţie, voia instaurarea unei ordini nouă, care păstra din ideile dela 1789 just cît trebuia pentru a mătura rămăşiţele feodale din Europa. Burghezia nazistă păstrează, sau mai degrabă fură dela revoluţia rusă just cît trebue pentru a lichida anumite gunoaie feodale (casta aristocratică, iobăgia agrară din Prusia orientală, prestigiul unei nobile vieţi de farniente, etc.), şi încearcă să instaleze in toate ţările cucerite o „neue ordnung", care, ca şi aceea a lui Napoleon, ascunde, sub ipocrizia unor idei revoluţionare, idealul hrăpăreţ al unui naţionalism imperialist.

Burghezia franceză in 1799, cea germană in 1934, vor să transforme Statele Europei in provincii de robi. Robia aceasta era, in ambele cazuri, concepută cam confuz. Locuitorii ţărilor cucerite urmau, pe de-o-parte, să fie oare cum emancipaţi, ca să poată deveni cumpărători valabili ai produselor burgheziei din Statul stăpîn. Pe de altă parte, funcţiunile capitaliste din ţările vasale erau smulse din miinile localnicilor. Burghezia locală era torpilată. Populaţia era, vag, destinată unor indeletniciri agricole. Spunem: „vag", căci nici Napoleon nici Hitler nu şi-au reprezentat clar cum anume vor lucra viitorii plugari din ţările supuse. Amindoi au aminat limpezirea acestei probleme pentru după victorie. In fond, ambii dictatori — şi aceasta e marea lor asemănare — urmăreau, în vasta lor politică, ceva care semăna foarte cu quadratura cercului. Pe de-o-parte voiau să prefacă restul Lumii în debuşeu al produselor fabricate de burghezia Poporului Ales, pe de altă parte sărăceau — inconştient dar sistematic — pe invinşi astfel incît îi împiedecau să devină cumpărători.

Dictatorul genial ca şi dictatorul obtuz au fost, toată vremea, egal de insensibili la contradicţiile şi absurditatea ambiţiosului lor program. In aparenţă „Conducători", ei sunt in realitate „duşi", antrenaţi de o aventură complicată, care nu e a lor, ci a destinului însuşi al clasei capitaliste. Vlaga acestei clase îi împinge la succese care îi miră şi pe ei după cum uimesc omenirea întreagă. Iar viciile organice ale acestei clase îi duc la dezastru, de-a-lungul complicaţiilor în scopuri şi contradicţiilor în mijloace.

Din punct de vedere marxist, identitatea celor două dictaturi este completă. Engels s'a ocupat stăruitor de cazul Bonaparte. Alţi istorici marxişti (Franz Mehring, cunoscutul biograf al lui Marx, apoi Lauffenberg, Eli Heckscher, Eugen Tarlè, Schultz, Darmstatter) au studiat fenomenul ca o expresie a evoluţiei capitalismului in Europa. Din lucrările lor se poate extrage o lungă listă de analogii între încercarea de expansiune şi monopol a burgheziei franceze din 1799 şi lovitura naziştilor din 1939. Ne rezervăm să publicăm într'un număr viitor al revistei noastre o asemenea cercetare. Ceea ce am vrut să arătăm aci este indisolubila legătură dintre eşec şi dictatură, precum şi lipsa vreunei legături între eşecul dictaturilor şi valoarea personală a dictatorului. Nu este nici ofensător pentru Napoleon să fie comparat cu Hitler, nici cituşi de puţin măgulitor pentru mediocrul personaj dela Berchtesgaden să fie pus pe acelaşi plan cu acel miracol omenesc care a fost Bonaparte. Amindoi au exprimat acelaşi sarcasm al destinului. Capitalismul expansionist şi-a permis sinistra glumă să aleagă ca titular al unei glorii efemere dar colosale pe un neînsemnat golan, după ce, cu mai bine de un secol înainte, transformase în marionetă oarbă pe cel mai original exemplar al rasei albe.

LIBERTÉ, LIBERTÉ, CHÉRIE

La inceputul lunii Septemvrie, citeam in ziare următorul curios comunicat:

„Bulgaria liberată de jugul fascist a adoptat un regim democratic. Noul guvern a declara starea de asediu".

De sigur —, inamicii democraţiei s'au bucurat. Ei s'au grăbit a vedea in această frază o ironică contradicţie, şi, implicit, o dovadă de slăbiciune.

In realitate, contradicţia nu există. Paradoxul, cum se intimplă adesea, tocmai desvălue adevărul ascuns şi ne ajută să înţelegem veritabila valoare a democraţiei.

Este o idee romantică, leneşă şi falsă, aceea că democraţia trebue să fie o binefacere picată din cer şi care nu cere altă osteneală decît să ne aplecăm pentru a o culege. Şi, în genere, este cea mai imorală idee să credem că fericirea se capătă gratis. Totul, in lume, trebue plătit. Cu eforturi, suferinţă, aşteptare, griji.

Democraţia, adică libertatea şi egalitatea reunite, trebuesc cucerite. Ele sunt valori. Şi cuvîntul valoare reclamă, prin definiţie, noţiunea de „preţ". Este caracteristica ei fundamentală. Orice valoare implică o „contravaloare".

Care e preţul democraţiei? Cu ce se cumpără libertatea — această „liberté chérie" cum zice Marsilieza?

Dar să ne reintoarcem la exemplul de adineauri.

Aşa dar, Bulgaria adoptă un regim democratic. Guvernanţii de azi sunt oameni care iubesc libertatea. Inseamnă oare că cei de ieri o urau? Nicidecum. Intr'un sens, ei poate chiar o iubeau mai tare; o iubeau aşa cum face îndrăgostitul: o iubeau cu exclusivitate şi gelozie; o iubeau *numai pentru ei*.

Aci stă toată deosebirea. Democratul nu preţueşte decît *libertatea pentru toţi*.

Libertatea reacţionarilor e instinct animal. Libertatea democratului e sistem social, combinaţie complicată de relaţii morale; ea trebue construită, bucată cu bucată.

Gindiţi-vă la libertatea scrisului in Franţa dinainte de războiu. Censura preventivă nu exista in cea de a treia republică. Dar presa nu era totuşi liberă. Era un regim de licenţă anarhică fundat pe impunitatea calomniei. Infrastructura economică reclama o asemenea situaţie. Defăimarea, şantajul, minciuna sub toate formele *trebuiau* să fie nepedepsite, căci presa — cu excepţia puţinelor gazete comuniste — era toată în miinile unei singure clase, care voia o libertate absolută, fără contrapondere.

Dimpotrivă, o libertate *democrată* a presei presupune severe îngrădiri și teribile sancțiuni contra celor ce cutează a face cea mai mică afirmație nedovedită.

Dar aplicarea efectivă a unor asemenea sancțiuni presupune prealabil un aparat social întreg de control și represiune totodată rapide și echitabile, aparat care trebue construit cu trudă. Pînă atunci, censura va continua să existe. Democrația cere, în toate chestiunile, un fel de tratament homeopatic. Cenzura preventivă ocrotește crearea, în liniște, a organelor sociale care vor permite, mai tîrziu, desființarea censurii preventive...

Vorbeam de starea de asediu din Bulgaria. Ea este o măsură net democratică. Să nu ne lăsăm înșelați de cuvinte. Acela de libertate exprimă două lucruri deosebite. Este instinctul animal de vieață slobodă, ca în junglă, (sau, sub o formă mai evoluată, libertatea de clasă, more antiquo, unde o castă de cîțiva dispune, față de restul poporului, de o libertate absolută, asemănătoare celeia a fiarei din pădure). Și este libertatea democratică, libertatea pentru toată lumea, rezultat al unei întocmiri sociale precise.

In țările care, ca Bulgaria, acest regim moral trebue edificat aproape dela început, starea de asediu permite constructorilor să lucreze în liniște la noua alcătuire care va permite suprimarea... stării de asediu.

Cîtă inutilă ironie n'au vărsat anti-democrații în legătură cu ideea marxistă a „dictaturii proletariatului", adoptată de Lenin și Stalin. In realitate este același fenomen. La un moment dat, societatea burgheză pierde puterea. Constantin Stere, care a descris cu un neînchipuit talent prăbușirea Rusiei țariste, a arătat bine cum ea s'a năruit dela sine, sub propriile ei slăbiciuni. Nu comuniștii au dărîmat-o. Aceștia se mulțumiseră a se pregăti din vreme, să fie prezenți și capabili de a prelua o succesiune pe care nu ei o deschiseseră, ci evoluția istorică firească.

In asemenea momente, cînd societatea veche e prea slabă ca să mai dureze, cînd însă fosta clasă stăpînitoare e încă destul de puternică pentru a împiedeca pe succesori să reclădească; în asemenea momente cînd restul poporului, adică proletariatul, trebue să construiască, piesă cu piesă, instituțiile cele nouă, — în asemenea momente este nevoe de o „dictatură a proletariatului", care în fond nici nu este o dictatură de vreme ce-i stăpînirea majorității covîrșitoare asupra unei infime minorități incurabile. S'apoi este un regim provizoriu. In tot cazul nu-i un atentat la libertate, după cum o intervenție chirurgicală nu este un atac fizic la integritatea individului.

Intelectualii din occident vorbesc adesea îngroziți de următoarea cutumă bolșevică.

Dacă un cetățean are un plan original de organizare economică sau culturală, sau tehnică, și dacă planul lui dă greș în practică —, inventatorul nefericit este ostracizat în sensul că i se retrage încrederea comunității și este lăsat să vegeteze în îndeletniciri inferioare. Occidentul se revoltă în fața procedeului: orice om — spune el — poate greși; totul e ca intențiunile lui să fi fost curate.

Nu este tocmai așa. Incă odată, acel bun suprem, libertatea, se *plătește*.

Există oare libertate mai enormă ca aceea a cetățeanului sovietic ale cărui idei capătă imediat dela societate tot concursul material și moral necesar pentru a fi experimentate? Dar acest liber acces al tuturor la ascensiune în carieră și stimă publică comportă un *preț*. Implică riscuri. „Libertatea pentru toți" nu poate fi gratuită. Numai *cealaltă* libertate, libertatea de clasă a putut fi o pomană moștenită prin simpla apartenență la minoritatea stăpînitoare. Libertatea democratică, libertatea pentru toată lumea, este un bun prețios care se obține cu sacrificii individuale.

* * *

Ideea democratică nu se poate bine înțelege decît dacă o raportăm la teoria marxistă a valorii.

O marfă, un bun oarecare, izvor de plăcere și de satisfacții, *costă* o anumită cantitate de muncă, adică de osteneli mai mult sau mai puțin penibile. Munca este o înfrîngere a fireștilor noastre porniri spre minimul efort. Este o *constrîngere* a instinctelor naturale, o *coercițiune*. Această îngrădire de libertate dă preț — ba chiar este însuși prețul fragmentului de fericire pozitivă pe care ne-o aduce consumarea bunului produs.

Nu trebue să spunem că libertatea este și ea o plăcere, ci invers, că orice plăcere e o liberare. Orice satisfacere a trupului sau minții este un sentiment de libertate. A juisă înseamnă a „scăpa" de tortura nevoii, de chinurile lipsei. Observați tăria acestui cuvînt: *scăpăm*, adică devenim pentru un moment, *liberi*. Noțiunea de libertate e ca un fel de rezumat expresiv a tot ce e valoare. Și prețul oricărei valori este un penibil efort anterior, este necesitatea de a munci, de a suferi. Acesta este prețul libertății. Ea se plătește cu constrîngere, cu coercițiune. Contravaloarea libertății nu poate fi decît, cum o spune și numele, o valoare exact contrară.

* * *

Prin anul 1923, un sociolog romîn scria că revoluția franceză reunise ideile de libertate, egalitate și fraternitate, pe care revoluțiile ulterioare le-au despărțit. Dela 1848, spune sociologul romîn, formulele egalitate și fraternitate sunt monopolizate de socialiști. Democrația s'a lepădat de ele, ca străine de structura ei. Contribuția reală și unică a democrației a fost ideea de libertate.

Cred că sociologul nostru se înșeală. Democrația burgheză a fost democrație numai în rarele momente cînd, aliată cu muncitorimea, își însușea noțiunile de egalitate și fraternitate. Libertatea cu am mai spus, nu este democratică decît dacă este o libertate pentru toți. Libertate fără egalitate, libertate de clasă, au avut, din toate timpurile, toate castele dominante. N'a fost nevoie pentru aceasta de nașterea burgheziei.

Emile Faguet, unul din cei mai inteligenți apărători ai spiritului burghez, spunea că acuplarea cuvintelor libertate și egalitate constitue o monstruozitate logică, căci avem a face cu noțiuni net contradictorii. Egalitate înseamnă scoborîre nivelatoare, libertate înseamnă înălțare deasupra celorlalți.

Am arătat cum contradicția verbală exprimă, în fond, o realitate necesară. In lumea valorilor, faptele apar sub formă de cupluri antinomice. O valoare nu are ființă decît dacă e dublată de o contra-valoare. Libertatea, valoarea prin excelență, se plătește și ea, prin efort, osteneală, constrîngere. Libertatea pentru toți, așa cum o reclamă și o construește democrația, e doar forma cea mai evoluată a fenomenului general al valorii.

* * *

Există și un alt aspect al problemei, care s'a desbătut cu aprindere și amploare în primii zece ani după celălalt războiu. Democrația a fost atacată pe de o parte de partizanii lui Maurras și pe de alta de acei ai lui Sorrel, în numele fie al naționalismului integral, fie al sindicalismului revoluționar, doctrine, amîndouă, reacționare și dela care a purces în urmă concepția corporatistă, deja în germene la Duguit. Apărătorii democrației: în Germania Kelsen, Tönnies, Hasbach, Steffen — în Franța Barthélemy, Bouglé, Ch. Benoist — în Anglia Bryce —, dacă

sunt uneori ingenioși in chestiunile de detaliu, se arată intimidați de adversar pe chestiunea principială.

Critica purta asupra problemei competenței și asupra aceleia a instabilității in regimurile electorale. Votul universal nu dă succes omului celui mai capabil, ci omului celui mai popular. Sistemul parlamentar aduce o schimbare neincetată de guverne, care face imposibilă o politică externă și internă de continuitate. Leacul, pentru primul cusur, era parlamentul corporatist profesional; pentru cel de al doilea: guvernele de mină forte.

Nu este nevoie de multă osteneală pentru a dărima aceste critice. Un bărbier sau cismar deputat nu face legi bune. Legiuirea e o meserie, al cărui titular se numește jurist. Nu e un reproș, ci o apărare cind se constată că majoritatea deputaților sunt avocați. Firește, agitația, tumultul adunărilor legiuitoare strică intru cîtva unei bune legislații. Dar la aceasta se poate ușor remedia prin crearea unui Consiliu de Stat — cum este de pildă in Rominia Consiliul Legislativ — organ de technică juridică.

Parlamentarismul produce instabilitate politică. Este cea de a doua critică a anti-democraților. Dar faptele nu o confirmă. Franța, unde discontinuitatea guvernării atinsese gradul cel mai inalt din Europa, era o țară unde prefecții beneficiau de inamovibilitate și unde politica externă nu s'a schimbat niciodată. Continuitatea conducerii, inăuntru și afară, nu era de loc afectată de desele schimbări de cabinet

* * *

Democrația este acea alianță de libertate și egalitate, pe care a promovat-o marea revoluție franceză, pe care apoi secolul al XIX-lea a disociat-o din nou. Burghezia, ca orice clasă stăpinitoare, a păstrat și desvoltat libertatea pură. Egalitatea, complementul natural al libertății democratice au păstrat-o, pios, clasele muncitorești. Războiul actual obligă din nou burgheziile lumii la o reintroducere a ideii de egalitate. Cit de timide sau cit de îndrăznețe sunt aceste bune intențiuni, nu putem ști încă.

Pe de altă parte, revoluția rusă repune problema cu aceeași amploare ca odinioară revoluția franceză. Dela inceput, eforturile merg către o imbinare viabilă de libertate și egalitate. In ciuda piedecilor din afară și greutățile materiale dinăuntru, țelul constant al nouei republici a fost de a clădi un regim de unde libertatea pentru puțini să fie izgonită și unde să se realizeze o libertate egală pentru toți. Găsi-vor, acești noui cavaleri ai ordinii umane, formula potrivită? Sau subt imboldul dat de ei, o vor afla-o alții? Nu putem ști. Un lucru este insă sigur. O imbinare trainică de libertate și egalitate reclamă existența in fapt a citorva condițiuni sociale minimale privitoare la producția economică.

S'a calculat că totalitatea avuțiilor (muncă, unelte, materii prime) de care dispune globul terestru, raportate la populația totală a planetei, permite cu o muncă de cinci ore pe zi, fiecărui locuitor al pămîntului, un traiu, egal cu de două ori standardul unui contramaistru american. Bine înțeles, aceasta într'o organizație socială ferită de crize, de șomaj, supraproducție și războiu.

La un asemenea nivel de belșug, ziua de 24 de ore se imparte, dela sine, in două tranșe: una, care va fi zona libertății, alta care va fi zona egalității. In cele 5 ore de muncă, salariile vor putea fi egale, indiferent de natura muncii. Este partea din zi datorită societății; acolo, munca e obligatorie, disciplina poate fi și trebue să fie oricît de riguroasă. Este partea de constringere și de egalitate în coercițiune.

In cea de a doua tranșă a zilei, in restul de 19 ore din 24, cetățeanul regăsește o libertate completă de a visa, de a se recrea, de a se cultiva și — dacă vrea — de a lucra iarăși. Dar remunerația acestei

munci și-o fixează el insuși, după bunul său plac. Dacă găsește amator, el va cere retribuțiuni regești; dacă poate, el se va imbogăți ca un nabab. Ca un nabab viager, bine înțeles. Căci libertatea, încă odată, se cîștigă individual, nu se transmite gratuit altuia.

Un asemenea regim presupune, cum spuneam, o organizare socială fără crize; un regim in care legea marxistă a discrepanței dintre creșterea productivității și creșterea mai înceată a puterii de cumpărare a consumatorului, să nu joace. Un asemenea regim e posibil. Și realizarea lui va insemna realizarea democrației, care de un veac și jumătate își caută formula.

NICANOR & Co.

RECENZII

LUCREȚIU PATRAȘCANU: Sub trei dictaturi. — Ed. Forum. — 1944.

Un sociolog marxist trebue să aibă multiple însușiri: să știe privi faptele istorice subt latura „instituțională", ca fenomene anonime de masă; să fie sensibil la acele înlănțuiri cauzale unde nu acțiunile personale ale guvernanților sunt determinante de evenimente, ci raporturile de forță dintre grupurile componente ale societății. Cum puterea unui grup — putere politică și morală — își are totdeauna originea în puterea economică, în cantitatea de avuție de care el dispune, — sociologia marxistă se va conforma și acestui aspect al realității, dînd o deosebită atențiune înrîuririlor economicului asupra celorlalți factori sociali: politic, religios, etic, cultural.

Reamintim toate acestea cu ocazia apariției unei lucrări a d-lui Lucrețiu Patrașcanu asupa societății romînești din intervalul cuprins între 1938 și 1944. Dela ieșirea partidului comunist din ilegalitate, aceasta este a doua contribuție a autorului la explicarea situațiilor din Rominia. Amîndouă cărțile sunt lucrate după regulile cele mai stricte ale metodei marxiste.

Această metodă a fost folosită pînă acum cu oarecari inovații fanteziste de Dobrogeanu Gherea, cu oarecari renunțări și timidități de scriitorii noștri social-democrați: apoi această metodă a fost întrebuințată caricatural de St. Zeletin, la care virtuozitatea nu ascundea ci oarecum reliefa valoarea scamatoriei. Și iată în sfîrșit un cercetător romîn care aplică metoda marxistă pur și simplu.

In fond, dacă ar fi să-i căutăm d-lui Lucrețiu Patrașcanu un precursor în această privință, tot în Constantin Stere l-am găsi. Cu o statornicie nedesmințită, Stere a explicat fenomenele sociale cele mai diverse prin cauzele lor economice primare. Era de altfel marele farmec al scrierilor, discursurilor și conversațiilor sale această preocupare constantă de a face să izvorască toate variile manifestări ale vieții din recipientul profund al forțelor economice anonime. Intrigării de palat, apariția unei opere literare, meschne ingerințe electorale, conversații între diplomați, redactarea unui tratat, elaborarea unei constituții — toate acestea erau descrise de Stere ca țîșnind din matricea primitivă a marilor cauze economice. Cineva spunea că meritul lui Stere era ca, din cea mai minusculă chestiune să facă o problemă mondială și de a privi orice fleac, direct dela înălțimea lui Sirius. In fond, meritul nu era al lui, ci al disciplinei marxiste pe care o deprinsese în cercurile intelectuale rusești.

Dar nu numai aceasta apropie pe cei doi scriitori, Stere și Patrașcanu. Acesta seamănă cu cel dintîi oarecum și ca stil. Cînd cetim descrierea pe care o face gărzii de fier avem neta impresiune că cetim pe Stere.

Același obiceiu de a „boxa" cu subiectul, amestec de analiză și polemică. Adversarul e întors pe toate fețele, și lovit pe toate părțile. Adeseori cîte o poantă de ironie termină unul din „round"-uri. Astfel, vorbind de slăbiciunea adversarilor dictaturii regale, a acelor bărbați de Stat care ar mai fi vrut să se continue democrația de fațadă practicată între 1918—1937, d-l Patrașcanu spune:

„Dacă unii oameni politici au rămas totuși pe vechile poziții, „caracterul" de care dădeau dovadă s'a datorat mai puțin convingerilor democratice care-i animau, cît mai ales lipsei de interes, din partea deținătorilor puterii, ca să-i cîștige sau să-i corupă".

Găsim aci, identică, gîndirea lapidară și usturătoare a prozei lui Stere, de unde nu lipsește nici chiar cuvîntul pus deodată între ghilimele, la locul unde biciul găsește rana cea mai sensibilă.

Două sunt contribuțiile sociologice mai de seamă în această lucrare.

Este mai întîi descrierea nouei burghezii romînești născută și desvoltată între 1929 și 1938. Ea se așează nu atît contra celei vechi brătieniste, ci oarecum alături de ea și cel mai adesea deasupra. De altfel noua burghezie formal nici nu se despărțise de cealaltă. Cordonul ombilical, prin care se mai fac încă schimburi nutritive pînă prin 1938, se taie doar în momentul cînd lovitura de Stat din Februarie permite noului organism o splendidă existență neatîrnată.

Procesul acestei nașteri și acestei emancipări se rezumă la apariția, în Romînia, a unor posibilități pentru o industrie grea. Industria național-liberală nu era o industrie metalurgică, ci mai ales textilă, alimentară, industrie a hîrtiei, industrie de construcții. Inarmarea generală europeană a furnisat motive sau pretexte unei industrii de armament și mașini. Prin aceasta, industria național-liberală se găsea păgubită. Ea înțelesese să beneficieze de taxe protecționiste pentru produsele fabricate de ea. Dar mașinile, pe care le importa din străinătate, voia să le aibă la prețuri ieftine de free-trade. De aceea băncile liberale nici nu gîndesc a finanța o asemenea concurență. Capitalurile vor veni de aiurea. Nu dela băncile romînești semi-străine, pe care cele liberale avuseseră grija mai de mult să le ruineze. Finanțarea se va face mai mult sau mai puțin direct de Stat.

Guvernul, prin comenzi masive pentru armată, plătește avansuri considerabile. Guvernul, prin taxe vamale prohibiționiste (cu 850% superioare celor din 1929) asigură noilor uzine dividende așa de mari încît asta le permite curînd să se finanțeze, în parte, din propria lor substanță. Apoi, tot guvernul asediază Banca Națională, pe care o obligă să acorde, prin organisme financiare intermediare, credite enorme noullor creațiuni. In sfîrșit, tot guvernul, prin legiuiri de îngrădire valutară, obligă pe străinii dela care Romînia importase mărfuri, să nu-și repatrieze capitalurile, leii lor rămînînd aci tot odată lichizi și înghețați. Și atunci, ce plasament mai bun pentru ei decît prea prosperele fabrici metalurgice recente?

Decît, un asemenea organism economic nu se mai putea mișca bine în corsetul democrației, chiar a unei democrații pur formale ca aceea de atunci. Pentru vechea burghezie liberală, constituția dela 1923 combinată cu legea electorală de tip italian și cu o funcționărime numită și ajutată de partid, ofereau cadrul ideal de funcționare a unei economii monopolistice finanțată nu direct de Stat, ci indirect de „națiune". Construită mai încet, pacient și organic, economia liberală avusese timpul să-și construiască și o „democrație" politică apropriată. Noua burghezie însă, născută brusc dintr'o recentă conjunctură internațională, avea nevoe de un aparat politic mai simplu și mai repede eficace. Ii trebuia o dictatură. Regele Carol II, cîștigat la această vastă întreprindere de cîștig, a fost, ca toți ceilalți lucrători ai nouei burghezii, beneficiarul, instrumentul și propagandistul ei. Guvernarea 1934—1938 mar-

chează prima etapă, cînd se conduce dictatorial, menţinînd organizaţia constituţională, dar călcînd-o pe faţă, fără acele menajamente formale practicate între 1918—1928 de vechea burghezie. Iar la 1938, fiindcă o „pană" electorală detracheează mecanismul, el este svîrlit la o parte şi înlocuit cu o dictatură pură şi simplă.

Toată această „tranşă de istorie" ne este prezentată de d-l Patraşcanu cu o limpiditate remarcabilă. Deşi numeroase personajii defilează în cursul descrierii, ele trec, neînsemnate, pentru a lăsa, în plină lumină, fenomenul colectiv, economic şi social.

O altă contribuţie importantă din lucrarea d-lui Patraşcanu este larga frescă a mişcării legionare. Autorul distinge în evoluţia ei două momente. Unul în care, datorită concursului de multiple împrejurări favorabile (în deosebi carenţa absolută a marelui partid democrat) gardiştii ajung la o reală popularitate. Apoi, un al doilea moment, cînd ea nici nu mai încearcă serios a se bizui pe masse, şi se sprijină pe forţele teroriste ale propriilor sale organizaţiuni. Schimbarea a avut cauze diverse: impopularitatea în opinia publică a susţinătorilor lor, Germanii; represiunea din timpul guvernului Călinescu; alarmarea burgheziilor vechi şi nouă în faţa anarhismului brutal al echipelor morţii, etc. etc. Dar causa causarum era de natură economică. Provenienţa socială a partizanilor le dedea toate caracterele lor fundamentale; lăcomie de putere, arivism bazat nu pe nobile ambiţii ci pe invidie de umiliţi, abandon uşor a oricărei preocupări doctrinare şi propagande în masse, etc. D-l Patraşcanu descrie una după alta, multiplele categorii sociale din care se recrutau legionarii. Toate au ceva comun: toate reprezintă scursoarea claselor sociale; toate reprezintă, sub o formă sau alta, *rataţii:* membri ai aristocraţiei scăpătate, servitoare, proxeneţi, fii de săteni mediocri şi desţăraţi, prostituate, băeţi de prăvălie, plus lotul flotant de deliquenţi cronici. Originea economică a legionarilor, diversă ca provenienţă dar omogenă faţă de clasele avute, le imprimă o psihologie uniformă, unde brutalitatea şi servilismul nu compensează o reală deficienţă de forţă. De aci uşurinţa ambelor căderi: prima, subt guvernarea Călinescu, cealaltă subt represiunea Antonescu.

Aceste cîteva indicaţii nu fac decît să schiţeze vag un portret al Legiunii pe care d-l Patraşcanu îl descrie în toate aspectele şi cu toate nuanţele. Am vrut aci doar să ilustrăm, prin exemple, metoda întrebuinţată de autor.

Şi, în această ordine de idei, vrem să mai atragem atenţia asupra unei alte însuşiri obligatorii pentru un sociolog marxist.

S'a crezut a se trebui să se observe o mică contrazicere în metoda marxistă. Practicanţii ei pretind a fi singurii cu adevărat obiectivi. „Je ne propose pas, je ne suppose pas, j'expose"; lozinca aceasta rezumă pretenţiunile doctrinei Engels-Marx. Şi totuşi, în scrierile lor, precum şi a tuturor urmaşilor lor, orto şi heterodocşi, remarcăm un constant ton polemic, care contrastează cu obiectivitatea pur constatativă de care se mîndresc.

Contradicţia e dor aparentă. Obiectul însuşi al cercetării reclamă, prin natura lui un stil nu polemic, ci încă mai mult: ironic. Căci materia cercetată de marxişti, şi în genere de orice sociolog veritabil, este o materie ironică prin excelenţă.

Intr'adevăr, a studia istoria societăţilor înseamnă a studia cum un tip de societate moare şi altul nou se naşte. Originalitatea marxismului este de a fi arătat cum trecerea se face fără soluţie de continuitate; cum societatea veche naşte ea însăşi forţele care vor produce pe cea nouă; cum aceasta din urmă creşte în sînul chiar al celei pe care o va dărîma; cum — ca să întrebuinţăm o expresie marxistă clasică — clasa stăpînitoare este propriul ei groapar.

Această ironie fundamentală inerentă tuturor tipurilor de societate se traduce, bine înţeles, prin nenumărate mici ironii de detaliu.

Dela un moment dat, tot ce întreprinde vre-un membru al clasei avute conţine un coeficient de suicid; toate faptele sale cuprind un procentaj de ironie. De ironie *ascunsă*. Iată de ce nu poate fi oricine marxist. Trebue să fi învăţat arta de a descoperi, îndărătul lucrurilor, amara ironie a actelor de autodistrugere. Sombart, care a simţit aceasta, a exprimat-o puţin alături de adevăr, cînd spunea că Marx a avut un rar talent de a desgropa părţile urîte ale firii omeneşti. In realitate, marxistul — care ocupîndu-se în deosebi de racilele claselor dominante trubue fireşte să examineze asemenea nemăgulitoare trăsături — nu este atît un desgropător de „părţi urîte", cît un detector al ironiilor de destin. O clasă dominantă are un destin tragic. Acel de a-şi făuri singură proprii ei devoratori. Este o soartă sarcastică, ce se traduce printr'o infinitate de sincere hipocrizii în conduită. Meseria marxistului este să le releveze pe toate. El este, prin asta, condamnat la ironie perpetuă. Tonul ironic la el nu e dovadă de eşire din obiectivitate; este obligaţie ştiinţifică profesională.

Această bossă a ironiei nesubiective o întîlnim, în măsură foarte largă, la d-l Lucreţiu Patraşcanu. D-sa este, şi în aceasta, un autentic marxist. Şi, tot prin aceasta, cărţile d-sale sunt de o lectură captivantă.

Nu facem decît să semnalăm în treacăt cel de al treilea subiect analizat în lucrarea d-lui Patraşcanu: activitatea partidului naţional-ţărănist. De altfel, chiar autorul îl tratează oare cum indirect. Intr'adevăr, eroii piesei sunt mai cu seamă ceilalţi doi: neoburghezia regală şi garda de fier; eroi activi, care au făcut ceva; au făcut mult rău, dar, cum zicea Leroy Beaulieu, acest rău l-au făcut foarte bine. Pe cînd activitatea partidului naţional-ţărănesc n'a parvenit decît să facă foarte rău binele pe care se lăuda că are de gînd să-l facă. E deci natural ca o asemenea activitate negativă să ocupe un loc mai neînsemnat în cercetarea d-lui Patraşcanu. Totuşi d-sa semnalează toate aspectele acestei briliante politici de constantă abstenţiune, întreruptă ici şi colo de erori care provin nu atît din neinteligenţa autorilor, cît din structura incoherentă a grupării însăşi. Partea manistă reprezenta o burghezie secundară, mult mai jerpelită decît cea liberală oficială; iar fracţiunea Stere nu mai reprezenta nimic, de cînd Stere însuşi, cu toţi harnicii lui basarabeni, fusese înlăturat de fracţiunea burgheză. Intreg acest partid nu reprezenta, în fond, aproape nimic. Iată de ce el a fost repede sortit să dispară virtual din politica Romîniei. Ceea ce explică de asemeni de ce el ocupă un loc minor şi în lucrarea d-lui Patraşcanu.

D. I. SUCHIANU

VLADIMIR STREINU, *Clasicii noştri*, I. Buc., Casa Şcoalelor, 1943.

Nu sunt prea greu de întrevăzut motivele recentei şi oarecum tardivei aplecări a d-lui Vladimir Streinu asupra cîtorva figuri, pline de substanţă, din seria „clasicilor noştri". Mijloacele critice, aflate în posesia d-niei sale, cereau în cele din urmă şi supunerea mai prelungită la anumite şi decisive probe de rezistenţă, studiul scriitorilor reprezentativi fiind aproape impus oricărui critic de reală vocaţie. In literaturile occidentale, procesul valorificator este dela început îndreptat spre respectivele glorii eterne, o situaţie asemănătoare neputînd fi observată în cadrul criticei romîneşti, preocupată — sub evidenta înrîurire a lui E. Lovinescu — doar de actualitatea literară. Exista, pînă în timpul din urmă, o psihologie mult prea generalizată de cronicar al producţiei ultime, inculcarea unei tradiţii, conştiinţa desvoltării organice a literaturii,

lipsind aproape total acestei generații critice, vădit specializate în glose și comentarii strict contemporane.

Nu s'ar putea susține că d-l Vladimir Streinu n'a intuit amintitul paradox, procedînd în consecință la o alternare de lecturi și de preocupări, influența unui aerian și secret spirit de emulație fiind de presupus în mod asemănător, de altfel fără nici un fel de maliție. Concretizarea orientării derivate, n'a dus însă la studiul monografic, ci numai la articole și note limitate, volumul însușindu-și un caracter net fragmentar, relevant pentru întreaga modalitate critică a d-lui Vladimir Streinu. O lectură atentă înlesnește formularea unei opinii în acest sens, studiile prezentei culegeri definindu-se prin aspectul construit, confortabil ca un fotoliu, largi ca niște veșminte bogate, de abia strînse în falduri și cu toate că notele impresioniste nu par uneori a lipsi, emoția ultimă este mai mult de ordin erudit. In ciuda judecăților de valoare, unele destul de insistente subliniate, pagina criticului prezintă adesea un caracter savant, d-l Vladimir Streinu făcînd cu regularitate citate precise, referințe la criticii anteriori, comparînd edițiile și urmărind sau corectînd trimiterile, totul cu un aer firesc, dar și cu evidente preocupări de exactitate, uneori formal combătută.

Este vizibil la acest critic, alături de filonul impresionist și un neașteptat temperament de istoric literar, pus în lumină în mod progresiv, aspectul laborios și îndesat al anumitor capitole desvăluind o serie de note proprii, pînă atunci neobservate. Studiul despre Odobescu este tipic în această privință, plin de concesii făcute istoriei literare, de multe ori didactice, ilustrînd totuși o poziție critică personală. Participă la primul aspect enunțarea cadrului istoric, citatele din cercetătorii anteriori și schița de biografie intelectuală, cu amintirea „influențelor" respective. Atitudinea proprie va afirma însă imposibilitatea scindării unei personalități organice, într'o presupusă „operă științifică" și una „literară", revendicînd în consecință pentru Odobescu „o modalitate intelectuală complexă", pe care criticul o vede sub specia „Renașterii" și nu aparținînd ca tipologie, erudiției sec. al XVIII-lea, cum pare mai probabil. Celelalte studii (Maiorescu, Eminescu, Creangă, Coșbuc), tot atît de sistematice și de abundent analitice, pot documenta în aceeași direcție, în domeniul „clasicității", impresionismul asociat preocupărilor de teorie estetică, din *Pagini de critică literară*, cedînd tot mai mult pasul, în fața istorismului latent și invadator. Nici stilul nu pare a-și fi regăsit cursivitatea, anumite fragmente din volumul de față opunînd lecturii o ușoară rezistență.

Notabilă este în același timp și ambiția de surprindere a notei fundamentale, a respectivei particularități specifice („homerismul viziunii" la Creangă, „virtutea formală" la Coșbuc, etc.), expunerea progresînd convergent sau deductiv, în jurul stabilității propoziții fundamentale, asemenea unui mecanism de precizie, ascuns cu multă grijă, undeva, într'o cavitate, în vederea stingerii înfundate a bătăilor. Alteori se combate o prejudecată „didactică" (lipsa de interes acordată de școală operei „erudite" a lui Odobescu), precum și anumite clișee critice, referitoare, de pildă, la presupusa facilitate de comunicare a poeziei eminesciene („Eminescu, poet dificil"), seria aspectelor susceptibile de valorificare neflind limitată numai la aceste exemple. In afară de valabila prețuire a prozei pur științifice a lui Odobescu, d-l Vladimir Streinu pune în aceeași lumină justă și pe „Maiorescu și rolul criticei", studiul cel mai interesant al culegerii rămînînd analiza susținută a raporturilor unor idei estetice maioresciene cu respectivele înțelegeri ale lui Edgar Poe.

Ilustrînd în cele din urmă doar o serie de analogii generale, deși reale, „Titu Maiorescu și Edgar Poe" documentează din plin asupra capacității analitice a criticului, corelațiile — de tipul eseist — acum stabilite, fiind în definitiv acceptabile în sine, ca simplu joc disociativ. Totuși, deși n'am vrea să avem aerul unei obiecțiuni cu orice preț, aso-

ciația referitoare la separația punctelor de vedere, avînd drept consecință proscrierea „didacticului" și „preceptele datoriei morale", apariția deci pe pămîntul romînesc a noțiunii de „gratuitate", nu ne pare a proveni exclusiv din *The Poetical Principle*. De altfel, idei similare pot fi întîlnite în întreg sec. XIX, la un Gautier, Baudelaire, la diferiți alți esteți, la Renan, etc. și chiar în sfera germanică, mult mai familiară lui Maiorescu, de pildă, la Goethe (*Dichtung und Wahrheit, XIII*), constituind în realitate un celebru loc comun. Analogia privitoare la efemeritatea momentului liric, de unde s'ar putea deduce un incert fragmentarism, este mai substanțială, deși în mod analog poate fi vorba doar de două intuiții perfect separate în timp. De probabilă proveniență poescă, în credința noastră, ar fi numai ideea referitoare la „sugestivitatea poeziei", altă formulare a noțiunii de „inefabil", precum și conștiința gradării riguroase a efectului, cu totul tipică în *The Philosophy of Composition*. Indiferent de adevăr, meritul lărgirii sferei de discuție, în cazul lui Titu Maiorescu, este evident, d-l Vladimir Streinu stabilind treptat anumite corelații relevante, atît pentru estetica criticului, cît și în vederea demonstrării propriei sale sensibilități și orientări. In această privință, alegerea exemplului este din cele mai fericite...

ADRIAN MARINO

PALLADY. (Text de *Ionel Jianu*. Editura Căminul Artei. Maeștrii Picturii Contimporane).

Ionel Jianu scrie în frumosul și foarte bine prezentatul său studiu despre Pallady: „Linia pe care a urmat-o evoluția picturii lui Pallady în ultimul pătrar de veac e atît de continuă, atît de dreaptă și lipsită de ocoluri, încît pare inutilă o examinare cronologică a operii sale. Progresul realizat s'a manifestat printr'o luminare crescîndă a tabloului.

„Dela cenușiul predominant în lucrările din Paris, a ajuns treptat, la o lumină clară, curată, aproape cristalină".

Dar în general, chiar cînd analizează opera lui Pallady, I. Jianu o face prin prisma literară. Versurile poeților sunt mereu citate ca argumente complimentare, pentru a explica pictura. Astfel privită opera lui Pallady ca un caracter ilustrativ pe care noi nu i-o găsim, cel puțin în faza actuală. I. Jianu a studiat cel puțin tot atît omul cît opera, și adesea, preocuparea lui despre Pallady ca individualitate influențează punctul de vedere pe care-l are despre pictură. Nu se poate nega că preocupările și predilecțiile literare ale lui Pallady n'au decît o înrîurire asupra operii sale. In sufletul omenesc, artele converg spre o unică finalitate. Cînd un creator practică o artă, celelalte, subsidiar, îmbogățesc arta dominantă. Totuși ele nu explică esențialul acestei arte. Tot așa și cu Pallady. Faptul că a citit pe Baudelaire și pe Malarmé, pe Villiers de l'Isle Adan sau pe Edgard Poe nu explică procesul pictural Palladian.

Sunt două mari capitole în istoria acestei picturi: epoca cenușie și epoca colorată. Aceste două epoci foarte clar hotărnicite nu se explică prin literatură. Dela eșirea din atelierul Gustav Moreau pînă în epoca de după primul războiu mondial, Pallady a căutat, în game gris, să se exprime prin irizări prețioase.

Subiectele erau depe atuncea cele de azi: naturi moarte și interioare. Depe atuncea peisajele aveau un rol secundar. Depe atuncea natura moartă era compusă cu rigoare și știință, iar nudurile interioarelor tratate cu aceeași preocupare de compoziție și echilibru. Pallady dela început își stăpînea desenul, dar își continua experiențele cromatice cu o feroce tenacitate în ceața Pariziană a gris-urilor prețioase și savante. Și toate astea pentru motive picturale, pentru probleme picturale pe

care căuta să le rezolve și nicidecum fiindcă citea pe Baudelaire. Cu o materie subțire întinsă pe cartoane care făceau un fond, peste structura puternică a desenului tonurile transparente se întindeau prețios, sau se pierdeau, supte pe carton. Din această epocă datează evocatoare priveliști din Paris și unele mai vechi din Moldova. Dar nici nudurile, nici naturile moarte nu-și găsiseră încă adevărata climă. Intr'o bună zi ceața s'a ridicat, crizațiile s'au făcut culori, o lumină limpede și chiar cristalină, cum zice I. Jianu, a intensificat această pictură. Tablourile n'au pierdut nimic din misterul lor. Acuma misterul nu mai isvora din bizarul unei atonii, dar chiar din extrema frumusețe a culorii. Materia picturală nu se mai întindea pe cartonul sugativ, dar pe albul imaculat a pînzei, prilejuind noi și neașteptate transparențe. Desenul a urmat această ascendentă clarificîndu-se. Iată cum ne apare evoluția Palladyană. E un lung efort urmat de o luminoasă și deplină izbîndă. Ea se poate explica, parcni-se numai din motive picturale.

In această a doua fază opera lui Pallady a fost comparată des cu aceea a lui H. Matisse. Unii critici au crezut a vedea la Pallady o covîrșitoare influență a lui Matisse, influență care ar fi creat chiar o dependență. Acest lucru nu e adevărat decît pentru cei care cunosc superficial opera pictorului Francez. Desenul, culoarea, compoziția sunt la Matisse pe un plan mai decorativ și tot odată mai arbitrar. La Matisse se simte mai mult amuzament și poate mai puțină rigoare, o cromatică mai vie, mai bogată. Viziunea de ansamblu a lui Matisse, punctul lui de vedere e altul, fiind un temperament extravertit, fără nicio reținere, care nu pune niciodată pedala. Pallady rămîne un intravertit, lăsînd să apară numai esențialul lăuntricelor sale bogății. Matisse a făcut poate experiențe care au fost concludente pentru Pallady. Fiecare din noi rămîne întrucitva tributarul ambianței în care trăește. Totul e în felul cum întrebuințăm elementele pe care mediul ni-l propune.

G. CANTACUZINO

TUDOR VIANU, Filosofie și Poezie, Buc., Casa Școalelor, 1943.

Expunerea rezultatelor obținute disociativ de d-l Tudor Vianu ar fi fără îndoială anulată dela început, dacă ne-am pierde într'o rețea de fapte nesemnificative pentru clarificarea generală a problemelor discutate. In mod evident, estetica romînească avea nevoie de cîteva precizări stringente și în acest domeniu, prea copleșit de eseismul dubios, de articolul de gazetă și de „intuiționiștii" cafenelelor. Ca tot ce întreprinde cercetătorul, volumul închinat relațiilor dintre poezia și viziunea filosofică a lumii se bucură de aceeași utilitate evidentă, nu totdeauna bine pusă în lumină. Problema este desbătută sistematic, informat și dela o înaltă atitudine intelectuală, configurarea vederilor personale făcîndu-se discret, organizat, dar nu cu mai puțină fermitate. Preocupat mai mult de reliefarea analogiilor de substanță, decît de eventuale diferențieri, discuția d-lui Tudor Vianu se va situa cu necesitate într'o justă perspectivă de disociere a valorilor, atît de proprie gîndirii contemporane, de altfel cu totul curentă în estetică. Deci, nu putem fi de loc surprinși dacă aflăm că esteticianul renunță deliberat la anumite date metafizice ale problemei, părăsind înțelegerile antice, cu respectivele corelații dintre ideea de frumos și bine, pentru o analiză discursivă, experimentală și modernă. Vor fi amintite doar cîteva poziții istorice, aparținînd de predilecție gîndirii romantice, toate însă de natură a ne conduce treptat la ieșire, într'o atmosferă ceva mai familiară sensibilității actuale.

Credincioși punctului de vedere sintetic, vom reține că — în romantism — analogiile întrevăzute se limitau în esență la apăsarea unei pro-

funde identități de conținut și la o destul de vagă modalitate comună de organizare interioară, dar și de expresie. Se accentua fie pe ideea unei corespondențe de substanță metafizică, atît filosofia cît și poezia participînd la absolut prin intermediul ideilor platonice, față de care ambele domenii ale spiritului nu sunt decît niște simple „aparențe", eternele modele ale lucrurilor substituind un conținut metafizic comun, fie pe existența unui „principiu dinamic-spiritual care însuflețește poezia după cum sufletul animă organismele naturale (p. 19). Schelling procură toate textele lămuritoare, ambele perspective de răsfrîngere ale absolutului ducînd treptat la ideea unei anumite ierarhizări. Dacă absolutul poate fi comunicat printr'o dublă expresie, reflexia filosofică constituind cel mai adecvat mijloc, este evident că arta va datora infinit mai mult filosofiei, decît filosofia artei. Arta participă și ea la sfera absolută a spiritului, însă nu poate comunica din acest cuprins decît în măsura îngăduită de mijloacele sensibile pe care le folosește. Domeniile se suprapun doar în parte, în termenii idealiști „cugetarea întrecînd în sbor arta".

Tema „morții artei", prin progresele rațiunii filosofice, este de alt fel tipic hegeliană, desvoltarea cu totul firească și amplificată a poeziei, dovedind ulterior lipsa ei de reală perspicacitate, neagra profeție nerealizîndu-se. Dacă situația se prezintă astfel, nu este oare adevărat că între cele două zone nu există în realitate niciun fel de raport esențial, de substanță? D-l Tudor Vianu nu împărtășește însă această concluzie, poate prea radicală, domnia sa — înainte de a da o decizie — amintind în prealabil de cîteva reacțiuni ale esteticei sec. al XIX-lea, în fața negativei teze hegeliene. Soarta lor este instructivă, atît teoria gratuită și formalistă a „artei pentru artă", cît și poezia filosofică, de un conținut speculativ, dovedindu-și în cele din urmă „sterilitatea". „Valoarea filosofică a poeziei este un efect care se obține fără nicio încordare pedantă" scrie d-l Tudor Vianu, subliniind cu toată convingerea că „în cel mai simplu cîntec de Goethe se luminează o înțelegere a lumii, care continuează și fructifică pe a noastră" (p. 27).

Totuși, esteticianul nu pare de loc să se oprească la o simplă identitate de conținut, întrevăzînd totodată și existența unei rădăcini subterane comune. După d-l Tudor Vianu, relația poate fi stabilită numai pe terenul unui anumit „elan către totalitate și necondiționat care le străbate deopotrivă" (p. 27) analiza punînd în lumină prezența unei fundamentale unități latente. Poezia și filosofia cresc dintr'o rădăcină comună, în sensul unui elan interior, desvoltîndu-se apoi în direcțiuni diferite. „Forme înrudite, dar originale, ele există în permanentă simultaneitate și atingîndu-se în absolut, fără să se determine temporal, niciuna din ele nu este obligată să deplaseze și să înlocuiască pe cealaltă" (p. 28). Problema a putut fi pusă și în alți termeni, reținînd deocamdată o primă precizare a poziției d-lui Tudor Vianu, de o deosebită claritate și consecvență față de premizele filosofice invocate.

Alături de vederile atît de fine ale lui Gautier și de masivele poeme tip Sully Prudhomme, respectiv „arta pentru artă" (expresie tocită și cam școlară) și compunerea în versuri suprasaturată de concepte sensibilitatea estetică a veacului anterior găsise un al treilea mijloc de înviorare a poeziei. Amintirea vechilor izvoare ale oricărei poezii constitue o formulă cel puțin tot atît de eficientă, reapropierea de mit și legendă (Nietzsche, Wagner) dovedindu-se deosebit de rodnică. Romanticii au speculat insistent o astfel de idee, vechea și uimitoarea intuiție a lui Vico ajungînd la o neașteptată celebritate. Dacă poezia este produsul fanteziei creatoare, iar „fantezia" în desvoltarea spiritului este anterioară fazei logice și conceptele apare evident că mitul (produs specific al acestei epoci) nu poate constitui decît cel mai cristalin izvor al oricărei creații. Umanitatea, în faza mitologică, participă la o perioadă pur creatoare, valoarea poetică a tuturor producțiilor intuitive decurgînd

tocmai din această auroră a conștiinței umane, nesupusă încă niciunei constringeri raționale.

Filosofia romantică (frații Schlegel, Schiller, Schelling) profesa idei asemănătoare, existența unei poezii a miturilor fiind afirmată odată cu primul organ al romantismului german, revista *Atheneum*. Ca totdeauna, informația d-lui Tudor Vianu este de cea mai bună calitate, documentarea fiind făcută cu deosebită amploare și certitudine. Se pare totuși că Vico sau filosofii romantici amintiți nu-și pot revendica o deplină originalitate. Și în acest domeniu, spiritul grec intuise problema într'un mod fundamental, în *Tratatul despre stil* (II, 76), al lui Demetrios, întîlnind în acest sens propoziții cu totul surprinzătoare, probabil necunoscute unui A. W. Schlegel: „...vechile mituri sunt o parte din arta poeților...", sau: „...și un mit, dacă-i introdus cînd trebue, are farmec..." (III, 157). Elinii gîndiseră, conform butadei, absolut tot ce se putea gîndi, cazul poeziei mitologice fiind cunoscut și oarecum clarificat încă din timpul nobilei Elade... Intrezărind în acelaș timp și esența metafizică a mitului, Nietzsche avea să dea o nouă strălucire acestor idei, în fond atît de vechi, afirmînd cu tărie existența unei valori permanente, din plin generatoare în ordinea creației. Mitul înlesnește restaurarea unui universal sentiment metafizic al vieții, de natură a fructifica spiritul unei întregi culturi, punîndu-ne în contract — sub forma unei anumite „trăiri" — cu substratul etern și esențial al realității. Poezia capătă, în felul acesta, impulsiunea unui nou suflu, efectele negative ale raționalismului fiind oarecum îndepărtate. Creatorul era îndemnat să se reîntoarcă la rădăcinile organice ale vieții, experiența poetică irațională, specifică fazei prelogice a umanității, constituind un izvor elementar și etern de poezie.

Analiza poeziei zisă „filosofică" va constitui o altă etapă din procesul general de clarificare întreprins de d-l Vianu, supusă în mod asemănător unor discuții la fel de utile. Distingînd între poeme care folosesc idei „cu intenția deliberată de a ne indoctrina" și producțiuni versificate „în care conținutul de idei este latent și neformulat în întregime" (p. 46—47), preferința esteticianului va înclina cu finețe către cea de a doua categorie, nu înainte însă de a încerca o anumită legitimare de ordin dialectic. Dacă primul caz, în esență, este reductibil la problema poezie-proză (idee doar în mod vag sugerată de d-l Tudor Vianu), formula unui conținut latent de idei nu poate fi dedusă decît din aceeași credință referitoare la o unitate de esență metafizică, pusă anterior în cea mai plină lumină: „Adevărata poezie este purtătoarea unui sens universal, chiar atunci cînd nu-l explicitează în formulare doctrinară și chiar cînd nu-l sugerează printr'un simbol. Ridicîndu-se din rădăcina absolută a spiritului, poezia este o manifestare paralelă cu filosofia" (p. 49). Este vorba deci de menținerea consecventă a unui ferm paralelism, stabilit dela început, d-l Tudor Vianu intuind primejdia unei îmbinări de modalități diferite. Poezia este totuși în măsură „de a vehicula intuițiile supreme ale spiritului, chiar fără intermediul simbolurilor, necum al formulărilor didactice" (p. 50), prin simplul său gest al experienței inefabile. „Experiența poeziei deschide perspective către vieața supremă a spiritului" (p. 51), participarea la școala poeziei „pure" și a abatelui Bremond fiind vădită, din plin recunoscută prin citate.

In realitate, concluzia este numai aparent modernă, Ed. Poe și o întreagă serie de teoreticieni anteriori (amintiți odată cu alte scopuri de d-l Tudor Vianu, în studiul său „Inceputurile iraționalismului modern", *Studii de filosofie și estetică*), profesînd idei de o uimitoare asemănare. Absolutul poate fi convertit în poezie pe cale intuitivă, pentru a dobîndi o valoare poetică „ideile" avînd nevoie de o prelucrare în conținuturi afective (p. 53). Un teoretician cu gustul distincțiilor absolut netezi ar găsi acum un prilej nimerit de a trage o nouă linie de hotar, între cele două domenii ale spiritului, amintind totodată că d-l G. Călinescu, în analiza poeziei lui Eminescu, notase și d-sa că „ideile sunt convertibile în poezie dacă sunt trase în mituri", prin sensibilizare, dramatizare și personificare adecvată. Inainte de a regrupa critic toate ipotezele propuse, pentru însăși clarificarea poziției d-lui Tudor Vianu este de reținut formularea generală și sintetică a întregii discuții anterioare. In cele din urmă, esteticianul romîn va stabili un raport final de subordonare, dedus din stăruitoare și aparent reale analogii dintre cele două forme de creație... „Căcii pe cînd poezia ni s'a dovedit că poate atinge, în direcția aprehendării absolutului, intuițiile cele mai înalte, fără să împrumute conținuturile abstracte ale filosofiei, aceasta din urmă, în formele ei mai evoluate, nu se poate lipsi cu totul de ajutorul poeziei. Putem concepe o poezie fără filosofie, dar nu și o filosofie fără poezie..." (p. 70). „Filosofia și poezia sunt manifestări paralele în suprafață și convergente în adîncime", punctul de întîlnire avînd loc în sfera absolută: filosofia rămîne încercarea de a cunoaște absolutul. Poezia adevărată și marea poezie pătrunde și ea pînă în sfera absolutului, pe care îl mijlocește însă nu atît în formarea cunoașterii, cît în aceea a experienței și nu prin ajutorul rațiunii și al conceptelor, ci prin acela al fanteziei și al intuițiilor" (p. 72). Aceasta este concluzia ultimă a cercetării d-lui Tudor Vianu, producerea tuturor citatelor avînd rostul de a reface schematic un articulat și bine gîndit șir de idei. Amintirea celorlalte înțelegeri propuse, în vederea unei opțiuni oarecare, nu poate fi făcută decît în acelaș mod foarte succint, notele de față înlesnind, măcar în intenție, luarea unor anumite deciziuni, integral supuse aprofundărilor viitoare.

Viziunea antică, specifică filosofiei lui Platon (*Sofistul*, *Republica*), referitoare la celebre și fundamentale deosebiri finaliste, nu pare deloc să fi reținut pe d-l Tudor Vianu, părăsirea criteriilor etice fiind din partea d-sale totală. Propozițiile antice tipic platoniene (arta stîrnește „pasiunile", în timp ce filosofia le calmează, arta urmărind plăcerea, spre deosebire de filosofie care este preocupată doar de adevăr, bine sau de util, etc.) nu mai pot fi astăzi înregistrate decît ca documentare istorică... Desemnînd universalul ca obiect al poeziei (*Poetica*, IX), Aristot avea să dea problemei o nouă soluție, tot atît de răsunătoare, dar la fel de părăsită în estetica modernă. Departe de a recunoaște o identitate de obiect, sensibilitatea contemporană este mai curînd îndemnată să vadă în poezie domeniul tipic al individului, filosofia constituind în realitate singurului „specialist" recunoscut al universalului. Capitolul analogiilor va număra și cîteva contribuții recente, de care poziția d-lui Tudor Vianu nu poate fi integral străină, stabilirea unor substanțiale asociații fiind în cele din urmă posibilă. Existența unui substrat comun a fost întrevăzută și altfel decît în legătură cu elanul către totalitate sau participarea la absolut, pusă atît de bine în lumină de către esteticianul romîn. Iraționalismul modern avea să lanseze mitul unei filosofii lirice, organice, cu rădăcini puternice în subiectivitatea eului, de unde pornește în acelaș timp și izvorul autentic al poeziei. Prin Pascal, Kierkegaard, ideea ajunge într'un tîrziu la Unamuno, unde capătă o celebră formulare. In estetica romînească, pentru a da un exemplu mai la îndemînă, Emil Cioran (*Pe culmile disperării*, p. 48), între atîția alții, va profesa cu entuziasm înțelegeri asemănătoare, străine de spiritul d-lui Tudor Vianu, nu mai puțin semnificative pentru stadiul contemporan de relație al celor două zone distincte.

Nu acelaș lucru s'ar putea susține și despre vederile lui Keyserling sau Paul Valéry, de un ecou atît de bine venit în textul d-lui Tudor Vianu... In „Léonard et les philosophes" (*Variété*, III, p. 145—194), Paul Valéry interpreta cu strălucire filosofia asemenea unui act particular de invenție, creația filosofică fiind concepută ca avînd profunde analogii cu opera de artă. Preocupări comune de construcție, sensibilitate, dar mai ales de expresie și limbaj („La parole, moyen et fin du philosophe..." (p. 178) veneau să sprijine aparent paradoxala afirmație. Ideea este tipic

valéry-stă, la d-l Tudor Vianu regăsind doar cîteva considerații asemănătoare despre necesitatea unei elaborări armonice a întregului sistem filosofic: „Construcția lui presupune afirmații iraționale a unor valori, gesturi de opțiune între mai multe soluții posibile și o lucrare de rotunjire și întregire a totalului care sunt identice în esența lor cu actele fundamentale ale creației artistice" (p. 64). In acelaşi spirit, sunt şi excelentele formulări în jurul modalității artistice de expresie și mai ales despre rolul subiectivității imaginative (ilustrat și mai sus), în desfășurarea unei filosofii, cu adevărat hotărîte de a traduce absolutul în propoziții distincte: „Fără spirit poetic, speculația filosofică n'ar ajunge niciodată la termenul ei... Rolul imaginației poetice în cercetarea filosofică începe acolo unde mijloacele proprii ale acesteia se dovedesc insuficiente. Intervenția poeziei în filosofie este un efect al limitelor rațiunii și trebue privită ca atare" (p. 68). Evitarea abuzurilor este în acelaşi timp energic recomandată (aluzii anti-Blaga? p. 69—70), configurarea ultimelor relații întrevăzute ducînd la încheierea că pentru d-l Tudor Vianu raportul filosofie-poezie, departe de a fi inexistent sau superficial, se dovedește tot mai complex și mai plin de interpătrunderi organice.

Care este în realitate adevăratul raport? Sprijinindu-ne pe Croce, putem afirma cu tărie că problema se reduce în esență la relația concept - intuiție, deci la o heterogeneitate absolută și la niciun fel de asociație reală. Unicul obiect al filosofiei este conceptul, universalul, iar nu individualul (*Estetica*, cap. III), care formează esența artei. Poezia, vorbind foarte schematic, este intuiție, emoție imaginație, metaforă, inefabil, filosofia fiind reflexiune, preocupare logică și conceptuală. Dilema fusese rezolvată în acest sens încă din sec. XVIII. Vico făcînd cu genială anticipație toate discriminările necesare. Pentru acest gînditor, filosofii reprezentau „rațiunea", în timp ce poeții ilustrau „simțurile" umanității. Imaginea lui Vico apare lui Croce încă valabilă... Dar problema poate fi pusă și altfel. Curentul purist și formalist al poeziei moderne, negînd poeziei orice conținut, va îndepărta dela sine recunoașterea — de pildă — a unei eventuale aspirații către absolut, cuprinsul de idei, fie și difuze, nefiind de loc recunoscut. Este anulată în felul acesta și credința că poezia poate formula o anumită concepție despre lume, teoria unei funcții epistemologice a artei, unitare și coherente, căpătînd o nouă și grea lovitură. Cel mult dacă s'ar putea susține existența unei forme imperfecte și fragmentare de cunoaștere, oarecum apropiată intuiției mistice (Bremond). Intre toate aceste tendințe d-l Tudor Vianu a ocolit orice soluție prea categorică, preocupat de a îndulci asperitățile, stabilind cu grijă o rețea deasă de corelații, construcția înaintînd prudent și metodic, formula revoluționară fiind din principiu evitată. De multe ori, d-l Tudor Vianu surprinde analogii reale, valabile cel puțin în ordinea gratuitului, cunoașterea noastră ieșind în orice caz sporită cu o serie de disociații și cu o informație de cea mai bună calitate. Acest lucru se poate spune despre foarte puține studii romînești...

Volumul de față prezintă și alte aspecte, anumite eseuri mai vechi fiind acum reeditate sub aceeași specie a discuției generale. „Către o concepție estetică a lumii" cuprinde o serie dintre cele mai bune pagini de sinteză scrise vreodată de d-l Tudor Vianu, pline de implicații filosofice, rezervindu-ne de pe acum dreptul unui amplu comentar, care nu poate avea loc într'un cadru atît de restrîns. Studiile grupate sub titlul de „Filosofi și Poeți" (Goethe, Nietzsche, Croce, Paul Valéry, Pîrvan, etc.) relevă acelaşi spirit puternic rezumativ, analist, aspirînd la cercetarea genetică și la biografia interioară. Metoda d-lui Tudor Vianu capătă treptat tonalitatea specifică, expunerea însușindu-și un caracter pronunțat sistematic, istorizant, de o mare claritate în formulare, cu păstrarea tuturor soluțiilor anterior valabile. Efortul de informație este

deosebit, pagina d-lui Tudor Vianu aducînd totdeauna un plus de cunoaștere erudită. In tînăra și atît de imperfecta noastră cultură, unde, într'o teză de doctorat în estetică, evident susținută și acceptată, s'a putut afirma candid că versurile, celebre de altfel, ale lui Verlaine din *Art Poétique*: „De la musique avant toute chose..." aparțin lui... Mallarmé, erudiția și disociațiile atît de solide ale d-lui Tudor Vianu pot aspira cu drept cuvînt la exemplaritate...

ADRIAN MARINO

SUBSCRIEȚI
LA
IMPRUMUT

PREŢUL ABONAMENTELOR :

In ţară : Pe un an . . . . Lei 4000		Abonamentele se pot face la Libraria Socec & Co., S. A. R. Bucureşti sau prin orice Librărie din ţară.
Şcoli şi biblioteci . „ 4000		
Autorităţi şi instituţii „ 6000		
In străinătate : Pe un an . „ 6000		

1945 – ANUL XXXVII No. 3 - 4 MARTIE-APRILIE

Viaţa Romînească

REVISTA DE LITERATURA, ŞTIINŢA ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI D. I. SUCHIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA SFINTUL CONSTANTIN Nr. 8

ADMINISTRAŢIA: LIBRARIA SOCEC & Co., S. A. R., BUCUREŞTI

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURA, ȘTIINȚA ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI D. I. SUCHIANU

ANUL XXXVII
MARTIE-APRILIE 1945

DEMOCRATIZAREA ARMATEI

Astăzi, cînd ideea democratizării Statului romîn pătrunde în toate instituțiunile sale fundamentale, dela școala primară și pînă la Universitate, armata nu poate rămîne izolată de cadrul social general în curs de înoire.

O armată democratică devine cea mai importantă școală de educație politică și cetățenească a națiunii. Toate influențele de mîine ale mediului asupra tînărului cetățean și ostaș romîn, se vor însuma și completa, cristalizîndu-se, prin forme democratice definitive, în spiritul tînărului soldat, atunci cînd el va urma și termina marea școală a națiunii care e oștirea.

In regulă generală, armata, nu merge în pasul progresist al vremii. Să dăm uitării această lipsă, uneori și evitabilă și nejustificată, și să ne grăbim a integra, la rîndu-i, armata în ciclul celorlalte instituțiuni ale Statului, lăsînd-o să pășească, odată cu ele, în același ritm, spre vieața democratică romînească care a început.

Nevoi suficiente scot în evidență, — după cum vom vedea, — această necesitate de democratizare a armatei. Pentru realizarea ei, sunt necesare o totală bună credință, o convingere fermă și un spirit desăvîrșit de dreptate.

Introducerea în noua vieață trebue făcută simultan în toate compartimentele ei, dar progresiv, pentru a se realiza o unitate de lucru și a se evita o trecere bruscă, defavorabilă unei asemenea evoluții democratice. Aceasta mai ales la început, cînd ideile, în mod normal, nu pot fi înțelese bine și la fel de către toți deodată.

In paginile ce urmează, socot necesar să-mi spun părerea, — și numai părerea mea personală, — asupra modului cum trebue înțeleasă democratizarea uneia dintre instituțiile de bază ale țării.

Mă determină la aceasta atît experiența organică a realizărilor democratice din divizia de voluntari „Tudor Vladimirescu", cît și diferitele articole apărute în ziare sau reviste, care mi-au lăsat impresiunea că nu lămuresc în deajuns

chestiunea. Și mai ales sunt îndemnat să-mi exprim părerea de faptul că, în mod public sau în cercuri restrînse, s'a afirmat că în armată „totul este bine" și că n'ar mai fi nevoie de nicio schimbare.

Astăzi, cînd e nevoie să facem cel mai cinstit bilanț al păcatelor noastre; astăzi, cînd tragicul situației, — pe care mulți nu-l văd și nu-l trăiesc, — ar trebui să ne oblige la o rapidă verificare și la o corespunzătoare purificare, — în asemenea momente, a emite opinii care aruncă, din nou, praf în ochii țării, pentru a ascunde o realitate cavernoasă, constitue o nenorocită și uluitoare îndrăsneală.

Ostașilor într'adevăr cinstiți, care au urmărit cu inima strînsă tragedia militară a Romîniei și care au văzut în evenimentul dela 23 August semnul îmbucurător și promițător al unor vremuri democratice cu adevărat noi, trebue să le provoace o penibilă durere cutezanța acelora care mai gîndesc că țara poate să fie din nou înșelată prin menținerea armatei pe linia unor practici odinioară atît de funeste.

Țara de astăzi și de mîine nu poate să permită ca una din instituțiile ei fundamentale să păstreze mai departe în structura sa viciile și moravurile condamnate pentru totdeauna prin dezastrele militare care s'au succedat pînă la 23 August 1944, precum și prin cauzele îndepărtate al căror efect inevitabil aceste dezastre au fost.

Sacrificiile noastre sîngeroase, irosirea energiei întregii națiuni în cea mai jalnică epopee a neamului nostru, nu poate să rămînă nici în oștirea noastră, fără urmări practice și sănătoase. Armata trebue ridicată la nivelul unui instrument de reală valoare tehnică și morală, spre a fi cu drept cuvînt garanția sigură a ființei noastre ca Stat și Națiune.

După atîtea triste și sîngeroase experiențe, se impune tuturor, și în special celor dela conducerea superioară a oștirii, un serios examen de conștiință, privindu-se adevărata stare a lucrurilor și ridicîndu-ne cu toții la înălțimea morală și la tăria de caracter ce duc la concluzii sănătoase și la găsirea remediilor corespunzătoare. Indispoziția care ar afecta pe unii, între care mulți au fost și rămas permanenți beneficiari ai stărilor de fapt șubrede ale oștirii de ieri, nu trebue să ne preocupe.

In expunerea de față îmi propun să arăt de ce este necesară democratizarea armatei, precum și ce trebue să înțelegem prin această democratizare în mod practic și aplicativ.

*
* *

I

Democratizarea armatei este necesară pentru multe motive:

1. *Pentru a se evita ca armata să devină un instrument de partid sau la dispoziția unei persoane oarecare*, civile sau militare.

Armata nu poate să rămînă un simplu instrument „orb și mut" la discreția unui partid. Prin tradiție, armata trebue să păstreze ca o moștenire înaltă vechile virtuți ostășești: credința față de popor și Rege, devotamentul, abnegația, spiritul de jertfă, disciplina și ordinea. Ea trebue, însă, să fie un organism care trăiește vieața și sbuciumul poporului din care face parte, de care nu trebue să fie străină și de care nu trebue să se separe niciodată.

A despărți armata de popor, sau a ridica armata contra poporului, înseamnă a tăia un corp în două și a pune brațele să lupte contra trupului.

Armata trebue să fie a tuturora, adică a poporului. Ea nu poate fi coborîtă la rolul de instrument al unui partid contra celorlalte partide.

2. *Armata trebue să devină apărătoarea și instrumentul de siguranță reală a nouei democrații.* Numai o armată democratizată, care și-a transformat vechea mentalitate și care înțelege rolul de garantă absolută a renașterii Statului, poate să-și asume acest rol important.

Pe această linie de idei se poate afirma că, dacă am fi avut o armată educată pe baze democratice, mult din evenimentele nefericite ale ultimilor ani în mod sigur nu s'ar fi produs. Chiar acei cetățeni mai conștienți, care prin viziunea nenorocirilor ce ne așteptau, în mod vădit erau împotriva fostului regim de dictatură, chiar aceștia, odată trecuți din vieața civilă în cea militară, deveneau inerți și suportau influența masei „oarbe și mute". Regimul din oștire, care împiedecă orice gîndire, fie ea de politică generală, îi făcea neputincioși.

3. *Armata de astăzi nu are structură democratică iar moravurile și vieața oștirii nu sunt așezate pe baze demorcatice.*

a) STRUCTURA GENERALĂ LEGISLATIVĂ.

Legislația noastră militară, conglomerat incoherent făcut din nevoi mărunte, interese personale, interese de promoții, etc., excelează printr'o uluitoare absență de unitate. Ii lipsește o idee directoare sănătoasă, clară și precisă și mai ales îi lipsește stabilitatea și continuitatea în principiile de bază. Această infirmitate a avut influențe nefericite în epoca dintre cele două războaie mondiale. Nimeni nu a fost preocu-

pat să realizeze o legislaţie militară democratică. Există legi făcute în avantajul cîtorva profitori, cărora li s'ar putea ataşa şi fotografia pentru a se vedea, dintr'odată, şi legea şi beneficiarul ei.

Nu se poate găsi în niciuna din expunerile de motive sau în justificările diferitelor legiuiri militare, vreo idee democratică, şi nici chiar o singură schiţare a noţiunii de democraţie.

Legile nu erau toate determinate de necesităţile organice şi din nevoia de a se consacra principii de care să beneficieze în mod practic, constant şi egal, toţi, fără deosebire. Se făceau legi ca să dea satisfacţie dorinţei de parvenire a cîtorva privilegiaţi şi, odată aceştia satisfăcuţi, legea nu se mai aplica celorlalţi.

A fost odată, în legea de înaintare, un articol 14 care stabilea anumite măsuri de avansare specială pentru o anumită categorie de ofiţeri. Articolul s'a aplicat o singură dată, într'un singur an, în avantajul cîtorva ofiţeri (dintre care, ce-i drept, unii, meritau cu prisosinţă aceasta). In ceilalţi ani însă, legea nu s'a mai aplicat, deşi era normal să beneficieze în anii următori şi alţii, tot atît de meritoşi. Legea fusese destinată numai pentru cîteva persoane; ea nu era generală. Nu puteau beneficia de ea, în mod egal, şi alţii, afară de fericiţii primului an de aplicare, şi asta deşi articolul din lege nu fusese abrogat.

In vara anului 1942, ca urmare a deosebirilor de opinii între mareşalul Antonescu şi generalul Iacobici, şi mai ales datorită atitudinii de caracter a acestuia din urmă, s'a făcut o lege pentru a se scoate automat la pensie, în mod indirect, generalul Iacobici. Legea s'a mai aplicat şi altora, însă ea se făcuse special pentru a se elimina din oştire pe cale legală şi cu aparenţe de justificare un general care jena profund pe mareşalul Antonescu. Unele legi erau deci pornite din cele mai josnice meschinării, fie pentru a favoriza pe unii, fie pentru a elimina pe alţii.

Sistemul legal, în privinţa regimului de avansare, era şi este defectuos şi dăunător. Iată un caz, pe lîngă multe altele, de nedreptate categorică. Un locot. colonel de stat major, şef de promoţie şi cu state de serviciu elogioase, urmează să fie scos la pensie în acest an din cauza vîrstei. Legile actuale nu au permis unui asemenea ofiţer eminent să avanseze dincolo de gradul de locot. colonel, fiind surprins de limita de vîrstă în acest grad. Ofiţerul nu are decît vina de a fi făcut, ca grad inferior, o parte din războiul trecut, intrînd după aceea, mai în vîrstă, în şcoala militară.

Legile actuale în acest sens sunt antidemocratice, fiindcă sunt prea rigide cu cei care nu au protecţie şi legături şi prea flexibile cu fericiţii favorizaţi ai diferiţilor şefi mai mari.

Fără îndoială, vina nu o poartă legea, care trebue aplicată în toată duritatea ei, ci sistemul legal, principiile de bază care determină legile injuste pentru unii şi pline de favoruri pentru alţii.

Trebue stabilită o bază reală în legislaţia militară, cu posibilităţi de adaptare în evoluţia nevoilor la toate cazurile chiar speciale, care să se rezolve în spirit larg de dreptate şi egalitate pentru toţi şi în mod permanent.

Pînă la războiu, legea căsătoriei ofiţerilor era complet nedemocratică, deoarece cuprindea condiţiuni materiale, prin care nu intrau în familia militară decît tinerele fete din clasa avută. Fiica unui înalt funcţionar, dacă nu dispunea de dota reglementară, nu avea posibilitatea să se căsătorească cu un ofiţer. Cîţi dintre funcţionarii şi pensionarii oneşti ai Statului, în cazul cînd aveau şi mulţi copii, erau în stare să-şi strîngă averea, pentru a-şi putea înzestra fiicele dacă voiau să se căsătorească cu un ofiţer? Legea era total antidemocratică. Pe viitor, ea trebue să păstreze în structura ei numai condiţiunile de cultură şi moralitate cerute unei viitoare soţii de ofiţer.

Am arătat mai sus numai cîteva exemple dintr'o serie nesfîrşită de cazuri care fac dovada structurii antidemocratice a legiuirilor noastre militare. Cu posibilităţi şi timp se pot analiza aceste legiuiri în mod detaliat şi metodic şi se va putea scoate în evidenţă toată baza lor şubredă. Mie, aceasta deocamdată nu-mi este posibil, fiind împiedecat de consecinţele rănilor care nu-mi permit documentări oficiale şi nici putinţa unui timp de lucru prielnic studierii întregii noastre legislaţii.

M'am mărginit aci a arăta cîteva exemple caracteristice. De altfel cetitorii, în special ofiţerii, cunosc aproape toţi, tot aşa ca şi mine, — fiindcă le-au trăit, — stările nedrepte la care m'am referit.

b) RECRUTAREA.

Recrutarea în general nu este complet democratică. Mă gîndesc deocamdată la recrutarea ofiţerilor. Este foarte adevărat că ofiţer se putea face orice tînăr care îndeplinea anumite condiţiuni de cetăţenie, studii, sănătate, vîrstă şi moralitate. Condiţiunea de studii constituia o piedecă serioasă provocată de organizarea socială care, neoferind posibilităţi de studii pentru toţi cei indicaţi pentru calităţile lor intelectuale, elimina deci în mod indirect şi dela cariera militară, multe elemente de valoare dar fără stare. Este adevărat că sub acest raport în armată se repercuta influenţa unei infirmităţi generale sociale, nu specială oştirii, şi anume: lipsa unei posibilităţi depline pentru cei merituoşi de a avea acces la şcoli

superioare. Cum acest lucru nu era posibil, cu rari excepţii, decît pentru copiii oamenilor cu oarecare stare materială, ajungem la deducţia că nu toţi tinerii care ar fi dorit, sau care ar fi fost indicaţi prin valoarea lor, puteau îmbrăţişa cariera armelor.

In afară de aceasta, era definitiv închis accesul la epoletul de ofiţer subofiţerilor grade inferioare, oricît de meritoşi ar fi fost şi chiar dacă unii dinte ei ar fi putut să-şi însuşească singuri, fără diplome, cultura necesară unui ofiţer. Se pierdeau, astfel, multe elemente de valoare, care ar fi putut să facă faţă în mod strălucit obligaţiunilor ofiţereşti, după cum s'a dovedit înaintea şi în timpul primului războiu mondial, cînd o bună parte din ofiţerii recrutaţi din corpul subofiţerilor au făcut cinste epoletului de ofiţer şi oştirii.

Recrutarea corpului ofiţeresc va deveni democratică atunci cînd tineretul romîn beneficiind de totala gratuitate a învăţămîntului, va avea acces în toate şcoalele Statului, profesionale şi militare, şi cînd se va permite elementelor de valoare din corpul subofiţerilor să aibă acces la epoletul de ofiţer. In această ultimă ordine de idei, pe lîngă exemplul din trecutul armatei noastre (Mareşalul Averescu şi alţi generali proveniţi din subofiţeri) le avem şi pe acelea din armatele napoloniene unde sergenţi au ajuns mareşali ai imperiului. Este cunoscut de toată lumea dictonul lui Napoleon care-şi păstrează şi astăzi o mare valoare democratică: „fiecare soldat poartă în raniţa sa bastonul de mareşal".

c) SELECŢIONAREA CADRELOR.

Prin diferitele sisteme de avansare care au asigurat între ultimele două războaie selecţionarea cadrelor de conducere ale oştirii, nu s'a garantat promovarea elementelor de valoare. Nu beneficiau toţi ofiţerii de egalitatea de drepturi în distribuirea avansărilor, comenzilor sau funcţiunilor mai reprezentative. Nu fac menţiune aici de legi călcate pentru a favoriza pe unii în detrimentul altora, ci chiar de principiile de bază ale legilor care s'au făcut în acest timp. Pe lîngă cazurile menţionate mai sus, este cred suficient să amintesc nenumăratele reclamaţiuni care erau provocate în mod constant după fiecare avansare în corpul ofiţeresc.

Cine va putea să verifice vreodată cantitatea acestor reclamaţiuni numai din ultimii 10 ani, va face constatarea uimitoare, că aproape în nicio altă instituţie a Statului, domnia bunului plac şi a favoritismului nu au operat mai mult.

Rectificările de vechime făcute la unele promoţii, în ultimii ani, fac atît dovada unor nedreptăţi comise anterior cu aceste promoţii, cît şi a uşurinţei în sistemul de lucru al cercurilor conducătoare, atunci cînd anumite elemente influente din promoţii ajungeau să aibă un rol preponderent pe lîngă conducere. Mă număr şi eu printre beneficiarii unei rectificări de vechime făcute promoţiei mele. Au trebuit ca unii camarazi ai noştri să ajungă la un rol influent pe lîngă persoane din înalta conducere militară, pentru ca să ni se ridice nedreptatea care ne apăsa. Şi a fost suficient să ni se recunoască dreptul nostru, pentru ca alte promoţii să ridice aceleaşi pretenţii.

Nimeni nu a fost preocupat atunci de un interes real al oştirii: principalul factor era dorinţa noastră de avansare, care ni se realiza prin rectificările de vechime pe care le obţineam.

Intr'o armată democratică asemenea cazuri nu se pot petrece. Conducerea unei astfel de armate trebue să legifereze, şi să avanseze, după principii de echitate şi de selecţionare cît mai riguroase, la timpul cerut de nevoile oştirii şi de valoarea personală a ofiţerilor avansabili. Iar dacă se comite totuşi o nedreptate, într'un regim realmente democratic, ofiţerul trebue să aibă dreptul de a reclama iar autoritatea superioară obligaţia să-i dea imediat satisfacţie.

La noi în oştire, foarte puţini sunt ofiţerii care să nu aibă sentimentul de a fi suferit în carieră o nedreptate de pe urma regimului, fie că este vorba de avansare, mutare sau comandă. Nemulţumiţii formează marea majoritate a corpului ofiţeresc care acumulează în suflet convingerea că autoritatea superioară este vitregă faţă de ei. Aceste sentimente, pe unii îi descurajează transformîndu-i în elemente neproductive sau chiar dăunătoare oştirii, iar altora le perverteşte caracterul, obligîndu-i să-şi caute relaţii influente sau să se facă oamenii de casă ai şefilor mai mari.

Intr'un regim de armată democratizată, dispărînd cauzele, nu vor mai exista nici aceste efecte deosebit de nenorocite pentru o instituţie ca armata unde valoarea o formează caracterul şi conştiinţa unei munci desinteresate şi deprinderea unui sacrificiu total.

d) REGIMUL DE VIEAŢĂ (MORAVURILE OŞTIRII).

In armata de astăzi, la adăpostul ierarhiei şi al disciplinei se comit multe abuzuri, inegalităţi şi nedreptăţi, aclimatizînd astfel fapte şi moravuri în evident contrast cu spiritul unei adevărate democraţii, care implică egalitatea de drepturi şi dreptatea pentru toţi. Datorită acestor moravuri nenorocite se creează de sus şi pînă jos, aproape pe toată scara erarhiei, o serie de tirani, mari şi mici, cu clientela lor de favoriţi şi privilegiaţi. Dela soldatul cu oarecare stare materială de acasă, care cîştigă prin atenţiuni materiale simpatia gradaţilor cu echivalentul ei de privilegii în vieaţa de ostaş

şi pînă la numirea la mari comenzi sau la avansări de generali, este o înlănţuire progresivă şi neîncetată de abuzuri care au rădăcini adinci şi domnesc tiranic în armată. Toate aceste practici regretabile constitue o sfidare la adresa democraţiei care exclude abuzul din conţinutul său.

Gama abuzurilor este infinită; ea începe dela drepturile de vieaţă ale ostaşilor, care sunt reduse sau desfiinţate, dela hrana care nu este primită în cantitate reglementară, pînă la bucăţica de săpun sau solda lui infimă, din care se înfruptă reangajaţii care conduc administraţia. Scutirile de corvezi, învoiri, permisii şi concedii, haine, rufărie şi încălţăminte mai bună, în foarte multe ocaziuni, nu merg ca o răsplată la adresa celor meritoşi, ci sunt obţinute de pe urma atenţiei băneşti sau materiale a acelor care le solicită dela şefii lor. Ostaşul cinstit şi sărac, la primul său contact cu vieaţa publică a ţării, înţelege şi învaţă că chiar micile lui drepturi de ostaşi, trebuesc cîştigate prin şperţuri sau mituire. Şi astfel el duce mai departe, în vieaţa ţării, obiceiul atît de înrădăcinat la noi, că dreptatea nu se acordă în mod automat şi pentru toţi deopotrivă, ci se cîştigă prin coruperea celor care sunt obligaţi să i-o acorde.

In timpul războiului mai ales, se ştie de toată lumea, că pentru obţinerea scutirilor de mobilizare, se plăteau sume respectabile, care au îmbogăţit numeroşi subofiţeri şi chiar ofiţeri dela serviciile de mobilizare ale unităţilor. Evaziunea combatantă a fost practicată pe o scară întinsă de către toţi acei care dispunînd de bani, reuşeau astfel să obţie nenumăratele scutiri de mobilizare. De multe ori se întîmpla ca să se facă comerţ de către reangajaţi cu bunuri sustrase dela gura sau din echipamentul ostaşului. Toată lumea ştie de asemenea, condiţiunile în care mulţi reangajaţi, reuşeau să-şi facă case, să cumpere pămînt şi să întreţină copii în şcoli costisitoare, deşi solda lor era aproape o soldă de mizerie. Explicaţia stă în faptul că solda lor nu le asigură nici cel mai modest minimum de existenţă; şi atunci, ei se dedau la abuzuri determinaţi la început de nevoia exsitenţei, şi apoi din dorul de îmbogăţire. Rezultatul conduce pe aceşti oameni la o concesiune permanentă şi la o încălcare de legi şi regulamente în beneficiul solicitatorilor care pot să plătească. Stări de fapt prea bine cunoscute de către toţi ofiţerii. Şi puţini sunt acei care se simt îndemnaţi a stăvili abuzurile nesfîrşite din rîndurile gradelor inferioare. Aici, trăsătura caracteristică şi normală o formează abuzul, abuzuri în toate relaţiile cu soldaţii şi gradele subalterne.

In rîndurile ofiţerilor, de asemenea, abuzul domneşte sub diferite aspecte. De exemplu, într'o epocă, pentru ca ofiţerii de administraţie să obţină şefia unei manutanţe de garnizoană, ei trebuiau să plătească biroului respectiv din minister, o cotă după un tarif anumit. De asemenea, mutările de ofiţeri, dintr'o garnizoană în alta, se efectuau şi ele, de multe ori, prin plata unei anumite sume de bani. Astăzi, în timp de războiu, în febra pornirii de a se sustrage frontului, tot banul aranjează situaţia acelora ce vor să stea mai la adăpost şi mai departe de front. Acum cîteva zile, un ofiţer superior îmi spunea că, solicitînd un serviciu la o autoritate militară oarecare, a fost servit de un prieten al său, care i-a comunicat rezultatul spunîndu-i: „Serviciul pe care ţi l-am făcut costă 150.000 lei. Pentru tine, ca prieten, îl fac gratis".

Mulţi ofiţeri ştiu de asemenea că în timp de pace se putea obţine cumpărarea problemelor dela examenul de maior. Cîţiva căpitani puneau mînă dela mînă, strîngeau o sumă de bani respectabilă, şi înainte de examen puteau să cunoască problemele, pe care le rezolvau apoi convenabil, în ziua examenului. Mulţi comandanţi de regimente sau de mari unităţi, şi-au cîştigat pe această cale gradul de maior.

Cam la fel se petreceau lucrurile şi cu unii colonei la examenul de general. Sistemul aici era ceva mai rafinat, fiindcă spre vîrful piramidei, asemenea practici îmbracă aspecte mai discrete şi mai subtile. De exemplu, un colonel, avînd conştiinţa deplină a incapacităţii lui, dar stăpînit de dorinţa fierbinte de a ajunge general cu orice chip, îşi lua ca preparator pe unul din ofiţerii dela organul militar respectiv. „Preparaţia" consta din a fi pus la curent, în prealabil, cu temele care se dădeau spre rezolvare, fie în timpul cursului, fie la examenul de general. Cu cîteva sute de mii de lei, lei de timp de pace, se ferice au două persoane: colonelul ajuns general, spre prosperitatea ţării şi a familiei lui, şi aşa zisul profesor, pentru „munca" lui.

A fost proverbială, în armată, într'o vreme, goana ofiţerilor neputincioşi, după aşa zisa „soluţie a direcţiei" la diferite teme, aplicaţiuni şi examene. Aceasta era cheia care le asigura, ca prin farmec, reuşita pentru care nu erau nici pregătiţi, nici îndreptăţiţi. Nu mai vorbesc de abuzurile ce se făceau, fie cu fondurile de informaţii, fie cu fondurile de instrucţie destinate oştirii. Existau diferite sisteme de a recompensa cunoscuţii, rudele, subalternii devotaţi şi complicii.

Cine va avea odată curiozitatea să facă o incursiune serioasă şi detaliată în moravurile oştirii, va putea ajunge la constatări uimitoare.

Am trecut în revistă numai o parte din nişte obiceiuri cunoscute de toată lumea. Fără îndoială, dela acest regim de vieaţă, caracteristic oştirii, există şi excepţii. Sunt mulţi ofiţeri devotaţi, pînă la sacrificiu, instituţiei, care-şi fac datoria discret şi în tăcere, fără să fie influenţaţi de obiceiurile nenorocite ale celorlalţi. Ei îşi aşteaptă resemnaţi şi răbdători drepturile care li se cuvin, care uneori li se acordă, alteori nu.

Nu protestează fiindcă nu pot, însă acumulează în sufletul lor amărăciunea provocată de nedreptățile și ilegalitățile la care asistă.

Intr'o armată democratizată, în care drepturile cît și obligațiile sunt bine definite, iar controlul bine asigurat, abuzul nu va mai fi tolerat. Atunci, și numai atunci, drepturile pot fi revendicate pe căile legale, la dispoziția fiecăruia și încălcările de drepturi cu timpul vor dispărea.

Opoziția manifestată pe alocuri față de ideea democratizării armatei, se referă, fără îndoială, la acei care au beneficiat și chiar beneficiază încă de moravurile actuale abuzive. Ei sunt protestatarii amenințați în interesele lor directe și personale de curentul democratic care-și voiește aplicarea și în armată și ale cărui baze de libertate, egalitate și dreptate îi exclud din vieața oștirii.

Dacă sensul teoretic al democrației nu este greu de definit și înțeles, trebue să fim de acord că în sensul practic, democrația înseamnă purificare și educație democratică. Intr'o instituție cu moravuri șubrede și corupte, trebue mai întîi curățită atmosfera, pentru ca directiva de vieață nouă să intre fără întîrziere și fără greutăți, pe un făgaș normal, în toată oștirea. Cei drepți și cinstiți nu se tem de democratizarea armatei. Este normal să tremure profitorii, practicanții moravurilor delictuoase și acei care ocupă posturi pe care nu le merită. Ei vor face tot posibilul să împiedece sau să întîrzie democratizarea armatei.

*
* *

II

CE SE INȚELEGE PRIN DEMOCRATIZAREA ARMATEI?

1. Aceasta înseamnează, fără nicio îndoială, că armata trebue să ia parte la vieața politică a țării. Nu însă la luptele dintre partidele politice. Armata, în totalitate sau în parte, pe unități sau pe subunități, nu trebue să facă politică de partid. Altfel, am ajunge să vedem o unitate făcînd politică național-țărănistă, alta politică comunistă, liberală, etc. Este ușor de imaginat haosul care ar domni în acest caz; am avea o pură și simplă adunătură care poate răspunde la orice altă chemare, afară de aceea a unei armate democratice într'un Stat democratic.

O astfel de situație tragică a cunoscut Spania pe timpul „pronunciamentelor" militare, cînd era suficient ca un general să facă un „pronunciamentos" pentru ca să se schimbe

un guvern, și unde promoțiile de ofițeri aparțineau ideologic la diferite partide politice. Armata se epuiza în manifestări sterile, haotice, fără nicio legătură cu adevăratele interese ale Spaniei. Este neîndoios că un asemenea sistem repugnă oricărui om cu bun simț.

In armată trebue să se facă educația cetățenească și politică a ostașului, pentru a-l pregăti să ia parte, deplin conștient, la vieața politică națională, în care el intră după terminarea serviciului militar. Ostașul trebue învățat a se orienta în politica externă a Statului și în ideile fundamentale ale politicei interne.

De exemplu, politica externă a Romîniei de astăzi se îndreaptă către o prietenie sinceră, cordială și durabilă cu U.R.S.S. și cu ceilalți mari aliați: Anglia, America și Franța. Pe linia politicei interne, ostașul va trebui să devină un conștient democrat, convins de necesitatea și scopurile democrației. Aceste idei pot forma liniile unui program general de educație politică a ostașului.

Armata se transformă astfel într'o mare școală, cum se dorea, e drept, de multă vreme, însă rămînea scris numai pe hîrtie, fără nicio realizare practică.

Este necesar ca toată presa să poată pătrunde în cazărmi, pentru ca ecoul dezideratelor politice ale diferitelor partide să fie auzit de ostași și să fie înțeles și apreciat în raport cu educația politică democratică ce i se face în cazarmă de către ofițer. Cadrele nu vor propovădui ostașilor politica vreunui partid oarecare, ci numai baza politicei democratice a Statului. Ostașul este pus astfel în situația ca să aprecieze care dintre partidele politice ale țării, lucrează hotărît și efectiv pentru interesele țării, sau ale claselor sociale din care se recrutează ostașul.

O noutate care, cred, se va impune cu toată nădejdea în vieața politică de mîine a țării, este sinceritatea conducătorilor politici față de popor. Bună credință în afirmarea dezideratelor lor politice, și, mai ales, o consecvență deplină între promisiuni și realizări. Intregul popor romîn înregistrează din experiența trecutului un cert învățămînt: acela că a fost tot timpul mințit de diferitele partide politice care s'au perindat la cîrma țării. Una se spunea cînd partidul era în opoziție. Odată venit la putere, realizările partidului, erau mult distanțate sau deosebite de promisiunile din opoziție.

In vieața politică de mîine a țării, partidul care nu-și va integra, în limita sa de conduită, ca lucru esențial, sinceritatea și acordul între promisiuni și realizare, nu va mai putea beneficia de bunăvoința maselor.

Ostașul va aduce în oștire un capital de experiență și de cunoștințe politice, pe care-l trăiește activ clasa socială din care se recrutează. Și dacă trebue să fim sinceri față de

toți cetățenii Statului, cu atît mai mult se impune această atitudine față de primul cetățean al țării, în timpul cînd el prestează cu generozitate, munca cea mai grea și mai desinteresată, munca de ostaș.

Ostașul care se pregătește pentru suprema jertfă, în apărarea țării sale, cîștigă prin aceasta dreptul de a lua parte activă la vieața politică a țării, și ca cetățean și ca ostaș. Numai așa jertfa lui, prin acceptarea politicei care i-o impune, va fi consimțită de bună voie. Aceasta e ceea ce ridică la cel mai înalt grad valoarea forțelor morale ale oștirii în timp de războiu.

De aci izvorăște și dreptul ostașului, ofițer sau soldat, la votul universal, personal și secret, vot fie în favoarea diferitelor partide politice, fie în favoarea ostașilor care ar putea să fie indicați, — printr'o organizare adecuată, — să reprezinte armata în parlamentul țării.

Cazarma de mîine va putea deveni o școală democrată, care va face pe ostași să înțeleagă ce este democrația, care-i sunt foloasele pentru țară și cetățeni, fără a se propovădui sau sugera politica vreunui partid oarecare.

Din pricina moravurilor actuale ale țării, la început se vor întîmpina mari dificultăți, menite, cu timpul, să dispară. Intre timp însă, nu avem dreptul să renunțăm la valoarea unui principiu esențial de teama unor practici nepotrivite, fatal ivite la începuturile aplicării lui. Trebue să avem curajul de a lăsa la liberul arbitru al ostașului indicația votului său. Fără îndoială, puterea sa de discernămînt va fi mai redusă la început, căpătînd progresiv consistență pe măsura organizării vieții politice a Statului și pe măsura pătrunderii educației politice în toate straturile societății.

2. Este necesar ca regimul avansărilor în armată să asigure o posibilitate reală în selecționarea valorilor, bazat pe aprecieri cinstite, pe valoarea profesională și morală a ofițerului. Elementele de valoare să aibă drum deschis în carieră independent de promoție sau de vîrstă, pentru a putea dispune permanent, printr'o primenire continuă, de elemente capabile, tinere și viguroase, în cadrele de conducere superioară ale oștirii.

Vieața ofițerului și a familiei sale, trebue pusă la adăpostul grijilor unei existențe umile și împovărătoare, prin solde decente, prin gratuitatea îngrijirilor medicale de orice natură, pentru el și familia sa, prin gratuitatea folosirii, pentru nevoi sau repaus, a diferitelor stațiuni balneare și climaterice, prin gratuitatea învățămîntului pentru copii și asigurarea beneficiului de locuință confortabilă și gratuită în timpul activității de serviciu și al pensionării.

Statul, punîndu-se în situația de a da ofițerului de mîine, ceea ce îi pretinde o vieață corespunzătoare cadrului social și

rolului său în societate, va avea numai atunci dreptul să pretindă dela ofițer muncă totală și desinteresată pentru instituție, abnegațiune și devotament față de Rege și Patria sa democrată și spirit de jertfă neprecupețit pe cîmpul de onoare.

Subofițerilor, ar urma să li se aplice același regim de existență.

3. S'ar impune de asemenea, un regim de vieață ostășească avînd la bază o serie de moravuri noi și anume:

a) Drepturi egale pentru toți ostașii, indiferent de grad, în primul rînd dreptul la considerația de om. Ceea ce ar conduce la raporturi realmente noi între șefi și subalterni, între soldați și șefii lor. — Aceasta ar exclude din uzanța actuală atît bătaia cît și insultele, cît și orice manifestări care înjosesc pe om (ordonanțe care cresc copii, care spală lingeria soțiilor ofițerilor, sau care muncesc pentru profitul personal al ofițerului;

b) Libera exprimare a opiniilor, bine înțeles în formele cuviincioase de vorbire și atitudine prescrise de regulament.

După un nenorocit obicieu, care domnește tiranic în armata noastră, cel mai mare în grad se crede și cel mai priceput și cel mai cult și cel mai destoinic. El este regulamentul și nu admite să fie contrazis prin opiniile, chiar bine motivate, ale celor mai mici în grad. Și asta chiar atunci, cînd, înainte de a se decide asupra unei măsuri, este normal uneori să se asculte și opinia subalternilor.

Ar fi fals dacă ar înțelege cineva că vreau să propovăduesc aici nevoia unei consfătuiri *obligatorii* a unui comandant cu subalternii lui. Insist doar asupra ideii de a se lăsa și subalternului posibilitatea să-și spună părerea, de a-i da putință să-și facă educația personalității sale dîndu-i putința să „trăiască", prin toate simțurile și întregul său intelect, problema militară a unei situațiuni oarecare, fie în timp de pace, fie în războiu.

Sistemul actual conduce și la năruirea prestigiului comandanților care-și ascund incapacitatea de informare sau de explicare printr'un „am zis" sau „am terminat" sau „nu mai discut". In atari situațiuni, subalternul, ce-i drept nu mai discută în fața șefului; îl discută însă mult și batjocoritor în spate. Fără îndoială că atunci cînd elementele de conducere vor fi selecționate pe bază de reală capacitate, acest neajuns va dispărea dela sine;

c) Un ostaș are obligații, însă trebue să aibă și drepturi. Astăzi, aceste drepturi, — și mă refer la drepturile care-i asigură traiul, igiena și amuzamentul în vieața de cazarmă uneori plicticoasă și apăsătoare, sunt insuficiente, atît cantitativ cît și calitativ. Aceste drepturi trebuesc, unele extinse, altele create.

S'ar impune deci o alimentare, care să compenseze eforturile musculare și nervoase impuse de serviciul militar, un echipament comod cu ținute pentru fiecare anotimp, evitînd soldaților să sufere vara de căldură și iarna de frig. O ținută de oraș corectă, estetică, pe care soldatul s'o poarte cu toată mîndria de ostaș al poporului.

Trebuesc create ocaziuni de distracții artistice și educative, sporturi, etc. Ceea ce s'a făcut pînă astăzi, a fost o parodie și la îndemîna prea puținilor soldați. De ceea ce se va face mîine, va trebui să profite ostașii din întreaga armată.

O cazarmă înzestrată cu terenuri pentru diferite sporturi, cu săli de conferințe și de spectacole (teatru și cinematograf), cu săli de lectură și de corespondență, biblioteci, etc., ar corespunde nevoilor reale ale unei armate democratizate. Astfel, armata și-ar îndeplini importanta ei menire de școală a națiunii. Vechile case ostășești, unele din ele foarte curate și bine organizate, care au existat într'o vreme în cazărmi, constituiau numai reprezentări bune pentru inspecții. Le foloseau prea puțini, sau nu erau folosite de loc, fiindcă nu se dădeau posibilitate și timp ostașilor să beneficieze de ele.

*

* *

Pentru realizarea deziderat elor democratice de mai sus, se impune pe lîngă o primenire a moravurilor, o schimbare a structurii actuale și un riguros control în oștire, controlul exercitat atît de anumite organe autorizate de puterea civilă a Statului, cît și pe calea presei. Pînă acum oștirea a fost o instituție izolată, al cărei progres și desvoltare erau lăsate exclusiv la discreția militarilor. In această privință sunt cu totul de acord cu faimoasa butadă a lui Clemenceau: „La guerre est une chose trop serieuse pour la confier a des militaires". Este cunoscut faptul că perioada de criză cea mai puternică a primului războiu mondial, a fost trecută cu bine și victoria asigurată numai datorită faptului că Franța a avut ca prim-ministru și ministru de războiu un om de talia lui Georges Clemenceau. El, care urmărea războiul de revanșă al Franței, după 1870, cu o perseverență de neegalat, s'a interesat și urmărit în de aproape pregătirea de războiu a armatei franceze, căutînd în special „șeful" care să asigure Franței victoria în acel războiu de revanșă pe care îl dorea.

Amestecul puterii civile în organizarea, dotarea și pregătirea profesională, intelectuală și morală a oștirii, apare pe deplin justificat, nu numai pe baza experiențelor din alte țări, ci chiar pe baza constatărilor care se pot face asupra oștirii noastre în perioada dintre cele două războaie. Era notorie lipsa de pregătire profesională și de dotare a armatei romîne pînă în preajma războiului, și nu s'a găsit nici miniștri, nici șefi ai Marelui Stat Major, nici generali mari comandanți, care să fi schițat un gest de protest sau o demisie pe această chestiune, pentru a atrage interesul puterii civile asupra oștirii. Ei aveau datoria elementară să provoace acest interes, atunci cînd puterea civil-politică a Statului trata cu atîta indiferență forța menită să asigure viea ța țării. Pentru a elimina în viitor dificultăți de asemenea natură, este bine de organizat în prealabil legături strînse și un control permanent al organelor superioare civile ale Statului (parlament sau alt organ oarecare) spre a ține deschiși ochii țării întregi asupra situației oștirii.

Am început să scriu aceste rînduri conștient de importanța și amploarea problemei și fără pretențiunea de a epuiza, prin suficiente date, detalii și discuțiuni, tot vastul ei cuprins.

M'am mărginit aci să aduc o contribuție pe care am dorit-o cît mai clară — și nu știu dacă am realizat-o — la lămurirea unei probleme de mare importanță și de intensă actualitate. Din ceea ce s'a scris pînă acum, și din ceea ce în mod sigur mă aștept să se mai scrie, se va ajunge la o serie de deducții juste, care pot să intereseze pe acei ce au obligația să orienteze armata pe linia democratizării impusă de noile cerințe de viea ță ale Statului nostru.

Am fugit intenționat de citate sau definiții, prezentînd, pentru a fi înțeles de către toți cetitorii, mai mult „imagini de vieață", capabile să pătrundă clar în spiritul tuturor.

Aș fi mulțumit dacă cetitorul, fie reflectînd în limitele cadrului trasat aci, fie depășindu-l, poate, în unele privințe, se va convinge la rîndu-i, așa cum sunt convins eu însu-mi, că problema democratizării armatei trebue, cu necesitate, „pusă". Sursele prezentului studiu le-am puizat atît din cariera mea de ostaș cît și din experiența trăită a realizărilor democratice din divizia de voluntari „Tudor Vladimirescu", clădită și apoi orientată sub cea mai vigilentă și neîncetată a mea grijă. Am nădejdea că această scurtă schiță, dacă nu poate pretinde a „rezolva" problema, va fi contribuit poate a deștepta asupră-i atențiunea publică.

General NICOLAE CAMBREA

OGLINDA LUI DUMNEZEU[1]

Şi-am înţeles suprema deslegare:
De asta-i Dumnezeu aşa de mare,
De asta-i Dumnezeu aşa de mic.

DEMOSTENE BOTEZ (basm)

De mult, din timpuri prea străvechi,
Pe cînd aveam pe la urechi
Cireşe crude drept cercei,
Pe Dumnezeu L-a îmbătat parfumul florilor de tei
Şi-atunci, zîmbind, din cerul Lui, de foarte sus,
Aceste vorbe ciudate mi le-a spus,
Pe care eu, smerit, le scriu acum
Intr'un caiet de aur, cu'un creion de fum:

— Ca luna, argintoasă şi-aurie,
Tot versul tău oglinda mea să fie!
Să văd cum rîd, să văd cum plîng, —
Să văd — avar — cum apa pămîntului mi-o strîng

Cu fiecare rîu care se varsă 'n mare,
Deşi în clipa următoare
Eu văd că sînt risipitor: mă 'mpart în mii de stele,
Precum şi Poezia — sfînta mea tăcere —
Se destramă în sute de cuvinte grele
De aramă...

Mă strîng şi mă destrîng
Ca inima de om, ca inima de fiară.
Cu dealul eu mă urc, cu valea mă cobor.
Mă scol în zori, ca să adorm spre sară.
Sînt Da şi Nu; etern şi muritor, —
Adică vegnic trecător —

[1]) Prefaţă la un volum de poezii care va apărea atunci când o vrea Cel ce se priveşte astăzi în oglindă...

Ca Vremea ta ce se adună 'n mine, —
Ca sîngele ce curge 'n vine, —
Ca unda vie de izvor...

Şi versul tău — oglinda mea — să-mi spună
O vorbă rea şi-o vorbă bună:
Eşti ură şi iubire, eşti mic şi totuşi mare;
Constant şi schimbător, — deci, monoton în deghizare:
Aceeaşi Toamnă sură 'n care plouă,

Aceeaşi Primăvară roză ce ne-aduce
Aceeaşi vieaţă nouă; —
Şi-aceeaşi Noapte — floare neagră — îşi închide
Corola de cărbune
Peste polenul blond al visului senin,
Şi-aceeaşi Dimineaţă — floare albă — se deschide,
Lăsînd să iasă la plimbare,
Ca o albină dintr'un crin,
Acelaşi soare
Ce-apune şi răsare...

Prin fluxuri şi refluxuri mă clatin ca o barcă,
In care-s parcă
Pescarul singuratic şi pribeag,
Pornit să-şi cînte trist în larg
Durerea de a şti că este
Cînd rîmă 'n văi, cînd vultur sus, pe creste,
Cînd dorul viu ce arde ca o faclă,
Cînd liniştea făcută pentru-o raclă, —
El fiind Nimicu 'ntreg menit să treacă,
Stingher şi blestemat,
Prin cioburi mii care-au rămas de veacuri,
Cu alte mii sărmane fleacuri,
Din totul sfărîmat...

De mult, din timpuri pre străvechi,
Pe cînd aveam pe la urechi
Cireşe crude drept cercei,
Pe Dumnezeu L-a îmbătat parfumul florilor de tei,
Şi-atunci, zîmbind, din cerul Lui, de foarte sus,
Aceste vorbe ciudate mi le-a spus,
Pe care eu, smerit, le scriu acum
Intr'un caiet de aur c'un creion de fum...

AL. N. NANU

CURENTE ŞI TENDINŢE IN FILOSOFIA ROMÎNEASCĂ *)

Este un fenomen curent, observat şi de cei mai puţin atenţi cercetători ai vieţii culturale romîneşti din ultimele două decenii, interesul crescut al publicului cetitor dela noi din ţară pentru problemele filosofice. Problemele şi discuţiile cu caracter filosofic încep să intereseze un public cu mult mai larg şi mai variat decît se poate închipui.

In adevăr, bibliografia filosofică romînească a crescut simţitor în anii care au premers actualului războiu şi chiar în timpul războiului. O simplă privire aruncată în rafturile unei librării sau într'o publicaţie bibliografică fac dovada evidentă a acestei afirmaţii. Alături de traduceri din filosofii străini, de antologii şi texte, au apărut şi o serie întreagă de lucrări, fie interpretative, fie de popularizare a unora dintre actualele probleme discutate în filosofie.

Apariţia, în cursul anului 1943, a nu mai puţin de cinci reviste periodice de filosofie — în afara revistelor de specialitate de psihologie, pedagogie, etc. — lucru rar întîlnit pînă acum la noi, nu este mai puţin elocventă. După cum, tot atît de semnificativă este compunerea unei „Istorii a Filosofiei romîneşti" — lucrare apărută în preajma actualului războiu.

In sfîrşit, şi aici punem întregul accent, caracteristică este apariţia unor încercări de a întruchipa sisteme filosofice originale, fenomen care a dat naştere la formarea unor curente cu o suficient de adîncă rezonanţă, mai ales în lumea tineretului.

Aici se plasează şi miezul problemei care ne interesează.

In adevăr, atît timp cît filosofia era preocuparea unui cerc restrîns de „iniţiaţi", atît timp cît publicaţiile şi literatura filosofică se adresa unui restrîns număr de cetitori şi păstra caracterul unei discipline profesorale, fără interes pentru alţii decît cei care din obligaţie îşi făceau o meserie din predarea ei, lucrul nu prezenta decît o importanţă limitată. Cu totul altfel se prezintă situaţia astăzi.

*) Conferinţa ţinută în ziua de 18 Ianuarie 1945, în aula Fundaţiunii Carol I.

Este neîndoios că la noi nu se poate încă vorbi de un fenomen de masă atunci cînd discutăm întinderea pe care a luat-o circulaţia lucrărilor de filosofie sau comentarea sistemelor sau scrierile originale sau cu pretenţie de originalitate. Dar plasarea preocupărilor filosofice în centrul unui public în continuă creştere, setea de cultură filosofică a unor medii din ce în ce mai largi, circulaţia relativ întinsă a lucrărilor filosofice, toate acestea fac ca posibilitatea de influenţare ideologică, pe calea filosofiei, a unor însemnate părţi din intelectualitatea sau mica burghezie cultivată romînească, mîine chiar a unei părţi din muncitorime, să devină o realitate. Căci bariere fixe nu există în această privinţă.

De aici însă, necesitatea de a supune unui examen critic curentele şi tendinţele actuale din filosofia romînească, arătînd totodată şi încadrarea lor în gîndirea filosofică contemporană din Europa.

* * *

Caracteristic pentru evoluţia gîndirii filosofice contemporane este reactualizarea lui Hegel şi a hegelianismului. Pentrucă, odată cu Hegel, curentele idealiste se afirmă din ce în ce mai puternic, pînă a da conţinut întregii filosofii.

Noul idealism german, cu Eucken, Dilthey, Simmel şi Windelband, a început prin a reacţiona împotriva spiritului naturalist care invadase domeniul speculaţiilor filosofice. Apărînd poziţiile metafizicei şi ale spiritualismului, toţi aceştia, într'o formă sau alta, cereau menţinerea filosofiei în afara contactului şi influenţării venite din domeniul ştiinţei exacte, după cum cereau şi îngrădirea faţă de psihologie.

Dar poate nimic nu caracterizează mai bine gîndirea filosofică germană decît rolul preponderent pe care-l joacă fenomenologia. Apariţia lui Husserl a fost de mulţi socotită ca avînd o importanţă egală cu aceea a lui Kant. Husserl, după cum se ştie, îşi propune noi căi pentru a ajunge la cunoştinţi absolute, înlocuind însă obiectivismul naiv prin subiectivismul transcendental. El înţelege să se slujească de intuiţie, ca mijloc al acestei cunoaşteri, dar intuiţia altfel formulată şi înţeleasă decît de Bergson. Fenomenologia, socotită ca un curent filosofic, se situiază în directă filiaţiune a idealismului kantian. Hume, Berkley, Descartes şi Leibniz, sunt înaintaşii lui Husserl. Pentru Husserl, ca şi pentru întreaga fenomenologie, singurul lucru dat posibilităţii noastre de cunoaştere este aparenţa lumii sensibile — această aparenţă fiind singurul obiect al experienţei — căci lucrul în sine rămîne mai departe incognoscibil. Termenii nu trebue să înşele. Deşi Husserl afirmă că ceea ce urmăreşte prin filosofia sa este cunoaşterea esenţelor, aceste esenţe nu au însă nicio realitate ontologică, ci se plasează direct în transcendental. Lumea

experienței nu este pentru fenomenologie decît o reprezentare a subiectului cunoscător. „Eul pur" nu este decît imaterializarea subiectului, care tinde să cunoască și să pătrundă lumea exterioară.

Nu se poate nega o coloratură solipsistă fenomenologiei, deși Husserl crede că ocolește primejdia, afirmînd existența și realitatea unei subiectivități transcendentale. După cum iarăși nu poate fi ignorată latura sceptică a fenomenologiei. „Punerea în paranteză" a lumii naturale, ca să întrebuințăm expresia lui Husserl, nu înseamnă negarea ei totală. Totuși terenul pe care se mișcă întreaga creație a fenomenologiei este subminat de scepticism.

Trecînd la continuatorii fenomenologiei, concluziile ultime ale acestui curent filosofic apar și mai pregnate. Max Scheler, plecînd dela concluziile fenomenologiei, încearcă să dovedească existența lui Dumnezeu. Ba chiar modalitățile substanțiale în care apare și se manifestă existența lui Dumnezeu. Dumnezeul personal este o realitate pentru Max Scheler și înlocuirea lui printr'un factor de natură intențională este respins ca un *non-sens*. Spre Dumnezeu, spre unirea cu Dumnezeu, trebue să se tindă, căci numai în Dumnezeu spiritul își poate găsi tăria și forța de creație. Puternica latură de misticism din filosofia lui Scheler, nu poate fi desprinsă de curentul care i-a dat naștere. Căci, cu drept cuvînt, observă un comentator al lui Husserl, fenomenologia fiind o filosofie a absolutului, toate lucrurile urmează să isvorască din existența lui Dumnezeu.

Heidegger, cel de-al doilea adept de seamă al lui Husserl, respingînd deopotrivă idealismul și materialismul, ajunge însă la existențialism, cu toată coloratura lui mistică, demoralizantă, sceptică.

Este caracteristic și trebue prețuit ca un semn al gîndirii filosofice actuale ravagiile pe care le face existențialismul. Repunerea în circulație a lui Sören Kirkegaard, după aproape un secol de abandonare și uitare a tuturor scrierilor acestui mistic danez, dovedește o stare morbidă, căreia existențialismul i-a servit doar ca pretext. Cultul tragismului ca scop în sine, obsesia morții, a fricii și desperării, accentul pus pe problema veșniciei, fuga în fața realităților legate de viața materială, căutarea lui Dumnezeu ca unic mijloc al salvării, toate acestea caracterizează nu doar existențialismul, dar însăși concluziile ultime la care a trebuit să ajungă idealismul contemporan. Pentrucă misticismul ca și scepticismul, care tind să invadeze întinsele domenii ale filosofiei moderne pe calea fenomenologiei și a existențialismului, nu constitue simple întîmplări.

* * *

In filosofia franceză contimporană, găsim aceleași curente semnalate și în filosofia germană. Noile curente idealiste aici, dacă nu-și găsesc un echivalent perfect cu cele din țările germane, totuși au puncte comune, care le reduc la aceleași linii substanțiale.

Personalitatea care stăpînește și imprimă caracterul ei decisiv filosofiei franceze este, fără doar și poate, Bergson. Maine de Biran, Boutroux și Lachelier îi sunt înaintașii. Ceea ce caracterizează bergsonismul este latura sa idealistă, care a trebuit, în ultimele ei concluzii să naufragieze în misticism.

Pentru Bergson, realitățile lumii sensibile sunt de natură spirituală. Mijlocul cunoașterii ni-l dă intuiția, adică acea „specie de simpatie intelectuală prin care ne transportăm în interiorul lucrurilor, pentru a coincide cu ceea ce au ele unic și inexprimabil". Refuzînd inteligenței puterea de cunoaștere, bergsonismul îi neagă capacitatea de a fi un instrument al acestei cunoașteri, reducînd-o numai la rolul de a servi acțiunea.

Este mistică filosofia lui Bergson, pentrucă conține în sine ideea unui absolut cu neputință de cuprins sau pătruns pe calea cunoașterii intelectuale. După cum, intuiția rămîne un gen de cunoaștere irațională, dincolo de posibilitatea supunerii ei examenului critic.

Dar bergsonismul a trebuit să meargă și mai departe. Intr'o carte îndreptată împotriva pozitivismului, A. Bonnard consideră pe Bergson și pe înaintașii lui imediați, pe care i-am citat mai sus, că au ajuns la un rezultat unic: „afirmarea naturii ireductibile a faptului religios și recunoașterea valorii eminente a religiei creștine".

Dacă natura mistică a bergsonismului nu poate fi negată, nu poate fi ascunsă nici tendința lui spre scepticism. Căci aceasta este soarta pe care o împărtășește, cu toate concepțiile anti-intelectualiste. Pentrucă, în momentul în care se tăgăduește inteligenței rolul de instrument al cunoașterii, se tăgăduește de fapt posibilitatea ajungerii la adevăruri obiective. Scepticismul lui Bergson este de sigur mai puțin cras și categoric, dar nu poate fi negat.

* * *

Să aruncăm o scurtă privire asupra curentelor filosofice. în țările anglo-saxone. Este cît se poate de caracteristic și iarăși este un semn al vremurilor, evoluția care se observă în gîndirea filosofică din cele două țări de bază ale lumii anglo-saxone, Anglia și Statele-Unite. Neorealismul este curentul dominant în aceste țări. Alexander, Bertrand Russell

şi Whitehead au susţinut cu tărie existenţa lumii exterioare, pentrucă între datele noastre sensibile şi realitatea unui obiect fizic, credinţa noastră stabileşte un raport direct. Toţi aceşti trei gînditori, cu toate deosebirile dintre ei, tind să împiedece subiectul de a revendica o parte activă, creatoare a spiritului, deci neagă pretenţiile idealismului. Neorealiştii americani, cu Perry, Holt şi Montague, se plasează pe poziţii identice. Indiferent dacă este vorba de *behaviourism* sau de şcoala realiştilor critici, neorealismul american s'a născut ca o reacţiune împotriva concepţiei berkleyane şi afirmă cu putere „că lumea fizică există independent de spiritul care o locueşte şi o întrebuinţează".

Premizele neorealismului anglo-saxon sunt, după cum se vede, bine fixate. Dar, curios! Prin Whitehead, care fără îndoială este figura predominantă în grupul acestor filosofi, nici neorealismul anglo-saxon nu s'a putut sustrage influenţelor mistice, atît de pregnante în gîndirea filosofică actuală. Nu interesează căile acestei influenţări, şi nici faptul că un rol determinant l-au jucat ştiinţele pozitive şi substratul lor filosofic.

Intr'un articol din Revue Internationale de Philosophie, apărut în Aprilie 1939, Philippe Devaux ajunge la cîteva concluzii interesante: „Plecat in căutarea complexelor raţionale de care avea nevoie pentru edificarea cosmologiei sale, Whitehead, înclină din ce în ce mai mult să le asimileze unor complexe organice, unor obiecte de artă, care ar fi opera unui fel de Logică... Realitatea apare deci ca un interval de stabilitate relativă între două extremităţi în devenire perpetuă, constituită prin limitele sale microfizice şi prin limitele sale macrofizice". Mai departe. Concepţia lui Whitehead asupra lumii era pe punctul să se „lichefieze" şi de aceea i-a trebuit un punct de sprijin. Care era acest punct de sprijin? „Degajînd teologia sa, Whitehead, observă că nu-i rămîne altă alternativă decît aceea a unui Dumnezeu, care cu toate că rămăsese entitatea mărginită pe care o presupunea, se asocia pe căile profunde ale vieţii şi ale gîndirii religioase, a artei şi moralei, destinului valorilor lumii. Numai cu acest preţ, echilibrul a fost restabilit între elementele statice şi dinamice ale cosmogoniei sale". Şi Devaux conchide: „Fapt este că, rupînd la început cu orice metafizică care nu ar fi fost de inspiraţie pur ştiinţifică, promotorii ei nu au putut suporta pînă la sfîrşit acest regim de dietă filosofică şi că principalii consumatori s'au dovedit tot atît de intreprizi metafizicieni ca şi înaintaşii lor... Optimismul, în ce priveşte natura obiectivităţii ştiinţei, a sfîrşit prin a lăsa un *arrière-goût* de incertitudine".

Sublinierile lui Devaux sunt interesante. Dar elementele

scoase în evidenţă nu sunt singulare. Incercările făcute de unii neorealişti americani de a reînvia dualismul epistemologic, nu duc la întărirea afirmaţiilor obiectivismului monist. In schimb, lasă cîmp deschis speculaţiunilor cu o puternică nuanţă de scepticism. Pentrucă, cu Santajana, unul dintre cei mai reprezentativi realişti-criticişti, să se susţină în mod deschis neputinţa verificării existenţei lucrurilor materiale şi considerarea acestei existenţe ca o simplă probabilitate!

* * *

Dar marea surpriză vine dintr'un domeniu în care era de aşteptat cel mai puţin. Agnostică şi, prin relativismul său, sceptică, este şi fenomenologia şi bergsonismul. Cu atît mai mult ficţionalismul lui Vaihinger. Dar scepticismul, am putea spune în forme violente, şi tendinţa spre un agnosticism quasi-absolut, îşi găsesc sursa de alimentare în chiar domeniul ştiinţelor pozitive. Vorbim în special de influenţa directă a fizicei contemporane asupra filosofiei.

In a sa „Istoria Filosofiei", Bréhier face o observaţie cît se poate de interesantă. In faţa falimentului gîndirii filosofice şi a sistemelor care în cea de a treia decadă a secolului trecut au ajuns la un punct de vedere negativ în privinţa posibilităţilor filosofiei ca mijloc de cunoaştere, deci la afirmarea unui punct de vedere precis agnostic şi sceptic, reflectat în scrierile lui Spencer, Schopenhauer, Nietzsche şi Taine, în pragul noului secol, deci între anii 1890—1900, se punea filosofiei următoarea dilemă: „sau filosofia trebuia să urmeze pozitivismul, sau trebuia să găsească mijlocul de a scăpa de sugestiile deterministe ale ştiinţei" (Bréhier). In epoca următoare anului 1890, filosofia n'a urmat prima alternativă, pozitivismul fiind combătut şi respins pentru insuficienţele şi dogmatismul său. A fost aleasă cea de-a doua soluţie. Dar, am putea spune, *à rebours*. Filosofia nu s'a eliberat „de sugestiile deterministe ale ştiinţei", ci ştiinţa sau mai bine spus în numele ştiinţei, determinismul încearcă să fie înlăturat din domeniul în care stăpînirea lui era nediscutată; adică din fizică şi din celelalte ştiinţe exacte. In adevăr, s'a pornit o adevărată luptă împotriva determinismului şi a cauzalităţii. Nu vom putea dovedi aici cum se încearcă, ca o consecinţă a teoriei quantelor şi a relativităţii, slăbirea poziţiei determinismului în ştiinţele exacte. Insuficienţa legilor mecanicei ondulatorii, în ce priveşte atomul, a fost prima dificultate ridicată în calea aplicării determinismului în fizica atomică.

Au urmat apoi teoriile lui Heisenberg, după care se încearcă să se dovedească însăşi imposibilitatea cunoaşterii exacte a acestei lumi. Prin faptul că actul observării modifică şi limitează posibilitatea cunoaşterii fenomenului observat,

lumea atomică se sustrage — afirmă Heisenberg — şi determinismului şi unei cunoaşteri absolute.

„Teoria deterministă clasică este de nesusţinut" a putut afirma celebrul fizician Dirac — afirmare care îşi găseşte o şi mai brutală formulare la astronomul englez Eddington: „Apariţia teoriei quantice a avut această consecinţă că fizica nu mai este legată de un cadru al legilor care implică determinismul. De îndată ce teoriile recente ale fizicei teoretice au fost formulate, determinismul s'a prăbuşit şi se poate pune întrebarea dacă va mai cîştiga vreodată vechiul lui loc". Dar nu numai atît. Odată cu determinismul s'a prăbuşit însă şi posibilităţile cunoaşterii lumii reale, pe calea ştiinţelor fizice.

Dar poate nimeni nu a tras concluzii mai consecvente din starea ştiinţei în momentul de faţă decît celebrul biolog Lecomte de Noüy, în cartea sa, apărută în 1939 „L'homme devant la science". „Cunoaşterea noastră directă, afirmă de Noüy, nu poate fi decît relativă şi nu antrenează cîtuşi de puţin identitatea între universul real şi imaginea pe care noi ne-am făcut-o despre el... Cuvîntul „a înţelege" şi-a schimbat sensul de cîţiva ani". Două sunt concluziile autorului citat. Prima, afirmarea agnosticistă că „beneficiile cele mai nete... scoase din ştiinţa pură se soldează printr'o cunoaştere limitată a raporturilor între anumite mecanisme exterioare nouă... Noi ştim că suntem cu totul ignoranţi în ce priveşte natura însăşi a acestor mecanisme, pentrucă nu ne-o putem imagina decît sprijinindu-ne pe reacţiunile fiziologice subiective". A doua este acceptarea ipotezei Dumnezeu. „Ştiinţa — afirmă tot de Noüy — nu a reuşit pînă astăzi să elimine ipoteza antihazardului, care este tot atît de simplu s'o numeşti Dumnezeu. Cu toată onestitatea să recunoaştem că nu numai noi suntem aduşi să fim de partea lui Pascal, dar că... ipoteza Dumnezeu n'a fost slăbită prin ştiinţă dela Pascal încoace".

Din toate aceste citate, se poate vedea clar că nu gîndirea filosofică a fost eliberată de incomoda influenţă a ştiinţei — recomandare atît de des făcută în trecut — deoarece ştiinţa însăşi, încercînd să înlăture determinismul, a deschis larg porţile scepticismului şi tuturor argumentelor misticilor şi fideiştilor.

* * *

Am făcut acest lung excurs în analiza filosofiei europene contemporane, pentrucă va fi mai uşor de înţeles evoluţia gîndirii filosofice în ţara noastră. Deoarece curentele şi tendinţele în filosofia romînească nu pot fi desprinse şi considerate izolat de gîndirea filosofică modernă. După cum ar fi o falsificare a adevărului negarea puternicei influenţe pe care atît şcolile germane şi franceze o exercită în mod direct asupra filosofilor romîni. Fără să vorbim de o copiere servilă a unor modele străine, fără măcar a încerca să stabilim legături directe între producţia spirituală a anumitor filosofi străini şi unii dintre gînditorii noştri pămînteni, vom arăta însă că şi gîndirea filosofică romînească contemporană prezintă aceleaşi trăsături caracteristice ale întregii filosofii europene. Cu anumite particularităţi, de sigur. Dar aceste particularităţi nu scot şi nu singularizează pe acei filosofi romîni din cadrul marilor curente care am văzut că predomină întreaga gîndire filosofică actuală.

În adevăr, Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, Ionel Gherea, P. P. Negulescu şi, cu toate rezervele pentru titulatura de filosof, Nae Ionescu, nu numai că, în totalitatea lor, cultivă diferite curente idealiste, resping materialismul şi-l condamnă, încearcă a pune metafizica drept cea din urmă expresie a filosofiei dar, în grade şi forme diferite, stau pe baza agnosticismului, a misticismului şi a scepticismului.

O succintă analiză a sistemelor care fac aportul original al acestor gînditori va ilustra suficient afirmaţia noastră.

Pentru Rădulescu-Motru, metafizica este ştiinţa în stare de a ne da cea mai completă şi mai puţin relativă cunoştinţă despre lume. Plecînd dela Kant, de care se desparte doar în ce priveşte concepţia personalismului energetic, el acceptă apriorismul timpului şi spaţiului ca forme ale apercepţiei noastre, odată cu aceasta şi relativitatea acestor cunoştinţe. Dar nu numai prin kantism, Motru se situiază pe platformă idealistă. Pentru el, între psihic şi fizic există o identitate iniţială. Totuşi, în conştiinţa noastră există ceva care ajută să deosebim lucrurile după natura lor, în psihice şi fizice. Cine poate ajuta perfectarea acestui proces? Înăuntrul Universului, conştiinţa ca rezultat sintetic al evoluţiei prin care a trecut întreaga energie universală, întruchipată în ceea ce numim personalitate. În afară, Dumnezeu care a determinat finalitatea fenomenelor observate. Reducerea realităţii la un personalism energetic, dă şi mai mult coloratură idealistă concepţiei lui Motru. După cum acceptarea unei finalităţi personaliste care stă la baza însăşi a existenţei omului, este cea de-a doua trăsătură care-l situiază în cadrul aceluiaşi curent filosofic. Dar nicio latură mistică, cu toată baza ştiinţifică a filosofiei sale, nu lipseşte din filosofia lui Motru. Bine înţeles, cu un alt conţiut decît acel pe care-l întîlnim la Blaga sau la Nae Ionescu.

Într'o conferinţă-articol asupra formaţiei sale spirituale intitulat „Mărturisiri", Rădulescu-Motru insista asupra rolului pe care-l îndeplineşte ideea de Dumnezeu în concepţiile filosofice moderne: „Acei care garantează în cele din urmă ridicarea minţii omeneşti deasupra vremelniciei şi mărginirii sale, este puterea divină. Dumnezeu nu ne

poate înşela, schimbînd dela o zi la alta datele pe care ne intemeiem raţionamentul. El, stînd deasupra timpului, este singurul în măsură să asigure minţii noastre identitatea cu sine însăşi. Ideea de Dumnezeu este principiul suprem care fundează ordinea Universului şi dimpreună cu aceasta, care dă conştiinţei omeneşti absolutul, de care ea are nevoie pentru a avea încredere în sine. Eu mă mulţumesc cu această definiţie a ideii de Dumnezeu". In acelaşi timp combătînd pe materialişti el adaugă: „M'am mărginit, în problema religiunii să pun de acord ideea de Dumnezeu cu principiile fundamentale ale raţionamentului şi am fost mulţumit că am putut stabili acest acord. Personalismul energetic presupune că în Univers există o corelaţie între evoluţia energiei fizice şi procesul personalizării; adică o finalitate de ordin psihofizic, iar nu un haos. Această finalitate postulează ideea de Dumnezeu. Pe ideea de Dumnezeu apoi, se fundează adevărurile minţii şi legile morale de conduită cu caracterul lor de universalitate şi necesitate. Ideea de Dumnezeu rămîne astfel în limitele gîndirii luminate".

Credem că acesata determină suficient nu numai caracterul idealist al filosofiei lui Rădulescu-Motru dar că acceptarea ideii de Dumnezeu în construcţia filosofiei sale este o concluzie logică a însăşi premizelor dela care pleacă.

* * *

In ceea ce priveşte situarea lui Lucian Blaga în gîndirea romînească contimporană, operaţia este şi mai uşoară. Blaga este un mistic cu vag parfum medieval, cu înclinări eclectice şi agnostic în ceea ce priveşte teoria cunoaşterii. Plecînd dela diferenţierea într'o „cunoaştere paradisiacă" şi una „luciferică" — prima caracterizată „printr'o integrală ataşare plină de încredere la obiect aşa cum obiectul se prezintă pe planul intuiţiei, al abstracţiunii sau al imaginaţiei", cea de-a doua avînd ca obiect un mister iar ca particularitate de ansamblu atragerea misterului în obiectivul ei, Blaga respinge prima formulă a cunoaşterii pentru a o accepta în întregime pe cea de-a doua. Pătrunderea într'un mister nu înseamnă însă descifrarea lui, ci cel mult, substituirea unor mistere deschise prin altele pentru a ajunge, în cele din urmă, la neputinţa unei cunoaşteri totale a lumii. El neagă astfel că raţionalul poate fi obiect al cunoaşterii. Raţionalul poate fi cel mult obiect al gîndirii, căci numai iraţionalul şi în iraţional se epuizează tot ceea ce poate fi obiect al cunoaşterii paradisiace şi luciferice. Incercarea de a converti iraţionalul în raţional este o întreprindere, după Lucian Blaga, supusă eşecului. Raţionalismul vulgar nu tranşează niciuna din problemele cunoaşterii. Pe drumul raţionalismului nu putem ieşi din cercul de vrajă al iraţionalului. El opune acestui raţionalism „atitudinea profund tragică a raţionalismului extatic". Ca factor metafizic absolut, Lucian Blaga înlocueşte ideea de substanţă, de eu absolut şi de raţiune imanentă, prin *Marele Anonim*. Din acest *Mare Anonim* derivă toate misterele. Intre cunoaştere şi posibilităţile omului, el pune *censura transcendentă*. Prin această censură se împiedecă cunoaşterii individuale orice cuprindere pozitiv adecuată a misterelor existenţiale. Misterul existenţial central îl constitue Marele Anonim; subiectul cognitiv tocmai datorită censurii transcendente nu poate ajunge la o cunoaştere pozitiv adecuată. Blaga argumentează astfel neputinţa cunoaşterii omeneşti. A cunoaşte esenţa lucrurilor, ar constitui după Blaga, o serioasă primejdie pentrucă ar ameninţa ceea ce numeşte el „echilibrul existenţial".

In ce priveşte limitele cunoaşterii, el accentuiază latura agnostică: „colorile, sunetele, palpabilul sunt cu alte cuvinte, disimulări ale unor mistere existenţiale, care ni se revelează prin simţuri... Ele sunt echivalente pur subiective ale unor realităţi, a unor realităţi care fără raportare la un aparat cognitiv sunt cu totul „altceva". După ce, prin censura transcendentă, e oprită cunoaşterea deplină şi pozitivă, Blaga stabileşte totuşi posibilitatea unei cunoaşteri absolute în persoana Marelui Anonim, care este în posesiunea unei asemenea absolute. Pentru Blaga, ideea Marelui Anonim este distinctă de ceea ce ar putea primi epitetul de Dumnezeu.

Viziunea care se degajează din filosofia lui Blaga este de esenţă pur metafizică. Este justă observaţia pe care o făcea unul din comentatorii lui, că întreaga lui filosofie suferă înrîurirea frămîntărilor vremurilor noastre şi este căutarea unei ieşiri dincolo de planul realităţilor imediate.

Antiraţionalismul, misticismul şi vagul teoretic în care se complace, primitivitatea pe care şi- a ales-o ca punct de plecare, sunt tot atîtea momente care-l fac un tipic filosof al ultimului deceniu de istorie romînească. Agnosticismul său nu apare nici el ca un moment întîmplător al întregii lui concepţii filosofice. Evadarea pe care o încearcă în faţa condiţiilor existenţei reale, are de fapt acelaşi substrat din care a apărut şi existenţialismul cu toate formele lui de descompunere şi demoralizare. Cultivînd formule antiraţionaliste şi anti-intelectualiste, abandonînd cu totul poziţiile materialiste, Blaga a trebuit şi el să ajungă pe căile idealismului într'un impas, căutînd o soluţie în refuzul putinţei de a cunoaşte şi apărarea unor poziţii mistice, pentru a se sustrage tocmai tragismului vieţii pe care o trăia întreaga lui epocă. Blaga este, fără îndoială, alături de existenţialişti, reprezentantul tipic al crizei filosofiei, al crizei gîndirii filosofice în ţara noastră. Pentrucă, plecînd dela ceea ce socotim noi că este

esența filosofiei. Blaga oferă doar elementul negativ și refuzul de soluții. Dar mai mult. Acapararea lui Blaga de cei care vorbeau sau se situau pe poziții apropiate elementului obscurantist din societatea romînească nu este nici ea o simplă întîmplare.

Afirmarea cu care publicistul V. Băncilă încheie unul din considerentele sale, că „opera lui Blaga a fost în sfîrșit însușită de tineretul nostru în ceea ce are mai ales" este o concluzie împotriva căreia filosoful Blaga nu poate să protesteze. Numai că tineretul „cel mai ales" este considerat aici tineretul legionar... Adoptarea lui Blaga de către acest tineret, nu este însă mai puțin caracteristică și plină de înțeles, pentru însăși filosofia lui.

Vorbind de mistici, ar trebui să ne oprim un moment asupra lui Nae Ionescu. Nae Ionescu filosof este o împerechere de cuvinte care nu poate fi acceptată fără anumită rezervă. Publicarea lucrărilor lui l-a deservit fără îndoială pe filosoful autor. „Istoria Logicei" ca și „Metafizica" sunt tipice pentru acea defectuozitate de gîndire, pentru frica de ceea ce Nemții numesc „zu Ende denken". Nu neputința creării unui sistem i se poate reproșa lui Nae Ionescu, ci banalitatea și vulgaritatea de gîndire, dublate de pretențiozitatea afirmațiilor pe care le face în cursurile sale de filosofie, e ceea ce trebue subliniat. Nu o singură dată, textul acestor volume ia alură de text caragialesc.

Cea de-a doua obiecțiune de principiu care i se poate aduce lui Nae Ionescu ca filosof, este lipsa de originalitate. Nu este nicio defăimare să amintim de împrumuturile substanțiale pe care le face în aceste cursuri dela autori străini, pe care neglijează să-i citeze. Acceptarea unor puncte de vedere din ultima carte cetită, poate fi dovedită așa cum a făcut-o și d-l Zevedei Barbu, într'un articol apărut în „Saeculum", nu doar pentru un singur capitol al „Metafizicei" sau al „Istoriei Logicei".

Pe plan filosofic, Nae Ionescu cultivă misticismul, în forma lui cea mai primitivă. Unul din învățăceii lui, Vasile Băncilă, explică destul de caracteristic concepția lui Nae Ionescu: „Cele două respirații ale lui Nae Ionescu, istoricismul și metafizicismul atemporal, îi completează în oarecare măsură fizionomia lăuntrică... In contemplația metafizică, găsea o supapă pentru amărăciunile din lumea noastră, pentru salvarea optimismului său spiritual; iar în contemplația istorică vedea semnele esențelor ultime, transcendentale, divine... In istorie a văzut mai ales comunitatea etnică, neamul și în Metafizică mai ales pe Dumnezeu".

Din atitudinea mistică pe care Nae Ionescu a luat-o au decurs și celelalte puncte de vedere pe care le-a adoptat. Astfel, antiscientismul său pronunțat. In cuvîntul introductiv la lucrarea lui Spencer „Individul împotriva Statului", Nae Ionescu scria: „Explicarea cauzală este o veche iluzie scientistă, care nu-și mai are locul în filosofie... Această metodă poate fi liniștit lăsată pe seama materialismului istoric sau a altor puncte de vedere tot atît de categorice". Tot astfel se explică atitudinea sa net antievoluționistă, acceptată pînă la ultimele ei consecințe. In sfîrșit, misticismul său a trebuit să îmbrace haina obscurantismului celui mai vulgar. Considerarea Evului Mediu „ca o epocă de adîncă vieață spirituală", își găsește corolarul în afirmarea că epoca materialistă din jurul anului 1870 a fost „una din epocile cele mai coborîte ale culturii umane". Iar completarea este concepția lui despre ortodoxie și biserică și considerarea celui din urmă, drept „singurul stîlp și îndreptar al adevărului".

Aportul lui Nae Ionescu în filosofia romînească? Amestec de diletantism, incorectitudine intelectuală, poză și goliciune de gîndire, frică în fața gîndirii consecvente și realizatoare, cultivarea unui misticism comod și maleabil, care nu cere niciun fel de efort intelectual, pentru a sprijini premizele sau încheierile, apelul la mirajul necunoscutului și jonglînd cu necunoscutul incontrolabil și nedovedibil, folosirea ortodoxismului și a frazei religioase de cea mai curentă circulație, tocmai într'o epocă de dezaxare morală și intelectuală a societății romînești, care ușura răspîndirea prejudecăților religioase ca o adevărată molimă, acesta este aportul lui Nae Ionescu pentru filosofia romînească.

Curentele mistice în filosofia romînească nu se limitează însă numai la producția spirituală a filosofilor amintiți. In scrisul d-lor Mircea Vulcănescu, C. Noica ș. a. găsim puternice elemente care îi situiază pe acelaș plan de gîndire. Nu mai puțin caracteristică este apariția și la noi a existențialismului, care a găsit propagatori și apărători în cele mai serioase reviste de filosofie.

* * *

Asupra filosofiei d-lui Ion Gherea, urmează să auziți o expunere din însăși partea autorului lui „Le moi et le monde". Această puternică creație filosofică se lasă cu greu rezumată în cîteva fraze. Este fără îndoială unul din aporturile cele mai însemnate în gîndirea filosofică contemporană romînească, contribuția pe care d-l Ion Gherea o aduce prin lucrările sale. Ceea ce voim să subliniem aici este însă că această concepție a Domniei Sale este și ea de esență idealistă și, ca atare, nu face decît să ofere o dovadă în plus pentru caracteristica gîndirii filosofice romînești, în momentul de față.

Dintre ceilalți gînditori de seamă, o excepție face d-l

P. P. Negulescu. Ridicîndu-se împotriva apriorismului kantian, pentrucă pe el se fundează idealismul transcendental, cu toate insolubilele lui contradicţii, el se ridică şi împotriva empirismului pentrucă şi pe această cale se ajunge la negarea realităţii obiective. El pleacă dela a recunoaşte drept cauza sensaţiilor noastre, a unei realităţi în afară şi independente de noi. La baza filosofiei, el înţelege să pună datele furnisate de ştiinţă. In cosmologie, P. P. Negulescu este un antifinalist hotărît, respingînd deopotrivă şi finalismul teist şi panteismul, după cum respinge şi explicaţiile mecaniciste simple. El se declară pentru un mecanicism evoluţionist. Totuşi, P. P. Negulescu s'a ferit în mod consecvent să accepte materialismul pînă în ultimele lui consecinţe. Lipsa de consecvenţă din acest punct de vedere explică şi pentru ce gîndirea sa a fost puţin fructuoasă, cel puţin în ceea ce priveşte teoria cunoaşterii. Mai grav însă, tocmai această inconsecvenţă nu a putut să-l scutească de îmbrăţişarea unor puncte de vedere care-l apropie de scepticism şi de impasul tuturor inconsecvenţelor... fideismul.

Sigur este că, cu toată inconsecvenţa sa, P. P. Negulescu ocupă în filosofia romînă o poziţie singulară şi nu ea dă caracteristica filosofiei romîneşti, în totalitatea ei. Această caracteristică o dă elementul mistic care predomină în scrisul acelor autori care au făcut adevărate curente de opinie, aşa cum este cazul lui Blaga sau Nae Ionescu. O explicaţie fără îndoială există.

Curentele mistice au devenit predominante în filosofia contemporană în restul lumii şi la noi. Nebulozitatea gîndirii mistice, neputinţa înţelegerii fenomenului pe care-l trăim pe plan social şi economic, frica de prăbuşire a unei lumi în care eşti ancorat şi din binefacerile căreia trăieşti, încercarea de a înlătura sau, cel puţin, transpune în domeniul speculaţiei religioase frămîntările legate de tot sbuciumul steril în faţa unor indisolubile probleme pe vechile căi şi cu vechile soluţii, lipsa de orizont şi perspectivă istorică în privinţa zilei de mîine — toate acestea au uşurat la noi pătrunderea şi cultivarea misticismului, grefat pe fondul de superstiţie şi întunerec care alimentează încă din adîncimea maselor ţărăneşti vieaţa sufletească şi chiar intelectuală a poporului nostru. Cu atît mai uşoară, cu atît mai comodă este în asemenea împrejurări afişarea misticismului ca definitivă şi supremă atitudine filosofică. Dar mai mult. Misticismul, cultivat de Blaga şi Nae Ionescu, s'a potrivit să fie hrana intelectuală şi sufletească pe care o cerea o parte a intelectualităţii romîne care, ancorată în reacţionarism şi desarmată în faţa marilor prefaceri care se anunţau, a prăbuşirilor care se prevedeau, şi-a întors privirile înapoi, căutîndu-şi sursele de inspiraţie în învăţăturile Sfîntului Thomas d'Aquino sau ale

Sfîntului Augustin. Aşa după cum legionarismul n'a putut fi decît ortodox şi s'a bazat pe fondul de superstiţii al ţărănimii romîne, tot astfel şi intelectualii cărora le-au apărut închise căile viitorului, au trebuit să cultive misticismul — balsamul oamenilor nevolnici şi desarmaţi. Nae Ionescu şi-a dat seama de aceasta. Sau, mai bine zis, el nu a făcut decît să transpună pe plan general şi să dea formă concretă năzuinţelor intime şi poate inconştiente, dar sigur nemărturisite, a atîtor intelectuali romîni, care-i apără astăzi cu atîta căldură moştenirea filosofică.

Toate acestea sunt valabile, în bună parte, şi pentru a explica influenţa lui Lucian Blaga.

*
* *

Inainte de a încheia considerentele de faţă, să-mi fie permis să fac o comparaţie. Fără îndoială că, în desvoltarea istorică a lumii, nu se poate stabili un paralelism perfect între etapele prin care omenirea a trecut, pentrucă un asemenea paralelism nu există. Acceptînd schema hegeliană, după care trăsăturile caracteristice desvoltării istoriei în omenire constă într'o permanentă schimbare legată de elementul dispariţiei, moment în acelaşi timp al creării unor noi forme de vieaţă, respingem ideea unor identificări mecanice. Cu toate acestea există asemănări care trebuesc subliniate.

Decăderea societăţii sclavagiste, adică apunerea lumii greceşti şi descompunerea celei romane şi-a găsit reflexul în predominarea unor curente filosofice, bine precizate.

In primul rînd, cu Enesidemus şi Sextus Empiricus, triumfă scepticismul. Acest scepticism nu are nimic din starea de turburare şi de frămîntare pe care o întîlnim la Hume şi care a fost deschizătoare de noi pespective în gîndirea filosofică. Scepticismul grec din ultima epocă este recunoaşterea neputinţei de a pătrunde esenţa lucrurilor. Este recunoaşterea unei slăbiciuni şi acceptarea ei.

Cel de-al doilea curent dominant este neoplatonismul care atinge epoca lui de glorie cu Plotin. Caracteristica neoplatonismului este amestecul teosofico-mistic în care se îmbină doctrinele teologice şi superstiţiile împrumutate Orientului, cu doctrinele filosofice platoniciene. Ceea ce caracterizează neoplatonismul este puternica lui latură mistică.

Se ştie că în epoca Evului Mediu, gîndirea filosofică a fost total subordonată religiei. Iar „problemele filosofice se pun în funcţiune de destinul omului, astfel cum îl concepe creştinismul" (Bréhier). La sfîrşitul epocii medievale, adică către apusul lumii servagiste, gîndirea filosofică îmbracă o anumită haină. Şcoala nominalistă a lui d'Ocam se caracterizează prin simplism, dar nu mai puţin prin scepticism.

Pentru d'Ocam şi învăţăceii lui, adevărurile care nu pot fi demonstrate devin din ce în ce mai numeroase. Dar nu mai puţin caracteristic pentru această epocă de lichidare a unui regim care-şi plasează începutul încă în secolele 14 şi 15, este recrudescenţa misticismului. Sursele de alimentare ale misticismului sunt diverse. Insăşi protestantismul îl promovează. Intreaga epocă mistică din acel timp este legată de numele lui Eckardt, Ruysbroeck şi Gerson.

Este întîmplătoare găsirea unor elemente caracteristice pentru aceste două sfîrşituri de epocă istorică aproape identice cu elementele predominante pe care le găsim în gîndirea filosofică contemporană, inclusiv în cea romînească? Fără îndoială că nu. De sigur, există deosebiri esenţiale în ce priveşte structura economică pe care s'au grefat suprastructural, în toate aceste trei epoci, sistemele de gîndire şi curentele filosofice. Societatea sclavagistă a dispărut, descompunîndu-se, de aceea şi gîndirea filosofică a trăit un proces similar, fiind eliminată de religie. In epoca servagistă, ca şi în epoca modernă, societatea nu s'a descompus, pentrucă în primul caz burghezia, în cel de-al doilea proletariatul preiau moştenirea trecutului, ducînd spre progres întreaga omenire. Dar nu această latură ne interesează.

Ceea ce voim să subliniem aici este faptul că toate epocile care marchează sfîrşitul unei lumi îşi găsesc reflexul în sisteme de gîndire, dacă nu identice, dar foarte asemănătoare. Explicaţia? Procesul gîndirii filosofice ca parte din procesul întregii producţii ideologice a unei societăţi, deci ca fenomen de suprastructură, trebue urmărit pentru a putea fi analizat şi cercetat ca reflex al unor stări şi fapte, nu de natură ideologică, ci de natură economică şi socială. De aceea preponderenţa în gîndirea filosofică actuală a curentelor idealiste, a formelor şi răspîndirii agnosticismului şi scepticismului, apariţia misticismului dela formele voalate ale bergsonismului, pînă la filosofia existenţială, poartă stigmatele unui sfîrşit de epocă, care priveşte nu suprastructura, ci însăşi bazele economice şi sociale ale societăţii de azi.

Omenirea însă nu acceptă să dispară în acest proces al descompunerii totale. Curentelor mistice şi sceptice, renunţărilor la cunoaştere şi cultivării tuturor formelor fideiste, proletariatul, purtătorul ideii de progres, le opune o nouă concepţie filosofică despre lume, după cum opune o nouă metodă de cercetare. Această concepţie a lumii îşi găseşte încadrarea în materialismul dialectic, care deschide largi şi vaste perspective gîndirii omeneşti. Este concepţia care stă astăzi drept bază lumii în devenire, lumii pentru a cărei înfăptuire toate forţele luminate şi progresiste luptă, cu toate armele materiale şi cu toate resursele spirituale.

LUCREŢIU D. PATRAŞCANU

NU DEPARTE DE MĂNĂSTIREA COZIA

Nu departe de mănăstirea Cozia se află două case singuratice, unde două femei bătrîne îşi au întemeiate sărăcăcioasele şi pustiitele lor gospodării. Intr'o după amiază de toamnă, una din ele se afla pe malul Oltului, cu ochii roşii şi umflaţi.

— De ce ai ochii roşii mătuşă?

— De plîns, maică.

— De ce ai plîns mătuşă?

— De foame maică.

— Bărbat n'ai mătuşă?

— A murit maică.

— De ce a murit mătuşă?

— De foame maică.

O chiamă Maria lui Ion Fieruţ, şi bărbatu-su a murit de foame. Acum, pe malurile Oltului povesteşte această întîmplare. Toamna se sfîrşise repede, pînă ce porumbul nu apucase să se coacă. Aveau acolo, în spatele caselor, lanul cu porumb la care munciseră toată vara. Dar fusese o vară friguroasă şi porumbul rămăsese verde. Zăpada l-a prins crud, intra unghia în el, făcînd să-i mustească laptele sub coajă. Cum să-l macini, cum să-l mănînci?

Şi a început iarna mare şi grea, cu drumuri lungi prin troiene, după o sită de mălai, pe la călugări sau prin cătune. Bărbatul zăcea în pat, beteag, nu putea să se scoale. Cealaltă femeie era văduvă de mult. Erau numai ele două, şi bolnavul. După Crăciun, mălai n'au mai găsit aproape de loc. Atunci s'au vorbit între ele, şi ea s'a apropiat de bărbatul care zăcea: — Ioane nu mai e mălai de loc, şi nu mai putem să te ţinem şi pe tine. El a spus: — Bine Mario, şi şi-a proptit ochii în tavan. A stat aşa nemişcat trei zile şi trei nopţi, fără să ceară nimic, şi după trei zile a murit. Era slăbit rău de boală şi de nemîncare. Călugării l-au îngropat.

Acum, doar ele singure, femeile, au pus din nou porumb, şi aşteaptă să-l culeagă la toamnă, dacă s'o coace pînă nu

dă zăpada. Aceasta e povestea Mariei lui Ion Fieruț, și a vieții pe care o duce, la picioarele munților, lîngă trecerea sbuciumată a Oltului, nu departe de mănăstirea vestită a Coziei.

Inăuntrul acestei mănăstiri, dreptunghiulară și grea, se află lespedea de piatră sub care e mormîntul lui Mircea cel Bătrîn, cu inscripția ei veche și simplă: *Aici odihnesc rămășițele lui Mircea, Domnul Țării Romînești, adormit în anul 1418.* Pereții mănăstirii sunt împodobiți cu picturi vechi, închipuind scenele eroice și dureroase din primele timpuri ale creștinismului. Sfîntul Petru e răstignit cu capul în jos, la Roma, alături de alți sfinți martirizați. Dar vin apoi sfinții războinici și răzbunători: unii calcă în picioare împărați romani, alții străpung cu sulițe lungi, balauri înfuriați și neputincioși. Unii după alții se înșiră în lungul pereților, sfinți tineri cu săbii în mînă, sau sfinți bătrîni aplecați peste o carte, zugrăviți și unii și alții cu aceleași colori de purpură și aur.

Afară, în pridvor, e închipuit în toate amănuntele lui infernul. Diavoli negri ș mici, cu limbă roșie, lovesc cu biciul trupurile goale ale păcătoșilor. Unii dintre aceștia sunt înghițiți de balauri groaznici, sunt fierți în cazane de smoală, sunt împunși de sulițe, sau aruncați de pe stînci inalte în prăpastii adînci unde îi așteapă noi chinuri. Femeia care și-a lăsat bărbatul să moară de foame, privește aceste scene cu ochi încremeniți. Și nu s'ar putea spune dacă se teme de pedeapsa care o așteaptă, sau totul i se pare îndepărtat și nesigur, față de infernul terestru, pe care ea îl cunoaște, al nopților lungi, de iarnă, fără mălai, în mijlocul munților întroieniți. Pînă tîrziu, în vreme ce soarele apune peste dealuri, Maria lui Ion Fieruț, cu un obraz de piatră, nedeslușit, privește scenele apocaliptice, zugrăvite de meșteri vechi, pe zidurile vestite ale Coziei. Pe urmă, buzele ei murmură cîteva cuvinte, ceva ca o rugăciune sau ca o teamă:

— De s'ar coace pînă nu dă zăpada.

GEO BOGZA

TEROARE

POEM PENTRU UN COR VORBIT

Am străbătut o țară
Adîncă, de groază.
Am coborît pe-o scară
Fără văzduh, fără pasări.

Privelişti erau acolo
Şi chipuri ca'n cealaltă lume,
Dar stinse, desfigurate,
De-o groază fără nume.

Cădeam mai adînc, și'n cădere,
Scăpasem focul din mînă.
Eram o turmă bolnavă,
Căzută 'ntr'o groază nebună.

Un murmur venea de acolo.
Izvoare de sînge, izvoare.
Il auzeam pe 'ntunerec,
Murmurul surd, de teroare:

— *Vin, vin să ne ia, vin să ne ducă*
Pumnul svîcnește,
Limba ni-e grea.
Carnea pe noi se usucă.

— *Vin, vin să mă ia,*
Pe front, în stepă, în moarte.
Femeia mă ține de mînă,
Copilul întreabă: Departe?

— *Vin, vin să mă mîne*
In ocnă, în lagăr, în țarcuri.
Şi totuși orașul rămîne,
In soare, cu pîine, cu parcuri.

— Vin, vin să ne-arunce
În gropi, în tranșee 'n cuptoare
Cu torțe să-și lumineze
Imperiul de neagră teroare.

Și torțele luminară!

Se ridicau pe 'ntunerec
Din sînge, fîntîni țîșnitoare
Și murmurul surd, în adîncuri,
Creștea din neagră teroare.

— De ce?
Pentru cine?
Foamea, chinul, exodul?
Pentru cine pătimește norodul?

Ogorul se 'nțelenește
Stăpînul lui putrezește
În țarini străine.
— De ce?
Pentru cine?

Torțe se-aprind,
Mereu alte torțe.
— De ce?
— Pentru cine?

Murmurul crește,
Nu mai e murmur,
Lovește, ne poruncește:

— Destul!
Am dat destul.
Norodu-i sătul!
De minciuni și teroare.

Ne-ascundem în case,
Fugim în păduri,
În porumb, în ogoare,
În pivniți, în pod, la vecini,
Dar nu mai murim, prin străini
Și nu vă mai dăm,
Nimic!

Am dat destul,
Sînge și vieață,
Pentru-o paiață,

Roade mustoase
Pe nuci găunoase
Vii mădulare,
Pe svastici și ghiare,
Pe spini și scaieți.

— Mai dați, mai aveți!

— Ce mai avem?
Ce să mai dăm?

— Puțin grîu în hambare,
Un pumn de nădejde,
Un pumn de soare.

— Vi se pare!
Pentru voi mai avem
Un singur blestem:

„Ca noi să fugiți,
Ca lupii 'ncolțiți,
În lan, în pădure,
În pivniți, în șure,
În văgăună.
Și voi s'auziți,
Noaptea, cum șuieră
Groaza nebună:
Vin, vin să ne ia,
Vin să ne ducă"...

Și oameni luptînd
Sădiră blestemul
adînc, în pămînt.
Oameni căzînd,
Sădiră nădejdea
Adînc, în pămînt.

Și ele-au crescut,
Rodu-a venit,
Spicu-a cîntat
Și a foșnit,
Sub cerul de vară
Vîntu-a bătut,
Spicul a plîns,
Vîntu-a bătut
Spicul a rîs.
Spicul a rîs,
Sub cerul de vară.

Și toamna-i aici.
Cu flamuri în vînt
Cu zările-aprinse
Și poamele dulci.
Tristețea pe umeri o ducem cîntînd,
In toamna bogată, cu flamuri în vînt,
Se tîngue umbre
Și martori vorbesc:

— Eu, un soldat,
Vin să vă spun:
Un frate german
M'a lovit peste mîni,
Peste mînile astea greu mutilate.
Un frate german
M'a svîrlit de pe tren,
Din ultimul tren
Gonind dela moarte.

— Eu, un copil,
Vin către voi,
Cu ochii bătrîni,
Cu pașii greoi.

Trăiam intr'un grajd
Departe de țară.
Tata și mama lucrau
La groapă, afară.
Săpau.

Eu mă jucam în zăpadă.
Eram cînd căluț, cînd mașină.
Tropăiam împrejur, alergam,
alergam în spre ce o să vină.
Deodată aud mitraliera
și țipătul mamei.
Tata și ceilalți cad, fără să țipe.
Aud: „Să rămînă ăi doi, s'acopere groapa".

Și mă ascund.
Mă tîrăsc,
alunec de-a-lungul barăcii,
și fug în pădure.
Mă tîrăsc ca un șarpe bătrîn,
și știu tot, tot, despre moarte și vieață.
Acum pot să vă 'nvăț și pe voi,
eu, căluțul, copilul,
cum fuge drumu 'ntre umbre,
drumul îngust dintre două tărîmuri.

— Și eu, o femeie, prea mult am trăit
am trăit atît
ca să-l văd
așa cum era, după ce l-au adus,
așa cum era,
după ce-l chinuiseră.

— Eu, un rănit, vin să vă spun,
că moartea-i mai bună...
— Și eu, un bătrîn...
— Eu, din adînc...
— Și eu...
— Și eu...

In toamna bogată cu flamuri în vînt,
roadele morții se clatină greu.
Pe umeri, în marșuri, le ducem cîntînd,
le ducem mereu,
dar ele nu ne doboară. —

Și bate-un vînt din alte lumi,
Și vine-o primăvară.
Copiii vin.
Și vine-un ceas,
cînd te oprești din drum și-asculți:
Mugurii rîd altfel. Dar cum?
Rîd dulce între ei și crud.
Mugurii rîd de noi și spun:

— Moșule, moșule,
— Moșu-i un prost.
Plînge și cîntă
numai ce-a fost.
Eu sunt doar mugur,
o păpădie.
Fără cuvinte.
Cînt ce-o să vie.

Măduvă tainică sunt și deschis
către făptură și către vis
Intră drumețule 'n horă și-ascultă:
Izvorul își murmură 'ndemnul la luptă.
Și brațele crude, subțiri se ridică,
se-apropie 'ntre ele și nu mai li-e frică
și nu le mai sperie nici arșiți, nici moarte

Şi mugurii, tainicii,
rîd mai departe.
Cu mîna lor dulce
de puf şi nălucă,
pe căile soarelui,
vor să ne ducă.

— *Inchide dar cartea,*
cea neagră şi tristă.
Ascultă, drumeţule,
lumea există,
te fulgeră dragostea,
undue vînt,
tovarăşii drumului,
tovarăşii sunt.

MARIA BANUŞ

PERSONALITATE ŞI INFLUENŢĂ IN LITERATURĂ

Personalitatea este condiţia de existenţă a oricărei literaturi care vrea să dureze. O privire înapoi peste literatura trecutului ne arată repede că epocile de sărăcie literară au fost tocmai acelea în care personalitatea, dintr'un motiv sau altul, a fost înnăbuşită, persecutată sau pusă prin constrîngeri diverse în neputinţă de a se manifesta. Fie că e vorba de epocile în care absolutismul politic interzicea libera desvoltare a spiritului, fie că e vorba de acelea în care colectivul se desvolta în dauna individualităţii, rezultatul a fost, în orice timp şi în orice loc, acelaşi: personalitatea literară a fost înnăbuşită.

Fără indoială, activitatea literară continua şi în acele epoci dar producţia literară era de calitate mediocră, fie că era prea legată de actualitatea imediată, fie că relua teme vechi, banale şi stoarse, fie în sfîrşit că era dirijată spre anumite scopuri din afara literaturii.

O personalitate literară se supune cu greu unor asemenea condiţii. Scriitorul, prin firea lui neatîrnată şi excepţională, respinge (sau ar trebui să respingă) prelucrarea actualităţii imediate din pricină că nu are perspectiva în timp necesară oricărei creaţii literare. Niciun material omenesc care se desvoltă în timp şi are un început şi un sfîrşit nu poate fi prelucrat literar şi nu poate deveni subiect de creaţie literară decît atunci cînd între el şi scriitor s'a întins o perioadă oarecare de vreme — aşa dar cînd a început să intre în trecut; prezentul este un slab subiect pentru literatura de creaţie şi asta o ştie (sau ar trebui s'o ştie) orice scriitor.

Reluarea vechilor teme oferă posibilităţi de creaţie mai mari, dar oare *toate* marile teme vechi sunt ele îngăduite în vremuri de constrîngere colectivă ca acelea de care vorbeam mai sus? De obiceiu, în astfel de vremuri, temele vechi care se reiau sunt, et pour cause! tocmai cele mai puţin prielnice unei interpretări originale şi noi: sunt vechile subiecte comode

și inofensive, permanente de sigur dar prea înguste pentru o desfășurare mai mare de aripi, drîmbe eterne, dar drîmbe.

In ce privește dirjarea în afara literaturii a activității literare, aceasta se opune hotărît lucrului literar vrednic de acest nume. O literatură dirijată în modul acesta este menită să se istovească după oarecare trecere de vreme și să piară *ca literatură de creație* — chiar dacă ea continuă să existe ca mijloc de exprimare a unor adevăruri ce nu au de aface nimic cu fenomenul literar.

„Numai talentul nu poate face un scriitor", spune undeva Emerson. „Și tot el adaugă: „Trebue ca în dosul cărții să fie un om, o personalitate care, prin naștere și calitate, să garanteze lucrurile scrise".

Afirmația lui Emerson este de sigur absolută. Ea se referă la marile culmi ale scrisului literar. Dar scrisul literar numără puține culmi și numără în schimb multe plaiuri minunate și multe agreabile văi. Acestea nu trebuesc uitate și privite cu îngîmfată îngăduință.

Sunt cunoscute versurile în care Goethe afirmă valoarea personalității:

Popor și slugă și învingător,
Cu toții spun în orice vreme:
Cea mai mare fericire a oamenilor
E numai personalitatea.

Goethe în versurile acestea nu face din personalitate un apanaj exclusiv al culmilor. Personalitatea, în sensul pe care îl dă el, înseamnă ceea ce este propriu fiecărui om ca individ și nu ca membru al colectivității, înseamnă așa dar individualitatea umană care se opune topirii în colectiv. In acest sens generic are o personalitate orice om, adică, mai exact, orice om care are conștiința individualității lui. Cînd vorbim de personalitate suntem ispitiți să ne gîndim la personalitatea *de calitate*, la individul excepțional, la culmi. Dar nu numaidecît la culmi s'a gîndit Goethe cînd, în strofa următoare celei citate mai sus, din *Divanul occidental-oriental*, spune:

Orice vieață este bună
Cînd nu-ți uiți de tine însuți;
Poți să pierzi în vieață totul,
Numai să rămîi ce ești.

Este de sigur aici un principiu de vieață cu o valoare umană generală și pe care omenirea poate sau nu să-l urmeze, după cum suflă vîntul vremii. In literatură însă, fie că e vorba de culmi, fie că e vorba de plaiurile și de văile atît de prețuite și de plăcute, versurile de mai sus exprimă o normă riguroasă și severă care trebue să fie urmată cu sfințenie de

orice scriitor. Scrisul literar nu poate exista fără respectarea acestui principiu de existență care este libera desvoltare a personalității — valoare, cel puțin în literatură, permanentă.

* * *

Puterea de influență a unui scriitor nu e de loc direct proporțională cu vigoarea personalității lui. Un Victor Hugo a putut face școală, un Stendhal însă nu — cu toate că și unul și altul au avut o personalitate originală și puternică.

Secretul influenței unui scriitor trebue căutat în altceva decît în *calitatea* personalității și a operei lui. Mai mult chiar, se întîmplă ca dintr'un scriitor să aibă influență tocmai latura de suprafață, însușirile lui de răsunet nu acelea de esență adîncă.

E drept că în asemenea cazuri, avem de a face cu imitații mai mult decît cu o influență. Imitația, de obiceiu, se exercită prin copia însușirilor exterioare, repede accesibile, prin îngînarea tonului, prin reproducerea manierei formale, a detaliilor de îmbrăcăminte nu a celor de conținut. Este un fenomen de aceeași natură cu moda.

Influența se exercită în adînc și prin calitățile esențiale, de conținut. Pentru ca o personalitate să poată exercita o influență, este neapărată nevoie de un teren prielnic, de un public care să i se potrivească, un public *gata pregătit*, în stare să fie influențat și care să înfățișeze condițiile favorabile exercitării unei influențe. Cu alte cuvinte, personalitatea nu-și creează întotdeauna singură mediul prielnic influenței pe care o exercită. Așa se explică pentru ce sunt scriitori care își exercită influenț aabia după moarte. Stendhal, mort în 1842, a fost înțeles și gustat după 1880, epocă în care dispăruse moda romantică dominantă în timpul cînd el trăia. (Zic *moda* și nu *starea de suflet romantică*, deoarece aceasta din urmă există mereu, face parte din modurile esențiale, permanente, de vieață sufletească, indiferent de epocă și de loc).

Ibrăileanu a arătat pe vremuri în chip hotărîtor cum și de ce curentul eminescian a apărut abia după moartea lui Eminescu: Societatea în stare să-l înțeleagă pe Eminescu și prielnică deci influenței lui nu apăruse încă pe vremea cînd Eminescu era în vieață; iar atunci cînd, după moartea lui Eminescu, terenul prielnic influenței lui a apărut, curentul eminescian n'a însemnat altceva decît că o generație întreagă s'a recunoscut pe sine în Eminescu, s'a oglindit în el, dar această oglindire n'a fost provocată de Eminescu ci de condițiile de desvoltare ale societății romînești și de o anumită atitudine a intelectualilor romîni de după 1880, atitudine pe care Eminescu o avusese dar pe care nu personalitatea lui o impunea acum generației care venise după dînsul.

Sunt mari și viguroase personalități literare care, deși permanente ca prezență în istoria literaturii, n'ajung să răspîndească o influență de mare întindere. Acestea sunt mereu luate de model dar nu creează curente. Flaubert este mereu luate reprezentantul strălucit al acestei spețe de scriitori. De multe ori, se poate întîmpla ca scriitorul care a exercitat la un moment dat o influență puternică din cauză că a găsit terenul prielnic și vast trebuitor, să fie mai puțin cunoscut și chiar uitat mai repede decît acela care, deși n'a dat numele lui unui curent, găsește totuși, cu fiecare nouă generație, un număr restrîns, dar același mereu, de suflete prielnice înrîuririi lui. Baudelaire, cred, ilustrează acest soiu de influență, nu vastă dar permanentă.

* * *

Căutarea și stabilirea influențelor în opera unui scriitor formează una din preocupările cele mai des întîlnite în critica literară, dela simpla cronică pînă la studiul de literatură comparată. Dacă în acesta din urmă cercetarea influențelor este făcută cu chibzuială și cu prudență, pe bază de informații vaste și de comparații amănunțite, în schimb cînd e vorba de critica zilnică, preocupată de actualitate, stabilirea influențelor se face de cele mai multe ori în grabă, pe temeiul unor simple impresii, a unor asemănări care nu întotdeauna se datoresc unei influențe adevărate. Greșelile în acest domeniu sunt foarte ușor de făcut. Iar cînd reaua credință se amestecă și ea, atunci rezultatul e detestabil.

Cercetarea influențelor și stabilirea lor este o operație delicată care cere erudiție, gust, inteligență, discernămînt, imparțialitate. Nu rareori, ceea ce pare o influență la prima vedere este, atunci cînd adîncești puțin lucrurile, o înrudire sau o analogie sau o coincidență sau o asemănare care izvorăște dintr'o cauză comună dar nu dintr'o influență. Imprejurări asemănătoare sau înrudiri temperamentale pot provoca în doi scriitori îndepărtați în timp și în spațiu reacții identice și deci similitudini care n'au nimic de a face cu vreo infleunță oarecare exercitată de unul asupra celuilalt.

In broșura sa *La littérature comparée,* excelentă expunere, condensată și clară, a problemelor și metodelor literaturii comparate, Paul Van Tieghem dă un exemplu ilustru în această privință. In 1895, Jules Lemaître, critic subtil dar șovinist, alarmat de renumele lui Ibsen pe care nu-l gusta și nici nu-l pricepea, tăgăduia acestuia orice originalitate și-l acuza că a luat toate ideile lui sociale și morale din George Sand. Georg Brandes, prieten și „intim confident al tinereții marelui Norvegian, răspunse lui Lemaître că Ibsen nu cetise niciodată pe George Sand". Și Ibsen și George Sand, peste deosebirile de loc, de timp și chiar de fire, au agitat idei care circulau prin toată Europa, pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea.

Tot Van Tieghem citează ca exemple de „similitudini fără influență" apariția bruscă a romanului rustic în Germania, Franța, Elveția și Anglia, între 1840 și 1850.

Incă și mai interesante sunt înrudirile temperametale care se pot observa la scriitori, unii din epoci diferite, alții contemporanii, fie că au avut, fie că n'au avut cunștință unii de alții. Este evident, de exemplu, că între Edgar Poe și Baudelaire, înainte de a fi vorba de o influență a celui dintîi asupra celui de-al doilea, este vorba de o înrudire adîncă. Intr'o scrisoare, Baudelaire a notat această înrudire, această regăsire a lui în Poe:

„In 1846 sau 1847 [1]) am cunoscut cîteva fragmente din Edgar Poe. Am simțit o comoție ciudată. Fiindcă operele sale complete n'au fost adunate decît după moartea lui, într'o ediție unică, am avut răbdarea să intru în legătură cu cîțiva Americani care locuiau în Paris ca să împrumut dela dînșii colecții din ziarele ce fuseseră conduse de Edgar Poe. Și atunci am găsit, crede-mă dacă vrei, poeme și nuvele a căror idee, vagă însă și confuză, rău ordonată, o avusesem și eu și pe care Poe știuse s'o combine și s'o ducă la perfecțiune".

Nu trebue considerată drept influență o simplă reminiscență izolată. Din faptul că un vers dintr'un poem al cutărui poet *aduce aminte,* prin ton, de versul unui poet anterior, nu trebue să se tragă concluzia generală că există o influență, mai ales dacă poemul în totalitatea lui se deosebește, prin fond și ton, de poemele poetului mai vechiu. Și încă nu e sigur dacă nu este cumva vorba de o coincidență.

Tonul asemănător la poeți din generații deosebite aparține de multe ori unui fond poetic tradițional, perpetuat și exploatat de temperamente uneori profund diferite între ele. Alteori, aceeași atitudine poate da loc la similitudini de expresie, chiar de ton.

Unde începe influența și se sfîrșește înrudirea? Chestiune destul de delicată, greu de lămurit printr'o definiție sau printr'o explicație generală, aplicabilă, fără greș și în chip statornic, în toate cazurile. In literatură, originalitatea absolută nu există, nu poate exista (cum nu există de altfel nicăiri). Niciun scriitor nu scapă de influențe. Originalitatea consistă în asimilarea totală a împrumuturilor, în modificarea acestora prin adăugirea unui ferment personal. Pentru a percepe existența acestui ferment e nevoie de multe ori să consideri opera în totalitatea ei, personalitatea întreagă a

[1]) Epocă la care o bună parte din poemele cele mai caracteristice din *Les fleurs du Mal* erau scrise.

scriitorului, nu un fragment izolat. Un vers, chiar un poem care parcă sună la fel cu alt vers sau alt poem din alt poet nu dovedește numaidecît o influență. Asemănările întîmplătoare, acelea care provin din înrudiri temperamentale sau acelea care rezultă din cauze comune trebuesc bine deosebite de criticul cinstit și conștiincios.

Influența, curentul stîrnit de o influență sunt fenomene trecătoare — repede trecătoare. Personalitatea rămîne chiar după ce a pierit influența pe care a răspîndit-o. Curentul eminescian aparține acum istoriei literare. Influența lui Eminescu asupra poeziei de astăzi e nulă. Totuși, cîntecul lui Eminescu, expresie a personalității lui, răsună și azi tot atît de pur pentru cine vrea să-l asculte, deși nimeni, de mult, nu-l mai imită.

AL. PHILIPPIDE

IDEI POLITICE IN CERCETĂRILE LINGUISTICE[1]

N'am de loc intenția să mă opresc asupra tuturor momentelor sau măcar a unora din momentele în care reprezentanții mai mult ori mai puțin autorizați ai linguisticii au crezut că pot, ba chiar că trebue să studieze limbajul uman, în diversele lui aspecte concrete, pornind dela anumite criterii adeseori străine de spiritul științific și pe care, în lipsa unui termen mai potrivit, eu înțeleg să le numesc politice[2]).

Cam din a doua jumătate a veacului XVIII încoace, astfel de criterii se întîlnesc mereu la gramatici și linguiști, indiferent de locul unde și-au desfășurat activitatea și de limba pe care au cercetat-o. Punctul culminant a fost atins, cred, în epoca romantismului (mai ales a celui german), cînd facultatea de a vorbi era considerată drept produsul unor nebuloase adîncuri sufletești, strîns legate nu numai de psihologia, ci și de fiziologia popoarelor care utilizează idiomele respective.

Urmarea logică a unei asemenea concepții era neglijarea aproape totală a elementelor comune tuturor limbilor, sau măcar celor înrudite genealogic, și exagerarea, ba exaltarea particularităților specifice ale fiecăreia, pentru ca din ele să se tragă concluzii de psihologie etnică, menite a separa în mod strict un popor de celelalte.

Aproximativ în aceeași vreme, dar avînd un punct de plecare diferit, s'a ivit la noi curentul latinist, care căuta în

---

[1]) Comunicare cetită, în ziua de 14 Decemvrie 1944, la Societatea Romînă de Linguistică.

[2]) In împrejurările actuale, un studiu ca cel de față ar risca să fie greșit înțeles. D-l Profesor Iorgu Iordan analizează aci lucrarea unui linguist nazist, care așează, ca fundament al științei limbii, fenomenul rasei. D-l Iordan critică felul cum acest autor introduce politica în știință. Am zis: „felul", căci *felul* politicei este defectuos. Linguistica, exact ca și politica, este o știință socială, și disciplinele sociologice pot și chiar trebue să-și dea un mutual concurs. De altfel cetitorul va regăsi această problemă în prezentul număr al acestei reviste, la rubrica „Miscellanea", sub titlurile: „Politică și știință" și „Politică și linguistică". N. R.

limba romînească martori valorabili unui proces politic de lungă durată cu privire la ținuturile de peste Carpați. Pentru ca mărturia să aibă toată tăria necesară unei cauze atît de drepte și de nobile, se cerea înlăturarea tuturor elementelor care-i puteau sdruncina temeiurile. Intreaga stăruință a latiniștilor mergea în această direcție, pe care o continuă, între alții, sub un aspect aparent deosebit, Eliade-Rădulescu, foarte interesant pentru discuția noastră, prin faptul că-și manifestă cu toată sinceritatea temerile și scopurile. In ochii lui, orice cuvînt slav era, cel puțin virtual, un dușman al neamului nostru, fiindcă pleda sau putea pleda împotriva intereselor naționale permanente ale acestuia.

Oricît de ciudate ni s'ar părea astăzi asemenea idei și atitudini, ele sunt mai puțin absurde decît suntem dispuși să le considerăm. La romantici intervenea, destul de vag și, în orice caz, neștiințific, o idee pe care n'o condamnă nimeni în momentul de față, cînd este vorba de gruparea popoarelor în familii după apartenența lor istorică: ideea că singurul mijloc mai mult ori mai puțin acceptabil de a stabili înrudiri etnice este să ne întemeiem pe limbă. Avem astfel popoare romanice (sau neolatine), popoare germanice, popoare slave, etc., adică colectivități umane care vorbesc respectiv idiome romanice (sau neolatine), germanice, slave, etc. O confuzie între limbă și naționalitate, confuzie posibilă și chiar valabilă, nu numai fiindcă un criteriu mai științific pentru clasificarea neamurilor de oameni, cînd aceasta ni se pare necesară, n'a putut fi găsit, ci și din altă pricină: limba este factorul psihic cel mai caracteristic și, deci, cel mai important în vieața colectivităților omenești; ea este purtătorul și totodată creatorul culturii în sensul cel mai înalt al acestei noțiuni, așa că, oricît ar semăna în fundamentele lui sufletul uman de pretutindeni și din toate timpurile, forma de exprimare cea mai desăvîrșită, cea mai unitară a acestui suflet, care este limba, diferă totuși dela un popor la altul mai puternic decît alți factori constitutivi ai psihologiei etnice și alcătuește, deci o caracteristică deosebitoare, un semn distinctiv vizibil pentru oricine.

Afară de aceasta, intervenția ideilor politice în studiile linguistice avea la bază o concepție naționalistă despre limbaj. Fiind, cum se credea pe vremuri, un produs al rațiunii omenești, ca atîtea alte creații ale vieții sociale, limbajul poate și chiar trebue, la nevoie, să fie modificat de aceeași rațiune, conform normelor ei de funcționare logică. Evident că acest punct de vedere nu-l mai poate invoca și susține nimeni în momentul de față.

Dar, precum am afirmat deja în treacăt, nu la astfel de lucruri m'am gîndit, atunci cînd am luat hotărîrea să arborez chestia enunțată în titlul comunicării mele. Am avut în vedere o doctrină recentă, la baza căreia stă, mi se pare, aceeași mentalitate romantică de acum un veac și mai bine (unii linguiști vorbesc chiar de neoromantism, cînd se referă le ea), întru cît exaltează specificul etnic reprezentat prin limbă, dar care altfel lucrează pe cont propriu și urmărește scopuri politice foarte clare pentru oricine (ceea ce nu se poate constata la romantici). Ea este produsul prin excelență al atmosferei morale, care a dus la doctrina rasistă, cunoscută atît de bine, sub diversele ei aspecte, din ultimii 15—20 ani.

Idei rasiste la linguiștii germani, — căci, spre onoarea disciplinei noastre, numai între Germani s'au putut ivi și răspîndi asemenea aberații științifice —, a constatat ușor oricine a urmărit, fie și fără vreo intenție specială, publicațiile de specialitate, mai cu seamă de pe la 1934 încoace.

Astfel s'au găsit învățați aparent serioși care să cerceteze conceptul de „Führertum", așa cum se exprimă el linguistic din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre. Alții, ocupîndu-se de etimologia adj. *deutsch*, precum și de condițiile în care s'a născut acest cuvînt, au descoperit, cu mare satisfacție de ordin național, adică naționalist, că originea lui locală trebue căutată în nordul Franței, iar nu între hotarele etnice actuale (nici chiar ale „Marelui Reich German"), ceea ce înseamnează că dincolo de Rin elementul germanic a fost, în primele secole ale evului mediu, mai puternic decît dincoace de acest fluviu și că, prin urmare (concluzia o trag eu și, odată cu mine, orice cetitor), drepturile Germanilor asupra jumătății nordice a Franței sunt indiscutabile. Vechea revistă *Wörter und Sachen*, care, timp de peste 20 de ani, n'a avut niciun fel de preocupări politice, cu atît mai puțin rasiste, și-a schimbat din temelie programul și atitudinea, spre a se conforma tendințelor nouă care stăpîneau cercetările antropologice, istorice, etc. Iar cine a participat la congresul internațional de linguistică ținut, în 1936, la Copenhaga își amintește discuția aprinsă care a avut loc după comunicarea unuia din delegații germani oficiali (Leo Weisgerber), datorită tocmai conținutului și caracterului ei vădit rasist [1]).

[1]) De altfel acest linguist și-a făcut o adevărată specialitate din problemele care se pretează oarecum la propagandă politică, de pildă „limba maternă" sau situația graiurilor bretone și ale Bretonilor, considerați ca „națiune", înăuntrul statului și poporului francez.

Un fapt, mai direct legat de noi Romînii prin obiectul, ca şi prin reprezentanţii cercetărilor ce i s'au consacrat, este următorul: cunoaştem toţi stăruinţa neobosită şi suspectă a unor savanţi germani de a găsi, cu orice preţ, cuvinte germanice, multe şi importante, în limba romînă. Pentru ca amorul nostru propriu să fie măgulit într'o largă măsură, s'a pus această chestie în relaţie cu aceea a continuităţii elementului romîn în Dacia, ca pe vremea lui Roesler: dacă poporul romînesc s'a format la nordul Dunării şi a trăit acolo fără întrerupere, limba lui are, trebue să aibă cuvinte vechi germane, fiindcă în Dacia s'au aşezat, pentru o bucată de vreme sau pentru totdeauna (cazul Gepizilor), triburi germanice. Prin urmare, cu cît mai puternică influenţa germanică asupra limbii noastre, cu atît mai solidă teoria continuităţii. Astfel s'a născut o adevărată „frăţie" ştiinţifică romîno-germană (alături de cea politică şi militară) între linguiştii romîni partizani ai continuităţii (toţi Ardeleni şi germanofili) de o parte şi linguiştii germani susţinători frecvenţi ai împrumuturilor germanice în lexicul romînesc.

Dacă exemplele date pînă aici sunt cazuri oarecum sporadice, în sensul că nu avem a face cu un sistem propriu zis, acela asupra căruia vreau să insist ceva mai mult (şi care m'a determinat să tratez această chestie) prezintă o importanţă deosebită şi plină de semnificaţie, tocmai prin faptul că linguistul în discuţie s'a străduit să înjghebe o doctrină mărturisit rasistă, cu aplicaţie la studiile linguistice. Este vorba de Edgar Glässer, *Einführung in die rassenkundliche Sprachforschung. Kritisch-historische Untersuchungen*, Heidelberg 1939. Această carte, nu prea voluminoasă, poate fi privită ca un produs colectiv, în sensul că ea reprezintă concepţia unui mare număr de linguişti germani, contaminaţi toţi mai mult ori mai puţin de spiritul care pusese, la un moment dat, stăpînire pe o bună parte a intelectualilor europeni. Apariţia ei în 1939, anul cînd izbucneşte războiul, chiar dacă nu-i decît o simplă coincidenţă, este mai mult decît simptomatică.

Iată, mai întîi, cîteva citate dintre cele mai caracteristice. „Structura unei limbi, cu toate fenomenele ei, reprezintă exemplul cel mai nobil despre puterea creatoare a spiritului rasei" (p. 8). — „Fenomenele linguistice devin, aşa dar, cu adevărat forma reprezentativă a voinţei colective de neam, de popor, în general a voinţei colective cu rădăcinile crescute în ea" (p. 24). — „Aceasta spune puţin pentru linguistul care, înainte de toate vrea să vadă în limbă impulsurile rasiale ale originii şi evoluţiei ei" (p. 29). — „O educaţie linguistică orînduită pe baze rasiste va trebui să desbată problema de a lămuri, cît mai pătrunzător, profunzimea

istorică a ideii de rasă şi de a forma conştiinţa pentru această profunzime istorică a sufletului rasei în bunul cultural linguistic al prezentului" (p. 51). — „Căci noţiunea de rasă n'are nimic comun cu noţiunea lamarckiană de „mentalitate..." (p. 53). — „... metoda comparativă [în linguistică] participă, aşa dar, într'o măsură considerabilă la desvoltarea *originilor antropologice* [1]) ale existenţei noastre" (p. 55). — „Intrebarea despre patria plină de interes totalitar a noţiunii „limbă" duce totdeauna direct la forţele creatoare ale istoriei omenirii, la problema de substanţă a spiritului determinat de sînge, la noţiunea „rasă" (p. 65). — „... ideea de a alcătui o *gramatică rasistă nordică* [1]), faţă de care gramaticile diverselor limbi indoeuropene ar apărea apoi ca aspecte izolate ale ei [2])" (p. 78). — „Popor şi rasă sunt şi rămîn astfel pentru noi scopurile ultime ale cunoaşterii chiar şi, ba încă mai ales, în domeniul de cunoaştere al filosofiei lingvistice". — „A nu astupa urechea la glasul sîngelui care creează, cînd e vorba de spiritul limbii, nu este de loc o nebunie. Dimpotrivă, nebun este acela care nu înţelege sau tăgăduieşte valorile spiritului determinate de sînge" (p. 87). — „De aceea este logic să legăm întrebarea despre impulsurile uman creatoare ale structurii limbii de întrebarea: ce este fraza din punct de vedere antropologic?" [3]) (p. 96).— „...Căutăm calea unei derivări fireşti a naturii frazei şi a speciilor acesteia din comportarea spiritual-sufletească determinată de rasă" (p. 99). — Privită astfel, forma interioară a enunţării indogermanice ne trimite la ceva şi mai originar, la o atitudine spirituală mistică, pe care o putem, în definitiv, pune împreună cu mitul natural al zeului Odin, cel a toate pătrunzător şi stăpînitor al naturii" (p. 146).

Deja unele din aceste citate vădesc atitudinea politică a autorului nostru faţă de problemele linguistice: de vreme ce vede în limbă un produs al rasei (concepută mai mult antropologic decît spiritual), este fatal să transforme linguistica într'o disciplină politică, ceea ce recunoaşte la p. 52, unde declară fără înconjur: „Linguistica este, cum cred că a arătat discuţia noastră, o ştiinţă politică". Dar chiar şi fără o astfel de afirmaţie, impresia ca să nu spun convingerea cetitorului atent este că Glässer a înţeles să scrie o lucrare politică, nu una ştiinţifică. Anumite aprecieri şi păreri amintesc, mai cu seamă prin stil, unele articole de gazetă. De ex.: „... trebue să tragem concluzia că există un singur [4]) adevăr şi o singură [4] cunoaştere exactă, dar nu orice neam de oa-

[1]) Subliniat de Glässer.
[2]) Această părere este a lui H. F. K. Günther, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, München 1933.
[3]) Subliniat de mine.
[4]) Subliniat de autor.

meni este capabil să cerceteze adevărul și să descopere cunoașterea exactă" (p. 12). Convingerea că unele popoare (sau rase) sunt superioare, iar altele inferioare apare, sub altă formă, și la p. 14 „....este evident că nu toate speciile spiritului uman sunt ori au fost egal de apte pentru cunoașterea adevărului și dominarea creatoare a realității".

Urmează afirmații cu caracter politic și mai vădit (dacă se poate): „Acesta este ecoul clar liberalist al concepției filosofice despre limbă" (p. 31). — „....cunoscutul principiu egalitar al socialismului liberalist..." (p. 33). — „Contra acestei interpretări a trebuit să reacționeze o concepție linguistică marxist-negativă" (p. 37). — „.... a pune noțiunea de „reprezentare" în legătură cu vechile idei germanice despre comunitate și „șefie" [=*Führertum*]" (p. 38). — „Și deja el [Schopenhauer] cerea, foarte hotărît, o filosofie care să fie mai mult și altceva decît o „filosofie iudaică" (p. 62). — „De aceea destinul social al limbii este acela al purtătorului ei, omul, și, întocmai ca acesta, legat de formă. Este destinul formei întipărite care se desvoltă vie, acel destin, așa dar, în fața căruia rămîn de rușine toată sociologia pură și toată ipocrizia egalitară masonică" (p. 67). — „....spațiu vital spiritual..." (p. 79). — „Dar tocmai și în domeniul limbii un gust sigur și o judecată condusă de simțire sănătoasă am recunoscut totdeauna imposibilitatea asimilării, în sens organic, a Evreilor" (p. 86). — „Dacă Günther recunoaște în crearea verbului indogermanic o „intervenție a spiritului în fenomenul cosmic", iar în aceasta, prospețimea spirituală și spiritul ofensiv al omului nordic, atunci noi putem vedea, în această prospețime ofensivă a perceperii, și calitatea fundamentală care a făcut pe omul nordic capabil de a cerceta în mod creator natura" (p. 159).

Stăpînit de o asemenea concepție, autorul nostru interpretează, firește, diverse fapte linguistice altfel decît predecesorii săi, infectați de liberalism, iudaism și marxism. Astfel modificarea semantică a termenului pentru „doi" din idiome indoeuropene (grec. δύς, lat. *dis*) dela „dualitate" la „rău, neplăcut, etc." se datorește, după Glässer, ideii că amestecul de rase, popoare, etc. (=dualitate!) trebue să aibă consecințe rele pentru rasa ori poporul care se amestecă! Iată propriile sale cuvinte (p. 21): „....că pentru gîndirea primitivă a popoarelor indogermanice ideea unei îngemănări, a unui dualism, era, din capul locului, legată de problema propriului mod unitar de a fi, că dualismul, desfacerea, prin amestec rasial, de pildă, însemna, pentru gîndirea primitivă indogermanică, păcatul originar". In acelaș chip explică el sensul peiorativ al prefixului german *miss-*, pentru care punctul de plecare va fi fost de asemenea ideea de amestec rasial.

Vorbind despre influența germanică asupra popoarelor romanice, Glässer se oprește, între altele, asupra faptului că în *Chanson de Roland* calitățile spirituale sunt apreciate cu un singur adjectiv, acela de „mare", pentru a afirma (p. 36): „De aceea „mare" a devenit expresia occidentală pentru anumite atitudini sufletești, fiindcă — să ne amintim și de cunoscutul epitet al lui Madison Grant! — purtătoare și vestitoare a acestei atitudini sufletești este în Occident tocmai „marea" rasă".

Tot rasial interpretează acest excepțional linguist înlocuirea noțiunii „împărat" prin „împărăție", precum și celebra formulă a lui Ludovic XIV „*L'état c'est moi*". Găsim aici, precizează el, ideea reprezentării, a „șefiei", care-i de origine occidentală, adică germanică (p. 37—38). Iar expresiile metaforice, foarte curente de altminteri, *White House* (=președintele Statelor Unite ale Americii de Nord), *Wall Street* (=bancherii, etc. americani), *Wilhelmstrasse* (=ministerul de externe german), *Quai d'Orsay* (=ministerul de externe francez) sunt explicate (p. 45) ca efect al ideii despre „geniul locului": principala instituție dintr'un domeniu de activitate este numită după locul unde se află ea *nu* printr'o simplă figură de stil, ci ca urmare a unei credințe străvechi de origine mitologică și avînd temeiul tot în ideea de reprezentare a voinței respective printr'un geniu al locului. Chiar ritmul vorbirii îi apare ca un produs al rasei: „....nu este și ritmul, la rîndul lui, o „formă" reprezentativă a unor raporturi antropologice?" (p. 70, nota), „....există stiluri ritmice rasiale" (p. 71).

Deși partizan înverșunat al „rasei", Glässer șovăe cînd trebue să lămurească acest concept. Pe de o parte este silit să recunoască, la fel cu toți oamenii de știință adevărați, că rasa este un factor strict fiziologic, pe de alta știe că limba este un produs exclusiv (sau aproape exclusiv) psihic. Și atunci, ca să împace aceste două puncte de vedere antagoniste, crede că rezolvă problema cu formule ca următoarele: „spiritul determinat de sînge" (p. 63); „tradiția limbii, în măsura în care ea reprezintă, pentru subiectul vorbitor izolat, limba maternă, este rezultatul unor legături de sînge" (p. 63); „comunitate spirituală determinată antropologic" (p. 67); „valorile legate de sînge ale vieții spiritului uman" (p. 87); „dispoziția spirituală a comunităților determinate de sînge" (p. 113); „dusul creator al sîngelui în spiritul limbii" (p. 87); „rata și desfășurarea istorică a vieții spiritului determinată de sînge" (p. 116) ș. a.

Contradicții, provocate de aceeași nesiguranță cu privire la noțiunile „rasă", „popor", etc., apar și acolo unde Glässer trebue, pentru nevoile discuției, să precizeze dacă se referă

la rasa ariană, căreia îi spune totdeauna indogermanică, sau la cea germană. Obișnuit vorbește despre amîndouă ca și cum ar fi una singură. Chiar atunci cînd se folosește de termenul „indogermanic", el îi dă adesea înțelesul de „germanic" sau numai de „german". Numeroase fapte pledează în acest sens, printre ele elocvent ni se pare acela că cele trei noțiuni deosebite una de alta apar sub eticheta „nordic", care are rostul să le unifice oarecum: „rasă nordică", „spirit nordic", etc. Se știe însă că această ultimă denumire nu este proprie nici măcar pentru unele neamuri germanice, cu atît mai puțin pentru popoarele indogermanice în general, indiferent de așezarea lor geografică actuală.

Șovăelile autorului nostru nu se opresc însă aci. Fiind elementul esențial și hotărîtor al vieții oricărei comunități umane, rasa trebue să fie pură. Dar istoria și antropologia ne arată că popoarele s'au amestecat și continuă să se amestece, fapt care, din punct de vedere linguistic, a avut drept urmare nu numai influențe reciproce între diverse idiome, ci chiar transmiteri de limbă dela un neam de oameni la altul. Glässer recunoaște această stare de lucruri, fiindcă nu poate altfel, și (aici apare ciudățenia atitudinii sale) nu le combate totdeauna. Principial se ridică, firește, împotriva oricărui amestec în interiorul rasei. In cazul Evreilor, de pildă, care adesea și-au apropiat în mod desăvîrșit limba țării unde trăiesc, afirmă că avem a face *nu* cu o asimilare spirituală, adică rasială, în concepția lui, ci cu o simplă dexteritate, cu un dresaj, de natură pur mecanică, exterioară, care, pentru limba respectivă, înseamnează totuși o primejdie (vezi p. 14—15, 52, 86, etc.). Iar împrejurarea că mulți Negri vorbesc limbi indoeuropene tot atît de perfect ca Indoeuropenii înșiși nu constitue „o obiecție de importanță oarecum hotărîtoare". „Acest fapt, continuă Glässer, are în fond, cam aceeași valoare pe care o are înlocuirea bluzei de bumbac sau chiar a șorțului de pe șolduri cu costumul european" (p. 122). Dar la aceeași pagină și la pagina următoare cetim că „popor și rasă nu se suprapun", „limbă, civilizație și rasă nu coincid" și că decisiv în asemenea cazuri este „spiritul", „cultura", cu un cuvînt „factura psihologică" (determinată însă, precum am văzut, măcar că autorul n'o mai spune, de rasă, adică de antropologie, de sînge, de fiziologie). Așa se explică de ce, în ciuda amestecurilor etnice, există totuși o „rasă indogermanică": în sens strict, spiritul indogermanic a biruit materia alogenă, adusă de populațiile neindogermanice.

Aici introduce Glässer ideea inegalității raselor. Superioară tuturora este rasa indogermanică: aceasta învinge pretutindeni pe celelalte. Și deoarece indogermanic înseamnează pentru el același lucru ca „germanic", urmează că superioritate irezistibilă are, în condiții asemănătoare, și spiritul germanic. Superioritatea acestuia este de o esență așa de deosebită, încît intervenția lui îndreaptă și desființează chiar eventualele defecte ale populațiilor străine. Este cazul popoarelor romanice din Apus, care au suferit o influență germanică mai mult ori mai puțin puternică. Intemeindu-se pe lucrările lui E. Gamillscheg, W. v. Wartburg, etc., Glässer insistă asupra efectelor „binefăcătoare" ale acestei influențe nu numai în domeniul limbii, ci și în alte ramuri de activitate spirituală (vezi p. 21 urm., 33 urm.). Cînd se ocupă însă de a doua mutație consonantică din limba germană, care, după alți linguiști, s'ar datora unei influențe negermanice (celtice), autorul combate această părere (p. 23—24). Printre alte argumente aduce și o afirmație a lui N. Iorga, singurul autor romîn citat în această carte: „Mais tout cela: autorité de l'Etat qui ordonne, de l'église qui pénètre les esprits, du commerce qui s'infiltre, de la mode qui séduit, ne peut rien changer *à la structure intime de la langue, à sa première formation organique*[1], qui est dans la phonétique, la morphologie et dans la syntaxe".

Ideea de ierarhie rasială ne întîmpină și aiurea. Deși respinge influența (hotărîtoare) a mediului asupra limbii, pentru motivul că limba este produsul rasei, iar mediul, ca rezultantă a unor condiții exterioare de viează, poate fi identic sau foarte asemănător dela un popor la altul, Glässer trebue totuși să recunoască această influență, atunci cînd e vorba de argot, adică de limba unor pături sociale inferioare, pe care-l descrie astfel (p. 34—35): „Pe lîngă elementele ebraice, țigănești și altele, tot internaționale, ale argot-ului[2], dăm aici și peste împrumuturi semantice germane, calcuri linguistice tipice sub forma unor criptogermanisme, care par a confirma experiența caracteristică a unui vers de Heine: „...dar cînd ne-am găsit în bălegar, ne-am înțeles numaidecît!".

Discuția de pînă aci este mai mult decît suficientă, pentru a arăta spiritul care a prezidat la întocmirea lucrării lui Glässer. Să mă opresc puțin și asupra metodei. In prima parte, care umple mai mult de jumătate din întinderea volumului, se analizează critic concepțiile existente în linguistică dela ivirea ei ca disciplină științifică și pînă astăzi. Afară de foarte puține excepții, toate aparținînd unui grup de învățați care gîndesc mai mult ori mai puțin la fel cu autorul, toți predecesorii săi, și numărul lor este legiune,

[1]) Subliniat de Glässer.

[2]) Este vorba de argot-ul ceh. studiat de *K. Treimer, Das tschechische Rotwelsch*, Heidelberg 1937.

sunt combătuți în total sau în parte. Interesant și semnificativ este, între altele, faptul că însuși W. v. Humboldt, a cărui filosofie linguistică mi se pare, în esența ei, înrudită de aproape cu a lui Glässer, este criticat pentru mentalitatea sa „universalistă" și „liberală", adică nerasistă. Vina mare a lui Humboldt este că concepe limba ca un produs pur spiritual, fără niciun amestec de natură fizică, antropologică. Se înțelege că Glässer critică și mai aspru pe continuatorii direcți sau indirecți, din momentul de față, ai lui Humboldt, pe așa numiții neoromantici [1]), de felul lui K. Vossler (cu elevii săi, E Lerch, etc.) și al lui Leo Weisgerber, pe care m'aș fi așteptat să-l aprobe fără rezerve, căci doctrina acestuia reprezintă, în multe privințe, o adaptare a teoriilor humboldtiene la realitățile spirituale din Germania hitleristă. Gläser nu-i iartă lui Weisgerber mai cu seamă afirmații de felul următoarei (vezi *Wörter und Sachen* XVI, p. 159): „...rasa este o noțiune pur naturalistă, pe cînd limba este un fenomen cultural și, în consecință, se supune altor condiții" (cf. și *ibid.*, p. 174, unde cetim că „limba, la rindul ei, influențează rasa").

Metoda critică este aplicată, aproape integral, și în partea a doua a cărții, unde intenția autorului pare a fi fundamentarea, pe fapte linguistice, a doctrinei sale. Căci în ciuda titlurilor pe care le poartă capitolele acestei cărți, aflăm mai puțin în ce chip interpretează el însuși faptele invocate și mai mult cum le-au înțeles cei care se deosebesc de el din punctul de vedere al concepției despre limbă. Această observație este valabilă și pentru prima parte a volumului, unde propriile sale păreri sunt prezentate, de obiceiu, sub forma unor afirmații apodictice, a unor adevăruri evidente, care n'au nevoie de prea multă documentare și argumentare, la fel cu un crez care trebue acceptat, iar nu discutat.

Cartea lui Glässer reprezintă, în literatura linguistică de pretutindeni, o noutate, aș zice chiar o noutate uluitoare. Citatele, poate prea numeroase, reproduse mai sus au adus, sper, dovada necesară în sprijinul aprecierii mele cu privire la ideile, atitudinea și metoda autorului. Ar rămîne să insist puțin și asupra noutății formale.

Ca să nu lungesc discuția, voiu spune numai că compoziția lucrării este foarte mobilă, cu repetări și reveniri, cu paranteze și construcții incidentale nenumărate. Prin aceste particularități se străvede sufletul sbuciumat al autorului, stăpînit puternic de o convingere, mai mult politică decît științifică, pe care se străduește s'o prezinte în modul cel mai potrivit cu starea sa sufletească extrem de dinamică. Dinamism găsim pretutindeni și în forma propriu zisă a cărții,

[1]) W. v. Humboldt a fost, sub toate raporturile, un romantic, adică în fond, un „idealist", pe cînd autorul nostru este un „realist" ireductibil.

adică în limbă și stil. Mărturisesc sincer că am avut nevoie, pentru cetirea și înțelegerea ei (recunosc aproximativă), de mai mult timp decît pentru cercetarea unor lucrări infinit mai voluminoase și mai bogate în fapte. La dificultățile obișnuite unui Romin, adică Negermanic, s'au adăugat numeroșii termeni tehnici neintîlniți încă pînă acum, cel puțin în opere linguistice tot nemțești, și care par a fi creații foarte recente ale cercetătorilor rasiologi. De aceea nu sunt de loc sigur că citatele făcute de mine în traducere redau fidel ideile autorului. Cum poți traduce în romînește cuvinte ca *stammlich*, *volklich* (alături de *völkisch*, care-i altceva), *wuchshaft*, *arthaft*, *Führertum* (și *Wortführertum*), *Volkstum*, *Wachstum* (și *Wachstumseinheit*), *Sprachtum* ș. a.?

Comentariile sunt de prisos și, în consecință, nu le mai fac. Cel mult pot, ba chiar trebue, ca încheiere, să cer iertare ascultătorilor, dacă, luîndu-mă după titlul cărții lui Glässer, ca și după multe fapte pe care ea le conține, am crezut, înșelîndu-mă, că pot vorbi despre ea la Societatea de Linguistică, pe cînd, de fapt, se cuvenea s'o prezint la o ședință a Societății de Psihiatrie, unde nu sunt însă membru! [1]).

IORGU IORDAN

[1]) O parte din lucrarile spuse aici au apărut, sub forma unei recenzii, în *Buletinul Institutului de Filologie Romînă „Alexandru Philippide"*, vol. VII—VIII (1940—1941), p. 337 urm.

ARS POETICA

„Ți-au murit bărbații, poezie..."
Madeleine Andronescu

Domnilor poeți,
mi-e rușine cu voi cînd mi-aduc aminte că o cocoană
se văita public și pascal
că niciun vers de-al vostru, nicio imagine
n'au făcut-o să amețească măcar o singură dată.

Și voi aveți, doară, în exploatare razele lunii,
stelele pălinde și alte asemenea vanilii aromate,

dar n'ați crezut, maimuțoilor, niciodată
în dogoarea aspră, de fier și de foc,
a gîndului pe care ți-l dă țeava revolverului
lipit de tîmpla voastră
care nici palidă n'o fi știut să fie.

Mi-e rușine de voi, domnilor poeți,
pentru săraca voastră neputință,
pentrucă n'ați făcut decît să vă gîdilați cu floricele de stil
fără să credeți niciodată, înrăit,
că doar un singur viers v'ar putea costa și vieața.

Da, știți și voi: „la poésie c'est la vie".
Ce frumos se spune

și ce libidinos o faceți!

Libidinoși cu vieața
ca și cu poezia,
voi n'ați ars, domnilor poeți,
în niciuna!

Să vă fie rușine
măcar de frumoasa Madeleine,
fosta nevastă a cel puțin doi presupuși poeți
care n'a știut s'o facă să se simtă pătrunsă
de versul lor lubric, lunecos.

Dar azi?...
Cînd țări se prăbușesc și neamuri se ridică
cu sabia 'ntr'o mînă și cucuta'n cealaltă,
cînd tiranii dau buzna pe ușile din dos ale istoriei
tîrîndu-și ca pe-o fustă demodată jaretiera fluturîndă,
uniformele de paradă,
saluturile și gușile desumflate,
cînd cocoanele amețesc, leșină:
„Ah, ma chère, c'est incroyable!..."

Și e de necrezut, într'adevăr,
că alăturea de cismele barbare ale noilor legioane,
împotriva tuturor crucilor de fier și 'ncîrligate,
voi — pustii cîntăreți ai ultimului veac —
nu răsunați aci, la capătul pămîntului,
și'n miezul beznelor fără fund.

singura lumină nu vine dela voi
ci doar dela orașe străvechi, incendiate.

Și e de necrezut, într'adevăr,
cît de foanfă, de surdă și de rablagită vă este lira.

Trece timpul pe lîngă voi ca un fulger, ca un blestem cuvenit,
și urechea voastră nu-l aude,
și ochii voștri rămîn orbi mai departe,
poeților căzuți din timp, ca frunzele pomilor, moarte!

Știu: sunteți toți decadenți,
dar unde-i măcar strălucirea putregaiului vostru?

Hai, domnilor poeți, genialilor!
Icniți-vă odată, pentru cea din urmă oară,
adunați-vă sculele betege,
lira, piculina, flautul, flașneta,
și 'ncingeți dacă nu puteți altfel,
dacă nu știți zările noi,
cel mai pîlpîitor cîntec al deșănțatei voastre morți!

Hai, decadenților,
scoateți-vă gunoaiele, duhorile,
cadavrele de mult putrezite,
să faceți măcar să trăsnească văzduhul de miasme!
Tot e ceva!

Hai, spuneţi! Ce ştiţi voi despre poezie
cînd staţi să-i ciocăniţi nenumăratele vorbe,
să i le potriviţi pe măsura taliei voastre mărunte
cum ar cerca sugaciul să 'ncalţe cisma unui uriaş,
cînd staţi să le faceţi lucitoare ca falsele pietre scumpe, de sticlă,
dulci ca bomboanele englezeşti, suave ca parfumul franţuzesc?

Ce ştiţi voi, trîmbiţaşi pe de geaba şi de comandă,
dar dezertori mereu unei supreme legi,
nebănuită vouă, pe veci necunoscută,
(iar de-aţi cunoscut-o cîndva şi-aţi bănuit-o,
azi aţi zvîrlit-o departe, ca pe o sculă roasă)
voi, ce habar n'aveţi de legea de fier şi de foc
a poeziei din măruntaiele voastre?
(dacă o asemenea lege ar putea dăinui
în constipatele voastre măruntaie!)

O, ştiu bine că nu ştiţi nimic.
De aceea vă poftesc să luaţi aminte:
nu vorbesc cu voi, poeţi consacraţi,
cu salbe de imagini şi cioburi de oglindă,
maimuţoi, marţafoi şi papagali!

Vorbesc doar cu prietenii mei mai înalţi,
mai tari şi mai straşnici decît mine
fiindcă vin după tristeţea, după scrîşnetul şi desnădejdile mele:

cu poeţii cei tineri
ai tinerei noastre vîrste de fier.

(Ştiu bine că nu trebue să cred
decît în cei ce mă vor ponegri,
pentrucă doar aceştia se vor fi izbit de mine
şi mă vor continua într'adevăr, sau mă vor completa).

Răspundeţi, deci, voi, poeţilor tineri,
de loc de ieri, mai puţin de azi şi cu totul de mîine:
V'aţi întrebat vreodată ce e de făcut?

Cuvinte simple, întrebări fără margini,
ca marea, ca furtuna, ca deşertul: ce e de făcut?

Ce vreţi? Înaintaşii noştri sunt hilari:
asemenea 'ntrebări ei nu şi-au pus niciodată,
pentru ei, preţul pîinii sau industrializarea agrară

nu sunt elemente poetice,
cum ar fi duhul sfînt sau crizantemele de toamnă;
ei sunt bine 'nţeles, miruiţi,
dar noi îi dăm încolo cu mirul lor de doi bani
fiindcă singura miruială care ne convine
este cea de flacără şi sînge.

Mă domnilor poeţi! tristeţea voastră a fost poate şi-a mea;
era vorba de livezile copilăriei, de cocorii toamnei,
de primul sărut şi de cea din urmă desnădejde,
era vorba de lucruri foarte lirice şi foarte emoţionante...

N'a lipsit nici peisajul gingaş:
plopii de cenuşă, vînturile serii cu boarea străvezie,
frunza de rugină şi tutun din noembrii cu brumă,
ciobanii miţoşi, de zer şi de piatră,
(întotdeauna, întotdeauna tacîmul a fost complet).

Domnilor poeţi, lucrurile astea se găsesc oricînd,
în orice memorie fidelă;
dar vreţi să ne lăsăm de mofturi
şi împreună cu barzii străvechi şi pompieri,
să ne frecăm coifurile, să ne-ascuţim toporiştile
şi să scriem pe şleau, lămurit:
La arme! sau: Acum ori niciodată!...

E foarte uşor să strîmbi din nas
(Mai ales cînd eşti sigur că ai dreptate)
dar ceasurile trec peste noi cu tancuri blindate,
ele nu 'ntreabă dacă ne place ori nu mirosul de iuft,
mitraliera şi bombardamentul.
Ele ne spun, tic-tac, într'una: Acum ori niciodată!

Acum ori niciodată să scoatem din vrafurile de tinichea
goarna cea tare, răsunătoarea!
Să zăngănim oţelul altor vorbe
şi să căţăm în ele tăişul ascuţit!

Peste cîmpuri mai cresc flori sărace, păpădii, scînteioare,
mai ţîrîie în iarbă greieri mărunţi,
frunzele mai lăcrămează în dimineţi, cu rouă,
cînd, peste oşti căzute, se poartă singur doliu
foşnetul de taftă al sumbrilor corbi.

Atunci, apocaliptic, odată cu heruvii,
cu ultimii ostaşi, încremeniţi pe vîrfuri,
trîmbiţele voastre, nefrînte alămuri,
în cele patru vînturi să răsune!

Știu: nu va fi aceasta dorita poezie
visată lîncezind de lira prețioasă,

dar nu e timpul meu
să vorbesc de pîcla înserării căzînd peste sate ca o răsuflare,
nici de muzica lunecînd pe sub burta viorilor lucitoare
ca peste oglinzile apelor, plîngătoarele sălcii.
Alții au avut vreme de asta,
au dat o luptă grea și tăcută, au terminat-o cu bine,
și ca efigiile de bronz, ca monumentele Acropolei,
ei ne-au lăsat aceste biruințe mocnite, de preț.

O, cîte mierle, cîte cinteze și pietre rotunde, povestitoare,
n'am sugrumat în fundul inimii mele!
(și chiar de-aceea mi-e sîngele mai greu, mai fierbinte și nepotolit)
Și mie mi-a plăcut — vă jur! — să mă bucur de miresme și de licurici,
stelelor le stă doar atît de frmos aici, pe pămînt,
dar trebuia să mă grăbesc, să-mi ajung tovarășii de drum, să vorbesc limba lor.

Nu-i nimic dacă n'am să fiu un poet celebru:
Nemurirea mea nu e 'n mine, ci 'n ei!

Nu-i nimic dacă peisajul îmi trece repede pe lîngă tîmple
ca pe lîngă ochelarii unui cal în galop:
alții l-au văzut, l-au zugrăvit și pentru mine,

dar ce vedem noi împreună, departe,
niciunul încă n'a văzut.

Invățați, poeților noi,
să nu mai întoarceți mereu capul înapoi,
aveți — ce Dumnezeu! — atîta încredere în voi;
fiecare închidem în noi un schelet
și orice tezaur încape într'o inimă de poet.

Avem acuma de făcut un drum lung și pustiu,
ne sîngeră călcîiele, gleznele,
ne pîndesc la răscruci tîlharii și beznele.

Tovarășii noștri merg în bocanci,
le curg nădușelile, scuipă și înjură;
ei nu văd într'un pom decît umbra și rodul care să le fie răcoare și de sete,

dar cînd cade vreunul, frînt de oboseală și sîngerat de pietre,
se leagănă atunci în ochii lui
toate grădinile lumii.

Toate lucrurile lumii stau azi în fața voastră, mute,
ca niște sfincși, cu porțile lor încruntate;
stăpînii lor sunt aceia care le vor spune pe nume
și le vor da rosturile de mult așteptate.

De aceea vă spun, ca unor poeți:
Bateți și vi se va deschide!
Credeți și mărturisiți!

Va rămînea atunci în urma voastră o cetate,
se va ivi pe urma voastră ziua a opta,
și vor fi noi și pline lucrurile toate.
Căci voi sunteți chemați pe lume
ca să dați nume lucrurilor.

MIRON R. PARASCHIVESCU

50340. — 5.

MODELUL MECANIC

Pe vremuri trăia în Bucureşti un om cu înfăţişare spectaculară. Se prezenta: Magnificientius Imperatorul Artelor! Sigur de grandoarea şi destinul lui, vorbea cu gravitate şi candoare. Avea planuri măreţe. De pildă, un pod în jurul pămîntului. Pe piloni înalţi, fixaţi în jurul ecuatorului, se întindea un schelet metalic. După ce se dărîmau pilonii, podul rămînea în echilibru ca un fel de inel al lui Saturn pe care se plimbau muritorii. Tot aşa, imaginase o cale ferată peste ocean. Trenurile porneau cu viteză mare de pe platforme aşezate în apele Atlanticului, treceau dela o platformă la alta. Apoi, ajungeau în America!

In 1931, găsise o soluţie simplă pentru criza financiară: fabrica dolari! La obiecţia că sistemul imaginat înseamnă fals, răspunsul lui Magnificientius era de domeniul geniului: „A falsifica înseamnă a reproduce ceva mai mult sau mai puţin corect. Eu, îl fac la fel!".

Nobilul Impărat al Artelor era nebun şi avea despre lume o imagine mai mult sau mai puţin convenabilă. Noi însă, cei fără geniu, nu închipuim natura mult diferit de Magnificientius. Ne lipseşte prestanţa şi siguranţa lui. De aceea nu ne dăm seama că imaginea noastră despre lume, modelul la care reducem tot ce înregistrează simţurile, seamănă îndeobşte cu o maşină. Simţul comun afirmă: „am înţeles" atunci cînd vede lucrurile ca un sistem de roţi, angrenaje, motoare. Este modelul lui mecanic.

De altfel, proiectele lui Magnificientius, nu sunt respinse de omul normal din motive raţionale, ci pentru dimensiunile lor. Aceiaşi care nu cred în elucubraţiile Impăratului, sunt gata mîine să-şi dea vieaţa pentru „adevăratul perpetuum mobile", pus la punct de dînşii!

Imaginea maşinii dă certitudine omului de ştiinţă şi celui de toate zilele. Ceea ce mărturisea Lordul Kelvin, este valabil pentru majoritatea locuitorilor globului sau ce puţin a orăşenilor. Atomul sistem solar în miniatură, a mulţumit generaţii de fizicieni celebri, pe Anatole France şi toţi cei cu un dram

de cultură generală. Reprezentarea vieţuitoarelor ca „machines mouvantes", părea evidentă lui Descartes şi acceptabilă spiritelor cele mai luminate a veacului trecut. Inima o pompă aspiratoare-respiratoare, creierul o centrală telefonică, ochiul un aparat fotografic, trupul omenesc o maşină complexă cu motor, par imagini luminate de adevăr. Face impresia ca şi cum modelul mecanic ar fi singura formă a cunoaşterii.

Aşa s'ar putea explica, de exemplu, marele succes al unor teorii, ca psichanaliza. Cine nu a auzit pînă astăzi de „refulare"? Impărţirea sufletului omenesc în compartimente conştiente, preconştiente şi subconştiente, mişcarea dintre ele, censura care lasă să treacă unele evenimente în cîmpul conştienţei, în timp ce altele sunt împinse în încăperile întunecoase ale subconştientului, iată un tip eminent de pompă cu ventile, a cărei funcţionare este la îndemîna oricui. Adăugaţi la acestea amestecul lectorului în intimitatea oamenilor, structura de roman senzaţional a cărţilor lui Freud şi cred că succesul este, în parte, explicat.

O satisfacţie similară o are cetitorul marei revoluţionare Roza Luxemburg. A fost o femeie de o mare inteligenţă. A vrut să-l completeze pe Marx. Nu era uşor şi nu a reuşit. Totuşi teoria ei asupra acumulării capitalului dă omului neobişnuit cu gîndirea dialectică, sentimentul că deţine singurul adevăr. Ideea ei centrală, „a terţiului necapitalist", se enunţă astfel: Dacă lumea ar fi compusă numai din capitalişti şi muncitori, se poate demonstra că am fi într'o permanentă criză de supraproducţie şi regimul capitalist s'ar prăbuşi automat. Şi cum capitalismul tinde către această stare pentrucă distruge „terţii necapitalişti", (ţăranii proprietari de pămînt, regimurile sclavagiste şi feudale), pe măsură ce pătrunde în agricultură şi colonii el înlătură propriile lui condiţii de vieaţă.

Mai există şi alte teorii catastrofice seducătoare şi inexacte. Totul se întîmplă ca şi cum regimul capitalist ar fi construit ca o rachetă care, odată deslănţuită, merge automat la explozie. Astăzi ştim că nu există probleme economice insolubile, că regimul capitalist nu cade singur şi că socialismul trebue construit.

Şi de cealaltă parte a baricadei există modele. Nu tot atît de interesante, dar cu un mare succes de opinie publică. De pildă faimoasa „presiune demografică", care avea rostul să explice de ce Germania, Italia şi Japonia trebuiau să ocupe lumea. Ideea e simplă. Există ţări unde excedentul natalităţii fiind mare, an de an tinerii născuţi se înmulţesc, apasă asupra frontierelor, le sparg, aşa ca apa butuoiul lui Pascal. Nerozia este evidentă, însă merită semnalată.

In războiul din Rusia, Hitler a făcut, printre altele, o eroare a cărei sursă este prestigiul maşinii. Dela Clausewitz se

ştia că spaţiul rusesc este o piedecă serioasă pentru orice agresor. De unde teoria generalilor hitlerişti, care dispunînd de tancuri şi trupe motorizate îşi închipuiau că „viteza va înfrînge spaţiul"! Eroarea consta în aceea că la elementul fix spaţiu, s'au adăugat tancurile, motorizatele şi conştiinţa naţională a popoarelor sovietice.

Iată un model mecanic în politică. In 1921, conducătorii partidului comunist german, îşi închipuiau că aparatul de Stat se va prăbuşi sub presiunea unor insurecţii armate repetate. Este imaginea unui lanţ care se rupe sub loviturile ciocanului pe unul din inele. Aşa numit-a „tactică ofensivă" a dus la rezultate nenorocite. Partidul comunist german s'a izolat de restul poporului şi a deschis drum hitlerismului.

Pedagogia oferă un exemplu interesant a influenţei gîndirii mecanice. Marea majoritate a celor care au de crescut copii, admit implicit ideea că mintea acestora este o odaie goală, cu postamente gata făcute pentru a fi mobilată. In realitate, creierul copilului este neterminat, creşte, se formează odată cu vieaţa. Nu rare ori se întîmplă ca la 30 ani mobila să aparţie unui imbecil sau să nu mai existe.

Chiar şi acei care, dintr'un motiv sau altul îşi dau seama de insuficienţa maşinii pentru a explica natura, nu scapă de sub imperiul ei. Astfel „vitalismul" imaginează desvoltarea organismelor vii determinată nu de cauze exterioare, ci de un „scop" în vederea căruia acestea cresc, capătă formă şi funcţionalitate. Ca şi cum animalele ar fi maşini construite pentru a ajunge la anumite dimensiuni sau mişcări. Viitorul este dat odată cu planul. Acolo unde simţul comun vede maşina sau pe Dumnezeu, vitalistul pune pe Dumnezeu-Inginer.

Tot în categoria modelului mecanic intră judecăţi de tipul următor: „Odată hitlerismul distrus, revenim la democraţie", sau „Tot aşa după cum războiul trecut a fost urmat de Revoluţia Rusă şi mişcările revoluţionare din 1918—1920, cel actual va avea consecinţe similare. Se poate! Istoria însă nu se repetă în felul în care maşinile repetă aceleaşi mişcări. Orice s'ar întîmpla, nu vom reveni la democraţia dinainte de războiu şi nici Revoluţia Rusă nu poate fi reprodusă în altă parte.

Maşina nu a creat numai un tip de gîndire. Există un stil de vieaţă şi un frumos al modelului mecanic. Cavalerul medieval, tankistul şi aviatorul reprezintă două tehnici deosebite şi două încadrări specifice ale omului. Tot aşa, castelul feudal şi blocul în beton armat, femeile lui Rubens şi ale lui Matisse. Niciodată Racine sau Corneille, nu ar fi scris în chipul acesta: „D'abord pour la séduire, je répandis des plaines et des plaines. Des plaines sorties de mon regard s'allongeaient, douces, aimables, rassurantes.

Les idées de plaines allèrent à sa rencontre, et sans le savoir, elle s'y promenait, s'y trouvant satisfaite" (Michaux).

Imaginea este fără îndoială frumoasă, dar cîmpiile trimise în întîmpinarea iubitei parcă ar fi un covor metalic, lansat de o maşină.

Ne oprim aici cu exemplele privitoare la modul cum gîndesc şi înţeleg contemporanii noştri de toate zilele.

Oamenii de ştiinţă nu fac excepţie. Cel puţin pînă la sfîrşitul veacului trecut. Diferenţa între aceştia şi simţul comun este că ştiu precis despre ce e vorba. Pentru dînşii modelul mecanic înseamnă un sistem de puncte materiale, a căror poziţie şi vitesă iniţială fiind date, mişcarea poate fi prevăzută la nesfîrşit, dacă forţele sunt cunoscute. La rîndul lui, un asemenea sistem, implică existenţa unui spaţiu absolut, omogen şi izotrop, a unui timp uniform, a masei-coeficient şi a cîtorva principii caracteristice cum este acela al acţiunii şi reacţiunii, sau a mişcărilor virtuale. Maşinile pe care simţul comun le vede şi înţelege nu există şi funcţionează decît pentrucă aceste ipoteze corespund realităţii. In acelaşi timp, ele constitue o verificare a ipotezelor admise. Dela Newton încoace, acesta este modelul mecanic al ştiinţei.

E limpede că omul nu putea gîndi în tiparul modelului mecanic înainte ca acesta să fi existat. Creierul centrală-telegrafică sau ochiul-aparat fotografic au devenit imagini simple după ce s'au construit centrale telegrafice şi aparate fotografice. „Inima-i un telefon, inventat de Cupidon" sau „Să vină pompierii focul să mi-l stingă" ar fi evident ceva de neînţeles pentru François Villon. Simţul comun s'a obişnuit cu maşinile şi sistemele planetare. De aceea, pentru dînsul, orice reducere la ceva asemănător, înseamnă cunoaştere. Cu totul altfel stau lucrurile pentru omul de ştiinţă. El trebue să aibă mai întîi ideea de spaţiu absolut, timp uniform şi masă, în sensul utilizat de mecanica raţională. Sunt acestea, categorii eterne ale gîndirii omeneşti sau realităţi obiective, pe care le descoperim în decursul istoriei? Conceptele respective îşi schimbă conţinutul dela o epocă la alta? După cum vom rezolvi aceste probleme, modelul mecanic va fi sau nu o formă trecătoare a gîndirii omeneşti. Iar în acele domenii de cercetare unde a eşuat, eroarea nu va trebui căutată în incapacitatea noastră de a aplica o ştiinţă perfect construită, ci în a modelului de a cuprinde totul.

Să luăm de pildă, conceptul de timp uniform. El implică nu alternanţa vagă a zilelor şi nopţilor, ci un sistem de orologii pe cadranele cărora acele parcurg spaţiile după o anumită lege. Dacă nu s'ar putea defini simultaneitatea fenomenelor prin ceasornice sincronizate, nu ar exista nici mecanică raţională şi nici maşini. De aceea, este puţin probabil ca oamenii să fi conceput scurgerea uniformă a timpului înainte de vea-

cul al XII-lea, cînd au apărut primele orologii. Clepsidrele cu nisip sau apă, utilizate de greci, sunt cu totul insuficiente pentru a sugera ideea de simultaneitate. De altfel, în Europa medievală nu par să fi existat exemplare numeroase.

Deşi ziua de 12 ore era de mult cunoscută, persoanele cele mai instruite ale evului-mediu trăiau în ore care creşteau sau scădeau după revoluţiile anuale ale soarelui. „Aşa s'a întîmplat pînă în momentul cînd, spre secolul al XIV-lea, orologiile cu contragreutate au antrenat, în fine, odată cu mecanizarea instrumentului, pe aceea a duratei" [1]).

Imperfecţia măsurii orare, nu este decît un simptom al impreciziunii totale care caracterizează evul-mediu şi a indiferenţei faţă de timp. Aproape niciun cronicar nu notează exact anul celor mai însemnate evenimente. In fixarea datelor care implică cel mai umil calcul, se găsesc erori grosolane. Progresele tehnicei, uneori considerabile, erau simplu empirism. Omul evului mediu nu teoretiza: se adapta la realizări. Atent la ritmul anotimpurilor, la ritmul anual al liturghiilor, nu avea cum să se încadreze în timpul nostru uniform.

Mai tîrziu, în secolul al XVI, cînd mecanica raţională începuse să aibă contur, cu rare excepţii, europenii ştiau ora, ziua, luna, anul. Nu-şi cunoaşteau vîrsta, ziua naşterii. De dimineaţă pînă seara, clopotele bisericilor, anunţau la ore bănuite cunoscute, succesiunea rugăciunilor. Iar acestea variau dela o zi la alta după datinele bisericii. Fiecare din cele 365 zile era aceea a unui sfînt care nu avea nimic comun cu calendarul.

„Partout fantaisie, imprécision, inexactitude.... Quand naquit Erasme? Il ne le savait pas, mais seulement que l'événement s'était produit la veille de la Saint Simon et Saint Jude. Quelle année naquit Lefèvre d'Etaples? On essaie de le déduire d'indications fort vagues. Quelle année Rabelais? il l'ignorait. Quelle Luther? On hésite" [2]). Copiii se năşteau într'o zi cu zăpadă mare, înainte sau după o sărbătoare, pe căldură sau în vremea seceratului. Starea civilă i-a învăţat acum, de curînd, în ce zi, în ce lună, în ce an au venit pe pămînt. Şi de atunci anii s'au scurs ca acele pe cadran.

De şirul egal şi neîntrerupt al orelor nu putea fi vorba. La 1564, Viret făcea, în ţara ceasornicelor, elogiul cocoşilor, plecaţi la războiu la subţioara jandarmului „lesquels, de nuit, leur servent d'horloges". De altfel şi în acest secol orologiile nu sunt mult prea numeroase. Uneori ornamentau castelele şi cîte un turn de oraş. „Inutil să spunem că aceste orologii nu indicau ora" ci un fel de capriciu a unui mecanism primitiv. Au trebuit încă trei secole, cu uzine, şcoli, vieaţă

---

[1]) Marc Bloch, La Société Féodale, pag. 119.

[2]) Lucien Febvre, Le Problème de l'Incroyance au XVI Siècle, pag. 429.

publică, ofiţerul stării civile, cale ferată şi ora „h" pentru ca „le temps flottant, le temps dormant", cum îl numeşte Lucien Febvre, să devină firul neîntrerupt şi uniform al timpului nostru.

La început a fost orologiul. Pe urmă au venit Leonardo da Vinci, Descartes, Galileu şi Newton. Ei ne-au arătat ce este timpul în care gîndim şi trebue să trăim. Milioane de ceasornice şi întreprinderi au sfîrşit prin a da spiritului nostru o nouă structură.

Şi astăzi încă mai există oameni care trăiesc în timpul floiant. Ţăranii se mai nasc şi mor înainte de desgheţ, într'un an nedeterminat, cu secetă sau ploaie multă. Boala, somnul, întunerecul profund, şterg acele ceasornicului. Suntem încă neterminaţi.

Spaţiul în care a experimentat Galileu şi a gîndit Newton, este mai bătrîn decît timpul uniform. Euclid a văzut că are trei dimensiuni. Cu mult înainte l-au văzut navigatorii şi l-au pipăit marmurierii greci. Echilibrul perfect al blocurilor de marmură a învăţat pe greci ce este geometria şi statica. Parthenonul a existat înaintea lui Euclid şi frumosul înaintea adevărului. Toate erau însă aşezate pe un pămînt plan şi limitat, sprijinit pe coloane ca ale templelor. De aceea nu au aflat niciodată ce ştiu elevii noştri de liceu: că este nesfîrşit. Zenon din Eleu, Parmenide şi Euclid au gîndit numai în finit. Ştiau sigur că are trei dimensiuni. Spaţiul în care se mişcă oamenii, celelalte animale şi maşinile exista, dar a durat mult pînă să fie descoperit. Inainte de a-l fi gîndit Euclid, l-au tăiat cu mîinile lor marmurierii.

Spaţiul grecilor sau al evului-mediu nu semăna cu al nostru. Nu era nici omogen şi nici nu avea aceleaşi calităţi în toate direcţiile. Nu era la fel în fiece punct. Nu vedeau sub pămînt, iar bolta cerească era fixă. A treia dimensiune era închipuită mai mică decît cele două orizontale, deşi uneori se comportau ca şi cum ar fi ştiut cum sunt lucrurile cu adevărat. Alteori, trăiau într'o lume în care oamenii luau tot felul de forme şi erau în mai multe locuri deodată. Intrau prin uşi închise, prin coşul caselor. Diferenţele între zi şi noapte erau mari. Spaţiul tridimensional, conturat de linii şi corpuri, dispăreau în pata fără sens a întunerecului. Au trebuit să vie oraşele luminate, străzile şi educaţia, pentru ca spaţiul infinit, omogen şi izotrop să aparţie gîndirii noastre. De aceea, probabil, s'a inventat atît de tîrziu desenul în perspectivă. Mîna nu distingea ce vedea ochiul. Şi astăzi copiii au nevoie de şcoală ca s'o înveţe.

Am căpătat obişnuinţa să gîndim spaţiul absolut al lui Newton. Copernic nu a avut viziunea lui. A căutat, cum spunea în scrisoarea către Papa Paul III, „să salveze aparenţele celeste" şi a rămas uluit în faţa descoperirii. N'a

admis să detroneze pămîntul decît ca un act de credință. Îi lipsea demonstrația. Nu avea obișnuința spațiului în care gîndim noi. După ce navigatorii aflaseră că pămîntul e rotund, după ce oamenii au aflat că există și alte mișcări decît cea uniformă, Galileu a văzut cu telescopul munții din lună și a căpătat certitudinea. Numai atunci au început europenii să aibă viziunea elevilor noștri de liceu. Totuși Galileu încă mai credea spațiul finit.

De abia Newton a gîndit întreg sistemul și l-a spus lumii. Pe urmă, generație după generație, ne-am obișnuit cu spațiul omogen, izotrop și infinit.

Fără marmurieri, lunetă și școală am fi trăit poate și astăzi în spațiul închircit și asimetric al evului-mediu. De altfel, suntem atît de neterminați, că uităm repede ce am învățat. Din cînd in cînd vedem imensul gol în care există solidele, dar asta nu ne împiedecă să fim desorientați cînd ne trezim din somn și să învățăm mai greu geometria în spațiu decît cea plană. Probabil că aviatorii sunt primii muritori care s'au obișnuit cu adevărat să simtă cele trei dimensiuni. Ceilalți le gîndim și verificăm existența, construind.

Se pare că pînă nu de mult, simțul văzului, esențial pentru identificarea spațiului nostru, pierduse întîietatea pe care i-o dase grecii alături de pipăit. Pînă în vremea noastră, în secolul al XVIII-lea și XIX-lea, „liniile, colorile, ordonanța, perspectivele, tot ce este plăcere a ochiului", erau mai greu percepute decît sgomotele. Omul obișnuit ca și scriitorul de geniu, nu descriau. Fabulau. In schimb, auzeau, miroseau și gustau. Or, trecerea dela calitativ la cantitativ este esențial legată de progresele predominanței percepțiunilor vizuale, de ceea ce am numi vizualizarea percepției" (Abel Rey). De fapt toți erau țărani fixați de vară și iarnă în timp, așezați în lumea uniformă a simțurilor secundare. Inteligența lor nu mai era formată pe solide ca a Grecilor și de aceea logica acestora era accesibilă numai cîtorva.

Conceptul de forță atît de evident pentru noi, a rămas acoperit de vag pînă la Galileu. Probabil de origină animistă, a fost străin lui Aristot și Arhimede. Pînă la Galileu nimeni nu a gîndit altceva decît suflete care mișcau obiectele. Experiența era zilnică, dar tracțiunea umană, cea animală și credința, puneau un văl de netrecut peste cele mai elementare fapte. La 5 August 1632 după ce Galileu convinsese pe Campanella că descoperirile lui au deschis o eră nouă, acesta tot nu renunțase încă „la teoria soarelui centru al dragostei care se precipită asupra pămîntului centru al urii, cu o viteză pe care o credea posibilă de determinat. „Nous sourions. Campanella ne souriait point, et autour de lui, nul ne souriait non plus. Il ne demandait pas à la science la Science — mais bien de confirmer ses vues sur la destinée des hommes, ses pré-

dictions touchant la fin du monde, l'ensemble de ses rêves apocalyptiques et millénaires" (Lucien Febvre).

A trebuit să se construiască multe catedrale pe suprafața cărora forțele în echilibru să fie desenate cu precizie, să apară motoarele care să obiectiveze ideea de forță, pentru ca oamenii să accepte conceptul. De altfel, tot mașinile au sugerat ideea de mișcare accelerată, inimaginabilă pentru o societate bazată pe munca sclavilor și animalelor. Pînă la apariția tunului și utilizarea lui în vremea Reformei, oamenii nu închipuiau decît mișcări cu vitesă uniformă. Pentru Platon, era perfectă dacă era și circulară. Problemele de balistică puse de nevoia de a sparge zidurile castelelor, au deschis oamenilor capul asupra noțiunii atît de elementare a accelerației. Pentru milioanele de europeni și americani care au pus, de nenumărate ori în vieață, piciorul pe „accelerator", și au înregistrat pe loc schimbările, efortul de gîndire a unui Galileu trebue să pară pueril.

Cu accelerația s'a conturat și alt concept de bază al modelului mecanic, acela de masă. Inițial pare să fi avut sensul de ceva mare, așa cum apare de altfel și astăzi simțului comun. Corpurilor mici nu le acordăm masă decît printr'un fel de bună voință. Cîntarul rudimentar al antichității i-a precizat sensul obișnuit, egalînd masa cu greutatea. Cum însă aceste instrumente erau sensibile numai la obiecte dela o anumită greutate în sus, s'a consolidat și ideea că cele de dimesiuni prea mici nu au masă. Pînă la Newton nimeni nu a bănuit-o simplu coeficient specific funcție de volum și densitate. Mai tîrziu, știința o va găsi că variază cu vitesa. Uneori va deveni și negativă.

De altfel, nu numai conceptele fundamentale lipseau oamenilor. Nu aveau instrumente, nu aveau o tehnică matematică evoluată și mai cu seamă nu dispuneau de o limbă în care să poată gîndi. Semnele „plus" și „minus", „de înmulțit", „împărțit" s'au inventat de abia în secolul al XV-lea. In secolul al XVII-lea, se mai aduna dela stînga spre dreapta. Impărțirea era un „cauchemar". Sistemul zecimal nu a existat pînă la Reformă. Cuvinte uzuale ca „absolut", „relativ", „virtual", „sinteză", observator", au fost introduse în limbile europene de abia în secolul al XVII-lea. Sintaxa era atît de incoherentă, încît omul modern trebue să facă de multe ori un efort pentru a-i înțelege sensul frazelor. „In cîteva cuvinte neprecise se evocă un obiect, o persoană, o scenă. Rămîne lectorului să facă restul". Gîndirea nu era organizată și nu-și crease instrumentul adecuat de exprimare. Iată-l pe Ronsard:

Jeanne, en te baisant, tu me dis
Quand j'ai le chef à demi-gris

Aproape toți vorbeau la fel. Cum remarcă Lucien Febvre, nu se observă o prea mare aptitudine în a seria ideile!

De altă parte, caracterul meșteșugăresc al preocupărilor științifice, secretul de fapt al descoperirilor și presiunea credinței, puneau piedici de netrecut între lumea închisă a savanților și restul muritorilor. Știința a ieșit în piața publică odată cu Revoluția Franceză. Numai atunci cînd uzina a luat locul atelierului, realizările și prestigiul ei au pătruns în mintea oamenilor.

Fără îndoială, Leonardo da Vinci sau Galileu erau meșteșugari de geniu. Singuri nu ar fi avut însă niciodată curajul să surpe statuia pe care biserica urcase opera Stagyritului. Mulți alții, mai mărunți, au pregătit secole de-a-rîndul instrumentele care aveau să descopere noul chip al lumii. „Practica precede teoria și arta știința — deși se poate ca, după aceea, din teorie să iasă o practică nouă și din știință o artă nouă... Știința mecanicei a ieșit din industria înfloritoare a orașelor italiene... Punerea în practică a forțelor naturale, mări cunoașterea modului lor de activitate și în chip necesar, trebuia să stîrnească interesul pentru a cerceta legile lor. Nu se înțelege apariția unui Leonardo da Vinci sau a unui Galileu decît legîndu-i de industria italiană"... (H. Höffding).

Aprecierea lui Höffding, bazată pe mărturiile directe ale fundatorilor mecanicei raționale, trebue totuși corectată. Construcții simple și diguri existau în lumea veche. Mașini puse în mișcare prin forțe naturale, nu. De aceea, Antichitatea a sfîrșit fundînd numai spațiul în care trăim și un embrion de știință a corpurilor în echilibru. Atît au putut da Euclid și Arhimede într'o societate de sclavi.

Unelte mai complicate au început să existe de abia în secolul al XII-lea. Forța apei pentru a pune în mișcare pietre de moară apare tot în vremea aceea. În secolul al XIV-lea și XV-lea aceste roți au fost puse în slujba mașinilor. Prin utilizarea forței hidraulice, pompe și ciocane uriașe au schimbat tehnica mineritului. Minele s'au mutat din vîrful munților pe văile apelor. Atunci au apărut zorile Ruhr-ului și roțile de apă în industria textilă genoveză. Împreună cu orologiile, mașinile utilizate au obișnuit grupuri mari de meșteșugari cu problemele mecanicei aplicate. La acelaşi rezultat au ajuns constructorii catedralelor. Sistemul de forțe în echilibru, aparente pe suprafața lor, care se întîlnesc în ogivă și mor absorbite de pămînt, imensele sisteme de roți, pîrghii și macarale cu care s'au ridicat blocurile de piatră, au adus pe oameni aproape de ideea de forță și i-a pregătit să înțeleagă gravitația universală. Catedralele din Amiens și Vezelay sunt modele valabile.

Cu toată această pregătire, de abia spre sfîrșitul veacului al XV-lea și în cele două secole următoare, se scrie primul capitol al mecanicei. De ce tocmai atunci și nu mai de vreme? Pentrucă atunci s'a produs criza. Ceea ce era latent a devenit manifest prin schimbările profunde provocate de ocuparea Constantinopolului de Turci, deplasarea axei comerțului european spre Atlantic și războaiele Reformei. Industriile italiene și renane au închis porți, care se vor deschide mai tîrziu în Anglia, Olanda și Franța. Conducătorii orașelor italiene și hanseatice au avut nevoie de noi mașini. Leonardo da Vinci, Nicola Tartaglio, Girolamo Cardano, Descartes, Galileu, Stevin, toți au de rezolvat probleme practice industriale și de balistică. Planul înclinat, macaraua, pîrghia, tunul, frecarea, sunt probleme puse de vieață. Pentru da Vinci „practica trebue să fie totdeauna construită pe teoria cea bună". Înainte de a da lumii o nouă concepție, voiau să fabrice mult și ieftin. Descartes ca și Galileu accentuiază de multe ori asupra scopurilor pur utilitare a cercetărilor lor.

Este demn de semnalat faptul că Descartes a descoperit legea refracției luminii, nu în calitate de filosof sau medic, ci în aceea de ofițer de geniu. „Legea sinusului" a ieșit odată cu ghiuleaua trasă în apă de artileristul René Descartes.

În afară de construcții majestuoase, orologii, arme de foc și mașini făcute de meșteșugari abili în scopuri practice, în secolul al XV-lea și XVI-lea s'au inventat cîteva instrumente fără de care modelul mecanic nu ar fi putut fi teoretizat. Mașina pneumatică, luneta, barometrul, busola, au fost esențiale pentru descoperirea lumii galileiene.

De altă parte, matematicile rămase acolo unde le lăsaseră Grecii și Arabii și-au înnoit fața. Geometria analitică creată de navigatori și desăvîrșită de Descartes, funcția exponențială și cea logaritmică cerute de cămătari și marinari, calculul diferențial inițiat de artileriștii care voiau să lovească nu să sperie, au devenit mai tîrziu, instrumente tot atît de însemnate ca luneta sau pendulul.

Fără tot acest complex de împrejurări, Copernic nu ar fi reușit să detroneze pămîntul și Newton să creeze modelul mecanic. Numai după ce istoria a pregătit materialul, totul a început să se întîmple în lume „ca și cum" corpurile s'ar mișca într'un spațiu euclidian, cu o forță egală cu masa înmulțită cu accelerația.

De abia desvoltarea capitalismului prin trecerea dela producția manufacturieră la uzină, diviziunea și organizarea muncii în fabrici, revoluția burgheză, statul modern și încadrarea majorității oamenilor în sfera lor de influență, au adus gîndirea mecanicistă din cercul oamenilor de știință în masele populare. De aci încolo începe să existe climatul necesar pentru o desvoltare nemărginită a mașinismului și a oamenilor care se ocupă de mașini și de mecanică. La înce-

putul secolului al XIX-lea. Laplace putea anunța veacului său că:

„Une intelligence qui, pour un instant donné, connaîtrait toutes les forces dont la nature est animée et la situation des êtres qui la composent, si d'ailleurs elle était assez vaste pour soumettre ces données àl'Analyse, embrasserait dans la même formule les mouvements des plus grands corps de l'Univers et ceux du plus léger atome; rien ne serait incertain pour elle et l'avenir, comme le passé, serait présent à ses yeux".

In adevăr, explicația mecanicistă a aruncat asupra naturii o lumină strălucitoare. Elasticitatea, optica, electricitatea, căldura, acustica, toate fenomenele cunoscute în fizică, au fost cuprinse rînd pe rînd în tiparul modelului mecanic. Ecuațiile lui Lagrange, care îl sintetizau, au ajuns formulele științei. Lumea astrelor ca și a atomului se supuneau lor.

Cu ajutorul teoriei s'a înmulțit la nesfîrșit numărul mașinilor, puterea și randamentul lor. Forțele productive s'au desvoltat de sigur grație capitalismului dar și prin extraordinara valoare creatoare a modelului newtonian. In pofida antagonismelor sociale, specifice regimului, producția industrială și standardul de vieață au crescut în proporții foarte mari. De aceea secolul al XIX este caracterizat printr'o încredere, o certitudine morală necunoscută pînă atunci. Siguranța absolută în rațiunea oamenilor de știință și a celor de pe stradă, succesul nelimitat al noilor forme de gîndire, i-au pus o pecete unică în istorie.

In afară de succes, modelul mecanic a devenit tipul gîndirii noastre și din alte motive.

La începuturile omului, el era „cel mai inteligent animal pentrucă are două mîni" (Anaxagora). Cu mînile a făcut uneltele și numai după multă vreme le-a gîndit cu capul. El este singurul animal producător de mijloace de producție. Cu uneltele a schimbat natura și prin schimbarea ei s'a modificat pe dînsul. Simple prelungiri ale mînii sau imitații după organele altor animale, i-au servit să construiască o lume de solide care nu semăna cu nimic din ce este în natură. Lumea apărea ca o proiecție a omului în afară. Era animistă.

Dimpotrivă, desvoltarea mașinilor în cadrul anarhiei regimului capitalist le-a „autonomizat" în ochii omului. Motoarele de mare viteză nu au făcut decît să accentueze această situație.

Un automobil era la început o gabrioletă cu motor. Astăzi, este un tanc. O mașină de fabricat țigări era o mînă simplificată care răsucea foița. Acum este o mitralieră uriașă care varsă zeci de mii de țigarete pe oră. Avionul trebuia să fie o pasăre și a ajuns o fortăreață sburătoare, vaporul un pește și este un cuirasat, ș. a. m. d. Pornite dela imagini ale simțului comun, mașinile au ajuns ființe de sine stătătoare,

cu formă și conținut propriu. Ele încetează de a fi còpii după organe vii. In conștiința noastră, acestea devin còpii după mașini. Fenomenele exterioare nu există după modelul uman, ci omul după modelul mașinei. De unde explicația creierului prin centrale telegrafice, a ochiului prin aparatul fotografic, ș. a. m. d.

La dimensiunile, tehnica și organizația noastră socială, modelul mecanic este tipul natural de gîndire. Aparține capitalismului, ca crizele sau hitlerismul. Pînă la sfîrșitul veacului trecut, lumea capitalistă avea tot atîta încredere în Newton și Laplace cît și în aparatul de Stat. Intregul domeniu al cunoașterii părea supus ecuațiilor lui Lagrange.

Deși între timp, principiile de bază ale mecanicei raționale au fost de multe ori contestate de fizicieni celebri, experiența le impunea simțului comun ca date ireductibile. Ce nu seamănă a mașină sau sistem planetar, este de neînțeles. Ne-am format inteligența, nu pe solide cum credea Bergson, ci pe modelul mecanic. Inaintea acestuia, unii Greci au gîndit pe solide în echilibru iar multe milenii au fost caracterizate prin „logica de apartenență" a țăranilor, chiar dacă nu erau primitivi. Categoriile timp, spațiu, materie, există însă conținutul conceptelor variază dela o epocă la alta.

Incă în cursul veacului trecut, modelul mecanic a fost contestat atît de hegelieni și marxiști cît și de finaliști. Două puncte de vedere, unul aparținînd viitorului, altul trecutului. Pentru materialismul dialectic cunoașterea este un proces nesfîrșit, ca și realitatea obiectivă. „Geniul laplacian" nu poate exista pentrucă lumea este un tot în permanentă devenire, cu infinite acțiuni și reacțiuni. Obiectele nu trebuesc concepute înghețate în timp și spațiu pentru a vedea apoi cum pot fi puse în mișcare. Dimpotrivă, fiind în permanentă schimbare, putem încerca cel mult să înțelegem cum pot fi imobilizate. Iar mișcarea unui sistem de puncte materiale, este previzibilă prin ecuațiile lui Lagrange numai la anumite dimensiuni. Saltul dialectic realizat atît de relativitate cît și de mecanicile quantice, era implicit prevăzut de marxiști atunci cînd afirmau transformarea cantității în calitate. Legile științifice sunt valabile numai între punctele nodale, cum numea Hegel punctele de trecere.

De aceea, nu există o economie politică valabilă pentru toată istoria, ci un număr de legi ale regimului capitalist. Nu există o singură lege care să supue organicul și anorganicul, numai un spațiu euclidian și un timp newtonian. Nu se poate construi o doctrină economică sau o știință a societății analizînd dorințele lui Robinson cum se studiază mișcarea unui punct material ș. a. m. d.

Fecunditatea materialismului dialectic s'a dovedit în primul rînd în opera lui Marx și mai tîrziu a lui Lenin. Puține

doctrine au avut plasticitatea și succesul acesteia. Astăzi este dominantă pe o șesime de glob și tinde să-l cuprindă.

Paralel cu critica marxistă, sub diferite numiri, modelul mecanic a fost contestat și de școlile finaliste. Critica acestora este de multe ori subtilă și interesantă. Materialismul dialectic anticipează asupra viitorului: finalismul ne duce înapoi la epoca timpului flotant, a evului mediu. Totul se întîmplă, cum se întîmplă, pentrucă Dumnezeu, „entelehia" sau „elanul vital", au vrut așa. Modelul feudal al cosmosului este adaptat științei moderne. Finalismul este un rest al feodalității ca și marea proprietate funciară. De pe urma lui rămîn totuși multe analize remarcabile și un mare romancier: H. Bergson.

Exact în același fel cum se întîmplă cu alte categorii ale regimului capitalist, modelul mecanic, tip specific de gîndire a acestuia, este primejduit în același timp de concepția claselor în ascensiune ca și de a celor în decadență. Profitul industrial este atacat de proletariat și de marea proprietate latifundiară.

La începutul veacului al XX-lea, modelul mecanic a suferit primele accidente chiar pe terenul unde se valorificase.

Mai întîi, s'a dovedit experimental că vitesa luminii este o constantă independentă de coloare și vitesa sursei luminoase. Ceea ce era în contradicție cu cele mai elementare rezultate ale mecanicei newtoniene. De unde concluzia că masa corpurilor depinde de vitesa lor și că nu pot exista vitese mai mari de 300.000 km. pe secundă. Cu teoria relativității, spațiul obsolut, timpul uniform, orologiile sincronizate, dispar pentru vitese mari. Toate încetează de a fi valabile dincolo de condițiile normale de existență pe pămînt. In locul spațiului euclidian, în care se construesc mașini, case, în care trăiesc și mor oamenii, apare continuul quadri- dimensional spațiu- timp. Simțul comun, obișnuit cu spațiul și timpul newtonian, încetează de a mai avea o imagine sensibilă a lumii marilor vitese. Simbolurile matematice și verificările experimentale sunt singurele indicii ale noului univers. Modelul mecanic rămîne numai pentru vieața de toate zilele.

Din lumea intratomică, a microfizicei, a venit al doilea atac împotriva modelului mecanic. Studiul raionării corpului negru și al efectului fotoelectric a dus la concluzia că lumina este de natură granulară. Modelul planetar al atomului, atît de sigur în veacul trecut, a fost, încetul cu încetul, înlocuit cu ceva care nu mai seamănă a nimic din lumea noastră. Electronul, corpuscul elementar, nu mai poate fi reprezentat prin imagini pămîntești. El „este ce sunt ecuațiile lui Dirac". In ecuații dispar cantitățile și apar simbolurile unor forme de organizare. De astădată, masa, nu numai că depinde de vistesă dar poate fi și negativă. Corpusculele stu-

diate de noile mecanici au calități inimaginabile pentru un fizician al secolului al XIX-lea. De pildă, sunt indiscernabile, nu pot fi identificate. Cînd le înregistrăm ca unde, nu există sub formă granulară și invers. Nu li se poate măsura în același timp poziția și vitesa din cauza influenței observatorului asupra feomenului observat, ș. a. m. d.

Toți marii fizicieni moderni sunt de acord că „vechile" noțiuni familiare ca: timp, spațiu, masă, forță, dispar odată cu dimensiunile. Jean Pervin găsea că „a încerca să desenezi ce se petrece într'un atom de hidrogen este antropormofism". „Noile teorii sunt construite pornind dela concepte care nu pot fi descrise cu noțiunile care ne sunt familiare. Nici măcar nu le putem defini conținutul cu ajutorul cuvintelor cunoscute. Nu vom putea înțelege cu adevărat semnificația conceptelor recent introduse în fizică decît după ce ne vom fi familiarizat vreme îndelungată cu proprietățile și utilizarea lor, ca și cum ar fi vorba de noțiuni primare, ca aceea de identitate și proximitate, a căror sens va trebui să-l cunoaștem la sosirea noastră pe lume" (Dirac).

Suntem departe de epoca cînd, împreună cu Descartes, credem că lumea poate fi redusă la figuri și mișcare! „Cuantumul de acțiune a cărui descoperire ne-a făcut să înțelegem atîtea fapte misterioase, nu-l înțelegem de loc. Existența lui, implică o solidaritate între aspectul spațio-temporal al fenomenelor și aspectul lor dinamic, solidaritate care, nu numai că era ignorată de știința clasică, dar, trebue să mărturisim, a rămas aproape o scrisoare închisă pentru rațiunea noastră. Nu vedem de fel, de ce energia unei mișcări și durata sa, cantitatea de mișcare a unui mobil și extensiunea spațială în care evoluiază, sunt lucruri atît de intim legate că nu avem dreptul să le desociem și să le considerăm izolat. Totuși, suntem siguri că în realitate lucrurile se întîmplă astfel, știm să traducem circumstanțele în teoriile noastre, dar cinstit vorbind, nu înțelegem ce înseamnă aceasta" (Louis de Broglie).

Pentru simțul comun aceste afirmații par cel puțin curioase. Am văzut însă cîte secole au fost necesare pentru ca el să se adapteze, să înțeleagă că, la dimensiunile noastre, „totul se întîmplă ca și cum ar exista un timp absolut, un spațiu absolut, definit prin centrul de gravitate al sistemului solar și pozițiile medii ale stelelor fixe, ar fi mase invariabile și ecuațiile lui Lagrange ar defini cu exactitate mișcările". Vom admite deci că se va obișnui și cu ceea ce Dirac, Heisenberg și Louis de Broglie, afirmă ca incomprehensibil. De vreme ce știm că noile teorii sunt fundate pe experiență și rațiune, orice interpretare s'ar da unor constante, ele rămîn definitiv în domeniul științei.

Prin urmare, cu riscul izolării noastre de adevăr, vom fi siliți să ne adaptăm. Tot așa după cum modelul newtonian

a creat un limbaj, inintelegibil acum 500 de ani vom găsi o sintaxă și un vocabular adecuat microfizicei.

De altfel, în ultimul veac, au apărut atîtea noțiuni abstracte, lipsite de coloare și conținut pentru simțul comun și care prin întrebuințare au devenit monetă curentă, încît afirmațiile marilor fizicieni citați, nu trebue să ne sperie. „Entropia", „potențialul", sunt noțiuni abstracte, definite prin simboluri matematice și greu maniabile chiar pentru oameni culți. Paul Janet, în celebrul său curs de Electrotehnică, apărut în prima decadă a acestui secol, mărturisea a nu ști exact ce este un potențial, în sensul că nu poate da o imagine concretă a lui. Astăzi, instalatorii cu școala de meserii vorbesc de potențial ca de ceva familiar! Tot așa a fost cu „entropia". In birourile tehnice, problema nu se mai pune. Se utilizează zilnic ca noțiunile de masă și accelerație. „Le concret, c'est de l'abstrait rendu familier par l'usage" (P. Langevin). Pe măsură ce abstractul este întrebuințat în aplicații practice, devine bun al simțului comun. Așa s'a întîmplat cu spațiul absolut, timpul uniform, masa-coeficient, forța-vie, entropia, potențialul și multe altele. De vreme ce experiența și teoria au arătat că lucrurile nu se întîmplă în același fel la orice scară, că sistemul planetar nu se reproduce în miniatură în atom, este natural să ne așteptăm ca tehnica și școala să pue culoare pe noile concepte, să le facă concrete. Avem deja un instrument de valoare, microscopul electronic. Celula fotoelectrică începe să aibă o întrebuințare curentă. Vor veni altele.

Ceea ce au fost altădată mașinile pentru desvoltarea și înțelegerea mecanicei newtoniene, sunt astăzi aparatele în care se petrec lucruri de neînțeles pentru simțul comun. Trebue un mare efort de gîndire și mai cu seamă o mare obișnuință a matematicilor moderne pentru a înțelege ce se întîmplă acolo. Desagregarea materiei și descătușarea energiei intraatomice vor da oamenilor alt conținut pentru vechile concepute și poate vor crea unele noi. De altă parte astăzi se poate prevedea o mărire substanțială a vitezelor uzuale. Călări pe fulger, simțurile noastre vor percepe probabil lumea altfel, vom căpăta o nouă structură spirituală, cum s'a întîmplat și cînd am intrat în evul mașinei.

Universitățile au și început să pregătească creierul de mîine. Elevii sunt învățați să judece pe modele abstracte. Geometrie neeuclidiană, algebră abstractă, spații abstracte, logici nearistotelice, sunt titluri inimaginabile acum un veac. Și totuși există nenumărați elevi care s'au obișnuit cu ele și manipulează noile simboluri cu dexteritate. De altfel dacă adaptarea limbii și a gîndirii nu s'ar produce, nu ar rămîne altceva de făcut decît să renunțăm la progres sau să așteptăm marea nevroză.

Paralel cu aceste schimbări structurale vom continua probabil să facem experiențe la dimensiunile noastre, vom construi mașini și case, ceasornice care să orînduiască viața iar vechiul model mecanic va rămîne atașat de om a umbra. Prin el vom continua să cunoaștem o parte a naturii.

Materialismul dialectic, fizica modernă, aparatele și marile vitese nu sunt însă suficiente pentru a ne face să sperăm într'o nouă epocă a gîndirii omenești. Vom trăi prea mult pe pămînt pentru a ne despărți de mașini și dimensiuni reduse. Suma unghiurilor unui triunghiu este sigur 180 grade aici, pe glob. Și cum nu ne putem depărta la miliarde de kilometri de dînsul, pentru a verifica ce se întîmplă la alte dimensiuni, va fi greu să ne convingem pe plan cosmic de contrariul. Nu mai departe decît la începutul veacului trecut, conducători de State de valoarea lui William Pitt, erau convinși că se poate face avere împrumutînd sume mici, cu dobînzi reduse, însă pe o durată de sute de ani! Aritmetic, raționamentul era impecabil, însă operația ireală. Dimensiunile, nu erau adecuate judecății formale.

Credința noastră e că marea schimbare va veni din transformarea societății care se întîmplă sub ochii noștri. După ce vor construi și reconstrui lumea după rațiunea lor, oamenii vor avea mult timp liber. Cu „saltul în libertate" apăsarea ceasornicului va dispare. Emanciparea de clasă și dispariția claselor, vor fi însoțite de o uriașă creștere a forțelor productive. Preocuparea omului de om va deveni, fatal, esențială. Nu în sensul metafizic, ci concret, materialist. După ce a plasticizat materia inertă și a descătușat energia, va încerca să plasticizeze materia vie [1]).

Astăzi, biologia este aproximativ în faza în care era chimia după Lavoisier, cînd nu mai exista îndoială asupra existenței moleculei. Știm, de pildă, că secretele eredității sunt ascunse în structura „genelor" din cromozomii celulari. Cunoaștem, de asemeni, o mulțime de procese macroscopice ale materiei vii. Totuși, majoritatea acestora le-am explicat pe baza modelului nostru curent, cel mecanic. De pildă, inima este evident o pompă. O analiză mai amănunțită arată însă că este una „sui generis". Realizează miracolul de a menține constantă presiunea sanguină, într'un sistem de vase a căror capacitate și permeabilitate variază neîntrerupt. Densitatea lichidului, dimensiunea vinelor și arterelor, structura pereților și a sîngelui, se schimbă în timp și spațiu. Cu toate acestea, presiunea nu variază. Nu există inginer care să realizeze o asemenea mașină. La fel am putea vorbi despre celelalte așa

[1]) Există o vastă experiență în India cu privire la dominarea aparatului vegetativ. Motorul tăcut și automat care constitue interiorul corpului nostru poate funcționa sub imperiul voinței. Este un fapt demn de relevat.

zise mecanisme. In tot corpul se produce o înlănțuire de fenomene fiziologice și fizico-chimice care constitue procesul de adaptare a organismului la cele mai variate condițiuni. Lipsa de apă, boli, emoragii, descătușează un sistem extrem de complex de autoregulare a organismului. Se cunosc o mulțime de procese speciale. Există unele explicații satisfăcătoare. Dar esențialul nu-l știm Adaptați modului mecanic, înțelegem bine numai ce putem construi. Și cum pînă astăzi nu am reușit să provocăm decît schimbări insensibile în materia vie, în general, ne-am mulțumit să descriem omul mort și unele mecanisme aparente ale celui viu. Avem și rezultate practice cum a avut mecanica înainte de Newton sau chimia înainte de Lavoisier. Există un imens material, dar nu o sinteză.

Cauza ni se pare de natură istorică. Niciodată omul nu s'a interesat de om, privindu-l cu ochi noi, cum au făcut Newton, Einstein și Heisenberg cu noțiunile atașate de materia inertă. Totdeauna am încercat să-l explicăm prin ceva care ni se părea sigur: Dumnezeu sau mașina. Acum vrem un „om nou" și de aceia trebue să-l privim altfel. Odată cu reconstrucția lumii va trebui să reconstruim și omul. Nu în sensul fiziologilor rasiști (A. Carrel), ci pentru a-l înțelege și a-l adapta societății de mîine.

Luminată de rațiune și experiență, materia vie va trebui să-și desvălue secretele, după un model quantic sau altul. Există teorii care consideră viecaṭa de natură granulară și organismul viu un aparat de tipul amplificatorului. Ipoteza poate fi exactă sau nu. Viitorul ne-o va arăta. Cu această soluție se încearcă, însă, între altele, să se salveze principiul nedeterminării! Asemenea încercări s'au făcut la descoperirea moleculei, a atomului, a electronului, cu ocazia apariției geometriei neeuclidiene. Au eșuat. Cum nu putem renunța la rațiunea noastră, este posibil să renunțăm la unele din ipotezele noilor teorii. De pildă aceea a lipsei de individualitate, a indiscernabilității corpusculelor. Cum remarcă P. Langevin, ar fi mai normal să pornim dela noțiunea de individualitate, așa cum apare în biologie. S'ar putea, de exemplu, ca aceasta să apară dela un numit grad de complexitate. In loc să pornim dela un model mecanic pentru a înțelege viecaṭa, am porni dela unul biologic pentru a ajunge la materia inertă.

Acestea sunt, firește, ipoteze. Ni se pare însă cu totul probabil ca oamenii de știință să abordeze problemele nu numai cu ochi noi dar și din alte puncte de vedere. Știm aproape sigur că materia organică și cea anorganică au anumite proprietăți comune, printre care nu sunt excluse iritabilitatea și memoria. Diferă prin organizare și structură. Știința de mîine trebue să creeze un sistem al cosmosului în care să fie înglobată materia vie și omul. Știind că legile au caracter istoric, că există puncte critice unde se produce saltul dialectic, va putea face o legătură care pînă astăzi a fost imposibilă din cauza insuficienței metodelor, a tehnicii și a structurii spiritului nostru.

In școala de mîine copiii vor învăța să gîndească nearistotelic. Principiul identității, gol de conținut, va fi înlocuit prin categoria mișcării. Sub pedeapsă de a fi excluși dela binefacerile civilizației, oamenii vor trebui să dialectizeze conceptele. Tehnica, fizica și biologia de mîine, vor face ca ceea ce ni se pare astăzi abstract, să se coloreze, să devie familiar, simț comun.

Valery spunea că „on pense comme on se heurte". „Homo faber", lovit de viecaṭă, a învățat să gîndească în cadrul modelului mecanic. Noi vom gîndi antimecanicist.

Se poate întîmpla ca acum să înceapă epoca omului.

H. ZILBER

UN ACT DIN DRAMA „FOCURILE"

(RĂSCOALA LUI HORIA)

ASUPRA PERSONAJELOR DIN ACTUL IV

Căpitanul de oaste Kendy, fugar din țara Moldovei, luptă în rîndurile răsculaților — iar cînd Horia este prins și osîndit, Kendy împreună cu ciobanii dela Săcărîmb, se hotărăsc să-l scape.

Rafaela: fiica grofului Paly, un mare asupritor al poporului. Contrar familiei ei, ea este stăpînită de ideile de omenie ale secolului. Intre ea și Kendy, s'a legat o puternică prietenie într'o noapte cu focuri multe și spaimă. Din cauza răscoalei, ea fuge la Bălgrad, unde se întîlnește din nou cu Kendy.

Trifu: Trădătorul lui Horia. Prins odată de răsculați, fiind slujitor domnesc, Horia în loc să-l ucidă, îl iartă și-l pune într'o căprărie de-a lui Crișan. El fuge din luptele dela Galda și se hotărăște să-l deie pe Horia prins, ceea ce și reușește să facă.

Ologul: Este o victimă a lui Trifu. Din cauza pîrilor lui, i s'a scos ochiul, i s'a tăiat mîna și i-a putrezit piciorul la butuc în hrubă.

ACTUL IV

O clopotniță la Bălgrad, iarna 1785.

Clopote multe, cu funiile atîrnînd. Din clopotnița care dă spre colina cazanelor, se văd fluturînd flamuri împărătești. Acoperișuri înțesate de lume. Turlele înalte, subțiri, ale cetății Bălgradului, pe care flutură la fel flamuri.

O zi liniștită, cu cerul nourat. In fund stau domni îmbrăcați în blănuri sure, păroase. Ații sunt groși, pîntecoși, roșii la față. O doamnă, îngrozită, îngnețată de frig.

Pe primul plan, țărani în țundre, aspri. In colțul Răsărit-Miazănoapte, treptele clopotniței unde stă de strajă, văzîndu-se numai pe jumătate, cu spanga la pușcă, o cătană împărătească. Are mustăți mari, roșietice.

La ridicarea cortinei, se aude isbitura de roată, apoi un răsunet. Vuetul mulțimii de jos.

SCENA 1-a.

Domni. Țărani. Cătana (jos, s'aude izbitura de roată).

PRIMUL DOMN: Asta nu-i nimic *(rîde)*. Cloșca, un golan. Veți vedea îndată, cînd va veni la rînd Horia... Totuși, călăul își cunoaște bine meșteșugul... *(ridică amîndoi pumnii, strînși, fața i se congestionează. Cînd s'aude jos izbitura de roată și răcnetul, el svîrle amîndoi pumnii în jos)*. Așa... Așa...

AL DOILEA DOMN: Uitați-vă... Vlahul se mai sbate încă...

DOAMNA: Acela-i sînge? Uitați-vă... *(Geamătul lui Cloșca. Țăranii stau crunți, cu bărbiile în piept, privind pe sub sprîncene la domni).*

PRIMUL DOMN: Durează de mai bine de un ceas... *(ridică pumnii, ca mai sus; cînd s'aude răcnetul, el nu mai lasă pumnii în jos ci și-i ține ridicați în dreptul tîmplelor. S'aud cîteva izbituri repezi. Jos, freamătul mulțimii. Apoi, tăcere. Toți domnii s'apleacă mai tare acum pe marginea clopotniței, și urmăresc încordați. Țăranii se întorc cu umărul spre partea aceea. Își strîng capetele între umeri. Unii se uită fioros la domni.*

PRIMUL BĂTRÂN: Pe Cloșca l-am pierdut... Indată vine rîndul lui Horia. Dacă n'ajung la vreme ciobanii?

AL DOILEA BĂTRÂN: Căpitanul de oaste Kendi s'a jurat pe Cristos că vine să-l scape, el îi om hotărît...

PRIMUL BĂTRÂN: Jos, sunt ca la șase mii de Moți și Crișeni. Parte din ei știu semnul... *(Jos, izbitura de roată, răcnetul cumplit al lui Cloșca. Bătrînii tresar, sguduindu-se. Privind în toate părțile, se întorc la locul lor).*

CĂTANA: Ce-ați vorbit voi acolo?

BĂTRÂNII *(fac semn cu mîna)*: Pe dracul...

CĂTANA: Hai... Hai... *(arată spanga)*: Ați fost aduși aci ca să priviți cum vă mor împărații. Nu? *(rîde)*. Atunci? *(continuă să vorbească încet, singur, privindu-și vîrful spăngii. Cînd s'aude recnetul și izbitura, el tresare, se uită îngrozit în toate părțile. După aceea vorbește cu spanga mai departe. Cei doi moșnegi observă ceva jos).*

PRIMUL MOȘNEAG: Pe sub turnul cel mare a intrat acum, căpitanul de oaste. A privit în sus, și-a dus mîna la frunte, așa cum ne-a fost semnul înțelegerii. Moții îngrămădiți acolo sub turn, sunt toți cu noi...

CĂTANA: Ți-am spus să-ți sgîești ochii jos... Vrei să-ți bag spanga? He, he, he... Porc de valah...

PRIMUL MOȘNEAG *(aparte)*: Porc? Îi vedea tu îndată...

AL DOILEA DOMN: Acum... Acum... *(Izbitura de roată. Un răcnet înfiorător).*

PRIMUL DOMN: Uitați-vă... Se mai sbate... Ia 'n priviți-l pe maiorul Ortmayer, cum s'a îngălbenit... Ii tremură buzele... Dar contele Iancovici, trimisul Impăratului?... *(Incet)*: Se spune că amîndoi țin cu răsculații... Așa căpetenii are cetatea Bălgradului?

DOAMNA: Durează prea mult...

AL DOILEA DOMN: Ce? N'ar fi de ajuns nici trei zile... Chinuri mai mari... Să-i fi scos mațele, de viu...

PRIMUL DOMN: Și tot nu era de ajuns... *(Jos voci)* A murit... A murit... Bravo, călău..." *(Glas scurt de trîmbiță. Se face tăcere)*.

AL DOILEA DOMN: Acum... Lovitura de grație... Ah... *(izbitura. Un răcnet)*. Acum... Ia 'n uitați-vă... Cuiele roții i-au scos bucăți de măruntaie... Așa... Așa... Meșter mare, călăul... A obosit?

PRIMUL DOMN: A scos năframa. Iși șterge sudorile... *(rîde)*.

UN ȚĂRAN *(către un băietan care se uită în jos)*: Nu vă uitați acolo...

PRIMUL DOMN: De ce?

ȚĂRANUL *(privindu-l pe sub sprîncene)*: De ce? *(Ii întoarce mai tare, spatele)*.

PRIMUL DOMN: Prindeți iar colți? *(Țăranul vrea să coboare. Cătana îl oprește)*.

CATANA: Fă-te 'napoi...

ȚĂRANUL: Apoi c'om sta noi... *(Se întoarce la locul lui)*.

O VOCE *(jos)*: Fă-ți meșteșugul, călău... *(domnii freamătă. Iși freacă mînile)*.

PRIMUL DOMN: Mai trăiește, tîlharul? Dacă nu-l prindeau, ne ucidea pe toți. Acesta era cel mai fioros... *(țăranii, se uită cu înțeles unul la altul. Apoi privesc în jos. Domnii, sprijiniți cu mînile de marginea clopotniței, se depărtează puțin, apoi se pleacă mai tare, cu jumătatea trupului în afară)*.

DOAMNA: Prea mult durează.

AL DOILEA DOMN: Acum... Lovitura de pe urmă... *(strigă)*: Bravo, călău... Ridică roata mai sus... *(încet, scrișnind)*: Așa... Așa... Ah... *(Răcnetul, apoi gemete)*.

PRIMUL DOMN *(speriat)*: Uitați-vă... Celălalt tîlhar... Horia se uită în sus... Tremură?...

DOAMNA: Care-i Horia?

AL DOILEA DOMN *(arătînd cu mîna în jos)*: Cel cu capul gol dintre spăngi. Lîngă el stă un cîine de popă vlah. Il vezi?

DOAMNA: Are înfățișare de împărat...

AL DOILEA DOMN *(rizînd)*: De împărat? *(Rîde. Ceilalți domni rîd și ei)*.

UN ȚĂRAN: Ii lasă inima să rîdă...

ALTUL: Cîinii...

AL TREILEA: Le-om arăta noi...

UN BĂTRAN: Strigați-l pe Horia... Să vadă că suntem cu el, și-acum...

ALT BĂTRAN: Lăsați-l, el s'a tocmit pentru moarte...

PRIMUL MOȘNEAG *(încet, ștergîndu-și ochii cu dosul mînii)*: Săracii de ei...

PRIMUL DOMN: Ce face călăul? N'a murit Cloșca? Uitați-vă... Ii clipesc ochii... *(Răcnet: „Dumnezeule..." Urmează imediat o izbitură mai puternică)*.

GLASUL CĂLĂULUI: Răsculatul Ion Oargă zis Cloșca, este mort... *(Domnii izbucnesc odată cu marea mulțime de jos, în aclamații care durează cîteva momente, în care timp țăranii stau cu bărbiile în piept, strînși în țundre. După prima izbucnire a mulțimii, domnii se strîng cap la cap și vorbesc încet, făcînd semne mînioase spre țărani. Aceștia se uită la domni, gata parcă să se repeadă la dînșii. Larma crește, bubue. Incep trîmbițele cu glasuri înalte, subțiri. Bat tobele. Pe măsură ce glasul trîmbițelor se împuținează, crește larma tobelor. Cînd începe a scădea larma acestora, încep din nou trîmbițele. Asta de trei ori. La primul semn al trîmbițelor urcă în turn întîi Rafaela, în urma ei doica, apoi căpitanul de oaste Kendi. Domnii se uită la ei lung)*.

SCENA 2-a

Aceiași, Rafaela, Kendi, Doica.

(Rafaela se duce la marginea turnului, cu toate că doica o trage de mînă și după ce privește cu un fel de teamă, se retrage repede, ducîndu-și amîndouă mînile la ochi).

RAFAELA *(către Kendi)*: L-am mai văzut odată... pe acest Iisus al țăranilor...

DOICA: Ți-am spus să nu te uiți...

KENDI: Du-te... *(privește pe sub sprîncene la domni)*: Ai să-l vezi încă multă vreme, de acum...

RAFAELA: Cine știe...

KENDI: Ți-am jurat pe spada mea... Grăbește-te... Fugi la hanul din marginea Bălgradului... Așteaptă-ne...

RAFAELA: Dar dacă... Dacă nu vei izbuti?

KENDI: Dacă nu voiu izbuti... Voiu muri cu gîndul la tine...

DOICA *(Rafaelei)*: Haidem mai repede... Haidem odată... Are să vie o cumpănă neagră... Priviți... *(Din spre asfințit vine un nor mare, negru pe care ea il arată cu mîna întinsă)*.

RAFAELA: Osteanule străin, am încredere în brațul tău...

KENDI: Dacă voiu muri...

DOICA: Vine cumpăna neagră... Haidem odată...

RAFAELA: Dumnezeu să-ți ajute... Iubitul meu...

KENDI: Pleacă... E timpul... Are să fie bătălie crîncenă. *(Jos, tot timpul, răcnete, blesteme. Strigăte: „Horia..., Horia..." Ţăranii se pleacă şi ei să se uite. Domnii agită pumnii, plecîndu-se în jos şi răcnind: „Tîlharul..." Tîlharul..." „Ucigaşul". Kendi se apropie de cei doi moşnegi care-l privesc muţi, drept în ochi).*

PRIMUL MOŞNEAG: Vînt sau ploaie?

KENDI *(încet)*: Sunt la marginea Bălgradului... Călări. Vor intra în galop. Cînd îi veţi auzi, ochiţi în domnii ceia cu fireturi... colo... sub turn.

AL DOILEA MOŞNEAG: Is mulţi? Vor veni la vreme? Peste o mie de ciobani, călări... Mai sunt şi alţii, pe jos. Aveţi grijă... cînd s'or auzi tropotele... Parte din cătane, sunt cu noi. Chiar ofiţerul Impăratului. Uitaţi-vă în fund, la porţi. Toţi Moţii care stau acolo, au puşti sub ţundre. Eu, mă voiu repezi la călău... Il voiu lua pe Horia... *(Se cutremură. Pleacă repede. Moşnegii, pe ascuns, îşi fac semnul crucii. Domnii se uită la ţărani, arătînd în urma lui Kendi, dîndu-se a înţelege că bănuesc ceva).*

AL DOILEA MOŞNEAG: Dacă nu vin? Dacă simt cătanele?

PRIMUL MOŞNEAG: Taci... Taci... *(se pipăe la şold, apoi dă sumanul puţin la o parte şi se zăreşte tocul greu al unui pistol).*

SCENA 3-a

Un ofiţer împărătesc.

OFIŢERUL *(urcînd repede, către ţărani)*: Am băgat de seamă că staţi cu spatele... Să priviţi... Mă auziţi? Că de nu...

PRIMUL DOMN: Aştia? Tot timpul au stat cu spatele... Trebue judecaţi şi traşi în pari...

PRIMUL MOŞNEAG: Ce te legi de noi, domnule? Cum să nu privim? Doară pentru asta ne-aţi adus...

OFIŢERUL *(către cătană)*: Măi cătană... Să stai la spatele lor. Cum întoarce unul capul..., îl spargi...

CĂTANA: Aşa voiu face...

OFIŢERUL: Măi ţărani... Acum moare împăratul vostru... Auziţi? Călăul pune zimţi şi piroane noi, pentru Horia... *(Jos printre larme, izbituri de ciocan. Domnii rîd, uitîndu-se în jos).*

AL DOILEA DOMN: Pune fier nou. Aşa... Aşa... Acum pare că-i gata...

(Strigătele „Horia... Horia..." nu mai contenesc).

OFIŢERUL *(coborînd, către cătană)*: Ai auzit? Să se uite...

CĂTANA: Să vă uitaţi, porci de valahi...

O VOCE *(jos, tare)*: Acum vine la rînd Horia... Acum vine la rînd Horia pălmaş din Albac, zis altfel şi Ursu Nicula... *(Larmă „Horia", „Horia". Domnii din turn agită pumnii, răcnesc cu spume la gură).*

PRIMUL MOŞNEAG: Uitaţi-vă... Horia a ridicat fruntea...

AL DOILEA MOŞNEAG: Cît de repede urcă spre cazna... *(îşi acoperă scurt, ochii).*

GLASUL LUI HORIA *(cutremurător)*: Eu Horia din Albac... oameni buni... mor pentru pămînt şi dreptate...

DOMNII: Ucigaş... Ucigaş... *(In capul treptelor se ivesc cătane, arătînd spre ţărani. Cătana cea veche pleacă).*

PRIMUL MOŞNEAG: Cătanele...

AL DOILEA: Taci... Sunt cu noi...

GLASUL LUI HORIA: Eu mor pentru pămînt şi dreptate, oameni buni... dar are să se ridice în locul meu... alt răsculat... *(Strigătele domnilor îi acopăr vocea).*

GLASUL LUI HORIA: Are să vie din nou pe capul domnilor... venin şi cutremurare...

DOMNII: Ucigaş... Ucigaş... Să înceapă caznele...

PRIMUL DOMN: Pînă-l desbracă pe hoţ şi-i leagă curelele... Nu s'ar putea să-l sdrobească aşa îmbrăcat?

AL DOILEA DOMN: Se cunoaşte că n'ai mai văzut cazne... *(iluminat)*: Inţelegi? toţi muşchii, toate părticelele trupului, trebue să fie strînse bine, să nu se poate mişca... Toată durerea să se îngrămădească în trupul osînditului. Asta-i arta...

O VOCE *(jos)*: Grăbeşte-te, călău...

AL DOILEA DOMN: Uite: acum îi strînge pieptul... Ah... aşa... *(se strîmbă la faţă).* Mînile trebue să fie legate strînse... în lungul trupului... să nu se poată sbate...

PRIMUL DOMN: Uite cît de încet umblă ajutoarele călăului... *(strigă)*: „Hei... hei"... *(Larma creşte, coboară).*

UN STRIGĂT: Să-l chinuiţi mai mult...

ALTE STRIGĂTE: Mai mult... Mai mult...

PRIMUL DOMN: Fiecare părticică de trup...

AL DOILEA DOMN: Intîi fluierele picioarelor... *(Ţăranii îi privesc chiorîş).*

PRIMUL DOMN: Dracul să-l ia de călău... De ce nu-i umblă mînile mai repede?

AL DOILEA DOMN: Asta-i porcărie... A plesnit o curea? Să fie înlocuit călăul...

PRIMUL MOŞNEAG *(încet)*: Ca să-i iei tu locul...

AL DOILEA MOŞNEAG: Oare Horia ştie?

PRIMUL MOŞNEAG: Nu... nu... Dacă nu izbutim?

AL DOILEA MOŞNEAG: Şi să nu crezi în semnele cerului... Parcă anume se rup curelele călăului. *(Deodată, afin-*

tind urechea spre Răsărit): Ia 'n auzi... *(Toți se pipăie la șold, ascultind).*

CĂTANA 1-a *(stînd jos pe trepte, astfel că se vede numai pe jumătate):* Domnilor li-i frică de țărani...

CĂTANA 2-a: N'ai văzut ce-au făcut țăranii?

CĂTANA 1-a: Dar noi nu suntem tot țărani? Acum ne dă de mîncare înălțatul împărat. Dar cînd s'o sfîrși veleatul, nu ne 'ntoarcem acasă spre crăpare de foame ca țărani ce suntem? *(Uitîndu-se cu băgare de seamă spre domni):* Eu, măi oameni, dacă n'aș fi fost la cătănie cînd s'au sculat munții...

CĂTANA 3-a *(cu chip de ungur):* Ce-ai fi făcut? *(Intre țărani, schimb de priviri, îngrijorare. Jos, strigăte minioase: „Să-l lege odată..." Domnii din turn fac semne de dispreț, apoi izbucnesc în răcnete:* „O să ne plîngem... Cîrpaciu... Cîrpaciu... Inlocuiți călăul..."

PRIMUL DOMN: Ne-a auzit... Uite-l cum se uită la noi...

AL DOILEA DOMN: Parcă-i o flacără... așa-i de roșu la straie...

CĂTANA 1-a: Ce-aș fi făcut? Parcă tu nu știi? Ce-i dacă ești ungur? La suferință și crîșcare din dinți, una suntem...

CĂTANA 3-a: Taci. Așa-i. Și unguri de-ai noștri au pornit cot la cot cu vlahii, la răscoală...

CĂTANA 2-a: Și ce-au făcut cu asta? Veniți să priviți cum îl pregătesc pe Horia... Ați auzit răcnetele lui Cloșca? Mulți domni au ucis ei...

CĂTANA 1-a: Dar domnii, cîți de-ai noștri ucid, de ani și ani, fără să-i judece nimeni? Mie, măi frați, să nu-mi spuneți... *(Cătana a doua se ridică și se duce la marginea clopotniței, se uită în jos. Țăranii tresar, apoi se liniștesc).*

CĂTANA 2-a *(speriat, tremurînd, se întoarce la locul lui):* Cît îi de crîncen... colo jos...

AL DOILEA DOMN *(frecîndu-și mînile):* In sfîrșit...

PRIMUL DOMN: Fără cruțare, călău... *(Se face o tăcere mare, adîncă. S'aude o voce sguduitoare:* „Horia... Dumnezeu să te ierte..." *Un plîns).*

GLASURI: Cîinele... Cîinele...

ALTE GLASURI: Fără milă... Flu'erele picioarelor...

PRIMUL DOMN: Așa... Călău... Ridică roata... Sus... *(speriat):* Ce dracul are? *(Jos rumoare).* De ce s'au întors cătanele? In cine vor să tragă?

AL DOILEA DOMN *(privind speriat spre țărani):* S'aud călăreți... *(Se pregătește să fugă. Cătanele sar dela locul lor și vin la marginea turnului cu puștile întinse. Departe, împușcături. Răcnete, nechez aprig de cai, în galop. Țăranii stau cu mîinile sub sumane, gata să scoată pistoalele. Domnii se pitesc înspăimîntați. Unii s'ascund pe după clopote).*

PRIMUL DOMN: Vin ciobanii să-l scape... Au intrat pe sub turn... *(sgomot mare de luptă).* Osteanul străin care a fost aici cu o fată... Il vezi? Se bate... să-și facă loc spre Horia... Așa... Așa... Țăranii dau înapoi...

CĂTANA 1-a: Ochiți bine... Și noi tragem în domni... *(Jos, larmă de bătălie crîncenă...).*

ȚĂRANII: Dumnezeule... Inainte... Inainte...

PRIMUL MOȘNEAG: Ah... *(se sprijină de margine, gata să cadă).* Căpitanul Kendi a căzut... Ii mai trebuia un pas... pînă la Horia...

CĂTANA 1-a: Căpitanul străin a căzut...

CĂTANA 2-a: Țăranii călări fug...

PRIMUL MOȘNEAG: Totu-i pierdut... Pierdut... *(Sgomotul luptei, tot mai departe spre Răsărit. Pornește un vînt rău. Prinde a se întuneca. Vin nori negri. Cătanele se retrag la locurile lor).*

CĂTANA 1-a *(către țărani):* Dacă întreabă cineva... noi am tras... *(Jos, trîmbițele, tobele).*

SCENA 4-a

Urcă, grăbit, ofițerul.

OFIȚERUL: Care-a tras din turn? Care?

CĂTANELE: Noi... Noi...

OFIȚERUL: S'au văzut pistoale în mîinile țăranilor.

CĂTANA 1-a: Nu... Nu... Noi am tras... Am stat lîngă ei...

OFIȚERUL: Băgați de seamă... Căpetenia călăreților a fost ucisă... *(Urcă din nou domni mai mulți, vorbind tare, gesticulînd).*

UN DOMN: Va afla și Impăratul de încercarea asta...

ALT DOMN: Cîtă îndrăsneală...

PRIMUL DOMN: Să cerem în gura mare, toți, să-l chinuiască și mai tare pe Horia...

TOȚI: Chinuiri mai mari... Chinuiri mai mari... Vom spune Impăratului...

PRIMUL DOMN *(tare):* Ce fel de căpetenie are cetatea Bălgradului, că intră hoții călări?

TOȚI *(răcnind):* Jos maiorul Ortmaier... Jos maiorul Ortmaier... Jos contele Jancovici...

SCENA 5-a

Urcă Trifu.

(Răsună trîmbițele, să se facă tăcere. Răcnetele, jos, continuă: „Jos Ortamaier... Jos Jancovici...". Domnii din turn răcnesc și ei. Cătanele coboară în grabă. Apare capul lui Trifu, uitîndu-se speriat, în urmă. Apoi urcă repede, în vîrful picioarelor, furișîndu-se pe după clopote. Se face tăcere. Pe trepte,

urcînd, s'aude bocănitul piciorului de lemn al Ologului. Trifu alb la faţă, pîndeşte în urmă. Ţăranii stau îngrămădiţi umăr în umăr, privind chiorîş într'o parte).

SCENA 6-a

Urcă Ologul.

(Se opreşte în capul scărilor, uitîndu-se ţintă la Trifu. Rîde fioros).

VOCEA CALAULUI *(jos)*: Horia... Moartea ta începe...

TRIFU *(către Olga)*: Ce vrei? *(strigăte*: „Horia... Horia...").

OLOGUL *(încet)*: Şarpe... Nu ştii? Uite... *(cu mîna sănătoasă scoate cuţitul din buzunar şi rîde, punîndu-l la loc repede)*: Du-te... Uită-te cum moare Horia... Eu te aştept. *(Trifu clănţăneşte din dinţi, galben)*.

OLOGUL: Du-te şi te uită... *(Trifu se îndoaie astfel ca şi cum l-ar fi străpuns un cuţit şi se sprijină de marginea turnului, uitîndu-se c'un singur ochiu înapoi, spre Ologul care stă drept, privindu-l. Tăcere. Izbitura de roată. Răcnetul groaznic al lui Horia. Ţăranii se cutremură. Domnii răcnesc „Aşa... Aşa. Bravo, călău..." A doua izbitură)*.

GLASUL CALAULUI *(solemn, după o clipă)*: Acest om este mort... *Trîmbiţele răsună prelung. Bat tobele. Se produce un val de indignare. Domnii răcnesc plecîndu-se în jos peste marginea turnului)*.

DOMNII: Aşa repede? Aşa repede?

(Ologul are o cutremurare. Scoate cuţitul şi merge drept către Trifu care se întoarce şi se sprijină cu mînile de marginea turnului. Holbat, scoate un răcnet şi înainte ca Ologul să-l lovească, el cade peste margine. Ologul, cu cuţitul ridicat, rămîne aşa o clipă după care svîrle cuţitul şi se uită în adînc, rîzînd în hohote).

DOMNII *(continuînd răcnetele)*: Ne vom plînge Impăratului... Trebuia chinuit mai mult... Jos Ortmaier... Jos Jancovici... *Jos, aceleaşi răcnete)*.

DOMNII *(întorcîndu-se spre ţărani)*: Ucigaşilor... Mai vreţi pămînt? *(Răcnetele, jos, continuă)*.

ŢARANII: Pămînt? Mai vrem... Totdeauna o să vrem... Noi îl muncim... Al nostru este pămîntul...

PRIMUL DOMN: Mai vreţi pămînt şi-acum?

PRIMUL MOŞNEAG: Vrem... Ce, dacă ni l-aţi omorît pe Horia? Dac'a murit el, am rămas noi... Fiecare ţăran va deveni un Horia... Vrem să ne daţi pămîntul... Mîine, are să se ridice alt răsculat, un alt Horia... să vă ardă de vii...

AL DOILEA DOMN: Cum îndrăzneşti spurcăciune?

PRIMUL MOŞNEAG: Spurcăciuni sunteţi voi... Va veni ca vremea... Şi-o să ne luăm pămîntul înapoi...

DOMNII *(apropiindu-se cu pumnii strînşi)*: Cum îndrăsniţi?

OLOGUL *(apucă funiile clopotelor. Ţăranii se îndreaptă spre domni, dîrji. Jos, împuşcături, vacarm. Soldaţi cu săngi urcă în turn, în fugă. Ologul răcnind)*: Să sunăm clopotele după Horia... Pentru focurile de mîine... Aprindeţi focurile... *(Răsună clopotele, trase şi de alţi ţărani, în timp ce o vijelie neagră cu ţiuituri şi fulgi mari s'abate asupra turnurilor. In timp ce se lasă cortina, încet, s'aud buciume, chiote, sgomot de bătălie. Strigătul*: „Vrem pămînt", „Aprindeţi focurile..." „Focurile...", *cît şi larma puternică a clopotelor s'aude pînă la căderea cortinei)*.

MAGDA ISANOS şi EUSEBIU CAMILAR

LUMEA SPUNE C'AI MURIT...

Tată,
Lumea 'ntreagă spune c'ai murit...
Știu și eu că trupul tău trudit
A fost așezat lîngă biserică 'ntr'o groapă,
Unde, cu-adevărat, se odihnește
La umbra unei cruci de stejar;
Cu toate-acestea, urmele mersului tău
Pretutindeni răsar...

Iată-le 'n iarbă, iată-le 'n drumul
Pornit peste dealuri și munți;
In inima mea toate urmele bat,
Și astăzi, în preajma aceluiași sat
Aud cum te-ai dus și cum vii cu pașii mărunți...

Și tu te-ai sbătut, ca apa de maluri,
S'aduni și cerul, cît e de mare,
In ochii tăi lacomi de soare:
Ai avut un Dumnezeu și-o credință
Și-ai suferit pentru pîinea cea spre ființă...

Ca un puiu de pom lîngă tine-am crescut
Nici mai bun, nici mai rău;
Bucuriile și durerile din trecut
Toate mi-au înflorit în suflet,
Ca buruienile pe mormîntul tău...

Cînd mă uit în oglindă
Privirea ta cu sclipiri de oțel
Vine din depărtare să mă cuprindă:
Sînt ochii tăi, în orbite adînci,
Cioplîți din cremene,
Anume făcuți ca să-mi semene...

Cine spune, tată, c'ai murit?
Tu ești lîngă mine,
Haide, îndeamnă-mi avîntul
Să cutreier cu tine pămîntul,
Minunile lumii nu s'au isprăvit!...

G. BARGAUANU

VALOARE ȘI NECESITATE IN ETICA NOUĂ [1]

INTRODUCERE.

Etica filosofică a culturii burgheze individualiste este etica valorilor (Wertethik). Pînă la criza contemporană istorică, — actualizată prin al doilea războiu mondial, oamenii încă se mai puteau iluziona că trăirea valorilor se poate realiza ca un fenomen izolat în sfera trăirilor subiective, neatinsă de frămîntările sociale și politice. Evenimentele brutale din ultimii ani, deslănțuite de fascismul agresiv, au sguduit și pe oamenii cei mai puțin lucizi și i-au făcut să „trăiască", — dacă nu să „înțeleagă", că vechea concepție despre „om și valori" trebue radical transformată, în acord cu prefacerile fundamentale istorice. Fiind disciplina filosofică cea mai apropiată de vieață, oglindind însăși antinomiile vii ale vieții sufletești și ale raporturilor sociale, „etica nouă" trebue să fie cea dintîi, care să reflecte omul nou și vieața nouă, cu țelurile, dificultățile, contradicțiile și exigențele ei. Pornind dela faptul fundamental al crizei istorice actuale, etica nouă va trebui să reflecte *situația* specifică, istoric determinată, a omului nou: năzuind spre valori, ca orice etos din toate timpurile, etosul actual trebue *simultan* să lupte pentru cucerirea drepturilor și satisfacerea desideratelor de ordin material și moral. Năzuind spre valori, omul actual trebue să realizeze „Necesitatea".

„Etica nouă" filosofică, dacă nu vrea să rătăcească în regiuni aeriene, trebue deci să pornească dela situația concretă istorică a omului actual. Și deoarece situația aceasta este o situație antinomică, deoarece se prezintă ca un conflict (dar și ca o sinteză) între valori și „necesitate istorică", etica nouă va trebui să fie clădită dialectic și să oglindească, în toate aspectele, raportul fundamental dialectic dintre valoare și necesitate.

In filosofia sfîrșitului veacului XIX și începutul veacu-

[1] Fragment din „Etica nouă", în curs de preparație.

lui nostru, „filosofia valorilor" a exprimat una din tendințele caracteristice ale culturii burgheze individualiste. Trăsăturile ei fundamentale erau: 1) *valoarea* înțeleasă ca un concept suprem și *unic; 2) necesitatea* (nevoile materiale, morale, politice sau condiționarea biopsihică a etosului) n'aveau nicio importanță în problematica etică. Cînd au polemizat cu „filosofia vieții" (vitalismul de specie nietzscheană) filosofii valorilor (Rickert, Bauch, etc.) lipsiți de viziunea materialist istorică, s'au dovedit inapți să cuprindă sfera noțiunii „necesitate", în dublul ei sens psihologic (subiectiv) și istoric (obiectiv). Critica vitalismului trăda incapacitatea de a recunoaște, în fața valorii, conceptul antinomic, dialectic, al necesității. Prin felul lor de a gîndi, filosofia valorilor (școala neokantiană badică), dar și etica fenomenologică a valorilor (Max Scheler, Nicolai Hartman) reflectau atitudinea individualistă a etosului față de valori: fenomenul etic s'ar reduce numai la un raport între *om* și *valori*, ca un fel de punte înălțată deasupra fluxului vieții istorice. Filosofia valorilor (școala badică și idealiștii răzleți) au ignorat atît sensul obiectiv (istoric) cît și cel subiectiv (psihologic) al fenomenului „Necesității".

Etica fenomenologică a valorilor (Max Scheler și Nicolai Hartmann), fără să continue etica nietzscheiană în sensul ei „criticist" („Morala ca problemă": ideea limitelor umane, raportul dintre valori, imperativ și structura umană; critica imperativului care vine în conflict cu „posibilul" uman, etc.), — a menținut totuși un fir de continuitate. Scheler și Hartman au realizat un alt sens, o altă condiție fundamentală a gîndirii etice: ideea unei *etici concrete*, care să reflecte etosul viu al individului real, prin descrierea nuanțată a trăirilor, sentimentelor și actelor etice.

Etica fenomenologică a rupt puntea de reîntoarcere la intelectualism și formalism etic, pornind chiar dela o polemică împotriva eticei kantiene (Max Scheler, „Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik", 3-te Auflage, 1927). Dar etica fenomenologică, deși reprezintă un pas înainte spre realizarea idealului unei etici concrete, dovedește mari lipsuri. Metoda fenomenologică este o metodă care „izolează" și „fixează" momentele fenomenului etic, alterînd caracterul dialectic al vieții etice, care-i devenire și împletire de contradicții atît pe plan subiectiv (vieața interioară"), cît și pe plan obiectiv („conflictele sociale").

In al doilea rînd, etica fenomenologică a valorilor n'a sesizat și nu și-a pus problema condiționării istorice a valorilor și a integrării lor în complexul vieții istorice, sociale, etc. Cu alte cuvinte, nu s'a întrebat dacă nu cumva „Valoarea" este determinată de „Necesitatea istorică" și care sunt variatele aspecte ale raportului dialectic dintre „Valoare" și „Necesitate".

Ca un efect al lipsei simțului istoric, etica valorilor nu și-a putut da seama care sunt rădăcinile economice, sociale și spirituale ale *propriei poziții*, cît și ale celorlalte doctrine și atitudini etice, înregistrate în istoria moralei.

Nietzsche și Dostoievski, Scheler și Hartmann au contribuit hotărîtor la crearea unei etici concrete, oglindind teoretic aspectele variate ale vieții etosului. Prin acești gînditori, etica a devenit vie, concretă, realistă, lucidă, izbutind să frîngă direcția raționalistă, schematică și falsă pe care tindea să i-o imprime „etica filosofică". Deși dovedea mai totdeauna meșteșugul gîndirii sistematice, al ordonării și clarificării conceptelor, etica filosofică propriu zisă, nu manifesta decît incapacitatea tipului filosofic abstract, de a trăi și de a lumina trăirea etică, angrenarea în conflicte și experiențe, setea de acțiune și risc, dorul de înnoire și răsturnare, de cunoaștere și de prefacere a oamenilor. In istoria eticei, raționalismul sec, idealismul și formalismul înstrăinat de vieață se dovedesc lipsuri, nu ale unuia sau cîtorva filosofi, ci dificiențe originare ale „tipului filosofic". Frontul solidar și adeziunea unanimă a majorității savanților și filosofilor întru glorificarea eticei kantiene, au exprimat totdeauna un aliaj specific de ipocrizie de clasă și încleștare solemnă în tiparul deficiențelor „tipului teoretic".

Reprezentînd grade diverse ale libertății de expunere a tipului viu etic, Dostoievski și Nietzsche, Scheler și N. Hartmann au realizat o adîncă și minuțioasă explorare a vieții interioare a omului modern. Insă, fiind numai purtători de cuvînt ai individualismului burghez din veacul XIX și XX, toți acești gînditori, fie „revoluționari" ca Nietzsche, fie lunecînd spre idealism catolic (Scheler), au rămas cu totul străini de două fapte esențiale ale epocii lor: 1) conturarea, din ce în ce mai decisă, a unei clase muncitorești care își rostește dreptul la vieață; 2) ideea marxistă a interpretării materialist dialectice a valorilor etice.

Primul „fapt" este un fenomen de resonanță epocală pentru istoria și omul contemporan. Al doilea fapt, — interpretarea materialist dialectică a fenomenelor etice, devine central pentru „etica nouă" și pentru o istorie autentică a eticei din toate timpurile și locurile.

O nouă etică teoretică nu mai poate porni decît dela dezideratul realizării de sine a umanității, dela ceea ce Marx și Engels numeau „negarea inumanității" (a stării inumane în care trăiesc oamenii. Fiindcă dezideratul acesta reflectă totalitatea nevoilor materiale, morale și spirituale ale masei, etica nouă trebue să urmărească tema centrală a „Necesității". Deși nevoile și dorințele acestea sunt ale fiecărui individ în parte, ele nu pot fi realizate decît prin efortul colectiv pe plan politic și social. In acest sens, vom vorbi despre „Nece-

sitatea etică" *obiectivă*, fiindcă ea nu se poate realiza decît pe planul *obiectiv* al vieții istorice politice și sociale la care fiecare individ „participă". Fenomenul etic se desfășoară însă și pe planul subiectiv al vieții sufletești individuale. Efort și decizie, renunțare sau jertfă, lașitate sau eroism, egoism sau dăruire de sine, sunt fenomene etice subiective. Etica individualistă a veacului XIX și XX a insistat numai asupra acestui plan subiectiv al vieții etice individuale. Iar etica valorilor a centrat toate fenomenele etice subiective în jurul valorilor. O etică dialectică, năzuind să cuprindă totalitatea momentelor fenomenului etic, se va apleca cu egală atenție asupra tuturor factorilor, tuturor aspectelor fenomenului etic. De aceea vom încerca să valorificăm cercetările și rezultatele eticei și psihologiei moderne, păstrînd însă rezerva critică față de poziția individualistă (idealism, amoralism sau axiologism) care colorează mai totdeauna teoriile și concluziile unui Nietzsche, Scheler sau N. Hartmann.

Etica noastră este etica crizei istorice, în care se decide soarta maselor. O etică intr'adevăr nouă trebue să aibă drept temă centrală dialectică, trăirea crizei istorice împletită cu simțul veșnic viu al valorilor. A trăi „Necesitatea" istorică și a participa la frămîntările colective, nu înseamnă de loc o uitare a valorilor. Intelectualii fasciști au vrut să insinueze că ideologia marxistă este anticulturală, fiindcă se rotește în jurul chestiunilor „vulgare" ale pîinii, muncii și libertății. Și printre gînditorii idealiști burghezi, mulți au avut slăbiciunea să-și întoarcă fața cu desgust dela „materialismul" marxist, lipsit de atracție „spirituală". Această hiperdelicatețǎ ideologică a dovedit inaptitudinea trăirii concrete a istoriei, lipsă de vlagă etică și spirituală, incapacitatea trăirii și înțelegerii valorilor actuale. O etică a crizei nu se poate manifesta și înțelege decît dialectic, fiindcă însuși criza este un fenomen evident dialectic. Etica nouă este ca orice etică, un drum spre valori, dar omul nou trebue să-și facă drum spre valori, prin realizarea Necesității istorice, prin participarea la cucerirea existenței istorice a marei masse. Gîndirea nedialectică, pe care Engels o numea „metafizică", nu poate concepe că realizarea valorilor trebue să străbată obstacolul Necesității. Materialismul istoric însă, a anunțat încă de acum un veac, tema dialectică a realizării valorii prin necesitate.

Prin tema dialectică a „negării inumanității (Negation der Unmenschlichkeit), Marx și Engels descopereau și formulau prima oară în chip dialectic, problema etică a „celor mulți". In timp ce hegelianul „de stînga" Bruno Bauer proclamă necesitatea unei morale spiritualiste aristocratice, Marx și Engels descopereau adevăratul țel etic al lumii de azi. Pe cînd Bruno Bauer și alții duceau idealismul hegelian la consecințe subiectiviste și reacționare, afirmînd că massa ar fi un obstacol în calea realizării spiritului în istorie, Marx și Engels rezolvau în chip dialectic problema umanismului — am spune „problema etică a valorilor". Căci pînă la formularea teoretică a unei „probleme a valorilor", (la sfîrșitul veacului XIX prin neokantienii badici), „umanismul" simboliza varietatea de probleme axiologice și sfera tuturor valorilor.

In loc să pornească dela valori, în problema umanismului, Marx și Engels au plecat dela „Necesitate", dela planul existenței, dela *situația* concretă a omului care muncește. Trăind în mediul industrial și muncitoresc din Anglia, Engels a cunoscut în amănunt problemele clasei muncitoare. (Rezultatul direct a fost lucrarea „Situația clasei muncitoare în Anglia"). Iar Marx, pornind dela probleme filosofice și juridice, nu întîrzie să descopere ideia centrală a rolului practicei, al acțiunii care transformă sau realizează dialectic rezultatele gîndirii contemplative, ale teoriei. Ideia aceasta fundamentală de „praxis", de acționare asupra realității istorice, capătă o aplicare concretă în problema umanismului.

Muncitorimea este acea clasă, spun Marx și Engels, care se află actualmente într'o situație inumană. Clasa aceasta este împinsă dialectic la negarea situației inumane. Fenomenul acesta nu-i însă un proces cu sens limitat, care interesează numai o categorie socială. Insuși idealul umanismului nu se poate realiza decît prin proletariat, numai această clasă îl mai poate traduce într'o realitate istorică. Prin salvarea de sine, — am întregi gîndul lui Marx, proletariatul salvează simultan idealul culturii. Incă din prima lui scriere, „Critica filosofiei hegeliene a dreptului", Marx afirmă că filosofia își află în proletariat arma ei materială, iar proletariatul află în filosofie arma lui spirituală. Ceea ce înseamnă că pentru Marx, *realizarea Necesității cuprinde în ea surpriza și răsplata neașteptată a salvării și realizării valorilor*. Lupta actuală împotriva fascismului vine să confirme strălucit, printr'o exemplificare impunătoare, ideea marxistă implicată în tema „negării inumanității".

Țelul „*afirmării umanității*" implică două sfere: teoretică și practică. Cunoașterea este trezită de trăirea etică a situației inumane, iar setea de realizare etică este luminată și îndrumată prin cunoaștere.

Din punct de vedere teoretic, „afirmarea umanității" presupune depășirea erorilor, a tuturor concepțiilor (idealiste, spiritualiste sau mecaniciste) care „izolează" *un* moment din viață și din istorie, crezînd că pot afla „adevărul etern" în acest moment izolat (spirit, idee, individ, etc.). Din punct de vedere practic, afirmarea umanității semnifică depășirea contradicțiilor sociale prin acțiune.

„Enigma destinului", cum numea romanticul Carlyle problema etică a omului, nu poate fi rezolvată, după Marx și Engels, în sfera limitată a individului, ci prin forțele unite ale indivizilor (căci față de situația fără ieșire a proletariatului englez, Carlyle predica înduioșarea și așteptarea). Dar că realizarea Necesității obiective ar apare ca un act fără consecințe pentru vieața interioară a individului, aceasta este o eroare a gîndirii nedialectice. Marx, care se aplecase asupra fenomenului psihologic al „alienației"), — al înstrăinării conștiinței față de sine însăși, afirmă că prin schimbarea situației sociale, omul, fiecare în parte, își regăsește propriul lui „conținut uman". Deși aparent realizarea Necesității se petrece numai ca fapt obiectiv, impersonal, schimbarea aceasta obiectivă generează noile condiții, noul orizont al realizării subiective a valorilor. Viitorul umanității este și viitorul umanismului. Necesitatea și Valorile sunt țeluri care se condiționează reciproc, teza aceasta ne apare ca teză fundamentală a unei etici noi dialectici. Marx și Engels afirmau de acum un veac, că viitorul umanității și al umanismului se află în mîinile clasei muncitoare.

Etica nouă reflectă dezideratul realizării sau cuceririi Necesității. Omul nou știe că necesitatea este un drum spre valori, că este condiția imediată a fundării valorilor. In fața reacției fasciste, idealismul etic care ar nega fundarea valorilor prin realizarea necesității, ar fi un idealism primejdios din punct de vedere practic și absurd din punct de vedere teoretic. Marxismul ne-a indicat singurul chip de înțelegere justă a Necesității: sesizarea tuturor aspectelor și raporturilor dialectice, pe plan obiectiv (istoric) și subiectiv (psihologic, etic), în care poate intra fenomenul Necesității. Necesitatea, ca temă etică, devine sterilă, nesemnificativă atunci cînd este izolată în mod abstract din complexul viu al vieții etice și istorice. Concepția „abstractă" a necesității devine o armă în mîna tuturor celor care, din „evlavie" pentru valori, mustră și disprețuiesc tipul omului nou, fiindcă nu așteaptă ca lumea nouă să se nască dela sine, așa cum apar stelele, seara. In cazul acesta, a arăta că valorile etice și spirituale ale lumii de mîine depinde de lupta pentru cucerirea Necesității, devine o temă vitală și urgentă. Toți cei care trăiesc conștient criza actuală a istoriei și culturii, s'au grăbit să evidențieze, să lămurească și să lupte pentru larga difuzare a ideii salvării culturii prin lupta împotriva fascismului. Intr'o etică nouă teoretică, firește că orice temă, oricît de arzătoare, se cere analizată cu liniștea și migala tehnică, pe care o impune criteriul filosofici sistematice. Apoi: *tema necesității nu este numai o rădăcină a fenomenelor istorice, ci și a fenomenelor subiective (psihice, etice, biologice) și a interacțiunilor dintre toate aceste momente.*

In fragmentul de față, încercăm să arătăm lipsurile eticei

fenomenologice, care, prin viziunea ei idealistă și prin metoda ei nedialectică, a ignorat sau a lăsat în umbră anumite aspecte ale vieții etice *subiective*.

Aspecte care nu pot fi înțelese, fără introducerea conceptului de Necesitate.

SIMȚUL VALORII ȘI TRĂIREA NECESITĂȚII (PLANUL SUBIECTIV)

Etosul uman trăiește valorile prin dragoste și ură, afirmă analiza fenomenologică a simțului valorii. Raportul acesta de tensiune antinomică apare însă numai față de valori, așa cum afirmă etica valorilor? Sau fenomenul etic ne desvălue și o trăire complimentară simțului valorii, o trăire care are intențional un pol opus valorilor? Raportul dintre etos și valori este numai unul singur, un raport unic axiologic, o *tendință unică spre valori*, sau simplificarea și postularea acestui raport ca *unic* este datorită unei *teze poziționale determinată istoric*? Căci etica valorilor, deși fenomenologică și avînd pretenții de absolută obiectivitate, nu scapă legii universale a condiționării istorice. Și deslegarea întrebărilor de mai sus, trebue să înceapă chiar din acest punct al scindării tezei sistematice, determinate istoric, de ceea ce-i valabil și evident prn analiza curată a faptelor. Trebue să deosebim în etica lui Scheler ceea ce-i cu adevărat fenomenologic, de tezele sistematice ale epocii lui. Hartmann a făcut o critică, a cîtorva teze scheleriene, însă nu din unghiul de vedere istoric. El n'a folosit acest unghiu de critică și interpretare istorică, deoarece el însuși era prins în „epoca valorilor" și nu o putea depăși, așa cum putem noi astăzi. Hartmann a evidențiat însă caracterul sistematic speculativ al „personalismului metafizic" schelerian, și al altor teze secundare (fundarea bunurilor pe valori, criteriile înălțimii valorilor, etc.). Judecată prin prisma interpretării materialiste istorice, etica lui Scheler și Hartmann exprimă, sau mai bine zis, este chiar cîntecul de lebădă al culturii burgheze, care s'a născut și trăit sub semnul *unic* al valorii. Pe lîngă acest motiv, care ne explică tonalitatea ei generală axiologică, etica lui Scheler este clădită pe cîteva leit motive idealiste creștine, printre care cel mai larg și insistent folosit este acel al dragostei (ordo amoris). De sigur că în acest concept fundamental schelerian, trebue deosebit ceea ce se fundează pe analiza fenomenologică a fenomenului simpatiei, de ceea ce se datorează idealismului catolic. „Oricum, dragostea are în etica lui Scheler o importanță „sistematică" și se bucură de favoarea nemotivată a autorului. Etosul uman, ne apare în perspectiva dragostei, ca nimbat de cele mai înalte valori personale. Etosul uman se scaldă în această dragoste univer-

sală prin care cunoaște și trăiește valorile. In sfîrșit etosul uman nu cunoaște decît dragostea și ura față de valori.

Perspectiva aceasta, incompletă și de aceea falsă, nu reprezintă decît *una* din *atitudinile posibile* ale etosului. Mai intîi: etosul nu-i îndreptat numai spre valori, ci cunoaște și *trăirea Necesităţii.* Al doilea: trăirea Necesităţii nu semnifică dragoste față de univers, ci dimpotrivă reprezintă *ura sau conflictul,* ca efect al *opoziției și rezistenței existenței* față de etos și setea lui de realizare.

Chiar dacă sentimentul sau atitudinea „simpatică" ar fi unică și dominantă în etosul uman, dacă ea ar fi originar unică, ceea ce contrazice însă fenomenul fundamental al conflictului existențial dintre eu și lume, experiențele multiple care se grupează în trăirea rezistenței realităţii străine eului, adaugă simpatiei sau ar echilibra-o sau ar tempera-o printr'o atitudine contrarie, în care s'ar afirma eul cu noua lui trăire și experiență a existenței. Dacă pornim numai dela sentimentul de simpatie ca „dat" unic al etosului uman, putem construi oricînd o etică simpatetică, idealistă, din care lipsește însă tot ceea ce-i antinomic, tot ceea ce-i determinat de structura și situația umană, tot ceea ce reflectează pe plan etic condiția umană. Ce sens mai are atunci să vorbim despre „etos", cînd uităm că etosul n'are sens decît ca expresie etică a datului antropologic? Nu există decît etosul uman ca fenomen real, și el trebue considerat în ansamblul elementelor lui procesuale și antinomice, fără să fie supuse în prealabil unei „alegeri" sistematice.

Etosul schelerian este însă un *etos „ideiat" în perspectiva personalismului axiologic,* un etos din ale cărui straturi emoționale lipsesc trăiri fundamentale umane. Caracteristic pentru etica fenomenologică este caracterul ei nedialectic. Fenomenologul nu vede totalitatea eterogenă a momentelor din fenomenul etic: moment biologic, psihologic, etic, subiectiv și obiectiv, axiologic și istoric, conflicte și sinteze. Etica fenomenologică nu vede bine decît simțul valorii, personalitatea și valorile; celelalte momente, egal de importante, îi apar secundare sau le ignoră complet. In analiza vieții etice (subiective), etica fenomenologică refuză să se oprească asupra condiționării materiale (biologice) pe care o relevă vieața sufletească. Psihologia lui Adler sau Kretschmer, Janet sau Dwelshauvers au evidențiat maxim condiționarea materială a vieții sufletești, din variate puncte de vedere. O etică dialectică trebue să se sprijine pe analiza unui etos înțeles în ansamblul condiționărilor și interacțiunilor pe care le suferă și pe care le determină.

Etica valorilor pornește dela un raport unic între etos și valoare. Dar față de realitate ca atare, în ce raporturi se află etosul? Poate omul trăi numai tendințe spre valori, fără să

se izbească de o sumă de trăiri *deosebite* sau *opuse* trăirii valorilor?

Există o trăire originară, în care n'avem nici valoare, nici nonvaloarea, nici „binele", nici „răul". Este trăirea unui sentiment provocat de stări, situații, raporturi reale, care principial ne sunt *etic indiferente,* dar care la un moment dat capătă un relief hotăritor pentru vieața noastră etică. In orientarea noastră spre valori, oricare din fazele vieții etice (intenția, propunerea scopului, alegerea mijloacelor, acționarea ca atare), se desfășoară într'un mediu, — psihic sau extern, — care oricînd poate împiedeca sau opri realizarea valorilor. In trăirea orientării și tensiunii etice spre valori, avem viziunea și trăirea bruscă a mediului opac care se interpune între intenția etică și realizarea valorilor. Simțul valorilor are firește o proprie dialectică interioară, o tensiune între *atracție* față de valori și *repulsie* față de nonvalori. Dar în cadrul trăirii totale etice, *simțul valorii se reliefează pe un fundal al Necesităţii.* Trăim
intens această alternare sau pendulare între simțul valorii și
Necesitate, — atunci cînd trăirea valorii apare și dispare ca
un miraj, cînd piedecile, greutățile, obstacolele de tot felul ne
stăvilesc drumul spre valori, ne întîrzie în atingerea lor, ne
irită prin materialitatea și non-sensul lor. Căci în lumea neutrală a obiectelor, conștiința valorii alege și desemnează pasionat dintre ele, pe cele care se pot acorda scopului nostru: despărțim axiologic lumea obiectelor indiferente în lucruri cu
adevărat „indiferente" și celelalte, care primesc semnul funcționării axiologice, cele pe care le ridicăm la rangul de „mijloace". „Drumul spre valori" este axa care desparte axiologic
„mijloacele" de lucrurile nesemnificative, pur indiferente,
moarte pentru noi pînă 'n clipa în care vor prinde vieață,
atunci cînd atenția noastră axiologică le va decerne și lor
titlul de „mijloace". De abia atunci ele se însuflețesc pentru
noi și sunt cuprinse în raza interesului nostru etic. Foarte puține se bucură însă de această chemare tîrzie, căci simțul valorii le-a deosebit dela începutul înfiripării lui, din primele
clipe ale funcționării, în „mijloace" și „lucruri indiferente", —
mediu amorf care înconjură spațiul acțiunii etice. Totuși sunt
unele fâșii din acest mediu amorf care se bucură de o indiferență relativă, restul păstrînd pecetea indiferenței absolute.
Transformarea în „mijloace" o decide simțul „actual" al valorilor.

Sentimentul indiferenței este cu totul altceva decît trăirea
Necesităţii. Lucrurile, ba chiar și oamenii care alcătuesc mediul mai sus pomenit, ne sunt indiferenți și nu trezesc în noi
decît indiferență etică atît timp cît nu se află „în drumul valorilor", în calea realizării tendinței spre valori. De îndată ce
împrejurările le orinduesc, le dispun ca „inoportune", „plicticoase", „iritante", îndată ce hazardul ni le pune în cale, ele

își pierd caracterul neutral originar și capătă un accent afectiv. Dacă întîmplător consistența lucrurilor sau stărilor și situațiilor devine din ce în ce mai ireductibilă, dacă începem să simțim tot ceea ce-i „indisolubil", rezistent și vrăjmaș într'o situație dată, dacă această coherență întîmplătoare a unei situații oarecare devine obstacol permanent sau oprire brutală a energiei etosului, atunci avem *trăirea „Necesității ca pol sau fundal antinomic al simțului valorii* [1]). Atunci trăim intens ținta și obstacolul, sensul și non-sensul, Valoarea și Necesitatea. Psihologia structurii a evidențiat legea organizării faptelor emoționale prin contraste și tensiuni antinomice. In cazul trăirii Necesității, legea aceasta se bucură de o nouă și importantă confirmare. Simțul valorii este o trăire emoțională antinomică, dar care nu-i fundată pe trăirea anterioară a Necesității, — așa afirmă Scheler. Ne îndoim însă că ar exista vreun motiv care să îngădue ca trăirea valorii ca act emoțional, să facă excepție dela o lege psihică general valabilă, așa cum învață „psihologia structurii". După noi însă, etosul dispune în această tensiune antinomică a celor două trăiri, de unul din mijloacele energetice cele mai de seamă ale realizării etice.

2. — Trăirea necesității este cu totul deosebită de *stările sufletești* și de *sentimente*. Lucrurile, starea de lucruri, situația, etc. care se află la baza trăirii Necesității, nu determină trăirea aceasta decît în raport dialectic cu valorile, cu tendința spre valori, în sfîrșit cu un *element axiologic*. O ocupație anostă și obositoare pe care *trebue* să o îndeplinesc un timp mai îndelungat, îmi apare ca exemplu clasic al determinării trăirii Necesității. O accept și o trăiesc ca Necesitate pură, ca obstacol și întîrziere, ca rezistență și non-sens. Dacă întîmplător aceeași ocupație trebue să o îndeplinesc pentru un prieten bolnav, Necesitatea este obnubilată, starea de lucruri și situația intră sub zodia (sau „în cîmpul") valorii și al realizării etice. Necesitatea se transformă dialectic în contrariul ei.

Cînd trăim necesitatea, stările sufletești pot varia, se pot schimba: tristețea poate alterna cu veselia, plictiseala cu bună voia. Cunoaștem sentimentul vital și alte sentimente în capriciozitatea lor; ele nu se succed în vreo relație exiologică fixă, ele nu *corespund* adecuat trăirilor fundamentale *etice* ale Valorii și Necesității. In mijlocul unei activități rodnice, cauze organice sau treziri ale sentimentului inferiorității pot crea stări de neplăcere, devitalizare, deprimare. După cum cele mai anoste experiențe de activitate „în slujba Necesității", pot fi scăldate în sentimentul veșnic stimulant și inviorător care este sentimentul vital. Deși este obnubilată temporar și la suprafață de *stări sufletești variabile* și chiar opuse, trăirea Necesității rămîne ca un *fundal* etic sumbru, atît timp cît hazardul nu ne îngădue reluarea activității etice.

[1]) O serie întreagă de ilustrări ale trăirii Necesității, găsește oricine în amintirile încă proaspete, din anii grei petrecuți sub regimul fascist.

3. — Nu numai lumea exterioară ne poate trezi trăirea Necesității. Corpul și sufletul nostru, în multitatea elementelor lor inconștiente, se pot alia cu lumea exterioară, făcîndu-ne să simțim dureros de precis cît de singur și neputincios poate rămîne uneori etosul. Ceea ce ne scapă și se împotrivește voinței noastre, ceea ce se aliază din noi înșine complexului străin al determinismului lumii externe, cade în raza acum extinsă a Necesității. Suntem de multe ori mai nerăbdători față de noi înșine decît față de alții și față de situațiile vrăjmașe, căci această nerăbdare depinde de gradul obstacolului, de densitatea Necesității care se împotrivește valorii. Trăim așa dar Necesitatea și prin această *scindare* care are loc în propria noastră ființă, și care ne desparte de tendința axiologică. „Suntem" simultan simț al valorii dar și material amorf, care merge să se alăture mediului opac care ne înconjură și să ne închidă astfel într'un cerc de fier al Necesității. De data aceasta, idealistul care afirmă că lumea obiectivă este produsul eului, poate afla printr'o trăire adîncă și necruțătoare, cît de absurd și fals este idealismul. Căci prin această trăire a Necesității, eul are experiența decisivă a rezistenței existențiale, care pătrunde sau se naște în chiar miezul eului. Oricît ar fi de uzat și fatalist colorat cuvîntul „destin", el exprimă totuși *obiectivitatea* existențială, care lovind în adîncul ființei noastre, ne face să pierdem orice îndoială asupra fragilității și dependenței „subiectului" față de existență.

4. — Trebue mai întîi deosebită o *modalitate „activă" a trăirii Necesității*. Este acea care se naște din situațiile pe care le cunoaștem dinainte, pentru care suntem pregătiți mental și moral, pe care le considerăm sub unghiul generalității și inevitabilității lor. Obiectele și situațiile care trezesc această trăire „activă" încep dela limita unde sfîrșesc cele „indiferente". Un fenomen oarecare al naturii ne este indiferent atît timp cît nu intervine în vieața noastră. Dar chiar cînd ne dăm seama cît de posibilă și fundamentală pentru existența noastră și a valorilor poate fi intervenția unui fenomen natural — de ex. un cutremur, — deși nu mai ne este indiferent, el cade sub unghiul probabilităților și al inevitabilității. Probabilitatea lui nu crează obsesie decît în cazurile maladive (de ex. psihoze și șocuri în urma fenomenelor naturale). In cazurile obișnuite, echilibrul psihic rămîne neturburat, sau învinge repede turburările afective, le socotește ca posibile, le atenuiază însă complet efectul nociv, le îngădue ca simple imagini ale unei vagi întîmplări posibile. Ceea ce joacă un rol hotărîtor în aceste cazuri de trăire — cea mai palidă și inofensivă a Necesității — este *non-prezența* cauzelor trăirii. Căci activitatea

și echilibrul etic, care îngădue realizarea axiologică, prezintă caracterul pregnant al *prezentului*, al urgenței. Cu cît un eveniment sau o situație grea prevăzută se apropie, cu atît devine mai insuportabilă și cere etosului ca „întărirea" morală să creeze o crustă de indiferență, înainte de a avea loc evenimentul. Simțul valorii se ține într'o stare de încordare axiologică, de pregătire, de „gata de luptă"; etosul are deci imperioasă nevoie de *prezent* și de *libertarea orizontului acțiunii*. Necesitatea depărtată în viitor, nesigură sau probabilă și-a pierdut intensitatea aproape cum și-a pierdut-o Necesitatea trecută, cea care a rămas în urma noastră, cufundată în trecutul vieții noastre etice.

Accentul prezenței sau non-prezenței nu funcționează hotărîtor în mod autonom, ci sub semnul *calității* caracterului. Ceea ce atenuiază și decolorează maxim trăirea Necesității „probabile", este faptul negativ al non-atingerii complexului inferiorității sau dimpotrivă stimularea vitalității și a complexului superiorității. In faptul că prevedem, că știm, că socotim *noi* evenimentul ca probabil și îl așezăm într'un „loc" oarecare în vieața noastră, în această știință și previziune complexul superiorității află o „contra otravă", o forță liniștitoare și capabilă să decoloreze și să disolve norul sumbru al Necesității probabile. Existența acestei modalități active, analizată mai departe, duce direct la *relevarea unei valori: din tensiunea activă a etosului împotriva Necesității răsare dialectic grupul de valori ale forței, activității, luptei, etc.* Prin aceste valori etosul se relevă sieși, acceptă lupta împotriva obstacolelor, a primejdiei, a stăvilarelor de tot felul care îl înconjură în fiece clipă a vieții.

Deocamdată ne interesa numai prezentarea unei modalități „active" a trăirii Necesității, care este deosebită de modalitatea „pasivă". In aceasta din urmă, raportul de forțe favorabil etosului este variat răsturnat. Situațiile sunt uneori de așa natură, au atîta consistență și impenetrabilitate, încît nu îngădue etosului niciun punct de reazăm al activității, nicio fisură prin care să poată pătrunde disolvant energia umană. *Trăirea acestor situații în concretul, prezența, opacitatea și duritatea lor este trăirea autentică a Necesității ca modalitate pasivă.* Omul cel mai activ și îndrăsneț are prilejul să constate astfel rezistența și opoziția realității materiale sau spirituale, a lucrurilor și eului străin, a „stărilor de fapt", a complexelor de fapte și evenimente în înlănțuiri ce nu pot fi sfărîmate[1]. In această trăire a rezistenței și opoziției — în care ontologia critică află o revelație originală a existenței[2], etosul uman

[1]) Și valorile „străine" le putem trăi ca „Necesitate". Să ne gîndim la valorile religioase sau morale ale tradiției care se opune etosului viu.

[2]) Cf. N. Hartmann: „Zur Grundlegung der Ontologie".

cunoaște limitele propriilor forțe și trăiește acut distanța dintre posibil și valori. El experimentează și află acum nu non-valoarea, ci *non-sensul*. Necesitatea i se desvălue ca non-sens mai mult sau mai puțin amenințător pentru propriul sens al vieții etice. Energia care ar trebui să izbucnească și să se canalizeze spre sens și valori, se izbește neputincioasă de rezistența Necesității[1]).

Această trăire a inexorabilului, „a soartei neîndurătoare" a adus de timpuriu la formularea metafizică a ideii de „destin". In ea se exprimă naiv și cu accent teologic și antropomorfic, această trăire a Necesității, a forței copleșitoare care înconjură și amenință etosul uman. Necesitatea apare firesc ca o forță antropomorfizată. Necesitatea poate trezi umilința adîncă, desnădejdea neputinței, scormonește neputința condiției umane, mistue forțele cele mai bune și mai curate. De aceea Necesitatea capătă aspectul vrăjmaș, caracterul adînc ostil, pecetea neîndurării. Toate acestea sunt efectele firești ale experienței și *trăirii pasive a non-sensului*. Atunci cînd trăirea este temporară, cînd necesitatea ni se relevă ca non-sens în clipe rare, în momente spațiate, urmările ei sunt slabe și pot fi ușor uitate. Apoi: trăirea Necesității nu-i o stare finală, permanentă, decît în cazurile neurotice. Ca stare etică, ea depinde de jocul de interacțiuni și influențe pe care le determină întîmplările exterioare, capacitatea de cuprindere a etosului, tăria caracterului, supleța și vitalitatea individuală. Etosul poate, aproape oricînd, transforma Necesitatea în Valoare.

5. — In ambele modalități ale trăirii Necesității distingem însă trăsătura comună intențională, (obiectivă) care le deosebește net de stările și reacțiile sufletești. Modalitatea activă poate fi scăldată în „stări" pozitive, — bunăvoie, calm, încredere în sine, chiar bucurie. Iar cea pasivă poate fi iarăși scăldată în reacții afective variate, dela crispare și uimire mută, umilință și tristețe surdă, pînă la desnădejdea ca temeiu al inaceptării existențiale. Stările acestea care pot descrește sau care se pot intensifica, variază în jurul unei trăiri fundamentale a Necesității, care este comună ambelor modalități. Pe aceasta, dacă vrem să o traducem în termeni intelectuali iar nu afectivi, am putea să o traducem ca *revelația etică a determinismului*. Trăirea necesității este *trăirea etică a existenței în modul Necesității*. Căci este cu totul altceva să avem *conceptul* Necesității, ca mod al existenței, alături de modurile realității și posibilității, și altceva revelația bruscă a Necesității, conflictul etic, adînc și concret, între etos uman și determinism existențial. Altceva este cînd ne îndreptăm *curiozitatea* și mijloacele de *observație* și *investigație* asupra

[1]) E destul să ne gîndim la situația prizonierului care trebue să lucreze forțat sau la antifascistul trimis să lupte împotriva tovarășilor lui.

înlănţuirii cauzale a fenomenelor, asupra legii şi determinismului, în sfîrşit asupra *analizei modale, categoriale* a modului Necesităţii, şi altceva este *trăirea etică* a Necesităţii. Spre deosebire de varietatea sensurilor teoretice ale Necesităţii, trăirea Necesităţii este simplă şi unică. Înţelegerea Necesităţii este operaţie intelectuală, trăirea Necesităţii este fapt emoţional. Necesitatea ca mod ontologic ne apare ca o categorie — ca orice altă categorie ontologică; în trăirea ei etică, Necesitatea ni se impune ca un „Trebue!" care trezeşte încordare şi efort, victorie sau înfrîngere, vieaţă sau moarte etică.

Care este centrul comun, fundalul comun ontologic al ambelor categorii (ontologică şi etică) precum şi obiectul comun al ambelor modalităţi (pasivă şi activă)? In ambele există o trăire comună a unui „aşa este" şi a unui „nu poate fi altfel". Necesitatea este trăită ca „ceea ce nu poate fi schimbat", ceea ce nu suferă clătinare şi dislocare. Etosul uman n'are însă această trăire a Necesităţii ca o *trăire izolată şi definitivă* aşa cum nici simţul valorii nu-l trăieşte unic şi dominant. *Etosul uman cuprinde ambele trăiri ca trăiri originale, fundamentale, pe ambele le are şi le trăieşte nu ca atitudini izolate ci într'un raport de o organizare structurală, într'un raport de tensiune şi într'un raport de coherenţă şi alianţă dialectică.* In raportul de tensiune intră întreaga gamă de răspunsuri şi reacţii emoţionale faţă de datul Necesităţii. Dacă n'am avea un sentiment aprioric al valorii — aşa cum l-a evidenţiat etica fenomenologică, — atunci n'am avea faţă de necesitate o trăire etică esenţial diferită de cea intelectuală. Am trăi Necesitatea într'un sentiment de nepăsare, într'o atitudine de indiferenţă faţă de acel „aşa este" al existenţei: determinismul stringent, tăria nestrămutată, forţa masivă a Necesităţii ne-ar mira uşor, dar fără să ne mişte şi fără să trezească în noi vreun răspuns emoţional esenţial diferit de atitudinea intelectuală. N'am afla Necesităţii decît determinări teoretice, pure de orice infuziune afectivă. Simţul valorii există aprioric, însă el nu există ca trăire izolată care dispare atunci cînd apar alte trăiri şi atitudini emoţionale. *Impregnat de simţul valorii şi atitudine axiologică, etosul trăieşte Necesitatea ca non-sens.* Iar în contact cu trăirea Necesităţii, simţul valorii se reliefează ca tensiune străbătută de întreaga energie deslănţuită a etosului. Căci non-sensul nu apare ca mod obiectiv ontologic — aşa cum ne relevă categoria ontologică a Necesităţii, — non-sensul se înfăţişează ca primejduire a sensului etosului. Simţul valorii, în urgenţa şi forţa lui genuină, nu poate primi *Necesitatea ca existenţă, ci trăieşte existenţa ca Necesitate.* Scindarea în sens şi non-sens apare ca o consecinţă nemijlocită a tensiunii dintre cele două trăiri ale Valorii şi Necesităţii. Iar raportul de stimulare sau alianţă ne duce direct în miezul valorii etice a activităţii şi efortului.

Am pornit numai cu gîndul relevării şi evidenţierii unui fenomen opus simţului valorii, însă concluziile care se desprind după evidenţierea lui sunt cuprinzătoare şi hotărîtoare pentru înţelegerea etosului. Nu numai că etosul uman cunoaşte trăirea Necesităţii *alături* de simţul valorii, dar între cele două trăiri sau atitudini emoţionale ni s'a desvăluit un raport de tensiune şi un raport de stimulare dialectică. Şi nu numai atît: fenomenul trăirii Necesităţii, conexat celui al conflictului existenţial, schimbă fundamental viziunea idealistă, optimistă şi monist-axiologică a etosului uman, aşa cum ne-a înfăţişat-o etica valorilor. In universul etic nu se află numai etosul şi valorile; etosul cunoaşte un fundamental conflict cu existenţa şi Necesitatea. Omul nu este numai un demiurg, un creator de valori, a cărui singură grijă trebue să fie alegerea şi despărţirea valorilor în superioare şi inferioare. Etosul trăieşte, în toată adîncimea şi gravitatea lui, conflictul şi discrepanţa dintre existenţă şi valoare. Existenţa nu ne mai apare ca material suplu în care etosul modelează şi plăsmueşte valori, ea ne apare şi ca Necesitate, ca element haotic şi impenetrabil, ca non-sens şi destin vrăjmaş. Elanul spre valori este frînt şi cufundat în trăirea necesităţii, prin care trebue să străbatem prin efort, pentru a ajunge la lumina valorilor

Criza istorică a impus omului actual o variată trăire a Necesităţii. Ea a constituit, — şi încă mai constitue, — o verificare a tăriei şi capacităţii de cuprindere a etosului. Pentru oamenii prea rigizi sau prea fragili, acceptarea Necesităţii ca drum spre Valoare este o „probă dialectică" la care ei nu rezistă. Inacceptarea trăirii dialectice a Necesităţii şi valorii duce direct la o atitudine pesimistă, negativă, în faţa eticei crizei istorice. De aceea analizele de mai sus, ale trăirii Necesităţii, nu au decît rostul descriptiv al unor stări. Care nu sunt etic concludente, — nu sugerează niciun îndemn sau aprobare, fiindcă orice complacere în *trăire pasivă* a Necesităţii semnifică un răspuns negativ, steril, în problema etică a soluţionării crizei istorice. Dimpotrivă: într'o etică nouă, a omului nou, trăirea Necesităţii trebue să aibă numai sensul dialectic de a stimula setea de realizare a valorilor prin cucerirea Necesităţii istorice. Trăirea Necesităţii ca o complacere in „disperare", să i-o lăsăm lui Kierkegaard şi Şestov. Individualismul a aflat într'adevăr o „voluptate a suferinţei" pe care noi, astăzi nu o mai putem inregistra ca atitudine morală, decît în manualul de psihiatrie. Pentru omul nou, Necesitatea ca trăire subiectivă a conflictului cu non-sensul, trebue să fie numai stimularea întregei energii etice, pentru anularea dialectică a nonsensului în sens, a Necesităţii în Valoare.

C. IONESCU-GULIAN

TATAR-BUNAR

1.

Ci-că se pornise gîlceava pe-o miriște,
pentru un cocean de hotar,
în satul ăla pierdut în văgăuni, la Tatar-Bunar,
pentr'o svîrlitură de pămînt din „Crucea Mormîntelor",
dar cine poate ține seamă și stavilă cuvintelor
care s'aleargă, povestind, gîgîind
ca gînsacii,
ca iepurii în ogrăzile inimilor, și-ale satului, năvălind...
Tot satul se ridicase la vestea șuierată:
— „Auzi, boierul l-a fulgerat cu bicîușca peste obrazuri, odată,
pe nea Stan a' lui Floarea,
ăl de are casa, pitica, de din vale de „stejeri":
zicea că-l prinsese păscînd cu vita
pe cele ale d-sale boierești islazuri,
și-l răpusese, mai p'ormă, 'n bătaie;
îl umflase, îl podidise de sînge
ca pe-un porc negru, junghiat
la Ignat!
și-l frămîntase, îl călcase 'n picere:
„Na, maica anafurelor tale!" — îi zicea,
și tot așa,
cu alte sudalme îl ocăra, îl năpădea,
ca să nu mai îndrăsnească,
„mama lui de vagabond, de leneș, de bețiv, de tîlhar,
de „bolcevic":
să nu mai îndrăsnească să spună vreo vorbă,
nimic!

2.

Vestea asta,
ca o flacără se ducea
și ca o mînă, intr'alte mîini date,

tovărășește, frățește,
dela prima casă-a satului,
pînă la svîrlitura de pămînt din „Crucea Mormintelor"
se 'ntindea,
lungă mînă, bre! — neagră, bătătorită,
plină de noduri, de bătături, de așchii cărnoase;
unghiile erau unele lungi, altele retezate,
de loc aranjate ca ale boierului, frumoase;
da' se grăbea mîna asta a țăranilor să ajungă,
pe locul unde îl judecase boierul pe Stan a' lu' Floarea,
suduindu-l că are mîna lungă,
că intrase cu plugu' într'un cocean de hotar,
pe care ochii țîfnoși, ca de muște verzui,
ai boierului,
îl văzuse în catastihuri, pe hartă,
că era al lui, „de vreo trei ani, măcar",
cînd îl cîștigase
— svîrlitura mai avea în coadă f'o juma' de pogon —
dela tat-su lu' Florea,
care-i fusese dator cîștiul la niște bani
pe care-i împrumutase
mai acu' trei ani, d'atunci;
și cît se pusese boierul pă brînci,
nu voise, „oțul", să-i plătească a' datorie,
că zicea că au fost anii proști,
că i-a murit vaca și sărăcia de nevastă s'a bolnăvit,
uite-așa, din senin,
pe cînd coborîse în beciu, să tragă cu mațu' o garafă de vin,
într'o zi, ca o întristată și turbure turturea,
într'o zi cînd nu s'aștepta nimenea,
c'a dat grindina, înghețul
și cîte și mai cîte pacoste și nevoi,
că a avut parte de secete,
cînd avea nevoie de ploi,
de potopuri,
cînd avea nevoie de pămîntul ca 'n palme de uscat,
c'altfel s'ar fi scobit prin toate buzunările
și-ar fi dat
a' datorie
ce-și creștea dobînzile zi de zi,
ca scîrnăvia muștelor, lăsată pe hîrtie...
Dar el mințea și se apăra doar așa,
și căuta pe boier să-l oblojească 'n minciuni,
să-l vrăjească,
să amîne și să nu plătească,
pielea dracului, hoțomanul!
Ei, dar socotelile boierești,

contabilicești,
nu-s ca alea hoțești, țărănești,
pentru v'o mie de lei —
lei buni, bată-i, că puteai cumpăra p'atunci
chiar un porc mai micuț
sau f'o douăzeci de banițe de mei,
l-a tras în judecată;
i-a pus lațul, hîț!
ușurel, după gît,
ca să nu se mai împotrivească, „să facă urît";
a cîștigat
— cum se putea să fie altfel, să nu cîștige,
bat-o nevoia!... —
cînd nevastă-sa, dumneaei, coana Zoia,
era fina lu' conu Georges,
prezident, mare și tare la judecătorie!...
(Una era coana Zoia,
cînd se alinta la o sindrofie!...
...Că nu-i puteai rezista și pace, lu' coana Zoia,
chiar cînd te ruga la judecătorie,
să-l pedepsești, cum se cuvine, pe tîlhar,
să 'nvețe minte și el și satul, de-acuma, măcar,
să nu-i mai stea împotrivă lui Bébé,
c'așa-l chema cînd îl giugiulea cu vorba, ehe!
pe flăcăiaș-băiețaș,
pe bărbat-so!...).

5.

Ei, da' noi ne-am îndepărtat tare,
de mîna lungă, țărănească, alergătoare,
care se tot pornise 'ntr'un suflet, se tot ducea,
să dea ochi cu boierul,
să-l găsească, să-l înfrunte
și să-i vorbească așa:
— Măi, mărite boier,
os de lup flămînd, nu de om, colț de fierăstrău
și de fier,
cît-s ani de lungi,
cît îs iernile, verile, toamnele, primăverile,
ani și ani,
te-am răbdat, am tăcut, am așteptat,
ne-am sbătut, pe-ocolite-am luptat,
dar de-acu' obștea satului,
satu' tot,
dela copilu' din burta mă-sii,
dela ăl de suge la țița mă-sii, nevinovat,

dela copilu' cel mai micuț și pînă la moșneagu'
care șade cu'n picior în cosciug,
te-am judecat,
ș'a fost scris cu sudoare și sînge, în cugetu' nost' curat,
că trebue să ispășești, ca pe rug,
toate fără-de-legile tîlhărești,
cu care ne-ai vîrît pînă 'n grumazuri în datorii,
pă bani împrumutați,
pă dijmele nedrepte, de furtișaguri și sminteli,
care-ți umpleau, doldora, cu grîne, carele și hambarele,
cînd ne înșelai, fără rușine, la socoteli;
pentru fetele și nevestele noastre care treceau pe la curte,
prin așternutul tău căldicel,
pentru plugurile — trei pluguri amarnice, mecanice,
care ne smulgeau în fiecare toamnă și primăvară
din buza hotarelor;
pentru gloabe, pentru bătăi, pentru judecăți,
pentru cîtă lacrimă și durere ne-ai cășunat tu,
pentru cît sînge-a curs din cauza vorbelor tale de strîmbătăți,
pentru cîți i-ai băgat în ocne, la judecăți,
unde i-ai furat pă ăilalți
tovarăși și frați,
cu-o sete mereu mai păgînă,
mai flămîndă, mai însetată de pămînt,
pentru tot ce ne-ai răpit, ne-ai furat fără drept,
pentru oftica roșie, care i-a înflorit lu' Tănăsică, în piept,
care a robit la tine, ca grăjdar,
v'o zece ani;
pă care l-ai aruncat în zăpadă,
fără să te 'nduri de el, măcar,
să-l hrănești, să-l 'grijești,
cît pă Smeu, pă prepelicar,
cînd n'a mai putut să muncească,
să tragă pă cai,
să curețe baliga,
ș'a crăpat ca o vită p'un smoc de paie;
pentru ziua de azi,
de dreptate și de văpaie,
și pentru alte dăți,
cînd ne-ai frînt,
ne-ai deșelat în bătaie,
cînd ne-ai suduit și ne-ai făcut:
„leneși, 'oți, bolcevici";
cînd ne-ai dat pe mîna cu ghiare
a cozilor tale de topor și de bici,
care ne sugrumau sub tocmeli, —
administratorul tău,

care se juca, lipiciosul, cu noi,
ca pisica hoaţă, cu şoriceii,
la socoteli,
că or'cît am fi avut de luat după zile muncite,
tot rămîneam globaşi, datori
— e drept, asta nu se 'ntîmpla
decît cînd avea el pîrţag,
uneori, deseori!...
Dar de-acu', am răbdat destul,
pînă peste gît, de umbra ta,
de sdreanţa ta, satul e sătul,
s'o înglodа numai la mîinile lui,
la obştea lui,
ş'or vinde foala, untdelemnul din candelă,
şi s'or împotrivi la judecăţile — nevoia, bată-le! —
ce vor veni,
pe care o să le facă ăi de or rămînea după tine, —
dar pămîntul nu-l vor mai slobozi
din mîna asta care, uite-o!
s'apropie, vine...
să te 'ncalece pe după grumazu 'ngroşat
de osînză,
să te buşească şi pumnul satului
colo, la lingurea,
cum l-ai frămîntat şi l-ai judecat şi tu
pă Stan a' lu' Floarea;
să te apuce şi pe tine... aşa,
'nnecul şi frigul la sînge:
un ghemotoc de carne, ca o ghiară ce nu slăbeşte la rînză,
şi strînge,
să te 'ncovoi, ca pomu' clătinat,
şi strînge:
să simţi că gîtlejul, înfundat cu'n dop de cheaguri,
tot mai mult aer, sărmanul, cere!...

4.

— Na, aşa!
— Na, aşa! holeră spurcată şi îngălată,
ca un maţ, în care tremură, cald, găinaţul;
la pămînt, peste coceanul ăsta de ţarină,
pe care l-ai vrut,
pe care l-ai dorit atît...
Na, cu sapa, cu furca, cu vătraiul, cu boata;
carnea ta de melc, care nu şi-a cunoscut casa,
carnea ta, care şi-a urmat numai sîngele putred, sălciu ca apa,
se rupe 'n bucăţi, smulsă de ghiare,

dela ceafă, pin' la tălpile dela picioare,
se'mprăştie 'n vînt, ca pleava peste mormînt,
ca hîrtia dela judecăţi,
care-ţi dădea dreptu' pînă acum,
alte dăţi,
se împrăştie în vînturi,
peste ţarină, peste pămînturi,
tremură, auie, geme'n ţarîna cuminte, 'mprăştiată,
ca să nu mai pui palmele tale mari,
caracatiţele, ghiarele,
păianjenii palmelor tale peste pămînturi,
să nu le mai faci umbră cu crăcanele lungi,
ca de lăcustă flămîndă, cu picioarele!...

5.

Cînd s'a dus vestea la jandari, că nişte ţărani,
cu creierii cuprinşi de beţie,
ca salcîmii sbătuţi de vînturi,
au făcutără o asemenea mişălie,
şi c'au trîntit pe ţarină
pă conu Bébé,
care abia descălecase de pe roib
şi nu ştia, săracu', nici de ce,
nici n'apucase să ştie de ce-l podideşte,
boata unuia, coasa altuia, furca ăluia,
că murise — Dumnezeu să-l ierte!...
cît ai zice peşte,
d'odată s'a făcut Şăfu, foc şi pară,
a răcnit odată,
de-au ieşit afară
v'o zece:
unii cuprinşi de somn,
cu ochii cîrpiţi de somnul care încă trecea şi mai trece
prin sîngele şi vinele ăstora,
care fuseseră az' noapte 'n patrulă
— ei, da' sirviciu-i sirvici!
chiar dac'ai mers kilometri, dac'ai fost caraulă...
... Şi s'au încins, mai împiedecat, mai anevoie, cu centironu'
şi luară cu ei, ca la războiu,
raţia reglementară de gloanţe 'n desagă,
fiindcă ştiau bine că vor porni la vînătoare de soiu,
fără gonaci; că urmau să tragă 'n grămadă...

6.

Cînd au ajuns pă hotar,
la locul cu pricina,

de und' s'așteptară ei ca poporu' să fie adunat buluc, grămadă,
nu-l văzură decît pă Stan a' lu' Floarea,
care ara liniștit,
și trenţele de boier, care tremurau pe ici — pe colea;
se umpluseră pe carne și os,
de pămînt,
măcar acum firele ţărînii să le simtă cum sînt!...
Şăfu', cînd a văzut că stă treaba așa,
și-a ieșit din fire
și fără a-l mai întreba
pă Stan a' lu' Floarea,
care a apucat a zicea:
„Că dînsu' cu tot satul l-a judecat,
și că ei, fiecare, s'au dus după trebi,
c'au plecat";
s'a 'nfipt ca lupul în gîtul lui Stan,
l-a înșfăcat,
și ca p'o rufă stoarsă gîtul i-a sugrumat.
A dat Stan să ţipe, să scape,
dar aşi! Şăfu' avea o labă de ursoaică mare,
și l-a tot strîns, pîn'a simţit sudoare rece 'ntre palme,
pînă carnea, oasele omului au început să se sfarme,
pînă ce carnea a început să se 'ngaime,
și să se lase pe genunchi, pe vine,
ca o balegă, ca o fleașcă ce nu se mai ţine.
Apoi, Şăfu', apoi,
a răcnit către „răcuţii", către oamenii cei noi:
„Mă, voi doi să rămîneţi aici, să-l păziţi pă boier,
pă bietu' conu Bébé,
iar voi, ehe! — ăștilalţi de staţi blegi,
și vă sgîiţi ochii la ăsta,
ca niște schilavi, ca niște betegi,
ce? v'aţi făcutără și voi bolcevici? —
încărcaţi puștile,
marș, d'aici!
Cutreieraţi curţile, casele, cîmpurile,
și să mi-i prindeţi, să mi-i aduceţi aici
pă tîlhari,
fiindcă aici, sub duzii ăștia, măcar,
să-i judec și să știe poporu' că nu-i de capu' lui
să-și facă singur dreptate,
să-și dea judecata,
că numai stăpînirea-i legea,
și eu sînt stăpînirea, Dumnezeul satului
și plata!...

De-aici porni,
și urmă în sat bălăcăraie de sînge,
comèdie mare;
mai multe sate fură cuprinse de furia asta „înșelătoare",
distrugătoare,
și niciun domn mai mare nu se căsni să 'nţeleagă,
comèdie mare;
„Da' ce-o fi fost cu bolșevicii ăia care s'au răsculat la Tatar-Bunar?!..."

DAN FAUR

UN OM DE SEAMĂ

N'aş putea spune exact cînd anume a început cariera lui Kurt Wener. Poate la München, în acele vemuri turburi cînd, cu riscul vieţii lui o salvase pe aceea a Führerului, înlesnindu-i fuga pe o uşă laterală a sălii de întrunire, unde publicul era dispus să-l rupă în bătaie? Sau poate în momentul cînd, în W.C.-ul berăriei dela München, cetea pentru prima dată apelul partidului naţional-socialist şi, brusc, ca un fulger, i se arătă calea spre măreţie? Sau a fost, cu mult în urmă, în timpul anilor de tinereţe cînd experienţele, evenimentele, au pregătit drumul acelei foi volante? Nu s'a ştiut niciodată precis.

S'a născut a Wilhelmstadt, într'un orăşel din apropierea Berlinului, unde şi-a petrecut copilăria şi primii ani ai tinereţii. Tatăl său avea acolo o mică fabrică, în care lucrau treizeci de muncitori. Era un băiat înalt, gras, a cărui faţă roşie, cu vinele umflate, buze groase, ochi mici şi aspri, trădau o fire violentă; atitudine rigidă, manierele autoritare, tonul tăios, denunţau pe vechiul ofiţer al armatei germane.

Din tinereţe, păstrase credinţa în superioritatea germană, ura tradiţională împotriva Franţei, idealul Germaniei Mari, dominatoare a lumii. Lumea, pentru el se împărţea în două tabere: cei care comandă şi cei care ascultă. In fabrică el domnea ca suveran absolut, şi-şi trata soţia şi copiii ca pe nişte supuşi. Spunea: „Nicio discuţie cu mine, discuţia înseamnă revoluţie!"

Kurt avea doi fraţi; el era cel mai mare. In fiecare sîmbătă, înainte de a merge la cafenea, tatăl lor îşi aduna cei trei copii şi instituia tribunalul săptămînal. Aşezaţi în faţa lui, cu capul sus, cu braţele lipite de corp, copiii trebuiau, pe rînd fiecare, să înşire nelegiuirile comise de ceilalţi în cursul săptămînii.

Apoi, îşi lăsau pantalonii, se aplecau, iar tatăl, cu o curea în mînă, le aplica pe spatele gol, un număr de lovituri în proporţie cu acel al delictelor.

Dumineca după masă, familia mergea să se plimbe; tatăl

la braţ cu mama îmbrăcată în mătase neagră. Doamnei îi era greu să-şi îndrepte paşii după ai bărbatului şi părea totdeauna că fuge după el. In faţa lor cei trei copii, îmbrăcaţi în costum marinăresc, mergeau ţinîndu-se de mînă.

Kurt îşi ura şi îşi admira tatăl. Adesea, cînd îl auzea urcînd scara cu pasul său greoiu, se ascundea în dosul perdelei, de unde-i urmărea mişcările, încercînd să deducă din ele, dacă era semn bun sau rău.

Adesea, după plecarea tatălui său, îşi punea pălăria lui, îi lua bastonul, îşi aşeza între dinţi un creion în loc de ţigară şi, plimbîndu-se prin cameră din lung în lat, învîrtind în mînă bastonul, murmura: „Trebue să te supui, ce, îndrăsneşti să vorbeşti? o să-ţi arăt eu! unde e cureaua, animal netrebnic, să-ţi arăt eu ce pot!"" In visele sale, Dumnezeu îi apărea sub înfăţişarea tatălui său, pedepsindu-l pentru păcatele săvîrşite. Işi spiona fraţii pentru a le descoperi greşelile, pe care le însemna cu grijă în carnet. Cînd observa o licărire de mulţumire în ochii tatălui său şi cînd acesta îi spunea: „E bine", inima i se umfla de bucurie, era fericit din tot sufletul. Se simţea mai mare, mai puternic în umbra puterii paterne; ar fi fost în stare să i se arunce la picioare şi să i le îmbrăţişeze de recunoştinţă că l-a apreciat.

Dar într'o după masă, în timp ce pîndea plecarea şefului din uşa camerei, îl văzu pe acesta împleticindu-se şi rostogolindu-se pe scară, cît era de mare. Kurt închise repede uşa, pufni în rîs şi începu să joace de bucurie. O ură sălbatică îi cuprinsese toată fiinţa: „Iată-te pedepsit!" şopti el cu un zîmbet pe buze.

II

La şcoală, din primul moment, s'a simţit prost. Invăţa greu, ideile i se încurcau, literele negre îi jucau dinaintea ochilor de îndată ce începu să silabisească sau să ia creionul între degete, atîta îi era de frică să primească o notă rea şi apoi loviturile tatălui.

Se juca rar cu ceilalţi copii, care n'aveau încredere în el. Era timid şi tăcut, dar cînd se amestecea în jocurile lor, avea stranii izbucniri de furie: se năpustea asupra camarazilor, îi lovea cu pumnii şi îi lăsa cu nasul rupt, cu buzele crăpate, sîngerînd pe jos.

Avea doi prieteni, unul, fiul unui fermier bogat, altul, băiat de negustor. Toţi trei formau un grup de asalt. După mesele, cînd întunerecul se lăsa foarte de vreme, se ascundeau pe străzi lăturalnice, pe sub porţi, pîndind copiii ce se întorceau dela şcoală cu ghiozdanele în mînă, se aruncau asupra lor şi îi băteau crunt. Luaţi pe neaşteptate, aceştia abia apu-

cau să se apere, fugeau sau rămîneau învinşi; bine înțeles, grupul de asalt alesese copii din clasele mai mici.

La liceu învăța prost şi ura băieții care-şi dădeau silință la studii. Se răzbuna pe ei tirîndu-i în colțurile întunecate ale culoarului, vărsîndu-le cerneală pe caiete, sau ascunzîndu-le disertațiile. Ii ura şi-i adimra. Adesea cînd trebuia să le vorbească, devenea timid, nu-şi găsea cuvintele, se bîlbîia. In visele lui, se vedea cel mai bun elev din clasă, realizînd minuni şi obținînd întotdeauna premiul întîi.

Intre 12 şi 16 ani, înghițea romane polițiste. Idealul său era Jackie Jack, marele bandit. Inchis în W. C. se excita cetind romane pornografice, congestionat, tremurind, gîfîind.

Era în clasa a şasea de liceu cînd a descoperit undeva o broşură, amenințătoare la adresa civilizației „afemeiate". „Priviți la strămoşii noştri, Teutoni! ei nu-şi munceau creierul, ci îşi întăreau corpul şi muşchii. Astfel învinseseră ei Imperiul roman". Era înflăcărat de bucurie: „Sunt un teuton". Aceasta justifica totul. Deviza broşurii era: „Imitați natura"; şi-o însuşi imediat şi hotărî să formeze un grup care s'o realizeze. Aştepta ocazia să-şi pună proiectul în aplicare.

In clasă erau doi frați, evrei tipici. Slabi, plăpînzi, cu părul creț, cu ochelari pe nasul coroiat. Intr'o dimineață, cînd intră Kurt în clasă, cel mai mic stătea lîngă uşă, cu o carte în mînă, sprijinit de perete. Nu-l văzuse intrînd pe Kurt, care se împiedecă de piciorul lui şi căzu la pămînt. Ridicîndu-se, roşu, tremurînd de furie, îl apucă de braț şi strigă:

— Pentru ce ai făcut asta?

Celălalt se bîlbîi:

— N'am făcut nimic! şi încercă să scape de strînsoarea degetelor, care se înfundau în brațul său.

Kurt îşi făcu repede socoteală: nu sunase încă, iar pînă la sosirea profesorului mai erau zece minute bune. Intr'o străfulgerare, văzu ocazia minunată de a-şi arăta puterea, calitățile de şef, celălalt fiind mai slab decît dînsul. Se năpusti asupra băiatului. Amîndoi căzură pe jos. Kurt simți corpul slab sub el. Rezistență disperată, dar slabă: cea mai bună ocazie de a se răzbuna pentru toate umilințele primite dela ceilalți. Aceasta îl ameți. Lovi. Apoi se ridică şi lăsîndu-şi adversarul leşinat, strigă: „Jos evreii!" După aceea-i convocă pe cei şase băieți pe care putea conta şi fondă cu ei societatea teutonilor, cu deviza: „Nu civilizație, ci muşchi".

Cu profesorii era umil. Le făcea mici servicii, le aducea bere, fugea prin magazine pentru mici cumpărături, se repezea să le scoată paltonul şi se oferea să-şi spioneze colegii. Băieții îl bănuiau că-i pîrăşte, dar nu ştiau nimic precis. Abia după bacalaureat, fu găsit cu capul spart în uşa unui bordel.

Fusese opera unui băiat dat afară din şcoală, pentrucă Kurt denunțase legătura lui cu o croitoreasă.

Ura şi temerea cea mai mare o avea pentru muncitorii din fabrica părintească. De mic copil, dăduse ades tîrcoale în jurul clădirii unde iarnă şi vară, oamenii mînjiți, cu mînecile suflecate, cu şiroaie de sudoare pe ei, mişcau, fierbeau lichidul sau manevrau maşinile. Lucrătorii, la început îl prindeau pe Kurt, voiau să-l ia în brațe, să se joace cu dînsul; dar Kurt se sbătea, țipa, plîngea; în cele din urmă, oamenii dădeau din umeri şi nu se mai ocupau de dînsul. Infundat sub poarta casei, ascuns în dosul geamului el îi pîndea la ieşirea dela lucru. Lucrătorii veneau unul cîte unul, sau în grup, serioşi sau veseli, înjurind sau glumind, treceau, dintr'o lume necunoscută într'alta la fel de necunoscută pentru el; lume plină de amenințări, plină de unghere întunecoase. Nu vedea clar legăturile dintre forțe: tatăl său, care părea că-i domină pe lucrători şi că-i domesticeşte, spunea: „Cîini murdari şi puturoşi". Dar, odată, lucrătorii au făcut grevă. Tatăl a urlat, a făcut gălăgie, dar pînă la urmă a cedat. Această chestiune îl intriga mult pe Kurt.

Intr'o după amiază de Decemvrie, — avea pe atunci 14 sau 15 ani, — era singur acasă. Mamă-sa plecase cu servitoarea după cumpărături de Crăciun, frații săi nu se întorseseră dela şcoală. Ghemuit într'un fotoliu, la gura sobei, în sufragerie, adormise şi se trezise. Noaptea se şi lăsase. Era întuneric în cameră, stranii raze de lumină alunecau pe geam, se desenau pe perete şi piereau. Nu vedea nimic iar camera i se părea necunoscută, vastă, infinită, populată cu ființe misterioase, amenințătoare, care la orice moment ar fi putut să se arunce asupră-i şi să-l sugrume. Mobilele pîrîiau; el tremura. Innebunit de frică, se ascunse după speteaza fotoliului şi-şi înfundă capul în ea. Deodată cineva bătu la uşa de intrare; el îşi ținu răsuflarea, nemişcat. Mai bătu odată. Mai auzi bătînd odată; apoi uşa scîrții, ca şi cum ar fi deschis-o cineva. Se făcu tăcere, el înghețase de spaimă, convins că intrase un asasin. Cineva bătu la uşa camerei, el nu răspunse, uşa se deschise încet şi în cadrul ei, la lumina unei lanterne, văzu chipul unui bărbat. Inchise ochii aşteptînd lovitura, dar omul nu se mişca. Atunci redeschise ochii, îl privi şi văzu că era un lucrător din fabrică. Omul aruncă o privire de jur împrejur, fără să-l vadă. Inima lui Kurt bătea cu putere. Intrebă cu voce înnăbuşită:

— Ce vrei?

Omul îndreptă un fascicol de lumină asupra lui, îşi scoase şapca şi spuse umil:

— Am venit să-l caut pe domnul Werner. Mi-e băiatul bolnav şi nu ştiu dacă voiu putea veni mîine la lucru.

Kurt observă umilința, spaima vocii sale și spatele încovoiat. Respiră ușurat; toată ființa lui se destinse. Înțelese că omul nu era primejdios, că era mai slab decît dînsul, fiindcă venise să ceară ceva. Teama, care îi sgîrcise inima, căuta un drum, o canalizare. Kurt sări de pe scaunul lui și strigă:

— N'ai ce căuta aci... Tatăl meu n'are timp pentru d-ta!... Ieși, ieși imediat!

Omul ieși de-a'ndaratelea, fixîndu-l cu privirea lui speriată. Se clătină, se împiedecă de mobilă și dispăru în noapte. Kurt rămase singur, încuiă ușa: făcuse o mare experiență, învățase că puterea unora constă în slăbiciunea altora.

III

Avea 16 ani in 1914, cînd izbucni războiul. Tatăl său, chemat sub arme, muri pe frontul italian. Kurt nu vărsă decît puține lacrimi convenționale în fața familiei și a străinilor: în fundul sufletului său se simțea ușurat, fiindcă unul din frați fugise de acasă. Rămase cu fratele său mai mic pe care îl tiraniza în calitate de frate mai mare. Pe mamă-sa o disprețuia pentru slăbiciunea și supunerea ei. N'avea față de ea decît indiferență. Un consiliu de familie trebuia să administreze fabrica pînă ce el își va fi terminat studiile. Și vieața continuă ca și cînd nimic nu s'ar fi întîmplat.

După bacalaureat, plecă la Berlin să-și facă studiile la Academia Comercială. Consimțise mai mult de nevoie, căci nu putea suferi invățătura, dar înțelese că o diplomă îi va folosi mai tîrziu, în relațiile sale de afaceri. Ș'apoi, vieața voioasă de student îl ademenea.

Au fost anii cei mai fermecători ai vieții sale. Găsi repede prieteni printre tineretul care se revărsa din toate părțile Germaniei spre capitală și cu care erau tixite căminele studențești. Erau acolo fii de rentieri săraciți, fii de proprietari de case ruinați, fii de comercianți, de fermieri bogați mîndri să fie în societatea orășenilor. Mari bețivani, scandagii și vînători de femei. În urma halbelor numeroase de bere, își cloceau nemulțumirea pentru războiul trecut, ura contra statelor învingătoare; se înduioșau pînă la lacrimi de sărăcia și umilința Germaniei, visau o revanșă, urlau cu voce tunătoare „Wacht am Rhein". Majoritatea, mai vîrstnici decît el și tovarășii săi, era compusă din ratați care făcuseră războiul și se plîngeau că studiile odată întrerupte, nu mai merită să fie reluate, în această Germanie de democrați și evrei, unde nu mai e loc pentru oamenii cinstiți.

La căderea nopții, mergeau de-a-lungul străzilor luminate, îmbrîncind femeile, șoptindu-le nerozii la ureche, înju-

rînd pe cei ce păreau să fie străini. Apoi se ascundeau în colțurile întunecoase ale străzilor din Moabit, pîndind lucrătorii, la ieșirea dela vreo întrunire comunistă, năpustindu-se asupra lor cu lovituri de ciomag. Fiindcă marca își continua scăderea vertiginoasă, ceata mînca rar după pofta inimii și urla cu atît mai tare. Lumea toată era vinovată de mizeria lor: Franța care încasa mari sume de bani ca reparații, străinii care-și risipeau dolarii, bogații care exploatează, săracii care se revoltă, evreii care speculează, pacifiștii și social-democrații, care fac compromisuri, în loc să scoată sabia. Nu era decît o mînă de oameni vrednici în toată Germania nevinovată și martirizată. Și aceștia nu erau apreciați.

De voie, de nevoie, Kurt trebui să-și facă de cîteva ori apariția la școală și să învețe atîta cît să poată trece examenele. Era strîmtorat, afacerile mergeau prost. O parte din avere se topise în împrumuturi de războiu, fabrica era prost administrată și producea puțin. În curînd, nu-și va mai putea prelungi studiile la Berlin. Ura atmosfera școlii, își ura colegii. Întunecat, tăcut, retras într'un colț, asculta cu dușmănie discuțiile lor. Ei vorbeau de pictură, de Societatea Națiunilor, de noua politică a Germaniei, de Rusia, de progresul uman, de Stresemann, etc.

Urmărea controverselor lor, nedumerit, cu furie; nu înțelegea nimic. Odată sau de două ori, acești oameni încercară să-l atragă în discuțiile lor: timid, roșu de emoție, cu voce înnăbușită, bîlbîia cîte ceva, despre natură, pentru natură, despre răzbunare, despre marea Germanie, dar cum era încurcat, se exprima prost, ceilalți dădeau din umeri și se depărtau de el. Rămas singur în mijlocul acestui Turn Babel, o ură din ce în ce mai violentă îl cuprindea. Tablouri, cărți, idei, idealuri, la ce servesc toate acestea? Sunt cuvinte, lucruri lipsite de sens, cu care se face paradă numai pentru a-ți bate joc de nemții cinstiți și pentru a-ți arăta superioritatea. Cultură? O chelfăneală bună, cîțiva pumni între ochii acestor indivizi obraznici, asta e lecția de cultură pe care ei o merită. Nu încape îndoială că ei erau mercenari plătiți de Franța, de evrei, de Rusia. Ghemuit în colțul său, izolat, frămîntat de resentimente și răzbunare, se coapse cu încetul în el ideea că cei cu teorii nebuloase, cu idei otrăvite de umanitarism, erau ființe inferioare. El și semenii săi cu mușchii tari, cu idei simple, gata totdeauna de a da un pumn bun, erau adevăratele valori pe care instrumentele puterilor oculte voiau să le îndepărteze, să le învingă și să le distrugă.

Își spuse:

— Dar nu vor reuși! și rînji în colțul său, strîngînd pumnii în timp ce din ură, din dorința de răzbunare i se născu o sete nestinsă de dominație.

Işi spuse:

— Da, sunt mare!

După patru ani, se întoarse acasă; afacerile mergeau tot mai prost. Făcu doi ani de stagiu la birou pentru a se familiariza cu mecanismul fabricii, se căsători cu fiica unui fermier bogat, sora unui vechiu coleg de clasă, a cărei zestre şi unele relaţii în lumea din Berlin, îi îngăduiră să mărească producţia şi să creieze noi debuşeuri pentru produsele sale. Inceputul promitea, dar era departe de o prosperitate reală, departe de afacerile în stil mare pe care le visa. Era nemulţumit de vieaţa lui, a cărei scurgere zilnică în micul oraş, nu-l mai satisfăcea. Nevastă-sa, slabă, uscată, rigidă, neînsemnată, supusă ca şi maică-sa, îl plictisea.

După cîţiva ani avu doi copii, un băiat şi o fată pe care îi crescu şi domestici aşa cum îl crescuse şi-l chinuise pe el tată-său. Dar, în fond, copiii săi nu-l interesau.

Din cînd în cînd se ducea la Berlin. Dar din aceste vizite revenea desiluzionat. Restul societăţii sale trăia acum răspîndită, ducînd aceeaşi vieaţă ca în timpul studiilor. Kurt nu mai gusta acele discuţii nesfîrşite, acele jelanii sterile. Numai bordelurile îi mai ofereau oarecari mîngîieri faţă de monotonia patului conjugal.

Cu cît era mai izolat, cu atît îi sărea mai bine în ochi inferioritatea celorlalţi şi propria lui superioritate, iar ura sălbatică a anilor trecuţi creştea în el pentru această lume, care-i favoriza pe idioţi, pe ticăloşi şi lăsa să piară geniile. Se vedea pe sine mare fabricant de bere, plimbîndu-se într'un automobil superb, locuind într'o vilă minunată, avînd ca amantă o vedetă de cinema. Se vedea om influent, vedea oameni de jos care se înclinau în faţa lui, pe el fulgerînd, strivind cu puterea lui aceşti intelectuali care nu găseau de cuviinţă să-l remarce.

Impins de dorinţa de a juca un rol, se apropie rînd pe rînd de toate partidele politice, dar lumea se ferea de ideile sale turburi, se temea de el pentru violenţa lui, se îndepărta de el şi în general primirea care i se făcea era atît de rece, încît trebuia să se retragă. Pentru a-şi exercita dominaţia, nu-i mai rămîneau decît lucrătorii pe care-i ura mai mult ca oricînd. Ii apăreau mai obraznici, mai liberi ca înainte. In conflicte, se refereau la legile sindicatului sau făceau grevă: el trebuia să cedeze şi nu-i mai rămînea decît familia asupra căreia putea să-şi verse furia şi să-şi exercite autoritatea.

IV

In 1928, făcu o călătorie de afaceri la München şi fu nevoit să rămînă acolo cîteva zile. In ultima după amiază, după

ce îşi terminase afacerile şi hoinărea pe străzi, se pomeni deodată faţă în faţă cu un cortej care înainta cîntînd, precedat de băieţi care împărţeau foi volante în pas alergător. In momentul în care fără voie luă una, alt cortej răsări dintr'o stradă din faţă. Auzi strigăte, văzu rîndurile desfăcîndu-se, oamenii ridicînd bastoanele şi cele două mase aruncîndu-se una asupra alteia. Se trăgeau lovituri de puşcă, oamenii urlau, se băteau. Timp de cîteva clipe rămase nemişcat, neînţelegînd nimic; apoi, înspăimîntat o rupse la fugă. Dar drumul era barat. Văzu o barieră şi se îndreptă spre ea. Cînd pătrunse pe uşa de intrare, ceilalţi se şi băteau pe terasă. Bărbaţi şi femei fugeau, ţipînd cît îi ţinea gura. Se auzea sgomotul scaunelor şi meselor poenite de pămînt. Continuă să alerge de-a-lungul unui culoar, cînd zări W. C.-ul, se repezi spre el şi închise uşa cu zăvorul. Inima îi bătea puternic, gîfîia, se sufoca, picioarele i se muiau. Se aşeză, îşi şterse faţa, gîtul pe care curgea sudoarea. In sfîrşit, se potoli şi încercă să gîndească, să înţeleagă ce se întîmplă.

Mai ţinea încă, strînsă între degete, foaia volantă. „Chemare către Germani". Intoarse hîrtia, semnată în numele partidului naţional-socialist de Adolf Hitler. Pe măsură ce o cetea, îl cuprindea o bucurie crescîndă: acesta era programul pe care-l visase dintotdeauna. „Asta e!", strigă el, şi se aşeză mai comod pe locul unde sta. „Asta e!" repetă el cu voce tare, încîntat peste măsură. Era într'adevăr programul oamenilor ca el, programul care apăra interesele adevăraţilor germani, un program care voia să întemeieze raiul în Germania.

Limitarea marelui capital, alungarea evreilor, ducerea războiului, cucerirea lumii, transformarea Europei într'o colonie germană, crearea de debuşeuri, întreaga Europă o piaţă pentru Germania, o Germanie victorioasă, dominatoare. „Asta e!" A distruge, a nimici tot ce se află în calea noastră, a învinge şi a domina". Aplecîndu-se asupra peticului de hîrtie, văzu trecîndu-i prin faţa ochilor scene minunate: el, marele fabricant de bere, el politicianul milionar, străbătînd Europa în wagon-lits, primit peste tot, în toate capitalele Europei, cu respect, cu umilinţă. Se vedea vorbind pe un ton aspru cu fostele somităţi ale lumii, umilindu-i pe toţi cei ce nu voiau să-l recunoască, pe bogaţii care făceau paradă cu banii lor, pe marii intelectuali care făceau pe grozavii cu cultura lor. Iată un program adevărat înţelept; o Germanie a oamenilor puternici, o Germanie a forţei, o Germanie liberată de idei nebuloase, de democraţi, de pacifişti, de revoluţionari... Cînd după o jumătate de oră, de meditaţiune, ieşi din modesta încăpere unde se refugiase, — el era un naţional-socialist convins.

Rămase încă o zi la München şi se apucă să-l caute pe

autorul programului. Il întîlni pentru prima oară într'o berărie odinioară sală de întrunire a partidului. Din primul moment resimţi o adîncă simpatie şi admiraţie. Era omul său şi omul semenilor săi. Omul care emana ura şi puterea de distrugere, omul care înlătura tot ce-i sta în cale, omul care nu se dădea înapoi dela violenţă, asasinat, pentru a-şi atinge scopurile. Omul care ştia să lovească, să urle: „Eu vreau, noi vrem, vrem să dominăm şi vom domina", adevăratul şef pe care să-l poţi urma, căruia să i te poţi supune orbeşte, fără şovăire, pierzîndu-te în această supunere, ne mai văzînd nimic, neascultînd nimic, simţindu-te un atom al forţei brutale, al răzbunării şi al urii. „Trebue să luptăm cu îndîrjire pentru a ajunge la putere, pentru a lichida această bandă de comunişti, de evrei, de umanişti, de democraţi: noi nu avem ce face cu libertatea şi cu ideile: ceea ce ne trebue sunt tunurile şi muniţiile, ceea ce ne trebue e Germania mare, Europa sub călcîiul nostru, iată ce ne trebue". El ţipa, buzele îi tremurau de furie, în ochii lui strălucea o flacără stranie. „Iţi spun eu, prietene, strigă el, trebue să pornim fără milă, noi purtăm victoria în vîrful baionetelor noastre".

Se înţeleseră cu uşurinţă. Kurt se înscrise în partid şi deoarece locuia în apropierea Berlinului, pe lîngă întemeierea partidului în oraşul său, i se încredinţă şi misiunea de a ajuta pe şefii partidului din Berlin.

Un nou capitol al vieţii sale începe, plin de speranţă, plin de perspective îmbucurătoare, plin de mîndrie şi de prevederi. Nu se îndoia o clipă că partidul va ajunge într'o zi la putere. Dar în micul oraş, mai aproape de partidele burgheze, muncitorii social-democraţi întîmpinau cu răceală propaganda lor sgomotoasă; o parte a tineretului, „copiii-teribili" ai oraşului, i se alipiseră, ceea ce nu era o prea bună reclamă pentru el, căci clienţii, relaţiile sale de afaceri, membri ai partidelor democratice sau fără partid s'ar fi ferit de el, văzîndu-l în rolul de agitator al unui partid ce inspira puţină încredere. El se potoli, încredinţă postul de şef unui nou recrut şi se mulţumi să depună greul activităţii în Berlin. Inrolă în partid drojdiile societăţii şi din vechii săi camarazi pe cei care-i mai găsi, strînse bani, organiză desordini prin cartierele muncitoreşti, la întrunirile comuniste şi luă parte la vînătoarea dusă împotirva evreilor. Banii curgeau. La început nu înţelegea de ce aceste trusturi, aceşti bancheri, aceşti mari comercianţi îl îndopau cu sume atît de mari? Mai tîrziu lucrurile se limpeziră: le era groază de muncitori, aveau o spaimă grozavă de revoluţie. Rîdea în hohote cu camarazii lui: „Noi suntem armata lor, armata contra-revoluţiei. Ii avem la mînă".

Era o vieaţă frumoasă, toată fiinţa lui înnăbuşită renăştea, puterile i se înviorau. Era o vieaţă plină de agitaţie, plină de sgomot, de violenţă. In sfîrşit, se afla în tovărăşia semenilor lui. Putea să-şi dea curs liber resentimentelor sale, putea să strige în gura mare contra bogaţilor, să-i insulte pe intelectuali şi să pregătească planuri de răzbunare pentru clipa cînd vor ajunge la putere. Ii plăcea grozav să participe la demonstraţii, să sbiere, să meargă în ritmul comun, să lovească cu piciorul în pămînt, să se topească, să se piardă în această masă fără idei, fără gînduri, fără răspundere, să simtă cum creşte în el acea bucurie grozavă de a muşca, de a sparge, de a urla.

Iubea cu înfocare aceste adunări unde, pe deasupra sutelor de capete, dominîndu-le dela tribună, putea să dea frîu liber la tot ce mocnea într'însul; putea să vocifereze fără să ştie ce spune, dar unde fiecare insultă, fiecare apel la răzbunare era încununat de succes, de aplauze frenetice. Era, în sfîrşit, apreciat, pe calea de a deveni un om însemnat, — visul lui de totdeauna.

Trei ani după intrarea în partid, se întîmplă ceva care trebuia să aibă o influenţă fatală în vieaţa lui şi să influenţeze indirect povestea al cărui martor am fost.

Făcuse cunoştinţă la clubul partidului cu Marion Linde, într'o seară cînd urma să se întîlnească cu un camarad. Era o femeie înaltă, frumoasă, cu un păr blond purtat în coc pe ceafă, cu ochii cenuşii, veseli şi trufaşi, o fiinţă ironică, cu o permanentă atitudine de dispreţ, de nepăsare, sub care se ascund de altfel adesea multe pasiuni violente. Nimeni nu ştia de unde vine, ce ocupaţie are. Se dădea drept văduva unui căpitan mort în războiu, vorbea vag despre un trecut teatral şi fredona uneori, cu o voce răguşită, cîntece gen Marlene Dietrich, pretinse melodii dintr'un fost pretins al ei repertoriu. Se zicea că ar fi fost amanta mai multor membri din club, dar nu se ştia nimic precis afară doar de faptul că atunci cînd trebuia aranjat ceva cu poliţia sau de făcut vreo intervenţie la minister, se dovedise extrem de folositoare.

Kurt se aşeză în faţa unei mese, comandă o halbă de bere, cîteva sandwichuri şi începu să privească dansatorii. Ea terminase tocmai de dansat şi părăsindu-şi partenerul, luă loc la masa lui şi-l întrebă fără înconjur:

— Va să zică, dumneata eşti celebrul Werner?

El se roşi simţindu-se măgulit şi stînjenit totdeodată. O cunoştea din vedere şi auzise vorbindu-se mult de ea. O găsea frumoasă, atrăgătoare, dar prezenţa ei îl jena. Era prea obişnuit cu prostituatele. In compania femeilor din societatea bună, sigure pe ele, devenea timid, nu ştia cum să se poarte. De aceea le evita cît putea.

— ...Mă numesc Werner... dar nu ştiu dacă sunt celebru.

— Modest? Ea scoase tabachera din geantă, luă o țigară și-i oferi și lui una. Fumau în tăcere, el stingherit, cucerit, neștiind ce să spună, ea, observîndu-l cu coada ochiului, pe furiș, încercînd să-și dea seama ce fel de bărbat este. Din atitudinea lui, trase concluzia că era timid și că trebuia cucerit prin vanitate.

— Doream de mult să te cunosc, domnule Werner.

— A, foarte măgulit...

Și tăcu, neștiind cum să răspundă complimentului. Ea surise și reluă firul:

— Nu-ți plac femeile?

Era ceva subînțeles în intonația ei, el înțelesese aluzia și izbucni în rîs:

— Mie? Dar drept cine mă iei? A, dimpotrivă!

Ea îi răspunse ceva care îl făcu din nou să rîdă, apoi îl descusu cu îndemînare, îl făcu să vorbească despre viеața lui. Bucuros de a avea un subiect de conversație, onorat de interesul ei, mîndru de a fi putut sta de vorbă cu o femeie de rangul ei, vorbea mult și iute despre orașul său, despre fabrică, despre activitatea lui politică. Ea-l asculta cu atenție și conchise că va fi un pește destul de mare în plasa ei, și destul de ușor de prins. Ridică asupra ei o privire plină de înțelegere și atenție, își arătă dinții frumoși și albi între buzele roșii, și continuă să-i pună întrebări.

In cele din urmă se despărțiră cu promisiunea de a se mai vedea: se simțise prea bine în tovărășia ei pentru a nu primi invitația la ceaiu duminecă după amiază, la ea acasă.

Fu primit într'o cameră de toaletă, tapetată cu mătase galbenă. Ea se îmbrăcase într'un capod galben, după ultima modă a ecranului. Aceasta îl făcu și mai nervos. Felul cum va trebui să se poarte, continua să-l chinuiască. Ea se interesa, vădit, de dînsul. Ar fi putut, poate, să aibă. Dar cum să te porți cu asemenea femei? El nu cunoștea decît dragostea fără formalitate. Dar cum se procedează cu o altfel de femeie? Banul îi dăduse pînă acum siguranța. Dar ce să facă cu o femeie pe care nu o putea plăti? Transpira, se agita pe scaun și nu mai știa despre ce să vorbească. Ea nu părea să observe ceva. Zîmbea, vorbea și, pînă la urmă izbuti să-l liniștească.

Plecă încintat. Mai veni adeseori în cursul săptămînilor următoare. O găsea primitoare, amabilă, dar aștepta zadarnic ca ea să facă „primul pas". O dorea nebunește. Și impunea prin eleganța ei, prin ținută, prin manierele de mare doamnă și aceasta îl turbura și mai tare. Nu știa la ce să se aștepte dela dînsa. Să înceapă el? Și cum să înceapă? Dacă își va bate joc de el?

Intr'o zi, dorința îl învinse. O apucă în brațe, începu să o sărute nebunește și o răsturnă pe divan. Dar cînd voi să treacă la fapte mai precise, o spaimă subită îl cuprinse. Nu o cunoștea încă destul, nu știa cum să procedeze cu o astfel de femeie. Dacă nu va fi la înălțime? Se va face de rîs, cu siguranță. Elanul lui se stinse, strînsoarea slăbi încet, corpul i se destinse. Mai încercă odată. O săruta, o mușca, transpira, horcăia, dar totul era în zadar. Ea rămase nepăsătoare, drăguță, îi arăta surizătoare că n'are nicio importanță, asta i se poate întîmpla oricui.

El plecă liniștit. Dar de fiecare dată cînd se întîlneau, se repeta aceeași scenă. Aceeași dorință arzătoare, aceeași pornire sălbatică, apoi spaima și la sfîrșit neputința. Disperase, nu știa ce e cu el. Se duse la prostituate pentru a se asigura. Acolo, nicio greutate. Totul mergea ca înainte. Numai în prezența lui Marion era paralizat.

Ea începu să-și piardă răbdarea, nu mai era atît de drăguță, atît de înțelegătoare ca înainte, deveni mîndră și în momentul tentativelor lui disperate și zadarnice, vedea fluturînd pe buzele ei un zîmbet răutăcios. Rușinea îl chinuia, se simțea umilit și suferea, nu se putea resemna la insucces. A o avea, a-i dovedi virilitatea lui, devenise la el o ideie fixă, o necesitate chinuitoare.

Ea deveni îndrăsneață, se plînse de inconvenientele unei astfel de situații, de propriile ei greutăți materiale, făcea aluzie la alți amanți mai comozi și mai generoși. El înțelese și plăti. Ideea că s'ar putea să aibă un alt amant, îl crispa de groază. Își închipuia scenele lor de dragoste... izbutită, și, după aceea conversațiile lor despre dînsul, unde făcea mare haz de mica lui infirmitate... Asemenea idei îi erau nesuferite. Prefera să plătească. Atitudinea lui Marion nu se schimba. In serile în care se întîlneau la club și o vedea stînd de vorbă cu alt bărbat, își închipuia că vorbește despre el; cînd rîdea, își închipuia că-i povestește insuccesele lui; urmărea fizionomia bărbaților și se întreba dacă unul sau altul știau ceva despre dînsul. El o dorea, o ura pe Marion, jura să n'o mai vadă niciodată, dar revenea întotdeauna, neputînd să renunțe la speranța că odată și odată ea tot va fi a lui.

Ea cetea perfect în sufletul lui, cunoștea temerile care îl agitau și îi ațițau focul. Il împinse la noi tentative, părea să fie sincer afectată de starea lui, știind că aceasta îl umilea. Intre timp îl storcea de bani. El îi povestea isprăvile lui de amor, la care ea surîdea binevoitoare, ca și cum i-ar fi fost milă, și arunca perfide aluzii, care știa că îl fac să tremure de furie.

Intr'o seară la club scoase din buzunar o fotografie a copiilor săi, pe care o trecea din mînă în mînă.

— A, a, îi spuse ea, ai și copii?

Numai ei doi știau la ce făcuse ea aluzie.

Aceasta dură un an. Partidul tocmai venise la putere. In vîrtejul, în amețeala primelor luni, o pierdu din vedere pe Marion.

Venirea la putere a partidului fu pentru dînsul ca o lovitură de trăsnet. Mirarea, bucuria, neîncrederea, fericirea, sentimente contradictorii îl agitau și paralizau totodată. Se așteptase, de sigur întotdeauna, că acest eveniment să se producă într'o zi. Dar odată realizat, îl lăsa încurcat năuc. Să fie oare adevărat că de aci înainte se găsea în capul scării? Că avea totul în mînă, că domina totul, definitiv? Că de aci înainte era liber să facă tot ce poftește? Că nu mai era nimeni care să-i împiedece drumul, nici comuniștii, nici democrații, nici poliția, nimeni? Era posibil ca dintr'o lovitură cu piciorul să fie eliminat dușmanul, cei care deținuseră încă ieri toate pozițiile? Că era liber să-și verse pizma, toată ura asupra acelora care îl disprețuiseră, care îi puseseră piedeci în drum? Putea adică să strîngă averi, să se ridice, să fie mare? Era posibil ca ziua pedepselor să fi sosit?

Toată această fericire, era reală! Desorientat, cu ochii pierduți în depărtare, mergea pe străzi, se tîra dintr'o cameră într'alta. Apoi își revenea, îmboldit necontenit de marea bucurie. Alergă la sediul partidului, la diverși camarazi acasă. Peste tot, același lucru: un du-te vino permanent. Vorbeau, se agitau, erau amețiți. Iar de lucru, pînă peste cap.

Casele organizațiilor muncitorești erau ocupate, șefii arestați, punctele importante ale orașului asigurate de Braunhemde. Nu se puteau încă bizui pe armată. Fugăreau, închideau pe evrei, masacrau pe comuniști. Zorile unei vieți noi apăreau la orizont.

Führerul devenise inaccesibil. Trebuia să te mulțumești cu intimii lui care-și luaseră aere importante și erau sgîrciți la informații. Trebui, Kurt să se mulțumească cu această bucurie nedefinită de a se pierde în rîndurile manifestanților, dispărînd în masa îmbătătoare a mulțimii care-l ducea, îl trăgea arzîndu-i toată ființa.

Dar noaptea, singur în camera de hotel, începea îndoiala: poate asta să dureze? Ce o să spună străinătatea? Și dacă Franța mobilizează? Dacă partidele politice ar recăpăta putere și ar începe să atace? Ce o să se întîmple atunci? Ar fi o răzbunare groaznică. Kurt vedea bine cum unii dintre camarazi ezitau, cum purtarea lor ascundea îndoială și cum se țineau, cu prudență, mai în urmă. Işi spuse că aceștia aveau, poate, dreptate. Mai bine să fii rezervat. Să nu te expui. Se hotărî să aștepte.

In zilele următoare, mergea ici și colo, la unii, la alții, adulmeca, explora situația. Cînd se produse incendierea Reichstagului, el era încunoștiințat, știa dinainte ce se pregătea, cunoștea depozitul de benzină, era informat de combustibil și cunoștea în general tot planul, pînă în cele mai mici amănunte. In noaptea incendiului și în zilele următoare, se amestecă în populație pentru a trage cu urechea la cele ce se vorbeau. Rîdea pe ascuns, lovitura fusese bine dată, gălușca fusese înghițită, acuzația adusă comuniștilor era crezută, lumea era indignată. Acum era sigur. Străinătatea nu se mișca, partidele erau ca și paralizate. Pămîntul alunecos, mlăștinos, care amenința să te înnămolească, se solidificase. Puteai să umbli pe el. Ințelese că acum prada nu trebuia scăpată, că trebuia să-și creieze, cît mai de vreme posibil o situație. Mai tîrziu se vor ivi o mulțime de aspiranți, poate mai căliți ca dînsul. Cel care, la început, e mai aproape de mîncare, își alege cele mai bune îmbucături.

In sfîrșit, Führerul îl primi în audiență, plin de amabilitate; îl cunoștea pe Kurt ca pe un vechiu și fidel partizan. El își căpătă răsplata: fu numit șef de secție în Ministerul Economiei Naționale. Incredință fratelui său conducerea fabricii și se mută la Berlin. Știa că, în primul rînd, trebuia să-și întărească situația politică, afacerile materiale puteau să mai aștepte, cu certitudinea că vor fi din ce în ce mai bune. Voia să prindă rădăcini acolo unde se trăgeau ițele marei politici. Timpul în care, din josul scării, privea în sus, trecuse. Acum era în vîrf. Nu era de ajuns să strige, să defileze, să lovească în întunerec. Trebuia păstrată, în mîini hotărîte, puterea cîștigată. Trebuia organizată ura.

Kurt se puse pe lucru; se simțea unit marelui corp al partidului. Simțea că va trebui să facă totul, să întrebuințeze orice mijloace pentru a rămîne la locul lui. Cîmpul său de bătaie era organizarea economică, dar el se afla peste tot și era gata să dea tuturor concursul pentru ca dușmanul să fie nimicit, complet distrus. Intervenea în poliție atunci cînd era nevoie de dat o instrucție rapidă, întovărășea pe cei ce percheziționau, dacă erau prea lipsiți de experiență, cobora în pivniți dacă se ancheta un caz important, lua fierul roșu pentru a-l împlînta pe trupul delicvenților, apuca bîta pentru a o aplica pe spatele evreilor, dacă era nevoie de o vînătoare publică. Nimic nu-i repugna. Numele său deveni cunoscut, tot mai respectat. Se număra printre cei mai fideli și mai nestrămutați membri ai partidului.

Un an mai tîrziu, își transformă fabrica în societate anonimă, cu un capital de șase milioane de mărci și se stabili la Berlin în vila fostului deputat Rothans, la Charlottenburg. Işi aduse familia, dădu recepții strălucitoare, cumpără un minunat Rolls-Royce, se afișă cu o discuză de cabaret foarte populară în acel timp. Drumul către glorie îi era deschis.

Patru ani mai tîrziu, era directorul general al fabricii sale şi primul acţionar, membru în direcţia băncii din Dresda, membru în consiliul unei mari fabrici de oţel, acţionar în mai multe uzine mari, consilier economic al Führerului şi unul din intimii săi.

Era cunoscut şi respectat. Portarul se înclina în faţa lui cînd ieşea din casă, şoferul se înclina cînd se urca în maşină, martor al orgiilor sale nocturne cu femeile de bar, cînd timp de ore întregi, noaptea, rătăceau prin cîmp pînă în zorii zilei. Funcţionarii din bănci, fabrici, ministere se înclinau în faţa lui, soldaţii îl salutau, oameni pe care nici nu-i cunoştea se dădea la o parte pentru a-l lăsa să treacă, cînd silueta lui înaltă apărea. Inainta cu capul sus, cu privirea aspră, cu buzele strînse.

Unde erau vechii duşmani? Cărţile arse pe rug, marii intelectuali cu teoriile lor nebuloase, trufaşe, cu manierele lor semeţe, aceşti „cultivaţi", aceşti pacifişti, umanişti, aceşti evrei, dispăruseră cu toţii, luaţi de vînt; erau în dosul sîrmelor chimpate ale lagărelor, bătuţi pînă la moarte, strangulaţi, împuşcaţi.

Visul fusese realizat. Devenise un om însemnat şi urca tot mai sus.

Trăia cu familia în vila sa princiară, cu douăsprezece încăperi, unde primea vizitatori de seamă, străini, unde dădea recepţii. Se ocupa prea puţin de nevastă şi de copii; de cînd avea o întreagă mulţime care să-i satisfacă dorinţa de dominaţie, familia nu prezenta prea mult interes pentru el. Dintre femei prefera, bine înţeles, prostituatele. In fond, toate femeile erau, pentru el, prostituate: se revărsau în număr mare ca muştele pe zahăr, se ofereau fără mofturi, toate puteau fi cumpărate, banul ungea osiile. Din cînd în cînd răsărea din străfundul conştiinţei sale, imaginea lui Marion făcînd să retrăiască în el vechile chinuri. Asta se întîmpla cînd întîlnea vreo femeie mai sigură pe ea, care nu se mulţumea cu banii, ci dorea preliminarii. In aceste ocazii, nepăsarea sau deplina siguranţă în el se pierdeau, devenea timid ca altădată, simţea tot mai apăsat încurcăura, îndoiala asupra capacităţilor sale. Fiinţa umilă, ce se ascundea în el invia din întunerec. Nesiguranţa îl cuprindea, era înspăimîntat, şi avea din nou de suportat acea neizbîndă a tentativelor repetate, acea ruşine arzîndă a trupului. Aceeaşi poveste i se întîmplase odată sau de două ori, după care n'a mai avut curajul să se aventureze. Amintirea umilinţelor, teama ca ceilalţi să nu descopere că omul superior pe care îl reprezenta, era înfrînt ca bărbat, îl povăţuiau să renunţe de a mai risca. Erau zile în care scruta faţa fiecărui bărbat, îi cîntărea vorbele,

îi bănuia zîmbetul şi îşi spunea: ăsta ştie de sigur ceva: de aceea surîde!

— Dar, după asemenea înfrîngeri, nesiguranţa, conştiinţa inferiorităţii se depănau în fundul sufletului său. Incerca să alunge aceste idei, dar ele reveneau mereu stricîndu-i buna dispoziţie, stînjenindu-i gesturile, trăgîndu-l vertiginos spre fundul de care voia să scape. In acele zile umbla mai rigid, mai greoiu, îşi bomba pieptul, tuna, fulgera, speria pe oamenii de jos, iar seara, înconjurat de prostituate, le povestea poveşti sentimentale despre fete tinere care se topesc după el, despre isprăvile lui în paturile burghezelor.

Muncea din răsputeri. Forţa sa materială era aşezată pe baze solide, afacerile mergeau dela sine. Işi consacra politicii aproape toată activitatea. Era peste tot în reuniunile publice, în comitetele partidului, în consiliile de secţie ale ministerului, în şedinţele secrete ale credincioşilor. Sentimentul de a fi în permanenţă la pîndă, de a fi vigilent, a scotoci, de a scruta, îl împingea mereu spre noi cercetări. O tensiune constantă îl încleşta şi-l făcea să muncească pentru întărirea puterii, pentru a o înrădăcina mai adînc în pămînt. El înţelese că această muncă nu lăsa partidului nicio clipă de odihnă: în orice moment, duşmanul ar putea să ridice capul şi să arunce în aer tot ceea ce ei construiseră cu atîta trudă. Trebuiau să se servească de toată forţa lor ca să alunge această ameninţare pentru totdeauna. Trebuia să fie înspăimîntat tot ceea ce era refractar, tot ceea ce se sbătea: să loveşti şi să muşti. Vizita lagărele de concentrare şi veghia ca deţinuţii să fie trataţi cu mai multă asprime: dacă mureau, cu atît mai bine, nu mai era nevoie să fie hrăniţi. Era bucuros cînd vedea feţele palide, privirile stinse, corpurile tremurînde: puterea duşmanului scădea, dispărea. Asista la interogatorii, împingînd pe agenţi să recurgă la toate mijloacele posibile. Acompania cu mici clătinări din cap, ritmul loviturilor de bîtă care loveau craniul şi alte părţi sensibile ale corpului; asculta cu satisfacţie urletele omului sub untdelemn fierbinte, inima lui creştea de bucurie la vederea sîngelui ţîşnind din corpul victimelor, sub cismele cu cuie: duşmanul se micşora, dispărea. Işi spunea: în curînd vom avea Germania noastră, partidele politice nu mai există, inamicul Nr. 1, muncitorii, sunt în mîinile noastre şi nu mai îndrăsnesc să se mişte.

Dar cînd se mişcau, erau mai grozavi ca oricînd. Făcuse experienţa acestui lucru.

Trebuia să plece la Hamburg, pentru a trata o afacere cu filiala fabricei sale. După trei zile de şedere, seara cînd se reintorcea la hotel şi voia să intre la restaurant, a auzit că greva izbucnise în dockuri şi că un detaşament de muncitori ocupase gara; nu mai se putea pleca cu trenul, iar cu maşina

ar fi fost încă mai periculos. Il trecură fiorii. Se urcă în cameră, fără să fi mîncat, se trînti pe pat și rămase acolo cu mîinile împreunate sub cap, cu ochii adînciți în întunerecul care-l înconjura. Din cînd în cînd, de departe, se auzeau slabe detunături, sgomotul lor se apropia, apoi se îndepărta iarăși.

O tăcere posomorîtă domnea pe strada pustie. El stătea culcat acolo, incapabil să se miște, o groază crescîndă îi cuprindea toată ființa. Oare ce se va întîmpla?

Care va fi sfîrșitul? Ce i se va întîmpla lui? Totul e posibil, greva se poate întinde, poate cîștiga tot orașul, muncitorii ar fi în stare să pună mîna pe dînsul. Odată smuls un asemenea succes, acesta n'ar însemna, oare, semnalul unei revoluții generale, în toată țara? Dacă muncitorii, amețiți de o asemenea victorie, s'ar răscula și ar pune mîna pe putere? Ar fi sfîrșitul tuturor. E suficient ca ei să aibă un succes de moment, aci în Hamburg, pentru ca să vină să-l caute, ca membru al partidului, și să-l omoare. Numele lui se afla peste tot. A, de ce era atît de cunoscut, de ce nu se gîndise niciodată la o asemenea eventualitate? Ar trebui să scape de acte! Cu mîna tremurîndă, își scoase portofoliul din buzunar, își căută actele pe întunerec, neîndrăsnind să facă lumină, de teamă să nu se tragă prin geam. Dar ce să facă cu actele? Nu, să nu le distrugă încă, dar să le ascundă într'un loc sigur. Sub saltea? Acolo vor căuta mai întîi. Atunci unde? Intre geamuri, nu le va da prin gînd așa ceva.

Se sculă cu greutate, își căută drumul dibuind prin întunerec spre geam, strecurîndu-și acolo actele. Tresări. Auzea răsunînd pași, pași grei de oameni numeroși. Pașii se apropiară. Era, sigur, un detașament de muncitori, veniți să ocupe hotelul. Poate aflaseră că el sau vreun alt înalt personaj se afla acolo? Pașii se apropiară și mai mult. El tremura din tot corpul, picături de sudoare îi broboneau fruntea, alunecau de-a-lungul obrazului. Nu avea putere să le șteargă. Sgomotul pașilor se îndepărtă, liniștea se restabili. Cu genunchii muiați, se duse să se culce din nou și se așeză cu picioarele strînse pînă la bărbie, cu fața înfundată in pernă.

Au plecat, își spuse el, dar s'ar putea să se întoarcă. Spaima era insuportabilă, frica îi strîngea inima, îi îngheța trupul, nu simțea decît frică, frică. Ce-i de făcut? Nu putea face nimic. Ciuli din nou urechea: niciun sgomot nu ajungea pînă la dînsul; o tăcere de moarte domnea în casă. De ce această tăcere? Te pomenești că ceilalți au și fugit lăsîndu-l în voia soartei! Poate au aflat că muncitorii sunt victorioși și au fugit odată cu funcționarii hotelului? In cazul ăsta se afla singur în mijlocul tuturor dușmanilor. Dacă vin, nu-l vor găsi decît pe dînsul. I se păru că aude pași furișîndu-se, apoi, șoapte: să fie răsculații care se strecoară în casă și caută ușa lui? Oare îi sosise ceasul de pe urmă? Gemu, apoi înspăimîntat de propriul său glas, își duse mîna la gură: dacă dușmanul i-ar auzi vocea? Își ținu răsuflarea crezînd că dacă stă nemișcat, împietrit, ar putea opri mersul lucrurilor, așa cum vieața însăși se oprise în el. Ridică capul și-și ascuți urechile. Noaptea era neagră, de nepătruns, plină de amenințări. Din timp în timp, pîrîiau detunături. I se păru din nou, că aude pași, sgomotul surd al umbrelor misterioase care umblau prin casă.

Astfel a petrecut toată noaptea: înfricoșat, tremurînd, asudînd, plîngînd cu sughițuri, crispîndu-se, ascunzîndu-se pînă dimineața, pînă cînd băiatul de serviciu veni să bată la ușă. Greva fusese înfrîntă, el se înapoie la Berlin, dar frica, ce-l turburase adînc, nu pieri; ea se înfipsese adînc în sufletul lui. Lovitura primită, îl legă și mai mult de vieață. Își spuse că partidul nu putea să mai tolereze nici umbra umbrei vreunei bănuieli. Dacă vor să-și cruțe vieața, trebuiau să păstreze puterea, trebuiau să nimicească cea mai mică amenințare. A omorî devenea o datorie. Frica, conștiința propriei sale inferiorități, setea de dominație, lupta pentru vieață se amestecau într'o constantă neliniște. Nu mai știa dacă trebuia să omoare pentru un scop sau dacă omorul era scop în sine.

EVA CÉLINE

(sfîrșitul în numărul viitor).

I A R N Ă

Lui Ernest . . .

Norii au coborît pe munţi şi printre brazi;
un vînt uşor goneşte spre Est, ninsoarea rece:
în ochii tăi cei limpezi sufletul tău ţi-l scalzi,
privind îngîndurat, minutul cum se trece.

Dece-s atîtea gînduri în ochii tăi copile?
Lasă. Te uită cum trag boii, pe drum buştenii grei.
Nălucile cu schiuri, dispar pe după vile
şi să desmierzi dulăii, eu ţi-i aduc, de vrei.

Aci din casa asta, prea mare şi prea tristă
bordată cu terasă în gen de transatlantic,
aş vrea să te zăresc, să flutur din batistă
şi să-ţi surîd prin lacrimi, copilul meu romantic.

1945.

FILIP CORSA

SCRISOAREA

Gîtul mi-era uscat, vocea răguşită de emoţie, cînd am întrebat la biroul de arhitectură dacă domnul Lori Paul a venit. Portarul m'a condus chiar pînă sus, vrînd să mă anunţe imediat. — „Nu, nu e nevoie", i-am spus, „aci e biroul personal al domnului director?", — „Da, aci". — „Mulţumesc". ...Singură în faţa uşii lui... Mi se părea că freamătul inimii mă sufoca. — „Ce va fi dincolo?... Cum mă va primi"?... Cu îndrăsneala timidului mi-am luat inima în dinţi — am bătut — „intră"... am deschis uşa mare... înăuntru era Lori cu încă doi arhitecţi, care m'au privit miraţi. Pe un ton monden, opintindu-mi toată fiinţa, aşa încît am reuşit să vorbesc foarte degajat: — „Bună ziua, domnule Paul, mă scuzaţi dacă vă deranjez, am o scrisoare să vă dau".

— „Vă rog foarte mult să luaţi loc în hall, doamnă, voiu fi îndată la dispoziţia d-voastră.

„Ce surprins a fost... dar i-a făcut plăcere cînd m'a văzut", mi-am spus îndată. „Şi privirea aceea... cît de tandră, de sinceră, de limpede!... Bine am făcut că am venit. Ce gînduri stupide avusesem pînă acum.

Stăteam acum în hallul mare, cam întunecos, cu fotolii largi de pluş de coloare arămie. „Ce eleganţă pentru un birou... Da, corespunde cu totul nevoilor estetice ale unui om atît de fin ca Lori...". Văzându-i zîmbetul mîngîietor, tot necazul, toate amintirile dureroase îmi pieriseră parcă... „Îndată, îndată va veni să-mi vorbească... Ce am să fac? Am să-i dau scrisoarea şi atît... Mai mult nici nu sunt în stare... O va ceti şi-mi va răspunde imediat. Îmi va da o explicaţie... Voi şti în sfîrşit"... Şi acum uşa biroului său se deschide, cei doi domni care erau înăuntru trec împreună prin faţa mea, mă privesc lung, cu mare curiozitate. — „Ce le va fi spus?". Şi iată-l şi pe el în pervazul uşii. — „Vă rog, doamnă!"... Cu paşi nesiguri m'am apropiat şi am intrat în biroul lui.

Aceeaşi eleganţă, aceleaşi fotolii de catifea arămie. Pe geamul foarte mare, pătrat, puţin întredeschis — caloriferul

dogorea — intra estompat sgomotul din stradă și o rază de soare se juca pe buzele și în părul lui Lori Paul... — „Vă rog, doamnă"... îmi oferi un fotoliu lîngă el așezîndu-se la birou în așteptare. Fața-i lungă era lipsită acum de orice expresie, toată ființa nemișcată. Și ce aer de distincție accentuată!... — „Vă rog, doamnă?".

Ce extravagantă, ce nebunească mi se păru deodată îndrăsneala mea de a veni la el!... Niciun rînd din scrisoarea aceea nu i l-aș fi putut spune acum, de jenă și de agitație... Cu răsuflarea mută i-am întins scrisoarea: — „Cetește-o te rog... și să-mi dai un răspuns imediat...".

Foarte surprins a luat scrisoarea. A deschis-o și...

Pe măsură ce cetea surprinderea i se muia, zîmbetul tandru îi înflorea din ce în ce mai cald pe buze. Și ochii i se voalau... Cetea încet, cetea adînc. Se vedea că prinde în el cu toată ființa cele ce-i scrisesem. Căci iată ce a cetit el atunci, în timp ce eu stăteam culcată pe pernele moi și adînci — aproape sfărîmată de emoție... (Încet, încet, am închis pleoapele... e aci... atît de aproape de mine — cetește... cetește... Și acum... acum știe).

. . . .

„...Străini?... nu Lori Paul, dar... necunoscuți. Atît de necunoscuți!! Ceea ce și explică insurmontabilul care din ce în ce mai mult s'a ridicat între noi și atîta greșită înțelegere din parte-mi și din parte-ți!

Eu am fost acum într'unele privinți lămurită, și cu brutalitatea de care ți-ar fi fost posibil să mă ferești, în convorbirea prietenească, deslușită și loială, pe care de atîta vreme știai că o doresc.

...D-ta însă... am văzut că porți încă mereu în ochi, și mai ales în inimă cioburile deformante prin care de mult timp mă privești și mă înțelegi. Cu degete atît de delicate m'am apropiat uneori ca să le înlătur!... Încerc s'o mai fac și azi în urma scrisorii atît de absurde pentru mine, pe care mi-ai trimis-o...

Prietenia mea „dușmănie, ură, lipsă de loialitate" sau cum o numești d-ta?... A fost de fapt o lungă așteptare și o nelimitată îngăduință din parte-mi. N'am vrut niciodată cu nimic să te bruschez. Căci am înțeles și știu și din proprie experiență, că cineva poate să simtă în anumite cazuri nevoia să stea multă, foarte multă vreme, între da și nu.

Dar vieața mi s'a oprit în loc — de atunci. Fiindcă nu pot trăi decît sincer. Adică nu pot admite pentru mine fapte, întîmplări sau învoieli care să nu fie în acord cu gîndurile și simțirile mele. Tot astfel dorința ce am avut să fac într'un fel sau altul, parte din vieața d-tale (să nu-ți fiu străină!...) mi-a absorbit în acest timp toate celelalte cerinți...

Impresia că și eu îți sunt apropiată sufletește mi-a ajutat să iert destule inadvertențe (expresie politicoasă) din parte-ți, și mi-a îngăduit și mie să depășesc uneori marginile unei anumite ținute, cum a fost de pildă să insist pentru explicația lămuritoare, sau să-ți adresez prin scrisori atîtea gînduri și simțiri intime.

. . . .

Și toate celelalte, Lori Paul... acele mișcări sufletești de delicată și emoționată căutare... (pentru înțelegerea d-tale greșită... „gîndu-mi ostil și neleal care te caută, te caută") străduința de a mă ridica idealizînd deasupra oricărei legi de compensație, pentru a putea domina anumite, pentru mine prea dureroase situații... hotărîrea de a prefera izolarea, zăvorîta vieață interioară... dar dorința prezenței care din nou mă împingea spre o nouă și bineînțeles tot atît de stîngace cercetare a antenelor... erau oare acestea manifestările unei vrăjmașe, ale cuiva care te urăște, sau acele ale unei ființe pentru care ai însemnat mereu atît de infinit de mult?...

Și astfel au trecut anii... pentru mine ani de o nesfîrșită destrămare sufletească, de sbatere chinuită între dorință și renunțare și apoi de repliere în singurătate și în ireal — ani chinuiți, sugrumați, holocaustă unui... necunoscut — pentru care am rămas totuși... o străină!

. . . .

...Și toate acestea pentru ce Lori Paul?... Pentrucă îți sunt dușmană, ostilă?... pentrucă vreau „să te înlănțuiu, să te încătușez, să fac din d-ta un rob îngenunchiat?"... Sau pentrucă dorința mea cea mai fierbinte era numai că prezența-ți materială să umple în sfîrșit în vieața mea cadrul prezenței d-tale ireale?... Și în goana zilelor și a vieții, acele clipe, orice s'ar mai fi întîmplat pe urmă, ar fi fost pentru mine imense... și ar fi rămas... stabile... infinitizîndu-se în amintire... Și poate că fericirea ce mi-ai fi adus astfel, ar fi răsfrînt și asupra-ți un ecou de lumină și bucurie, gonind pentru totdeauna dintre noi inimiciția, teama, sălbatica-ți neîncredere... Fiindcă voiam să simt poate odată inima bătînd lîngă inimă...

Au fost toate acestea numai iluzii, numai o rătăcire cumplită din parte-mi? răspunde Lori Paul... E marea și cea mai anxioasă întrebare în care încerc să mai concentrez astăzi tot ce, în răstimpul acestor ani a palpitat în mine sensibil, afectuos și dornic... pentru tine.

Lelia"

— „Mi-o dăruești"? șopti emoționat după ce isprăvi de cetit.

De ce nu uită de rîndurile acelea scrise, aducîndu-și

aminte... de *mine?*... De ce nu mă cuprinde în brațele sale, sorbindu-mi de pe buze suferința pe care acum mi-o cunoștea?

— „Nu, nu ți-o dau Lori. N'am venit aci ca să ți-o dăruesc ci — *ca să știi.* Trebue mai întîi să-mi răspunzi".

Se turbură și mai mult și fața i se roși deodată (de ce oare? m'am întrebat). „Eu... d-ta... Dar... e sinceră scrisoarea? mă întrebă cu ochiul bănuitor.

—„ Da, e sinceră. Lori.

—„ Atunci... dumneata... dumneata ți-ai ales ora și locul să mi-o aduci. Și eu... vreau să dau... răspunsul care se cuvine acestei... acestor sunete de violă... Acestor rînduri... atît de frumoase. Vreau să viu să-ți dau răspunsul... la dumneata acasă".

— „Da? Cînd?... apoi însă aducîndu-mi aminte: „nu, nu vei veni, Lori".

— „Ba da — voiu veni — te asigur. Peste vreo două zile.

— „Știu că nu vei veni.

— „Ba da, am să viu... sigur... Iți dau cuvîntul meu de onoare... Acum... îmi dai scrisoarea?".

Am șovăit o clipă. Ar trebui să-i spun „cînd vei veni la mine să-mi aduci răspunsul atunci îți voiu da scrisoarea". Căci știam — dela masa din restaurantul D., că Lori Paul nu era discret — că vorbea cu prietenii despre iubirea mea pentru el. Și o astfel de scrisoare!... Dar îndată gîndurile mele mi s'au părut atît de meschine. Și-a dat cuvîntul de onoare. Ce fel de om trebue să fie ca să și-l calce. Și, îi dau un lucru care îmi aparține numai condiționat. Ca să nu țină condiția și nici cuvîntul de onoare ar trebui să fie... Nu, Lori Paul are curiozitățile, susceptibilitățile — poate chiar ușoarele lui detractări de artist dar... nu e un om lipsit de onoare... Și vocea lui... ce rugătoare!... Ce mult mă mișcase!...

— „Ți-o dăruesc, Lori".

A luat-o cu gestul repede, privirea fericită, și a băgat-o grăbit în vestă, ca cel mai frumos dar ce i-aș fi putut face. Și am avut și eu conștiința că i-am încredințat un lucru de mare preț.

Cineva bătu în ușă: — „Domnule director, a venit domnul președinte și vă roagă să veniți numaidecît. Are nevoie de d-v.".

— „Spune-i că vin îndată".

Către mine care mă grăbeam să-mi pun mănușile spre a pleca mai curînd: — „Lasă-l să mai aștepte. Mai stai!"... Imi privea cercetător ochii — buzele — fruntea. Il priveam și eu cu un dor nețărmurit. De cît timp nu-i mai vorbisem! Orice urmă din enervarea crispată, din încordarea cu care venisem, dispăruse din mine. „Ce bine era lîngă el!".

— „Ce frumoasă ești deodată!"... In ochi avea o emoție adîncă, arzătoare. Și această emoție a lui ce fiori de fericire îmi dădea!

Din nou se auziră bătăi în uși: — „Domnule director, a venit domnul procuror Munteanu și întreabă de d-v. E foarte grăbit".

— „Da. Viu îndată. Spune-i să aștepte în hall numai o clipă.

Către mine: — „Te rog mai stai. Poate să mai aștepte... și mai mult".

— „Nu, acum plec. Lori... Inlănțuiți de talie am mers pînă la ușa biroului.

Tare, în fața domnului care aștepta în hall: „— Atunci doamnă am să vă telefonez sigur peste vreo două, cel mult trei zile". — Și dacă pierdeți cumva din vedere v'aș deranja dacă v'aș telefona eu, domnule Paul?

— „Nu dimpotrivă. Mă găsiți totdeauna aci la ora aceasta. Sărut mîna".

* * *

Cît, cît de fericită am plecat de acolo! Iubirea e un sentiment fără înțelepciune și fără coherență. Uitasem totul, tot ce se întîmplase mai înainte, tot ce auzisem despre el. In sfîrșit dragostea mea triumfa. Sticla va deveni diamant...

* * *

Dar ce agitație m'a cuprins cînd am ajuns acasă! Am deschis toate dulapurile. Nu, hotărît, n'aveam ce îmbrăca!... „Această rochie de interior mov?... Nu, nu mai îmi vine bine, am slăbit prea mult, m'am tras la față. Am să arăt rău cu ea... Dar asta de mătase, „corail?"... Nu mai îmi place. Vreau ceva nou de tot, o rochie care să prindă în ea numai... numai amintirea acelei zile!... Să vedem... Da, rochiile de stradă, — dar astea acum nu contează. Imi trebue ceva „chic" de tot... căci poate vom ieși seara împreună — poate chiar în prima seară... Nu, n'am nimic! ...Asta, dela „Szüz", de trei luni de cînd am făcut-o, parcă s'a și demodat nițel. Și am mai văzut-o și la o altă cocoană. ...Zău! prea am fost pînă acum indiferentă la aceste chestiuni de toaletă! Dar acum mă voiu schimba... Lîngă el, vreau să fiu foarte, foarte elegantă... *cea mai ele-gantă* femeie. Am să mă duc chiar azi la „Maxim" să-mi facă ceva frumos de tot, în trei zile. Și... da, și una de interior. Poate albă, de catifea... cu o floare bronz... Doamne, de n'ar telefona pînă atunci!...

...Și casa?... Bine înțeles, nu-mi place de loc. Dar... ce să fac? Nu pot schimba acum totul așa de repede. Totuși perdelele acestea de dantelă sunt foarte frumoase... și lampa... de „fer forjé" cu abajurul gri și roz. Toată lumea o admiră! In sfîrșit... curățenia cea mai mare... flori, nițică „desordine

artistică", — o carte ici, o pernă colo... Perna asta! Oribilă!... De multă vreme mă tot uit la o pernă dela Galeries, dar nu m'am îndurat... mi se părea prea scumpă... O, dar acum o cumpăr! O cumpăr!... Și am mai văzut și un mic covoraș roz...

Peste 3 zile telefonul sună — „El este!... ce mă fac, nu sunt gata". „Fecioară neînțeleaptă" ce sunt! — „Allo — cine e acolo?" — Niciun răspuns. — „Cine e acolo — te rog cine e acolo?". Tăcere... Totuși, „el este" m'am gîndit. „Am făcut rău că i-am spus că-i voi telefona eu, dacă nu sună el, acum nu-mi vorbește, dar îmi reamintește să-l chem eu. Așa-i place lui să pară totdeauna că el e cel mult solicitat... Dar ce să fac? Nu sunt încă gata. Maxim a spus „vineri seara"... Deci mîine... Poimîine îl chem eu la telefon... De nu s'ar supăra că întîrziu... Iar telefonul: — „Vă rog, cine e acolo? Rog cine e să răspundă... Altfel trebue să închid". Sgomote, voci mai îndepărtate, în telefon. Dar niciun răspuns... — „Ce să fac?... trebue să închid"..., am spus tare menajînd pe cît am putut susceptibilitatea celui de dincolo...

A doua zi la aceeași oră, același telefon la care nu răspunde nimeni. — „Da, da, dragul meu, mîine, mîine am să te chem eu"...

Dar în dimineața următoare m'am hotărît să mă duc chiar eu la el. Mă primise atît de prietenește. Ce amintire scumpă aveam!... Să-l revăd iar în locul unde-și petrece el atîta timp... unde lucrează... unde poate se gîndește și la mine"... Acum nu-mi mai era de loc teamă de el. Dacă-i telefonez, va spune poate: „mîine ne vedem sau în altă zi"... Și nu mai aveam nicio răbdare. Mi-era atît de dor de el!

* * *

Același portar, era acum pentru mine ca un vechiu cunoscut simpatic. Hallul elegant: — „ce nerăbdătoare sunt!... Nu, nu-l deranjez... Mi-a spus că la ora asta mai vine și altă lume să-l viziteze... De altfel mai e în hall o doamnă. Poate că tot cu el vrea să vorbească... Iată omul de serviciu. Bacșișul obligatoriu și... „te rog să duci asta îndată d-lui director. Spune-i te rog că sunt aci în hall"... Și i-am dat o carte de vizită cu numele meu pe care scrisesem, timidă totuși: — „Am venit numai ca să te întreb dacă m'ai uitat!".

Lelia.

și am așteptat animată, cu inima fericită.

Dar servitorul s'a întors — ar fi vrut atît de mult să mă servească bine... așa încît venea acum încet — parcă cu părere de rău... Apropiindu-se nu se uita la mine, ci privea fix la ceea ce ținea în mînă: un petec de hîrtie, fără plic, pe care

erau scrise cîteva cuvinte. Jenat parcă, mi l-a întins: — „Din partea domnului director...".

Am privit uluită acel petec inform pe care cerneala nu se uscase încă. „Aș dori să fiu lăsat în pace — cel puțin în orele de lucru".

Paul.

...Nu, nu, nu se poate — visez... Totuși e scris negru pe alb... scris de el... scrisul lui, încă umed.

„Aș dori să fiu lăsat în pace... cel puțin în orele de lucru... Aș dori să fiu lăsat în pace... Aș dori să fiu lăsat în pace...

Ce e asta... înnebunise?... Sau avea poate o criză ingrozitoare de surmenaj... de oboseală... de supra epuizare nervoasă și nu-și dădea seama ce face? Sau — poate... băuse?... Băuse pînă la inconștiența de a mă jigni astfel printr'un servitor?... Cu orice preț aș fi vrut să intru atunci la el, pentru ca văzîndu-l să-mi dau seama ce se întîmplase... Dar *ceva* se rupsese brusc în inima și poate și în creierul meu, așa încît aveam acum impresia că dacă aș face un singur pas, pămîntul mi-ar luneca de sub picioare.

Simțeam totuși nedeslușit că trebue să fac ceva, că trebue să iau o hotărîre, că trebue să încerc să plec... Și cum mă chinuiam sbătîndu-mă astfel, iată că ușa dela biroul lui se deschide... instinctiv m'am ghemuit în umbră, în nișa aproape acoperită de întunerecul din hall, căci nu aș fi vrut să fiu văzută de nimeni în starea în care mă aflam. Și atunci, în pragul biroului, luminat prin geamul care dădea spre stradă... apare deodată... el. Nu, nu era nici beat, nici nebun... Părea foarte liniștit, un surîs îi flutura chiar pe buze!... Rămase astfel un timp în ușă și cu o voce calmă, dar tare, prea tare... dădu servitorului tot felul de ordine, ochi-i cercetători căutîndu-mă parcă... nereușind să mă vadă de sigur din cauza întunerecului și mai ales a nișei în care stăteam retrasă. Să fi fost această apariție a lui un fel de... momeală... din parte-i, voia să mă atragă astfel spre el, poate, după cum era natual, ca să-i cer o explicație?... Și atunci, față de femeia care-l aștepta, față de cei cîțiva camarazi care se vedeau în plină lumină de zi din birou prin ușa care era acum larg deschisă și față de servitorul cu care vorbea, să mă lovească poate și mai mult?... Dorința lui abjectă nu s'a împlinit însă, nu fiindcă mi-ași fi dat seama atunci de pericolul care mă amenința... ci pentrucă, strivită în fotoliul în care aș fi vrut să intru ca să pot dispărea... înlemnisem cu creier cu tot. Aproape în inconștiență simțeam totuși în mod nedeslușit venind din spre el o atmosferă de grozăvie, de dezastru, de monstruozitate... și dacă s'ar fi îndreptat atunci în direcția mea,

sau chiar dacă ar fi avut în spre mine gestul cel mai vag, de sigur aș fi izbucnit în strigăte de spaimă... Dar setea lui de a face rău nu se îndestulase încă... Reintră în biroul său și o clipă după aceea se aude mai întîi o sonerie și apoi ușierul apare din nou.

— „Doamnă", spuse tare persoanei care tot mai aștepta în holl, „vă roagă domnul director să fiți așa de bună să mai așteptați puțin, căci vă va primi îndată". Și apoi către mine: — „Pentru d-voastră doamnă, a spus domnul director că nu mai are timp"... Nu mai știu bine ce am făcut atunci... Știu numai că o oroare m'a ridicat și adunîndu-mi toate forțele m'am tărît afară din locul acela unde căzusem în capcana perversității lui... Nu mai știu bine ce am făcut... Poate că trecînd iar pe lîngă portar i-am lăsat acolo vreun răspuns... poate i-am scris ceva... indignare, sau durere sau nedumerire... nu știu... Știu numai că pierdusem aproape în întregime conștiința celor ce făceam și că am plecat de acolo ca o somnambulă.

* * *

Și tot ca o somnambulă am început să mă plimb acum pe străzi, încă și încă și încă, gonită parcă inconștient de motorul de revoltă și de durere care îmi strivea inima... Și într'un alt vîrtej care îmi măcina tîmplele ca un cerc de fier ce s'ar fi strîns din ce în ce mai mult, am retrăit atunci, in răstimpul acelei ore de goană, toată iubirea ce avusesem pentru el: camaraderia ademenitoare și caldă a începutului, așteptările mistuitoare, dorința înfrigurată și zadarnică și toate, toate indignările și revoltele mele din ultimul timp... Dar niciuna din suferințele prin care trecusem pînă atunci, nu mi se părea asemănătoare devastării sufletești pe care o resimțeam acum... Și tot chinuindu-mă astfel, m'am trezit deodată că am ajuns pe drumul care mergea spre un restaurant oarecare, unde, foarte rar, mi se întîmpla să iau uneori masa. „Trebue să mă duc să mănînc", mi-am spus ca printr'un vis. Și cînd m'am desmeticit nițel mai mult, cînd privirea mea, desprinzîndu-se din evocările trecutului, a început să mai înțeleagă oamenii și lucrurile care pluteau amestecat și nehotărît în fața ochilor mei... îl văd deodată pe Lori Paul mergînd cîțiva pași înaintea mea pe aceeași stradă... mergînd destul de repede, ca și cînd ar fi vrut să nu-l ajung cumva... oprindu-se totuși din cînd în cînd spre a întoarce capul și a mă privi cu un zîmbet bizar, ca într'un fel de joc dement. La un moment dat a cotit pe o stradă care apucă spre stînga, iar eu am mers drept înainte spre restaurantul unde mă gîndeam să mănînc. In prag, m'am întors ca să-l văd încotro plecase și... l-am zărit... cum stătea ascuns într'un gang, de unde se uita precis la mine, ca și cînd m'ar fi spionat. Apoi a luat-o însă repede în jos pe stradă îndepărtîndu-se și eu respirînd oarecum nițel ușurată am intrat în acel local.

* * *

...Masa aceea! totdeauna mi-o voiu reaminti. Căzută acolo ca un animal, ce găsește un refugiu trecător într'o văgăună oarecare, am cerut la întîmplare o mîncare de pe listă... Dar ce o fi fost oare atunci în mine atît de straniu?... Alături, doi bărbați mă priveau ostentativ și simțeam că ar fi fost deajuns să-mi îndrept un moment privirea către ei ca să mă acosteze cu insistență. Ce ironie amară ar fi putut fi pentru mine atitudinea acestor necunoscuți, tocmai în ziua cînd veneam dela omul pe care îl iubisem și care se purtase cu mine în felul cum ai văzut!... Dar eram prea sfărîmată, prea dislocată, sufletește și trupește, ca să mai pot judeca atunci, ori ce ar fi fost!... Ci prăbușită pe canapeaua aceea roșie de pluș, ghemuită cu totul în mine, mîncam cu un fel de inconștiență de lemn, fără să înțeleg gustul la nimic... Eram acolo de vreun sfert de oră, și cum priveam întîmplător și vag, pierdută cu totul în gînduri, spre ușa care se închidea și se deschidea mereu, deodată... Cum oare mi-am putut înnăbuși surprinderea și teroarea?... deodată apăru în ușă Lori Paul... Inspăimîntată și revoltată pînă în fundul inimii am întors repede capul uitîndu-mă în farfurie, cu pornirea nelămurită a struțului stupid, care crede că nu mai e văzut, dacă își astupă ochii în nisip... Totuși am simțit cum s'a oprit la intrare și cum m'a privit un moment fix, cu cea mai mare insolență, dar și cu o stranie aviditate. Apoi a băgat amîndouă mîinile în buzunarele blanei și cu capul ridicat de o semeție sfidătoare, cu ochii batjocoritori și cu un zîmbet parcă nițel rătăcit... da rătăcit... a trecut cu pași fermi și sgomotoși prin fața mea. A traversat restaurantul fără să se oprească nicăieri, fără să mai privească nici în dreapta nici în stânga, pentru a ieși iarăși în stradă pe poarta cealaltă. Și această apariție și dispariție a lui a fost atunci tot atît de neașteptată ca tot ce făcuse în ziua aceea... Prin ușa care rămăsese deschisă l-am văzut cum traversează strada și cum se îndepărtează, silueta-i înaltă și mărită mult de haina de iarnă, micșorîndu-se din ce în ce... Intrase numai ca să-și culeagă rodul... ca să-și desfete mai de aproape ochii și inima de spaima și de nenorocirea mea.

OLIMPIA FILITTI - BORANESCU

(Fragment din roman.)

CRONICA EXTERNĂ

ALEGERILE PREZIDENȚIALE DIN STATELE-UNITE. — PROBLEMA FRANȚEI. — EVENIMENTELE DIN NOEMVRIE IN BELGIA. — RĂZBOIUL GRECO-GREC.

ALEGERILE PREȘEDINȚIALE DIN STATELE-UNITE

Ele au avut loc la 7 Noemvrie, a doua zi chiar după ce mareșalul Stalin făcuse acea expunere din care reieșea desăvîrșita înțelegere între Moscova, Londra și Washington.

Realegerea președintelui Roosevelt a dovedit cît de mult opinia publică americană e de acord cu această înțelegere. S'ar cuveni să insistăm îndelung asupra semnificației ei; dar rămînînd prea în urmă cu trecerea în revistă a evenimentelor, ne vom mărgini să relevăm numai esențialul. Or, faptul esențial este acesta: că în ciuda unei tradiții bine stabilite, în virtutea căreia niciun președinte al Statelor Unite, oricît de mare să fi fost; nici Washington, nici Lincoln, nu putea fi ales de mai mult de două ori, Președintele Roosevelt s'a ales a patra oară. Și s'a ales în plin războiu (ceea ce în istorie n'are precedent decît în istoria romană, la începuturile republicii) și cu programul de a continua războiul pînă la sfîrșit, oricît va dura și oricîte jertfe în oameni și bani ar cere. Iată faptul excepțional!

N'ar fi fost nimic extraordinar dacă Roosevelt s'ar fi reales făgăduind alegătorilor pace imediată. Cu acest slogan, ușor este după trei ani de războiu să cucerești sufragiile tuturor. Mai ales că în Statele Unite votează și femeile: mame, soții, logodnice, ibovnice, care, teoretic, nu puteau avea dorință mai fierbinte decît de a-i vedea pe cei dragi întorcîndu-se cît mai repede acasă. Cu deviza „pace" a fost înlăturat în 1918 Kaizerul dela tronul Germaniei imperialiste. Cu deviza „mir" (pace) venise Lenin cu un an mai înainte.

Contele Sforza, fin observator al fenomenului politic, a scris acum cincisprezece ani în legătură cu aceasta că se va recunoaște cîndva, în pofida urilor anticomuniste și fără a ține seama de entusiasmele comuniste. La forța lui Vladimir Ilici a contribuit și faptul că la un moment dat acțiunea lui s'a identificat cu o mare dorință de pace. Am putea spune, încercînd a explica popularitatea lui Roosevelt, rămasă intactă după doisprezece ani de guvernare, (ceea ce este ce n'a mai fost), ba chiar mărită față de popularitatea lui dela alegerile din 1940 (adevărat record pînă și în țara recordurilor), că ea rezidă în faptul că de patru ani încoace în țelurile pe care le urmărește, Franklin Delano s'a identificat cu ceea ce vrea toată America de muncitori și de fermieri: pe-

depsirea provocării dela Pearl Harbour și nimicirea hitlerismului abraș și ucigaș.

Aceasta este semnificația ruperii cu tradiția și a alegerii pentru a patra oară pe alți patru ani a președintelui care a pornit lupta și a devenit între timp simbolul ei, întruchipind idealurile și țelurile acestui războiu.

Dar prelungirea mandatului președințial are pe lîngă o semnificație precisă, urmări de cel mai mare interes internațional, căci votîndu-l pe președintele Roosevelt, poporul american nu i-a dat acestuia numai descărcarea pentru gestiunea trecută și aprobarea pentru politica dusă din 1940 pînă la 7 Noemvrie 1944 ci i-a dat adeziunea pentru programul cu care s'a prezentat masei electorale pe perioada pînă la 1 Ianuarie 1949. Cu alte cuvinte președintele Roosevelt are deslegare dela poporul american:

1. Să-și ia obligația de a apăra pacea și securitatea mondială, participînd la o organizație internațională, anume creată în acest scop prin planul dela Dumbarton Oaks (ceea ce lui Wilson, în 1920, i se refuzase).

2. De a colabora mai departe cu Uniunea Sovietelor pentru a orîndui lumea viitoare pe temeiul principiilor din Charta Atlanticului.

3. De a introduce în Statele Unite serviciul obligator în timp de pace pentru a putea ține la dispoziția Națiunilor Unite mereu, o armată gata și bine pregătită în vederea împiedecării agresiunilor viitoare.

4. De a ajuta Statele distruse de hitleriști să se refacă.

5. De a renunța la politica splendidei izolări și de a inaugura o alta, bazată pe principiul păcii indivizibile, a securității colective și a interdependenței dintre state.

6. De a deschide debușeurile Americii de a proclama libertatea mărilor și de a da acces la materii prime sau manufacturate tuturor popoarelor.

7. De a veghia la stabilitatea monetară a tuturor țărilor, ș. a. m. d.

Deputații și senatorii democrați au fost aleși la 7 Noemvrie pe baza acestui program de guvernămînt. Majoritatea parlamentară nu va putea deci refuza d-lui Roosevelt reformele care au ca obiect final să facă să dispară din mentalitatea americană ideea că Atlanticul fiind o pavăză, trebue să fie hotar și că Pacificul fiind un ocean n'ar putea sluji de punte.

PROBLEMA FRANȚEI

Spuneam în cronica precedentă că recunoașterea *de jure* a guvernului de Gaulle va fi un punct de plecare spre o reinscăunare a Franței în locul pe care l-a deținut cîndva printre marile puteri. Și, într'adevăr, în cursul lunii Noemvrie, guvernul provizoriu a făcut cîțiva pași definitivi pe drumul de redresare în politica mondială.

La 9 Noemvrie, Adunarea consultativă franceză și-a inaugurat lucrările. Belgia, cu cîteva zile înainte își redeschisese Parlamentul ei vechiu. Generalul de Gaulle n'a mai vrut să se întoarcă la parlamentul ales în 1936, prorogat în 1940 și care a jucat în Iunie, după capitulare, un rol atît de servil. De aceea el a înjghebat adunarea consultativă, pe care aș numi-o „parlamentul prin generație spontanee". A alcătuit-o din aceia care au izvorît ca șefi printr'o selecție naturală, din lupta fățișă sau subterană împotriva inamicului. Erau peste șapte sute de parlamentari pe vremurile cînd Camera se chema „Palais Bourbon" și Senatul, Palais de Luxembourg. In adunarea consultativă actuală nu sunt decît vreo 250 dintre care 150 sunt reprezentanții mișcării de rezistență din Franța metropolitană. Din cei șapte sute de parlamentari ante-belici, n'a ales ca demni de a face parte din noua adunare decît numai șaezeci. Generalul de Gaulle, ca ostaș ce este, a ținut să fie înconjurat și sfătuit numai de oameni de curaj, de caracter, de luptă, de principii.

Pentru a întări autoritatea guvernului de Gaulle, d-l Churchill a ținut să comemoreze ziua armistițiului (11 Noemvrie) la Paris. Și a folosit acest prilej pentru a invita Franța să trimită un reprezentant în comisia consultativă europeană care își are sediul la Londra. Intrucît din această comisie nu fac parte decît delegații Uniunii Sovietelor, Anglia și Statele Unite, invitația primului ministru britanic echivala cu o primă recunoaștere a Franței ca mare putere.

De altfel, d-l Churchill care a venit în capitala Franței, însoțit de d-nii Eden, Cadogan și de șeful său de stat major, Sir Alain Brook, nu s'a mărginit numai la aceste acte, mai mult sau mai puțin de curtoazie ci a trecut la negocieri cu generalul de Gaulle în vederea încheierii unui pact de alianță. Dar alianța n'a fost încheiată din trei motive: primul, că șeful guvernului francez nu vroia să dea impresia că s'ar reconstitui blocurile regionale de altădată și a preferat să înceapă cu o apropiere de Soviete pentru ca poziția lui internațională să fie și mai întărită; iar al ioilea motiv a fost că n'a putut cădea de acord cu d-l Churchill cu privire la compensațiile pe care ar trebui să le primească Franța în Orientul Mijlociu unde Siria și Libanul, declarîndu-se independente, sau sustras mandatului francez. In afară de aceasta guvernul de Gaulle a socotit că amînînd, va avea putința între timp să-și valorifice drepturile printr'o participare la efortul comun de războiu. De aceea a cerut și obținut să i se dea mai întîi armament și echipament pentru a putea reface o armată franceză și a-și cîștiga titlurile de credit prin jertfe de sînge. Armata franceză nu participase ca atare la operațiunile de invazie și de abia la începutul lui Noemvrie intrase pe socoteală proprie în foc, intreprinzînd o ofensivă în Alsacia. Și în această privință, prin urmare, — ca și în chestiunea Adunării Consultative — generalul de Gaulle a judecat lucrurirle mai mult ca militar decît ca diplomat.

In genere metodele politice ale generalului apar cam neobișnuite celor de meserie dar pînă acum nu s'ar putea susține că strategia lui a dat greș. Dimpotrivă. Săptămînile de Noemvrie au fost pline de succese pentru Franța. Indată după plecarea oamenilor de stat britanici a sosit la Quai d'Orsay o invitație pentru de Gaulle de a veni la Moscova. A doua zi, guvernul generalului Franco a anunțat recunoașterea *de jure* a guvernului provizoriu francez, ceea ce a însemnat *o* neglijabilă dar categorică victorie pentru de Gaulle, căci, firește, nu de dragul acestui ocrotitor al exilaților republicani spanioli și nici *spontane aria*, din subită simpatie, a recunoscut guvernul pro-axist pînă ieri dela Madrid pe acela, de abia instalat, dela Paris. Mai ales că Franco n'a uitat, de sigur, cît a trebuit, el, să aștepte pînă să obțină recunoașterea din partea Franței. Prin urmare dacă a făcut-o (și a făcut-o fără niciun fel de compensație) însemna că i-au dictat-o împrejurările. Și forța acestor împrejurări oglindea tocmai forța lui de Gaulle și lustrul nou al Franței, intrată pe pragul Republicii a patra.

EVENIMENTELE DIN NOEMBRIE

In afară de evenimentele de care am vorbit, prima jumătate a lunii Noemvrie mai are însemnate pe răboj cîteva fapte de seamă de pe fronturile de luptă și alte cîteva de pe eșichierul diplomatic.

De pe fronturile de luptă trebue reținute: lansarea de către germani a armei secrete V 2, lansarea de către franco-americani a unei ofensive în spre Metz, liberarea Cetinei (capitala Muntenegrului), a Skopliei (capitala Macedoniei jugoslave), a Tiranei (capitala Albaniei), a încîntătorului port dalmat Split și înaintarea trupelor mareșalului Malinovski în Ungaria.

Din punct de vedere politico-diplomatic ceea ce s'ar cuveni notat ar fi: formarea unui nou guvern finlandez sub președinția d-lui Paasikivi, fost ministru de externe și fost ministru al Finlandei la Moscova; demisia d-lui Pilet Golaz dela departamentul politic al confederației

helvetice (echivalent cu ministerul de externe) în urma eșecului înregistrat cu cererea de a relua relațiile diplomatice cu U. R. S. S. (V. „Viața Romînească", nr. Ianuarie—Februarie); vizita la Moscova a ministrului norvegian al afacerilor străine și încheierea acordului între d-rul Subașici și mareșalul Tito în vederea constituirii unui guvern unic jugoslav.

In a doua parte a lunii, însă, doamna toamnă, ca toate cocoanele, cum ar fi spus Topîrceanu, n'a răbdat să nu-și arate ca'n toți anii, toanele... Și atmosfera senină de după aniversarea revoluției din Octomvrie, de după alegerile din Statele Unite și de după comemorarea armistițiului a purces să se strice. Nu pe front, unde dacă a fost ploaie, a fost numai de gloanțe; ci acasă. Pe front, privirile fiind toate îndreptate înainte, nu intră în raza vizuală decît dușmanul comun. Acasă, însă, unde te mai poți uita în dreapta, te mai poți uita în stînga, descoperi o grămadă de subiecte de nemulțumiri. Iată de ce lucrurile au mers bine pe frontul din Franța (unde armata americană a generalului Patton a intrat la 20 Noemvrie în Metz, armata franceză a lui Dellattre de Tassigny a intrat în Belfort și Mulhouse iar divizia franceză a lui Leclerc, venită tocmai din Tchad, din Africa centrală, în Strasbourg), au mers bine pe frontul Adriaticei, unde trupele albaneze au eliberat Tirana și Durazzo, au mers bine în Ungaria, unde armata mareșalului Malinovski a cucerit Tokay iar aceea a mareșalului Tolbukin, Pecz, au mers bine în Cehoslovacia, dar n'au mers bine aproape nicăeri în dosul fronturilor, înlăuntrul țărilor: în Egipt, Regele Faruk a trebuit să disolve parlamentul; în Bolivia, a fost răscoală; în Iran, criză de guvern; în China, cîteva demisii răsunătoare; în Canada, conflict între miniștri; la Londra, guvernul polonez al lui Mikolaicik s'a văzut silit să se retragă; în Italia, cabinetul Bonomi a căzut. Pînă și în îndepărtata și liniștita republică de Salvador s'a declarat stare de asediu...

Posomorîtă vreme politică!... Dar mai gravă ca în toate părțile s'a arătat a fi.

SITUAȚIA DIN BELGIA

Belgia a fost în întregime eliberată la 29 Octomvrie. Exact după două săptămîni, d-l Demats, ministru al apărării naționale, reprezentantul în guvern al partidului liberal (căci belgienii au păstrat tradiția de a avea un civil în fruntea ministerului de războiu) dă ordin ca membrii mișcării de rezistență să predea armele pînă pe ziua de 18 Noemvrie. Trei zile după publicarea ordinului și cu două zile înainte de expirarea termenul de predare a armelor, cei doi miniștri comuniști din guvern, împreună cu cei doi reprezentanți din guvern ai mișcării de rezistență deminionează. Guvernul nu-i descompletat fiindcă din toți miniștrii aceștia numai unul avea portofoliu: Morteaux, la sănătatea publică. D-l Hubert Pierlot, președinte de consiliu, nu înțelege să tragă consecințele și guvernul rămîne mai departe.

De ce demisionaseră cei patru? D-l Demany, unul dintre ei, a dat la radio trei motive: întîi, pentrucă guvernul îngădue criminalilor de războiu să se plimbe în libertate; al doilea, pentrucă ministrul apărării naționale interzisese o întrunire a mișcării de rezistență și al treilea, pentrucă s'ar vrea ștergerea oricărei urme exterioare a acestei mișcări.

Fapt este că a doua zi după ce expirase termenul de depunere a armelor, s'au produs primele ciocniri. Probabil nu prea grave și nici prea îngrijorătoare la început de vreme ce doi dintre cei mai de seamă miniștri: Spaak, ministrul de externe și Gutt ministrul de finanțe nu renunțaseră la voiajul lor la Paris iar un alt membru al guvernului a putut pleca la Londra. La înapoierea, însă, a miniștrilor acestora la Bruxelles, de ziua Sfintei Ecaterina, „Frontul independenței" (mișcarea de rezistență) a organizat o manifestație, cu prilejul căreia conflictul a luat un aspect sîngeros. Au fost morți. Au fost răniți. A intervenit

armata engleză. S'au decretat a doua zi măsuri preventive: interzicerea întrunirilor şi manifestaţiilor, dreptul de unificare a ziarelor, afişelor, manifestelor, etc. S'au pus baricade de sîrmă ghimpată în jurul Parlamentului ca să se poată ţine şedinţă. Adevărată atmosferă de războiu civil.

Asupra celor întîmplate nu avem decît o singură versiune: relatarea oficială din Camera Comunelor. N'o dăm fiindcă e mai primejdios încă să fii omul unui proces-verbal decît „l'homme d'un seul livre". Dar din cele de mai sus se desprinde cu oarecare uşurinţă geneza încăierărilor. Membrii mişcării de rezistenţă nevoindu-se, se vede, lipsi de armele care le-ar fi îngăduit să-şi valorifice, eventual, prin forţă, revendicările, n'au vrut să le depună. Autoritatea, încercînd totuşi să-i desarmeze, s'a ajuns în mod invitabil la incidente. Pentru a protesta împotriva incidentelor s'au organizat manifestaţii în stradă şi odată în stradă — vorba lui Casimir Perier — „la dificulté est de l'en faire rentrer".

In cazul Belgiei, care au fost cauzele vărsărilor de sînge dela 25 Decemvrie?

Cererea de depunere a armelor? Nu! Fiindcă dacă posesorii lor n'ar fi avut motive speciale, politice, să le păstreze, puţin le păsa să renunţe la ele. Deci ar trebui căutate motivele pentru care ţineau să aibă armele la ei.

Interzicerea întrunirii mişcării de rezistenţă? Nu! Fiindcă însăşi întrunirea trebue să fi fost cunoscută pentru exprimarea unor nemulţumiri sau revendicări care, ele, ar cere să fie cunoscute.

Nepedepsirea colaboraţioniştilor? Poate! In tot cazul n'ar fi decît una din cauze. Nu trebue să uităm, în privinţa aceasta că pînă la 9 Noemvrie, în cîteva săptămîni numai dela eliberarea Belgiei (şi nu totală) au fost condamnaţi 900 de colaboraţionişti şi criminali de războiu iar alţii 56.000 fuseseră între timp puşi sub acuzare şi arestaţi. Mai mult chiar: cu o săptămînă înainte de a se produce luptele de stradă începuseră a se executa sentinţele de moarte pronunţate împotriva unora dintre ei. Este deci puţin probabil, chiar dacă ar fi existat nemulţumiri, o formă violentă a lor de exteriorizare să fi fost justificată pe tema pedepsirilor, după ce aceste pedepsiri se formaseră deja în parte foarte drastic.

Atunci? Turburările din Belgia să fi fost întîmplătoare? Ar fi cea mai absurdă ipoteză căci nu poate fi întîmplător ce putea fi prevăzut. Şi ceea ce s'a întîmplat de Sfînta Caterina era aşteptat încă dela intrarea în biserică.

După părerea noastră, prin urmare, la baza începutului de războiu civil din Belgia, întrerupt prin intervenţia baionetelor anglo-canadiene, sunt cauze mult mai adînci şi pe care, poate înşişi belgienii şovăie a şi le mărturisi:

Una din cauze e generală. Participăm la naşterea unei lumi noi. Şi ea se face în dureri.

O altă cauză e specifică ţărilor ţinute aproape cinci ani sub călcîiul hitleriştilor. O mică parte din populaţia Belgiei *(et ad uno disce omnes)*, în deosebi din pătura orăşenească, politică şi intelectuală, a apucat să fugă din ţară înainte de ocupaţia germană. Ea s'a exilat în Anglia, a format o insulă în insulă şi, păstrîndu-şi mentalitatea, obiceiurile, tabietul, a aşteptat un an, doi, trei, răbdătoare şi încredinţată că victoria va fi a Aliaţilor. De trei ori pe zi, Radio-Belgique, transmis pe lungimile de undă ale B. B. C.-ului îşi termina emisiunile cu: „Courage! On les aura les Boches!"

Belgienii, rămaşi în ţară, n'au avut, însă, răbdarea să sufere într'una şi să indure pasiv prezenţa jignitoare şi provocatoare a inamicului. S'au organizat deci, ca să-i facă dificultăţi. Şi i-au făcut, plătind adesea cu vieaţa actele de sabotaj.

Prin felul lor clandestin de traiu, prin puterea lor de sacrificiu, prin lipsurile care i-au unit în aceleaşi suferinţi, aceştia au căpătat o mentalitate deosebită: curagioasă, nerăbdătoare, doritoare de schimbări

şi profund dispreţuitoare faţă de aceea din compatrioţii lor pe care îi vedeau adaptîndu-se şi colaborînd.

Din momentul în care, prin eliberarea Belgiei, exilaţii s'au întors în patrie, clandestinii au ieşit la suprafaţă iar colaboraţioniştilor le fugise pămîntul de sub picioare, s'a produs un contact periculos. Primii au vrut să-şi reia drepturile lor, locurile pe care le-au avut, activitatea şi felul de vieaţă de acolo de unde le-au lăsat. Secunzii au căutat să-şi valorifice drepturi cîştigate, să-şi păstreze locurile pe care le ocupaseră şi să obţină schimbările în vederea cărora au luptat şi s'au jertfit. Iar colaboraţioniştii, au toată puterea instinctului lor de conservare (mai mare, mult mai mare ca al celorlalţi, fiindcă pentru a-şi salva vieaţa, au fost în stare de toate trădările, linguşirile, abdicările, tranzacţiile, etc.), s'au dat la fund ca să întărite din umbră taberele şi în chipul acesta să se uite de ei.

De o parte, aşa dar, unii care vor să ţină vremurile în loc, crezînd că s'ar mai putea repeta vreodată miracolul lui Iosua din Biblie şi cu gîndul că şi lor, le-a dat Mefisto putinţa pe care o dăduse lui Faust de a cere clipei care îl va fi satisfăcut plenar să nu se prăvălească în trecut. Pe de altă parte, aceia care vor să împingă vremurile înainte, spre a atinge cu un moment mai de vreme obiectivele pe care le urmăresc. Iar la mijloc, un mănunchiu care pune din răsputeri umărul să împiedece ca lamele foarfecei să se împreune şi împreunîndu-se, să-l taie.

Iată ce *a dus*, din punct de vedere politic, la fierberea premergătoare limpezirii, în procesul de clarificare dintre acei care au întrerupt contactul cu masele în mişcare şi acei care l-au păstrat, mergînd cu ele.

Ceea ce, însă *a întreţinut* starea de incandescenţă şi a favorizat întinderea flăcărilor de patimi politice, a fost vîntul de nemulţumiri deslănţuit de lipsurile de tot felul în materie de alimente, de îmbrăcăminte, de combustibil, ş. a. m. d.

Belgia a fost mai întîi sărăcită de cotropitori. Mai pe urmă, prin luptele care s'au dus pe teritoriul ei, a fost în mare parte distrusă. Ţară industrială, cu cea mai densă populaţie din Europa, ea a trăit totdeauna din ceea ce aducea din colonii şi din alte ţări. Mijloacele de transport pe mare nefiindu-i puse la dispoziţie, comunicaţiile dinăuntrul ţării fiind desorganizate sau afectate nevoilor militare, porturile fiindu-i congestionate Belgia s'a văzut cu toate arterele tăiate şi în imposibilitate de a face singură, faţă, nevoilor de hrană ale populaţiei. Haosul economic a devenit, astfel, teren prielnic pentru efervescenţele politice. In păturile activiste ale acelora, puţini la număr, care au avut eroismul de a rezista inamicului, de a-l sabota şi care, cu o conştiinţă politică superioară, şi-au cîştigat, prin serviciile aduse aliaţilor, drepturi la juste revendicări, s'au amestecat înfometaţii, şomerii, nevoiaşii, victimele tuturor lipsurilor, îngroşînd rîndurile adversarilor din principiu ai vitejilor de după războiu.

Acelaşi proces s'a petrecut dela 30 Noemvrie în Grecia.

RĂZBOIUL GRECO-GREC

A început la fel. S'a dat ordin de desarmare a partizanilor. Şi organizaţia EAM, reprezentînd mişcările de rezistenţă, a refuzat. A doua zi, cei şase miniştri, reprezentînd EAM-ul în guvern au demisionat. Declaraţia generalului Erskine făcută la Bruxelles, cu cîteva zile înainte, şi anume că va sprijini guvernul, a repetat-o generalul Scobie la radio Athena la 1 Decemvrie. In profida, totuşi, a acestui avertisment, greva dela docurile din Anvers a avut corespondentul ei la Pireu şi în duminica următoare, mai rău ca de sfînta Caterina la Bruxelles, s'au dat lupte de stradă cu puşti şi mitraliere.

In ediţia greacă a procesului de clarificare politică au intervenit două agravante: prima, că printr'un destin geografic care a fărîmiţat

pămîntul Helladei în sute de insule și zeci de peninsule, caracterul poporului elen a fost predispus spre autosfîșiere (stă martoră a acestei fatalități geografice toată istoria acestui arhipelag al Egeii), așa că era firesc ca rivalitatea să îmbrace un caracter mult mai sîngeros.

A doua agravantă a fost aceea că suferințele care s'au abătut asupra peninsulei grecești în anii de bejenie au fost neasemuit mai atroce decît acelea îndurate de către oricare alt popor din Europa, cu excepția evreilor și a polonezilor. De aceea și explozia urilor regulate trebuia să izbucnească mai cu furie decît oriunde aiurea.

De unde, prin urmare, tancurile și tunurile au izbutit numai în cîteva zile să împiedece refuelile din Belgia, aceleași tancuri și tunuri, la care s'au adăugat și avioane n'au fost în stare să potolească patimile în Grecia decît după două luni.

Forța n'a fost însă o soluție. In minți, prefacerea continuă și în inimi mai clocotesc năzuinți nerealizate. Procesul e comun tuturor țărilor liberate. La Roma, bunăoară (ca să nu citez decît un singur exemplu) au fost dumineca sîngeroasă cînd, pentru prima dată dela războiu grecii au ucis tot pe greci, la Athena, incidente de aproape aceeași natură ca acelea dela Bruxelles.

Procesul acesta comun tuturor țărilor a fost deocamdată amînat. Atîta tot. Nu-i deajuns. El nu va fi lichidat decît printr'o hotărîre care pentru a rămîne definitivă trebue să fie eroică.

Dr. I. FLAVIUS

CRONICA LINGUISTICA

METODA SEMANTICĂ.

Semantica este, după cum se știe, ramura linguisticii care se ocupă cu studiul schimbării înțelesurilor cuvintelor, este deci o știință istorică. Se înțelege că imediat ce au început să se facă studii de linguistică istorică, specialiștii au fost obligați să noteze schimbările de înțeles. Cu toate acestea, o disciplină a semanticii nu a început să existe decît mult mai tîrziu.

La 1886 a apărut prima ediție a unei cărți destinate să devină celebră, *La Vie des Mots* a lui J. Darmesteter, în care se cercetează numeroase soiuri de transformări ale înțelesurilor. Imediat după aceasta s'au publicat mai multe lucrări în acest domeniu. Romînia a avut cinstea să figureze printre țările care au contribuit încă dela început la studiul semanticii, căci Lazăr Șăineanu a publicat încă din 1887 o carte în care a aplicat teoriile noi la faptele romînești. Cartea aceasta poartă titlul de *Incercare de Semasiologie*, căci Șăineanu preferă acest termen aceluia de semantică. Dar termenul creat de el nu s'a bucurat de o primire favorabilă, restul specialiștilor folosind cu toții numele de semantică.

Dar cartea care poate fi socotită ca actul de naștere al semanticii a fost *Essai de sémantique* al lui Michel Bréal, publicată în primă ediție la 1897. Deși în oarecare măsură faptele sunt prezentate încă mecanic și categoriile sunt stabilite după criterii de formă, schematice, totuși această lucrare a avut darul să atragă atenția generală asupra înțelesului cuvintelor, și efectele ei au fost imense.

Incetul cu încetul însă, entuziasmul stîrnit de lucrarea lui Bréal a scăzut, studii de semantică s'au publicat din ce în ce mai puține, și ele deșteptau în general impresia unor publicații făcute cu puțină osteneală, sau cel puțin că se adresează unor cetitori care nu vor să-și dea prea multă osteneală. Pentru a aborda alte domenii ale linguisticii, se cere să cunoști fonetica descriptivă, fonetica istorică, științe destul de aride, apoi și mai ales morfologia istorică, mult mai grea decît celelalte compartimente. Semantica, cel puțin în aparență, te dispensează de cunoașterea celorlalte discipline: constați că un cuvînt avea la un moment dat cutare valoare, că astăzi are altă valoare, și brodezi pe tema furnisată de aceste două puncte de reper. Lucrul a mers atît de departe, încît A. Meillet, socotit în timpul vieții sale (a murit în 1936) ca cel mai mare linguist, afirma ritos că semantica nici nu este o ramură independentă a linguisticii, ea aparținînd studiului vocabularului. Intr'adevăr, nu se poate studia lexicul unei limbi fără să studiezi și transformările de sens.

Cu toate acestea alt Romîn, Ovid Densusianu, a încercat să utilizeze semantica în chipul unui instrument de valoare generală. In 1920—21 a făcut la facultatea de litere din București un curs de semantică, apoi, în articole publicate în revista sa *Grai și Suflet*, el a încercat

să se servească, pentru a găsi etimologia unui cuvînt, de paralele străine care să dea cheia evoluţiei înţelesului. Constatînd de exemplu că numele fierului în limbile altaice (turc. *demir* etc.) a însemnat la început „tare", el încearcă să explice şi numele celtic al aceluiaşi metal (din care provine împrumutul german *Eisen)* dela un primitiv care avea valoarea de „îngheţat" (vezi germ. *Eis* „ghiaţă"), deci „tare". Aceste teorii nu au dus la niciun rezultat, întîi din cauză că Densusianu nu avea cunoştinţe suficiente asupra limbilor indo-europene şi extra-europene pe care le întrebuinţa, al doilea şi mai ales pentrucă metoda însăşi era contestabilă. Nimic nu ne obligă să credem că acelaşi obiect de cultură trebue să aibă, în diverse limbi nume derivate dela aceeaşi idee. De exemplu *puşca* poartă în franţuzeşte un nume *(fusil)* derivat dela „foc", iar în romîneşte dela „cutie".

Metoda semantică a fost ridicată la o mare onoare de ştiinţa sovietică. Din păcate cunoaştem prea puţin din ceea ce s'a lucrat în U. R. S. S. pe acest tărîm, căci ştiinţa europeană s'a mulţumit mai adesea să persifleze, fără să traducă, să reproducă sau să discute serios. Dar avem în Romînia un model în această privinţă. D-l Const. Racoviţă, care întruneşte avantajul de a cunoaşte perfect limba rusă, norocul de a fi găsit unele publicaţii sovietice şi meritul de a fi ştiut să utilizeze metoda şi să facă pe baza ei cercetări personale, a publicat în *Bulletin Linguistique* a d-lui Al. Rosetti un studiu intitulat „Travail et souffrance", în care arată că termenii care designează munca în diferite limbi se împart în două categorii: unii care pornesc dela ideea de „suferinţă", şi aceştia sunt cei mai numeroşi, şi alţii a căror valoare iniţială a fost aceea de „cîştig". Şi foarte just autorul trage concluzia că e vorba de termeni aparţinînd celor două categorii de clase sociale, a exploataţilor şi a exploatatorilor. In felul acesta metoda devine evident fecundă, căci este legată de desvoltarea istorică a societăţii. Dacă putem crede că în ce priveşte numele fierului în diverse regiuni se poate porni dela idei diferite (de exemplu într'o parte dela „duritate", într'alta dela culoare sau dela o întrebuinţare oarecare a metalului), în ce priveşte munca nu putem crede că cei exploataţi din lumea întreagă o pot privi altfel decît ca pe un chin, iar profitorii altfel decît ca pe o sursă de cîştig. Evoluţia semantică este astfel legată strîns de realităţi istorice bine definite.

In sensul acesta am încercat şi eu să fac un studiu asupra noţiunilor de „stăpîn" şi „slugă", pe care aveam intenţia să-l public în revista de faţă. Manuscrisul, gata de tipar, a fost depus la imprimerie la sfîrşitul lui August 1940, ca să apară în numărul pe Septemvrie. Se ştie că acest număr nu a mai fost publicat; mai mult încă, chiar manuscrisul a fost distrus. Sper totuşi că voiu putea să-l refac şi să-l prezint cetitorilor într'unul din numerele viitoare ale revistei.

AL. GRAUR

CRONICA IDEILOR

SPIRITUL MODERN ŞI IDEILE LITERARE ALE ANTICHITĂŢII

Fără îndoială că una din trăsăturile caracteristice, legate de
mentalitatea artistică a timpului nostru, este şi credinţa înrădăcinată
în mitul originalităţii depline a ideilor, viziunilor estetice, aparent spe-
cifice epocii actuale. Tot ce se gîndeşte, se formulează, sau se traduce
acum pe planul creaţiei ar fi fără niciun fel de legătură cu perspecti-
vele, credinţele şi sforţările anterioare ale umanităţii, în eterna sa
preocupare de artă şi de frumos. Acest mit al discontinuităţii absolute
şi al ineditului, plin de orgoliul modern al singularităţii, este întreţinut
în bună parte chiar de artiştii direct interesaţi de circulaţia unei astfel
de prejudecăţi sonore. Spiritele contemporane sunt mai curînd îndem-
nate să afirme că adevărata artă şi înţelegere estetică începe odată cu
apariţia lor meteorică, decît să recunoască o evidentă continuitate ideo-
logică şi fermitatea plină de consecinţe a unei tradiţii oarecare. Cît de
eronată este această credinţă, curentă mai ales în anumite medii literare
ale apusului, se poate încă odată vedea străbătînd cu atenţie recenta
monografie a d-lui D. M. Pippidi închinată *Formării ideilor literare în*
antichitate (Buc., „Casa Şcoalelor", 1944), plină de informaţii şi docu-
mente de prim ordin, dar şi de sugestii estetice din cele mai fertile.

Este destul de semnificativ faptul că o astfel de înţelegere discon-
tinuă a evoluţiei gîndirii estetice a început să-şi facă loc şi printre
cercetătorii moderni ai problemelor şi domeniilor istorice respective. La
al doilea Congres de Estetică şi de Ştiinţa Artei, ţinut la Paris, în 1937,
a fost prezentată chiar şi o comunicare în acest sens (Ladislas Tatar-
kiewicz: „Art et poésie ou le dualisme esthétique des anciens", *Deuxi-*
ème Congrès international d' Esthétique et de Science de l'Art, vol. II,
Paris, Alcan, 1937, p. 3—4), avînd drept obiect demonstrarea metodică
a presupusei heterogeneităţi radicale dintre conceptele estetice ale anti-
chităţii şi accepţiunile moderne corespunzătoare. S'ar putea deduce de
aici că firul Esteticei nu numai că nu este neîntrerupt, dar că însăşi
noţiunile fundamentale de „artă", „frumos" şi „poezie" şi-au schimbat
atît de des sfera şi conţinutul, încît orice preocupare de filiaţie istorică
devine în consecinţă o întreprindere artificială şi neadecvată.

Este evident că acest punct de vedere nu poate fi de loc împărtă-
şit (studiul d-lui D. M. Pippidi oferă odată mai mult o serie întreagă de
argumente contrarii), în cadrul aceluiaşi Congres producîndu-se tot
odată şi anumite reacţiuni, menite să combată cu tărie o poziţie atît de
radical negativistă. Notabilă ne apare mai ales comunicarea lui K. Svobo-
da, specialist în estetica lui Aristot şi a Sfîntului Augustin („Le problème
de la structure de l'oeuvre d'art dans l'esthétique ancienne", *Deuxième*
Congrès..., vol. II, p. 4—9), interesantă în special prin stabilirea unor
surprinzătoare corelaţii între estetica obiectivă, structuralistă, modernă

şi cîteva idei antice, de netăgăduită valoare anticipativă. Structuraliştii epocii contemporane (Fidler, Hildebrand, Focillon, Walzel, Souriau, Ingarden) şi-ar găsi un număr de precursori în lumea antichităţii, texte din Platon, Aristot şi Plotin afirmînd în mod asemănător o înţelegere unitară, organică a operei de artă, elementele componente convertindu-se în armonia întregului, care aduce totdeauna un spor esenţial de frumuseţe faţă de suma părţilor.

Dar acest argument este de natură oarecum specială şi — să recunoaştem — pentru multă lume destul de neconvingător. Nu acelaşi lucru se poate spune însă şi despre faptul că idealismul antic a dominat cu autoritate întreaga desvoltare a ideilor estetice în veacul al XIX-lea. Antichitatea, departe de a se arăta străină de aspiraţiile filosofice ale spiritului modern, a fost mereu regăsită la baza unor celebre sisteme de estetică produse de epoca noastră. Cercetătorii, de altfel, au arătat în repetate rînduri, existenţa unor stăruitoare legături dintre idealismul „abstract" al lui Schopenhauer şi Schelling, cu respectiva concepţie platoniană a frumuseţii, referitoare la trăirea unei realităţi ce depăşeşte condiţiile aparenţei, sau dintre idealismul „concret" al lui Hegel, fundat ca şi la Aristot, pe înţelegerea imanenţei ideii într'un aspect particular. Într'un studiu al d-lui Tudor Vianu, consacrat problemelor specifice ale esteticei antice („Estetica antică", *Revista de filosofie*, vol. XV (1930), p. 417—448), această corelaţie fundamentală apare din nou, însemnînd poate cea mai importantă punte de legătură întrevăzută între cele două mari perioade din gîndirea estetică a umanităţii, pe nedrept fragmentată în blocuri distincte, de o autonomie din cele mai iluzorii.

În afară de anumite coincidenţe fundamentale, tipice gîndirii estetice de totdeauna, se pot stabili în acelaşi timp şi o serie de analogii restrînse, de un caracter ceva mai special. Semnificaţia general estetică se păstrează neschimbată, modalităţile şi problemele particulare ale fenomenului literar oferind studiului un cîmp de cercetări oarecum limitat, deosebit însă atît prin varietate cît şi prin prilejuirea unei neaşteptate serii de surprize, pline de încîntare şi rafinament ideologic. O astfel de investigaţie poate lua pe alocuri un aspect din cele mai pasionante, monografia d-lui D. M. Pippidi introducîndu-ne treptat într'o lume nouă, care — explorată cu un ochiu modern — se dovedeşte în cele din urmă abundînd de intuiţii şi sugestii uimitor de proaspete, de o tonalitate din cele mai „actuale". Este, poate, cel mai serios merit al lucrării discutate, concepută din perspectivele a două viziuni deosebite, privind, asemenea lui Janus, cu o faţă spre trecutul îndepărtat, cu cealaltă spre imediata devenire. Anticipînd asupra concluziilor generale, vom spune dela început că timpul nostru a valorificat, în ciuda tuturor nepotrivirilor şi schimbărilor de perspectivă, un număr însemnat de idei şi propoziţii literare „antice", cercetările d-lui D. M. Pippidi împrăştiind multe din prejudecăţile existente, informînd şi limpezind controversele, dela o evoluată şi occidentală atitudine intelectuală.

Semnificativă ne apare mai ales poziţia teoreticienilor antichităţii faţă de problema inspiraţiei poetice şi a imaginaţiei creatoare în general, întrebarea ultimă a poeziei de totdeauna. Toate înţelegerile posibile sunt acum reprezentate, atît creatorul romantic, inspirat şi posedat de forţe lăuntrice, cît şi poetul lucid, de tipul Valéry, aflîndu-şi prototipul antic, mereu îndemnat să-i aducă aminte de drepturile sale de iniţiator al seriei corespunzătoare. Fără a intra în prea multe detalii, vom reaminti că viziunea iraţională a procesului creator, sub diferite forme („muză", „suflu divin", „extaz", „patos", etc.) poate fi găsită neîntrerupt dela filosofii presocratici, la *Tratatul despre sublim*, dela Homer şi Pindar, la Platon şi de aici — în epoca romană — la Horaţiu şi Ovidiu. Nu vom cita acum texte clasice în această privinţă, din *Ion* sau *Phaidros*, sau cunoscutele fragmente din Democrit. Cetitorul le va găsi singur în cartea d-lui D. M. Pippidi, ajutat de cuprinzătoarele studii ale lui A. Delatte, *Les conceptions de l'enthousiasme chez les philosophes*

présocratiques (Paris, 1934) şi Edwyn Bevan, *Sybils and Seers. A survey of some ancient theories of Revelation and Inspiration* (London, 1920). Ceea ce am vrea să subliniem cu tărie este excepţionala vechime a acestor idei, atît de des valorificate de romantism, caracterul lor arhaic, primordial, fundamental, semnificînd în ordinea creaţiei poate cea mai firească aplecare a spiritului primitiv, atît de copleşit de divinitate şi de fervoarea religioasă, dela care aşteaptă totul. Cine trăieşte intens experienţa transcedentală, este înclinat să creadă, în mod firesc, în existenţa unor „scoboriri" divine, de un caracter neprevăzut, genuin şi fulgurant, misterul creaţiei şi a inspiraţiei poetice fiind asimilat dintr'odată cu însăşi manifestarea imprevizibilă şi capricioasă a divinităţii.

Dacă toate acestea erau mai mult sau mai puţin cunoscute, nu acelaşi lucru s'ar putea spune şi despre descifrarea în gîndirea lui Aristot a unor sensuri diametral diferite. Ceea ce pune acum d-l D. M. Pippidi în lumină este preferinţa Stagiritului pentru poeţii lucizi, opuşi celor „ieşiţi din fire" (p. 80—82), comentatorul stabilind acum anumite analogii cu respectivele concepţii moderne, atît de generalizate. Este citat, ca termen de comparaţie, numai numele lui Paul Valéry, deşi o poziţie asemănătoare a fost ilustrată şi în Renaştere şi în Clasicism, precum şi de Edgar Poe, în plină epocă romantică. Privind statistic putem să ne dăm totuşi seama că opinia lui Aristot a rămas în cele din urmă într'o deplină izolare, teoria „frenetică" dominînd cu autoritate aproape întreg spiritul antichităţii.

Nici cea de a treia înţelegere posibilă n'a fost ocolită de esteticienii clasicităţii, care au întrevăzut, într'un tîrziu, în epoca helenistică, posibilitatea realizării unui anumit compromis. La peripatetici, la Neoptolem, la Dionys din Halicarnas, pentru a nu mai aminti pe Horaţiu sau Quintilian, circulă cu multă vigoare concepţia lui *ars-artifex*, în procesul creaţiei poetice dîndu-şi întîlnire atît însuşirile naturale, „inspirate", cît şi prescripţiile tehnice, tradiţionale, preţioase mai ales în sectorul formal, al expresiei stilizate. În mod empiric, poeţii fără personalitate hotărîtă profesează şi astăzi o astfel de doctrină comodă, poeticile oarecum decadente ale vîrstei helenistice sprijinind peste veacuri orice temperament liric disciplinat, atent atît la formule, cît şi la chemările incerte ale individualităţii sale. Odată mai mult, antichitatea intuise o poziţie estetică fundamentală...

În această privinţă, poate la niciun teoretician al timpurilor clasice n'au fost întîlnite mai multe propoziţii valorificate de gîndirea modernă, decît la epicureul Filodem din Gadara... Cîndva, dîndu-şi seama de excepţionala sa valoare şi vitalitate, d-l D. M. Pippidi i-a consacrat un studiu special (*Fragmentele estetice ale lui Filodem*, extras din „Revista Fundaţiilor Regale", Septemvrie, 1939), respectivul capitol din monografia de faţă constituind doar o prezentare sintetică a rezultatelor anterior obţinute. Este deajuns să amintim că Filodem anula încă din antichitate distincţia dintre fond şi formă („...rău face Neoptolemos cînd separă forma de conţinut...", sau: „...cine vrea să obţie un efect de natură formală, nu-l poate atinge făcînd abstracţie de conţinutul pe care vrea să-l exprime, ba, după cît mi se pare) felul formei atîrnă tocmai de felul conţinutului..."), una din gloriile actuale ale lui Croce, sau că avea noţiunea deplină a gratuităţii artei („Homer a adîncit bine realitatea; mă întreb însă dacă a făcut-o în scop educativ"), pentru a ne da seama că avem în faţa noastră poate cel mai evoluat şi mai rafinat estetician al antichităţii. Se pot revendica dela Filodem atît puriştii, cît şi adepţii teoriilor formaliste moderne, clasicitatea — prin Plotin — punînd în circulaţie, totodată şi conceptul de „formă internă" (cf. Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 442), o altă idee care avea să facă o carieră uimitoare de-a-lungul veacurilor...

Strîns legată de poziţia gratuităţii artei, menţinîndu-ne mereu în aceeaşi inventariere sistematică, antichitatea şi-a însuşit în acelaşi timp şi conştiinţa unei contemplări artistice pure, lipsite de orice finalitate exte-

rioară, discutatele teze ale hedonismului estetic fiind ilustrate cu fineţe în repetate rînduri. Insuşi Homer avea să profeseze o astfel de idee, doar aparent modernă, scopul poeziei, în credinţa ilustrului autor al *Iliadei*, nefiind altceva decît obţinerea unei plăceri artistice „printr'un soiu de vrajă" (p. 13). Despre proprietăţile „magice", sonore şi inefabile ale cuvintelor, au făcut totdeauna mare caz teoreticienii contemporani ai poeziei, începînd cu perioada simbolistă şi terminînd, acum în urmă, cu adepţii aşa zisei „poezii pure". Cît de puţin revoluţionară şi — îndrăznesc a spune — originală este această viziune estetică, se poate cu uşurinţă vedea din chiar citatul homeric amintit, repetat sub formulări diferite, de Gorgias (p. 25—26), Aristot (p. 82—83) şi — evident — de subtilul Filodem. Problema va fi reluată ceva mai departe, înţelegerea gratuită a artei ducînd de asemenea la o inteligentă valorificare a fabulosului, absurdului şi fantasticului, printr'o lărgire esenţială a sferei frumosului poetic. Limitele aristotelice ale verosimilului şi necesarului au fost de mult timp părăsite, gloria acestei uimitoare intuiţii revenind aceluiaşi Filodem din Gadara (p. 124). Epicureul se dovedeşte tot mai mult a fi poate cel mai interesant şi mai viu estetician al antichităţii, investigaţiile D-lui D. M. Pippidi contribuind într'o măsură deosebită la familiarizarea noastră cu o atît de originală figură. Dar acest fapt nu este singurul merit al monografiei discutate...

Cine este interesat de problemele teoretice ale poeziei moderne şi are curiozitatea unei confruntări clasiciste mai amănunţite, poate să consulte cu aceeaşi utilitate cercetările d-lui D. M. Pippidi, pline de raportări tot atît de oportune la mişcarea generală de idei a Esteticei actuale. Cu două mii de ani înainte de abatele Bremond, Filodem intuise controversata aspiraţie quasi-mistică a poeziei. „Metrul, melodia, ritmul — spunea esteticianul epicureu — apropie spiritul de contemplarea divinului" (p. 113), doctrina „poeziei pure", fundată pe asimilarea experienţei poetice cu rugăciunea, fiind anticipată în modul cel mai izbitor. Că această „poezie pură" reprezintă în realitate o idee mult mai veche a umanităţii („Nu vezi ce farmec au melodiile safice, încîntînd şi vrăjind ascultătorii?" se întreba, de pildă, presocraticul Heraclit, cf. *Heraclit din Efes*, frg. 92, trad. de H. Mihăescu, Iaşi, 1943, p. 82), vom arăta — poate — într'un viitor apropiat. Ceea ce ne interesează acum este simpla semnalare a vechimii unei presupuse viziuni „moderne", comentatorul întrezărind concepţia respectivă şi în locuri cu totul umbrite, cum ar fi, de exemplu, la Horaţiu, într'o primă *Poetică* a sa, reconstituită de autor cu multă abilitate (D. M. Pippidi, *Les deux poétiques d'Horace*, extrait de la „Revista Clasică", tome XI—XII (1939—1940), Buc., 1941).

Şirul surprizelor este departe de a se încheia atît de curînd, un Gorgias (p. 25—26), după cum am reamintit, dar mai ales un Dionys din Halicarnas (p. 148, 152), profesînd idei şi atitudini aproape „simboliste". Aceşti retori şi teoreticieni au accentuat într'o măsură deosebită asupra efectelor muzicale produse de metrică şi de cuvinte folosite cu intenţionalităţi artistice, intuiţia valorii „muzicale" a poeziei sporind încă odată patrimoniul ideilor literare ale antichităţii, redescoperite şi valorificate de spiritul modern în Estetică. Cu totul de neînţeles ne apare însă lipsa de curiozitate faţă de *Tratatul despre stil* al lui Demetrios (trad. de C. Balmuş, Iaşi, 1943), aparţinînd aceleiaşi perioade, plin de probleme şi idei similare. *Tratatul despre stil*, asemenea lui Dionys din Halicarnas, ne vorbeşte cu autoritate şi competenţă despre cuvintele care au sunetul „plăcut" (II, 70), despre condiţiile vocabularului poetic (III, 133), sau — pur şi simplu — despre „cuvintele frumoase" (III, 173—185). Formulările şi sugestiile ne par mai limpezi decît oriunde Demetrios avînd în acelaşi timp conştiinţa „obscurităţii" poetice (V, 254) şi a raporturilor de substanţă dintre poezie şi mit (II, 76; III, 157), o analogie atît de preţioasă teoreticienilor romantici. Demetrios, uneori destul de uscat şi de didactic, prezintă în acelaşi timp o serie de

aspecte demne de toată atenţia, evocarea numelui său într'o astfel de cercetare întregind în cele din urmă tabloul ideologic al epocii respective.

S'ar mai putea face o serie întreagă de asociaţii cu privire la cîteva probleme asemănătoare de poetică (de pildă, estetica „imaginii" şi „metaforii" cf. *Tratatul despre sublim*, XV, XXXII; *Tratatul despre stil*, II, 78—90), regăsite, fără putinţă de controversă, în mai toate manifestele programele sau eseurile moderne de poezie. Ar fi însă destul de fastidios şi — de altfel — cu totul străin de intenţia acestor rînduri, menite să pună doar o problemă şi să dea anumite sugestii corespunzătoare. Confruntarea poate fi împinsă în adîncime, relevînd treptat noi, neaşteptate şi turburătoare coincidenţe ale spiritului uman, în nepăsătoarea sa continuitate. Fără a socoti cîtuşi de puţin tabloul încheiat, vom însemna doar o ultimă şi interesantă anticipaţie. Antichitatea, prin Horaţiu (p. 139) şi Aristot (*Poetica*, trad. de D. M. Pippidi, Buc., 1940, p. 93) intuise oarecum faptul că poezia nu este legată totdeauna de vers. Există un spirit al prozei şi unul al poeziei, care circulă peste compartimente, genuri şi expresii formale, demonstraţia crociană găsindu-şi încă odată precursori antici, plini de altfel de cea mai desăvîrşită discreţie.

Dar toate aceste consideraţii nu pot şi nu trebue de loc să ne înşele. Un număr important de propoziţii şi de idei antice par astăzi a fi pe deplin părăsite. Nu ştim ce răsturnări de poziţii va aduce Estetica viitorului. Credem însă de pe acum dovedit faptul că teoria imitaţiei, relaţiile ideii de frumos şi bine, iubirea ca atitudine estetică, separaţia dintre fond şi formă, creaţia normativă, reprezintă tot atîtea concepţii abandonate, cu totul exterioare spiritului modern. Educată la disciplina disocierii riguroase a valorilor, mentalitatea estetică actuală respinge cu hotărîre orice intenţie pedagogică a operei de artă, pe care se simte îndemnat s'o guste mai de grabă la modul experimental, decît strict speculativ, canonic şi moralizator. Refăcînd întreaga demonstraţie ne pare însă tot mai mult dovedit că ideile valorificate depăşesc prin esenţialitate poziţiile părăsite, continuitatea ideologică între milenii căpătînd o nouă şi preţioasă verificare.

Uimitoarea unitate de vederi estetice a umanităţii (limitată cel puţin la unele sectoare) este pusă în felul acesta în cea mai bună lumină. Vechimea unor intuiţii presupus moderne, soliditatea străveche a valorilor şi înţelegerilor corespunzătoare, ne este odată mai mult dovedită, spiritul modern recăpătînd treptat încrederea, perspectiva intinsă şi stabilitatea de care are atît de multă nevoie. Orice neo-humanist va primi cu bucurie cărţi, studii şi concluzii de acest fel, esteticianul însuşi sporindu-şi conştiinţa cu date inedite, sugestii şi probleme deschise. Aplecat cum este spre sistematizare şi tipologie, cercetătorul nu poate să nu observe că anumite schimbări de perspectivă, specifice unor lumi şi viziuni cosmice diferite, se fac în cele din urmă simţite cu destulă tărie. In consecinţă, esteticianul va căuta să încadreze Estetica modernă în tipul heraclitian de gîndire, spre deosebire de ideile despre frumos ale antichităţii, care ar ilustra mai de grabă eleat. In mijlocul acelorași preocupări de sistematizare dualistă, Estetica modernă s'ar defini printr'un aspect accentuat teoretic, contrar celei antice, dominată de preocupări intuitive. Spiritul actual, îndreptat asupra frumosului, s'ar dovedi de predilecţie valorificator, spre deosebire de cel antic cu aplecări redominant speculative. Nu vom încerca acum documentarea sau negarea unei distincţii oarecare, amintite mai sus. Pe de o parte, pentrucă ar depăşi cu mult cadrul propus iniţial, pe de alta, fiindcă toate aceste probleme vor forma într'un viitor apropiat obiectul unei cercetări deosebite.

ADRIAN MARINO

CRONICA PLASTICĂ

DESPRE O ESTETICĂ A RECONSTRUCȚIEI.

Problema reconstrucției s'a pus. In curind rezolvarea ei va fi actuală. Din timp, prin organele lor politice și economice, statele studiază reorganizarea vieții de după războiu, care în mod firesc începe cu locuința. Celula socială, adică omul, trebue ocrotită. Inainte de a reorganiza munca și producția, mediul muncii trebue creat și înzestrat cu toate elementele care netezesc drumul spre fericire. S'a vorbit foarte mult în ultimul sfert de veac de higienă și de util în sensul cel mai limitat al cuvintului, uitindu-se prea des că există o higienă morală și un util direct dependent de exigențele spirituale. Inainte de a vorbi de finanțare, de standardizare și organizare trebue să știm ce vrem. S'au făcut în domeniul ansamblurilor de construcții sociale foarte multe experiențe dar prea puține la noi. Din aceste experiențe n'au reușit prea multe. E adevărat că niciodată problema nu se pusese atît de vast ca acum. E o ocazie fără precedent pentru Europa de a se ridica din ruine într'un spirit unitar și pentru noi de a intra în această armonie spirituală, morală și estetică.

Inainte de a încerca o analiză a problemei reconstrucției la noi sub dublul său aspect, cel urban și cel rural, să privim puțin înapoi, spre peisajul european de odinioară astăzi sfărimat, ruinat și încă fumegînd. Inainte de ivirea vieții industriale orașele erau departe de a fi monstruoasele centre de astăzi. Grupate în libertate, în jurul instalațiilor statului și a bisericii, locuințele, mult mai logic dispuse, cu grădini întinse și parcuri se pierdeau treptat în natura rurală, fără a cunoaște suburbiile desnădejdii și ale spleen-urilor sociale. Vechea cetate medievală, rupînd centura zidurilor sale militare, se aliase cu natura. Orașul rămînea o unitate morală, economică și estetică, fără a mai fi hotărnicit de talazurile curtinelor. Pînă la ivirea marilor industrii forma urbană din Europa își păstrase echilibrul. După războaiele napoleoniene lucrurile se schimbară cu totul. Afluxul de populație surprinse vechile cetăți care fură încercuite de zone mizere ale locuințelor muncitorești. Pe la sfîrșitul veacului trecut, sub belșugul amețitor al noii vieți economice, orașele, în dauna frumuseții, înnecară vechile și relativ modestele lor centre civice în sgomotosul lux al publicităților și pe cînd centrul orașului își îndesa bogățiile într'un urbanism de alinieri, zonele înconjurătoare, pustiind idilicile așezăminte rurale de altădată, retezînd ferme, parcuri, păduri își întindeau maidanele în jurul cărora locuințe nedemne primeau pe cine nu putea locui la centru sau cei care trebuiau să se găsească mai aproape de fabrici. Această situație provocatoare trebuia să ducă la războiul social. Ar fi nedrept a se spune că nu s'a reacționat de loc în fața acestei probleme. Dar toate soluțiile erau parțiale, prea locale și privite fragmentar. In timp de pace societatea găsește bani cu greu pentru lucrurile cele mai însemnate.

Cînd vine războiul aurul iese din pivnițe spre a finanța distrugerile. In orice caz, cînd vom relua uneltele noastre pentru a ne apuca să ridicăm o lume nouă, un lucru trebue știut și admis: că orașul moloh 1900 nu mai trebue să reapară, iar aglomerațiile urbane care vor fi scăpat parțial sau în întregime de nimicire vor fi nevoite să se adapteze noilor principii umanitare. In locul orașului care exploatează omul va trebui să înfăptuim cetatea care ocrotește pe om. In locul orașului care adoarme suferința cu diferite narcoze ale plăcerii va trebui ridicat orașul fericirii.

In înfăptuirea decorului uman, al acelui decor care cuprinde iluziile și dorințele zilnicei vieți, creatorul trebue să aibă în vedere această optare între plăcere și fericire. Nu mă îndoiesc că aceste premise vor face să surîză specialiștii în alinieri și în canaluri, abatoare, morgi și tramvaie. Dar surîsul lor nu va șterge gravitatea problemei. Să nu ne grăbim pentru a greși definitiv. La noi în Romînia, pînă astăzi peisajul nostru urban, organizările noastre urbane sunt încă efemere și șovăelnice improvizații, în care nimic nu s'a afirmat cu hotărîre. E poate un avantaj. Ne va veni mai ușor să lepădăm unele manii pe care le contractaserăm din imitație. In urbanismul de mîine al Romîniei, alăturarea de problema locuințelor se pune și aceea a instituțiilor statului. Nicăiri în lume statul nu e mai puțin prezent în orașe decît în cele romînești. Orașe cu centre civice nu există în Romînia sau cînd există nu sunt romînești. Este deci o legătură de făcut între om și oraș din punct de vedere al coeziunii unei națiuni. Un oraș nu trebue să fie un simplu tîrg de schimburi sau un conglomerat de fabrici cu locuințe necesare, un oraș mai trebue să reprezinte realitatea statului și permanența acestei realități. Intr'o țară peisajul natural nu e decît un fond pe care se desenează peisajul social, cel vrut și fasonat de om, care este hotărîtor pentru aspectul unei țări. In acest peisaj orașul are un rol hotărîtor și diriguitor prin silueta lui și voința lui de afirmație, pe urmă vine satul cu puzderia lui de variante, căile de comunicație cu plantațiile lor, podurile, viaductele, etc. Dar această vastă problemă se reazimă pe un singur punct, de rezolvarea căruia toate celelalte vor depinde și anume: *locuința*, fie rurală, fie urbană. Și nu este vorba de a rezolva un tip ideal standardizabil de locuințe, dar de a formula idei care să devie forme. Problema constă în a prilejui o unitate de gîndire în care să se desvolte armonios forme diverse. Nu trebue să mergem deci spre o standardizare a formei, dar a materialelor și arta după programe și regiuni. Problema nu se poate rezolva dela om la om, dar trebue cercetată în vederea omului care nu poate fi luat ca o abstracție. Să revenim pentru a ne explica punctul de vedere la unele experiențe din trecut.

Revistele de arhitectură erau încă pline, nu demult, de fotografiile realizărilor așa numitelor cartiere muncitorești care se desvoltau mai toate în cadențele celei mai triste monotonii, fie că era vorba de grupuri masive în spirit de cazarmă, fie că erau grupări mai mărunte sau chiar locuințe individuale. Toate sufereau de același viciu inițial, apăreau ca o concesie făcută de bogăție sărăciei, toate aveau o expresie de paupertate și mai ales de efemer și de pripit. Afară de rare excepții problema rămăsese nesoluționată. Toate erau „mașini de locuit" în care continuitatea unei familii nu își putea găsi locul. Această formulă lansată pe vremuri de Le Corbusier, este cea mai feroce expresie a egoismului din 1900, în contra căruia arhitectul din Geneva pretindea că se răscula. Dar răscoala lui nu era decît o formă a publicității proprii. Chiar dacă pentru motive ineluctabile materialele vor fi pentru un timp de un tip standard, ca și ferestrele, ușile, materialele de instalație, etc., asta nu înseamnă că locuințele să se limiteze la forme de vagon încremenite, de corăbii eșuate sau de automobile în pană. Rolul arhitecturii nu este de a parodia ideogramele mișcării, dar în afară de utilul material, de a satisface celui moral, creînd simboluri.

Ceea ce va simboliza familia va fi mai aproape de inima omului și acel simbol va fi Casa. Casa familiară va rămîne tipul ideal de locuință pentru orice civilizație și pentru orice formă socială care va respecta omul. In această privință experiențele sunt făcute și concludente. Acest lucru nu va fi, bine înțeles, întotdeauna posibil la orașe. Disciplină, muncă în comun, efort colectiv nu înseamnă necesarmente viață în comun. Prin școală, armată și muncă statul are destule mijloace spre a menține pe individ în cadrul voit ca să-l lase liber pe urmă în casa lui, în orele de relaxare, de odihnă și de regăsire. Economiștii vor spune că e o formulă oneroasă, luxoasă, și mai greu de realizat. Urbaniștii vor pierde prilejul efectelor de perspective și vor pleda teza mai practică și mai puțin scumpă, a comasărilor de locuințe. Dar omul și fericirea lui au mai multă importanță decît aceste socoteli. Peisajul urban se va umaniza iarăși. Orașele noastre trebue să se umanizeze, să-și piardă aspectul lor de cuiburi ale zăpăcelii. Locuința individuală, grupată ori nu, pretinde spații de verdeață și grădini. Legiferind în acest sens, terenurile se vor ieftini ne mai putîndu-se specula asupra lor. Distanțele nu mai contează cu mijloacele de transport pe care le avem la îndemînă. Orașele se vor întinde, vor fi canalizări mai multe, șosele, rețele electrice infinite. Că e greu de întreținut? Argumente minore. Orașele se vor transforma în regiuni clădite semi-rurale, cum s'a întîmplat pentru unele orașe occidentale, iar de bani, noi știm acum că au fost pentru distrugere și vor trebui să se găsească și pentru răscumpărarea păcatelor acestui războiu. Astfel privită problema chiar din punct de vedere al esteticei, se prezintă în mod prielnic căci o locuință individuală rămîne unul din cele mai frumoase subiecte ale arhitecturii, în care variantele sunt în număr infinit. In fond, premisele pe care le propunem sunt: umanizarea orașului, readucerea lui la scara omului, la sufletul omului.

Dar satele? Aci problema e mai simplă, căci ea a fost rezolvată de țăranii care sunt pentru nevoile lor și cei mai buni arhitecți. La ei tradiția locuinței individuale e ancestrală și nu admite discuție. Tehnica lor de construcție a trecut prin toate fazele de experiență. Din materiale adesea nu prea durabile și ușoare, țăranul construește totuși un tip unitar de casă cu mii de variante, care nu sunt niciodată monotone și nici n'au un aspect de improvizație. Țăranul are un simț aparte al spațiului și își potrivește casa întocmai după nevoile sale materiale și spirituale. Țăranul își adaptează casa și climei și materialelor locale. Nu trebue în niciun caz construit pentru dînsul, așa cum s'a făcut la Diosti și la Antonești. Arhitecții orașelor n'au ce căuta la sate. Intervenția lor a fost întotdeauna nefastă. Ei nu văd și nu simt la aceeași scară. Nu sunt din aceeași lume, au pierdut tradiția și sensibilitatea acestei tradiții. Pentru sate reconstrucția ar trebui să se limiteze la o procurare de materiale alese cu folos și o supraveghere a așezărilor vetrelor noi de sate. Astfel am putea evita satul înșirat pe mai mulți kilometri de-a lungul șoselelor și totodată s'ar putea prevede și un centru civic cît de modest în fiecare sat. Această lipsă a făcut pe unii autori să vorbească pe nedrept despre acefalia satelor noastre. Satul romînesc în programele de reconstrucție trebue lăsat tradiției sale și ajutat în ameliorarea și perfecționarea formelor ancestrale. In regiunile bogate sau în cele unde materialele de construcție sunt bune și ieftine s'a văzut la ce grad de frumusețe și de civilizație poate ajunge o casă de țăran romîn. Nu numai fiindcă e frumoasă și plină de pitoresc trebue apărată arhitectura țărănească, dar mai ales fiindcă ea corespunde întocmai dorințelor și aspirațiunilor celor care o fac. Țăranii au rezolvat problema arhitecturii lor. Sunt bine înțeles regiuni mai sărace și altele cu o populație mai puțin destoinică, care ar infirma cele spuse mai sus. Dar

mai întotdeauna lipsa de materiale de construcție rămîne, în aceste cazuri, principalul motiv de nereușită.

Deci în problema reconstrucției, fie la țară, fie la oraș, etalonul de măsură al preocupărilor noastre rămîne omul cu tot complexul lui de năzuinți, omul de mîine care nu va mai munci pentru a avea ce mînca, dar va mînca pentru a munci și va munci pentru a fi fericit.

M. OLARIAN, SCHERER. (Sala Universul). ȚIPOIA, RISA PROPST KREID (Căminul Artei). LYDIA MACOVEI, MAYER EDITH, GHIAȚĂ (Sala Dalles).

In numeroasele expoziții din acest sfîrșit de iarnă s'au prezentat publicului talente diverse, unele în continuarea unei lungi cariere, altele noi de tot și pline de făgăduinți.

Din prima categorie sunt Olarian și Ghiață. Dela începutul carierei sale, cînd la Craiova lucra pentru Casa de Arte Grafice „Ramuri", Olarian a arătat o predilecție pentru jocurile limpezi de lumină pe arhitecturile arhaice și țărănești. El și-a organizat viziunea în jurul acestor puncte de reazim, populînd cu personaje și animale acest decor al vieții romînești, atent la toate amănuntele expresive ale acestei vieți, încadrată adesea în liniile mari și simple ale unor priveliști bine construite. Consecvent cu preocupările sale, fără a părăsi culoarea, Olarian și-a însușit o foarte valabilă tehnică de desenator totodată realist și poet. Sensibil și minuțios, trăsătura desenului său urmărește schematic realitatea, pe cînd simțul său al valorilor și al luminii dau viziunii sale un nimb de optimism. Expoziția lui Olarian e monocromă, de tuș diluat, de desene laviu care sugerează coloarea vie.

Pictorul Ghiață, ca și Olarian, face parte din acei artiști care și-au limitat voit cîmpul vizual pentru a-l adînci și scurta cît mai mult. Ghiață și-a pus dela început unele probleme cromatice și altele de compoziție a peisajului. Peisajul care-l preocupă e cel romînesc, de pe poalele munților, cu zări violete și albastre de toamnă stridentă, care de-bia cu putrezirea frunzișului și primul omăt ajung la armonii veștede. Ghiață construește mărunt și compune limitat, cu sfială dar și cu metodă. In acest peisaj chinuit și de natură și de oameni el intervine cu armonii adesea prețioase, în care o rază tîrzie se oprește apăsat pe silueta unei biserici sau pe un acoperiș de șindrilă. Ca și la Olarian, se simte același echilibru între realism și poezie. Dar la primul acuitatea observației se oprește asupra personajelor, pe cînd al doilea învălue subiectul dominant adică peisajul. Amîndoi caută expresii particulare ale vieții dela țară și ilustrează o parte din sufletul romînesc. La amîndoi există o preocupare prestabilită a subiectului. Olarian mai are și mari însușiri pentru a trata peisajele arhitecturale, acest gen atît de uitat și de disprețuit la noi. O suită de laviuri monocrome, făcute la Veneția și expuse acum cîțiva ani la un salon de alb și negru, relevau această latură a talentului său.

Luna trecută tînărul pictor Țipoia s'a prezentat publicului cu cîteva pînze dintre care unele aveau însemnate calități. Intîi de toate Țipoia e un meșteșugar serios, înzestrat cu multă răbdare. Pentru dînsul tehnica picturii e o problemă pe care nu caută s'o ocolească. E urmărit de unele teme cromatice chiar prea mult sau mai bine zis prea aparent. Paralel cu aceste încercări adesea prea teoretice se lasă dus din cînd în cînd de foarte autentica lui sensibilitate. Prețiozitatea spre care tinde ne pare totuși a fi un pericol căci prea se complace în ea. O priveliște catalană, o veche cetate și o alee, amîndouă tratate într'o gamă „vert

„merande" și o natură moartă (poate prea moartă) sunt tablouri realizate cu o densă și frumoasă materie.

In aceeași sală cu Olarian expune pictorul Schérer, care are preocupări autentice de colorist dar o lipsă totală de compoziție. Detestabila lumină a sălii „Universul" nu ne-a îngăduit să apreciem întocmai însușirile acestui artist. Un frumos portret rezumă bine calitățile expozantului.

La „Căminul Artei" succesiunea lui Țipoia a fost luată de doamna Risa Propst Kreid. E o expoziție unitară, cu limpezimi de acuarelă. O serie de peisaje bucureștene compun centrul expoziției și partea cea mai interesantă a ei. De pe balconul său din Piața Amzei, timp de mai mulți ani, R. P. K. a urmărit cu luare aminte și simpatie turma de acoperișuri care păștea la picioarele sale. Din hazlia cacofonie a îngrămădirilor de mici locuințe și de funduri de curți din care se ridică într'o babilonică singurătate un bloc stingher sau o turlă de biserică acoperită cu tinichea, din această lume efemeră și caducă, pictorița a scos armonii limpezi și compoziții spirituale.

Chiar în ulei R. P. K. urmărește armonii de acuarelă. Am spune chiar că toată expoziția ei exprimă nostalgia acuarelei. Doamna R. P. K. nu se simte pare-se întotdeauna la largul ei în tehnica uleiului. Acest lucru e mai evident în naturile moarte și în nuduri, unde se simte cîteodată și o deficiență a desenului. Sunt unele acuarele, notări de călătorie, de o evocatoare nostalgie și de o subtilă sensibilitate.

Doamna Mayer Edith se prezintă publicului pentru prima oară cu o foarte serioasă expoziție. Ansamblul e încă scolastic dar unitar. Pe cele trei panouri se desfășoară în fața privitorului o serie de teme cromatice tratate cu vioiciune. Mayer Edith urmărește un echilibru între formă și coloare. Culoarea e adesea încă teoretică. Se bănue prea ușor prestabilirea temei. Dar niciodată acest lucru nu ajunge pînă la lipsa de gust. Din ansamblu se desprinde „rochia verde" de o fină armonie, precum și unele peisaje cînd în plină lumină, cînd încărcate de cromatica grea a asfințitului. In pictura lui Mayer Edith se simte și cultură și inteligență.

Dintre toate expozițiile, aceea care pune cele mai multe probleme este a doamnei Lydia Macovei. In ultimul și destul de deplorabilul salon de alb și negru, era una din puținele expozante care cu toată neprielnica ambianță atrăgea atenția vizitatorilor. Lydia Macovei se prezintă cu o expoziție completă, în care pictura în uleiu, acuarela și desenul sunt toate reprezentate cu aceleași solide calități tehnice. Avînd posibilități variate L. M. își pune teme ideologice, voit realiste și ilustrative. Subiectul are prioritatea iar tehnica și arta sunt mijloace. Din acest punct de vedere L. M. se situează pe un plan clasic. Pentru d-sa „subiectul există în sine ca o entitate. Dar să revenim la expoziție. Desenul e incisiv și nemilos. Cromatica e din contră subtilă și reținută. L. M. e urmărită de diformația animalului uman din cauza soartei vitrege și nedrepte. „La vie est vraie et criminelle" cum zice Laforgue. Omul nud e o bestie păroasă prin a cărei piele suferindă se simte mereu scheletul hîd. In portrete apar pasiunile într'o atmosferă aproape de hipnoză, sau sub povara păcatelor înrădăcinate și deformatoare, ca de exemplu în portretul preotului cu fruntea îngustă care își poartă cu aroganță și cruzimea și stupiditatea. Capul pătrat al unui ofițer bestial sugerează crima. Revolta dureroasă în privirea unui portret de intelectual, sau ochii bulbucați-sticloși și stinși ai unei servitoare abrutizate de muncă, volumul caricatural al unui nas care mănîncă fizionomia ca un cancer gigantic, trupul frînt căzut de pe schelă al unui muncitor, desnădejdea fizionomiei unui persecutat, coșmarul vieții unui flămînd, toate acestea sunt supuse în linii care nu cunosc ezitări în fața dramei umane. In această lipsă de seninătate în care fierb pasiunile, L. M. extrage urîțenia și o fasonează cu febrilitate. E o artă cerebrală și ilustrativă care se refuză seninătății și evadării. E o atitudine bine definită, vrută și simțită. Goya a avut și

el atitudini similare și o similară ferocitate în fața realității. Dar el știa să evadeze spre seninătate și veșnica frumusețe, scăpind din infernul vieții. Odată ieșit din scena dramei nu rămînea mai puțin real și cu o privire mai puțin pătrunzătoare. Urăm doamnei L. M. similare evadări și pentru pacea ei sufletească și pentru bucuria noastră, căci e excepțional de bine înzestrată.

REALISMUL IN ARTĂ ȘI SUBIECTUL IN PICTURĂ.

In discuțiile despre realismul în artă se vorbește adesea de izolarea artistului în vieața socială de azi, confundîndu-se izolarea aceasta cu aceea a picturii față de marele public sau mai bine zis de popor. Intîi de toate nu poate fi vorba de toată pictura și nici de toți pictorii. Această izolare a fost resimțită de mulți și reacțiuni s'au ivit destule. Cred însă înainte de toate, că enunțarea problemei realismului în artă ridică mai multe probleme deodată, pe care vom încerca a le seria.

Se știe de mult că arta cea mare se adresează tuturora, cel puțin în domeniul plastic. Există un grad superior al talentului care nu-și mai pune această problemă și crează liber, nestînjenit și suveran. Pentru ca reușita sa să fie întreagă trebue însă ca societatea să-i dea prilejul de a se manifesta. Se poate însă ca manifestările sale să nu atingă marile mase și să rămînă deci un obiect de lux al unor colecții particulare sau al unor muzee. Vom lua două exemple din pictura franceză: Puvis de Chavannes și Corot. Primul, cu marele său talent a pictat în instituții publice lucrări monumentale, care în simplitatea concepției lor generoase pot atinge prin subiectul lor massele populare. Solidar cu arhitectura P. de Ch. a acoperit enorme suprafețe cu vaste compoziții în care erau proslăvite unele virtuți umane.

In aceeași epocă Corot eminamente peisagist, s'a dus cu sacul în spinare spre Italia, atras de zările senine ale Peninsulei Latine și a pictat toată vieața lui tablouri relativ mici, de „chevalet", care vor rămîne printre cele mai desăvîrșite picturi și cele mai ideale înfățișări ale peisajului. Intors în Franța a sintetizat într'o serie de opere mărunte peisajul francez. Corot e tot atît de accesibil masselor ca și Puvis de Chavannes sau poate chiar mai mult, căci primul a rămas mereu solemn și monumental adresîndu-se zonelor superioare ale sufletului, pe cînd al doilea a știut să trezească în sufletul fiecărui Francez o emoție adîncă, în fața comprehensiunii pămîntului galic și o nostalgie nețărmurită în inima tuturor acelora care au cunoscut paradisul italian. Dar Corot nu poate fi văzut de marea mulțime decît în muzee și marea mulțime calcă prea puțin în astfel de istituții. Inseamnă oare acest lucru că pictori ca Corot trebue să dispară? N'ar fi mai simplu de închipuit o posibilitate de reproduceri reușite care să ajungă în cele mai umile locuințe? Căci o zare senină din Italia sau desenul fin al unei Catedrale pe un cer luminos din apus, o vîlcea însorită care evocă pacea și venirea primăverii pot aduce premise de vis și fericire oriunde ar ajunge. Coloarea vie a unui Matisse într'o locuință poate iradia optimism printr'o simplă sugerare de subiect, numai cu vioiciunea colorilor. Reproducția unui buchet de Luchian poate îmbrăca un întreg perete într'o casă țărănească.

Dacă se pune deci problema: artă pentru mulțime, artă pentru popor, cred că e nevoie de a o împărți în două: pictura realistă avînd subiecte cu tîlc, educative, normative și edificatoare care toate fac parte din pictura ilustrativă cu tendință monumentală, avînd preocuparea de a situa pe om în hotarele demnității sale. Timp de veacuri pictura religioasă și toată arta creștină, inclusiv cea dela noi, n'a avut un alt scop. In al doilea rînd pictura în care subiectul nu este esențial dar, un pretext pentru ca să cînte coloarea. Nu trebue uitat că pictura are asupra noa-

stră și o influență fizică, nu numai psihică, că va exista întotdeauna o categorie de pictori care se vor îndrepta spre această pictură din motive de structură personală și că acești pictori măcar în mod minor își vor păstra valența lor socială, cu condiția ca societatea să aibă grija a nu-i lăsa să putrezească prin muzee.

Tendința de astăzi de a reveni la pictura realistă și cu subiect este justificată, precum e justificată dorința de a reintegra această artă în marile ansambluri arhitecturale. Arta pentru artă, jocul izolat de atelier riscă adesea să devie o artă de unul singur, sterilă în egoismul ei. Cubismul dusese această formulă pînă la exasperare și unii artiști au crezut că gamele lor cromatice puteau fi și opere de artă. Mania de a se mulțumi cu simple studii fugare, de a minimaliza realitatea atingînd-o numai în treacăt și în graba unei sensibilități sleită, a fost apanajul atîtor saloane oficiale și neoficiale.

Fiecare artist se credea dintr'un timp îndreptățit a-și trimite în fața publicului impresiile. Ori, publicul e obosit de impresii personale și e îndreptățit a cere opere gîndite, lucrate și executate pentru dînsul, acest public care tinde a deveni mulțimea. Lealismul în artă cere mai mult decît orice o tehnică desăvîrșită, așezată pe temeliile vechilor discipline de atelier. Căci tehnica evoluează mai puțin decît ideile și subiectele. Realitatea vieții sociale în măreția și tragismul ei e un subiect de o covîrșitoare greutate, care nu e dat a fi tratat de oricine, doar dacă ne vom mulțumi cu stilul afiș, care nu trebue depreciat dar rămîne totuși în domeniul anecdoticului și efemerului. In rezumat, noi credem că pictura în care subiectul e un pretext cromatic poate fi și ca un element de pătrundere în popor, pătrundere și răspîndire care poate fi organizată judicios, iar marea pictură realistă de subiect, care cere o infrastructură tehnică și morală va trebui provocată prin educare și prin reintegrarea artistului în marile lucrări de ansamblu în care arhitectul, pictorul și sculptorul vor colabora într'un spirit unitar pentru exprimarea unor mari și solemne principii. Căci, chiar dacă preocupările și vieața actualității pot deveni subiecte și un reazim pentru exprimarea registrului pasiunilor, nu e mai puțin adevărat că prin aceste subiecte arta va tinde întotdeauna să reprezinte o evaziune spre formele ideale ale frumuseții.

G. M. CANTACUZINO

CRONICA DRAMATICĂ

REPERTORIUL TEATRELOR BUCUREȘTENE.

O cronică începută în plină stagiune artistică, e silită să adopte — pentru întiia prezentare — un mod de notare oarecum deosebit, căci simpla decupare, din cele patru luni de actualitate, a evenimentelor petrecute în ultimele treizeci de zile, ar da o justificată impresie de incomplet și nesemnificativ. Și cum nu avem nici intenția de a cataloga cronologic cele cîteva zeci de piese reprezentate din Septemvrie pînă astăzi, singura metodă potrivită e o succintă privire generală: cîteva din principalele aspecte ale teatrului bucureștean, așa cum se arată ele în Februarie 1945.

Bine înțeles, ar fi cu totul simplistă credința că schimbările politico-sociale se reflectă automat și imediat asupra artisticului. Iar ceea ce data de 23 August crestează adînc în modul popular de a percepe istoria prin date, reprezintă, de fapt, un proces, început mai demult și în curs de desfășurare.

Dar dacă nu trebuia să ne așteptăm ca noua stagiune teatrală să aducă o transformare totală a mentalității și intereselor, totuși este necesar să se caute din ce măsură se desprinde vreo diferență față de anii trecuți, întrucît se poate observa bunăvoința și contactul cu actualul — bine înțeles, ținîndu-se seama de dificultăți ce nu trebue bagatelizate.

Cu privire la această noțiune de actual și actualitate, se comit confuzii frecvente, pe care, cu mare lux de reclamă, le-am văzut materializate într'unele spectacole. Pentru convingerile sincer comerciale ale unora proprietari de întreprinderi teatrale, noțiunea de „actual" posedă un conținut foarte precis. Cele cîteva spectacole de revistă, cu care s'a deschis stagiunea au concurat între ele pentru acest soiu de actualitate. Toate au scos drapelele aliate, au plimbat pe scenă figuranți îmbrăcați în uniforme americane, au intercalat cîte un balet rus, iar orchestra a executat „God save the king", sau Marseillaise-a. Preparînd spectacolele după aceleași rețete încercate, revista a dovedit că ține pasul cu vremea și că poate cînta nu numai „războiul sfînt", ci și democrația și libertatea. Dar, lucru mai grav, același mod de a înțelege actualitatea l-am întîlnit la alte teatre, chiar la cele oficiale. Astfel, s'a considerat foarte progresist și în spiritul epocii ca un spectacol să se petreacă în mediul muncitoresc, chiar cînd — cum a fost cazul unei piese reprezentate la Studio — în afară de un total vid artistic, mai avea și următoarea trăsătură ciudată: prezenta mediul muncitoresc ca alcătuit din proxeneți și paraziți, singura „soluție socială" ce se putea deduce fiind faptul că o fată merituoasă găsește pînă la urmă un bancher generos.

Nu în acest sens de exploatare a momentului și de fapt divers trebue luat termenul de actualitate. Și nici în cel de îngustare, de renunțare la baza de susținere ce o constitue arta trecutului. Există o actualitate permanentă, pe care o putem găsi în toate operele care au adîncit

constantele umane, realizind valori oarecum anistorice. Nu numai că nici nu se poate discuta renunțarea la ele sau limitarea lor, dar astăzi ele apar ca în special necesare, în cadrul unei activități educativ-artistice.

Contactul cu actualul e, în primul rînd un contact de problematică. Teatrul, ca toate altele — și chiar mai mult decît acestea, căci aci vieața pătrunde mai direct, — nu se poate detașa de frămintările vieții sociale. O atare îndepărtare ar atrage după sine riscul dezumanizării. Lipsit de seva conținuturilor de vieață, teatrul tinde să devină — ceea ce, de altfel, mai este, astăzi, într'o mare măsură la noi — distracție, în sensul etimologic, de evadare calitativ indiferentă, ca jocul de cărți, sau romanul polițist. Sub acest aspect, actualitatea se reduce la un element al problemei de vieață artistică. La *un* element, pentru că proba valorii estetice rămîne indispensabilă și discursul, tirada umanitară sau copia naivă a realității nu sunt cituși de puțin suficiente pentru a da vieață unei opere.

Intrucît se poate vorbi la noi de aceste două aspecte: al contactului cu actualul și al unui nivel artistic pozitiv? Răspunsul negativ ar fi nedrept, dar ne găsim în stadiul inițiativelor sporadice, înnecate într'un noian de comerț teatral.

Avem acum, în București, vreo douăzeci de teatre, număr enorm, nu numai față de trecut, dar și față de alte țări. Faptul denotă o incontestabilă creștere a difuzării teatrale, pentrucă misionarismul artistic, sau, mai probabil, micile ambiții și dorința de a ieși în relief, n'ar constitui imbolduri suficiente, dacă teatrul nu s'ar dovedi și o afacere bună. Să însemne aceasta un început de pătrundere a teatrului în mase? Răspunsul ne este oferit îndată de diverse fapte, prețurile locurilor, care, variază între o mie și trei mii de lei, cu mult deasupra posibilităților infime ale funcționarului sau muncitorului, sau orele neobișnuite la care sunt nevoite să fixeze spectacolele, ce îngăduie doar accesul unui public mai liber pe timpul său. E clar că în teatru, ca și în literatură, avem de a face cu o extindere relativă, mărginită la păturile sociale mijlocii.

Dintre cele douăzeci de teatre, șase sunt de revistă. Oscilînd între vulgaritatea fără văl și sentimentalismul dulceag de romanță la modă, mai toate aceste spectacole, alcătuite după un dozaj precis, aduc cele mai incontestabile succese de public. Mulțimea ce se îngrămădește la o premieră la Cărăbuș, Alhambra sau Gioconda indică mai elocvent decît o sută de studii și articole, nivelul gustului popular. Exemple din străinătate arată cît de mult și multe se pot obține într'acest gen, considerat minor. De altfel, imitații de decor și montare fastuoasă s'au făcut și la noi, într'un mod mai mult sau mai puțin fericit. Teatrul de revistă posedă multe elemente de talent, în genul comic, dans, șansonetă. Iar mulți dintre autori au lăsat să se întrevadă, prin scăpări ocazionale, că ar putea face altceva decît roman foileton pus pe scenă și cuplet stereotip. Dar bineînțeles că proprietarilor de teatre de revistă li s'ar părea absurd să renunțe la rețeta singură, pentru experimente artistice. Singurele încercări de noutate rămîn cele provocate de concurență: supralicitare și, în cea mai mare parte, doar reclamă gălăgioasă.

La cele patrusprezece teatre consacrate literaturii dramatice propriu zise, aproape că nu se poate observa o specializare, o grupare după domenii proprii. Faptul e caracteristic. La Paris, Comedia Franceză, L'Oeuvre, sau L'Atelier; la Moscova, Teatrul de artă al lui Tairoff, au fiecare un domeniu delimitat, nu în sensul unei compartimentări artificiale, ci în cel al unui spirit particular, al unei concepții dominante. Aceasta este cazul cu mai toate centrele de vieață teatrală. Mai fiecare teatru principal își are dacă nu neapărat un repertoriu caracteristic o linie a sa, eventual un anumit gen de public, ce permite înnoiri și desăvîrșiri. La noi, în afară de Teatrul Nostru și de grupul din jurul Tea-

trului Barașeum, la care, fără să se poată vorbi de drumuri bine trasate, se observă tendința continuă de menținere la un nivel artistic ridicat precum și de eforturile actualului Teatru Muncitoresc, asemenea specializări nu se pot remarca decît la capătul de jos al scării. Nu se poate tăgădui că teatrele de revistă, sau Teatrul Colorado au drumul lor foarte consecvent. Trebue notat că, în ultimele luni chiar și Teatrul Național, sub intreita sa formă actuală, care păstrează, prin tradiție, sarcina, oficială, uneori cam academic și pedant realizată, dar foarte necesară, de a sluji un repertoriu clasic, chiar și Teatrului Național i s'a imprimat un bizar aspect de scenă bulevardieră franceză. Schimbările administrative dela conducerea sa sunt încă prea recente, pentru a se putea remarca rezultatele.

Cauzele acestei trăsături generale de inegal și amestecat sunt, probabil, multiple. O linie artistică consecventă e împiedecată de concesiile față de public. Termenul de obligație, de necesitate financiară, fiind foarte elastice, e greu de deosebit, în ce măsură teatrele sunt silite să se plieze gustului public și în ce măsură îl preîntîmpină. O altă cauză, de ordin tehnic, o constitue numărul mic de regisori cu concepție definită și personalitate mai puternică, cei cîțiva pe care îi avem, punînd în scenă, fiecare, la mai multe teatre deodată.

Repertoriului actual al teatrelor bucureștene nu i se poate în nici un caz, imputa lipsa de varietate. Dela Shakespeare la Pierre Frondaie, sunt prezente mai toate calitățile, epocile și literaturile.

Din literatura clasică se reprezintă trei opere: o comedie shakespeariană la Teatrul Nostru, un Molière la Teatrul Național și un Goldoni la Studio.

„Noaptea Regilor", una din comediile lui Shakespeare, în care paralelismul intrigilor pe două planuri, poetic și grotesc ia forme mai simetric, a fost un spectacol care a atins un grad de închegare, puțin obișnuit la noi. Cele două comedii, dela Național și Studio, vădesc, prin comparație, ceea ce este mereu viu în dramaturgia clasică, precum și ceea ce tinde spre caducitate. Căci, rămînînd amuzantă ca un tablou al unor moravuri pestrițe, „Locandiera" lui Goldoni dă, în fața solidității analitice molierești, carecare impresie de vechi, de joc vioiu, dar superficial, al unui adversar ca tendință, dar, de fapt, continuator al comediei „dell'arte". Punerea în scenă a respectat parcă ierarhia valorilor. „Școala femeilor" a fost realizată cu grație și finețe iar Arnolphe a fost interpretat de d-l Finteșteanu în spiritul tragic al omului care-și fărîmă zadarnic sforțările, căutînd să modifice ordinea naturală, să schimbe raporturile conjugale stabilite de natura-rațiune. Locandiera e un spectacol de agreabilă ușurință, dar cu ciudate inadvertențe regisoriale. Harnica locandieră din secolul al XVIII-lea folosește un fier de călcat electric...

Două spectacole Shaw, „Medicul în dilemă" la Comedia și „Profesiunea doamnei Warren" la Teatrul Maria Filotti, au putut confirma — pentru cine își punea problema — că, la distanță de jumătate secol, opera nonagenarului de astăzi își păstrează, aproape în total viabilitatea scenică, deși estetismul wildean sună acum a bătrînețe, iar meritul îndrăznelii critice nu mai este, pentru publicul zilelor noastre, același ca și pentru cel victorian.

Trecînd peste un număr de piese, care, cu variații spre pozitiv — de Manasse, asupra căruia vom reveni cu un viitor prilej, cîteva reluări, precum sunt „Cocoșul Negru" al d-lui Eftimiu și „Dezertorul" d-lui Sorbu.

Trecînd peste un număr de piese, care, cu variații spre pozitiv — „Familia Bliss", mijlociu — „Am visat Paradisul" sau net negativ — „Rebecca" — sunt toate încadrabile categoriei teatrului lucrat cu variabilă abilitate, în vederea succesului de public, rămîne să ne ocupăm de cîteva opere inspirate din social și lupta sa. Sunt Patru, și cifra aceasta, raportată

la totalul de cîteva zeci, ne readuc la consideraţiile asupra contactului cu actualul.

„Mama" lui Karel Capek, are factura unei tragedii, în care planul fantastic ce învăluie, parţial, acţiunea, nu scade din forţa conflictului, pentrucă e vorba de un fantastic derivat din psihologie. Fantomele familare ce revin împrejurul eroinii sunt obiectivări de amintiri şi sentimente. Inspirată din drama spaniolă şi cea cehoslovacă, opera se resimte, în unele confuzii de nume şi situaţii de această dublă origină, cîştigînd în schimb în final, prin sinceritatea pasionată cu care Cehul Capek exprimă voinţa de rezistenţă a poporului său.

„Nopţi fără lună", dela Teatrul Baraşeum, dramatizarea pe care d-l Mihail Sebastian a făcut-o după romanul lui John Steinbeck, zugrăveşte începutul rezistenţei într'un oraşel norvegian. Făcută cu fineţe selectivă, dramatizarea d-lui Sebastian se loveşte totuşi de piedica insurmontabilă a hibridităţii unui gen, ce caută să îmbine două domenii artistice cu totul deosebite.

S'a discutat în presă, asupra oportunităţii reprezentării „Lupilor" lui Rolland şi poate că discuţia a fost prilejuită mai ales de tăieturile la care a fost supus textul pe scena Teatrului Muncitoresc. Ar fi greşit să se comită confuzii de plan şi epocă. În „Lupii", dilema lui Teulier, între justiţie şi patriotism, e rezolvată în favoarea celei dintîi, cu totul în spiritul ataşamentului faţă de principii abstracte, absolutismului intelectual al omului Marei Revoluţii. Pentru o altă epocă revoluţionară şi un alt om decît individualistul din 1793, „Ciocolata" lui Tarassov-Rodionov dă conflictului altă soluţie. E fără rost discutarea atitudinii eroului rollandian, într'un alt spirit şi la o altă scară de valori: Cu unele din lungimile frecvente în opera lui Rolland „Lupii" rămîn o frescă viu colorată, cu însuşiri specifice de forţă şi grandios.

„Platon Krecet", de Al. Korneiciuc ultima premieră a studioului, ne oferă contactul cu literatura dramatică sovietică, de a cărei bogăţie am aflat, în afară de lecturi şi informaţii indirecte şi prin cele cîteva piese de Kataiev, Pantelimon Domanov, reprezentate în trecut.

Temă, frumoasă şi vie, este cea a luptei dusă de voloarea şi puterea creatoare, împotriva uscăciunii birocratice. Operă bogată în probleme, şi în soluţii, alternînd liricul cu satiricul, urmînd poate drumuri literare prea diverse, „Platon Krecet" respiră ca şi tot restul literaturii sovietice, robustimea omului pe care vieaţa nu-l sperie, care ştie că o domină şi că o poate transforma în ceva frumos şi demn, aşa cum o exprimă cu vigoare finalul piesei. Actul afirmării chirurgului Krecet, ajutat de un mediu favorabil, dobîndeşte, astfel, o valoare simbolică.

SILVIAN IOSIFESCU

MISCELLANEA

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMÎN.

Astăzi cînd dorinţa de democraţie găseşte ecou la cei mai înfocaţi ai ei adversari, este cît se poate de abil a profita de o asemenea preţioasă unanimitate, pentru a încerca să măturăm şi cele mai tenace dintre privilegiile de clasă. Mă gîndesc în deosebi la două. Burghezul, multă vreme ţinut de o parte de către aristocrat, se consideră acum egalul său cînd e vorba de „bune maniere" şi de technica amorului. Ştiinţa de a fi bine crescut în societate precum şi aceea de a practica elegant şi corect ritualurile subtile ale dragostei apar burghezului contemporan ca ultimele ale sale inexpugnabile monopoluri. Dar, asemenea zidurilor din Jericho, aceste antice piedici dintre clase trebue să cadă. La această nobilă operă de egalizare socială s'a gîndit de sigur d-l Alexandru Stănceanu cînd a publicat, la „Cultura Romînească", interesanta d-sale lucrare intitulată: „Adevăratul cod al manierelor elegante", din care cităm:

„*La intrarea în salon, faci o reverenţă, mai întîi stăpînei casei, apoi stăpînului, şi în sfîrşit celor invitaţi*".

Vă închipuiţi ce dinamic spectacol va avea loc dacă mai mulţi invitaţi îşi fac simultan apariţia în salon.

Mai departe:

„*Nu protesta contra locului ce ţi s'a indicat la masă*".

Recomandaţie preţioasă, căci normal e să punem condiţii, să ne plîngem de vecinii care nu ne plac etc...

„*Nu te lăsa să te roage prea mult pentru ca să primeşti farfuria de mîncare ce ţi se oferă*".

Căci niţel, tot trebue să te laşi rugat. Înţelegeţi bine că este foarte distins să începi a refuza farfuria ca să nu se creadă că eşti cine ştie ce nemîncat...

„*Dacă servitorii nu aduc mîncarea la fiecare invitat în parte...*"

Căci normal aşa se face. La mesele selecte se serveşte cu porţia. Dar trebue să ne gîndim la toate ipotezele. Să admitem dar că:

„*Servitorii nu aduc mîncare la fiecare invitat în parte; atunci oferim noi damei care este vecina noastră mîncarea, şi ţinem castronul pînă şi-a umplut farfuria*".

După terminarea delicatei operaţiuni cu castronul ţinut în faţa damei, gentlemanul are dreptul să se servească şi el:

„*Ne luăm cea dintîi bucată care s'a nimerit, fără să înfigem furculiţa în mai multe bucăţi*".

Căci spiritul critic şi cercetarea adevărului sunt uneori în opoziţie cu regulile bunului-ton.

Iată acum şi o mică subtilitate de eleganţă care ne va uimi:

„*În societăţile cele mai bune, uzul cere să se ţină cuţitul cu mîna dreaptă iar furculiţa cu stînga*" (subliniat de autor).

„Dacă se aduc la masă nişte mîncări alese şi rare, lasă damelor şi distribuitorilor sarcina de a oferi la fiecare cîte ceva dintrinsele".

„De se întîmplă o mîncare pe care nu o cunoşti, şi din care nu ai gustat niciodată, nu trebue s'o arăţi, ci să te prefaci din contra că ai mîncat-o de mai multe ori. Cu toate astea, observă pe sub mînă cum se comportă cu dînsa acei cărora nu le sunt necunoscute acele mîncări".

Recomandaţia, netăgăduit folositoare este totuşi incompletă. Căci nu ni se indică nici-un procedeu de a ne „preface că am mîncat de multe ori" din felul respectiv. Şi nici nu ni se explică în ce constă a „observa pe sub mînă".

Mai departe:

„Pe aceeaşi farfurie nu pune salată, fructe şi jumări, de oarece un asemenea talmeş-balmeş înfăţişează o privelişte cu totul neplăcută".

„După ce ai mîncat, nu curăţa cuţitul, furculiţa, etc., cu şervetul sau cu faţa de masă, ci numai cu o bucăţică de pîine pe care o laşi apoi pe farfurie împreună cu lingura".

De sigur, procedeul este plin de delicateţă. Dar pentru ce, după ce am şters cuţitul sau furculiţa, să depunem, în acelaşi timp şi lingura în farfuria în care aruncăm bucăţica de pîine întrebuinţată? Această ciudată regulă de etichetă trebue să-şi aibă de sigur sursa în vre-un eveniment istoric celebru, pe care autorul însă nu ni-l aminteşte.

„De ţi se dă o farfurie în locul aceleia pe care o ai, primeşte-o fără opunere sau tratări diplomatice".

In sfîrşit:

„Mestecă cu gura închisă şi nu plescăi. De asemenea fereşte-te de a-ţi scobi dinţii cu furculiţa, acest obiceiu, pe lîngă că e vătămător gingiilor, este şi desgustător comesenilor".

Dar să lăsăm eleganţele gastronomice, şi să trecem la capitolul amorului în buna societate.

La pag. 167 găsim un amănunţit studiu despre „Sărutare".

„Sărutarea, ca şi salutarea, face parte din cadrul moravurilor unui popor".

„Primele întrebări ce suntem conduşi a ni le pune în privinţa sărutului sunt: Ce este? De unde vine? Ce scop are?"

„Sărutarea este expresiunea unui sentiment interior. Ea se manifestă printr'o apăsare a gurii asupra unui obiect oarecare (honny soit qui mal y pense. N. R.). *însoţită de un sunet puternic sau mai slab, sau printr'o simplă atingere a buzelor imprimate obiectului.*

„Sărutările mai sunt însemnate şi prin aceea că prezintă următorul fenomen fizic: buzele acelora care se sărută formează, prin întinderea lor, un spaţiu gol, care deschizîndu-se lasă aerul să se precipite într'însul, dînd naştere unui sunet quasi-muzical".

(„Quasi" ştim cu toţi ce vrea să zică).

„Sărutarea se poate executa în diverse moduri: cu sunet, fără sunet; pe cale umedă şi pe cale uscată".

„De aci rezultă diversele numiri ce i se pot da. Astfel e GURIŢA, sărut dat în pripă şi în glumă. Se uzitează mai mult la joc (de exemplu la poker? N. R.) *şi e lipsit de orice seriozitate. Apoi vine* (după guriţă?) *acel sărut mare şi plastic, însoţit de un zgomot şuerător şi de un suspin profund, care lasă o urmă roşie şi udă. Acest mod de sărutare se uzitează mai mult la ţară.*

„Sărutul, după cum vom vedea mai la vale, are atîtea moduri de întrebuinţare, cîte sunt ocaziunile care îl necesitează".

Urmează o analiză amănunţită, prea amănunţită pentru a ne îngădui să o reproducem aci. Ne mărginim a spune că studiul e foarte erudit şi nu rareori autorul polemizează cu alţi autori ale căror teorii i se par contestabile. Astfel:

„Rogerios dă următoarea prescripţiune pentru sărutări: se pune o mînă sub bărbia fetei şi cealaltă la cap puţin mai sus de ceafă, executîndu-se, în acelaş timp o elegantă sărutare".

Dar terminăm. Nu însă înainte de a cita un ingenios procedeu găsit de autor pentru a împăca elanurile dragostei cu severitatea excesivă a unor părinţi tirani. Astfel, tînărul scrie iubitei:

„Domnişoară,

„Nu te pot vedea decît faţă de părinţii d-tale şi îmi este cu neputinţă să-ţi exprim adevăratele simţiminte ale inimii mele.

„Să ne învoim asupra unui semn: cînd voi vorbi cu tatăl d-tale, tot ce voi zice răsucindu-mi mustaţa va fi pentru d-ta. Fă şi d-ta asemenea punînd mîna pe păr. Şi aşa, ne vom înţelege, fără să ştie nimeni. Arde această scrisoare.

POLITICĂ ŞI ŞTIINŢĂ.

Intr'o comunicare făcută recent de d-l Profesor Iorgu Iordan la Societatea Romînă de Linguistică, se discuta chestiunea amestecului politicii în ştiinţa limbii. Problemă nu numai interesantă, ci şi oarecum actuală. Căci una din cele mai perfide maniere de a face politică reacţionară este aceea de a cere disocierea absolută a politicei de ştiinţă. In felul acesta, se practică, pe ascuns, o anumită politică foarte comodă, care scapă de primejdia discuţiei, disimulîndu-se îndărătul ştiinţei pure. De sigur, punctul de vedere strict politic al oportunităţii momentane trebue distins de punctul de vedere ştiinţific al constatării unor adevăruri eterne sau cel puţin durabile (cum sunt acele ale istoriei şi ale ştiinţelor sociale). Decît să nu uităm că există şi o „ştiinţă" a politicei, care *constată* realităţile şi *prevede* desfăşurarea evenimentelor cu aceeaşi siguranţă ca şi fizicianul sau biologul. Această politică „ştiinţifică" îşi justifică numele mai cu seamă pentrucă nu năzueşte a se împotrivi legilor de firească evoluţiune. Atitudinea ei practică este în deplin acord cu cea doctrinară. Lasă de o parte eventuale păreri de rău, pentru a se supune realităţii istorice şi mersului ei incoercibil.

Opusă acestei politici ştiinţifice este politica *reacţionară*. Adjectivul „reacţionar" rezumă toate aspectele unei mentalităţi unde regretele şi încăpăţînarea se îmbină, unde preferinţele personale pentru ceea ce moare se aliază cu credinţa iraţională că ceea ce e pe punctul de a nu mai fi va mai exista totuşi încă. Politica reacţionară este exemplul cel mai pregnant al conduitei anti-ştiinţifice, fundată pe negarea oarbă a faptelor şi ridicarea simplelor dorinţi la rangul de realitate. Henri Béraud, vorbind odată de toate acele curente politice impregnate de misticism şi esoterism (care aveau să producă, zece ani mai tîrziu, fascismul, nazismul, gardismul etc...) le numea: „les courants fondés sur la méconnaissance enthousiaste des réalités".

Şi totuşi, cu trei sferturi de veac înainte, răsărise în Europa frămîntată de lupte sociale un curent de idei care lega corect rigorile gîndrii ştiinţifice de aspiraţiile active ale politicii militante. Metoda marxistă arăta cum pasiunile bătăliilor civile se pot canaliza în limitele stricte ale unei discipline impecabil ştiinţifice. Era nu o nouă teorie a cunoaşterii, ci o fecundare a celei vechi, a „adevărului" care e de totdeauna. In epoca aceea, cînd judecata omenească era mai inteligentă decît astăzi, se putea ceti formula „Kant und Marx" ca titlu pe coperta cărţilor

Ceva mai tîrziu, apărea în Franţa o impresionantă şcoală de cercetători grupată în jurul lui Emile Durkheim, şi care, pe baza unui material istoric şi etnografic enorm, mînuit cu un talent logic remarcabil, demonstra că ştiinţa nu îngădue decît o singură politică, politica fundată pe mersul real al faptelor sociale. Orice altă politică e supusă eşecului. Şi cum caracteristica politicei e înfăptuirea programatică, o politică ce merge sistematic la insucces nici nu se poate corect numi „politică".

Astăzi asistăm la o verificare dramatică a acestor adevăruri. Politica reacţionară îşi dă obştescul sfîrşit, răpusă de o altă politică, progresistă, care reuşeşte tocmai pentrucă n'a nesocotit realităţile sociale şi mersul adevărat al lucrurilor. Succesul s'a datorit alianţei neîncetate între atitudinea entuziastă a luptei politice şi conduita cuminte a ştiinţei.

Punctul de vedere politic şi cel ştiinţific nu-s exclusive. S'a putut crede aceasta într'o vreme cînd adevărurile sociologice erau cunoscute imperfect şi riscau să rătăcească gîndirea politică, pricinuindu-i eşecuri păgubitoare. Azi însă, ştiinţa socială e capabilă să lumineze alegerea politică. Şi, viceversa, o asemenea politică fundată pe adevărul Istoriei este la rîndu-i în stare, prin puterea de invenţie pe care o dă entusiasmul, să fecundeze aproape toate ştiinţele.

Un exemplu interesant în această privinţă e linguistica, ştiinţa explicativă a vorbirii omeneşti.

POLITICĂ LINGUISTICĂ

Psihologul francez Pierre Janet, după cercetări îndelungi şi diverse, a arătat că originea limbajului trebue căutată în conduita socială a ordinului şi ascultării. Acţiunea vorbirii este, ca toate acţiunile sociale, *dublă:* conduitei de a porunci îi corespunde totdeauna ceea ce Janet numeşte: „l'acte d'être parlé", actul de a ne „lăsa vorbiţi". Şi, cum „una din marile legi ale psihologiei este aceea de a ne aplica, în urmă, nouă înşine conduitele pe care le-am avut faţă de alţii, faţă de *socii*", ajungem a ne comanda, a ne vorbi nouă înşine. Acest limbaj devine din ce în ce mai silenţios, mai interior, iar la capătul evoluţiei găsim o conduită nouă, provenită din metamorfoza celei primitive, conduită relativ recentă care se numeşte gîndirea personală. Dar originea ei e tot fenomenul social al poruncii şi ascultării.

Pe de altă parte, o altă „mare lege a psihologiei" după Janet este că, ori de cîte ori suntem încolţiţi de o dificultate biologică nouă, replonjăm înapoi în conduita originară, pentru a reface, altfel, drumul spre noi conduite de adaptare superioară. Ca să inventăm eficace, avem nevoie să ne recufundăm în anticile obîrşii ale funcţiunii. În cazul gîndirii, adică a funcţiunilor verbale, inovaţiile se fac totdeauna printr'o reîntoarcere la conduita originară a comandamentului şi ascultării. Aşa zisul „act de voinţă", podoabă supremă a civilizaţiei, nu-i altceva, după Janet, decît traducerea în acţiuni motrice, a unui ordin verbal pe care ni-l dăm nouă înşine.

Toate acestea arată limpede relaţia strînsă care există între limbaj şi politică, între evoluţia gîndirii exprimată prin mutaţii linguistice şi situaţia politică, exprimată esenţialmente prin împărţirea societăţii în oameni care poruncesc şi oameni care execută ordinele. Aşa stînd lucrurile, apare ca imposibil astăzi să se facă valabil linguistică fără un uz constant al noţiunilor de ştiinţă politică. De altfel, remarcăm în această privinţă o remarcabilă convergenţă a cercetărilor. Linguiştii tind acum a da o importanţă crescîndă semanticei, care este un fel de terra communis a limbii, şi sociologiei. Şi e neîndoelnic că folosirea conceptelor de luptă de clasă, de stăpîni şi supuşi, de oameni care poruncesc şi oameni care ascultă — folosirea acestor categorii de sociologie politică la explicarea fenomenelor de limbaj pregăteşte linguiştilor un viitor de bogate descoperiri ştiinţifice.

Dar, după cum o gîndire politică corectă poate aduce linguisticei eminente servicii, tot astfel o doctrină politică falsă aplicată linguisticei nu-i poate pricinui decît pagubă şi discredit. Un exemplu tipic e noua disciplină germană a linguisticei rasiste. Astfel, Edgard Glässer — un strălucit reprezentant al nouei discipline, este nevoit a se zbate necontenit în dificultăţi insurmontabile, căci pentru a-şi proba teoriile trebue

să dovedească bunăoară că nordic şi indogerman sunt noţiuni identice, sau că în fenomenul limbajului, cauzele psihologice nu-s determinante — dovezi, pe care de sigur nu le va putea aduce niciodată. În lipsă de probe, autorul afirmă, inlasabil aceleaşi idei-refren asupra inegalităţii raselor, asupra superiorităţii germane, asupra privilegiului omului nordic de a fi singurul capabil să priceapă universul, precum şi alte varii bazaconii (de pildă: „Privită astfel, forma interioară a enunţării indogermanice ne trimite la ceva şi mai originar, la o atitudine spirituală mitică, pe care mitul natural al zeului Odin, cel a toate pătrunzător şi stăpînitor al naturii... etc...".

Contradicţiile permanente, absenţa de probe, repetarea insaţiabilă a unor formule vide, stilul agramat şi incoherenţa verbală, toate acestea apar cetitorului ca argumente elocvente pentru compromiterea autorului. Cetitorul chiar sare dincolo de simpla desaprobare a „teoriei", şi se găseşte direct în faţa categoriei nu politice, ci universal omeneşti a imbecilităţii naturale.

Cîteodată, d-l Glässer încearcă să aducă dovezi technice. D-sa observă că, bunăoară cuvîntul „doi" sub forma prefixului *dis* pe care îl întîlnim în idiome indoeuropene (ca cel grecesc sau latinesc) capătă înţelesul pejorativ de „neplăcut". Tot astfel prefixul german „miss", care devine sinonim cu „rău". Ceea ce dovedeşte că amestecul rasial a fost totdeauna socotit ca o catastrofă. Ceva mai mult, D-sa socoate că „dualismul, desfacerea prin amestec rasial însemna, pentru gîndirea primitivă indogermanică, păcatul originar". Concluzia pe care trebue să o tragem este că păcatul originar a consistat din dezastruoasa împreunare a două rase: aceea a bărbaţilor cu aceea a femeii, rasa lui Adam cu aceea a Evei. Autorul se fereşte să ne-o spună, probabil pentru a nu acorda vreun merit unei scrieri evident jidoveşti...

Dar exemplul cu „dis" şi „miss" este interesant şi pentru alte motive. Căci arată, în primul rînd cum rasiştii sunt obligaţi neîncetat să „caute miazăzi la ora paisprezece", cînd e aşa de simplu să ne gîndim că „desfacerea" unui lucru înseamnă stricarea, distrugerea lui şi că fatal aceasta va aduce un sens pejorativ. În al doilea rînd, exemplele d-lui Glässer sunt mai ales importante pentrucă exprimă penibila incultură a autorului.

Cele mai elementare noţiuni de etnografie şi de sociologie ne permit să ştim că la popoarele primitive organizaţia socială are un caracter religios. Şi esenţa religiei este o împărtăşire a tuturor lucrurilor în sacre şi profane, între care contactul este interzis. De aci o precupare fundamentală de puritate.

Decît, această prejudecată a purităţii nu numai că nu are un caracter rasial, dar dimpotrivă caracterul rasial e singurul pe care această prejudecată nu îl are. Ceva mai mult, mitul purităţii produce, drept principal efect, tocmai amestecarea „raselor".

Orice student în sociologie ştie că în societăţile primitive totemul este materializat, între altele, prin sînge. De aceea sîngele e tabu, adică interzis la atingere. Un om aparţinînd unui anumit totem se expune la o moarte fulgerătoare dacă vine în contact cu sîngele unui alt om aparţinînd aceluiaşi totem. De aici a izvorît străvechea cutumă a exogamiei, adică interzicerea pentru bărbaţi de a se căsători cu femei din acelaşi clan, căci ar risca, prin sîngele menstrual, să profaneze totemul. În toate societăţile primitive, oamenii trebuiau să-şi ia soţie dintr'un alt clan. Exogamia este o regulă aproape universală la acest grad de evoluţie.

Aşa încît, mitul purităţii a fost principala cauză a amestecului de rase. Comică consecinţă a încercării de a „amesteca" teoriile rasiste ale linguistului nostru cu rezultatele sociologiei. Şi încă o dovadă că orice amestec e dăunător...

Dar pentrucă ne-am angajat pe ogorul fecund al linguisticei rasiale, vom aduce d-lui Glässer la cunoştinţă o teorie pe care d-sa cu siguranţă nu o cunoaşte. O bătrînă mătuşă a autorului acestor rînduri.

persoană de o potrivă de bigotă și de naționalistă, găsise în Sfînta Scriptură o dovadă istorico-filologică irefutabilă că „poporul ales" sunt nu Germanii, ci Romînii. Intr'adevăr, poporul ales de Dumnezeu este poporul lui Moise. Țara acestuia este, deci, Moesia, adică, după ce e mai certe izvoare istorico-geografice, țara pe care s'a născut poporul romîn. Ceea ce va face pe d-a Glässer să moară de două ori de ciudă, întîi fiindcă poporul ales nu e cel german, ș'apoi pentrucă acest popor ales romîn are o evidentă origine evreiască...

REFLECȚIUNI PE MARGINEA MANIFESTAȚIILOR DE STRADĂ

Un inginer romîn, conducător de uzină, hotărît a caracterizat cît mai inteligent cu putință psihologia clasei muncitoare, se mîndrea, într'un cerc de oameni foarte subțiri, de a fi găsit următoarea formulă:

„Cea mai mare plăcere ce se poate face unui lucrător este să i se dea prilejul de a fi nemulțumit".

Inginerul nostru voia, fără îndoială, să spună că azi, oricîte binefaceri am acorda „noi" muncitorului, el tot nesatisfăcut rămîne; că nimic nu-i ajunge; că generozitatea „noastră" este la el doar nou pretext pentru a mai cere încă. Și asta fiindcă proleratul nu judecă cu propria lui minte, ci ascultă de imboldurile instigatorilor. El nu știe a aprecia singur valoarea cîștigurilor dobîndite. In spatele său conducătorii îi insuflă o insatisfacție cronică și deprinderea revendicării permanente. Lăsat în pace, lucrătorul s'ar simți mulțumit de condițiunea lui. Robustul său bun-simț l-ar învăța să-și cunoască limita drepturilor și să recunoască cinstit că alții, mai capabil ca el, au drepturi mai multe decît dînsul. Dar demagogii vin să-i tulbure senina fericire, trezind în el visuri imposibile. „On lui donne des goûts audessus de sa condition". Ce oroare! Dar mai mult: i se deformează mintea pînă într'atîta, încît el ajunge un fel de automat al reclamațiunii perpetue, mulțumit numai atunci cînd a găsit un nou pretext de nemulțumire...

Un asemenea limbaj îl cunoaștem bine. Cît este de fals, nu avem nevoie s'o spunem. Interesant însă e că această teorie a muncitorului mulțumit cînd i se dă prilej de o nouă nemulțumire este... aproape adevărată. Căci realmente nu vedem de ce am fi uimiți că lucrătorul azi e „veșnic nemulțumit". Inainte vreme el pur și simplu *nu avea voie* să fie. Astăzi el *are acest drept*. Și-i natural ca aceasta să-i dea o mare, foarte mare plăcere. Și încă mai natural este ca nemulțumirile lui să crească pe măsură ce devine mai sigur dreptul său de a le avea, și chiar pe măsură ce i se acordă ceea ce reclamă. E firesc ca lucrătorul nostru să ceară mereu, pentrucă are și mult de obținut pînă la un minimum de egalitate față de clasele suprapuse. Și mai este și un alt banal adevăr de psihologie. Pentru cel obișnuit a fi refuzat, reclamația continuă e o garanție că nu i se va lua înapoi ceea ce i s'a dat. In sfîrșit, fiecare revendicare împlinită trezește, în chip firesc, la omul civilizat, gustul, curajul și conștiința dreptului de a mai cere încă. O asemenea insatisfacție progresivă, departe de a fi o dovadă de prost-caracter, e, tocmai dimpotrivă, o îmbucurătoare mărturie de adevărată civilizațiune.

Pînă acum, în tot decursul Istoriei noastre, cînd clasele de jos obțineau o îmbunătățire era sub formă de expedient momentan și de „rău necesar". Isbucnea o răscoală? Sau amenința să isbucnească una? Pentru a scăpa de ea, se arunca poporului just cît să-l astîmpere pentru clipa aceea. Cuceririle norodului romîn au fost pînă astăzi niște foarte biete cuceriri, efect combinat al exasperării populare și al panicei guvernanților.

Acest gen de îmbunătățire socială nu este civilizațiune, ci poate tocmai dimpotrivă mărturia absenței ei. Civilizație înseamnă prezența, în societate, a unor mecanisme permanente de îndreptare socială. Civilizație

înseamnă revindecări cotidiene și tot cotidiene împliniri. Civilizație înseamnă nu dramatice redresări de nedreptăți enorme, ci ameliorări calme, mici și frequente. Nemulțumirea răsculatului e chaotică, romantică și efemeră; nemulțumirea civilizatului e sistematică, realistă și permanentă. Civilizație înseamnă, mai întîi de toate, nemulțumirea cronică și organizată.

Indignarea violentă a țăranilor lui Horia și Tudor; manifestările succesive ale patruzecioptiștilor, junimiștilor, poporaniștilor; acele ale „generoșilor" de altă dată și ale comuniștilor în ultimii zece ani —, toate acestea au fost doar „preludii" ale civilizației romînești. Adevărata manifestare pozitivă și primul rod plin l-am avut, recent, în ultimele luni. Dela 23 August pînă astăzi, într'un răstimp uimitor de scurt, s'a constituit în Romînia o solidă mașinărie de cerut dreptatea, o aparatură socială a cărei funcțiune este *nemulțumirea în permanență*. Fenomen fără precedent în țara noastră, unde justiția socială lua forma imorală a cadoului aruncat de sus. Mucitorimea — îndeosebi cea bucureșteană — e primul nostru profesor de adevărată civilizațiune.

De sigur, răsună încă în urechile noastre reflecțiile nemăgulitoare pe care le fac unii la văzul manifestărilor muncitorești de pe străzile capitalei. Leit-motivul teoriei este că lucrătorul, dus cu forța la întrunire, repetă papagalicește formule în care nu crede. Acest sistem de interpretare e de origine nazistă. In epoca Stalingrad, nu arareori d-l Goebels, în „Das Reich", explica „falsa bravură" a soldaților ruși prin nivelul lor mental înapoiat și neputința de a pricepe absurditatea ideilor pentru care luptau. Alteori, d-l Goebels explica fenomenul încă și mai ingenios: mujicul sovietic *se preface* că luptă entuziast, pentru a înșela suspiciunile comisarilor politici. Cam tot astfel sunt și explicațiile reacționarilor romîni. După cum soldații lui Stalin mor eroic... din ipocrizie, tot astfel muncitorul romîn cere mărirea salariilor din simpla dorință de a-și linguși conducătorii...

De fapt, ceea ce deranjează mai cu seamă pe reacționari este spectacolul însuși al mulțimii adunate. Nedeprinși cu demonstrațiile colective — care în țările dealtfel perfect burgheze, din Apus sunt întîmplări banale—, ei văd în orice defilare publică un preludiu la anarhie și răscoală.

Dar puțin importă. Chiar și cei mai rebarbativi dintre concetățenii noștri au sfîrșit prin a se obișnui cu fenomenul și a-i recunoaște realitatea și eficiența. Intr'un ziar bucureștean mai degrabă conservator găsim o interesantă mărturie de stimă pentru aceste pașnice dar foarte operante manifestări de massă. Amintitul jurnal se plîngea amarnic că un măturător de străzi cîștigă azi 75.000 de lei, în timp ce un funcționar, cu licență și vechime, adică un „intelectual", capătă 40.000 de lei pe lună. Și gazeta explică această „anomalie" prin lipsa regretabilă de spirit de luptă sindicală a funcționarilor publici, oferindu-le ca model solidaritatea din lumea muncitorească.

In fond, problema e mai complexă. In primul rînd, cifrele brute pot înșela. Și este cazul să ne întrebăm dacă măturătorul cu 75.000 de lei nu cîștigă, în realitate, mai puțin decît „intelectualul" cel cu 40.000. Să nu uităm că acesta din urmă, membru al clasei burgheze, dispune de anumite avantagii moștenite din vremi mai bune. Chiar dacă nu are venituri personale suplimentare, el posedă însă în tot cazul o garderobă și o gospodărie a căror valoare în bani, la prețurile de azi, atinge cifre uimitoare. Măturătorul nostru va trebui să pună, timp de jumătate de an, cîte 35.000 de lei pe lună la o parte ca să-și cumpere paltonul, foarte prost, de 200.000 lei, pe care nu îl are: pe cînd „intelectualul" funcționar, el, are deja nu unu ci trei paltoane, adaptate sezoanelor diverse. Dintr'o singură consumație, proletariatul scade la 40.000 de lei pe lună, adică la plafonul burghezului sărac. Fiecare cheltuială pentru articole de primă necesitate agravează handicapul desavantajos al proletarului față de burghez. Putința de a rezista la scumpete îl face pe acesta din urmă mai puțin aprig în lupta

sindicală. Dacă nu cere, el va trăi mai prost. Proletarul, dacă nu cere, nu va mai putea trăi de loc.

Ş'apoi, cel mai sărac dintre burghezi are o nobilă repulsiune pentru un gen de luptă care îl asimilează oarecum cu „prostimea". De aceea pre- feră să sufere decît să semene cu toţi „vagabonzii" care manifestează pe străzi, sau, printr'o curioasă răsturnare a ideii de demnitate, preferă să cerşească; dela cunoscuţi influenţi, mici ajutoare, decît să ceară, porun- citor, dela societate.

In fond, toate salariile sunt insuficiente. In aceste momente de scum- pire incoercibilă, cînd ţările Europei trăesc cu graniţele blocate şi cu trans- porturile aproape suprimate, problema nu este ierarhia salariilor după me- rit, ci supravieţuirea pură şi simplă.

UN CAL SIGUR.

In ultimul număr al revistei, s'au publicat două nuvele, ambele cu „subiect evreesc". Am fost acuzaţi atunci de exibiţionism social, de dema- gogie şi supralicitare democratică. Recunoaştem că în atmosfera morală de astăzi, cînd reacţionarii de ordinioară încearcă să-şi facă o virginitate politică încălecînd, brav, pe poziţiile generoase tip (simpatie pentru evrei, simpatie pentru muncitorime, admiraţie delirantă faţă de soviete, etc.) — trebue să privim cu precauţie proza entuziastă din dife- ritele publicaţiuni. Şi înţelegem perfect că democraţii recenţi trebue să procedeze cu tact şi măsură, dacă vor ca mistificarea să prindă. Dar „Viaţa Romînească" nu are nevoie de asemenea şiretlicuri. Conducătorii revistei îşi întrebuinţează de aproape patruzeci de ani condeiul în slujba apărării evreimii. Dacă ei au găsit cu cale să publice, într'un singur număr al revistei, două nuvele cu subiect evreesc, este pentrucă au socotit că mo- mentul actual o reclamă.

In adevăr, asistăm astăzi la o înfiorătoare recrudescenţă de antise- mitism. Au trecut cinci luni de cînd, în numărul de reapariţie al revistei noastre (Noemvrie, 1944, Miscellanea: *Chestiunea evreiască)* ne-am ocupat de un anumit aspect al problemei, şi anume de mirarea indignată a anti- semiţilor romîni în faţa evreilor care, nemulţumindu-se cu nesperata fe- ricire de a nu mai fi persecutaţi, aveau îndrăsneala să ceară a li se repara şi ce se putea repara din daunele trecute. Acest sentiment de scandalizare explică mersul atît de încet al repunerii evreilor în drepturi. Şi, mai adău- gam noi atunci, există şi o a doua explicaţie. Evreii, pentru o dată, au fost şi ei de vină. In loc să facă zid în jurul părţilor de stînga, cochetau cu grupările de dreapta care, pe vremea aceea revendicau guvernarea exclusivă.

Au trecut cinci luni. Problema evreiască a luat un alt aspect. Evreii au început a fi reintegraţi în drepturile lor patrimoniale şi profesionale. Paralel cu asta, o ură teribilă s'a adunat asupră-le. Şi explicaţia nu poate fi numai în teoria antisemită banală, potrivit căreia o cerere de dreptate din partea unui evreu poartă numele de „obrăznicie". Explicaţia nu-i atît de simplă. Dacă cercetăm bine, descoperim actualmente în Ro- mînia un fenomen ciudat, pe care l-am putea numi o *criză a antisemi- tismului.*

Intr'adevăr, influenţa cea rea a contactului cu Germania hitleristă a alterat caracterul clasic al antsemitismului romînesc. De fapt, nici nu era „romînesc" acel vechiu sentiment, ci comun tuturor ţărilor înapoiate. In statele de civilizaţie inferioară, guvernele ţin întru cîtva seama de opinia publică, dar nu pînă într'atît încît să şi asculte de ea; nu socot necesar a da poporului o explicaţie propriu zisă, ci se mulţumesc cu o pseudo- explicaţie, simplă şi necontrolabilă. Astfel a apărut în Istoria popoarelor moderne curiosul fenomen al „explicaţiei prin evrei". Greşelile guvernului, nefericirea populaţiei, insuccesele conducătorilor, totul este atribuit unei

cauze unice: evreii. Pentru orice supărare, „jidanii sunt de vină". Li se impută culpele cele mai contradictorii. Sunt acuzaţi deopotrivă de pluto- craţie şi comunism, de îndrăsneală şi laşitate, de aviditate burgheză şi de ură distructivă faţă de aceeaşi civilizaţie burgheză.

Acest gen de antisemitism apare şi în ţările înaintate, în momentele de mari dificultăţi. Discursurile euforice ale lui Hitler, în epoca succe- selor lui militare, nu conţineau aproape nicio vorbă despre evrei In anii următori însă, cînd maşinăria politică şi militară începuse să scirţîie, explicaţia prin evrei devenea concluzia generală a întregei cuvîn- tări şi nu puţini erau cetitorii care învăţaseră a măsura greutăţile publice ale Reichului după dimensiunile pe care, în discursurile Fuehrerului, le avea „explicaţia prin evrei".

Dar atisemitismul propriu zis hitlerist nu era acesta. Nazismul a avut regretabilul merit de a fi inventat o doctrină cu mult mai radicală, potrivit căreia nu-i nevoie să aşteptăm ca o nenorocire să se producă pen- tru a învinovăţi pe evreu. Evreul e declarat vinovat înainte chiar ca neno- rocirea să fi avut loc. Este vinovatul în sine, vinovatul a priori şi prin definiţiune.

Germania nazistă a avut, la un moment dat, absolută nevoie de o asemenea teorie. Fără ea, regimul nu s'a fi putut consolida.

Să nu uităm că ideea centrală a hitlerismului este că germanii sunt o elită a umanităţii, autorizată de destin să-şi exercite privilegiile naturale asupra restului globului. Din nefericire, „restul globului" era de altă pă- rere. Aşa încît, singurul mijloc de persuasiune rămînea războiul. Decît un războiu nu-i posibil numaidecît. Pînă atunci, trebuia inventat un mij- loc de a demonstra, în timp de pace, rolul de elită şi dreptul de Herrenvolk al Germanilor peste toţi străinii lumii.

Acest mijloc fu lesne găsit. In patria Ersatz-ului, se descoperi pro- cedeul de a fabrica străini domestici, de a construi, acasă, străini sinte- tici. Din populaţia totală a Reichului, fu selectată o anumită categorie, declarată arbitrar „străină". S'au ales evreii. S'ar fi putut alege orice altă categorie statistică (blonzi, adventişti, baritoni, biciclişti; puţin importa conţinutul). Recunoaştem totuşi că evreii prezentau avantaje. Erau destul de numeroşi pentru ca voluptatea hitleriană de dominaţie să se poată satis- făcător exercita —, şi erau, totodată, destul de puţin numeroşi pentru a se evita descetăţenirea în masă a viitorilor stăpîni ai lumii, civili şi militari Astfel se ajunse, în perioada antebelică a nazismului, la acest humorist paradox de demografie: populaţia covîrşitor majoritară, se numea elită; iar masele asuprite erau repezentate printr'o infimă minoritate de evrei.

In această primă epocă a hitlerismului, candidaţii la domnia lumii fac, acasă, game pentru jocul cel mare. Euforia de a porunci, ştiinţa de a spolia şi chinui, ei le „exersează" întîi cu ajutorul acestor „străini de laborator"; a acestor străini simbolici şi convenţionali care sunt evreii. Astfel, cel mai disgraţiat dintre Germani, sărac sufleteşte şi debil fizi- ceşte — se deprinde să se simtă altlet şi genial în faţa acelor manechine de experienţă care devenise evreii. Toate meseriile le sunt interzise ace- stora, afară de una singură. Evreii este de profesiune condamnat. Este pedepsitul perpetuu. Execuţia pedepsei nu se face imediat, ci treptat, cam în felul cum silvicultorii doboară copacii cu o judicioasă socoteală, astfel ca să mai rămînă ceva de tăiat pentru mai tîrziu.

In noua atmosferă de antisemitism more germanico, evreul ştie că trebue să moară. Ignorează numai scadenţa. Şi astfel, vieaţa lui e un ame- stec de speranţe scurte pe un fond de desnădejde permanentă. El trăieşte într'o stare de transă cronică, într'un fel de delir oniric combinat cu o activitate febrilă, cu un neîncetat efort de invenţie, de născocire a tot soiul de conduite de descurcare şi supravieţuire, executate somnambulic şi extralucid.

Acest aspect al tragediei evreeşti l-am cunoscut şi noi în perioada 1940—1944. A fost efectul proastelor noastre frequentări. Produs de imi-

tație —, fenomenul a fost din nefericire real. O imensă cantitate de evrei au trăit atunci o vieață de coșmar perpetuu. Fiecare se știa osîndit la moarte. Fiecare încerca, totodată realist și delirant de spaimă, toate mijloacele de a scăpa cu vieață, pentru nu se știe cîtă vreme încă.

De sigur, azi situația politică și socială s'a schimbat. Dar relele deprinderi persistă. Alături de vechiul antisemitism autohton fundat pe „explicația prin evrei", persistă, ecou al fostului hitlerism romînesc, dorința de a chinui pe evrei, acel dulce sentiment de atotputernicie pe care l-a gustat, ani de-a-rîndul, ultimul căpitan sau plutonier. Și cum o asemenea dorință este azi neputincioasă, ea se preschimbă într'o nețărmurită ură pe care o acivează și teama de a comite imprudențe „nedemocratice".

Acest antisemitism de tip recent și de stil german nici presa, nici psihologia sau știința socială n'au avut încă răgazul de a-l cerceta, semnala sau, măcar, percepe. Iată pentru ce revista noastră a simțit o deosebită satisfacțiune cetind manuscrisul nuvelei d-lui Ștefan Enescu, unde, pe lîngă remarcabile calități artistice, se găsea tocmai această problemă atît de dramatică și atît de actuală. Eroul este un evreu oarecare, prins exact în momentul cînd condamnarea la moarte începe să-și precizeze sorocul. Autorul ne zugrăvește vieața evreului în „ordinea cea nouă", unde actul de naștere se confundă cu cel de deces, unde venirea pe lume are semnificație de sentință capitală, și unde doar scadența depinde puțin de hazard. Ghidu Faibiș inventează mii de mijloace pentru a scăpa de execuție, dîndu-și vag seama că fiecare succes în supraviețuire nu face decît să consolideze și să reînnoiască situația lui de candidat la moarte. Și vieața lui Ghidu Faibiș este exact acel coșmar perpetuu de care vorbeam.

A fost pentru revista noastră un mare prilej de mîndrie intelectuală de a fi putut da, noi cei dintîi publicului romînesc imaginea acestui flagel fără precedent în istorie, antisemitismul de tip hitlerist. Nuvela d-lui Ștefan Enescu îl zugrăvește cu o rară măestrie. De-a-lungul unor întîmplări banale (cetitorul superficial ar putea numi toate acestea: povestea unui căpitan care „freacă" pe un jidănaș) — avem cea mai cumplită tragedie și cea mai abjectă invenție a spiritului omenesc.

Bănuim — fiindcă în celelalte țări încercate de războiul hitlerist oamenii n'au avut încă vreme să se reculeagă pentru a gîndi și pricepe — bănuim că acest aspect nou al antisemitismului n'a fost încă descris în vreo operă literară din vreo altă țară. Ceea ce dublează mîndria de care vorbeam mai sus.

DUPĂ AMIEZELE CĂPITANULUI VON SCHWINDT.

A doua nuvelă cu „subiect evreesc" publicată în numărul precedent al revistei nu are decît tangențial „subiect evreesc". Tema e alta, tot atît de interesantă și tot atît de urgentă de semnalat. Este problema sufletului german, problemă pe care popoarele, încă amețite de războiul neterminat, nu o pricep încă exact.

Una din cele mai sîngeroase erori a fost creditul moral acordat germanilor. Această confiență culpabilă a străbătut trei etape.

Întîi, s'a crezut că Hitler și oamenii lui nu-s chiar așa de feroci cum se spune — și cum ei înșiși se lăudau că sunt. Înmărmuritoarele pasaje din „Mein Kampf" și din discursurile șefilor erau privite ca exagerări literare. Și Statele civilizate, vreme îndelungată, au crezut posibil a se conlucra cu cel de al treilea Reich.

Într'o a doua fază a acestei greșeli de judecată, cînd adevărata psihologie a național-socialiștilor nu mai putea fi tăgăduită de nimeni, se socoti legitim a se face o distincțiune între poporul german și conducătorii săi. Încă și azi găsim intelectuali englezi, al căror idealism, vrednic de o mai bună cauză, îi împinge la o asemenea discriminare.

Dar și această fază este astăzi depășită. A rămas o ultimă formă de

falsă clemență. Este teoria că, lăsînd la o parte pe guvernanții germani, admițînd pe de altă parte că poporul însuși are ceva bestial —, nu trebue totuși să generalizăm. Nu toți Germanii sunt incurabili răi. Mulți din ei sunt mai de grabă victime decît vinovați.

Acest ultim aspect al problemei face tocmai obiectul nuvelei d-lui Lucian Ruga, apărută în precedentul număr al revistei. Se aleg condițiile optime pentru ca teoria creditului acordat germanului „ca individ" să poată verosimil funcționa. Se alege un german fizicește foarte rasat, de naștere nobilă, de educație și cultură aleasă, muzicant pasionat și, pe deasupra, înfocat francofil. Pe de altă parte, persoana care aci acordă credit moral acestui german este o fată tînără, cu suflet delicat și pur, trăită bine, departe de urîciunile sărăciei, muzicantă pătimașă și dînsa, și, pe deasupra, evreică. Toate aceste atribute fac ca creditul acordat de dînsa să fie cel mai mare cu putință. Scenele petrecute între ei fac tot mai verosimilă teoria că „nu toți nemții sunt la fel", că există printre ei și oameni de treabă.

Și, deodată, întîmplarea face ca Monica să asiste la o conversație a acestui Rittmeister von Schwindt cu un camarad al său venit de pe front. Conversație din care află, povestite de el însuși cu seninătate, aproape cu veselie, pogromurile aranjate de el în Polonia.

Talentul autorului consistă din a ne face acest al doilea aspect al persoanei căpitanului german exact tot atît de plauzibil cît fusese și prima lui față. După cum, în convorbirile lui cu Monica, păruse sincer întristat de ostilitatea tuturora față de germani, acum se arăta tot atît de sincer împăcat cu sine cînd descrie atrocitățile săvîrșite de el contra evreilor.

Nu oroarea Monicăi este reacțiunea cu adevărat interesantă, ci reacțiunea cetitorului însuși. Căci cetitorul, acum, pricepe. Printr'un viciu congenital de conformație mentală, germanii, toți fără excepție, sunt candidați la acea curioasă situație mentală care în psihologie se numește dublă personalitate. Un german, oricare, încarnează două personaje. Unul e blînd, afabil, îndatoritor, iubitor de cultură. Celălalt, e germanul politic, germanul care ascultă de consemn, care se supune oricărui guvern. Acesta din urmă nu judecă, nu discută. Execută; — execută orice. Între aceste două ființe, puntea e ruptă. Germanul nu e un om întreg. Nu poate fi lăsat să circule liber. Trebue internat în propriile lui granițe, și acolo supraveghiat, apoi, cu timpul, tămăduit. Psihiatrii știu ce au de făcut în cazurile de dublă personalitate. Ei se străduesc să lege la loc cele două euri despărțite.

Și sufletul german mai comportă încă o explicație medicală. În observațiile doctorului Janet revin foarte des cazurile acelor bolnavi mentali care se refugiază sistematic în ascultare. A porunci este o conduită dificilă și costisitoare. A te supune e, dimpotrivă, o comportare economicoasă. Cei ce sufere de un deficit de forță psihologică (și toate afecțiunile mentale sunt, după Janet, insuficiențe energetice) sau devin maniaci ai ascultării, sau își petrec ziua dînd porunci pur verbale unor supuși imaginari.

Este interesant de apropiat toate aceste observații clinice de psihologia germană și în deosebi de exagerările ei hitleriste. Nu-i neverosimil să credem că toți germanii sufere de un deficit de energie, care se traduce fie printr'o căutare pasionată a ascultării pure, fie prin porunci ieftine adresate unor ascultători siguri, unor ascultători în prealabil desarmați de orice posibilități de împotrivire. Printre aceștia, evreii, categorie de supuși puri, categorie inventată ad hoc, are o curioasă înrudire cu ascultătorii imaginari ai megalomanilor din ospiciile de bolnavi mentali.

Sub o formă mai subtilă și mai complicată, personajul din nuvela d-lui Ruga prezintă tocmai aceste particularități. Ceea ce ne izbește la d-l căpitan von Schwindt este că acțiunile lui contradictorii sunt executate cu admirabilă ușurință. Și sursa acestei facilități o vedem bine. Întreaga societate germană este organizată pe aceste baze. Ea încurajează ascul-

tare necondiționată, și în același timp construește condiții artificiale de poruncire cu efect garantat. O națiune întreagă realizează un fel de trucaj psihic perfect asemănător aceluia aranjat de pacienții doctorului Janet.

Dacă punem toate aceste supoziții în legătură cu faptul bine cunoscut al „complexului de inferioritate" pe care și Hitler, și Wilhelm al II-lea, și Frederic cel Mare, și chiar oricare din cetățenii Reichului îl au față de Englezi și față de Francezi, se cofirmă tot mai tare impresia că Germanii sunt un popor nefericit, născut slab și — asemenea bolnavilor din ospicii — doritor să pară tare, prin trișerii diverse care totdeauna dau, pînă la urmă, greș, soldîndu-se prin lamentabile dezastre, ca înfrîngerea totală din 1809, capitularea din 1918 precum și aceea la care ne pregătim să asistăm în 1945.

Germanul din nuvela d-lui Ruga este un exemplu net de dublă personalitate. Contemplarea lui ne mînă fără voie spre adevăruri de psihiatrie și spre noțiunea pur clinică de tratament. Datoria națiunilor unite va fi de a lega la loc cele două personalități care împart și falsifică sufletul compatrioților căpitanului von Schwindt.

Și suntem siguri că acest tratament e tocmai acela care se va aplica, în cele din urmă, germanilor de azi. Nu un tratament de ură, ci de vindecare. Nu germanilor trebue să le facem „credit", ci acelora ce vor încerca să-i însănătoșească, și, în genere, puterilor reparatorii ale organismului pus în condiții clinice favorabile.

Spectacolul pe care îl oferă dubla personalitate a căpitanului von Schwind limpezește cetitorului întreaga problemă germană. Il face să priceapă acea „gemütlichkeit", care e reală, îl face să înțeleagă frenezia suicidală a rămășițelor Wehrmachtului ce rezistă nebunește astăzi, îl face să nu se mai mire în fața naturaleții cu care germanul știe să treacă dela brută la om cum se cade și vice-versa.

Cît despre reacția Monicăi, ea are o altă semnificație. Monica, atunci cînd află, e cuprinsă de o imensă desnădejde, în care intră remușcare, desgust de ea însăși, ciudă de a se fi înșelat, sentimentul de trădare față de ai săi, și o neîncredere generală față de toți și toate. Scurt, se sinucide (toate sinuciderile sunt brusce și inopinate). Nu se știe dacă va scăpa. Dar puțin importă. Semnificația evenimentului e alta. Și aceasta atinge din nou problema evreiască.

Monica, prin averea părinților, prin firea sa sfioasă, prin natura ei delicată, prin genul ocupațiilor sale exclusiv culturale, părea ferită — deși evreică — de chinurile obișnuite pe care, într'un regim de hitlerism romînesc, trebue să le îndure semenii ei. Dar destinul evreilor în regim nazist este neiertător. Pe o cale înconjurată, Monica va ajunge la o soartă identică. In ciuda atîtor conjuncturi favorabile, ea este ca toți evreii, condamnată la moarte. Nu o va ucide nici pogromul legionar, nici deportarea, nici sărăcirea sistematică, nici persecuțiile vreunui plotonier major. O va ucide iubitul ei, căpitanul von Schwindt, servindu-se întru aceasta de propria ei mînă. Și nu se putea arăta mai elocvent, mai plastic și mai verosimil, cum destinul este același pentru toți evreii sub regnul nouei ordine hitleriste.

Această schiță a d-lui Lucian Ruga pune în lumină probleme tot așa de actuale ca și nuvela d-lui Ștefan Enescu. Am socotit, de aceea, că publicarea ei nu putea aștepta. Nu numai că ea nu face „double emploi" cu cealaltă, dar o întărește cu o problemă complementară, aceea a psihologiei nemțești.

Am socotit că ambele scrieri prezintă un caracter de urgență. De aceea ne-am grăbit a le publica deodată, cu convingerea că cetitorul va avea o impresie nu de repetiție, ci de bogăție documentară.

Și afară de toate acestea, să nu uităm că, din punctul de vedere al propriei noastre tămăduiri morale, problema evreiască se află în centrul terapeuticei ce avem de urmat. Nu există medicament mai sigur pentru curarea învederatelor noastre turpitudini morale decît de a ne sili, din răsputeri, să nu mai fim antisemiți, să ne căsnim a ne convinge că nu există

evrei, că ei sunt doar o simplă invenție a propriei noastre slăbiciuni. In ziua cînd vom parveni la aceasta, vom fi devenit oameni de treabă, și toate ne vor ieși în plin. In locul odioasei „explicații prin evrei", să încercăm „vindecarea prin evrei".

In această ordine de idei, cele două nuvele sunt o dublă binefăcătoare contribuțiune. Descrierea unor atrocități, masacre în ghetouri, deportări în masă, nu poate îmbrăca decît forma minoră a reportajului, și nici dispune, prin urmare, de acea forță persuasivă a literaturii propriu zise, unde personajele sunt mai complexe și situațiile mai subtile. Tocmai fiindcă Ghidu Faibiș nu este un erou, tocmai fiindcă Monica are și grele păcate, tocmai fiindcă von Schwind nu este un neamț gros cu trei etaje de ceafă —, oroarea noastră în fața injustiției este mai tenace și mai pătrunzătoare.

Valoarea educativă și moralizatoare a literaturii bune este infinit superioară aceleia izvorîtă din pledoriile explicative ori din dările de seamă a celor mai senzaționale dintre faptele realmente întîmplate.

CU PRIVIRE LA STILUL LUI IBRĂILEANU

D-l Profesor Mihai Carp, unul din întemeietorii „Vieții Romînești", care a trăit în intimiditatea lui Ibrăileanu și a colaborat cu el la conducerea revistei, ne trimite următoarele precizări, în legătură cu anumite aprecieri apărute de curînd în presă și cu felul de a scrie a criticului ieșean.

* * *

In numărul 9 din 1936 al revistei *Insemnări ieșene* am publicat un articol intitulat *„Stilul lui Ibrăileanu"* în care arătam, împotriva părerii unora că „Ibrăileanu nu are stil" nu numai că acesta *are stil*, ci chiar că, printr'un rafinat și sigur simț al artei scrisului, Ibrăileanu a întrebuințat în fiecare operă a lui, stilul anume cerut de felul lucrării pe care o prezenta publicului.

Nu aș fi revenit acum asupra acestei probleme literare, dacă nu ar fi apărut de curînd o bănuială și o explicație care cred că nu corespund realității.

Anume:

In No. 2 din 1945 al *Vieții Romînești*, d-l T. Vianu, găsind că Ibrăileanu și-a îmbunătățit în scrierile lui din urmă stilul, neîngrijit mai înainte, își exprimă bănuiala că *„întîlnirea cu Paul Zarifopol poate să nu fi fost cu totul străină de noua îndrumare"*.

Această presupunere a d-lui T. Vianu o respinge un recenzent dela *Torța* în No. 2 al revistei, explicînd că nu lui Paul Zarifopol, ci *„lui G. Topîrceanu și secretarului de redacție al revistei"*, Viața Romînească *se datorește grija de formă în ultimele opere ale criticului Ibrăileanu"*.

In realitate, dreptatea nu este nici de partea d-lui T. Vianu, nici de partea recenzentului revistei *Torța*.

Să ne lămurim.

In ce privește presupunerea d-lui T. Vianu că Ibrăileanu ar fi putut fi influențat în stilizarea lucrărilor sale din ultimul timp de către Paul Zarifopol, s'ar prezenta două ipoteze: prima că a fost influențat în chiar alcătuirea stilului și a doua că a fost numai determinat să-și stilizeze cu mai multă îngrijire scrierile.

Intîia ipoteză n'ar putea rezista nici celei mai simple analize și cred că nici nu a fost în gîndul unui critic de competența d-lui T. Vianu. Stilurile celor doi valoroși critici defuncți sunt așa de deosebite prin formația sufletească și prin concepțiile literare ale lor, încît luptătorul (analist sociolog și psiholog) Ibrăileanu, precupat în primul rînd de fondul lucrărilor sale, nu ar fi putut — chiar dacă nu ar fi fost atît de

personal şi ar fi fost lesne influenţabil — să-şi însuşească nimic din stilul meticulos şi cam căutat al esteticianului pur Zarifopol, pentru care stilul, dacă nu trece pe primul plan, joacă în orice caz un rol deosebit de mare în arta compoziţiei.

Pentru ca a doua ipoteză să poată fi primită ar trebui să uităm că Ibrăileanu a început prin a scrie versuri, ceea ce *implică* preocuparea de stil şi deci stilizarea îngrijită şi că, în *Evenimentul literar*, în *Lumea Nouă* literară şi în alte publicaţii de pe vremuri cînd Paul Zarifopol nu apăruse în publicistica romînă, Ibrăileanu scrisese şi articole din acelea care cer îngrijită stilizare.

Dar evident că insist prea mult asupra unei simple bănueli aruncate în treacăt şi cu toată rezerva de către d-l Vianu.

Aş avea însă altceva de observat relativ la părerea D-lui T. Vianu că Ibrăileanu a avut mai înainte un stil neîngrijit şi că numai în timpul din urmă şi-a cultivat stilul.

Dar pentru asta ar trebui să reproduc aci părţi din articolul meu publicat în *Insemnări ieşene*, care — probabil — nu a căzut sub ochii D-lui T. Vianu.

Pentru a nu înmulţi paginile acestea, voiu renunţa să mai dovedesc acum ceea ce cred că dovedisem acolo şi voiu atrage numai atenţia asupra faptului că Ibrăileanu se prezintă în publicistica romînă sub trei înfăţişări: *a)* ca analist şi polemist rece care disecă şi demonstrează; *b)* ca interpret şi comentator cu sentiment al sufletelor omeneşti şi al unor aspecte din viează; şi *c)* ca poet creator de viează.

In cadrul acestei întreite activităţi, Ibrăileanu întrebuinţează un stil sobru, rapid — aproape telegrafic —, eliptic, cu idei aruncate sumar, cu repetiţii voite şi cu reducerea exprimării la strictul necesar pentru legătura ideilor, pentru deducţii şi concluzii, atunci cînd scrie ca *analist;* el trece oarecum la antipod, întrebuinţînd un stil bogat, armonios, evocativ, cu largă legănare şi cuvinte alese, în paginile lui de *creaţie*, atunci cînd scrie ca poet; şi între aceste două extreme, el vine cu un stil deosebit şi de unul şi de celalt, atunci cînd interpretează cu sentiment pe un Anatole France, un Thomas Hardy, un Marcel Proust, ori cînd se gîndeşte la femeile şi fetele din romanele lui Turghenieff ori ale lui Tolstoi.

Şi cum Ibrăileanu a scris *întotdeauna* în aceste trei domenii în acelaşi timp, el a avut dela începutul carierei lui de scriitor şi pînă la sfîrşitul ei aceste trei stiluri diferite.

Cred că ceea ce a făcut pe mulţi să rămîie cu impresia că Ibrăileanu nu are stil este faptul că el a scris cel mai mult ca analist, ca istoric literar şi ca polemist, — aşa că aceşti cetitori ai lui păstrează mai vie amintirea stilului rapid, dur, sacadat al scrierilor de analiză şi polemică.

Dacă a trebuit să fie influenţat în activitatea lui literară — şi cine a scăpat vreodată de influenţe? —, apoi e destul să ne gîndim la faptul că Ibrăileanu a cetit cu dragoste şi cu spirit critic o bună parte din marii scriitori (în deosebi poeţi, romancieri, critici şi filosofi) ai lumii, care i-au putut fi îndrumători. Iar dacă nu-i de ajuns atîta, apoi să ne gîndim şi la aceea că Ibrăileanu a tradus în tinereţe romanul Bel-Ami al lui Maupassant şi cred că nimeni nu va spune că aceasta nu a fost o ucenicie temeinică, o practică îndelungată şi susţinută de stilizare. Dar asta s'a întîmplat acum peste 40 de ani, aşa că criticul şi sufletul de mai tîrziu al *Vieţii Romîneşti* nu avea de învăţat utilizarea nici din sugestiile lui Paul Zarifopol, nici din corecturile lui G. Topîrceanu, stilişti, de sigur, foarte grijulii.

De fapt, scrisul lui Ibrăileanu n'a avut, pînă la un timp, un stil neîngrijit, iar dela o vreme înainte un stil îngrijit, ci toate cele trei feluri de stil ale lui (din care numai unul ar putea face impresia de mai puţin îngrijit) au circulat în acelaşi timp, dela începutul carierei lui literare pînă la încheierea ei, potrivit domeniului în care scria.

* * *

In urma celor arătate aci, îmi rămîne puţin de spus faţă de relatările recenzentului dela *Torţa* că *„grija de formă din ultimele opere ale criticului Ibrăileanu se datoreşte lui G. Topîrceanu şi secretarului de redacţie al revistei"*.

Las la o parte faptul că recenzentul dela *Torţa* admite fără discuţie părerea d-lui T. Vianu că Ibrăileanu a avut mai înainte un stil neîngrijit şi că numai spre sfîrşitul activităţii lui publicistice şi-a „fasonat" scrisul.

In paranteză şi pentru a nu da loc la discuţii inutile, trebue să spun că este cu neputinţă ca un autor, scriind atîta timp şi atît de mult, să nu-şi îmbunătăţească cu vremea scrisul din toate punctele de vedere. Astfel de progrese au loc în toate domeniile, şi Ibrăileanu a trebuit să se supue legii generale.

Dar scriitorul îşi perfecţionează stilul *său*. Şi aceasta o face dintr'un îndemn care vine dinăuntru, din sufletul lui, nu din afară, şi atunci perfecţionarea se face treptat şi pe nesimţite, nu dintr'odată şi izbitor.

Deci nu de această îmbunătăţire oarecum fatală a stilului lui Ibrăileanu vorbim aci.

Dar chiar explicaţia recenzentului dela *Torţa* „e o greşeală" — cum spune el d-lui T. Vianu — cu toate că relatarea lui şi scena redată de el nu contestăm că ar fi deplin adevărate.

Negreşit că asupra unor scăpări din vedere — repetiţii, cacofonii, asonanţe neplăcute, cuvinte mai puţin potrivite, etc. — au putut atrage atenţia lui Ibrăileanu cei doi colaboratori din redacţia *Vieţii Romîneşti*. Şi de sigur că, atunci cînd le recunoştea dreptatea, Ibrăileanu înlătura la corectură neajunsurile semnalate.

Dar asta nu reprezintă „noua îndrumare" de care vorbeşte D-l T. Vianu şi la care crede că răspunde recenzentul dela *Torţa*.

Stilizarea este un tot unitar, ca expresie a unui anumit fond. Ea poate varia, la acelaşi individ, împreună cu fondul, cu care, de altfel, se contopeşte. Fără să mai repetăm mult citata formulă a lui Buffon, trebue să recunoaştem că stilul unui scriitor nu-l poate schimba un altul prin înlăturarea unor scăpări din vedere ori neglijenţe. Practic vorbind, pentru ca cei doi tineri prieteni ai lui Ibrăileanu să fi contribuit la „noua îndrumare" a stilului marelui critic, ar fi trebuit ca Ibrăileanu, în urma observaţiilor lor, să fi luat articolul înapoi acasă, să-l fi scris din nou — topind bijuteria spre a o reface în altă formă — şi să fi adus la tipar un alt articol cu acelaşi fond, dar cu alt stil. Aşa ceva însă cred că nu s'a întîmplat vreodată.

Cu înlăturarea neglijenţelor de stil notate cu roşu pe marginea corecturilor în şpalturi nu se putea produce o evoluţie, o „nouă îndrumare" în stilul lui Ibrăileanu, — iar cele două afirmaţii care au prilejuit acest articol, greşite amîndouă, stau şi pe planuri deosebite.

NICANOR & Co.

RECENZII

G. CALINESCU: Istoria literaturii romîne. Compendiu. București, „Naționala-Mecu" S. A., 1945.

In prefața acestui compediu de *Istorie a literaturii romîne* sunt cîteva lămuriri care merită a fi subliniate. Volumul de față, anunțat din 1941, a întîrziat din cauza piedecilor puse de trecutul regim înnăbușitor al libertăților. El nu e o simplă prescurtare a ediției mari, apărute în editura Fundației pentru literatură și artă. Nu scutește prin urmare de lectura acesteia. S'au scos de acolo biografiile, amănuntele de istorie literară, materia a fost prelucrată. Scopul a fost acum de a proporționa valorile și a stabili altitudinile. La fiecare scriitor s'a pus în evidență numai ceeace este realmente valabil artisticește.

S'a adus autorului învinuirea de subiectivitate. In cele mai multe cazuri era vorba doar de o neînțelegere a noțiunii. „Subiectivitatea nu înseamnă sentință arbitrară. Kant, oricît de speculativ în Estetica lui, a putut observa cu finețã că verdictul estetic (neconceptual prin definiție și deci particular) ajunge la o pseudo-universalitate (nu însă universalitate absolută ca în judecățile logice) care constă în valabilitatea obștească a judecății, în faptul adică de a fi primită de opinia publică și ratificată de timp. Criticul e subiectiv dar nu arestat în subiectul lui, ci în relație continuă cu alte subiecte, și tocmai această contemporaneitate a reacțiunii în felurite subiecte constitue obiectivitatea criticii nearbitrarietatea ei. In *Kritik der Urteilskraft* Kant afirmă precis: „Judecata de gust nu este o judecată de cunoaștere, adică logică, ci o judecată estetică; ceea ce înseamnă că fundamentul său nu poate fi decît subiectiv". Poate fi întemeiată acuzarea criticului „subiectiv", în înțeles kantian de „rea credință"? Motivarea obiectivă face cu neputință un asemenea abuz, căci, după Kant, „gustul e facultatea de a judeca un obiect... In mod desinteresat". In fond critica este o *caligogie* (o educare a frumosului și nu o dovedire a lui).

In privința raporturilor scriitorului cu vieața, poziția d-lui G. Călinescu e aceasta: „Autorul ca om trebue să aibă idei și atitudini și să le trăiască intens... Condiția este ca vieața să se subordoneze creațiunii... Lupta în stradă și șederea în turnul de fildeș sunt momente succesive și obligatorii, nicidecum antinomice... Momentul prim e necesar, închiderea în turn, aceea reprezintă faza artistică". In critică însă chestiunea e mai grea: „Ca om politic nu poți fi critic, ca critic nu poți fi om politic. Aceste două ipostaze se separă. De sigur același om poate fi și una și alta pe rînd, poate fi adversar politic al autorului și admirator al artei lui literare". Cu astfel de discriminări se înțelege că orice părtinire din partea istoricului literar este înlăturată.

Istoria literaturii romîne de d-l G. Călinescu este întîia analiză amănunțită și deplină a fenomenului literar romînesc dela ivirea lui și pînă în prezent. Pentru împlinirea ei, autorul a avut de luptat nu nu-

mai cu cantitatea materiei, adesea inaccesibilă, ingrată, risipită, ci și cu o anume opinie creată asupră-i, vidă dar rezistentă. Propunerea valorilor sau detronarea idolilor, blîndă și chibzuită, a putut să pară unora atît de revoluționară, încît vedem ridicole sforțări de a „reexamina" faptele cu niște ochi mai atenți. Intreprinderea a dus la erori ce vorbesc îndeajuns despre presupusa probitate a colaboratorilor. Literatura romînă se începe în aceste inutile noi istorii cu Vasile Cîrlova și nu se închină niciun rînd lui C. A. Rosetti, Anton Pann, Costache Stamati, Cezar Boliac, Andrei Mureșanu, Al. Sihleanu, Al. Depărățeanu, Gr. H. Grandea. Chiar Ion Ghica este ocolit. Asemenea greșeli nu face d-l Călinescu. Dimpotrivă, se acordă acum un loc în istorie lui Ion Codru Drăgușanu, numai înregistrat în ediția mare, din cauza lipsei unei ediții critice a *Peregrinului Transilvan*, operă atît de greu, dacă nu chiar imposibilă de restituit. Dar sunt scriitori mai mărunți, ușor de trecut cu vederea, citabile totuși pentru cine urmărește, îndreptățind o tradiție, filiațiile. Caragiale a gustat pe Dionisie Eclesiarhul, în Bacovia se regăsesc urmele lui Radu Ionescu, în Pillat vestigiile lui Stamati. Există apoi o sumă de teme (ca aceea a caducității lucrurilor omenești) ce se pot căuta în *Invățăturile* lui Neagoe, în *Divanul* lui Cantemir, în poemul lui Miron Costin, în versurile lui C. D. Aricescu. Pentru un străin, relevarea unor astfel de motive, începînd cu 1650, dă certitudinea de adevărată vechime și de neîntreruptă continuitate într'un domeniu cîteodată contestat. Și nu asupra amănuntelor am vrea să insistăm. Cetiți celelalte istorii literare romîne și faceți comparația. Acolo meschinărie, polemică postumă cu scriitorii, mici procese, teama de a impune și legitima. Aci comprehensiune, admitere în sensul cel mai larg, încadrare în serii istorice, așezarea pe plan universal. *Avem* un Eminescu, un Creangă, un Caragiale, un Macedonski, un Rebreanu, un Sadoveanu, un Arghezi (și încă mulți alții). Și din niciun alt istoric nu reiese cu mai multă tărie, cu mai puternică convingere, realitatea lor, ca din *Istoria* d-lui G. Călinescu.

Dar cum „explică" d-l G. Călinescu, care este secretul artei de a instrui asupra frumosului? Răspunsul nu e la îndemîna oricui. D. G. Călinescu este un intuitiv (cu o intuiție imediată, plurivarentă și sigură), un artist cu o mare putere de plasticizare, un asociaționist petulant. D-sa „vede" dintr'odată printr'un soiu de divinație mistică, vocație de a descifra alchemic hieroglifele, are o uimitoare apercepție și o incomparabilă forță de a sugera prin corespondențe descoperite simultan, o extraordinară capacitate de a da sînge imaginilor. Cu un mimetism superior, el cîntă pe toate gamele, percepe toate tonurile și posedă o atît de bogată mină de sensații încît adesea pare, ca și Proust, imposibil de urmărit. Viziunea escatologicului și a ciclicului, a voluptosului și a deliciului gastric, a somptuosului și a hieraticului, a fabulosului și a pitorescului, a tristeții sentimentale ori metafizice, a părăginirii și a azurului, a vulgarului și aulicului, a ridicului și a sublimului, a diafanului și a monstruosului sunt la el hohotitoare. Marile idei pe care le scoate mai totdeauna în relief sunt acelea care evocă misterul germinației materiei cosmice, precum și acela al desagregării ei, rotația periodică a fenomenelor, stilurile arhitecturale ca întrupări de imaginații grandioase, stilurile (adică conduitele) sentimentele (romantismul nu este un curent, ci o dispoziție eternă a spiritului), beția geologicului, marile aglomerări de animale. Omul mai are de asemenea o memorie complexă și un rafinament al simțurilor, uluitor. La Sadoveanu, de pildă, se notează bogăția în vînat din povestiri dîndu-se o listă completă. Scriitorul vorbește de „urși, mistreți, cerbi, capre negre, cocoși de munte, ierunci, dropii, spîrcaciu, potîrnichi, prepelițe, sitari, becaține, puhoeri, nagîți, rațe, lișițe, gîște, giliți, lebede și de raci, chișcari, crapi prinși iarna prin copci în cantități așa mari încît „foșgăiau viermuind", de pești gătiți în felurite chipuri". D. G. Călinescu este cu deosebire sensibil la gastronomia scriitorului care „reface în Moldova de azi Olanda pictorilor de acum cîteva secole cu oameni în sdrențe, umflîndu-se cu vin și contem-

plind cu ochi lacomi mari bucăți de cărnuri fripte, Olanda urcioarelor de vin și a meselor de bucătărie pline cu vînat și pești". D-l G. Călinescu are o adevărată vocație a izurilor, a aromelor și a esențelor tari, e un degustător cu palatul fin și mirosul acut. Criticul își însușește pe dată substanța cît și limbajul fiecărui scriitor pe care îl configurează apoi cu mijloace împrumutate din registrul lui propriu. In *Țiganiada* (ca să dăm o pildă), „Căciga aruncă o bebee, Gogul tocorosește, Goleman se născocoară, Bobul n'a mîncat știrigoae, focul scoate bobătaie, Țiganii sunt ciuboși, sunt dîrdale, se cocorăsc, fac nătării, corobor, lolot, se lolăesc, strigă hoha, bura, bura, bat lela, tinerii se îmlibovesc, ciocoii se ciocotnițesc, se cilibesc, sufletele bujdesc pe poarta iadului, etc. Acest mod de a înfățișa lexicul poetului e mai mult veridic decît orice explicații lingvistice savante și el sugerează nu numai invenția poetului (în filologie, enormă), dar și talentul lui de a închipui o masă de oameni de o „țigănie maximă".

Nici darul de a învia prin altfel de considerații (decît cele „științifice") un material mort, sau tratat ca atare, nu e de disprețuit. Din lectura silnică a cronicii lui Stoica Ludescu, istoricul literar înregistrează un necaz tragi-comic al lui Gligorașcu-Vodă, hilariant: „... „și lui încă-i trimise Dumnezeu judecată, că se bolnăvi un cocon ce avea, foarte rău, și făcea grozăvii multe, că era mic înfășurat, iar el sărea cu unul de 50 de ani, și tot sbiera și țipa ca caii, pînă-și dedea duhul"... Un singur citat ilustrează, de multe ori, întreaga mentalitate (în privința scrisului ca și în aceea a concepției despre artă) a scriitorului. Fraza lui Gr. Lăcusteanul sună (după o tăietură) așa: „...Căpitanul Fărcășanu, care nu știu ce bîlbîia din gură cu ofițerii, mă întorc la dînsul și îi zic: Ascultă domnule căpitan, dacă vei îndrăsni să vorbești o vorbă de asemenea propagandă, mă jur pe onoare că îți trăsnesc creierii la minut!".

Puțini istorici literari au îmbrățișat istoria literaturii romîne dela origini pînă în prezent (de fapt numai Nicolae Iorga, dar cu mari lacune în privința literaturii contemporane). D-l Călinescu a cetit aproape sau absolut tot. Pe cînd alții dau simple și naive cronologii, iar alții se întovărășesc cîte trei pentru a pleca dela Cîrlova și a ajunge la Macedonski, d-l Călinescu a parcurs într'un timp record literatura dela scrisoarea lui Neacșu pînă la ultima poezie apărută în revistă. Și de acum încolo, după cum viața și opera lui Eminescu, după cum viața și opera lui Ion Creangă sunt niște subiecte epuizate, domeniul istoriei literaturii romîne este secat. Literatura romînă va mai crește în volum, pînă în momentul actual ea rămîne cea din d-l G. Călinescu. Ca și scrierile despre civilizația Bizanțului ale lui Diehl, ca și acelea ale lui Burkhardt despre Renaștere, *Istoria literaturii romîne* este definitivă.

Această carte va prilejui de sigur noi și elocotitoare discuții. Poetul căruia i s'a sărit placheta, romancierul căruia i s'a lăsat la o parte un volum, criticul căruia nu i s'au recunoscut vederile în întregime, deși autorul e îndreptat mai mult spre construcție decît spre negare ori simplificare, va emite strigăte de protest. De aceea credem util a spune că *Istoria* cuprinde, față de atîtea altele, un procent neglijabil de nedreptăți. Unii vor da singuri, prin creație, prilejul de a completa, în edițiile ulterioare. E semnificativ însă pentru obiectivitatea istoricului că dela marea istorie din 1941 la acest compendiu, nu s'au făcut modificări. Prea puțini din cei care figurau acolo au fost lăsați afară aci, prea puține nume noi au pătruns. Numai doi poeți din numărul imens al celor iviți în decurs de patru ani au fost introduși. Unul este Mihai Beniuc, celălalt Dimitrie Stelaru. Și aceștia sunt încă în plină activitate, o judecată temeinică asupra lor fiind încă prematură.

Nedrept nu a fost d-l Călinescu decît cu el însuși. La capitolul pe care și-l consacră citează doar cîteva păreri despre operele lui. Se arată că e „cunoscut mai mult ca biograf și romancier". Fără îndoială. *Vieața lui Mihail Eminescu* și *Enigma Otiliei* sunt cărțile lui esențiale, dar nu mai puțin interesantă ni se pare *Istoria literaturii romîne dela origină pînă în prezent*.

Aci criticul (și d-l Călinescu *este* un critic, orice ar spune d-sa) își verifică cele mai largi posibilități. Incepîndu-și cariera relativ tîrziu, după un contact îndelung cu literaturile apusene și în special cu literatura italiană pe care a cunoscut-o în patria ei, d-l Călinescu s'a ținut departe de atmosfera culturalizantă dela noi păzindu-se de a urma pe cineva. Numai în felul acesta a putut să descopere în literatura romînă lucruri cu totul noi punînd curiozitate de străin în lectura scriitorilor și prospețime în intuiție. E ceea ce a făcut pentru Anglia Taine cînd a scris încă viabila *Histoire de la littérature anglaise*. Dar pentru Taine literatura engleză a servit doar ca material pentru ilustrarea unor principii. Pentru d-l Călinescu literatura romînă constitue aria unei spiritualități, care prin vechimea, adîncimea și varietatea ei, îndreptățește existența unui popor. Și din acest punct de vedere opera sa reprezintă un act de patriotism pur.

AL. PIRU

D. D. ROȘCA: Puncte de Sprijin. Editura „Țara", Sibiu, 1943, pag. 264.

Am scris în Nr. 11—12, An. 74, al revistei Transilvania cîteva cuvinte despre cartea d-lui prof. D. D. Roșca intitulată „Linii și Figuri". Afirmațiile cu caracter general, făcute în acel loc, privitoare la stilul, modul cum înțelege să trateze d-l prof. D. D. Roșca anumite probleme și chiar la caracterul sau genul problemelor pe care înțelege să le ia în discuție autorul, rămîn valabile și pentru opera atît de sugestiv și semnificativ intitulată „Puncte de sprijin". Considerațiunile, puține și sumare, făcute acolo ne-au fost confirmate de atunci nu numai de cea de a doua operă, cea cu titlul de mai sus, ci și de conferințele pe care d-sa le-a desvoltat în Sibiu în cadrul Astrei, despre Simion Bărnuțiu și în cadrul Extensiunii Universitare, despre „Spiritul mediteranian".

Este cunoscută lupta pe care o duce autorul acestei cărți, cu convingere statornică și combativitate de temut, pentru înscăunarea la locul de cinste cuvenit valorilor intelectuale, dublate de cele afective, singurele care caracterizează cu adevărat pe om. Această stăruință a d-lui D. D. Roșca trebue remarcată și subliniată cu elogiu. Nicio ocazie nu este scăpată de d-sa și orice prilej este bine venit pentru a pleda o cauză atît de înaltă și de nobilă.

D-l D. D. Roșca este un credincios fanatic, un partizan declarat și un temerar luptător pentru primatul spiritualului și pentru tabla de valori veșnice (vezi articolul valori veșnice din opera cu titlul de mai sus) și în această lumină trebue văzută întreagă opera D-sale.

„Puncte de sprijin" este o carte plină de sevă, mai plină decît sora ei precedentă, mai personală și mai închegată. Apariția ei după Linii și figuri este perfect îndreptățită și elocventă. Analiza pătrunzătoare, stilul personal, coeziunea și valoarea obiecțiunilor, precum și tonul de fină ironie și de aspră mustrare dau lecturii acestei cărți satisfacția unei descoperiri.

Ar trebui să amintim și chiar să stăruim puțin asupra fiecărui capitol al cărții de care e vorba, pentru a susține și dovedi cuvintele de caracterizare generală a operei, care au fost spuse pînă aci. N'o facem fiindcă nu ne permite spațiul și fiindcă nu socotim absolut necesar. Oricare capitol al cărții, cetit cu atenție, oferă argumente pentru toate cele spuse pînă aci. Mitul utilului, Valori vașnice și Ideal de viață mai mult, ni se pare nouă, decît celelalte capitole. In primul din aceste trei capitole autorul apără cu înverșunată pasiune și cu o temeinică și solidă convingere primatul „inutilului", al gratuitului, care trebue să stea în fruntea scării de valori. In al doilea, arată ce plină de roade și ce statornică este convingerea că „valorile veșnice" ca: Adevărul, Dreptatea, Binele și

Dreptul de a-ți păstra individualitatea etnică și spirituală sunt *unice*.
absolute și aniversale nu relative, parțiale și multiple sau specifice. Ace-
ste valori sunt generale, veșnice, fiindcă „se impun cu evidență con-
stringătoare tuturor conștiințelor" pag. 67. Nu există deci decît o singură
dreptate, un singur adevăr etc. care pot fi acceptate de orice minte liber
cugetătoare.

In cel de-al treilea capitol, Ideal de vieață, autorul își mărturisește
credința că, criza ce bîntue azi Europa e de ordin spiritual și metafizic
în primul rînd și numai după aceea de natură economică sau politică.
De aceea autorul declară la pag. 148: „Prin urmare, o orientare a con-
științei insului uman alta decît cea actuală, este ceea ce importă înainte
de toate", orientarea care nu poate fi realizată recît printr'o reformă
radicală a ierarhiei de valori acceptată azi de majoritatea contimpora-
nilor noștri".

Titlurile acestor două capitole: Interesant tineret ardelean și Teme-
iuri filosofice ale ideii naționale arată, mai departe, singure, că preocu-
pările autorului nu sunt străine de realitatea înconjurătoare. Cu toate
că e vorba de preocupări prin excelență filosofice, în rîndul lor s'au
încolonat organic și solidar și preocupări de actualitate care se pretează
la discuții filosofice. Se dă în felul acesta o grăitoare pildă celor ce susțin
că rostul filosofiei e un fel de „încurcă-lume" și că legătura ei cu reali-
tatea e nulă.

In capitolul Neotomism și neotomiști, care e și cel mai întins, se
vădește spiritul critic și talentul de polemist al autorului manifestat încă
acum 20 de ani. Căci, în bună parte capitolul amintit îl constitue cinci
„Scrisori din Paris", trimise revistei „Viața Romînească" între anii
1924—1927.

Cetind oricare capitol al cărții — deși independent fiecare, se poate
ușor găsi firul roșu care le-a legat într'o unitate — ai impresia vie că
autorul lămurește problema pe drum, în cursul tratării, împreună cu
tine. Discutînd, autorul lămurește, precizează, subliniază, revine pentru
de d-sa. Aceasta îți sporește încrederea în judecata și logica gînditorului
a nu lăsa nicio portiță răstălmăcirilor și denaturării sensului celor spuse
lui, făcîndu-te să fii mai atent la stil uneori, decît la conținut. Satis-
facția reconfortantă pe care ți-o dă lectura acestei cărți te face s'o par-
curgi încet și s'o guști ca pe o bunătate la care nu poți ajunge în fie-
care zi.

Trebue să amintim apoi și condițiile tehnice, de occidentală ele-
ganță, în care ambele lucrări au fost prezentate publicului.

DUMITRU SALADE

D. CORBEA, Poezii, Editura „Scînteia", Buc. 1945.

Poetul „țăran" — cum ni-l prezintă editura — Dumitru Corbea,
corespondent de războiu al diviziei Tudor Vladimirescu, în care calitate
a publicat o culegere de reportaje de războiu din prima linie intitulate
Scrisori de pe front, își retipărește în această plachetă o parte din ver-
surile apărute anterior în volumele *Sînge de țăran* (1936), *Războiu* (1937)
și *Nu sînt cîntăreț de stele* (1940).

Poeziile, scrise pe un ton simplu, aspiră la popularitate. Luîndu-și
motivele din suferințele poporului, autorul vrea să i le înapoieze cu în-
demnuri la revoltă. D-l Dumitru Corbea vibrează sincer de durerile ce-
lor mulți cu care e înfrățit prin naștere. Dar un lucru. D-sa pare mai mult
un proletar intelectual suferind de nedreptățile unei clase de care s'a în-
străinat prin desrădăcinare. Vorbele sale, oricît de neprefăcute, sunt ale
unui artist cult, nu comunică direct țărănimii. Ne îndoim că versuri ca:

Sînt salahorul gîndurilor de mine,
Pentru dreptate și pentru pîine
Stau sgribulit la luminare
Și scot din zare altă zare...
In bezne, ca 'ntr'o noapte de 'nviere,
Sufletul bolnav lumină cere —

vor fi înțelese de săteni. „Salahorul gîndurilor", „a scoate din zare altă
zare", „sufletul bolnav care cere lumină", acestea pentru popor sunt
imagini intraductibile, un limbaj închis, ce i se refuză. De aceea pe ne-
drept poetul a fost declarat „otrăvitor de suflete" și semnalat poliției
de siguranță în turburele regimuri. Insă, pentru intelectuali sau țărani,
poeziile d-lui Dumitru Corbea au un sens. Ele se încadrează alături de ace-
lea ale lui Barbu Solacolu, Eugen Relgis, Leon Feraru și Stelian Constantin
în „poezia profesiunilor" cîntînd asuprirea iobagului de către ciocoiu,
suferințele muncii de rob, amintirile unei copilării chinuite precum și
speranța unei zile mai bune ca versurile program:

Sînt poetul premergător
Asprului cîntec de tractor
Și-al grelelor marșuri prin țară
Trecută prin sînge și pară.
Istoria zilelor care vin
Crește în sînge din plin.
Iar trupul mi-l simt uriaș —
Coș de uzină în oraș.

Inșetat de o nouă civilizație și de o religie nouă, cărora personal
poetul li se dăruește din plin, d-l Dumitru Corbea merită la noi, unde
poezia pentru popor a fost sistematic și cu groază ocolită, recunoașterea
intiiului impuls de a constitui o lirică deocamdată exprimînd numai
idealurile sociale ale țărănimii într'un stil incomplet adecvat.

AL. PIRU

ALEXANDRU MACEDONSKI, *Opere*, vol. III, Nuvele, Schițe și Povestiri, ediție critică cu studii introductive, note și variante de Tudor Vianu, Buc., Fundația pentru Literatură și Artă, 1944.

Nici acest de al treilea volum, nici celelalte tomuri anterioare în
ciuda comentariilor și a binemeritatelor elogii, nu s'au bucurat pînă acum
de niciun fel de discuție serioasă în latura pur tehnică. In direcția
Macedonski, recenzenții competenți par a lipsi în cea mai mare parte.
colaborarea dintre editor și critic întîrziind tot mai mult să se producă.
Prin factura sa erudită, prin diversitatea și ineditul obiectivelor sale,
ediția de față avea nevoie în primul rînd de o confruntare atentă cu
încercările anterioare, informația editorului îndemnînd în același timp
la eventuale corecțiuni sau completări. In realitate, nu s'a întreprins
aproape nimic în acest sens, cunoașterea operei lui Macedonski continu-
înd să rămînă tot atît de lacunară, pierdută în generalitatea eseistică
a recenziilor. Pînă la reevaluarea estetică a prozei macedonskiene, cîteva
informații complimentare nu pot fi decît utile, totul constituind o scurtă
contribuție documentară, desprinsă dintr'o investigație ceva mai vastă
fundată pe o altă perspectivă a întregii opere a poetului.

Trebue să observăm dela început că ediția d-lui Tudor Vianu n'a
aspirat de loc la integralitate. Reproducînd cu destulă consecvență cu-
prinsul și mai ales ordinea *Cărții de Aur* (Buc., 1902), singura culegere
de proză făcută de poet, volumul de față prezintă totodată și o serie de

omisiuni, unele amintite, altele subînțelese, cîteva trecute de-a-dreptul
sub tăcere. D-l Tudor Vianu a străbătut un material impunător, a con-
sultat manuscrisele definitive, deosebit de importante, informația folosită
fiind din cele mai sigure. Le pot aduce totuși, în același timp, și un
număr de precizări suplimentare (cînd a existat vreodată o bibliografie
completă?), observațiile noastre decurgînd dintr'un cult macedonskian
comun la care a subscris inițial și atît de entusiast însuși editorul.
Dacă netipărirea romanului *Thalassa* este perfect explicabilă, prin
economia inițială a volumului, iar producția de tinerețe (în parte amin-
tită la p. IX—X) poate fi eventual îndepărtată dintr'o ediție substan-
țială, nereeditarea a două lucrări din epoca de maturitate ne apare mai
puțin motivată. Este vorba de schițele: *După perdele (Revista literară*,
1 Noemvrie 1885, p. 621—624; republicată în *Romînul literar*, April—Mai
1888, p. 82—85) și *Vrăjitoarea*, din ciclul „Năluci din Vechime", care se
află în *Cartea de Aur* (p. 252—256), de unde — nu știm prea bine de ce —
n'a mai fost reprodusă. *Vrăjitoarea* a reapărut ulterior și în revista
Traian Demetrescu (4 Oct. 1909), împreună cu alte șapte schițe și nuvele,
publicate de Macedonski la scurte intervale. Activitatea poetului la acea-
stă revistă a scăpat însă neobservată documentatului editor, după cum
n'a fost cunoscută nici colaborarea din 1896 a lui Macedonski la *Adevĕrul*
ilustrat, de sub direcția lui C. Mille. Ca și la *Traian Demetrescu*, poetul
retipărește în acest loc un număr de opt schițe și nuvele.
Nu este locul unor referințe mai precise, după cum nu ne pare
de lor indicată nici completarea amănunțită a tuturor notelor întovărăși-
toare. Aproape la fiecare schiță pot fi aduse întregiri bibliografice sub-
stanțiale, pedante în cadrul unei tipărituri obișnuite, indicate însă în-
tr'o ediție critică, de structura lucrării de față. Dăm doar două exemple:
în afară de trimiterile d-lui Vianu, *Palatul fermecat* a fost republicat
încă de trei ori *(Observatorul*, 5 August 1905; *Romînul* Nr. 129—131,
August 1905; *Traian Demetrescu*, 13 Sept. 1909), iar *Pitarul* de două ori
(Ilustrația neamului nostru, Febr. 1920; *Adevĕrul literar și artistic*, 6
Ian. 1924)...
Ne oprim aci, deși dovezile s'ar putea înmulți, amintind totodată
că trimiterile la volumele *Albine de aur* (Buc., Ed. „Viața Romînească",
f. a.) și *Năluci din vechime* („Pagini alese", Buc., Cartea Rom., f. a.) au
fost la fel de sistematic omise. In același timp, trebuesc notate și cele
cîteva traduceri din *Vestea* („Ceașca spartă" după Eugène Guinot, „Cel
de pe urmă dintre Abenceraji", etc.), trecute în general cu vederea, sus-
pectînd nu mai puțin și celelalte traduceri aflătoare în *Oltul*, *Lumina*
sau *Vestea*, gazete conduse în mod activ de poet, unde umplea neobosit
aproape toate coloanele. Să mai amintim — în treacăt — că, în *Adevĕrul*
ilustrat (16 Sept. 1896) poate fi găsită o altă schiță („Baronul Banffy"),
îndeajuns de interesantă, iscălită „Mocedo", care ar ridica problema unei
eventuale atribuții. In *Cartea de Aur* (p. 11) întîlnim de asemenea citate
printre operele lui Macedonski și alte două lucrări, cu totul nemenționate
de biografia poetului...
Cu greu am putea spune cărui gen aparțin bucățile *Formele* și
Un beneficiu (zvonul este cu totul sumar), obscurul „Discipol", autor
al introducerii volumului, nedînd în această privință niciun fel de preci-
ziune. Problema rămîne deschisă, întreg materialul produs de d-l Tudor
Vianu îndemnînd mereu la aprofundări, precum și la mici corecțiuni, de
care o lucrare de erudiție are atît de multă nevoie. Perfectibilă în latura
strict documentară, completată cu schițele amintite, întregită cu romanul
Thalassa și producția de tinerețe, ediția d-lui Tudor Vianu reprezintă
deocamdată cel mai serios punct de plecare în cercetarea metodică a
prozei macedonskiene. In jungla deasă a operelor poetului, d-l Tudor
Vianu a tăiat de pe acum un număr de poteci luminoase, din ce'e mai
folositoare. Pentru viitorul monografist al lui Macedonski acest fapt este
de o importanță deosebită...

ADRIAN MARINO

I. RAICIU, *Din problemele democrației*, Forum, Buc., 1945.

Prezentul volum cuprinde o serie de articole scrise de d-l I. Raiciu
între 1930—1936 și publicate în *Adevĕrul* și *Cuvîntul liber*. Cineva a spus
că numai acele articole de ziar sunt bune care ar putea fi adunate ori-
cînd într'un volum. Din acest punct de vedere articolele d-lui I. Raiciu
sunt într'adevăr bune și cetitorul poate învăța din ele ceva. In general
ele sunt niște mici eseuri, cîteodată portrete mai mult literare, alteori
scurte și nu lipsite de gravitate pamflete.

Din modul în care autorul discută cîteva probleme, se pot des-
prinde ideile lui despre democrație. Aceasta nu e altceva decît o formă
de guvernămînt avînd ca scop autodeterminarea. Produs natural al
evoluției și progresului uman, democrația este o tehnică juridică menită
a preîntîmpina exploatarea omului de către om printr'un control perma-
nent asupra organelor puterii în Stat. In democrația reală ordinea și
securitatea juridică trebue să meargă mînă'n mînă cu libertatea indi-
viduală.

In patru capitole *(Intre democrație și dictatură, Probleme consti-
tuționale, Portrete politice, Profesionale)*, d-l I. Raiciu analizează mai
toate faptele care au urmat crizei economice din 1930 în Europa și în
Romînia. Atunci s'a pus la noi cu putere problema apărării sistemului
nostru democratic de infiltrația fascismului. Care a fost în acea vreme
atitudinea intelectualilor? Unii au luat o atitudine potrivnică fermă (și
d-l I. Raiciu a fost printre ei), alții, din contra, au trădat. Insă masele
populare nu s'au lăsat, decît în chip cu totul incidental, pînă în 1938,
antrenate de doctrinele totalitare.

Intenția autorului nu a fost, evident, publicînd această carte să
fixeze „o dată" idealurilor lui democratice. Nu avem motive să bănuim
pe d-l Raiciu de asemenea calcule. Cu privire la actualitatea probleme-
lor, ne întrebăm totuși dacă iluziile au fost în întregime evitate. Alte
probleme cu mult mai grave și care depășesc aproape complet soluțiile
oferite între 1930—1936 se impun momentului. Constituția din 1923, la
care am revenit, cată să fie adaptată și lărgită, cea din 1938 cu suita
ei de decrete legi de pînă la 23 August 1944 trebue abolită în toată
extensitatea ei. Mari reforme în privința raporturilor dintre clasele so-
ciale precum și în ceea ce privește repartiția bunurilor se cer înfăptuite
de urgență. In primul rînd lupta se dă pentru totala modificare a așa
zisului nostru stat agrar. D-l I. Raiciu participă — ceea ce e lăudabil —
la toate aceste frămîntări ale zilei (de curînd am înregistrat adeziunea
sa — împreună cu un grup de intelectuali — la mișcarea F. N. D.)

Din problemele democrației este un documentar interesant și de o
valoare istorică inegalabilă care stă ca o mărturie certă pentru un regim
de care am avut răgazul să ne bucurăm și noi. Invinuirea de „comunist"
adusă ziaristului care, între 1930—1936, a fost d-l I. Raiciu, ni se pare
însă astăzi naivă. Căci în absolut niciun articol (din cele alese, și nu știm
dacă în gazete au fost mai multe), d-l I. Raiciu nu vorbește despre
stările de lucruri din U. R. S. S. Nicio aluzie oricît de puțin tran-
sparentă la politica vecinului nostru de ieri, aliatul de azi. Peste tot e
dată ca pildă de ordine democratică Franța, odată U. S. A. și niciodată
Rusia. Democratismul autorului, fără să cadă în diletantism, a fost mai
mult teoretic, combativ cînd era nevoie, dar totdeauna constituționalist
conservator. D-l I. Raiciu nu a fost niciodată pentru „revizuiri", el nu
reclama decît stricta și efectiva aplicare a legilor opunînd pe drept cu-
vînt un categoric veto oricărui „pronunciamento", „act de guvernare" sau
găsească foarte des tonul adevărat al desbaterilor și nu ne putem opri
a cita aceste rînduri atît de vii prin adevărul lor:

Simpatia cu care d-sa privește țărănimea amăgită de filantro-
pismul liberal este ceea ce ne-a atras mai mult atenția. Autorul știe să
„drept de necesitate".

„Suntem atît de deprinși cu ideea poporului — minor, tutelat, docil, încît ne vine foarte greu să înțelegem reacțiunea și inițiativa populară. Iar cînd aceasta există, găsim mai comod s'o numim instigație și demagogie".

A. P.

OCTAV BOTEZ: *Figuri și note istorico-literare*, Buc., „Casa Școalelor", 1944.

Fostul profesor la catedra de istoria literaturii romîne moderne dela Facultatea de litere din Iași, Octav Botez, urmaș al lui C. Ibrăileanu, a predat editurii acest ultim volum cu cîteva luni înainte de moartea sa întîmplată în ziua de 25 Septemvrie 1943.

Sunt adunate aci cîteva din studiile pe care, cu o modestie totdeauna exagerată, autorul le-a răspîndit, mai mult ocazional, prin diferite reviste. Așa, de pildă, articolele: *Naturalismul în opera lui Delavrancea* (fragment dintr'o monografie care există în manuscris), *Ibrăileanu romancier*, *Note asupra lui C. Stere romancier, etc.*, au apărut mai întîi în *Viața Romînească*, unde Octav Botez a scris încă multe recenzii, *Titu Maiorescu și locul lui în cultura romînească*, *In jurul sărmanului Dionis*, *Influențe străine și realități naționale în opera lui Sadoveanu*, *I. Mironescu Calihefii dela Humulești* — s'au tipărit pentru prima dată în *Insemnări ieșene*, *Amintiri despre Ibrăileanu* în *Adevărul literar și artistic*, *Jean Bart romancier* în *Romînia literară*; *A. Xenopol și problema culturii romînești* în *Gîndul vremii*.

Pentru ce criticul n'a adunat și studiile lui (remarcabile) în legătură cu teoria genurilor literare, G. V. Bacovia, Poezia pură, Duiliu Zamfirescu, precum și atîtea altele? Octav Botez, deși a debutat la *Arhiva*, revista societății literare și științifice din Iași, și-a desfășurat activitatea mai mult în cercul *Vieții Romînești*, ajutînd pe Ibrăileanu în munca adeseori ingrată de recenzent sau cronicar literar. El a prețuit și a fost prețuit de colegii dela această revistă. Așa se explică faptul că în acest volum, ca și în *Pe marginea cărților*, și-a cules numai articolele referitoare la scriitorii făcînd parte din curentul poporanist sau din cel junimist cu care se înrudește. Insă articolele nu au pretenția de a epuiza subiectele și par mai de grabă niște notații, de cele mai multe ori judicioase, pline de argumente și cîteodată de duioase mărturii personale referitoare la marile figuri care au predominat în epoca junimii și a *Vieții Romînești*, în perioada ei ieșeană. Iată-l de pildă pe Maiorescu:

„Ceea ce m'a izbit dela prima vedere a fost înfățișarea fizică, deși de statură mijlocie, dar solidă și masivă a acestui bătrîn, fruntea mare, ochii pătrunzători sub sprincenele stufoase și încă negre, deși barba și părul aveau coloarea argintului.

„A început ceva neobișnuit la el, pe un ton aproape liric în care vibrau amintiri și se perindau anii tineri de profesorat la Iași, junimea de altădată, Creangă și Eminescu.

„Am fost, pe dată cucerit de euritmia neasemănată a cuvîntului. Dar a trecut repede la un atac riguros și incisiv împotriva adversarilor săi politici, atac presărat de trăsături ironice, din care am reținut ceva privitor la oculta sau la beciul unei cunoscute instituții financiare, de unde porneau directivele unui, — pe atunci mare și istoric — partid... Argumente desfășurate strîns, logic și uneori... săgeți elegant aruncate, totul într'o formă urbană, fină, sobră, neobișnuită în adunările de pe atunci ale plebei și în care ai fi căutat, în zadar, un cuvînt de prisos".

Cu mult mai viu este evocat G. Ibrăileanu, al cărui discipol Octav Botez s'a recunoscut în mod perseverent. Rîndurile scrise la moartea marelui critic sunt străbătute de emoție:

„In fața dispariției omului care asupra mea și a altora a avut o covîrșitoare înrîurire spirituală, nenumărate imagini din trecut năvălesc la porțile gîndului, confuz și haotic. Voi încerca să fixez cîteva".

Din păcate, un defect al amintirilor ca și al notelor istorico-literare" este că nu împărtășesc nici întîmplări personale nici păreri proprii, decît rar, cele mai multe fiind numai niște analize a unor opinii deja formulate. Totuși, în desbaterea diverselor observații, criticul știe să se oprească la un punct de vedere just (în cazul analizei romanului *Adela*, de pildă). Nedeprins a comunica impresii după o singură lectură, cu un simț de probitate desăvîrșit și înrîurit de metode scolastice, el prefera să aștepte ca alții să-și spună cuvîntul pentru a veni cu încheierea. De aceea aprecierile lui Octav Botez — lipsite de o mai mare originalitate — sunt întotdeauna obiective. Micile nemulțumiri sunt expediate de el însuși în cîteva linii și așezate la subsolul paginei, academice în rest.

AL. PIRU

STANCIU STOIAN: *Evoluția țărănismului*. (Ed. Socec) 1944.

Primele două capitole ale acestei lucrări au fost publicate în revista noastră. Cum însă ritmul apariției în revistă nu se potrivea cu urgența, pentru o asemenea lucrare, de a fi cunoscută de publicul romînesc, autorul, de comun acord cu noi, a hotărît să purceadă imediat la publicarea întregei lucrări. Intr'adevăr, acest studiu în care se analizează amănunțit și foarte nepărtinitor desvoltarea ideii țărăniste în Romînia, era absolut necesară într'un moment cînd greșelile semnalate de autor își dădeau, ca să spunem așa, ultimele roade. In lunile trecute, concepția țărănistă, astfel cum a fost ea practicată de grupările care au reprezentat-o ducea, cu pași repezi, la propria ei distrugere. Publicul asista la această lichidare și pricepea greu un rezultat în aparență așa de paradoxal. Intr'o țară de țărani, și într'o epocă de revenire la democrație, părea surprinzător ca ideea țărănistă să se ruineze. Lucrarea d-lui Stanciu Stoian explica limpede un asemenea curios fenomen, arătînd de asemeni pe ce linie țărănismul poate totuși fi salvat.

In numărul viitor al revistei ne vom ocupa pe larg cu ideile cuprinse în importanta cercetare a d-lui Stanciu Stoian.

D. I. SUCHIANU

SUBSCRIEȚI
LA
IMPRUMUT

PREŢUL LEI 800.–

PREŢUL ABONAMENTELOR :

In ţară : Pe un an	Lei	4000
Şcoli şi biblioteci .	„	4000
Autorităţi şi instituţii	„	6000
In străinătate : Pe un an .	„	6000

Abonamentele se pot face la Librăria Socec & Co., S. A. R. Bucureşti sau prin orice Librărie din ţară.